

SUTTAPITAKE KHUDDAKANIKĀYE ROMAN

16TH INTERNATIONAL TIPITAKA
CHANTING CEREMONY
BODHGAYA, INDIA

**Dhammagiri Pāli Ganthamālā Roman
Suttapitake Khuddakanikāye
The Pali Text of Chatta Sangayana in Roman Script**

Copyright (c) 2022 Dharma Publishing

Text copyright (c) 1995 Vipassana Research Institute

Artwork & Design (c) Light of Buddhadharma Foundation International

ISBN 0-89800-420-9; 978-0-89800-420-5

First Edition: 2016

Any reproductions of these volumes must be preceded by prior In collaboration with the Vipassana Research Institute, Dharma Publishing is printing the Pali text of the Chatta Sangayana in Roman, Khmer, Devangari, Bengali Script. Any reproductions of these volumes must be preceded by prior permission from both Dharma Publishing and Vipassana Research Institute.

Editor & Co-publisher

Vipassana Research Institute

Dhamma Giri, Igatpuri 422 403, India

Tel: (91) 2553-244076, 244086. Fax: 244176

www.vri.dhamma.org, www.dhamma.org

Sponsored by

Light of Buddhadharma Foundation International

2108 Allston Way, Berkeley, California, 94704 USA

www.lbdfi.org

For Free Distribution

Publisher

Dharma Publishing

35788 Hauser Bridge Road, Cazadero, California 95421 USA

Tel: 707-847-3717 Fax: 707-847-3380

www.dharmapublishing.com

Dhammagiri Pāli Ganthamālā
Roman

Suttapitake Khuddakanikāye

Milindapañhapāli
Petakopadesapāli

Printed for free distribution by
The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation
11F., 55, Sec. 1, Hang Chow South Road, Taipei, Taiwan, R.O.C.
Tel: 886-2-23951198 , Fax: 886-2-23913415
Email: overseas@budaedu.org
Website: <http://www.budaedu.org>
Mobile Web: m.budaedu.org
This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.
Printed in Taiwan

DEDICATION

Homage to the Buddha, Dharma, and Sangha!

Here under the sacred Bodhi Tree, where Bhagavan Buddha Shakyamuni brought the blessings of Enlightenment into our world, the Mahasangha from eleven countries has assembled once again to recite the Tipitaka. The teachings we commemorate here were spoken to the Sangha at various places in India. They were affirmed by five hundred Arhats who assembled at the Satipattana cave in Rajgir a year after the Blessed One passed into Parinirvana. Led by Mahakassapa, Ananda, and Upali, the noble Arhats, empowered with full recall of all they had heard, recited the teachings and confirmed them as the true words of the Tathagata.

Since this first great council, the Sangha has kept alive the memory of the Buddha's presence and faithfully transmitted the Four Noble Truths and the Eightfold Path in all directions. From their dedication, four major traditions took form and gave rise to eighteen schools. While they emphasized different aspects of the teachings, all relied on the Three Jewels

as the only refuge from the ever-present miseries of Sarvam Dukkam.

Transcending discrimination based on caste and culture, the teachings won the support of the Chakravartin King Ashoka, who recognized the importance of the Dharma and sponsored its transmission throughout his vast empire and beyond, to Sri Lanka and Myanmar, to Kashmir, to lands beyond the Indus, and to Kashgar and Khotan. Through acts of faith and through edicts and inscriptions, Ashoka encouraged people of all regions to awaken faith in the Buddha, cultivate virtue, and practice the Eightfold Path.

For centuries, even as empires flourished and passed away, the Dharma continued to unfold its blessings in land after land. In China, Tibet, and Mongolia; in Korea and Japan, and in all parts of Southeast Asia, the grace and balance inspired by virtuous action manifested in the shapes of temples and stupas, in images of the Enlightened Ones, and in depictions of the Buddha's great actions in this and previous lives. Through the devotion and dedication of countless great beings that transmitted the Dharma across the earth, this Aryadesha is renowned as the spiritual heart of our world. To this day, the pulse of enlightenment still beats within this sacred ground.

We are fortunate that of all the early Dharma traditions, the living lineages of two schools remain: Sarvastivadin, within the Vinaya of the Mahayana traditions, and Theravadin, vital today in the Sanghas of Bangladesh, Cambodia, Indonesia, India, Laos PDR, Myanmar, Nepal, Sri Lanka, Thailand and Vietnam. It has long been my dream that these streams of Sangha would return to Bodh Gaya after an absence of seven hundred years, to bear witness to the Buddha's message of harmony and peace.

Since 2006, the Light of Buddhadharma Foundation International has acted as the primary sponsor of this gathering of the Theravadin Sanghas. This is our first year where the Mahasangha will be reciting in Kushnigar the Suttapitka and we congratulate all the great Venerable masters and their lay devotees for their exemplary commitment to spreading the Dharma teachings to many parts of the world. We would also like to congratulate the International Mahasangha for organising this ceremony along with the International Tipitaka Chanting Council. We are also grateful to all the local Viharas and the local officials for their gracious assistance in facilitating this auspicious gathering. These ceremonies are a great symbol of World Peace and help to free us from the bondage of karma and klesha.

In this chaotic, materialistic world, ruled by self-interest and greed, people everywhere can benefit from prayers that wish all beings freedom from suffering and freedom from thoughts and actions that lead to suffering for self and others. Joined together in this most sacred place, the voices of many cultures can resound as one, reciting Lord Buddha's words that support health and tranquility, easing the force of desire and aggression and promoting harmony and balance in these stressful times of rapid change. Everywhere, people who become disheartened or disillusioned can look for inspiration to the Bodhi Tree and the Mahabodhi Temple, our shining stars that illuminate the way to peace and harmony.

It is our great good fortune that we, as humble laypersons, have been granted the honor of supporting these historic assemblies. They manifest the blessings of the Dharma and fill us with hope that the merit generated here will encourage the awakening of more enlightened beings for the benefit of the earth, the environment, and people everywhere. In these turbulent times, they remind us that there is no need to continue wandering, lost in this samsaric realm. Help is close at hand; the teachings that can awaken us are still here, and we who understand their value must not let them pass away. It is our duty to support the Sangha and keep these teachings

alive through our practice and devotion. We pray that we may continue to support these ceremonies as they carry significant blessings for the world.

I am grateful to the leaders of the Sangha for allowing me this opportunity to commemorate the Lord Buddha and honor the beauty of his heritage. I thank my daughter Kunzang Wangmo, who has coordinated these assemblies over the last ten years in Bodhgaya. May the offering of this year's printed volume of the Khuddakanikāye be received with the great wish that these precious teachings continue to be recited by the Mahasangha for the benefit of all beings. May the sound of the Buddavaccana be loud and heard throughout all realms!

Sarvam Mangalam

Tarthang-pa Kunga Gellek Yeshe Dorje

Tarthang Rinpoche

Founder of the Bodh Gaya Monlam Chenmo,

World Peace Ceremony

Founder, Light of Buddhadharma Foundation International

March 2022

16th Ceremony

Organized by the International Tipitaka Chanting Council

Note on Pronunciation of Pāli

Pāli was a spoken language of northern India in the time of Gotama the Buddha. It was written in the Brāhmī script in India in the time of Emperor Asoka and has been preserved in the scripts of the various countries where the language has been maintained. In Roman script, the following set of diacritical marks is used to indicate the proper pronunciation.

The alphabet consists of forty-one characters: eight vowels, thirty-two consonants and one nasal sound (niggahita).

Vowels: a, ā, i, ī, u, ū, e, o

Consonants:

Velar: k, kh, g, gh, ṅ

Palatal: c, ch, j, jh, ḍ

Retroflex: ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ḥ

Dental: t, th, d, dh, n

Labial: p, ph, b, bh, m

Miscellaneous: y, r, l, v, s, h, ḥ

Nasal sound (niggahita): ṣ

The vowels a, i, u are short; ā, ī, ū are long; e and o are pronounced short before double consonants: mettā, khetta, koṭṭha, sotthi; and long before single consonants: deva, senā, loka, odana.

a is pronounced like ‘a’ in ‘about’;
ā like ‘a’ in ‘father’;
i is pronounced like ‘i’ in ‘mint’;
ī like ‘ee’ in ‘see’;
u is pronounced like ‘u’ in ‘put’;
ū like ‘oo’ in ‘cool’

Consonants are pronounced mostly as in English. The consonant c is pronounced as ‘ch’ in ‘church’. All the aspirated consonants are pronounced with an audible expulsion of breath following the normal unaspirated sound. Therefore th is not as in ‘three’ but more like the sound in ‘Thailand’, and ph is not as in ‘photo’ but rather is pronounced ‘p’ accompanied by an expulsion of breath.

The retroflex consonants, t̪, ṭh, d̪, ḍh, n̪ are pronounced with the tip of the tongue turned back; whereas in the dental consonants, t, th, d, dh, n it touches the upper front teeth.

The palatal nasal, ñ, is the same as the Spanish ‘ñ’, as in ‘señor’. The velar nasal, ñ, is pronounced like ‘ng’ in ‘singer’ but occurs only with the other consonants in its group: nk, ñkh, ñg, ñgh. The pronunciation of m̪ is similar to ñ but occurs most commonly as a terminal nasalization: ‘evam me sutam̪’. The Pāli v is a soft ‘v’ or ‘w’ and l̪ produced with the tongue retroflexed, is almost a combined ‘rl’ sound.

Double consonants are very frequent in Pāli and must be strictly pronounced as long consonants, thus nn is like the English ‘nn’ in ‘unnecessary’.

Contents

Milindapañhapāli.....	2
2-3. Milindapañho.....	20
4. Meñdakapañho	84
5. Anumānapañho	185
6. Opammakathāpañho	277
Pet̄akopadesapāli.....	334

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Milindapañhapāli

1.

Milindo nāma so rājā, sāgalāyam puruttame;

Upagañchi nāgasenam, gaṅgā ca yathā sāgaram.

Āsajja rājā citrakathim, ukkādhāram tamonudam;

Apucchi nipuṇe pañhe, thānāṭṭhānagate puthū.

Pucchā visajjanā ceva, gambhīratthūpanissitā;

Hadayaṅgamā kaṇṇasukhā, abbhutā lomahaṁsanā.

Abhidhammavinayogālhā, suttajālasamattitā;

Nāgasenakathā citrā, opammehi nayehi ca.

Tattha nīnāṇam pañidhāya, hāsayitvāna mānasam;

Suṇātha nipuṇe pañhe, kaṅkhāṭṭhānavidālaneti.

2. Tam yathānusūyate – atthi yonakānam nānāputabhedanam sāgalam
nāma nagaram nadīpabbatasobhitam ramaṇīyabhūmippadesabhāgam
ārāmuyyānopavanatalākapokkharaṇisampannam
nadīpabbatavanarāmaṇeyyakam sutavantanimmittaṁ
nihatapaccatthikam paccāmittānupapīlitam
vividhavicitradaļhamatālakoṭṭhakam varapavaragopura
toranam gambhīraparikhāpaṇḍarapākāraparikkhittantepuram.
Suvibhattavīthicaccaracatukkasinghātakam
suppasāritānekavidhavarabhaṇḍapariṇīritantarāpaṇam
vividhadānaggasatasamupasobhitam
himagirisikharasaṅkāsavavarhavanasatasahassappaṭīmaṇḍitaṁ
gajahayarathapattisamākulam abhirūpanaranārigaṇānucaritam

ākiṇṇajanamanussam puthukhattiyabrāhmaṇavessasuddam
 vividhasamaṇabrahmaṇasabhājana saṅghaṭitam bahuvidhavijjāvanta
 naracira nisevitam kāsikakoṭumbarikādīnāvīdhvatthāpaṇasampannam
 suppasāritarucirabahuvidhapupphagandhāpaṇam
 gandhagandhitam āśīsanīyabahuratanaparipūritam
 disāmukhasuppasārītāpaṇam singāravāṇijagaṇānucaritam
 kahāpaṇarajatasuvāṇṇakamsapattharaparipūram pajjotamānanidhiniketam
 pahūtadhanadhaññavittūpakaṇam paripuṇṇakosakoṭṭhāgāram
 bahvannapāṇam bahuvidhakhajjabhojjaleyyaapeyyasāyanīyam
 uttarakurusāṅkāsam sampannasassam ālakamandā viya devapuraṇam.

Ettha ṭhatvā tesam pubbakammam kathetabbam, kathentena ca chadhā vibhajitvā kathetabbam. Seyyathīdam – pubbayogo milindapañham lakkhaṇapañham menjakapañham anumānapañham opammakathāpañhanti.

Tattha milindapañho lakkhaṇapañho, vimaticchedanapañhoti duvidho. Menjidakapañhopi mahāvaggo, yogikathāpañhoti duvidho.

Pubbayogoti tesam pubbakammam.

1. Bāhirakathā

Pubbayogādi

3. Atīte kira kassapassa bhagavato sāsane vattamāne gaṅgāya samīpe ekasmimī āvāse mahābhikkhusaṅgho paṭivasati, tattha vattasiṭasampannā bhikkhū pātova uṭṭhāya yaṭṭhisammajjaniyo ādāya buddhaguṇe āvajjentā aṅgaṇam sammajjītvā kacavarabyūham karonti. Atheko bhikkhu ekaṁ sāmaṇeram “ehi sāmaṇera, imaṁ kacavaramaṇa chaddhehī”ti āha, so asuṇanto viya gacchati, so dutiyampi...pe... tatiyampi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchateva. Tato so bhikkhu “dubbaco vatāyam sāmaṇero”ti kuddho sammajjanidañdena pahāraṇ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaramaṇa chaddento “iminā kacavarachaḍḍanapuṇṇakammaṇa yāvāham nibbānam pāpuṇāmi , etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhānhikasūriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyya”nti paṭhamam patthanam paṭṭhapesi. Kacavaramaṇa chaddetvā nahānathāya gaṅgātittham gato gaṅgāya ūmivegam gaggarāyamānam disvā “yāvāham nibbānam pāpuṇāmi , etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne ayam ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyam akkhayapaṭibhāno”ti dutiyampi patthanam paṭṭhapesi.

Sopi bhikkhu sammajjanisālāya sammajjanīm ṭhapetvā nahānatthāya gaṅgātittham gacchanto sāmaṇerassa patthanām sutvā “esa mayā payojitopi tāva evam̄ pattheti, mayham̄ kiṁ na samijjhissatī”ti cintetvā “yāvāham̄ nibbānam̄ pāpuṇāmi , ethtantare nibbattanibbattaṭhāne ayam̄ gaṅgāūmivego viya akkhayapaṭibhāno bhaveyyam̄, iminā pucchitapucchitaṁ sabbaṁ pañhapaṭibhānam̄ vijātetum̄ nibbēthetum̄ samattho bhaveyya”nti patthanām̄ paṭṭhapesi.

Te ubhopi devesu ca manussesu ca samsarantā ekam̄ buddhantaram̄ khepesum. Atha amhākam̄ bhagavatāpi yathā moggaliputtatissatthero dissati, evametepi dissanti mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yam̄ mayā sukhumam̄ katvā desitam̄ dhammadvinayam̄, tam̄ ete pañhapucchanaopammayuttivasena nijjaṭam̄ niggumbam̄ katvā vibhajissantīti niddiṭṭhā.

4. Tesu sāmaṇero jambudīpe sāgalanagare milindo nāma rājā ahosi paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo atītānāgatapaccuppannānam̄ mantayogavidhānakiriyānam̄ , karaṇakāle nisammakārī hoti, bahūni cassa satthāni uggahitāni honti. Seyyathidam̄, suti sammuti saṅkhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikičchā dhanubbedā purāṇā itihāsā jotiśā māyā ketu mantanā yuddhā chandasā buddhavacanena ekūnavīsatī, vitaṇḍavādī durāsado duppasaho puthutitthakarānam̄ aggamakkhāyati, sakalajambudīpe milindena raññā samo koci nāhosī yadidam̄ thāmena javena sūrena paññāya, adḍho mahaddhano mahābhogo anantabalavāhano.

5. Athekadivasam̄ milindo rājā anantabalavāhanam̄ caturaṅginīm balaggasenābyūhaṁ dassanakamyatāya nagarā nikkhmitvā bahinagare senaṅgadassanam̄ katvā sāretvā so rājā bhassappavādako lokāyatavitaṇḍa janasallāpaplava cittakotūhalo visārado vijambhako sūriyam̄ oloketvā amacce āmantesi “bahu bhaṇe tāva divasāvaseso kiṁ karissāma, idāneva nagaram̄ pavisitvā atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā saṅghī gaṇī gaṇācariyo api arahantaṁ sammāsambuddham̄ paṭijānamāno, yo mayā saddhiṁ sallapitum̄ sakkoti kaṅkham̄ paṭivinetum̄, tam̄ upasaṅkamitvā pañham̄ pucchissāma, kaṅkham̄ paṭivinayissāmā”ti.

Evam̄ vutte pañcasatā yonakā rājānam̄ milindam̄ etadavocum “atthi, mahārāja, cha satthāro pūraṇo kassapo makkhaligosālo nigaṇṭho nāṭaputto sañjayo belaṭṭhaputto ajito kesakambalo pakudho kaccāyano, te saṅghino gaṇino gaṇācariyakā nāṭā yasassino titthakarā sādhusammatā bahujanassa, gaccha tvam̄ mahārāja, te pañham̄ pucchassu, kaṅkham̄ paṭivinayassū”ti.

6. Atha kho milindo rājā pañcahi yonakasatehi parivuto bhadravāhanam rathavaramāruyha yena pūraṇo kassapo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā pūraṇena kassapena saddhiṁ sammodi, sammodanīyam katham sāraṇīyam vītisāretvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho milindo rājā pūraṇam kassapam etadavoca “ko, bhante kassapa, lokam pāleti”ti? “Pathavī, mahārāja, lokam pāleti”ti. “Yadi, bhante kassapa, pathavī lokam pāleti, atha kasmā avīcinirayaṁ gacchantā sattā pathavim atikkamitvā gacchantī”ti? Evam vutte pūraṇo kassapo neva sakkhi ogilitum, no sakkhi uggilitum, adhomukho pattakkhandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

7. Atha kho milindo rājā makkhalim gosālam etadavoca “atthi, bhante gosāla, kusalākusalāni kammāni, atthi sukatadukkaṭānam kammānam phalam vipāko”ti? “Natthi, mahārāja, kusalākusalāni kammāni, natthi sukatadukkaṭānam kammānam phalam vipāko. Ye te, mahārāja, idha loke khattiya, te paralokam gantvāpi puna khattiyaava bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokam gantvāpi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti. Kim kusalākusalehi kammehī”ti? “Yadi, bhante gosāla, idha loke khattiya brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokam gantvāpi puna khattiya brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti, natthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyam. Tena hi, bhante gosāla, ye te idha loke hatthacchinnā, te paralokam gantvāpi puna hatthacchinnāva bhavissanti. Ye pādacchinnā, te pādacchinnāva bhavissanti. Ye hatthapādacchinnā, te hatthapādacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇacchinnā, te kaṇṇacchinnāva bhavissanti. Ye nāśacchinnā, te nāśacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇanāśacchinnā, te kaṇṇanāśacchinnāva bhavissantī”ti. Evam vutte gosālo tuṇhī ahosi.

Atha kho milindassa rañño etadahosi “tuccho vata bho jambudīpo, palāpo vata bho jambudīpo, natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṁ sallapitum sakkoti kaṅkham paṭivinetu”nti.

Atha kho milindo rājā amacce āmantesi “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kam nu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā upasāṅkameyyāma pañham pucchitum, ko mayā saddhiṁ sallapitum sakkoti kaṅkham paṭivinetu”nti? Evam vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukham olokayamānā aṭṭhamṣu.

Tena kho pana samayena sāgalanagaram dvādasa vassāni suññam ahosi samaṇabrāhmaṇagahapatipanditehi, yattha samaṇabrāhmaṇagahapatipanditā paṭivasantīti sunāti, tattha gantvā rājā te pañham pucchatī, te sabbe pi pañhavisajjanena rājānam ārādhetum

asakkontā yena vā tena vā pakkamanti. Ye aññam disam na pakkamanti, te sabbe tuṇhibhūtā acchanti. Bhikkhū pana yebhuuyyena himavantameva gacchanti.

8. Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto himavante pabbate rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā assagutto dibbāya sotadhātuyā milindassa rañño vacanam sutvā yugandharamatthake bhikkhusaṅgham sannipātētvā bhikkhū pucchi “atthāvuso koci bhikkhu paṭibalo milindena raññā saddhim sallapitum kaṅkham paṭivinetu”nti?

Evaṁ vutte koṭisatā arahanto tuṇhī ahesum. Dutiyampi tatiyampi puṭṭhā tuṇhī ahesum. Atha kho āyasmā assagutto bhikkhusaṅgham etadavoca “atthāvuso tāvatiṁsabhavane vejayantassa pācīnato **ketumatī** nāma vimānam, tattha **mahāseno** nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena milindena raññā saddhim sallapitum kaṅkham paṭivinetu”nti.

Atha kho koṭisatā arahanto yugandharapabbate antarahitā tāvatiṁsabhavane pāturaheśum. Addasā kho sakko devānamindo te bhikkhū dūratova āgacchante, disvāna yenāyasmā assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam assaguttam abhivādetvā ekamantam aṭṭhāsi, ekamantam ṭhito kho sakko devānamindo āyasmantam assaguttam etadavoca “mahā kho, bhante, bhikkhusaṅgho anuppatto, aham saṅghassa ārāmiko, kenattho, kim mayā karaṇīya”nti?

Atha kho āyasmā assagutto sakkam devānamindam etadavoca “ayam kho, mahārāja, jambudīpe sāgalanagare **milindo** nāma rājā vitanḍavādī durāsado duppasaho puthutitthakarānam aggamakkhāyati, so bhikkhusaṅgham upasaṅkamitvā diṭṭhivādena pañham pucchitvā bhikkhusaṅgham viheṭhetī”ti.

Atha kho sakko devānamindo āyasmantam assaguttam etadavoca “ayam kho, bhante, milindo rājā ito cuto manussesu uppanno, eso kho, bhante, ketumativimāne mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena milindena raññā saddhim sallapitum kaṅkham paṭivinetum, tam devaputtam yācissāma manussalokūpapattiyā”ti.

Atha kho sakko devānamindo bhikkhusaṅgham purakkhatvā ketumativimānam pavisitvā mahāsenam devaputtam ālingitvā etadavoca “yācati tam, mārisa, bhikkhusaṅgho manussalokūpapattiyā”ti. “Na me, bhante, manussalokenatho kammabahulena, tibbo manussaloko,

idhevāham, bhante, devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmī”ti. Dutiyampi...pe... tatiyampi kho sakkena devānamindena yācito mahāseno devaputto evamāha “na me, bhante, manussalokenattho kammabahulena, tibbo manussaloko, idhevāham, bhante, devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmī”ti.

Atha kho āyasmā assagutto mahāsenam̄ devaputtaṁ etadavoca “idha mayaṁ, mārisa, sadevakam̄ lokam̄ anuvilokayamānā aññatra tayā milindassa rañño vādam̄ bhinditvā sāsanam paggahetum̄ samattham̄ aññam̄ kañci na passāma, yācati tam̄, mārisa, bhikkhusaṅgo, sādu sappurisa manussaloke nibbattitvā dasabalassa sāsanam̄ paggañhāhi”ti. Evaṁ vutte mahāseno devaputto “aham̄ kira milindassa rañño vādam̄ bhinditvā buddhasāsanam̄ paggahetum̄ samattho bhavissāmī”ti haṭhapahaṭho udaggudaggo hutvā “sādu, bhante, manussaloke uppajjissāmī”ti paṭīñnam̄ adāsi.

9. Atha kho te bhikkhū devaloke tam̄ karaṇīyam̄ tīretvā devesu tāvatiṁsesu antarahitā himavante pabbate rakkhitatale pāturaheśum.

Atha kho āyasmā assagutto bhikkhusaṅgham̄ etadavoca “atthāvuso, imasmim̄ bhikkhusaṅge koci bhikkhu sannipātam̄ anāgato”ti. Evaṁ vutte aññataro bhikkhu āyasmantam̄ assaguttam̄ etadavoca “atti, bhante, āyasmā **rohaṇo** ito sattame divase himavantam pabbatam pavisitvā nirodham̄ samāpanno, tassa santike dūtam̄ pāhethā”ti. Āyasmāpi rohaṇo tañkhaṇaññeva nirodhā vuṭṭhāya “saṅgo mama paṭimānetī”ti himavante pabbate antarahito rakkhitatale koṭisatānam arahantānam purato pāturahosī.

Atha kho āyasmā assagutto āyasmantam̄ rohaṇam̄ etadavoca “kim nu kho, āvuso, rohaṇa buddhasāsane bhijjante na passasi saṅghassa karaṇīyāni”ti. “Amanasikāro me, bhante, ahosī”ti.

“Tena, hāvuso rohaṇa, dañḍakammam̄ karohī”ti. “Kim, bhante, karomī”ti? “Atthāvuso rohaṇa, himavantapabbatapasse **gajangalam** nāma brāhmaṇagāmo, tattha **sonuttaro** nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati **nāgasenoti** nāma dārako, tena hi tvam̄, āvuso rohaṇa, dasamāsādhikāni satta vassāni tam̄ kulam̄ piṇḍāya pavisitvā nāgasenam̄ dārakam̄ nīharitvā pabbājehi, pabbajiteva tasmiṁ dañḍakammato muccissasī”ti. Āyasmāpi kho rohaṇo “sādhū”ti sampaṭicchi.

10. Mahāsenopi kho devaputto devalokā cavitvā sonuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismim̄ paṭisandhim̄ aggahesi, saha paṭisandhiggahañā tayo

acchariyā abbhutā dharmā pāturahesum, āvudhabhaṇḍāni pajjalimṣu, aggasassam abhinippahannam, mahāmegho abhippavassi. Āyasmāpi kho rohaṇo tassa paṭisandhiggahanato paṭṭhāya dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulaṁ piṇḍaya pavisanto ekadivasampi kaṭacchumattam bhattam vā uluṇkamattam yāgum vā abhivādanam vā añjalikammaṁ vā sāmīcikammaṁ vā nālattha, atha kho akkosaññeva paribhāsaññeva paṭilabhati “aticchatha bhante”ti vacanamattampi vattā nāma nāhosī, dasamāsādhikānam pana sattannam vassānam accayena ekadivasam “aticchatha bhante”ti vacanamattam alattha. Tam divasameva brāhmaṇopi bahi kammantā āgacchanto paṭipathe theram disvā “kim, bho pabbajita, amhākam geham agamitthā”ti āha. “Āma, brāhmaṇa, agamamhā”ti. “Api kiñci labhitthā”ti. “Āma, brāhmaṇa, labhimhā”ti. So anattamano geham gantvā pucchi “tassa pabbajitassa kiñci adatthā”ti. “Na kiñci adamhā”ti. Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi “ajja pabbajitam musāvādena niggahessāmī”ti. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāram sampatto.

Brāhmaṇo theram disvāva evamāha “tumhe hiyyo amhākam gehe kiñci alabhitvāva “labhimhā”ti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākam musāvādo”ti. Thero āha “mayam, brāhmaṇa, tumhākam gehe () dasamāsādhikāni satta vassāni ‘aticchathā’ti vacanamattampi alabhitvā hiyyo ‘aticchathā’ti vacanamattam labhimhā, athetam vācāpaṭisandhāram upādāya evamavocumhā”ti.

Brāhmaṇo cintesi “ime vācāpaṭisandhāramattampi labhitvā janamajjhe ‘labhimhā’ti pasāmsanti, aññam kiñci khādanīyam vā bhojanīyam vā labhitvā kasmā nappasāmsanti”ti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhattato kaṭacchubhikkham, tadupiyañca byañjanam dāpetvā “imam bhikkham sabbakālam tumhe labhissathā”ti āha.

So punadivasato pabhuti upasaṅkamantassa therassa upasamaṇ disvā bhiyyoso mattāya pasīditvā theram niccakālam attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adhivāsetvā divase divase bhattakiccam katvā gacchanto thokam thokam buddhavacanam kathetvā gacchat. Sāpi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttam vijāyi, “nāgaseno”tissa nāmamakaṇsu, so anukkamena vadḍhanto sattavassiko jāto.

11. Atha kho nāgasenassa dārakassa pitā nāgasenam dārakam etadavoca “imasmiṁ kho, tāta nāgasena, brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyāsī”ti. “Katamāni, tāta, imasmiṁ brāhmaṇakule sikkhāni nāmā”ti? “Tayo kho,

tātā nāgasena, vedā **sikkhāni** nāma, avasesāni sippāni **sippam** nāmā”ti.
“Tena hi, tātā, sikkhissāmī”ti.

Atha kho soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṁ sahassam̄ datvā antopāsāde ekasmiṁ gabbhe ekato mañcakam̄ paññapetvā ācariyabrāhmaṇametadavoca “sajjhāpehikho, tvam̄brāhmaṇa, imam̄dārakam̄ mantānīti. Tena hi ‘tātā dāraka’ uggañhāhi mantānī”ti. Ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati nāgasenassa dārakassa ekeneva uddesena tayo vedā hadayaṅgatā vācuggatā sūpadhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesum̄, sakimeva cakkhum̄ udapādi tīsu vedesu sanighañdukeṭubhesu sākkharappabhedesu itihāsapāñcamesu padako veyyākarano lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi.

Atha kho nāgaseno dārako pitaram̄ etadavoca “atthi nu kho, tātā, imasmīm̄ brāhmaṇakule ito uttarimpi sikkhitabbāni, udāhu ettakānevā”ti. “Natthi, tātā nāgasena, imasmīm̄ brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakāneva sikkhitabbāni”ti.

Atha kho nāgaseno dārako ācariyassa anuyogam̄ datvā pāsādā oruyha pubbavāsanāya coditahadayo rahogato paṭisallīno attano sippassa ādimajjhapariyosānam̄ olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakampi sāram adisvā “tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā asārā nissārā”ti vippaṭisārī anattamano ahosi.

12. Tena kho pana samayena āyasmā rohaṇo vattaniye senāsane nisinno nāgasenassa dārakassa cetasā cetoparivitakkamaññāya nivāsetvā pattacīvaramādāyavattaniyesenāsane antarahitogajaṅgalabrahmaṇagāmassa purato pāturahosi. Addasā kho nāgaseno dārako attano dvārakoṭṭhake ṛhito āyasmantam̄ rohaṇam̄ dūratova āgacchantam̄, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanassajāto “appeva nāmāyam̄ pabbajito kañci sāram jāneyyā”ti yenāyasmā rohaṇo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam̄ rohaṇam̄ etadavoca “ko nu kho, tvam̄ mārisa, ediso bhañḍukāsāvavasano”ti. “Pabbajito nāmāhaṇ̄ dārakā”ti. “Kena, tvam̄ mārisa, pabbajito nāmāsi”ti? “Pāpakāni malāni pabbājeti, tasmāham̄, dāraka, pabbajito nāmā”ti. “Kiṁkāraṇā, mārisa, kesā te na yathā aññesa”nti? “Soḷasime, dāraka, palibodhe disvā kesamassum̄ ohāretvā pabbajito. “Katame soḷasa”? “Alaṅkārapalibodho mañḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhapalibodho vāsanapalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho raṅgapalibodho bandhanapalibodho kocchchapalibodho kappakapalibodho vijaṭanapalibodho ūkāpalibodho,

kesesu vilūnesu socanti kilamanti paridevanti urattālīm kandanti sammohaṁ āpajjanti, imesu kho, dāraka, sołasasu palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentī”ti. “Kīmkāraṇā, mārisa, vatthānipi te na yathā aññesa”nti? “Kāmanissitāni kho, dāraka, vatthāni, kāmanissitāni gihibyañjanabhaṇḍāni, yāni kānicī kho bhayāni vatthato uppajjanti, tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthānipi me na yathā aññesa”nti. “Jānāsi kho, tvamī mārisa, sippāni nāmā”ti? “Āma, dāraka, jānāmahaṁ sippāni, yaṁ loke uttamamī mantamī, tamī jānāmī”ti. “Mayhampi tamī, mārisa, dātumī sakkā”ti? “Āma, dāraka, sakkā”ti. “Tena hi me dehi”ti. “Akālo kho, dāraka, antaragharam piṇḍāya paviṭṭhamhā”ti.

Atha kho nāgaseno dārako āyasmato rohaṇassa hatthato pattamī gahetvā gharam pavesetvā pañītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantamī rohaṇamī bhuttāvīm onītapattapāṇīm etadavoca “dehi me dāni, mārisa, manta”nti. “Yadā kho tvamī, dāraka, nippalibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitamī pabbajitavesamī gaṇhissasi, tadā dassāmī”ti āha.

Atha kho nāgaseno dārako mātāpitaro upasaṅkamitvā āha “ammatātā, ayamī pabbajito ‘yaṁ loke uttamamī mantamī, tamī jānāmī’ti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahamī etassa santike pabbajitvā tamī uttamamī mantamī uggaṇhissāmī”ti. Athassa mātāpitaro “pabbajitvāpi no putto mantamī gaṇhatu, gahetvā puna āgacchissatī”ti maññamānā “gaṇha puttā”ti anujāniṁsu.

13. Atha kho āyasmā rohaṇo nāgasenamī dārakamī ādāya yena vattaniyamī senāsanamī, yena vijambhavatthu tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā vijambhavatthusmīmī senāsane ekarattamī vasitvā yena rakkhitatalamī tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā koṭisatānamī arahantānamī majjhe nāgasenamī dārakamī pabbajesi. Pabbajito ca panāyasmā nāgaseno āyasmantamī rohaṇamī etadavoca “gahito me, bhante, tava veso, detha me dāni manta”nti. Atha kho āyasmā rohaṇo “kimhi nu khohamī nāgasenamī vineyyamī paṭhamamī vinaye vā suuttante vā abhidhamme vā”ti cintetvā “paṇḍito kho ayamī nāgaseno, sakkoti sukheneva abhidhammamī pariyāpuṇitu”nti paṭhamamī abhidhamme vinesi.

Āyasmā ca nāgaseno “kusalā dharmā, akusalā dharmā, abyākatā dharmā”ti tikadukapaṭimanditamī dharmasaṅgaṇīpakaraṇamī, khandhavibhaṅgādi aṭṭhārasa vibhaṅgapāṭimanditamī vibhaṅgappakaraṇamī, “saṅgaho asaṅgaho”ti ādinā cuddasavidhena vibhattamī

dhātukathāpakaṇam, “khandhapaññatti āyatanapaññatti”ti ādinā chabbidhena vibhattam puggalapaññattippakaraṇam, sakavāde pañcasuttasatāni paravāde pañcasuttasatānti suttasahassam samodhānetvā vibhattam kathāvatthuppakaraṇam, “mūlayamakaṁ khandhayamaka”nti ādinā dasavidhena vibhattam yamakappakaraṇam, “hetupaccayo ārammaṇapaccayo”ti ādinā catuvīsatividhena vibhattam paṭṭhānappakaraṇanti sabbam tam abhidhammapiṭakam ekeneva sajjhāyena paguṇam katvā “tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettakenevāhaṁ sajjhāyissāmī”ti āha.

14. Atha kho āyasmā nāgaseno yena koṭisatā arahanto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā koṭisate arahante etadavoca “ahaṁ kho bhante ‘kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā’ti imesu tīsu padesu pakkhipitvā sabbam tam abhidhammapiṭakam vitthārena osāressāmī”ti. “Sādhu, nāgasena, osārehī”ti.

Atha kho āyasmā nāgaseno satta māsāni satta pakaraṇāni vitthārena osāresi, pathavī unnadi, devatā sādhukāramadamsu, brahmāno apphotesum, dibbāni candanacuṇṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassim̄su.

15. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantam nāgasenam paripuṇṇavīsativassam rakkhitatale upasampādesum. Upasampanno ca panāyasmā nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbañhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya upajjhāyena saddhiṁ gāmam piṇḍāya pavisanto evarūpam parivitakkam uppādesi “tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesam buddhavacanam paṭhamam mam abhidhamme vinesī”ti.

Atha kho āyasmā rohaṇo āyasmato nāgasenassa cetasā cetoparivitakkamaññāya āyasmantam nāgasenam etadavoca “ananucchavikam kho nāgasena parivitakkam vitakkesi, na kho panetam nāgasena tavānucchavika”nti.

Atha kho āyasmato nāgasenassa etadahosi “acchariyam vata bho, abbhutam vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkam jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṁnūnāham upajjhāyam khamāpeyya”nti. Atha kho āyasmā nāgaseno āyasmantam rohaṇam etadavoca “khamatha me, bhante, na puna evarūpam vitakkessāmī”ti.

Atha kho āyasmā rohaṇo āyasmantam nāgasenam etadavoca “na kho

tyāham nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho nāgasena sāgalam nāma nagaram, tattha milindo nāma rājā rajjam kāreti, so ditthivādena pañham pucchitvā bhikkhusaṅgham viheṭheti, sace tvam tattha gantvā tam rājānam dametvā buddhasāsane pasādessasi, evāham tam khamissāmī”ti.

“Titthatu, bhante, eko milindo rājā; sace, bhante, sakalajambudipe sabbe rājāno ḁagantvā mam pañham puccheyyum, sabbam tam visajjetvā sampadālessāmī, ‘khamatha me bhante’ti vatvā, ‘na khamāmī’ti vutte ‘tena hi, bhante, imam temāsam kassa santike vasissāmī’ti āha”. Ayam kho, nāgasena, āyasmā assagutto vattaniye senāsane viharati, gaccha tvam, nāgasena, yenāyasmā assagutto tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena āyasmato assaguttassa pāde sirasā vanda, evañca nam vadehi ‘upajjhāyo me, bhante, tumhākam pāde sirasā vandati, appābādham appātaṅkam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāram pucchati, upajjhāyo me, bhante, imam temāsam tumhākam santike vasitum mam pahiṇī’ti, ‘konāmo te upajjhāyo’ti ca vutte ‘rohaṇatthero nāma bhante’ti vadeyyāsi, ‘ahaṁ konāmo’ti vutte evam vadeyyāsi ‘mama upajjhāyo, bhante, tumhākam nāmaṁ jānātī’ti. “Evam bhante”ti kho āyasmā nāgaseno āyasmantam rohaṇam abhvādetvā padakkhiṇam katvā pattacīvaramādāya anupubbena cārikam caramāno yena vattaniyam senāsanam, yenāyasmā assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam assaguttam abhvādetvā ekamantam aṭṭhāsi, ekamantam tħito kho āyasmā nāgaseno āyasmantam assaguttam etadavoca “upajjhāyo me, bhante, tumhākam pāde sirasā vandati, evañca vadeti appābādham appātaṅkam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāram pucchati, upajjhāyo me, bhante, imam temāsam tumhākam santike vasitum mam pahiṇī”ti.

Atha kho āyasmā assagutto āyasmantam nāgasenam etadavoca “tvam kinnāmosī”ti. “Aham, bhante, nāgaseno nāmā”ti. “Konāmo te upajjhāyo”ti? “Upajjhāyo me, bhante, rohaṇo nāmā”ti. “Aham konāmo”ti. “Upajjhāyo me, bhante, tumhākam nāmaṁ jānātī”ti.

“Sādhu, nāgasena, pattacīvaraṁ paṭisāmehī”ti. “Sādhu bhante”ti pattacīvaraṁ paṭisāmetvā punadivase pariveṇam sammajjītvā mukhodakam dantaponam upaṭṭhapesi. Thero sammajjītaṭṭhānam paṭisammajji, tam udakam chaḍḍetvā aññam udakam āhari, tañca dantakaṭṭham apanetvā aññam dantakaṭṭham gaṇhi, na ālāpasallāpaṁ akāsi, evam satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tatheva vutte vassavāsam anujāni.

16. Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantam assaguttam tiṁsamattāni vassāni upaṭṭhāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yenāyasmā assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam assaguttam etadavoca “atthi nu kho, tāta, tumhākam santike añño bhikkhū”ti. “Atthi, mahāupāsike, amhākaṇ santike nāgaseno nāma bhikkhū”ti. “Tena hi, tāta assagutta, adhivāsehi nāgasenena saddhim svātanāya bhatta”nti. Adhivāsesi kho āyasmā assagutto tuṇhībhāvena.

Atha kho āyasmā assagutto tassā rattiya accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya āyasmatā nāgasenena saddhim pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanam tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantam assaguttam āyasmantañca nāgasenam paññitenā khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā assagutto bhuttāvīm onītapattapāñīm āyasmantam nāgasenam etadavoca “tvam, nāgasena, mahāupāsikāya anumodanam karohī”ti idam vatvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi.

Athakhosāmahāupāsikāāyasmantamnāgasenametadavoca “mahallikā khoham, tāta nāgasena, gambhīrāya dhammakathāya mayham anumodanam karohī”ti. Atha kho āyasmā nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya dhammakathāya lokuttarāya suññatappaṭisamyuttāya anumodanam akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tasmiṃyeva āsane virajam vītamalam dhammadakkhum udapādi “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamma”nti. Āyasmāpi kho nāgaseno tassā mahāupāsikāya anumodanam katvā attanā desitam dhammam paccavekkhanto vipassanam paṭṭhapetvā tasmiṃyeva āsane nisinno sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Atha kho āyasmā assagutto maṇḍalamāle nisinno dvinnampi dhammadakkhupaṭilābhām ñatvā sādhukāram pavattesi “sādhu sādhu nāgasena, ekēna kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālītā”ti, anekāni ca devatāsaḥassāni sādhukāram pavattesum.

17. Atha kho āyasmā nāgaseno uṭṭhāyāsanā yenāyasmā assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam assaguttam abhivādetvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinnam kho āyasmantam nāgasenam āyasmā assagutto etadavoca “gaccha, tvam nāgasena, pāṭaliputtam, pāṭaliputtanagare asokārāme āyasmā dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike buddhavacanam pariyāpuṇāhī”ti. “Kīva dūro, bhante, ito pāṭaliputtanagara”nti? “Yojanasatāni kho nāgasenā”ti. “Dūro kho, bhante, maggo. Antarāmagge bhikkhā dullabhā, kathāham gamissāmī”ti?

“Gaccha, tvam nāgasena, antarāmagge piṇḍapātam labhissasi sālīnam odanam vigatakālakam anekasūpam anekabyañjana”nti. “Evaṁ bhante”ti kho āyasmā nāgaseno āyasmantam assaguttam abhivādetvā padakkhiṇam katvā pattacīvaramādāya yena pāṭaliputtam tena cārikam pakkāmi.

18. Tena kho pana samayena pāṭaliputtako setthi pañcahi sakaṭasatehi pāṭaliputtagāmimaggam paṭipanno hoti. Addasā kho pāṭaliputtako setthi āyasmantam nāgasenam dūratova āgacchantaṁ, disvāna yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam nāgasenam abhivādetvā “kuhiṁ gacchasi tātā”ti āha. “Pāṭaliputtam gahapati”ti. “Sādu tāta, mayampi pāṭaliputtam gacchāma. Amhehi saddhiṁ sukham gacchathā”ti.

Atha kho pāṭaliputtako setthi āyasmato nāgasenassa iriyāpathē pasīditvā āyasmantam nāgasenam paññena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantam nāgasenam bhuttāviṁ onītapattapāṇīm aññataram nīcam āsanam gahetvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho pāṭaliputtako setthi āyasmantam nāgasenam etadavoca “kinnāmosi tvam tātā”ti. “Aham, gahapati, nāgaseno nāmā”ti. “Jānāsi kho, tvam tāta, buddhavacanam nāmā”ti? “Jānāmi khoham, gahapati, abhidhammapadānī”ti. “Lābhā no tāta, suladdham no tāta, ahampi kho, tāta, abhidhammiko, tvampi abhidhammiko, bhaṇa, tāta, abhidhammapadānī”ti. Atha kho āyasmā nāgaseno pāṭaliputtakassa setthissa abhidhammam desesi, desente yeva pāṭaliputtakassa setthissa virajam vītamalaṁ dhammadakkhum udapādi “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamma”nti.

Atha kho pāṭaliputtako setthi pañcamattāni sakaṭasatāni purato uyyojetvā sayam pacchato gacchanto pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathē ṭhatvā āyasmantam nāgasenam etadavoca “ayam kho, tāta nāgasena, asokārāmassa maggo, idam kho, tāta, amhākaṁ kambalaratanam sołasahattham āyāmena, aṭṭhahattham vitthārena, paṭiggaṇhāhi kho, tāta, idam kambalaratanam anukampaṁ upādāyā”ti. Paṭiggahesi kho āyasmā nāgaseno tam kambalaratanam anukampaṁ upādāya. Atha kho pāṭaliputtako setthi attamano udaggo pamudito pītisomanassajāto āyasmantam nāgasenam abhivādetvā padakkhiṇam katvā pakkāmi.

19. Atha kho āyasmā nāgaseno yena asokārāmo yenāyasmā dhammarakkhito tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam dhammarakkhitam abhivādetvā attano āgatakāraṇam kathetvā āyasmato

dhammarakkhitassa santike tepiṭakam buddhavacanam ekeneva uddesena tīhi māsehi byañjanaso pariyāpuṇitvā puna tīhi māsehi atthaso manasākāsi.

Atha kho āyasmā dhammarakkhito āyasmantam nāgasenam etadavoca “seyyathāpi, nāgasena, gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasam paribhuñjanti. Evameva kho, tvam nāgasena, tepiṭakam buddhavacanam dhārentopi na bhāgī sāmaññassā”ti. “Hotu, bhante, alam ettakenā”ti. Teneva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇi, saha saccappaṭivedhena āyasmato nāgasenassa sabbe devā sādhukāramadaṁsu, pathavī unnadi, brahmāno apphōtesum, dibbāni candanacuṇṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassim̄su.

20. Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto himavante pabbate rakkhitatale sannipatitvā āyasmato nāgasenassa santike dūtam pāhesum “āgacchatu nāgaseno, dassanakāmā mayam nāgasena”nti. Atha kho āyasmā nāgaseno dūtassa vacanam sutvā asokārāme antarahito himavante pabbate rakkhitatale koṭisatānam arahantānam purato pāturahosi.

Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantam nāgasenam etadavocum “eso kho, nāgasena, milindo rājā bhikkhusaṅgham viheṭheti vādappaṭivādena pañhapucchāya. Sādu, nāgasena, gaccha tvam milindam rājānam damehī”ti. “Tiṭṭhatu, bhante, eko milindo rājā; sace, bhante, sakalajambudīpe rājāno āgantvā maṁ pañham puccheyyūm, sabbam tam visajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo, bhante, acchambhitā sāgalanagara”nti. Atha kho therā bhikkhū sāgalanagaram kāsāvappajjotam isivātapaṭivātam akamsu.

21. Tena kho pana samayena āyasmā āyupālo saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho milindo rājā amacce etadavoca “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kannu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā upasaṅkameyyāma sākacchāya pañhapucchānāya, ko mayā saddhiṁ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetu”nti. Evam vutte pañcasatā yonakā rājānam milindam etadavocum “atthi, mahārāja, āyupālo nāma therō tepiṭako bahussuto āgatāgamo, so etarahi saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati; gaccha, tvam mahārāja, āyasmantam āyupālam pañham pucchassū”ti. “Tena hi, bhaṇe, bhadantassa ārocethā”ti.

Atha kho nemittiko āyasmato āyupālassa santike dūtam pāhesi “rājā, bhante, milindo āyasmantam āyupālam dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho āyupālo evamāha “tena hi āgacchatū”ti. Atha kho milindo rājā pañcamattehi yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha yena saṅkhyeyyapariveṇam

yenāyasmā āyupālo tenupasankami, upasaṅkamitvā āyasmatā āyupālena saddhiṁ sammodi, sammodanīyam kathaṁ sāraṇīyam vītisāretvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho milindo rājā āyasmantam āyupālam etadavoca “kimatthiyā, bhante āyupāla, tumhākaṁ pabbajjā, ko ca tumhākaṁ paramattho”ti. Thero āha “dhammacariyasamacariyatthā kho, mahārāja, pabbajjā, sāmaññaphalam kho pana amhākaṁ paramattho”ti. “Atthi pana, bhante, koci gihīpi dhammacārī samacārī”ti? “Āma, mahārāja, atthi gihīpi dhammacārī samacārī, bhagavati kho, mahārāja, bārāṇasiyam isipatane migadāye dhammacakkam pavattente atṭhārasannam brahmakoṭīnam dhammābhīsamayo ahosi, devatānam pana dhammābhīsamayo gaṇanapatham vītivatto, sabbete gihibhūtā, na pabbajitā.

“Puna caparam, mahārāja, bhagavatā kho mahāsamayasuttante desiyamāne, mahāmaṅgalasuttante desiyamāne, samacittapariyāyasuttante desiyamāne, rāhulovādasuttante desiyamāne, parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapatham vītivattānam devatānam dhammābhīsamayo ahosi, sabbete gihibhūtā, na pabbajitā”ti. “Tena hi, bhante āyupāla, niratthikā tumhākaṁ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammassa nissandena samanā sakyaputtiyā pabbajanti dhutaṅgāni ca pariharanti. Ye kho te, bhante āyupāla, bhikkhū ekāsanikā, nūna te pubbe paresam bhogahārakā corā, te paresam bhoge acchinditvā tassa kammaṭṭhaṇā nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālam paribhuñjitum, natthi tesam sīlam, natthi tapo, natthi brahmacariyam. Ye kho pana te, bhante āyupāla, bhikkhū abbhokāsikā, nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresam gehāni vināsetvā tassa kammaṭṭhaṇā nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, natthi tesam sīlam, natthi tapo, natthi brahmacariyam. Ye kho pana te, bhante āyupāla, bhikkhū nesajjikā, nūna te pubbe panthadūsakā corā, te paresam pathike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammaṭṭhaṇā nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyam kappetum, natthi tesam sīlam, natthi tapo, natthi brahmacariya”nti āha.

Evam vutte āyasmā āyupālo tuṇhī ahosi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā yonakā rājānam milindam etadavocum “paññito, mahārāja, therō, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatī”ti.

Atha kho milindo rājā āyasmantam āyupālam tuṇhībhūtam disvā apphotetvā ukkuṭṭhiṁ katvā yonake etadavoca “tuccho vata bho jambudīpo, palāpo vata bho jambudīpo, natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṁ sallapitum ussahati kañkham paṭivinetu”nti.

22. Atha kho milindassa rañño sabbam tam parisañ anuvilokentassa abhīte amāñkubhūte yonake disvā etadahosi “nissamsayam atthi maññe añño koci paññito bhikkhu, yo mayā saddhiṁ sallapitum ussahati, yenime yonakā na mañkubhūtā”ti. Atha kho milindo rājā yonake etadavoca “atthi, bhanē, añño koci paññito bhikkhu, yo mayā saddhiṁ sallapitum ussahati kañkham paññivinetu”nti.

Tena kho pana samayena āyasmā nāgaseno samañaganaparivuto sañghī gañī gañacariyo ñāto yasassī sādhusammato bahujanassa paññito byatto medhāvī nipoṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepiṭako vedagū pabhinnabuddhimā āgatāgamō pabhinnapaññisambhido navañgasatthusāsane pariyattidharo pāramippattono jinavacane dhammatthesanāpātivedhakusalo akkhayavicitrapaññibhāno citrakathī kalyāñavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobho, girirājā viya niccalo, raññajaho tamonudo pabhañkarō mahākathī paragañigānamathano paratithiyamaddano bhikkhūnaṁ bhikkhunīnaṁ upāsakānaṁ upāsikānaṁ rājūnaṁ rājamahāmattānaṁ sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiñḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṁ lābhaggayasaggappattono vuddhānaṁ viññūnaṁ sotāvadhānenā samannāgatānaṁ sandassento navañgam jinasāsanaratanaṁ, upadisanto dhammamaggam, dhārente dhammappajjotam, ussāpento dhammayūpam, yajanto dhammayāgam, paggañhanto dhammaddhajam, ussāpento dhammaketum, dhamento dhammasaṅkham, āhananto dhammabherim, nadanto sīhanādaṁ, gajjanto indagajjitat, madhuragiragajjitenā ñāñavaravijjujālapariveṭhitena karuñājalabharitenā mahatā dhammāmatameghena sakalalokamabhitappayanto gāmanigamarājadhānīsu cārikam caramāno anupubbena sāgalanagaram anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā nāgaseno asītiyā bhikkhusahasseehi saddhiṁ sañkhyeyyapariveṇe paññivasati. Tenāhu porāñā –

“Bahussuto citrakathī, nipoṇo ca visārado;

Sāmayiko ca kusalo, paññibhāne ca kovidō.

“Te ca tepiṭakā bhikkhū, pañcanekāyikāpi ca;

Catunekāyikā ceva, nāgasenam purakkharum.

“Gambhīrapaññio medhāvī, maggāmaggassa kovidō;

Uttamatthaṁ anuppatto, nāgaseno visārado.

“Tehi bhikkhūhi parivuto, nipiṇehi saccavādibhi;

Caranto gāmanigamam, sāgalaṁ upasaṅkami.

“Saṅkhyeyyaparivenaśmī, nāgaseno tadā vasi;

Katheti so manussehi, pabbate kesarī yathā”ti.

23. Atha kho devamantiyo rājānam milindam etadavoca “āgamehi, tvam mahārāja; atthi, mahārāja, nāgaseno nāma thero pañdito byatto medhāvī vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno attadhammaniruttipaṭibhānapaṭisambhidāsu pāramippattono, so etarahi saṅkhyeyyaparivenē paṭivasati, gaccha, tvam mahārāja, āyasmantaṁ nāgasenam pañhaṁ pucchassu, ussahati so tayā saddhim sallapitum kaṅkham paṭivinetu”nti. Atha kho milindassa rañño sahasā “nāgaseno”ti saddam sutvāva ahudeva bhayaṁ, ahudeva chambhitattam, ahudeva lomahaṁso. Atha kho milindo rājā devamantiyam etadavoca “ussahati bho nāgaseno bhikkhu mayā saddhim sallapitu”nti? “Ussahati, mahārāja, api indayamavaruṇakuverapajāpati suyāma santusitalokapālehipi pitupitāmahena mahābrahmunāpi saddhim sallapitum, kimaṅgam pana manussabhūtenā”ti.

Atha kho milindo rājā devamantiyam etadavoca “tena hi, tvam devamantiya, bhadantassa santike dūtam pesehī”ti. “Evam devā”ti kho devamantiyo āyasmato nāgasenassa santike dūtam pāhesi “rājā, bhante, milindo āyasmantaṁ dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho nāgaseno evamāha “tena hi āgacchatū”ti.

Atha kho milindo rājā pañcamattehi yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha mahatā balakāyena saddhim yena saṅkhyeyyaparivenam yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkami. Tena kho pana samayena āyasmā nāgaseno asītiyā bhikkhusahassehi saddhim maṇḍalamāle nisinno hoti. Addasā kho milindo rājā āyasmato nāgasenassa parisam dūratova, disvāna devamantiyam etadavoca “kassesā, devamantiya, mahatī parisā”ti? “Āyasmato kho, mahārāja, nāgasenassa parisā”ti.

Atha kho milindassa rañño āyasmato nāgasenassa parisam dūratova disvā ahudeva bhayaṁ, ahudeva chambhitattam, ahudeva lomahaṁso. Atha kho milindo rājā khaggaparivārito viya gajo, garulaparivārito viya nāgo, ajagaraparivārito viya kotthuko, mahiṁsaparivuto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍuko, saddūlānubaddho viya migo, ahituṇḍikasamāgato viya

pannago, majjārasamāgato viya undūro, bhūtavejjasamāgato viya pisāco, rāhumakhagato viya cando, pannago viya pelantaragato, sakuṇo viya pañjarantaragato, maccho viya jālantaragato, vālavanamanuppavīṭṭho viya puriso, vessavaṇṇaparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto bhīto ubbiggo utrasto saṃviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano bhantacitto vipariṇatamānasō “mā maṇi ayam parijano paribhavī”ti satiṁ upaṭṭhapetvā devamantiyam etadavoca – “mā kho, tvam devamantiya, āyasmantaṁ nāgasenam mayham ācikkheyāsi, anakkhātaññevāham nāgasenam jānissāmī”ti. “Sādhu, mahārāja, tvaññeva jānāhī”ti.

Tena kho pana samayena āyasmā nāgaseno tassā bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānam navakataro hoti pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānam vuḍḍhataro.

Atha kho milindo rājā sabbam tam bhikkhusaṅgham purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilokento addasā kho āyasmantaṁ nāgasenam dūratova bhikkhusaṅghassa majjhe nisinnam kesarasīham viya vigatabhayabheravam vigatalomahamṣam vigatabhayasārajjam, disvāna ākāreneva aññāsi “eso kho ettha nāgaseno”ti.

Atha kho milindo rājā devamantiyam etadavoca “eso kho, devamantiya, āyasmā nāgaseno”ti. “Āma, mahārāja, eso kho nāgaseno, suṭṭhu kho, tvam mahārāja, nāgasenam aññāsī”ti. Tato rājā tuṭṭho ahosi “anakkhātova mayā nāgaseno aññāto”ti. Atha kho milindassa rañño āyasmantaṁ nāgasenam disvāva ahudeva bhayaṁ, ahudeva chambhitattam, ahudeva lomahamso.

Tenāhu –

“Carañena ca sampannam, sudantaṁ uttame dame;

Disvā rājā nāgasenam, idam vacanamabravi.

“Kathitā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭā bahū;

Na tādisam bhayaṁ āsi, ajja tāso yathā mama.

“Nissamsayam parājayo, mama ajja bhavissati;

Jayo ca nāgasenassa, yathā cittaṁ na sañthita”nti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

2-3. Milindapañho

1. Mahāvaggo

1. Paññattipañho

1. Atha kho milindo rājā yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmatā nāgasenena saddhiṁ sammodi, sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretvā ekamantam niśidi. Āyasmāpi kho nāgaseno paṭisammodanīyeneva milindassa rañño cittam ārādhesi. Atha kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam etadavoca “kathaṁ bhadanto nāyati, kinnāmosi bhante”ti? “Nāgaseno”ti kho aham, mahārāja, nāyāmi, “nāgaseno”ti kho maṁ, mahārāja, sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṁ karonti “nāgaseno”ti vā “sūraseno”ti vā “vīraseno”ti vā “sīhaseno”ti vā, api ca kho, mahārāja, saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattam yadidam nāgasenoti, na hettha puggalo upalabbhatī.

Atha kho milindo rājā evamāha “suṇantu me bhonto pañcasatā yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṁ nāgaseno evamāha ‘na hettha puggalo upalabbhatī’ti, kallam nu kho tadabhinanditu”nti. Atha kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam etadavoca “sace, bhante nāgasena, puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākam cīvarapindapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāram deti, ko tam paribhuñjati, ko sīlam rakkhati, ko bhāvanamanuyuñjati, ko maggaphalanibbānāni sacchikaroti, ko pāṇam hanati, ko adinnaṁ ādiyati, ko kāmesumicchācāram carati, ko musā bhaṇati, ko majjam pivati, ko pañcānantariyakammaṁ karoti, tasmā natthi kusalam, natthi akusalam, natthi kusalākusalānam kammānam kattā vā kāretā vā, natthi sukatadukkaṭānam kammānam phalam vipāko, sace, bhante nāgasena, yo tumhe māreti, natthi tassāpi pāṇātipāto, tumhākampi, bhante nāgasena, natthi ācariyo, natthi upajjhāyo, natthi upasampadā. ‘Nāgasenoti maṁ, mahārāja, sabrahmacārī samudācarantī’ti yam vadesi, ‘katamo ettha nāgaseno? Kinnu kho, bhante, kesā nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Lomā nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Nakhā...pe... dantā...pe... taco...pe... maṇsam...pe... nhāru...pe... aṭṭhi...pe... aṭṭhimiñjam...pe... vakkam...pe... hadayam... pe... yakanam...pe... kilomakaṁ...pe... pihakam...pe... papphāsam... pe... antam...pe... antaguṇam...pe... udariyam...pe... karīsam...pe... pittam...pe... semham...pe... pubbo...pe... lohitam...pe... sedo...pe... medo...pe... assu...pe... vasā...pe... kheļo...pe... siṅghānikā...pe... lasikā...pe... muttam...pe... matthake matthaluṅgam nāgaseno”ti? “Na

himahārājā”ti. “Kīm nu kho, bhante, rūpam nāgaseno”ti? “Nahi mahārājā”ti. “Vedanā nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Saññā nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Sañkhārā nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Viññāṇam nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Kīm pana, bhante, rūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇam nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Kīm pana, bhante, aññatratrā rūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇam nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Tamahaṁ bhante, pucchanto pucchanto na passāmi nāgasenam. Nāgasenasaddo yeva nu kho, bhante, nāgaseno”ti? “Na hi mahārājā”ti. “Ko panettha nāgaseno, alikam tvam, bhante, bhāsasi musāvādaṁ, natthi nāgaseno”ti.

Atha kho āyasmā nāgaseno milindam rājānam etadavoca “tvam khosi, mahārāja, khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te, mahārāja, majjhānhikasamayam tattāya bhūmiyā uṇhāya vālikāya kharāya sakkharakathalikāya madditvā pādenāgacchantassa pādā rujjanti, kāyo kilamati, cittam upahaññati, dukkhasahagataṁ kāyaviññāṇam uppajjati, kīm nu kho tvam pādenāgatosi, udāhu vāhanenā”ti? “Nāham, bhante, pādenāgacchāmi, rathenāham āgatosmī”ti. “Sace, tvam mahārāja, rathenāgatosi, rathaṁ me ārocehi, kīm nu kho, mahārāja, īsā ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Akkho ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Cakkāni ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Rathapāñjaram ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Rathadanḍako ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Yugam ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Rasmiyo ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Patodalaṭṭhi ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Kīm nu kho, mahārāja, īsāakkhacakkarathapāñjararathadanḍayugarasmipatodā ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Kīm pana, mahārāja, aññatratrā īsāakkhacakkarathapāñjararathadanḍayugarasmipatodā ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Tamahaṁ, mahārāja, pucchanto pucchanto na passāmi rathaṁ. Rathasaddoyeva nu kho, mahārāja, ratho”ti? “Na hi bhante”ti. “Ko panettha ratho, alikam, tvam mahārāja, bhāsasi musāvādaṁ, natthi ratho, tvamsi, mahārāja, sakalajambudīpe aggarājā, kassa pana tvam bhāyitvā musāvādaṁ bhāsasi, sunantu me bhonto pañcasatā yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayan milindo rājā evamāha ‘rathenāham āgatosmī’ti, sace tvam, mahārāja, rathenāgato’si, rathaṁ me ārocehī’ti vutto samāno rathaṁ na sampādeti, kallam nu kho tadabhinanditu”nti. Evam vutte pañcasatā yonakā āyasmato nāgasenassa sādhukāram datvā milindam rājānam etadavocum “idāni kho tvam, mahārāja, sakkonto bhāsassū”ti.

Atha kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam etadavoca “nāham, bhante nāgasena, musā bhaññami, īsañca paṭicca akkhañca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapāñjarañca paṭicca rathadanḍakañca paṭicca ‘ratho’ti sañkhā

samaññā paññatti vohāro nāmamattam pavattati”ti.

“Sādhu kho, tvam mahārāja, ratham jānāsi, evameva kho, mahārāja, mayhampi kese ca paṭicca lome ca paṭicca...pe... matthake matthaluṅgañca paṭicca rūpañca paṭicca vedanañca paṭicca saññañca paṭicca saṅkhāre ca paṭicca viññānañca paticca ‘nāgaseno’ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattam pavattati, paramatthato panettha puggalo nūpalabbhati. Bhāsitampetam, mahārāja, vajirāya bhikkhuniyā bhagavato sammukhā –

“Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;

Evaṁ khandhesu santesu, hoti “satto”ti sammutī”ti .

“Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutaṁ, bhante nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjītāni, yadi buddho tiṭṭheyā sādhukāram dadeyya, sādhu sādhu nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjītānī”ti.

Paññattipañho paṭhamo.

2. Vassagaṇanapañho

2. “Kativassosi tvam, bhante nāgasenā”ti? “Sattavassoham, mahārājā”ti. “Ke te, bhante, satta, tvam vā satta, gaṇanā vā sattā”ti?

Tena kho pana samayena milindassa rañño sabbābharaṇapaṭimāṇḍitassa alaṅkatapaṭiyattassa pathaviyam chāyā dissati, udakamaṇike ca chāyā dissati. Atha kho āyasmā nāgaseno milindam rājānam etadavoca “ayam te, mahārāja, chāyā pathaviyam udakamaṇike ca dissati, kiṁ pana, mahārāja, tvam vā rājā, chāyā vā rājā”ti? “Ahaṁ, bhante nāgasena, rājā, nāyam chāyā rājā, maṁ pana nissāya chāyā pavattati”ti. “Evameva kho, mahārāja, vassānam gaṇanā satta, na panāham satta, maṁ pana nissāya satta pavattati, chāyūpamam mahārājā”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam, bhante nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjītānī”ti.

Vassagaṇanapañho dutiyo.

3. Vīmaṇsanapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, sallapissasi mayā saddhi”nti? “Sace, tvam mahārāja, paṇḍitavādām sallapissasi sallapissāmi, sace pana

rājavādaṁ sallapissasi na sallapissāmī”ti. “Katham, bhante nāgasena, pañditā sallapanti”ti? “Pañditānam kho, mahārāja, sallāpe āvetthanampi kayirati, nibbetthanampi kayirati, niggahopi kayirati, paṭikammampi kayirati, vissāsopi kayirati, paṭivissāsopi kayirati, na ca tena pañditā kuppanti, evam kho, mahārāja, pañditā sallapanti”ti. “Katham pana, bhante, rājāno sallapanti”ti? “Rājāno kho, mahārāja, sallāpe ekam vatthum paṭijānanti, yo tam vatthum vilometi, tassa daṇḍam āñāpenti ‘imassa daṇḍam pañethā’ti, evam kho, mahārāja, rājāno sallapanti”ti. “Pañditavādāham, bhante, sallapissāmi, no rājavādaṁ, vissaṭṭho bhadanto sallapatu yathā bhikkhunā vā sāmañerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṁ sallapati, evam vissaṭṭho bhadanto sallapatu mā bhāyatū”ti. “Sutṭhu mahārājā”ti therō abbhānumodi.

Rājā āha “bhante nāgasena, pucchissāmī”ti. “Puccha mahārājā”ti. “Pucchitosi me bhante”ti. “Visajjitam mahārājā”ti. “Kiṁ pana, bhante, tayā visajjita”nti? “Kiṁ pana, mahārāja, tayā pucchita”nti.

Vīmamsanapañho tatiyo.

4. Anantakāyapañho

4. Atha kho milindassa rañño etadahosi “pañdito kho ayaṁ bhikkhu paṭibalo mayā saddhiṁ sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti, atha sūriyo attham gamissati, yaṁnūnāham sve antepure sallapeyya”nti. Atha kho rājā devamantiyam etadavoca “tena hi, tvam devamantiya, bhadantassa āroceyyāsi ‘sve antepure raññā saddhiṁ sallāpo bhavissati’”ti. Idam vatvā milindo rājā uṭṭhāyāsanā theram nāgasenam āpucchitvā ratham abhirūhitvā “nāgaseno nāgaseno”ti sajjhāyam karonto pakkāmi.

Atha kho devamantiyo āyasmantam nāgasenam etadavoca “rājā, bhante, milindo evamāha ‘sve antepure raññā saddhiṁ sallāpo bhavissatī’”ti. “Sutṭhū”ti therō abbhānumodi. Atha kho tassā rattiyā accayena devamantiyo ca anantakāyo ca maṅkuro ca sabbadinno ca yena milindo rājā tenupasaṅkamīsu, upasaṅkamitvā rājānam milindam etadavocum “āgacchatu, mahārāja, bhadanto nāgaseno”ti? “Āma āgacchatū”ti. “Kittakehi bhikkhūhi saddhiṁ āgacchatū”ti? “Yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhiṁ āgacchatū”ti.

Atha kho sabbadinno āha “āgacchatu, mahārāja, dasahi bhikkhūhi

saddhi”nti, dutiyampi kho rājā āha “yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū”ti. Dutiyampi kho sabbadinno āha “āgacchatū, mahārāja, dasahi bhikkhūhi saddhi”nti. Tatiyampi kho rājā āha “yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū”ti. Tatiyampi kho sabbadinno āha “āgacchatū, mahārāja, dasahi bhikkhūhi saddhi”nti. “Sabbo panāyam sakkāro paṭiyādito, aham bhaṇāmi ‘yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū’ti. Ayam, bhaṇe sabbadinno, aññathā bhaṇati, kiṃ nu mayam nappaṭibalā bhikkhūnam bhojanam dātu”nti? Evam vutte sabbadinno marūku ahosi.

Atha kho devamantiyo ca anantakāyo ca maṅkuro ca yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkamīṣu, upasaṅkamitvā āyasmantam nāgasenam etadavocum “rājā, bhante, milindo evamāha ‘yattake bhikkhū icchatī, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū’”ti. Atha kho āyasmā nāgaseno pubbanhasamayaṁ nivāsetvā paccatīvaramādāya asītiyā bhikkhusahassehi saddhiṃ sāgalaṁ pāvisi.

Atha kho anantakāyo āyasmantam nāgasenam nissāya gacchanto āyasmantam nāgasenam etadavoca “bhante nāgasena, yam panetam brūsi ‘nāgaseno’ti, katamo etha, nāgaseno”ti? Thero āha “ko panetha ‘nāgaseno’ti maññasi”ti? “Yo so, bhante, abbhantare vāto jīvo pavisi ca nikkhhamati ca, so ‘nāgaseno’ti maññāmī”ti. “Yadi paneso vāto nikkhhamitvā nappaviseyya, pavisitvā na nikkhameyya, jīveyya nu kho so puriso”ti? “Na hi bhante”ti. “Ye panime saṅkhadhamakā sankham dhamenti, tesam vāto puna pavisatī”ti? “Na hi bhante”ti. “Ye panime vamsadhamakā vamsam dhamenti, tesam vāto puna pavisatī”ti? “Na hi bhante”ti. “Ye panime siṅgadhamakā siṅgam dhamenti, tesam vāto puna pavisatī”ti? “Na hi bhante”ti. “Atha kissa pana tena na maranti”ti. “Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum, sādhu, bhante, attham jappehi”ti. “Neso jīvo, assāsapassāsā nāmete kāyasaṅkhārā”ti therō abhidhammakatham kathesi. Atha anantakāyo upāsakattam paṭivedesīti.

Anantakāyapañho catuttho.

5. Pabbajjapañho

5. Atha kho āyasmā nāgaseno yena milindassa rañño nivesanam tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam saparisam paññena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekam bhikkhum ekamekena

dussayugena accchādetvā āyasmantam nāgasenam ticīvarena accchādetvā āyasmantam nāgasenam etadavoca “bhante nāgasena dasahi, bhikkhūhi saddhiṁ idha nisīdatha, avasesā gacchantū”ti.

Atha kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam bhuttāvīm onītapattpāniṁ viditvā aññataram nīcam āsanam gahetvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam etadavoca “bhante nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo”ti? “Atthena mayam, mahārāja, atthikā, atthe hotu kathāsallāpo”ti.

Rājā āha “kimatthiyā, bhante nāgasena, tumhākam pabbajjā, ko ca tumhākam paramattho”ti. Thero āha “kinti, mahārāja, idam dukkham nirujjhewya, aññañca dukkham na uppajjeyyāti. Etadatthā, mahārāja, amhākam pabbajjā, anupādā parinibbānam kho pana amhākam paramattho”ti.

“Kim pana, bhante nāgasena, sabbe etadatthāya pabbajanti”ti? “Na hi, mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinītā pabbajanti, keci corābhinītā pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājīvikatthāya pabbajanti, ye pana sammā pabbajanti, te etadatthāya pabbajanti”ti.

“Tvam pana, bhante, etadatthāya pabbajitosī”ti? “Aham kho, mahārāja, daharako santo pabbajito, na jānāmi imassa nāmatthāya pabbajāmīti, api ca kho me evam ahosi ‘paṇḍitā ime samaṇā sakyaputtiyā, te mām sikkhāpessanti’ti, svāham tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca ‘imassa nāmatthāya pabbajjā’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Pabbajjapañho pañcamo.

6. Paṭisandhipañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatī”ti. Thero āha “koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatī”ti. “Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatī”ti? “Sakilesō, mahārāja, paṭisandahati, nikilesō na paṭisandahatī”ti. “Tvam pana, bhante nāgasena, paṭisandahissasī”ti? “Sace, mahārāja, saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Paṭisandhipañho chaṭṭho.

7. Yonisomanasikārapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, yo na paṭisandahati, nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatī”ti? “Yoniso ca mahārāja, manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehī”ti. “Nanu, bhante, yoniso manasikāro yeva paññā”ti? “Na hi, mahārāja, añño manasikāro, aññā paññā, imesam̄ kho, mahārāja, ajeṭakagoṇamahim̄saoṭṭhagadrabhānampi manasikāro atthi, paññā pana tesam̄ natthī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Yonisomanasikārapañho sattamo.

8. Manasikāralakkhaṇapañho

8. Rājā āha “kiṃlakkhaṇo, bhante nāgasena, manasikāro, kiṃlakkhaṇā paññā”ti? “Ūhanalakkhaṇo kho, mahārāja, manasikāro, chedanalakkhaṇā paññā”ti.

“Katham ūhanalakkhaṇo manasikāro, katham chedanalakkhaṇā paññā, opammaṇ karohī”ti. “Jānāsi, tvam̄ mahārāja, yavalāvake”ti. “Āma, bhante, jānāmī”ti. “Katham, mahārāja, yavalāvakā yavaṇī lunantī”ti? “Vāmena, bhante, hatthena yavakalāpaṇī gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttam̄ gahetvā dāttena chindanti”ti.

“Yathā, mahārāja, yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṇī gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttam̄ gahetvā yavaṇī chindati, evameva kho, mahārāja, yogāvacaro manasikārena mānasam̄ gahetvā paññāya kilese chindati, evam̄ kho, mahārāja, ūhanalakkhaṇo manasikāro, evam̄ chedanalakkhaṇā paññā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Manasikāralakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Sīlalakkhaṇapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, yam panetam brūsi ‘aññehi ca kusalehi dhammehi’ti, katame te kusalā dhammā”ti? “Sīlam, mahārāja, saddhā vīriyam sati samādhi, ime te kusalā dhammā”ti. “Kiṁlakkhaṇam, bhante, sīla”nti? “Patiṭṭhānalakkhaṇam, mahārāja, sīlam sabbesam kusalānam dhammānam,

indriya bala bojjhaṅga maggaṅga satipaṭṭhāna
sammappadhānaiddhipādajhānavi mokkhasa- mādhisamāpattīnam sīlam
patiṭṭham, sīle patiṭṭhito kho, mahārāja, yogāvacaro sīlam nissāya sīle
patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāveti saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyanti, sabbe kusalā dhammā na parihāyantī”ti.
“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, ye keci bījagāmabhūtagāmā
vuḍḍhim virūlhim vepullam āpajjanti, sabbe te pathavim nissāya
pathaviyam patiṭṭhāya vuḍḍhim virūlhim vepullam āpajjanti. Evameva kho,
mahārāja, yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāveti
saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriya”nti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, ye keci balakaraṇīyā
kammantā kayiranti, sabbe te pathavim nissāya pathaviyam patiṭṭhāya
kayiranti. Evameva kho, mahārāja, yogāvacaro sīlam nissāya sīle
patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāveti saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriya”nti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, nagaravaḍḍhakī
nagaram māpetukāmo paṭhamam nagaraṭṭhānam sodhāpetvā
khānukaṇṭakam apakaḍḍhāpetvā bhūmim samam kārāpetvā tato aparabhāge
vīthicatukkasiṅghāṭakādiparicchedena vibhajitvā nagaram māpeti. Evameva
kho, mahārāja, yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni
bhāveti saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam
paññindriya”nti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, laṅghako sippam
dassetukāmo pathavim khanāpetvā sakkharakathalam apakaḍḍhāpetvā
bhūmim samam kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippam dasseti. Evameva
kho, mahārāja, yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni
bhāveti saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam
paññindriyanti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā –

“Sile patiṭṭhāya naro sapañño, cittam paññañca bhāvayam;

Ātāpī nipako bhikkhu, so imam vijaṭaye jaṭa’nti .

“Ayam patiṭṭhā dharanīva pāṇinam, idañca mūlam
kusalābhivuḍḍhiyā;

Mukhañcidam sabbajinānusāsane, yo sīlakkhandho
varapātimokkhiyo”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sīlalakkhaṇapañho navamo.

10. Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañho

10. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā”ti? “Sampasādanalakkhaṇā ca, mahārāja, saddhā, sampakkhandanalakkhaṇā cā”ti. “Katham, bhante, sampasādanalakkhaṇā saddhā”ti? “Saddhā kho, mahārāja, uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇam cittam hoti accham vippasannam anāvilam. Evañ kho, mahārāja, sampasādanalakkhaṇā saddhā”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, rājā cakkavattī caturaṅginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggappaṭipanno parittam udakam tareyya, tam udakam hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitam bhaveyya āvilam luṭitam kalalībhūtam. Uttiñno ca rājā cakkavattī manusse āñapeyya ‘pāñiyam, bhañe, āharatha, pivissāmī’ti, rañño ca udakappasādako mañi bhaveyya. ‘Evañ devā’ti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā tam udakappasādakam mañim udake pakkhipeyyum, tasmiñ udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakam vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, accham bhaveyya udakam vippasannam anāvilam. Tato rañño cakkavattissa pāñiyam upanāmeyyum ‘pivatu, deva, pāñiya’nti.

“Yathā, mahārāja, udakam, evam cittam daṭṭhabbam, yathā te manussā, evam yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā saṅkhasevālapaṇakam kaddamo ca, evam kilesā daṭṭhabbā. Yathā udakappasādako mañi, evam saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādake mañimhi udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakam vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, accham bhaveyya udakam vippasannam anāvilam, evameva kho, mahārāja, saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇam cittam hoti accham

vippasannam anāvilam, evam kho, mahārāja, sampasādanalakkhaṇā saddhā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañho dasamo.

11. Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañho

11. “Katham, bhante, sampakkhandanalakkhaṇā saddhā”ti.? “Yathā, mahārāja, yogāvacaro aññesam cittam vimuttam passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati yogam karoti appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evam kho, mahārāja, sampakkhandanalakkhaṇā saddhā”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, uparipabbate mahāmegho abhippavasseyya, tam udakam yathāninnam pavattamānam pabbatakandarapadarasākhā paripūretvā nadim paripūreyya, sā ubhato kūlāni samvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānatam vā gambhīratam vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, athaññataro puriso āgantvā attano thāmañca balañca sampassanto gālham kaccham bandhitvā pakkhanditvā tareyya, tam tiṇṇam passitvā mahājanakāyopi tareyya. Evameva kho, mahārāja, yogāvacaro aññesam cittam vimuttam passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati yogam karoti appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evam kho, mahārāja, sampakkhandanalakkhaṇā saddhāti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā samyuttanikāyavare –

“Saddhāya taratī ogham, appamādena aṇṇavam;

Vīriyena dukkhamacceti, paññāya parisujjhati”ti .

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañho ekādasamo.

12. Vīriyalakkhaṇapañho

12. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇam vīriya”nti?

“Upatthambhanalakkhaṇam, mahārāja, vīriyam, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na pariḥāyanti”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitam santam evam tam geham na pateyya. Evameva kho, mahārāja, upatthambhanalakkhaṇam vīriyam, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na pariḥāyanti”ti.

“Bhiyyo opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, parittakam senam mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññam anussāreyya anupeseyya attano parittakāya senāya balam anupadaṁ dadeyya, tāya saddhiṁ parittakā senā mahatiṁ senam bhañjeyya. Evameva kho, mahārāja, upatthambhanalakkhaṇam vīriyam, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na pariḥāyanti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – ‘vīriyavā kho, bhikkhave, ariyasāvako akusalam pajahati, kusalam bhāveti. Sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti. Suddhamattānam pariharatī’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vīriyalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Satilakkhaṇapañho

13. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇā satī”ti? “Apilāpanalakkhaṇā, mahārāja, sati, upaggaṇhanalakkhaṇā cā”ti. “Kathaṁ, bhante, apilāpanalakkhaṇā satī”ti? “Sati, mahārāja, uppajjamānā kusalākusalasāvajjhānavajjhānappañitakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme apilāpeti ‘ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcindriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayam ariyo atthaṅgiko maggo, ayam samatho, ayam vipassanā, ayam vijjā, ayam vimutti’ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evam kho, mahārāja, apilāpanalakkhaṇā satī”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, rañño cakkavattissa bhañḍāgāriko rājānam cakkavattim sāyam pātam yasaṁ sarāpeti ‘ettakā, deva, te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakam hiraññam, ettakam suvaṇṇam, ettakam sāpateyyam, tam devo saratūti rañño sāpateyyam apilāpeti. Evameva kho, mahārāja, sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjhānavajjhānappañitakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme

apilāpeti ‘ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcindriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayam ariyo atṭhaṅgiko maggo, ayam samatho, ayam vipassanā, ayam vijjā, ayam vimutti’ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati, abhajitabbe dhamme na bhajati. Evam kho, mahārāja, apilāpanalakkhaṇā satī”ti.

“Katham, bhante, upaggaṇhanalakkhaṇā satī”ti? “Sati, mahārāja, uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samanveti ‘ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā’ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre dhamme upaggaṇhāti. Evam kho, mahārāja, upaggaṇhanalakkhaṇā satī”ti.

“Opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanaṁ rañño hitāhite jānāti ‘ime rañño hitā, ime ahitā. Ime upakārā, ime anupakārā’ti. Tato ahite apanudeti, hite upaggaṇhāti. Anupakāre apanudeti, upakāre upaggaṇhāti. Evameva kho, mahārāja, sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samanveti ‘ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā’ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre damme upaggaṇhāti. Evam kho, mahārāja, upaggaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – ‘satiñca khvāham, bhikkhave, sabbatthikam vadāmī’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Satilakkhaṇapañho terasamo.

14. Samādhipañho

14. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhī”ti? “Pamukhalakkhaṇo, mahārāja, samādhi, ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā”ti.

“Opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kūṭāgārassa yā yāci gopānasiyo, sabbā tā kūṭaṅgamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭam tāsam aggamakkhāyati. Evameva kho, mahārāja, ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārāti.

“Bhiyyo opammam̄ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, koci rājā caturaṅginiyā senāya saddhim̄ saṅgāmam̄ otareyya, sabbāva senā hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca tappamukhā bhaveyyum tanninnā tappoṇā tappabbhārā tam yeva anupariyāyeyyum. Evameva kho, mahārāja, ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṁ kho, mahārāja, pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – “samādhiṁ, bhikkhave, bhāvetha, samāhito, bhikkhave, bhikkhu yathābhūtam̄ pajānātī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Samādhipañho cuddasamo.

15. Paññālakkhaṇapañho

15. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇā paññā”ti? “Pubbeva kho, mahārāja, mayā vuttaṇ ‘chedanalakkhaṇā paññā’ti, api ca obhāsanalakkhaṇā paññā”ti. “Katham, bhante, obhāsanalakkhaṇā paññā”ti? “Paññā, mahārāja, uppajjamānā avijjandhakāraṇ vidhameti, vijjobhāsaṁ janeti, nānālokaṇ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacaro ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā sammappaññāya passatī”ti.

“Opammaṇ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, puriso andhakāre gehe padīpaṇ paveseyya, paviṭṭho padīpo andhakāraṇ vidhameti, obhāsaṁ janeti, ālokaṇ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti. Evameva kho, mahārāja, paññā uppajjamānā avijjandhakāraṇ vidhameti, vijjobhāsaṁ janeti, nānālokaṇ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacaro ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā sammappaññāya passati. Evaṁ kho, mahārāja, obhāsanalakkhaṇā paññā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Paññālakkhaṇapañho pannarasamo.

16. Nānādhammānaṇ ekakiccaabhinippahādanapañho

16. Rājā āha “bhante nāgasena, ime dhammā nānā santā ekam̄ attham̄ abhinippahādentī”ti? “Āma, mahārāja, ime dhammā nānā santā ekam̄ attham̄ abhinippahādenti, kilese hanantī”ti.

“Katham, bhante, ime dhammā nānā santā ekam attham abhinipphādenti, kilese hananti? Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, senā nānā santā hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca ekam attham abhinipphādenti, saṅgāme parasenam abhivijinanti. Evameva kho, mahārāja, ime dhammā nānā santā ekam attham abhinipphādenti, kilese hananti”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nānādhammānam ekakiccaabhinipphādanapañho sołasamo.

Mahāvaggo pañthamo.

Imasmim vagge sołasa pañhā.

2. Addhānavaggo

1. Dhammasantatipañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, yo uppajjati, so eva so, udāhu añño”ti? Thero āha “na ca so, na ca añño”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Tām kiṁ maññasi, mahārāja, yadā tvam daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, so yeva tvam etarahi mahanto”ti? “Na hi, bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño aham etarahi mahanto”ti. “Evam sante kho, mahārāja, mātātipi na bhavissati, pitātipi na bhavissati, ācariyotipi na bhavissati, sippavātipi na bhavissati, sīlavātipi na bhavissati, paññavātipi na bhavissati. Kiṁ nu kho, mahārāja, aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippam sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammam karoti, aññassa hatthapādā chijjantī”ti? “Na hi, bhante. Tvaṁ pana, bhante, evam vutte kiṁ vadeyyāsi”ti? Thero āha “ahaññeva kho, mahārāja, daharo ahosim taruṇo mando uttānaseyyako, ahaññeva etarahi mahanto, imameva kāyaṁ nissāya sabbe te ekasaṅgahitā”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso padīpam padīpeyya, kiṁ so sabbarattim padīpeyyā”ti? “Āma, bhante, sabbarattim padīpeyyā”ti. “Kiṁ nu kho, mahārāja, yā purime yāme acci, sā majjhime yāme accī”ti? “Na hi bhante”ti. “Yā majjhime yāme acci, sā pacchime yāme accī”ti? “Na hi bhante”ti. “Kiṁ nu kho, mahārāja, añño

so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo”ti? “Na hi bhante, tam yeva nissāya sabbarattim padīpito”ti. “Evameva kho, mahārāja, dhammasantati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṁ acarimam viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāne pacchimaviññānam saṅgahaṁ gacchatī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, khīram duyhamānam kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītam, navanītato ghataṁ parivatteyya, yo nu kho, mahārāja, evam vadeyya ‘yam yeva khīram tam yeva dadhi, yam yeva dadhi tam yeva navanītam, yam yeva navanītam tam yeva ghata’nti, sammā nu kho so, mahārāja, vadamāno vadeyyā”ti? “Na hi bhante, tamyeva nissāya sambhūta”nti. “Evameva kho, mahārāja, dhammasantati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṁ acarimam viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāne pacchimaviññānam saṅgahaṁ gacchatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Dhammasantatipañho paṭhamo.

2. Paṭisandahanapañho

2. Rājā āha “bhante nāgasena, yo na paṭisandahati, jānāti so ‘na paṭisandahissāmī’ti? “Āma, mahārāja, yo na paṭisandahati, jānāti so ‘na paṭisandahissāmī’ti. “Kathaṁ, bhante, jānātī”ti? “Yo hetu yo paccayo, mahārāja, paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so ‘na paṭisandahissāmī’”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāram paripūreyya. So aparena samayena neva kasseyya na vappeyya, yathāsambhatañca dhaññām paribhuñjeyya vā visajjeyya vā yathā paccayaṁ vā kareyya, jāneyya so, mahārāja, kassako gahapatiko ‘na me dhaññāgāram paripūressatī’ti? “Āma, bhante, jāneyyā”ti. “Kathaṁ jāneyyā”ti? “Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti ‘na me dhaññāgāram paripūressatī’”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so ‘na paṭisandahissāmī’ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

3. Nāṇapāññāpañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, yassa nāṇam uppannam, tassa paññā uppannā”ti? “Āma, mahārāja, yassa nāṇam uppannam, tassa paññā uppannā”ti. “Kim, bhante, yaññeva nāṇam sā yeva paññā”ti? “Āma, mahārāja, yaññeva nāṇam sā yeva paññā”ti. “Yassa pana, bhante, taññeva nāṇam sā yeva paññā uppannā, kim sammuyheyya so, udāhu na sammuyheyyā”ti? “Katthaci, mahārāja, sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyā”ti. “Kuhim, bhante, sammuyheyyā”ti? “Aññātapubbesu vā, mahārāja, sippatthānesu, agatapubbāya vā disāya, assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyā”ti. “Kuhim na sammuyheyyā”ti? “Yam kho pana, mahārāja, tāya paññāya kataṁ ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tahiṁ na sammuyheyyā”ti. “Moho panassa, bhante, kuhim gacchatī”ti? “Moho kho, mahārāja, nāne uppannamatte tattheva nirujjhati”ti.

“Opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso andhakāragehe padīpam āropeyya, tato andhakāro nirujjhetyya, āloko pātubhaveyya. Evameva kho, mahārāja, nāne uppannamatte moho tattheva nirujjhati”ti.

“Paññā pana, bhante, kuhim gacchatī”ti? “Paññāpi kho, mahārāja, sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya kataṁ ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati”ti.

“Bhante nāgasena, yam panetam brūsi ‘paññā sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya kataṁ ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati’ti, tassa opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, yo koci puriso rattim lekham pesetukāmo lekhakaṁ pakkosāpetvā padīpam āropetvā lekham likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpam vijjhāpeyya, vijjhāpitē padīpe lekham na vinasseyya. Evameva kho, mahārāja, paññā sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya kataṁ ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, puratthimesu janapadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭakāni ṭhapenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni pañca udakaghaṭakāni gharassūpari khipanti, tato aggi vijjhāyati, kim nu kho, mahārāja, tesam

manussānam evam hoti ‘puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmā’”ti? “Na hi, bhante, alam tehi ghaṭehi, kiṁ tehi ghaṭehī”ti? “Yathā, mahārāja, pañca udakaghaṭakāni, evam pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam. Yathā te manussā, evam yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā aggi, evam kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati, evam pañcindriyehi kilesā vijjhāpiyanti, vijjhāpitāpi kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho, mahārāja, paññā sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya katam ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati”ti.

“Bhiyyo opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, veijo pañcamūlabhesajjāni gahetvā gilānakam upasaṅkamitvā tāni pañcamūlabhesajjāni pisitvā gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kiṁ nu kho, mahārāja, tassa vejjassa evam hoti ‘puna tehi pañcamūlabhesajjehi bhesajjakiccam karissāmī’”ti? “Na hi, bhante, alam tehi pañcamūlabhesajjehi, kiṁ tehi pañcamūlabhesajjehī”ti? “Yathā, mahārāja, pañcamūlabhesajjāni, evam pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam, yathā veijo, evam yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā byādhi, evam kilesā daṭṭhabbā. Yathā byādhito puriso, evam puthujjano daṭṭhabbo. Yathā pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose niddhante gilāno arago hoti, evam pañcindriyehi kilesā niddhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho, mahārāja, paññā sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya katam ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati”ti.

“Bhiyyo opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, saṅgāmāvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā saṅgāmaṁ otareyya parasenam vijetum, so saṅgāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā bhijjeyya, kiṁ nu kho, mahārāja, tassa saṅgāmāvacarassa yodhassa evam hoti ‘puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccam karissāmī’”ti? “Na hi, bhante, alam tehi kaṇḍehi, kiṁ tehi kaṇḍehī”ti? “Yathā, mahārāja, pañca kaṇḍāni, evam pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam. Yathā, mahārāja, saṅgāmāvacaro yodho, evam yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā parasenā, evam kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati, evam pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho, mahārāja, paññā sakiccayam katvā tattheva nirujjhati, yam pana tāya paññāya katam ‘anicca’nti vā ‘dukkha’nti vā ‘anattā’ti vā, tam na nirujjhati”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Ñāṇapaññāpañho tatiyo.

4. Paṭisandahanapuggalavediyanapañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, yo na paṭisandahati, vedeti so kiñci dukkham vedana”nti? Thero āha “kiñci vedeti, kiñci na vedetī”ti. “Kim vedeti, kim na vedetī”ti? “Kāyikam, mahārāja, vedanam vedeti, cetasikam vedanam na vedetī”ti. “Katham, bhante, kāyikam vedanam vedeti, katham cetasikam vedanam na vedetī”ti? “Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikam dukkhavedanam vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikam dukkhavedanam na vedeti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – ‘so ekañ vedanam vedeti kāyikam na cetasika’”nti.

“Bhante nāgasena, yo dukkham vedanam vedeti, kasmā so na parinibbāyatī”ti? “Natthi, mahārāja, arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkam pātentī paripākam āgamenti pañditā. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtena dhammasenāpatinā –

“Nābhinandāmi marañam, nābhinandāmi jīvitam;
Kālañca paṭikañkhāmi, nibbisam bhatako yathā.

“Nābhinandāmi marañam, nābhinandāmi jīvitam;
Kālañca paṭikañkhāmi, sampajāno patissato””ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti .

Paṭisandahanapuggalavediyanapañho catuttho.

5. Vedanāpañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, sukhā vedanā kusalā vā akusalā vā abyākatā vā”ti? “Siyā, mahārāja, kusalā, siyā akusalā, siyā abyākatā”ti. “Yadi, bhante, kusalā na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalam dukkhanti nuppajjati”ti. “Tam kiñ maññasi, mahārāja, idha purisassa hatthe tattam ayogulam nikhippeyya, dutiye hatthe sītam himapiñḍam nikhippeyya,

kim nu kho, mahārāja, ubhopi te daheyyu”nti? “Āma, bhante, ubhopi te daheyyu”nti. “Kim nu kho, te mahārāja, ubhopi uṇhā”ti? “Na hi bhante”ti. “Kim pana te, mahārāja, ubhopi sītalā”ti? “Na hi bhante”ti. “Ājānāhi niggahaṁ yadi tattam̄ dahati, na ca te ubhopi uṇhā, tena nuppajjati. Yadi sītalam̄ dahati, na ca te ubhopi sītalā, tena nuppajjati. Kissā pana te, mahārāja, ubhopi dahanti, na ca te ubhopi uṇhā, na ca te ubhopi sītalā? Ekam̄ uṇham̄, ekam̄ sītalam̄, ubhopi te dahanti, tena nuppajjatī”ti. “Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhiṁ sallapitum, sādhu attham̄ jappehī”ti. Tato thero abhidhammasaṁyuttāya kathāya rājānaṁ milindam̄ saññāpesi –

“Chayimāni, mahārāja, gehanissitāni somanassāni, cha nekkhammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni domanassāni, cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha gehanissitā upekkhā, cha nekkhammanissitā upekkhāti, imāni cha chakkāni, atītāpi chattimsavidhā vedanā, anāgatāpi chattimsavidhā vedanā, paccuppannāpi chattimsavidhā vedanā, tadekajjhām abhisāññuhitvā abhisampiṇḍetvā atthasataṁ vedanā hontī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vedanāpañho pañcamo.

6. Nāmarūpaekattanānattapañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, ko paṭisandahatī”ti? Thero āha “nāmarūpam̄ kho, mahārāja, paṭisandahatī”ti. “Kim imam̄ yeva nāmarūpam paṭisandahatī”ti? “Na kho, mahārāja, imam̄ yeva nāmarūpam paṭisandahati, iminā pana, mahārāja, nāmarūpena kammaṁ karoti sobhanaṁ vā pāpakaṁ vā, tena kammena aññaṁ nāmarūpam paṭisandahatī”ti. “Yadi, bhante, na imam̄ yeva nāmarūpam paṭisandahati, nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammehī”ti? Thero āha “yadi na paṭisandaheyya, mutto bhaveyya pāpakehi kammehi. Yasmā ca kho, mahārāja, paṭisandahatī, tasmā na mutto pāpakehi kammehī”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso aññatarassa purisassa ambaṁ avahareyya, tamenam̄ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya ‘iminā deva purisena mayham ambā avahaṭā’ti, so evam̄ vadeyya ‘nāham, deva, imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā, ye iminā ropitā, aññe te ambā, ye mayā avahaṭā, nāham daṇḍappatto’ti. Kim nu kho so, mahārāja, puriso daṇḍappatto bhaveyyā”ti? “Āma, bhante, daṇḍappatto bhaveyyā”ti.

“Kena kāraṇenā”ti? “Kiñcāpi so evam vadeyya, purimam, bhante, ambam appaccakkhāya pacchimena ambena so puriso dañḍappatto bhaveyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, iminā nāmarūpena kammam karoti sobhanaṁ vā pāpakaṁ vā, tena kammena aññam nāmarūpam paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso aññatarassa purisassa sāliṁ avahareyya...pe... ucchum avahareyya... pe... yathā mahārāja koci puriso hemantakāle aggim jāletvā visibbetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so aggi aññatarassa purisassa khettam ḍaheyya , tamenam khettasāmiko gahetvā rañño dasseyya ‘iminā, deva, purisenā mayham khettam daddha’nti. So evam vadeyya ‘nāham, deva, imassa khettam jhāpemi, añño so aggi, yo mayā avijjhāpito, añño so aggi, yenimassa khettam dañḍham, nāham dañḍappatto’ti. Kim nu kho so, mahārāja, puriso dañḍappatto bhaveyyā”ti? “Āma, bhante, dañḍappatto bhaveyyā”ti. “Kena kāraṇenā”ti? “Kiñcāpi so evam vadeyya, purimam, bhante, aggim appaccakkhāya pacchimena agginā so puriso dañḍappatto bhaveyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, iminā nāmarūpena kammam karoti sobhanaṁ vā pāpakaṁ vā, tena kammena aññam nāmarūpam paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso padīpam ādāya pāsādam abhirūhitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇam jhāpeyya, tiṇam jhāyamānam gharam jhāpeyya, gharam jhāyamānam gāmaṁ jhāpeyya, gāmajano tam purisam gahetvā evam vadeyya ‘kissa tvam, bho purisa, gāmam jhāpesī’ti, so evam vadeyya ‘nāham, bho, gāmam jhāpemi, añño so padīpaggi, yassāham ālokena bhuñjim, añño so aggi, yena gāmo jhāpito’ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyum, kassa tvam, mahārāja, aṭṭam dhāreyyāsi”ti? “Gāmajanassa bhante”ti. “Kim kāraṇā”ti? “Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato eva so aggi nibbatto”ti. “Evameva kho, mahārāja, kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpam, aññam paṭisandhismiṁ nāmarūpam, api ca tato yeva tam nibbattam, tasmā na mutto pāpakehi kammehī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso daharim dārikam vāretvā suṅkam datvā pakkameyya. Sā aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso suṅkam datvā vivāham kareyya, itaro āgantvā evam vadeyya ‘kissa pana me tvam, ambho purisa, bhariyam nesi’ti? So evam vadeyya ‘nāham tava bhariyam nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī, yā tayā vāritā ca dinnasuṅkā ca, aññāyam dārikā mahatī vayappattā

mayā vāritā ca dinnasuṅkā cā’ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyum. Kassa tvam, mahārāja, aṭṭam dhāreyyāsi”ti? “Purimassa bhante”ti. “Kīm kāraṇā”ti? “Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā”ti. “Evameva kho, mahārāja, kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpam, aññam paṭisandhismiṁ nāmarūpam, api ca tato yeva tam nibbattam, tasmā naparimutto pāpakehi kammehī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭam kīnītvā tasseva hatthe nikhipityā pakkameyya ‘sve gahetvā gamissāmī’ti, tam aparajju dadhi sampajjeyya. So āgantvā evam vadeyya ‘dehi me khīraghaṭa’nti. So dadhim dasseyya. Itaro evam vadeyya ‘nāham tava hatthato dadhim kīñāmi, dehi me khīraghaṭa’nti. So evam vadeyya ‘ajānato te khīram dadhibhūta’nti te vivadamānā tava santike āgaccheyyum, kassa tvam mahārāja, aṭṭam dhāreyyāsi”ti? “Gopālakassa bhante”ti. “Kīm kāraṇā”ti? “Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva tam nibbatta”nti. “Evameva kho, mahārāja, kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpam, aññam paṭisandhismiṁ nāmarūpam, api ca tato yeva tam nibbattam, tasmā na parimutto pāpakehi kammehī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nāmarūpaekattanānattapañho chaṭṭho.

7. Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, tvam pana paṭisandahissasi”ti? “Alam, mahārāja, kim te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātam ‘sace, mahārāja, saupādāno bhavissāmi, paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi””ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso rañño adhikāram kareyya. Rājā tuṭṭho adhikāram dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya ‘na me rājā kiñci paṭikaroti’ ti. Kim nu kho so, mahārāja, puriso yuttakārī bhaveyyā”ti? “Na hi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, kim te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātam ‘sace saupādāno bhavissāmi, paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi””ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañho sattamo.

8. Nāmarūpapaṭisandahanapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, yaṁ panetam̄ brūsi ‘nāmarūpa’nti, tattha katamam̄ nāmam̄, katamam̄ rūpa”nti. “Yaṁ tattha, mahārāja, olārikam̄, etam rūpam̄, ye tattha sukhumā cittacetasikā dhammā, etam nāma”nti. “Bhante nāgasena, kena kāraṇena nāmam̄ yeva na paṭisandahati, rūpam̄ yeva vā”ti? “Aññamaññūpanissitā, mahārāja, ete dhammā ekatova uppajjantī”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kukkuṭiyā kalalam na bhaveyya, aṇḍampi na bhaveyya, yañca tattha kalalam, yañca aṇḍam, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesam̄ uppatti hoti. Evameva kho, mahārāja, yadi tattha nāmam̄ na bhaveyya, rūpampi na bhaveyya, yañceva tattha nāmam̄, yañceva rūpam̄, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesam̄ uppatti hoti. Evametam̄ dīghamaddhānam̄ sandhāvita”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nāmarūpapaṭisandahanapañho aṭṭhamo.

9. Addhānapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, yaṁ panetam̄ brūsi ‘dīghamaddhāna’nti, kimetaṁ addhānam̄ nāmā”ti? “Atīto, mahārāja, addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā”ti. “Kim pana, bhante, sabbe addhā atthī”ti? “Koci, mahārāja, addhā atthi, koci natthī”ti. “Katamo pana, bhante, atthi, katamo natthī”ti? “Ye te, mahārāja, saṅkhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā, so addhā natthi, ye dhammā vipākā, ye ca vipākadhammadhammā, ye ca aññatra paṭisandhim̄ denti, so addhā atthi. Ye sattā kālañkatā aññatra uppannā, so ca addhā atthi. Ye sattā kālañkatā aññatra anuppannā, so addhā natthi. Ye ca sattā parinibbutā, so ca addhā natthi parinibbutattā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Addhānapañho navamo.

Addhānavaggo dutiyo.

Imasmim̄ vagge nava pañhā.

3. Vicāravaggo

1. Addhānamūlapañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, atītassa addhānassa kiṁ mūlam, anāgatassa addhānassa kiṁ mūlam, paccuppannassa addhānassa kiṁ mūla”nti? “Atītassa ca, mahārāja, addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlam. Avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇam, viññāṇapaccayā nāmarūpaṁ, nāmarūpapaccayā salāyatanaṁ, salāyatanaṇapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṁ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Addhānamūlapañho paṭhamo.

2. Purimakoṭipañho

2. Rājā āha “bhante nāgasena, yaṁ panetaṁ brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, tassa opammam̄ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, puriso parittam bījam pathaviyam nikkiipeyya, tato aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhim virūlhim vepullam āpajjivtā phalam dadeyya. Tato bījam gahetvā puna ropeyya, tatopi aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhim virūlhim vepullam āpajjivtā phalam dadeyya. Evametissā santatiyā atthi anto”ti? “Natthi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatī”ti.

“Bhiyyo opammam̄ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kukkuṭiyā aṇḍam bhaveyya, aṇḍato kukkuṭī kukkuṭiyā aṇḍanti. Evametissā santatiyā atthi anto”ti? “Natthi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatī”ti.

“Bhiyyo opammam̄ karohī”ti. Thero pathaviyā cakkam likhitvā milindam rājānam etadavoca “atthi, mahārāja, imassa cakkassa anto”ti? “Natthi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, imāni cakkāni vuttāni bhagavatā ‘cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇam, tiṇṇam saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā

upādānam, upādānapaccayā kammam, kammato puna cakkhum jāyati”ti.
Evametissā santatiyā atthi anto”ti? “Natthi bhante”ti.

“Sotañca paṭicca sadde ca...pe... manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānam, tiññam saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā tañhā, tañhāpaccayā upādānam, upādānapaccayā kammam, kammato puna mano jāyatīti. Evametissā santatiyā atthi anto”ti? “Natthi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Purimakoṭipañho dutiyo.

3. Koṭipaññāyanapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, yaṁ panetam brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, katamā ca sā purimā koṭī”ti? “Yo kho, mahārāja, atīto addhā, esā purimā koṭī”ti. “Bhante nāgasena, yaṁ panetam brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, kiṁ pana, bhante, sabbāpi purimā koṭi na paññāyatī”ti? “Kāci, mahārāja, paññāyati, kāci na paññāyatī”ti. “Katamā, bhante, paññāyati, katamā na paññāyatī”ti? “Ito pubbe, mahārāja, sabbena sabbam sabbathā sabbam avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṁ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, esapa purimā koṭi paññāyatī”ti.

“Bhante nāgasena, yaṁ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, nanu tam ubhato chinnam attham gacchatī”ti? “Yadi, mahārāja, ubhato chinnam attham gacchatī, ubhato chinnā sakkā vadḍhetu”nti? “Āma, sāpi sakkā vadḍhetu”nti.”Nāham, bhante, etam pucchāmi koṭito sakkā vadḍhetu”nti? “Āma sakkā vadḍhetu”nti.

“Opammaṁ karohī”ti. Thero tassa rukkhūpamam akāsi, khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījānī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Koṭipaññāyanapañho tatiyo.

4. Saṅkhārajāyamānapañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, atthi keci saṅkhārā, ye jāyantī”ti? “Āma, mahārāja, atthisaṅkhārā, ye jāyantī”ti. “Katamete, bhante”ti? “Cakkhusmiñca kho, mahārāja, sati rūpesu ca cakkhuviññāṇam hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṁ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhave sati jāti hoti, jātiyā sati jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiñca kho, mahārāja, asati rūpesu ca asati cakkhuviññāṇam na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṁ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhave asati jāti na hoti, jātiyā asati jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā na honti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Saṅkhārajāyamānapañho catuttho.

5. Bhavantasaṅkhārajāyamānapañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, atthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyantī”ti? “Natthi, mahārāja, keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho, mahārāja, saṅkhārā jāyantī”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, idam geham abhavantam jātam, yattha tvam nisinnosī”ti? “Natthi kiñci, bhante, idha abhavantam jātam, bhavantam yeva jātam, imāni kho, bhante, dārūni vane ahesum, ayañca mattikā pathaviyam ahosi, itthīnañca purisānañca tajjena vāyāmena evamidaṁ geham nibbatta”nti. “Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, ye keci bījagāmabhūtagāmā pathaviyam nikkhittā anupubbena vuḍḍhim virūlhim vepullam āpajjamānā pupphāni ca phalāni ca dadeyyum, na te rukkhā abhavantā jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā. Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva te saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kumbhakāro

pathaviyā mattikam uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni. Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, vīñāya pattaṁ na siyā, cammaṁ na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upavīṇo na siyā, tantiyo na siyum, koṇo na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo”ti? “Na hi bhante”ti. “Yato ca kho, mahārāja, vīñāya pattaṁ siyā, cammaṁ siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upavīṇo siyā, tantiyo siyum, koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo”ti? “Āma, bhante, jāyeyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, arañi na siyā, arañipotako na siyā, arañiyottakam na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakam na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya so aggī”ti? “Na hi bhante”ti. “Yato ca kho, mahārāja, arañi siyā, arañipotako siyā, arañiyottakam siyā, uttarāraṇi siyā, colakam siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggī”ti? “Āma, bhante, jāyeyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammam karohī”ti. “Yathā, mahārāja, maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayam na siyā, jāyeyya so aggī”ti? “Na hi bhante”ti. “Yato ca kho, mahārāja, maṇi siyā, ātapo siyā, gomayam siyā, jāyeyya so aggī”ti? “Āma, bhante, jāyeyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantī”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṁ na siyā, jāyeyya attā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Yato ca kho, mahārāja, ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṁ siyā, jāyeyya attā”ti? “Āma, bhante, jāyeyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Bhavantasañkhārajāyamānapañho pañcamo.

6. Vedagūpañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, vedagū upalabbhatī”ti? “Ko panesa,

mahārāja, vedagū nāmā”ti? “Yo, bhante, abbhantare jīvo cakkhunā rūpam passati, sotena saddam suṇāti, ghānena gandham ghāyati, jivhāya rasam sāyati, kāyena phoṭṭhabbam phusati, manasā dhammadam vijānāti, yathā mayam idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimenapi vātapānena passeyyāma, pacchimenapi vātapānena passeyyāma, uttarenapi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena passeyyāma. Evameva kho, bhante, ayam abbhantare jīvo yena yena dvārena icchati passitum, tena tena dvārena passati”ti.

Thero āha “pañcadvāram, mahārāja, bhanissāmi, tam suṇohi, sādhukam manasikarohi, yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpam passati, yathā mayam idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena rūpam yeva passeyyāma, puratthimenapi vātapānena rūpam yeva passeyyāma, pacchimenapi vātapānena rūpam yeva passeyyāma, uttarenapi vātapānena rūpam yeva passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena rūpam yeva passeyyāma, evametena abbhantare jīvena sotenapi rūpam yeva passitabbam, ghānenapi rūpam yeva passitabbam, jivhāyapi rūpam yeva passitabbam, kāyenapi rūpam yeva passitabbam, manasāpi rūpam yeva passitabbam; cakkhunāpi saddo yeva sotabbo, ghānenapi saddo yeva sotabbo, jivhāyapi saddo yeva sotabbo, kāyenapi saddo yeva sotabbo, manasāpi saddo yeva sotabbo; cakkhunāpi gandho yeva ghāyitabbo, sotenapi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāyapi gandho yeva ghāyitabbo, kāyenapi gandho yeva ghāyitabbo, manasāpi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunāpi raso yeva sāyitabbo, sotenapi raso yeva sāyitabbo, ghānenapi raso yeva sāyitabbo, kāyenapi raso yeva sāyitabbo, manasāpi raso yeva sāyitabbo; cakkhunāpi phoṭṭhabbam yeva phusitabbam, sotenapi phoṭṭhabbam yeva phusitabbam, ghānenapi phoṭṭhabbam yeva phusitabbam, jivhāyapi phoṭṭhabbam yeva phusitabbam, manasāpi phoṭṭhabbam yeva phusitabbam; cakkhunāpi dhammadam yeva vijānitabbam, sotenapi dhammadam yeva vijānitabbam, ghānenapi dhammadam yeva vijānitabbam, jivhāyapi dhammadam yeva vijānitabbam, kāyenapi dhammadam yeva vijānitabbam”nti? “Na hi bhante”ti.

“Na kho te, mahārāja, yujjati purimena vā pacchimam, pacchimena vā purimam, yathā vā pana, mahārāja, mayam idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhutaram rūpam passāma, evametena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhutaram rūpam passitabbam, sotesu ugghāṭitesu... pe... ghāne ugghāṭite...pe... jivhāya ugghāṭitāya...pe... kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutaram saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso

sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo”ti? “Na hi bhante”ti.

“Na kho te, mahārāja, yujjati purimena vā pacchimam, pacchimena vā purimam, yathā vā pana, mahārāja, ayam dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvam, mahārāja, ‘ayam dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake thito’”ti? “Āma, bhante, jānāmī”ti. “Yathā vā pana, mahārāja, ayam dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvam, mahārāja, ‘ayam dinno anto pavisitvā mama purato thito’”ti? “Āma, bhante, jānāmī”ti. “Evameva kho, mahārāja, abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya ambilattam vā lavaṇattam vā tittakattam vā kaṭukattam vā kasāyattam vā madhurattam vā”ti? “Āma, bhante, jāneyyā”ti. “Te rase anto paviṭṭhe jāneyya ambilattam vā lavaṇattam vā tittakattam vā kaṭukattam vā kasāyattam vā madhurattam vā”ti. “Na hi bhante”ti.

“Na kho te, mahārāja, yujjati purimena vā pacchimam, pacchimena vā purimam, yathā, mahārāja, kocideva puriso madhugaṭasataṁ āharāpetvā madhudonīṁ pūrāpetvā purisassa mukham pidahitvā madhudonīyā pakkhipeyya, jāneyya, mahārāja, so puriso madhum sampannam vā na sampannam vā”ti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇenā”ti. “Na hi tassa, bhante, mukhe madhu paviṭṭha”nti.

“Na kho te, mahārāja, yujjati purimena vā pacchimam, pacchimena vā purima”nti. “Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim sallapitum; sādhū, bhante, attham jappehī”ti.

Thero abhidhammasamyuttāya kathāya rājānam milindam saññāpesi – “idha, mahārāja, cakkhuñca paṭicca rüpe ca uppajjati cakkhuviññāṇam, tamṣahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyam manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhati, sotañca paṭicca sadde ca...pe... manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇam, tamṣahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyam manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Cakkhuviññāṇadipañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati”ti? “Āma, mahārāja, yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati”ti.

“Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, paṭhamam cakkhuviññāṇam uppajjati, pacchā manoviññāṇam, udāhu manoviññāṇam paṭhamam uppajjati, pacchā cakkhuviññāṇa”nti? “Paṭhamam, mahārāja, cakkhuviññāṇam uppajjati, pacchā manoviññāṇa”nti.

“Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āñāpeti ‘yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi’ti, udāhu manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āñāpeti ‘yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmī’”ti? “Na hi, mahārāja, anālāpo tesam aññamaññehī”ti.

“Katham, bhante nāgasena, yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati”ti? “Ninnattā ca, mahārāja, dvārattā ca ciṇnattā ca samudācaritattā cā”ti.

“Katham, bhante nāgasena, ninnattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati? Opammam karohī”ti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, deve vassante katamena udakam gaccheyyā”ti? “Yena, bhante, ninnam, tena gaccheyyā”ti. “Athāparena samayena devo vasseyya, katamena tam udakam gaccheyyā”ti. “Yena, bhante, purimam udakam gatam, tampi tena gaccheyyā”ti.

“Kiṁ num kho, mahārāja, purimam udakam pacchimam udakam āñāpeti ‘yenāham gacchāmi, tvampi tena gacchāhi’ti, pacchimam vā udakam purimam udakam āñāpeti ‘yena tvam gacchissasi, ahampi tena gacchissāmī’”ti. “Na hi, bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā gacchantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, ninnattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āñāpeti ‘yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi’ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āñāpeti ‘yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmī’”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā uppajjantī””ti.

“Katham, bhante nāgasena, dvārattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati? Apepammam karohī”ti.

“Tam kiṁ maññasi, mahārāja, rañño paccantimam nagaram assa dalhapākāratoraṇam ekadvāram, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyā”ti? “Dvārena, bhante, nikkhameyyā”ti. “Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyā”ti? “Yena, bhante, purimo puriso nikkhanto, sopi tena nikkhameyyā”ti.

“Kiṁ nu kho, mahārāja, purimo puriso pacchimam purisam āñāpeti ‘yenāhaṁ gacchāmi, tvampi tena gacchāhī’ti, pacchimo vā puriso purimam purisam āñāpeti ‘yena tvam gacchissasi, ahampi tena gacchissāmī’ti. “Na hi, bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā gacchantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, dvārattā yattha cakkhuviññānam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āñāpeti ‘yatthāhaṁ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī’ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āñāpeti ‘yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmī’ti, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā uppajjantī”ti.

“Katham, bhante nāgasena, ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati? Opammaṁ karohī”ti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, paṭhamam ekaṁ sakataṁ gaccheyya, atha dutiyam sakataṁ katamena gaccheyyā”ti? “Yena, bhante, purimam sakataṁ gatam, tampi tena gaccheyyā”ti.

“Kiṁ nu kho, mahārāja, purimam sakataṁ pacchimam sakataṁ āñāpeti ‘yenāhaṁ gacchāmi, tvampi tena gacchāhī’ti, pacchimam vā sakataṁ purimam sakataṁ āñāpeti ‘yena tvam gacchissasi, ahampi tena gacchissāmī’”ti. “Na hi, bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āñāpeti ‘yatthāhaṁ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī’ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āñāpeti ‘yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmī’ti, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantī”ti.

“Katham, bhante nāgasena, samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati? Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, muddāgaṇanāsaṅkhālekhāsippaṭṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati. Evameva kho, mahārāja, samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āñāpeti ‘yatthāhaṁ uppajjāmi,

tvampi tattha uppajjāhī’ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āñāpeti ‘yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmī’ti, anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantī’ti.

“Bhante nāgasena, yattha sotaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjatī...pe... yattha ghānaviññāṇam uppajjati...pe... yattha jīvhāviññāṇam uppajjati ...pe... yattha kāyaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjatī”ti? “Āma, mahārāja, yattha kāyaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjatī”ti.

“Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, paṭhamam kāyaviññāṇam uppajjati, pacchā manoviññāṇam, udāhu manoviññāṇam paṭhamam uppajjati, pacchā kāyaviññāṇa”nti? “Kāyaviññāṇam, mahārāja, paṭhamam uppajjati, pacchā manoviññāṇa”nti.

“Kiṁ nu kho, bhante nāgasena,...pe... anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Cakkhuviññāṇādipañho sattamo.

8. Phassalakkhaṇapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, yattha manoviññāṇam uppajjati, phassopi vedanāpi tattha uppajjatī”ti? “Āma, mahārāja, yattha manoviññāṇam uppajjati, phassopi tattha uppajjati, vedanāpi tattha uppajjati, saññāpi tattha uppajjati, cetanāpi tattha uppajjati, vitakkopi tattha uppajjati, vicāropi tattha uppajjati, sabbe pi phassappamukhā dhammā tattha uppajjantī”ti.

“Bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇo phasso”ti? “Phusanalakkhaṇo, mahārāja, phasso”ti.

“Opammaṇ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, dve mendā yujjheyyum, tesu yathā eko menjō, evam cakkhu daṭṭhabbam yathā dutiyo menjō, evam rūpam daṭṭhabbam. Yathā tesam sannipāto, evam phasso daṭṭhabbo”ti.

“Bhiyyo opammaṇ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, dve pāṇī vajjeyyum, tesu yathā eko pāṇi, evam cakkhu daṭṭhabbam. Yathā dutiyo pāṇi, evam rūpam daṭṭhabbam. Yathā tesam sannipāto, evam phasso daṭṭhabbo”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, dve sammā vajjeyyūm, tesu yathā eko sammo, evam cakkhu daṭṭhabbam. Yathā dutiyo sammo, evam rūpam daṭṭhabbam. Yathā tesam sannipāto, evam phasso daṭṭhabbo”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Phassalakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Vedanālakkhaṇapañho

9. “Bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇā vedanā”ti? “Vedayitalakkhaṇā, mahārāja, vedanā anubhavanalakkhaṇā cā”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso rañño adhikāram kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāram dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa ‘mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāram adāsi, svāham tatonidānam imam evarūpam vedanam vedayāmī’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, kocideva puriso kusalam kammapam katvā kāyassa bhedā param marañā sugatiṁ saggam lokam upapajjeyya, so ca tattha dibbehi pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa ‘svāham kho pubbe kusalam kammapam akāsim, soham tatonidānam imam evarūpam vedanam vedayāmī’ti, evam kho, mahārāja, vedayitalakkhaṇā vedanā anubhavanalakkhaṇā cā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vedanālakkhaṇapañho navamo.

10. Saññālakkhaṇapañho

10. “Bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇā saññā”ti? “Sañjānanalakkhaṇā, mahārāja, saññā. Kim sañjānāti? Nīlampi sañjānāti, pītampi sañjānāti, lohitampi sañjānāti, odātampi sañjānāti, mañjiṭhampi sañjānāti. Evam kho, mahārāja, sañjānanalakkhaṇā saññā”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāram pavisitvā nīlapītalohitodātamāñjiṭhāni rājabhogāni rūpāni

passitvā sañjānāti. Evam kho, mahārāja, sañjānanalakkhaṇā saññā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Saññālakkhaṇapañho dasamo.

11. Cetanālakkhaṇapañho

11. “Bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇā cetanā”ti? “Cetayitalakkhaṇā, mahārāja, cetanā abhisāṅkharāṇalakkhaṇā cā”ti.

“Opammam̄ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso visam abhisāṅkharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanāpi dukkhito bhaveyya, parepi dukkhitā bhaveyyum. Evameva kho, mahārāja, idhekacco puggalo akusalam̄ kammaṇ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatim̄ vinipātam̄ nirayam upapajjeyya. Yeki tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatim̄ vinipātam̄ nirayam upapajjanti.

“Yathā vā pana, mahārāja, kocideva puriso sappinavanītate lamadhu phāṇitam̄ ekajjhām abhisāṅkharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanā sukhito bhaveyya, parepi sukhitā bhaveyyum. Evameva kho, mahārāja, idhekacco puggalo kusalam̄ kammaṇ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedā param maraṇā sugatim̄ saggam̄ lokam̄ upapajjati. Yeki tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedā param maraṇā sugatim̄ saggam̄ lokam̄ upapajjanti. Evam̄ kho, mahārāja, cetayitalakkhaṇā cetanā abhisāṅkharāṇalakkhaṇā cā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Cetanālakkhaṇapañho ekādasamo.

12. Viññāṇalakkhaṇapañho

12. “Bhante nāgasena, kiṁlakkhaṇam viññāṇa”nti? “Viññānanalakkhaṇam, mahārāja, viññāṇa”nti.

“Opammaṇ̄ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, nagaraguttiko majjhe nagarasiṅghāṭake nisinno passeyya puratthimadisato purisam̄ āgacchantam̄, passeyya dakkhiṇadisato purisam̄ āgacchantam̄, passeyya pacchimadisato

purisam āgacchantam, passeyya uttaradisato purisam āgacchantam. Evameva kho, mahārāja, yañca puriso cakkhunā rūpam passati, tam viññāñena vijānāti. Yañca sotena saddam suñāti, tam viññāñena vijānāti. Yañca ghānena gandham ghāyati, tam viññāñena vijānāti. Yañca jivhāya rasam sāyati, tam viññāñena vijānāti. Yañca kāyena phoṭṭhabbam phusati, tam viññāñena vijānāti, yañca manasā dhammadam vijānāti, tam viññāñena vijānāti. Evam kho, mahārāja, vijānalakkhaṇam viññāṇa”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Viññāñalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Vitakkalakkhaṇapañho

13. “Bhante nāgasena, kiñlakkhaṇo vitakko”ti? “Appanālakkhaṇo mahārāja, vitakko”ti.

“Opammañkarohī”ti. “Yathā, mahārāja, vadḍhakīsuparikammakataṁ dārum sandhismiṁ appeti, evameva kho, mahārāja, appanālakkhaṇo vitakko”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vitakkalakkhaṇapañho terasamo.

14. Vicāralakkhaṇapañho

14. “Bhante nāgasena, kiñlakkhaṇo vicāro”ti? “Anumajjalakkhaṇo, mahārāja, vicāro”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kaṁsathālam ākoṭitam pacchā anuravati anusandhati, yathā, mahārāja, ākoṭanā, evam vitakko daṭṭhabbo. Yathā anuravanā, evam vicāro daṭṭhabbo”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vicāralakkhaṇapañho cuddasamo.

Vicāravaggo tatiyo.

Imasmiṁ vagge cuddasa pañhā.

4. Nibbānavaggo

1. Phassādivinibbhujanapañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, sakkā imesam dhammānam ekatobhāvagatānam vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇam paññāpetum ‘ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā, idam viññāṇam, ayam vitakko, ayam vicāro’ti”? “Na sakkā, mahārāja, imesam dhammānam ekatobhāvagatānam vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇam paññāpetum ‘ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā, idam viññāṇam, ayam vitakko, ayam vicāro”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, rañño sūdo arasañ vā rasam vā kareyya, so tattha dadhimpī pakkhipeyya, loñampi pakkhipeyya, siñgiverampi pakkhipeyya, jīrakampi pakkhipeyya, maricampi pakkhipeyya, aññānipi pakārāni pakkhipeyya, tamenam rājā evam vadeyya, ‘dadhissa me rasam āhara, loñassa me rasam āhara, siñgiverassa me rasam āhara, jīrakassa me rasam āhara, maricassa me rasam āhara, sabbesam me pakkhittānam rasam āharā’ti. Sakkā nu kho, mahārāja, tesam rasānam ekatobhāvagatānam vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasam āharitum ambilattam vā lavañattam vā tittakattam vā kaṭukattam vā kasāyattam vā madhurattam vā”ti? “Na hi, bhante, sakkātesam rasānam ekatobhāvagatānam vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasam āharitum ambilattam vā lavañattam vā tittakattam vā kaṭukattam vā kasāyattam vā madhurattam vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhañena upaṭṭhahantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, na sakkā imesam dhammānam ekatobhāvagatānam vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇam paññāpetum ‘ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā, idam viññāṇam, ayam vitakko, ayam vicāro’ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhañena upaṭṭhahantī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Phassādivinibbhujanapañho pañhamo.

2. Nāgasenapañho

2. Thero āha “loñam, mahārāja, cakkhuviññeyya”nti. “Āma, bhante, cakkhuviññeyya”nti. “Suṭṭhu kho, mahārāja, jānāhī”ti. “Kim pana, bhante, jivhāviññeyya”nti? “Āma, mahārāja, jivhāviññeyya”nti. “Kim pana, bhante, sabbam loñam jivhāya vijānātī”ti? “Āma, mahārāja, sabbam loñam

jivhāya vijānāti”.

“Yadi, bhante, sabbam̄ loṇam̄ jivhāya vijānāti, kissa pana tam̄ sakaṭehi balibaddā āharanti, nanu loṇameva āharitabba”nti? “Na sakkā, mahārāja, loṇameva āharitum̄ ekatobhāvagatā ete dhammā gocaranānattagatā loṇam̄ garubhāvo cāti. Sakkā pana, mahārāja, loṇam̄ tulāya tulayitu”nti? “Āma, bhante, sakkā”ti. “Na sakkā, mahārāja, loṇam̄ tulāya tulayitum̄, garubhāvo tulāya tuliyatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nāgasenapañho dutiyo.

3. Pañcāyatana kammanibbattapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, yānimāni pañcāyatanañi, kiṁ nu tāni nānākammehi nibbattāni, udāhu ekena kammenā”ti? “Nānākammehi, mahārāja, nibbattāni, na ekena kammenā”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Tam̄ kiṁ maññasi, mahārāja, ekasmim̄ khette nānābījāni vappeyyum̄, tesam̄ nānābījānam̄ nānāphalāni nibbatteyyu”nti? “Āma, bhante, nibbatteyyu”nti. “Evameva kho, mahārāja, yāni yāni pañcāyatanañi, tāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Pañcāyatana kammanibbattapañho tatiyo.

4. Kammanānākaraṇapañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā, aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaññā, aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe dappaññā, aññe paññavanto”ti?

Thero āha “kissa pana, mahārāja, rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā, aññe lavaṇā, aññe tittakā, aññe kaṭukā, aññe kasāvā, aññe madhurā”ti? “Maññāmi, bhante, bijānam̄ nānākaraṇenā”ti. “Evameva kho, mahārāja, kammānañam̄ nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā,

aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā, aññe appābādhā, aññe dubbaññā, aññe vanṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe dappaññā, aññe paññavanto. Bhāsitampetam mahārāja bhagavatā – ‘kammassakā, māṇava, sattā kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammappañisarañā, kammañ satte vibhajati yadidam hīnappañitatāyā’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Kammanānākaraṇapañho catuttho.

5. Vāyāmakaraṇapañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘kinti imam dukkham nirujjheyya, aññañca dukkham nuppajjeyyā’ti. Etadatthā, mahārāja, amhākam pabbajjā”ti. “Kim paṭikacceva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabba”nti? Thero āha “sampatte kāle, mahārāja, vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatī”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Taṁ kim maññasi, mahārāja, yadā tvam pipāsito bhaveyyāsi, tadā tvam udapānam khaṇāpeyyāsi, taṭākam khaṇāpeyyāsi ‘pānīyam pivissāmī’ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatī”ti.

“Bhiyyo opammañ karohī”ti. “Taṁ kim maññasi, mahārāja, yadā tvam bubhukkhitō bhaveyyāsi, tadā tvam khettam kasāpeyyāsi, sālim ropāpeyyāsi, dhaññam atiharāpeyyāsi ‘bhattam bhuñjissāmī’ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatī”ti.

“Bhiyyo opammañ karohī”ti. “Taṁ kim maññasi, mahārāja, yadā te saṅgāmo paccupaṭthito bhaveyya, tadā tvam parikham khaṇāpeyyāsi, pākāram kārāpeyyāsi, gopuram kārāpeyyāsi, aṭṭalakam kārāpeyyāsi, dhaññam atiharāpeyyāsi, tadā tvam hatthismiṁ sikkheyyāsi, assasmiṁ sikkheyyāsi, rathasmīṁ sikkheyyāsi, dhanusmiṁ sikkheyyāsi, tharusmiṁ sikkheyyāsi”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitampetam mahārāja bhagavatā –

““Paṭikacceva tam kayirā, yam jaññā hitamattano;
Na sākaṭikacintāya, mantā dhīro parakkame.

““Yathā sākaṭiko maṭṭham , samam hitvā mahāpatham;
Visamaṁ maggamāruyha, akkhacchinnova jhāyati.

““Evam dhammā apakkamma, adhammamanuvattiya;
Mando maccu mukham patto, akkhacchinnova jhāyatī””ti .

“Kallosi, bhante nāgasenā””ti.

Vāyāmakaraṇapañho pañcamo.

6. Nerayikaggiuṇhabbhāvapañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, tumhe bhanatha ‘pākatikaaggito nerayiko aggi mahābhītāpataro hoti, khuddakopi pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasampi paccamāno na vilayaṁ gacchatī, kūṭāgāramattopī pāsāṇo nerayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṁ gacchatī””ti, etam vacanam na saddahāmī, evañca pana vadetha ‘ye ca tattha uppannā sattā, te anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṁ gacchantī””ti, tampi vacanam na saddahāmī””ti.

Thero āha “tam kiṁ maññasi, mahārāja, yā tā santi makariniyopi susumāriniyopikacchapiniyopimoriniyopikapotiniyopi, kiṁnutākakkhalāni pāsāṇāni sakkharāyo ca khādantī””ti? “Āma, bhante, khādantī””ti. “Kiṁ pana tāni tāsam kucchiyam koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṁ gacchantī””ti? “Āma, bhante, vilayaṁ gacchantī””ti. “Yo pana tāsam kucchiyam gabbho, sopi vilayaṁ gacchatī””ti? “Na hi bhante””ti. “Kena kāraṇenā””ti? “Maññāmi, bhante, kammādhikatena na vilayaṁ gacchatī””ti. “Evameva kho, mahārāja, kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṁ gacchanti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – ‘so na tāva kālam karoti, yāva na tam pāpakammaṁ byantīhotī””ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī””ti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, yā tā santi sīhiniyopi byagghiniyopi dīpiniyopi kukkuriniyopi, kiṁnu tā kakkhalāni atṭhikāni mamsāni khādantī””ti? “Āma, bhante, khādantī””ti. “Kiṁ pana tāni tāsam kucchiyam koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṁ gacchantī””ti? “Āma,

bhante, vilayam gacchanti”ti. “Yo pana tāsam kucchiyam gabbho, sopi vilayam gacchatī”ti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇenā”ti? “Maññāmi, bhante, kammādhikatena na vilayam gacchatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayam gacchanti”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Taṁ kiṁ maññasi, mahārāja, yā tā santi yonakasukhumāliniyopi khattiyasukhumāliniyopi brāhmaṇasukhumāliniyopi gahapatisukhumāliniyopi, kiṁnu tā kakkhaṭāni khajjakāni maṁsāni khādantī”ti? “Āma, bhante, khādantī”ti. “Kiṁ pana tāni tāsam kucchiyam koṭṭhabbhantaragatāni vilayam gacchanti”ti? “Āma, bhante, vilayam gacchanti”ti. “Yo pana tāsam kucchiyam gabbho sopi vilayam gacchatī”ti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇenā”ti. “Maññāmi, bhante, kammādhikatena na vilayam gacchatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayam gacchanti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – “so na tāva kālam karoti, yāva na tam pāpakamman byantīhotī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nerayikaggiuṇhabhbhāvapañho chaṭṭho.

7. Pathavisandhārakapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘ayaṁ mahā pathavī udake patiṭṭhitā, udakam vāte patiṭṭhitam, vāto ākāse patiṭṭhito’ti, etampi vacanam na saddhāmī”ti. Thero dhammadarakena udakam gahetvā rājānam milindam saññāpesi “yathā, mahārāja, imam udakam vātena ādhāritam, evam tampi udakam vātena ādhārita”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Pathavisandhārakapañho sattamo.

8. Nirodhanibbānapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, nirodho nibbāna”nti? “Āma, mahārāja, nirodho nibbāna”nti. “Katham, bhante, nāgasena, nirodho nibbāna”nti? “Sabbe bālaputhujjanā kho, mahārāja, ajjhattikabāhire āyatane abhinandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena vuyhanti, na parimuccanti

jātiyā jarāya maraṇena sokena paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi na parimuccanti dukkhasmāti vadāmi. Sutavā ca kho, mahārāja, ariyasāvako ajjhattikabāhire āyatane nābhinandati nābhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, tassa tam anabhinandato anabhivadato anajjhosāya tiṭṭhato taṇhā nirujjhati, taṇhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti, evam kho, mahārāja, nirodho nibbāna”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nirodhanibbānapañho aṭṭhamo.

9. Nibbānalabhanapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, sabbeva labhanti nibbāna”nti? “Na kho, mahārāja, sabbeva labhanti nibbānam, api ca kho, mahārāja, yo sammā paṭipanno abhiññeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme parijānāti, pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti, sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbāna”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nibbānalabhanapañho navamo.

10. Nibbānasukhajānanapañho

10. Rājā āha “bhante nāgasena, yo na labhati nibbānam, jānāti so ‘sukham nibbāna’”nti? “Āma, mahārāja, yo na labhati nibbānam, jānāti so ‘sukham nibbāna’”nti? “Katham, bhante nāgasena, alabhanto jānāti ‘sukham nibbāna’”nti? “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, yesam nacchinnā hatthapādā, jāneyyum te, mahārāja, ‘dukkham hatthapādacchedana’”nti? “Āma, bhante, jāneyyu”nti. “Katham jāneyyu”nti? “Aññesam, bhante, chinnahatthapādānam paridevitasaddam sutvā jānanti ‘dukkham hatthapādacchedana’”nti. “Evameva kho, mahārāja, yesam diṭṭham nibbānam, tesam saddam sutvā jānāti ‘sukham nibbāna’”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Nibbānasukhajānanapañho dasamo.

Nibbānavaggo catuttho.

Imasmim vagge dasa pañhā.

5. Buddhavaggo

1. Buddhassa atthinatthibhāvapañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho tayā diṭṭho”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Atha te ācariyehi buddho diṭṭho”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, natthi buddho”ti. “Kiṁ pana, mahārāja, himavati ūhā nadī tayā diṭṭhā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Atha te pitarā ūhā nadī diṭṭhā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, natthi ūhā nadī”ti. “Atthi, bhante, kiñcāpi mayā ūhā nadī na diṭṭhā, pitarāpi me ūhā nadī na diṭṭhā, api ca atthi ūhā nadī”ti. “Evameva kho, mahārāja, kiñcāpi mayā bhagavā na diṭṭho, ācariyehipi me bhagavā na diṭṭho, api ca atthi bhagavā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Buddhassa atthinatthibhāvapañho paṭhamo.

2. Buddhassa anuttarabhāvapañho

2. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho anuttaro”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā anuttaro”ti. “Katham, bhante nāgasena, adiṭṭhapubbam jānāsi ‘buddho anuttaro’”ti? “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, yehi adiṭṭhapubbo mahāsamuddo, jāneyyum te, mahārāja, mahanto kho mahāsamuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatthimā pañca mahānadiyo satataṁ samitam appenti, seyyathidam, gaṅgā yamunā aciravatī sarabhū mahī, neva tassa ūnattam vā pūrattam vā paññāyatī”ti? “Āma, bhante, jāneyyu”nti. “Evameva kho, mahārāja, sāvake mahante parinibbute passitvā jānāmi ‘bhagavā anuttaro’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Buddhassa anuttarabhāvapañho dutiyo.

3. Buddhassa anuttarabhāvajānanapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, sakkā jānitum ‘buddho anuttaro’”ti?

“Āma, mahārāja, sakkā jānitum ‘bhagavā anuttaro’”ti. “Katham, bhante nāgasena, sakkā jānitum ‘buddho anuttaro’”ti. “Bhūtapubbaṁ, mahārāja, tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbhatītāni kālaṅkatassa katham so nāyatī”ti. “Lekhena bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo dhammam passati, so bhagavantam passati, dhammo hi, mahārāja, bhagavatā desito”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Buddhassa anuttarabhāvajānanapañho tatiyo.

4. Dhammadīṭṭhapañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, dhammo tayā dīṭṭho”ti. “Buddhanettiyā kho, mahārāja, buddhapaññattiyā yāvajīvam sāvakehi vattitabba”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Dhammadīṭṭhapañho catuttho.

5. Asaṅkamanapaṭisandahanapañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, na ca saṅkamati paṭisandahati cā”ti? “Āma, mahārāja, na ca saṅkamati paṭisandahati cā”ti. “Katham, bhante nāgasena, na ca saṅkamati paṭisandahati ca, opammaṁ karohī”ti? “Yathā, mahārāja, kocideva puriso padīpato padīpam padīpeyya, kiñnu kho so, mahārāja, padīpo padīpamhā saṅkanto”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, na ca saṅkamati paṭisandahati cā”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Abhijānāsi nu, tvam mahārāja, daharako santo silokācariyassa santike kiñci silokaṁ gahita”nti? “Āma, bhante”ti. “Kiñnu kho, mahārāja, so siloko ācariyamhā saṅkanto”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, na ca saṅkamati paṭisandahati cāti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Asaṅkamanapaṭisandahanapañho pañcamo.

6. Vedagūpañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, vedagū upalabbhatī”ti? Thero āha “paramatthena kho, mahārāja, vedagū nupalabbhatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Aññakāyasaṅkamanapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, atthi koci satto yo imamhā kāyā aññam kāyam saṅkamatī”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Yadi, bhante nāgasena, imamhā kāyā aññam kāyam saṅkamanto natthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehī”ti? “Āma, mahārāja, yadi na paṭisandaheyya, mutto bhavissati pāpakehi kammehīti, yasmā ca kho, mahārāja, paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehī”ti.

“Opammañ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso aññatarassa purisassa ambam avahareyya, kiṁ so daṇḍappatto bhaveyyā”ti? “Āma, bhante, daṇḍappatto bhaveyyā”ti. “Na kho so, mahārāja, tāni ambāni avahari, yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyā”ti? “Tāni, bhante, ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, iminā nāmarūpena kammañ karoti sobhanam vā asobhanam vā, tena kammema aññam nāmarūpañ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Aññakāyasaṅkamanapañho sattamo.

8. Kammaphalaatthibhāvapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, iminā nāmarūpena kammañ katañ kusalam vā akusalam vā, kuhim tāni kammāni tiṭṭhanti”ti? “Anubandheyyum kho, mahārāja, tāni kammāni chāyāva anapāyinī”ti . “Sakkā pana, bhante, tāni kammāni dassetum ‘idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī’”ti? “Na sakkā, mahārāja, tāni kammāni dassetum ‘idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī’”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Taṁ kiṁ maññasi, mahārāja, yānimāni rukkhāni anibbattaphalāni, sakkā tesam phalāni dassetum ‘idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantī’”ti. “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, abbocchinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetum ‘idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Kammaphalaatthibhāvapañho aṭṭhamo.

9. Uppajjatijānanapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, yo uppajjati, jānāti so ‘uppajjissāmī’”ti? “Āma, mahārāja, yo uppajjati jānāti so ‘uppajjissāmī’”ti. “Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kassako gahapatiko bijāni pathaviyam nikhipitvā sammā deve vassante jānāti ‘dhaññam nibbattissatī’”ti? “Āma, bhante, jāneyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo uppajjati, jānāti so ‘uppajjissāmī’”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Uppajjatijānanapañho navamo.

10. Buddhanidassanapañho

10. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho atthī”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā atthī”ti. “Sakkā pana, bhante nāgasena, buddho nidassetum idhavā idhavā”ti? “Parinibbuto, mahārāja, bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā bhagavā nidassetum ‘idha vā idha vā’”ti.

“Opammaṁ karohī”ti. “Taṁ kiṁ maññasi, mahārāja, mahato aggikkhandhassa jalamanassa yā acci atthaṅgatā, sakkā sā acci dassetum ‘idha vā idha vā’”ti? “Na hi, bhante, niruddhā sā acci appaññattim gatā”ti. “Evameva kho, mahārāja, bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto atthaṅgato, na sakkā bhagavā nidassetum ‘idha vā idha vā’ ti, dhammadkāyena pana kho, mahārāja, sakkā bhagavā nidassetum. Dhammo hi, mahārāja, bhagavatā desito”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Buddhanidassanapañho dasamo.

Buddhavaggo pañcamo.

Imasmim̄ vagge dasa pañhā.

6. Sativaggo

1. Kāyapiyāyanapañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, piyo pabbajitānam kāyo”ti? “Na kho, mahārāja, piyo pabbajitānam kāyo”ti. “Atha kissa nu kho, bhante, kelāyatha mamāyathā”ti? “Kim̄ pana te, mahārāja, kadāci karahaci saṅgāmagatassa kaṇḍappahāro hotī”ti? “Āma, bhante, hotī”ti. “Kimnu kho, mahārāja, so vaṇo ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhīyatī sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatī”ti? “Āma, bhante, ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhīyatī sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatī”ti. “Kimnu kho, mahārāja, piyo te vaṇo, tena ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhīyatī sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatī”ti? “Na me, bhante, piyo vaṇo, api ca māṃsassa ruhanathāya ālepena ca ālimpiyati telena ca makkhīyatī sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, appiyo pabbajitānam kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyam pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho, mahārāja, vaṇūpamo kāyo vutto bhagavatā, tena pabbajitā vaṇamiva kāyam pariharanti anajjhositā. Bhāsitampetam mahārāja bhagavatā –

“Allacammaṭicchanno, navadvāro mahāvaṇo;

Samantato paggharati, asucipūtigandhiyo”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Kāyapiyāyanapañho paṭhamo.

2. Sabbaññubhāvapañho

2. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho sabbaññū sabbadassāvī”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā sabbaññū sabbadassāvī”ti. “Atha kissa nu kho, bhante nāgasena, sāvakānam anupubbena sikkhāpadam paññapesī”ti? “Atthi pana te mahārāja, koci vejjo, yo imissam̄ pathaviyam sabbabhesajjāni jānātī”ti? “Āma, bhante, atthī”ti. “Kimnu kho, mahārāja, so vejjo gilānakam̄

sampatte kāle bhesajjam pāyeti, udāhu asampatte kāle”ti? “Sampatte kāle, bhante, gilānakam bhesajjam pāyeti, no asampatte kāle”ti? “Evameva kho, mahārāja, bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na asampatte kāle sāvakānam sikkhāpadam paññāpeti, sampatte kāle sāvakānam sikkhāpadam paññāpeti yāvajīvam anatikkamanīya”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sabbaññubhāvapañho dutiyo.

3. Mahāpurisalakkhaṇapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho”ti.

“Kiṁ panassa, bhante, mātāpitaropi dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitatā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhā”ti? “No cassa, mahārāja, mātāpitaro dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitatā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhā”ti.

“Evam sante kho, bhante nāgasena, na uppajjati buddho dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabhoti, api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vā”ti. Thero āha “atthi pana, mahārāja, kiñci padumam satapatta”nti? “Āma, bhante, atthi”ti. “Tassa pana kuhiṁ sambhavo”ti? “Kaddame jāyati udate āsīyatī”ti. “Kiṁnu kho, mahārāja, padumam kaddamena sadisam vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Atha udakena vā gandhena vā rasena vā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, bhagavā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho, no cassa mātāpitaro dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitatā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Mahāpurisalakkhaṇapañho tatiyo.

4. Bhagavato brahmacāripañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, buddho brahmacārī”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā brahmacārī”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, buddho brahmuno sисso”ti? “Atthi pana te, mahārāja, hatthipāmokkho”ti? “Atthi, bhante”ti. “Kīmnu kho, mahārāja, so hatthī kadāci karahaci koñcanādaṁ nadatīti? “Āma, bhante, nadatī”ti “tena hi, mahārāja, so hatthī koñcasakuṇassa sисso”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kīm pana, mahārāja, brahmā sabuddhiko abuddhiko”ti? “Sabuddhiko, bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, brahmā bhagavato sисso”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Bhagavato brahmacāripañho catuttho.

5. Bhagavato upasampadāpañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, upasampadā sundarā”ti? “Āma, mahārāja, upasampadā sundarā”ti. “Atthi pana, bhante, buddhassa upasampadā, udāhu natthī”ti? “Upasampanno kho, mahārāja, bhagavā bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññārena, natthi bhagavato upasampadā aññehi dinnā, yathā sāvakānam, mahārāja, bhagavā sikkhāpadam paññapeti yāvajīvam anatikkamanīya”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Bhagavato upasampadāpañho pañcamo.

6. Assubhesajjābhesajjapañho

6. Rājā āha “bhante nāgasena, yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnam tesam rodantānam kassa assu bhesajjam, kassa na bhesajja”nti? “Ekassa kho, mahārāja, assu rāgadosamohehi samalam uñham, ekassa pītisomanassena vimalam sītalam. Yam kho, mahārāja, sītalam, tam bhesajjam, yam uñham, tam na bhesajja”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Assubhesajjabhesajjapañho chaṭṭho.

7. Sarāgavītarāganānākaraṇapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṁ nānākaraṇam sarāgassa ca vītarāgassa cā”ti? “Eko kho, mahārāja, ajjhositō, eko anajjhositō”ti. “Kiṁ etam, bhante, ajjhositō anajjhositō nāmā”ti? “Eko kho, mahārāja, atthiko, eko anatthiko”ti. “Passāmahaṁ, bhante, evarūpaṁ yo ca sarāgo, yo ca vītarāgo, sabbopeso sobhanaṁ yeva icchatī khādanīyaṁ vā bhojanīyaṁ vā, na koci pāpakaṁ icchatī”ti. “Avītarāgo kho, mahārāja, rasapaṭisamvedī ca rasarāgapatiṣamvedī ca bhojanam bhuñjati, vītarāgo pana rasapaṭisamvedī bhojanam bhuñjati, no ca kho rasarāgapatiṣamvedī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sarāgavītarāganānākaraṇapañho sattamo.

8. Paññāpatiṭṭhānapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, paññā kuhiṁ paṭivasatī”ti? “Na katthaci mahārājā”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, natthi paññā”ti. “Vāto, mahārāja, kuhiṁ paṭivasatī”ti? “Na katthaci bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, natthi vāto”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Paññāpatiṭṭhānapañho aṭṭhamo.

9. Saṃsārapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, yam panetam brūsi ‘saṃsāro’ti, katamo so saṃsāro”ti? “Idha, mahārāja, jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahim jāto tahim yeva marati, tahim mato aññatra uppajjati, evam kho, mahārāja, saṃsāro hotī”ti. “Opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso pakkaṁ ambam khāditvā aṭṭhim ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, atha so puriso tatopi pakkaṁ ambam khāditvā aṭṭhim ropeyya, tatopi mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evametesam rukkhānam koṭi na paññāyati, evameva kho, mahārāja, idha jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahim jāto tahim yeva marati, tahim mato aññatra uppajjati, evam kho, mahārāja,

saṃsāro hotī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Saṃsārapañho navamo.

10. Cirakatasaraṇapañho

10. Rājā āha “bhante nāgasena, kena atītam cirakatam saratī”ti? “Satiyā, mahārājā”ti. “Nanu, bhante nāgasena, cittena sarati no satiyā”ti? “Abhijānāsi nu, tvam mahārāja, kiñcideva karaṇīyam katvā pamuṭṭha”nti? “Āma bhante”ti. “Kim nu kho, tvam mahārāja, tasmīm samaye acittako ahosi”ti? “Na hi, bhante, sati tasmīm samaye nāhosī”ti. “Atha kasmā, tvam mahārāja, evamāha ‘cittena sarati, no satiyā’”ti?

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Cirakatasaranapañho dasamo.

11. Abhijānantasatipañho

11. Rājā āha “bhante nāgasena, sabbā sati abhijānantī uppajjati, udāhu kaṭumikāva satī”ti? “Abhijānāntīpi, mahārāja, kaṭumikāpi satī”ti. “Evañhi kho, bhante nāgasena, sabbā sati abhijānantī, natthi kaṭumikā satī”ti? “Yadi natthi, mahārāja, kaṭumikā sati, natthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyam, niratthakā ācariyā, yasmā ca kho, mahārāja, atthi kaṭumikā sati, tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyam, attho ca ācariyehī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Abhijānantasatipañho ekādasamo.

Sativaggo chaṭṭho.

Imasmīm vagge ekādasa pañhā.

7. Arūpadhammadavavattanavaggo

1. Satiuppajjanapañho

1. Rājā āha “bhante nāgasena, katihākārehi sati uppajjati”ti? “Sattarasahākārehi, mahārāja, sati uppajjati”ti. “Katamehi sattarasahākārehi”ti? “Abhijānatopi, mahārāja, sati uppajjati, kaṭumikāyapi sati uppajjati, olārikaviññāṇatopi sati uppajjati, hitaviññāṇatopi sati uppajjati, ahitaviññāṇatopi sati uppajjati, sabhāganimittatopi sati uppajjati, visabhāganimittatopi sati uppajjati, kathābhiññāṇatopi sati uppajjati, lakkhaṇatopi sati uppajjati, sāraṇatopi sati uppajjati, muddātopi sati uppajjati, gaṇanātopi sati uppajjati, dhāraṇatopi sati uppajjati, bhāvanatopi sati uppajjati, potthakanibandhanatopi sati uppajjati, upanikkhepatopi sati uppajjati, anubhūtatopi sati uppajjatīti.

“Katham abhijānato sati uppajjati? Yathā, mahārāja, āyasmā ca ānando khujuttarā ca upāsikā, ye vā pana aññepi keci jātissarā jātim saranti, evam abhijānato sati uppajjati.

“Katham kaṭumikāya sati uppajjati? Yo pakatiyā muṭṭhassatiko, pare ca tam sarāpanatthaṁ nibandhanti, evam kaṭumikāya sati uppajjati.

“Katham olārikaviññāṇato sati uppajjati? Yadā rajje vā abhisitto hoti, sotāpattiphalam vā patto hoti, evam olārikaviññāṇato sati uppajjati.

“Katham hitaviññāṇato sati uppajjati? Yamhi sukhāpito, ‘amukasmiṁ evam sukhāpito’ti sarati, evam hitaviññāṇato sati uppajjati.

“Katham ahitaviññāṇato sati uppajjati? Yamhi dukkhāpito, ‘amukasmiṁ evam dukkhāpito’ti sarati, evam ahitaviññāṇato sati uppajjati.

“Katham sabhāganimittato sati uppajjati? Sadisam puggalam disvā mātarām vā pitaram vā bhātarām vā bhaginim vā sarati, oṭṭham vā goṇam vā gadrabham vā disvā aññām tādisam oṭṭham vā goṇam vā gadrabham vā sarati, evam sabhāganimittato sati uppajjati.

“Katham visabhāganimattato sati uppajjati? Asukassa nāma vanṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo edisoti sarati, evampi visabhāganimittatopi ḡsati uppajjati.

“Katham kathābhiññāṇato sati uppajjati? Yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, tam pare sarāpentī, tena so sarati, evam kathābhiññāṇato sati uppajjati.

“Katham lakkhaṇato sati uppajjati? Yo pakatiyā balibaddānam aṅgena

jānāti, lakkhaṇena jānāti, evam lakkhaṇato sati uppajjati.

“Katham sāraṇato sati uppajjati? Yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo tam ‘sarāhi bho, sarāhi bho’ti punappunam sarāpeti, evam sāraṇato sati uppajjati.

“Katham muddāto sati uppajjati? Lipiyā sikkhitattā jānāti ‘imassa akkharassa anantaram imam akkharam kātabba’nti evam muddāto sati uppajjati.

“Katham gaṇanāto sati uppajjati? Gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahumpi gaṇenti, evam gaṇanāto sati uppajjati.

“Katham dhāraṇato sati uppajjati? Dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahumpi dhārenti, evam dhāraṇato sati uppajjati.

“Katham bhāvanāto sati uppajjati? Idha bhikkhu anekavihitam pubbenivāsam anussarati, seyyathīdam, ekampi jātim dvepi jātiyo...pe... iti sākāram sauddesam pubbenivāsam anussarati, evam bhāvanāto sati uppajjati.

“Katham potthakanibandhanato sati uppajjati? Rājāno anusāsaniyam assarantā etam potthakam āharathāti, tena potthakena anussaranti, evam potthakanibandhanato sati uppajjati.

“Katham upanikkhepato sati uppajjati? Upanikkhittam bhaṇḍam disvā sarati, evam upanikkhepato sati uppajjati.

“Katham anubhūtato sati uppajjati? Diṭṭhattā rūpam sarati, sutattā saddam sarati, ghāyitattā gandham sarati, sāyitattā rasam sarati, phuṭṭhattā phoṭṭhabbam sarati, viññātattā dhammam sarati, evam anubhūtato sati uppajjati. Imehi kho, mahārāja, sattarasahākārehi sati uppajjatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Satiuppajjanapañho paṭhamo.

2. Buddhaguṇasatipaṭilābhapañho

2. Rājā āha “bhante nāgasena, tumhe etam bhaṇatha ‘yo vassasatam

akusalam kareyya, marañakale ca ekam buddhaguṇam satim paṭilabheyya, so devesu uppajjeyyā’ti etam na saddahāmi, evañca pana vadetha ‘etena pāñatipātena niraye uppajjeyyā’ti etampi na saddahāmī’ti.

“Tam kiṁ maññasi, mahārāja, khuddakopi pāsāṇo vinā nāvāya udake uppilaveyyā”ti. “Na hi, bhante”ti. “Kiṁ nu kho, mahārāja, vāhasatampi pāsāṇānam nāvāya āropitam udake uppilaveyyā”ti? “Āma, bhante”ti. “Yathā, mahārāja, nāvā, evam kusalāni kammāni daṭṭhabbānī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Buddhaguṇasatipaṭilābhapañho dutiyo.

3. Dukkhappahānavāyamapañho

3. Rājā āha “bhante nāgasena, kiṁ tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathā”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Kiṁ pana, bhante, anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathā”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Kiṁ pana paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamathā”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimathāya vāyamathā”ti. Thero āha ‘kinti, mahārāja, idañca dukkham nirujjhewya, aññañca dukkham nuppajjeyyā’ti etadatthāya vāyamāmā”ti.

“Atthi pana te, bhante nāgasena, anāgataṁ dukkha”nti? “Natthi, mahārājā”ti “tumhe kho, bhante nāgasena, atipanditā, ye tumhe asantānam anāgatānam dukkhānam pahānāya vāyamathā”ti? “Atthi pana te, mahārāja, keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭhitā hontī”ti? “Āma, bhante, atthī”ti. “Kiṁnu kho, mahārāja, tadā tumhe parikham khaṇapeyyātha, pākāram cināpeyyātha gopuram kārāpeyyātha, aṭṭalakam kārāpeyyātha, dhaññam atiharāpeyyāthā”ti? “Na hi, bhante, paṭikacceva tam paṭiyattam hotī”ti. “Kiṁ tumhe, mahārāja, tadā hatthismiṁ sikkheyyātha, assasmiṁ sikkheyyātha, rathasmiṁ sikkheyyātha, dhanusmiṁ sikkheyyātha, tharusmiṁ sikkheyyāthā”ti? “Na hi, bhante, paṭikacceva tam sikkhitam hotī”ti. “Kissatthāyā”ti? “Anāgatānam, bhante, bhayānam paṭibāhanatthāyā”ti. “Kiṁ nu kho, mahārāja, atthi anāgataṁ bhaya”nti? “Natthi, bhante”ti. “Tumhe ca kho, mahārāja, atipanditā, ye tumhe asantānam anāgatānam bhayānam paṭibāhanatthāya paṭiyādethā”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohīti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, yadā tvam pipāsito bhaveyyāsi, tadā tvam udapānaṁ khaṇāpeyyāsi, pokkharaṇīṁ khaṇāpeyyāsi, taṭākam khaṇāpeyyāsi ‘pānīyaṁ pivissāmī’”ti? “Na hi, bhante, paṭikacceva tam paṭiyattam hotī”ti. “Kissatthāyā”ti? “Anāgatānam, bhante, pipāsānam paṭibāhanatthāya paṭiyattam hotī”ti. “Atthi pana, mahārāja, anāgatā pipāsā”ti? “Natthi, bhante”ti. “Tumhe kho, mahārāja, atipanditā, ye tumhe asantānam anāgatānam pipāsānam paṭibāhanatthāya tam paṭiyādethā”ti.

“Bhiyyo opammaṁ karohī”ti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, yadā tvam bubhukkhitō bhaveyyāsi, tadā tvam khettam kasāpeyyāsi, sālim vapāpeyyāsi ‘bhattam bhuñjissāmī’”ti? “Na hi, bhante, paṭikacceva tam paṭiyattam hotī”ti. “Kissatthāyā”ti. “Anāgatānam, bhante, bubhukkhānam paṭibāhanatthāyā”ti. “Atthi pana, mahārāja, anāgatā bubhukkhā”ti? “Natthi, bhante”ti. “Tumhe kho, mahārāja, atipanditā, ye tumhe asantānam anāgatānam bubhukkhānam paṭibāhanatthāya paṭiyādethā”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Dukkhappahānavāyamapañho tatiyo.

4. Brahmalokapañho

4. Rājā āha “bhante nāgasena, kīvadūro ito brahmaloko”ti? “Dūro kho, mahārāja, ito brahmaloko kūṭagāramattā silā tamhā patitā ahorattena atṭhacattālīsayojanasahassāni bhassamānā catūhi māsehi pathaviyam patiṭṭhaheyyā”ti.

“Bhante nāgasena, tumhe evam bhaṇatha ‘seyyathāpi balavā puriso samiñjitam vā bāham pasāreyya, pasāritam vā bāham samiñjeyya, evameva iddhimā bhikkhu cetovasippatto jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyā’ti etaṁ vacanam na saddahāmi, evam atisīgham tāva bahūni yojanasatāni gacchissatī”ti.

Thero āha “kuhim pana, mahārāja, tava jātabhūmī”ti? “Atthi, bhante, alasando nāma dīpo, tatthāham jāto”ti. “Kīva dūro, mahārāja, ito alasando hotī”ti? “Dvimattāni, bhante, yojanasatānī”ti. “Abhijānāsi nu tvam, mahārāja, tattha kiñcideva karaṇīyam karitvā saritā”ti? “Āma, bhante, sarāmī”ti. “Lahum kho tvam, mahārāja, gatosi dvimattāni yojanasatānī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Brahmalokapañho catuttho.

5. Dvinnam̄ lokuppannānam̄ samakabhāvapañho

5. Rājā āha “bhante nāgasena, yo idha kālaṅkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato kasmīre uppajjeyya, ko cirataram̄ ko sīghatara”nti? “Samakam̄, mahārājā”ti.

“Opammaṇ karohī”ti. “Kuhiṇ pana, mahārāja, tava jātanagara”nti? “Atthi, bhante, kalasigāmo nāma, tatthāham̄ jāto”ti. “Kīva dūro, mahārāja, ito kalasigāmo hotī”ti. “Dvimattāni, bhante, yojanasatānī”ti. “Kīva dūram̄, mahārāja, ito kasmīram̄ hotī”ti? “Dvādasa, bhante, yojanānī”ti. “Ingha, tvam̄ mahārāja, kalasigāmam̄ cintehī”ti. “Cintito, bhante”ti. “Ingha, tvam̄ mahārāja, kasmīram̄ cintehī”ti. “Cintitaṇ bhante”ti. “Katamaṇ nu kho, mahārāja, cirena cintitaṇ, katamam̄ sīghatara”nti? “Samakam̄ bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo idha kālaṅkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato kasmīre uppajjeyya, samakam̄ yeva uppajjantī”ti.

“Bhiyyo opammam̄ karohī”ti. “Tam̄ kiṁ maññasi, mahārāja, dve sakuṇā ākāsenā gaccheyyum̄, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya, eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesam̄ samakam̄ patiṭṭhitānam̄ katamassa chāyā paṭhamataram̄ pathaviyam̄ patiṭṭhaheyya, katamassa chāyā cirena pathaviyam̄ patiṭṭhaheyyā”ti? “Samakam̄, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo idha kālaṅkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato kasmīre uppajjeyya, samakam̄ yeva uppajjantī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Dvinnam̄ lokuppannānam̄ samakabhāvapañho pañcamo.

6. Bojjhaṅgapañho

6. Rājā āha “kati nu kho, bhante nāgasena, bojjhaṅgā”ti? “Satta kho, mahārāja, bojjhaṅgā”ti. “Katihipana, bhante, bojjhaṅgehibujjhati”ti? “Ekena kho, mahārāja, bojjhaṅgena bujjhati dhammadicayasambojjhaṅgenā”ti. “Atha kissa nu kho, bhante, vuccanti ‘satta bojjhaṅgā’”ti? “Tam̄ kiṁ maññasi, mahārāja, asi kosiyā pakkhitto aggahito hatthena ussahati chejjam̄ chinditu”nti. “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja,

dhammavicasambojjhaṅgena vinā chahi bojjhaṅgehi na bujjhatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Bojjhaṅgapañho chaṭṭho.

7. Pāpapuññānam appānappabhāvapañho

7. Rājā āha “bhante nāgasena, kataram nu kho bahutaram puññam vā apuññam vā”ti? “Puññam kho, mahārāja, bahutaram, apuññam thoka”nti. “Kena kāraṇenā”ti? “Apuññam kho, mahārāja, karonto vippaṭisārī hoti ‘pāpakammam mayā kata’nti, tena pāpam na vadḍhati. Puññam kho, mahārāja, karonto avippaṭisārī hoti, avippaṭisārino pāmojjaṁ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukham vedeti, sukhino cittam samādhiyati, samāhito yathābhūtam pajānāti, tena kāraṇena puññam vadḍhati. Puriso kho, mahārāja, chinnahatthapādo bhagavato ekaṁ uppalahattham datvā ekanavutikappāni vinipātam na gacchissati. Imināpi, mahārāja, kāraṇena bhanāmi ‘puññam bahutaram, apuññam thoka’”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Pāpapuññānam appānappabhāvapañho sattamo.

8. Jānantājānantapāpakaraṇapañho

8. Rājā āha “bhante nāgasena, yo jānanto pāpakammaṁ karoti, yo ajānanto pāpakammaṁ karoti, kassa bahutaram apuñña”nti? Thero āha “yo kho, mahārāja, ajānanto pāpakammaṁ karoti, tassa bahutaram apuñña”nti. “Tena hi, bhante nāgasena, yo amhākam rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṁ karoti, tam mayam diguṇam daṇḍemā”ti? “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, tattam ayogulam ādittam sampajjalitam sajotibhūtam eko jānanto gaṇheyya, eko ajānanto gaṇheyya, katamo balavataram ḫayheyyā”ti. “Yo kho, bhante, ajānanto gaṇheyya, so balavataram ḫayheyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo ajānanto pāpakammam karoti, tassa bahutaram apuñña”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Jānantājānantapāpakaraṇapañho aṭṭhamo.

9. Uttarakurukādigamanapañho

9. Rājā āha “bhante nāgasena, atthi koci, yo iminā sarīrena uttarakurum vā gaccheyya, brahmalokam vā, aññam vā pana dīpa”nti? “Atthi, mahārāja, yo iminā cātummahābhūtikena kāyena uttarakurum vā gaccheyya, brahmalokam vā, aññam vā pana dīpa”nti.

“Katham, bhante nāgasena, iminā cātummahābhūtikena kāyena uttarakurum vā gaccheyya, brahmalokam vā, aññam vā pana dīpa”nti? “Abhijānāsi nu, tvam mahārāja, imissā pathaviyā vidatthim vā ratanam vā laṅghitā”ti? “Āma, bhante, abhijānāmi ‘ahañ, bhante nāgasena, aṭṭhapi rataniyo laṅghemī”ti. “Katham, tvam mahārāja, aṭṭhapi rataniyo laṅghesi”ti? “Ahañhi, bhante, cittam uppādemi ‘ettha nipatissāmī’ti saha cittuppādena kāyo me lahuko hotī”ti. “Evameva kho, mahārāja, iddhimā bhikkhu cetovasippatto kāyam citte samāropetvā cittavasena vehāsam gacchatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Uttarakurukādigamanapañho navamo.

10. Dīghaṭṭhipañho

10. Rājā āha “bhante nāgasena, tumhe evam bhaṇatha ‘aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikānipī”ti, rukkhopi tāva natthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantī”ti?

“Tam kim maññasi, mahārāja, sutam te ‘mahāsamudde pañcayojanasatikāpi macchā atthī”ti? “Āma, bhante, sutā”nti. “Nanu mahārāja, pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantī yojanasatikānipī”ti?

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Dīghaṭṭhipañho dasamo.

11. Assāsapassāsanirodhapañho

11. Rājāāha “bhante nāgasena, tumhee evam bhaṇatha ‘sakkāassāsapassāse nirodhetu”nti? “Āma, mahārāja, sakkā assāsapassāse nirodhetu”nti.

“Katham, bhante nāgasena, sakkā assāsapassāse nirodhetu”nti. “Tam kiṁ maññasi, mahārāja, sutapubbo te koci kākacchamāno”ti. “Āma, bhante, sutapubbo”ti. “Kiṁ nu kho, mahārāja, so saddo kāye namite virameyyā”ti. “Āma, bhante, virameyyā”ti. “So hi nāma, mahārāja, saddo abhāvitakāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kiṁ pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānam samāpannassa assāsapassāsā na nirujjhissantī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Assāsapassāsanirodhapañho ekādasamo.

12. Samuddapañho

12. Rājā āha “bhante nāgasena, ‘samuddo samuddo’ti vuccati, kena kāraṇena udakam ‘samuddo’ti vuccatī”ti? Thero āha “yattakam, mahārāja, udakam, tattakam loṇam. Yattakam loṇam, tattakam udakam. Tasmā ‘samuddo’ti vuccatī”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Samuddapañho dvādasamo.

13. Samuddaekarasapañho

13. Rājā āha “bhante nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso”ti? “Cirasañhitattā kho, mahārāja, udakassa samuddo ekaraso loṇaraso”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Samuddaekarasapañho terasamo.

14. Sukhumapañho

14. Rājā āha “bhante nāgasena, sakkā sabbam sukhumaṁ chinditu”nti? “Āma, mahārāja, sakkā sabbam sukhumaṁ chinditu”nti. “Kiṁ pana, bhante, sabbam sukhuma”nti? “Dhammo kho, mahārāja, sabbasukhumo, na kho, mahārāja, dhammā sabbe sukhumā, ‘sukhuma’nti vā ‘thūla’nti vā dhammānametamadhivacanam. Yam kiñci chinditabbam, sabbam tam

paññāya chindati, natthi dutiyam paññāya chedana”nti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Sukhumapañho cuddasamo.

15. Viññāṇanānatthapañho

15. Rājā āha “bhante nāgasena, ‘viññāṇa’nti vā ‘paññā’ti vā ‘bhūtasmiṃ jīvo’ti vā ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekaṭṭhā byañjanameva nāna”nti? “Vijānanalakkhaṇam, mahārāja, viññānam, pajānanalakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhati”ti. “Yadi jīvo nupalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpam passati, sotena saddam suṇāti, ghānena gandham ghāyati, jivhāya rasam sāyati, kāyena phoṭṭhabbam phusati, manasā dhammam vijānāti”ti? Thero āha “yadi jīvo cakkhunā rūpam passati...pe... manasā dhammam vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppātitesu mahantena ākāsenā bahimukho suṭṭhutaram rūpam passeyya, sotesu uppātitesu, ghāne uppātite, jivhāya uppātitāya, kāye uppātite mahantena ākāsenā suṭṭhutaram saddam suṇeyya, gandham ghāyeyya, rasam sāyeyya, phoṭṭhabbam phuseyyā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhati”ti.

“Kallosi, bhante nāgasenā”ti.

Viññāṇanānatthapañho pannarasamo.

16. Arūpadhammadavatthānadukkarapañho

16. Rājā āha “bhante nāgasena, dukkaram nu kho bhagavatā kata”nti? Thero āha “dukkaram, mahārāja, bhagavatā kata”nti. “Kim pana, bhante nāgasena, bhagavatā dukkaram kata”nti. “Dukkaram, mahārāja, bhagavatā kataṃ imesam arūpīnam cittacetasikānam dhammānam ekārammaṇe vattamānānam vavatthānam akkhātam ‘ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idam citta’”nti.

“Opammaṇ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, kocideva puriso nāvāya mahāsamuddam ajjhogāhetvā hatthapuṭena udakam gaheṭvā jivhāya sāyitvā jāneyya nu kho, mahārāja, so puriso “idam gaṅgāya udakam, idam yamunāya udakam, idam aciravatiyā udakam, idam sarabhuyā udakam, idam mahiyā udaka””nti? “Dukkaram, bhante, jānitu”nti. “Ito dukkarataram

kho, mahārāja, bhagavatā kataṁ imesam̄ arūpīnam̄ cittacetasikānam̄ dhammānam̄ ekārammaṇe vattamānānam̄ vavatthānam̄ akkhātam̄ ‘ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā, idam citta’’nti. “Suṭṭhu, bhante”ti rājā abbhānumodīti.

Arūpadhammadavatthānadukkarapañho solasamo.

Arūpadhammadavatthānavaggo sattamo.

Imasmiṁ vagge soḷasa pañhā.

Milindapañhapucchāvisajjanā

Thero āha “jānāsi kho, mahārāja, sampati kā velā”ti? “Āma, bhante, jānāmi ‘sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo pavattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭakāni āṇattāni gamissanti bhaṇḍato rājadeyyānī”ti.

Yonakā evamāhamṣu “kallosi, mahārāja, paṇḍito thero”ti. “Āma, bhante, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhaveyya mādiso ca antevāśī, nacirasseva paṇḍito dhammaṇā ājāneyyā”ti. Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram nāgasenam satasahassagghanakena kambalena acchādetvā “bhante nāgasena, ajjatagge te atṭhasataṁ bhattam paññapemi, yaṁ kiñci antepure kappiyam, tena ca pavāremī”ti āha. Alām mahārāja jīvāmī”ti. “Jānāmi, bhante nāgasena, jīvasi, api ca attānañca rakkha, mamañca rakkhāhī”ti. “Kathaṁ attānam rakkhasi, ‘nāgaseno milindam rājānam pasādeti, na ca kiñci alabhi”ti parāpavādo āgaccheyyāti, evam attānam rakkha. Katham mamaṁ rakkhasi, ‘milindo rājā pasanno pasannākāraṁ na karoti’ti parāpavādo āgaccheyyāti, evam mamaṁ rakkhāhī”ti. “Tathā hotu, mahārājā”ti. “Seyyathāpi, bhante, sīho migarājā suvanṇapañjare pakkhittopi bahimukho yeva hoti, evameva kho aham, bhante, kiñcāpi agāraṁ ajjhāvasāmi bahimukho yeva pana acchāmi. Sace aham, bhante, agārasmā anāgāriyam pabbajeyyam, na ciram jīveyyam, bahū me paccatthikā”ti.

Atha kho āyasmā nāgaseno milindassa rañño pañham visajjetvā uṭṭhāyāsanā saṅghārāmaṇ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante nāgasene milindassa rañño etadahosi “kim mayā pucchitam, kim bhadantena nāgasenena visajjita”nti? Atha kho milindassa rañño etadahosi “sabbam mayā supucchitam, sabbam bhadantena nāgasenena suvisajjita”nti. Āyasmatopi nāgasenassa saṅghārāmagatassa etadahosi “kim milindena raññā pucchitam, kim mayā visajjita”nti. Atha kho āyasmato nāgasenassa

etadahosi “sabbam̄ milindena raññā supucchitam̄, sabbam̄ mayā suvisajjita”nti.

Atha kho āyasmā nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbañhasamayañ nivāsetvā pattacīvaramādāya yena milindassa rañño nivesanam̄ tenupasañkami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho milindo rājā āyasmantam̄ nāgasenam̄ abhivādetvā ekamantam̄ nisīdi, ekamantam̄ nisinno kho milindo rājā āyasmantam̄ nāgasenam̄ etadavoca –

“Mā kho bhadantassa evam̄ ahosi ‘nāgaseno mayā pañham̄ pucchito’ti teneva somanassena tam̄ rattāvasesam̄ vītināmesīti na te evam̄ daṭṭhabbam̄. Tassa mayham̄, bhante, tam̄ rattāvasesam̄ etadahosi ‘kim̄ mayā pucchitam̄, kim̄ bhadantena visajjita’nti, ‘sabbam̄ mayā supucchitam̄, sabbam̄ bhadantena suvisajjita’”nti.

Theropi evamāha – “mā kho mahārājassa evam̄ ahosi ‘milindassa rañño mayā pañho visajjito’ti teneva somanassena tam̄ rattāvasesam̄ vītināmesīti na te evam̄ daṭṭhabbam̄. Tassa mayham̄, mahārāja, tam̄ rattāvasesam̄ etadahosi ‘kim̄ milindena raññā pucchitam̄, kim̄ mayā visajjita’nti, ‘sabbam̄ milindena raññā supucchitam̄, sabbam̄ mayā suvisajjita’”nti itiha te mahānāgā aññamaññassa subhāsitam̄ samanumodimśūti.

Milindapañhapucchāvisajjanā niṭṭhitā.

Meṇḍakapañhārambhakathā

Aṭṭhamantaparivajjanīyatṭhānāni

Bhassappavādo vetaṇḍī, atibuddhi vicakkhaṇo;

Milindo nāṇabhedāya, nāgasenamupāgami.

Vasanto tassa chāyāya, paripuccham̄ punappunam̄;

Pabhinnabuddhi hutvāna, sopi āsi tipeṭako.

Navāṅgam̄ anumajjanto, rattibhāge rahogato;

Addakkhi meṇḍake pañhe, dunniveṭhe saniggahe.

“Pariyāyabhāsitam̄ atthi, atthi sandhāyabhāsitam̄;

Sabhāvabhāsitam atthi, dhammarājassa sāsane.

“Tesamattham aviññāya, meñdake jinabhāsite;

Anāgatamhi addhāne, viggaho tattha hessati.

“Handa kathim pasādetvā, chejjāpessāmi meñdake;

Tassa niddiñthamaggena, niddisissantyanāgate”ti.

Atha kho milindo rājā pabhātāya rattiyā uddhaste aruṇe sīsam nhatvā sirasi añjalim paggahetvā atītānāgatapacuppanne sammāsambuddhe anussaritvā aṭṭha vattapadāni samādiyi “ito me anāgatāni satta divasāni aṭṭha guṇe samādiyitvā tapo caritabbo bhavissati, soham ciññatapo samāno ācariyam ārādhettvā meñdake pañhe pucchissāmī”ti. Atha kho milindo rājā pakatidussayugam apanetvā ābharañāni ca omuñcivtā kāsāvam nivāsetvā muñḍakapaññisakam sīse pañmuñcivtā munibhāvamupagantvā aṭṭha guṇe samādiyi “imam sattāham mayā na rājattho anusāsitabbo, na rāgūpasañhitam cittam uppādetabbam, na dosūpasañhitam cittam uppādetabbam, na mohūpasañhitam cittam uppādetabbam, dāsakammakaraporise janepi nivātavuttinā bhavitabbam, kāyikam vācasikam anurakkhitabbam, chapi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasam pakkhipitabba”nti. Ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesveva aṭṭhasu guṇesu mānasam patiññhapetvā bahi anikkhamitvā sattāham vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyā pageva pātarāsam katvā okkhittacakkhu mitabhāñī susaññhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭhena udaggena vippasannena theram nāgasenam upasāñkamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantam ṣhito idamavoca –

“Atthi me, bhante nāgasena, koci attho tumhehi saddhiñ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhañgupāgate samanasāruppe. Tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me guyham na kātabbam na rahassakam, arahāmaham rahassakam suñitum sumantane upagate, upamāyapi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiñ viya, yathā nāma, bhante nāgasena, mahāpathavī nikkhepam arahati nikkhepe upagate. Evameva kho, bhante nāgasena, arahāmaham rahassakam suñitum sumantane upagate”ti. Garunā saha pavivittapavanam pavisitvā idamavoca – “bhante nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha ṣhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṣhānesu viññū puriso attham manteti, mantitopi attho paripatati na sambhavati. Katamāni aṭṭha ṣhānāni? Visamaṭṭhānam parivajjanīyam, sabhayam parivajjanīyam, ativātaṭṭhānam

parivajjanīyam, paṭicchannatṭhānam parivajjanīyam, devatṭhānam parivajjanīyam, pantho parivajjanīyo, saṅgāmo parivajjanīyo, udakatittham parivajjanīyam. Imāni atṭha ṭhānāni parivajjanīyānī”ti.

Thero āha “ko doso visamaṭṭhāne, sabhaye, ativāte, paṭicchanne, devatṭhāne, panthe, saṅgāme, udakatitthe”ti? “Visame, bhante nāgasena, mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati, sabhaye mano santassati, santassito na sammā attham samanupassati, ativāte saddo avibhūto hoti, paṭicchanne upassutim tiṭṭhanti, devatṭhāne mantito attho garukam pariṇamati, panthe mantito attho tuccho bhavati, saṅgāme cañcalo bhavati, udakatitthe pākaṭo bhavati. Bhavatīha –

““Visamaṭṭ sabhayam ativāto, paṭicchannam devanissitam;

Pantho ca saṅgāmo tittham, atṭhete parivajjiyā””ti.

Atṭha mantanassa parivajjanīyaṭṭhānāni.

Atṭhamantavināsakapuggalā

“Bhante nāgasena, atṭhime puggalā mantiyamānā mantitam attham byāpādenti. Katame atṭha? Rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bāloti. Ime atṭha puggalā mantitam attham byāpādenti”ti.

Thero āha “tesam ko doso”ti? “Rāgacarito, bhante nāgasena, rāgavasena mantitam attham byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitam attham byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitam attham byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitam attham byāpādeti, luddho lobhavasena mantitam attham byāpādeti, alaso alasatāya mantitam attham byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitam attham byāpādeti, bālo bālatāya mantitam attham byāpādeti. Bhavatīha –

““Ratto duṭṭho ca mūlho ca, mānī luddho tathālaso;

Ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā””ti.

Atṭha mantavināsakapuggalā.

Navaguyhamantavidhamṣakam

“Bhante nāgasena, navime puggalā mantitam guyham vivaranti na dhārenti. Katame nava? Rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako”ti.

Thero āha “tesam̄ ko doso”ti? “Rāgacarito, bhante nāgasena, rāgavasena mantitam guyham vivarati na dhāreti, dosacarito, bhante, dosavasena mantitam guyham vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitam guyham vivarati na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitam guyham vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitam guyham vivarati na dhāreti, itthī paññāya ittaratāya mantitam guyham vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitam guyham vivarati na dhāreti, paṇḍako anekāṁsikatāya mantitam guyham vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitam guyham vivarati na dhāreti. Bhavatīha –

““Ratto duṭṭho ca mūlho ca, bhīru āmisagaruko ;

Itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako.

“Navete puggalā loke, ittarā calitā calā;

Etehi mantitam guyham, khippam̄ bhavati pākaṭa””nti.

Nava guyhamantavidhaṁsakā puggalā.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇam̄

“Bhante nāgasena, aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati. Katamehi aṭṭhahi? Vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, titthasamvāsenā buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, yoniso manasikārena buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, snehūpasevanena buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati, patirūpadesavāsenā buddhi pariṇamati paripākam̄ gacchati. Bhavatīha –

““Vayena yasapucchāhi, titthavāsenā yoniso;

Sākacchā snehasamsevā, patirūpavasena ca.

“Etāni aṭṭha ṭhānāni, buddhivisadakāraṇā;

Yesam etāni sambhonti, tesam buddhi pabhijjati””ti.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇāni.

Ācariyaguṇam

“Bhante nāgasena, ayam bhūmibhāgo aṭṭha mantadosavivajjito, ahañca loke paramo mantisahāyo , guyhamanurakkhī cāhaṁ yāvāhaṁ jīvissāmi tāva guyhamanurakkhissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi parināmam gatā, dullabho etarahi mādiso antevāsī, sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānam pañcavīsatī ācariyaguṇā, tehi gunehi ācariyena sammā paṭipajjitabbam. Katame pañcavīsatī guṇā?

“Idha, bhante nāgasena, ācariyena antevāsimhi satataṁ samitam ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevanasevanā jānitabbā, pamattāppamattā jānitabbā, seyyavakāso jānitabbo, gelaññam jānitabbam, bhojanassa laddhāladdham jānitabbam, viseso jānitabbo, pattagataṁ saṃvibhajitabbam, assasitabbo ‘mā bhāyi, attho te abhikkamatī’ti, ‘iminā puggalena paṭicaratī’ti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena hāso davo kātabbo , tena saha ālāpo kātabbo, chiddam disvā adhivāsetabbam, sakkaccakārinā bhavitabbam, akhaṇḍakārinā bhavitabbam, arahassakārinā bhavitabbam, niravasesakārinā bhavitabbam, ‘janemimam sippesū’ti janakacittam upaṭṭhapetabbam, ‘katham ayam na parihāyeyyā’ti vaḍḍhicittam upaṭṭhapetabbam, ‘balavam imam karomi sikkhābalenā’ti cittam upaṭṭhapetabbam, mettacittam upaṭṭhapetabbam, āpadāsu na vijahitabbam, karaṇīye nappamajjitatbam, khalite dhammena paggahetabboti. Ime kho, bhante, pañcavīsatī ācariyassa ācariyaguṇā, tehi gunehi mayi sammā paṭipajjassu, saṃsayo me, bhante, uppanno, atthi meṇḍakapañhā jinabhāsitā, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhum dehi paravādānam niggahāyā”ti.

Upāsakaguṇam

Thero “sādhū”ti sampaticchitvā dasa upāsakassa upāsakaguṇe paridīpesi. “Dasa ime, mahārāja, upāsakassa upāsakaguṇā. Katame dasa, idha, mahārāja, upāsako saṅghena samānasukhadukkho hoti, dhammādhipateyyo hoti, yathābalam saṃvibhāgarato hoti, jinasāsanaparihāniṁ disvā abhivadḍhiyā vāyamati. Sammādiṭṭhiko hoti, apagatakotūhalamaṅgaliko jīvitahetupi na aññam satthāram uddisati, kāyikavācasikañcassa rakkhitam

hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusūyako hoti, na ca kuhanavasena sāsane carati, buddham gato hoti, dhammad gato hoti, saṅgham gato hoti. Ime kho, mahārāja, dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi samvijjanti, tam te yuttam pattaṁ anucchavikam patirūpam yam tvam jinasāsanaparihāniṁ disvā abhivadḍhim icchasi, karomi te okāsam, puccha mam tvam yathāsukha”nti.

Menḍakapañhārambhakathā niṭṭhitā.

4. Menḍakapañho

1. Iddhibalavaggo

1. Katādhikārasaphalapañho

1. Atha kho milindo rājā katāvakāso nipacca garuno pāde sirasi añjaliṁ katvā etadavoca “bhante nāgasena, ime titthiyā evam bhaṇanti ‘yadi buddho pūjam sādiyati, na parinibbuto buddho samyutto lokena antobhaviko lokasmiṁ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo. Yadi parinibbuto visamyutto lokena nissaṭo sabbabhavehi, tassa pūjā nuppajjati, parinibbuto na kiñci sādiyati, asādiyatassā kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ti ubhato koṭiko eso pañho, neso visayo appattamānasānam, mahantānam yeveso visayo, bhindetam diṭṭhijālam ekaṁse ṭhapaya, taveso pañho anuppatto, anāgatānam jinaputtānam cakkhum dehi paravādaniggahāyā”ti.

Thero āha “parinibbuto, mahārāja, bhagavā, na ca bhagavā pūjam sādiyati, bodhimūle yeva tathāgatassa sādiyanā pahīnā, kiṁ pana anupādisesāya nibbānadhadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitampetaṁ, mahārāja, therena sāriputtena dhammasenāpatinā –

““Pūjiyantā asamasamā, sadevamānusehi te;

Na sādiyanti sakkāram, buddhānam esa dhammatā””ti.

Rājā āha “bhante nāgasena, putto vā pituno vaṇṇam bhāsatī, pitā vā puttassa vaṇṇam bhāsatī, na cetām kāraṇam paravādānam niggahāya, pasādappakāsanam nāmetam, iṅgha me tvam tattha kāraṇam sammā brūhi sakavādassa patiṭṭhāpanāya diṭṭhijālavineṭhanāyā”ti.

Thero āha “parinibbuto, mahārāja, bhagavā, na ca bhagavā pūjam sādiyati, asādiyantasseva tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthum karitvā tathāgatassa nāñaratanārammañena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti.

“Yathā, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so, mahārāja, mahāaggikkhandho sādiyati tiṇakaṭṭhupādāna”nti? “Jalamānopi so, bhante, mahāaggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānam na sādiyati, kim pana nibbuto upasanto acetano sādiyati? “Tasmīm pana, mahārāja, aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hoti”ti. “Na hi, bhante, kaṭṭham aggissa vatthu hoti upādānam, ye keci manussā aggikāmā, te attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti”ti. “Tena hi, mahārāja, titthiyānam vacanam micchā bhavati ‘asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ti.

“Yathā, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho pajjali, evameva bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali. Yathā, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evameva bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhadhātuyā parinibbuto. Yathā, mahārāja, nibbuto aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānam na sādiyati, evameva kho lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā. Yathā, mahārāja, manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evameva kho devamanussā tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhāturatanam vatthum karitvā tathāgatassa nāñaratanārammañena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti, imināpi, mahārāja, kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo. Yathā, mahārāja, mahatimahāvāto vāyitvā uparameyya, api nu kho so, mahārāja, uparato vāto sādiyati puna nibbattāpana”nti? “Na hi, bhante, uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya”. “Kim kāraṇam”? “Acetanā sā vāyodhātū”ti. “Api nu tassa, mahārāja, uparatassa vātassa vātoti samaññā apagacchatī”ti? “Na hi, bhante, tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uṇhābhittā pariṇāhapariṇīlitā, te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano

thāmabalavīriyena paccattapurisakārena tam nibbattetvā tena vātena uṇham nibbāpentī pariṭāham vūpasamenti”ti. “Tena hi, mahārāja, titthiyānam vacanam micchā bhavati ‘asādiyatassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ti.

“Yathā, mahārāja, mahatimahāvāto vāyi, evameva bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā sītalamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyi. Yathā, mahārāja, mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evameva bhagavā sītalamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Yathā, mahārāja, uparato vāto puna nibbattāpanam na sādiyati, evameva lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā. Yathā, mahārāja, te manussā uṇhābhittā pariṭāhapariṭālitā, evameva devamanussā tividhaggisantāpapariṭāhapariṭālitā. Yathā tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa nibbattiyyā paccayā honti, evameva tathāgatassa dhātu ca nāṇaratanañca paccayo hoti tissannam sampattīnam paṭilābhāya. Yathā manussā uṇhābhittā pariṭāhapariṭālitā tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā vātam nibbattetvā uṇham nibbāpentī pariṭāham vūpasamenti, evameva devamanussā tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva dhātuñca nāṇaratanañca pūjetvā kusalam nibbattetvā tena kusalena tividhaggisantāpapariṭāham nibbāpentī vūpasamenti. Imināpi, mahārāja, kārañena tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kārañam suṇohi paravādānam niggahāya. Yathā, mahārāja, puriso bherīm ākoṭetvā saddam nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena nibbattito, so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so, mahārāja, saddo sādiyati puna nibbattāpana”nti? “Na hi, bhante, antarahito so saddo, natthi tassa puna uppādāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiñ nibbatte bherisadde antarahite so bherisaddo samucchinno hoti. Bherī pana, bhante, paccayo hoti saddassa nibbattiyyā, atha puriso paccaye sati attajena vāyāmena bherīm ākoṭetvā saddam nibbattetī”ti. “Evameva kho, mahārāja, bhagavā sīlasamādhipaññāvimuttivimuttīñāṇadassanaparibhāvitam dhāturatevanañca dhammañca vinayañca anusīṭhañca satthāram ṭhapayitvā sayam anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, na ca parinibbutē bhagavati sampattilābho upacchinno hoti, bhavadukkhapaṭipīlitā sattā dhāturatevanañca dhammañca vinayañca anusīṭhañca paccayam karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhamti, imināpi, mahārāja, kārañena tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Diṭṭhañcetam, mahārāja, bhagavatā anāgatamaddhānam. Kathitañca bhaṇitañca ācikkhitañca ‘siyā kho panānanda, tumhākam evamassa atītasatthukam pāvacanam natthi no satthāti, na kho panetam, ānanda, evam daṭṭhabbam, yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā’ti. Parinibbutassa tathāgatassa asādiyatassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaloti, tam tesam titthiyānam vacanam micchā abhūtam vitatham alikam viruddham viparītam dukkhadāyakam dukkhavipākam apāyagamanīyanti.

“Aparampi, mahārāja, uttariṁ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo. Sādiyati nu kho, mahārāja, ayam mahāpathavī ‘sabbabījāni mayi saṃviruhantū’”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana tāni, mahārāja, bījāni asādiyanti�ā mahāpathavi�ā saṃviruhitvā dalhamūlajatāpatiṭhitā khandhasārasākhāparivitthiṇā pupphaphaladharā honti”ti? “Asādiyantīpi, bhante, mahāpathavī tesam bījānam vatthum hoti paccayam deti viruhanāya, tāni bījāni tam vatthum nissāya tena paccayena saṃviruhitvā dalhamūlajatāpatiṭhitā khandhasārasākhāparivitthiṇā pupphaphaladharā honti”ti. “Tena hi, mahārāja, titthiyā sake vāde naṭhā honti hatā viruddhā, sace te bhaṇanti ‘asādiyatassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ ti.

“Yathā, mahārāja, mahāpathavī, evam tathāgato araham sammāsambuddho. Yathā, mahārāja, mahāpathavī na kiñci sādiyati, evam tathāgato na kiñci sādiyati. Yathā, mahārāja, tāni bījāni pathavim nissāya saṃviruhitvā dalhamūlajatāpatiṭhitā khandhasārasākhāparivitthiṇā pupphaphaladharā honti, evam devamanussā tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva dhātuñca ñāṇaratanañca nissāya dalhakusalamūlapatiṭhitā s a m ā d h i k k h a n d h a d h a m m a s ā r a s ī l a s ā k h ā p a r i v i t t h i ḥ n ā vimuttipupphasāmaññaphaladharā honti, imināpi, mahārāja, kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Aparampi, mahārāja, uttariṁ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyatasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo. Sādiyanti nu kho, mahārāja, ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiñ kimikulānam sambhava”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana te, mahārāja, kimayo tesam asādiyantānam antokucchismiñ sambhavitvā bahuputtanattā vepullatam pāpuṇantī”ti? “Pāpassa, bhante, kammaṭṭha balavatāya asādiyantānam yeva tesam sattānam antokucchismiñ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullatam pāpuṇantī”ti. “Evameva

kho, mahārāja, tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātussa ca nānārammaṇassa ca balavatāya tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suṇohi yena kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo. Sādiyanti nu kho, mahārāja, ime manussā ime atṭhanavuti rogā kāye nibbattantū”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana te, mahārāja, rogā asādiyantānam kāye nipatantī”ti? “Pubbe katena, bhante, duccaritenā”ti. “Yadi, mahārāja, pubbe katam akusalam idha vedanīyam hoti, tena hi, mahārāja, pubbe katampi idha katampi kusalākusalam kammam avañjhām bhavati saphalanti. Imināpi, mahārāja, kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, nandako nāma yakkho theram sāriputtam āsādayitvā pathavim paviñtho”ti? “Āma, bhante, suyyati, loke pākaṭo eso”ti. “Api nu kho, mahārāja, thero sāriputto sādiyi nandakassa yakkhassa mahāpathavigilana”nti. “Ubbattiyantepi, bhante, sadevake loke patamānepi chamāyam candimasūriye vikirantepi sinerupabbatarāje thero sāriputto na parassa dukkham sādiyeyya. Tam kissa hetu? Yena hetunā thero sāriputto kujjhewya vā dusseyya vā, so hetu therassa sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātitattā, bhante, thero sāriputto jīvitahārakepi kopam na kareyyā”ti. “Yadi, mahārāja, thero sāriputto nandakassa yakkhassa pathavigilanam na sādiyi, kissa pana nandako yakkho pathavim paviñtho”ti? “Akusalassa, bhante, kammassa balavatāyā”ti. “Yadi, mahārāja, akusalassa kammassa balavatāya nandako yakkho pathavim paviñtho, asādiyantassāpi kato aparādho avañjho bhavati saphalo. Tena hi, mahārāja, akusalassapi kammassa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti. Imināpi, mahārāja, kāraṇena tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

“Kati nu kho te, mahārāja, manussā, ye etarahi mahāpathavim paviñthā, atthi te tattha savaṇa”nti? “Āma, bhante, suyyati”ti. “Ingha tvam, mahārāja, sāvehī”ti? “Ciñcamāṇavikā, bhante, suppabuddho ca sakko, devadatto ca thero, nandako ca yakkho, nando ca māṇavakoti. Sutametam, bhante, ime pañca janā mahāpathavim paviñthā”ti. “Kismim te, mahārāja, aparaddhā”ti? “Bhagavati ca, bhante, sāvakesu cā”ti. “Api nu kho, mahārāja, bhagavā vā sāvakā vā sādiyimsu imesam mahāpathavipavisana”nti? “Na hi bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo”ti. “Suviññāpito, bhante nāgasena,

pañho gambhīro uttānīkato, guyhañ vidasñitam, gañthi bhinno, gahanam agahanam katam, nañthā paravādā, bhaggā kudiñthī, nippabhā jatā kutitthiyā, tvam gañīvarapavaramāsajjā”ti.

Katādhikārasaphalapañho pañhamo.

2. Sabbaññubhāvapañho

2. “Bhante nāgasena, buddho sabbaññū”ti? “Āma, mahārāja, bhagavā sabbaññū, na ca bhagavato satatañ samitam ñāñadassanam paccupatthitam, āvajjanapañibaddham bhagavato sabbaññutaññam, āvajjivā yadicchakañ jānatī”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, buddho asabbaññūti. Yadi tassa pariyesanāya sabbaññutaññam hotī”ti. “Vāhasatañ kho, mahārāja, vīhīnam adḍhacūlañca vāhā vīhisattambāñani dve ca tumbā ekaccharākkhañ pavattacittassa ettakā vīhī lakkham ṭhapīyamānā parikkhayam pariyādānam gaccheyyum?

“Tatrame sattavidhā cittā pavattanti, ye te, mahārāja, sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasiñlā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kārañā? Abhāvitattā cittassa. Yathā, mahārāja, vañsanālassa vitatassa viśalassa vitthiññassa sañsibbitavisibbitassa sākhājaññātassa ākaññhiyantassa garukam hoti āgamanam dandham. Kim kārañā? Sañsibbitavisibbitattā sākhāñam. Evameva kho, mahārāja, ye te sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasiñlā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kārañā? Sañsibbitavisibbitattā kilesehi, idam pañhamam cittam.

“Tatridam dutiyam cittam vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, sotāpannā pihitāpāyā diñthippattā viññātasatthusāsanā, tesam tam cittam tīsu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati. Uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kārañā? Tīsu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā. Yathā, mahārāja, vañsanālassa tipabbaganñhiparisuddhassa upari sākhājaññātassa ākaññhiyantassa yāva tipabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham. Kim kārañā? Heñthā parisuddhattā upari sākhājaññātattā. Evameva kho, mahārāja, ye te sotāpannā pihitāpāyā diñthippattā viññātasatthusāsanā, tesam tam cittam tīsu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kārañā? Tīsu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā, idam dutiyam cittam.

“Tatridam tatiyam cittam vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, sakadāgāmino, yesam rāgadosamohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Pañcasu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā. Yathā, mahārāja, vaṁsanālassa pañcapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākhājatājatitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham. Kim kāraṇā? Heṭṭhā parisuddhattā upari sākhājatājatitattā. Evameva kho, mahārāja, ye te sakadāgāmino, yesam rāgadosamohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Pañcasu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā, idam tatiyam cittam.

“Tatridam catuttham cittam vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, anāgāmino, yesam pañcorambhāgīyāni saññojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Dasasu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā. Yathā, mahārāja, vaṁsanālassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākhājatājatitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham. Kim kāraṇā? Heṭṭhā parisuddhattā upari sākhājatājatitattā. Evameva kho, mahārāja, ye te anāgāmino, yesam pañcorambhāgīyāni saññojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Dasasu thānesu cittassa parisuddhattā upari kilesānam appahīnattā, idam catuttham cittam.

“Tatridam pañcamam cittam vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhadavasaññojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmīsu parisuddhā, tesam tam cittam sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā, mahārāja, vaṁsanālassa sabbapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham. Kim kāraṇā? Sabbapabbaganṭhiparisuddhattā agahanattā vaṁsassa. Evameva kho, mahārāja, ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhadavasaññojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmīsu parisuddhā, tesam tam cittam sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā?

Parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye, idam pañcamam cittam.

“Tatridam chaṭṭham cittaṁ vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, paccekabuddhā sayambhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā sakavisaye parisuddhavimalacittā, tesam tam cittaṁ sakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, sabbaññubuddhabhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Parisuddhattā sakavisaye mahantattā sabbaññubuddhavisayassa. Yathā, mahārāja, puriso sakavisayaṁ parittam nadīm rattimpi divāpi yadicchaka acchambhito otareyya, atha parato mahāsamuddam gambhīram vitthataṁ agādhamapāram disvā bhāyeyya, dandhāyeyya na visaheyya otaritum. Kim kāraṇā? Tiṇṇattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa. Evameva kho, mahārāja, ye te paccekabuddhā sayambhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā sakavisaye parisuddhavimalacittā, tesam tam cittaṁ sakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, sabbaññubuddhabhūmīsu garukam uppajjati dandham pavattati. Kim kāraṇā? Parisuddhattā sakavisaye mahantattā sabbaññubuddhavisayassa, idam chatṭham cittam.

“Tatridam sattamam cittaṁ vibhattamāpajjati – ye te, mahārāja, sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārajjavisāradā atṭhārasahi buddhadhammehi samannāgatā anantajinā anāvaraṇañā, tesam tam cittaṁ sabbattha lahukam uppajjati lahukam pavattati. Kim kāraṇā? Sabbattha parisuddhattā. Api nu kho, mahārāja, nārācassa sudhotassa vimalassa nigganthissa sukhumadhārassa ajimhassa avaṅkassa akuṭilassa dalhacāpasamārūlhassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitassa dandhāyitattam vā lagganam vā hotī”ti? “Na hi, bhante, “kim kāraṇā”? “Sukhumattā vatthānam sudhotattā nārācassa nipātassa ca balavattā”ti, evameva kho, mahārāja, ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārajjavisāradā atṭhārasahi buddhadhammehi samannāgatā anantajinā anāvaraṇañā, tesam tam cittaṁ sabbattha lahukam uppajjati lahukam pavattati. Kim kāraṇā? Sabbattha parisuddhattā, idam sattamam cittam.

“Tatra, mahārāja, yadidam sabbaññubuddhānam cittaṁ, tam channampi cittānam gaṇanam atikkamitvā asaṅkhyeyyena guṇena parisuddhañca lahukañca. Yasmā ca bhagavato cittaṁ parisuddhañca lahukañca, tasmā, mahārāja, bhagavā yamakapāṭihīram dasseti. Yamakapāṭihīre, mahārāja, nātabbam buddhānam bhagavantānam cittaṁ evam lahuparivattanti, na tattha sakkā uttarīm kāraṇam vattum, tepi, mahārāja, pāṭihīrā sabbaññubuddhānam

cittam upādāya gaṇanampi saṅkhampi kalampi kalabhāgampi na upenti, āvajjanapaṭibaddham, mahārāja, bhagavato sabbaññutaññam, āvajjetvā yadicchakam jānāti.

“Yathā, mahārāja, puriso hatthe ṭhapitam yam kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagatam bhojanam gileyya, ummīletvā vā nimīleyya, nimīletvā vā ummīleyya, samiñjitam vā bāham pasāreyya, pasāritam vā bāham samiñjeyya, cirataram etam, mahārāja, lahutaram bhagavato sabbaññutaññam, lahutaram āvajjanam, āvajjetvā yadicchakam jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno nāma hontī”ti.

“Āvajjanampi, bhante nāgasena, pariyesanāya kātabbam, iṅgha mam tattha kārañena saññāpehī”ti. “Yathā, mahārāja, purisassa addhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūtajātarūparajatassa pahūtavittūpakarañassa pahūtadhanadhaññassa sālivīhiyavatañḍul atilamuggamāsapubbaññāparañña sappitelanavanītakhīradadhimadhugulaphānitā ca khalopikumbhipītharakoṭṭhabhājanagatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikañkhī, tassa ca gehe yam randham bhojanam, tam pariniṭhitam bhaveyya, kumbhito tañḍule nīharitvā bhojanam randheyya, api ca kho so, mahārāja, tāvatakena bhojanavekallamattakena adhano nāma kapaṇo nāma bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, cakkavattirañño gharepi, bhante, akāle bhojanavekallam hoti, kiṁ pana gahapatikassā”ti? “Evameva kho, mahārāja, tathāgatassa āvajjanavikalamattakam sabbaññutaññam āvajjetvā yadicchakam jānāti.

“Yathā vā pana, mahārāja, rukkho assa phalito oṇatavinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitam phalam bhaveyya, api nu kho so, mahārāja, rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphalo nāma bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, patanapaṭibaddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakam labhatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgatassa āvajjanapaṭibaddham sabbaññutaññam āvajjetvā yadicchakam jānāti”ti.

“Bhante nāgasena, āvajjetvā āvajjetvā buddho yadicchakam jānāti”ti?
“Āma, mahārāja, bhagavā āvajjetvā āvajjetvā yadicchakam jānāti”ti.

“Yathā, mahārāja, cakkavattī rājā yadā cakkaratanam sarati ‘upetu me cakkaratana’nti, sarite cakkaratanam upeti, evameva kho, mahārāja, tathāgato āvajjetvā āvajjetvā yadicchakam jānāti”ti. “Daḷham, bhante

nāgasena, kāraṇam, buddho sabbaññū, sampaṭicchāma buddho sabbaññū”ti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dutiyo.

3. Devadattapabbajjapañho

3. “Bhante nāgasena, devadatto kena pabbājito”ti? “Cha yime, mahārāja, khattiyakumārā bhaddiyo ca anuruddho ca ānando ca bhagu ca kimilo ca devadatto ca upālikappako sattamo abhisambuddhe satthari sakyakulānandajanane bhagavantam anupabbajantā nikhamiṁsu, te bhagavā pabbājesī”ti. “Nanu, bhante, devadattena pabbajitvā saṅgho bhinno”ti? “Āma, mahārāja, devadattena pabbajitvā saṅgho bhinno, na gihī saṅgham bhindati, na bhikkhunī, na sikkhamānā, na sāmañero, na sāmañerī saṅgham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasimyām thito saṅgham bhindatīti. Saṅghabhedako, bhante, puggalo kiṁ kammam phusatī”ti? “Kappaṭṭhitikam, mahārāja, kammam phusatī”ti.

“Kiṁ pana, bhante nāgasena, buddho jānāti ‘devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kappaṁ niraye paccissatī’”ti? “Āma, mahārāja, tathāgato jānāti ‘devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kappaṁ niraye paccissatī’”ti. “Yadi, bhante nāgasena, buddho jānāti ‘devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kappaṁ niraye paccissatī’ti, tena hi, bhante nāgasena, buddho kāruṇiko anukampako hitesī sabbasattānam ahitaṁ apanetvā hitamupadahatīti yam vacanam, tam micchā. Yadi tam ajānitvā pabbājesi, tena hi buddho asabbaññūti, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, vijatēhi etam mahājātam, bhinda parāpavādaṁ, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balam pakāsehi”ti.

“Kāruṇiko, mahārāja, bhagavā sabbaññū ca, kāruññena, mahārāja, bhagavā sabbaññutaññānenā devadattassa gatiṁ olokento addasa devadattam āpāyikam kammaṁ vinipātena vinipātam gacchantam, tam bhagavā sabbaññutaññānenā jānitvā imassa apariyantakataṁ kammaṁ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṁ bhavissati, purimam upādāya pariyantakataṁ dukkham bhavissati, apabbajitopi ayam moghapuriso kappaṭṭhiyameva kammaṁ āyūhissatīti kāruññena devadattam pabbājesī”ti.

“Tena hi, bhante nāgasena, buddho vadhitvā telena makkheti, papāte pātētvā hattham deti, māretvā jīvitam pariyesati, yam so paṭhamam dukkham

datvā pacchā sukhām upadahati”ti? “Vadhetipi, mahārāja, tathāgato sattānam hitavasena, pātetipi sattānam hitavasena, māretipi sattānam hitavasena, vadhitvāpi, mahārāja, tathāgato sattānam hitameva upadahati, pātētvāpi sattānam hitameva upadahati, māretvāpi sattānam hitameva upadahati. Yathā, mahārāja, mātāpitaro nāma vadhitvāpi pātayitvāpi puttānam hitameva upadahanti, evameva kho, mahārāja, tathāgato vadhetipi sattānam hitavasena, pātetipi sattānam hitavasena, māretipi sattānam hitavasena, vadhitvāpi, mahārāja, tathāgato sattānam hitameva upadahati, pātētvāpi sattānam hitameva upadahati, māretvāpi sattānam hitameva upadahati, yena yena yogena sattānam guṇavuḍḍhi hoti, tena tena yogena sabbasattānam hitameva upadahati. Sace, mahārāja, devadatto na pabbajeyya, gihibhūto samāno nirayasamvattanikam bahum pāpakammam katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayaṁ vinipātena vinipātam gacchanto bahum dukkham vedayissati, tam bhagavā jānamāno kāruññena devadattam pabbājesi, ‘mama sāsane pabbajitassa dukkham pariyantakatam bhavissatī’ti kāruññena garukam dukkham lahukam akāsi.

“Yathā vā, mahārāja, dhanayasasirīñatibalena balavā puriso attano ñātim vā mittam vā raññā garukam danḍam dhārentam attano bahuvissatthabhāvena samathatāya garukam danḍam lahukam akāsi, evameva kho, mahārāja, bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkham vedayamānam devadattam pabbājetvā sīlasamādhipaññāvimuttibalasamatthabhāvena garukam dukkham lahukam akāsi.

“Yathā vā pana, mahārāja, kusalo bhisakko sallakatto garukam rogam balavosadhabalena lahukam karoti, evameva kho, mahārāja, bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkham vedayamānam devadattam bhagavā rogaññutāya pabbājetvā kāruññabalo patthaddhadhammosadhabalena garukam dukkham lahukam akāsi. Api nu kho so, mahārāja, bhagavā bahuvedanīyam devadattam appavedanīyam karonto kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Na kiñci, bhante, apuññam āpajjeyya antamaso gaddūhanamattampī”ti. “Imampi kho, mahārāja, kāraṇam attatho sampaṭiccha, yena kāraṇena bhagavā devadattam pabbājesi.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suñohi, yena kāraṇena bhagavā devadattam pabbājesi. Yathā, mahārāja, coram āgucārim gahetvā rañño dasseyyum, ‘ayaṁ kho, deva, coro āgucārī, imassa yaṁ icchasi, tam danḍam pañehī’ti. Tamenam rājā evam vadeyya ‘tena hi, bhaṇe, imam coram bahinagaram nīharitvā āghātane sīsam chindathā’ti, ‘evam devā’ti kho te rañño paṭissutvā tam bahinagaram nīharitvā āghātanaṁ nayeyyum. Tamenam

passeyya kocideva puriso rañño santikā laddhavaro laddhayasadhanabhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruññam katvā te purise evam vadeyya ‘alam, bho, kiṁ tumhākam imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hattham vā pādam vā chinditvā jīvitam rakkhatha, ahametassa kāraṇā rañño santike paṭivacanam karissāmī’ti. Te tassa balavato vacanena tassa corassa hattham vā pādam vā chinditvā jīvitam rakkheyyum. Api nu kho so, mahārāja, puriso evam kārī tassa corassa kiccakārī assā”ti? “Jīvitadāyako so, bhante, puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṁ tassa akataṁ nāma atthī”ti? “Yā pana hatthapādacchedane vedanā, so tāya vedanāya kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Attano katena so, bhante, coro dukkhavedanam vedayati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññam āpajjeyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, bhagavā kāruññena devadattam pabbājesi ‘mama sāsane pabbajitassa dukkham pariyantakataṁ bhavissatī’ti. Pariyantakatañca, mahārāja, devadattassa dukkham, devadatto, mahārāja, marañakāle –

“Imehi aṭṭhīhi tamaggapuggalam, devātidevam
naradammasārathim;

Samantacakkhum satapuññalakkhaṇam, pāñehi buddham
saraṇam upemī’ti.

“Pāñupetam saraṇamagamāsi. Devadatto, mahārāja, cha koṭhāse kate kappe atikkante pathamakoṭhāse saṅgham bhindi, pañca koṭhāse niraye paccitvā tato muccitvā aṭṭhissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so, mahārāja, bhagavā evam kārī devadattassa kiccakārī assā”ti? “Sabbadado, bhante nāgasena, tathāgato devadattassa, yam tathāgato devadattam paccekabodhim pāpessati, kiṁ tathāgatena devadattassa akataṁ nāma atthī”ti? “Yam pana, mahārāja, devadatto saṅgham bhinditvā niraye dukkhavedanam vedayati, api nu kho bhagavā tatonidānam kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Na hi, bhante, attanā katena, bhante, devadatto kappam niraye paccati, dukkhapariyantakārako satthā na kiñci apuññam āpajjatī”ti. “Imampi kho, tvam mahārāja, kāraṇam atthato sampaṭiccha, yena kāraṇena bhagavā devadattam pabbājesi.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suñohi, yena kāraṇena bhagavā devadattam pabbājesi. Yathā, mahārāja, kusalo bhisakko sallakatto vātapittasemhasannipātautupariñāmavi samaparihāraopakkamikopakkantam pūtikuṇapaduggandhābhisañchannam antosallam susiragatam pubbaruhirasampuñnam vaṇam vūpasamento vaṇamukham kakkhaṭikhiṇakhārakaṭukena bhesajjena anulimpati

paripaccanāya, paripaccitvā mudubhāvamupagataṁ satthena vikantayitvā ḏahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇam deti, bhesajjena anulimpati vaṇaruhānāya byādhitassa sotthibhāvamanuppattiyyā, api nu kho so, mahārāja, bhisakko sallakatto ahitacitto bhesajjena anulimpati, satthena vikantetī, ḏahati salākāya, khāralavaṇam detī”ti? “Na hi, bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karoti”ti. “Yā panassa bhesajjakiriyākaraṇena uppānā dukkhavedanā, tatonidānam so bhisakko sallakatto kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Hitacitto, bhante, sotthikāmo bhisakko sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṁ so tatonidānam apuññam āpajjeyya, saggagāmī so, bhante, bhisakko sallakatto”ti. “Evameva kho, mahārāja, kāruññena bhagavā devadattam pabbājesi dukkhaparimuttiyyā.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena bhagavā devadattam pabbājesi. Yathā, mahārāja, puriso kaṇṭakena viddho assa, athaññataro puriso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakenavā satthamukhena vā samantato chinditvā paggharantena lohitena tam kaṇṭakam nīhareyya, api nu kho so, mahārāja, puriso ahitakāmo tam kaṇṭakam nīharati”ti? “Na hi, bhante, hitakāmo so, bhante, puriso sotthikāmo tam kaṇṭakam nīharati. Sace so, bhante, tam kaṇṭakam na nīhareyya, maraṇam vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattam vā dukkha”nti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgato kāruññena devadattam pabbājesi dukkhaparimuttiyyā. Sace mahārāja, bhagavā devadattam na pabbājeyya, kappakoṭisatasahassampi devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyā”ti.

“Anusotagāmīm, bhante nāgasena, devadattam tathāgato paṭisotam pāpesi, vipanthapaṭipannam devadattam panthe patipādesi, papāte patitassa devadattassa patiṭṭham adāsi, visamagataṁ devadattam tathāgato samam āropesi, ime ca, bhante nāgasena, hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetum aññatra tavādisena buddhimatā”ti.

Devadattapabbajjapañho tatiyo.

4. Pathavicalanapañho

4. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā – ‘aṭṭhime, bhikkhave, hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā’ti. Asesavacanam idam, nissesavacanam idam, nippariyāyavacanam idam, natthañño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya. Yadi, bhante nāgasena, aññō navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tampi hetum bhagavā katheyya. Yasmā ca kho, bhante nāgasena, natthañño navamo hetu mahato

bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito bhagavatā, ayañca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yam vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitāti. Yadi, bhante nāgasena, aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitāti yam vacanam, tam micchā. Yadi vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā, tena hi aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tami vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo dunniveṭhiyo andhakaraṇo ceva gambhīro ca, so tavānuppatto, neso aññena ittarapaññena sakkā visajjetum aññatra tavādisena buddhimatā”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā – ‘aṭṭhime, bhikkhave, hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā’ti. Yam vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā, tañca pana akālikam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, tasmā agaṇitam aṭṭhahi hetūhi.

“Yathā, mahārāja, loke tayo yeva meghā gaṇīyanti vassiko hemantiko pāvusakoti. Yadi te muñcitvā añño megho pavassati, na so megho gaṇīyati sammatehi meghehi, akālameghotveva saṅkham gacchati. Evameva kho, mahārāja, vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

“Yathā vā pana, mahārāja, himavantā pabbatā pañca nadisatāni sandanti, tesam, mahārāja, pañcannam nadisatānam daseva nadiyo nadigaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, gaṅgā yamunā aciravatī sarabhū mahī sindhu sarassatī vetravatī vītamṣā candabhāgāti, avasesā nadiyo nadigaṇanāya agaṇitā. Kim kāraṇā? Na tā nadiyo dhuvasalilā. Evameva kho, mahārāja, vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

“Yathā vā pana, mahārāja, rañño satampi dvisatampi tisatampi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattaggāhako khaggaggāhako. Ete yeva amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Kim kāraṇā? Yuttattā rājaguṇehi, avasesā agaṇitā, sabbe amaccātveva saṅkham gacchanti. Evameva kho, mahārāja, vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpathavī

kampitā, akālikam etam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

“Suyyati nu kho, mahārāja, etarahi jinasāsane katādhikārānam diṭṭhadhammasukhavedanīyakammam, kitti ca yesam abbhuggatā devamanussesū”ti? “Āma, bhante, suyyati etarahi jinasāsane katādhikārānam diṭṭhadhammasukhavedanīyakammam, kitti ca yesam abbhuggatā devamanussesu satta janātī”. “Ke ca te, mahārājā”ti? “Sumano ca, bhante, mālākāro, ekasāṭako ca brāhmaṇo, puṇṇo ca bhatako, mallikā ca devī, gopālamātā ca devī, suppiyā ca upāsikā, puṇṇā ca dāsīti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesam abbhuggatā devamanussesū”ti.

“Aparepi suyyanti nu kho atīte mānusakena sarīradehena tidasabhavānam gatā”ti? “Āma, bhante, suyyantī”ti. “Ke ca te, mahārājā”ti? “Guttilo ca gandhabbo, sādhīno ca rājā, nimi ca rājā, mandhātā ca rājāti ime caturo janā suyyanti, teneva mānusakena sarīradehena tidasabhavānam gatā”ti. “Sucirampi katham suyyati sukatadukkaṭanti? Sutapubbaṁ pana tayā, mahārāja, atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitā”ti? “Na hi bhante”ti. “Atthi me, mahārāja, āgamo adhigamo pariyatti savanām sikkhābalam sussūsā paripucchā ācariyupāsanam, mayāpi na sutapubbaṁ ‘itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitā’ti ṭhapetvā vessantarassa rājavasabhassa dānavaram. Bhagavato ca, mahārāja, kassapassa, bhagavato ca sakyamuninoti dvinnam buddhānam antare gaṇanapatham vītivattā vassakotīyo atikkantā, tatthapi me savanām natthi ‘itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitā’ti. Na, mahārāja, tāvatakena vīriyena tāvatakena parakkamena mahāpathavī kampati, guṇabhārabharitā, mahārāja, sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpathavī calati kampati pavedhati.

“Yathā, mahārāja, sakaṭassa atibhārabharitassa nābhīyo ca nemīyo ca phalanti akkho bhijjati, evameva kho, mahārāja, sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpathavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati.

“Yathā vā pana, mahārāja, gaganam anilajalavegasāñchāditam ussannajalabhārabharitam ativātena phuṭitattā nadati ravati galagalāyati, evameva kho, mahārāja, mahāpathavī rañño vessantarassa

dānabalavipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi, mahārāja, rañño vessantarassa cittaṁ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṁ pavattati ‘kinti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyam, āgatā ca yācakā yathākāmaṁ labhitvā attamanā bhaveyyu’nti satataṁ samitaṁ dānam pati mānasam ṭhapitam hoti. Rañño, mahārāja, vessantarassa satataṁ samitaṁ dasasu ṭhānesu mānasam ṭhapitam hoti dame same khantiyam samvare yame niyameakkodheavihimsāyam sacce soceyye. Rañño, mahārāja, vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā patippassaddhā, brahmacariyesanāya yeva ussukkam āpanno, rañño, mahārāja, vessantarassa attarakhā pahīnā, sabbasattarakhāya ussukkam āpanno ‘kinti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā dīghāyukā’ti bahulaṁ yeva mānasam pavattati. Dadamāno ca, mahārāja, vessantaro rājā tam dānam na bhavasampattihetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahetu deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇahetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasahetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho sabbaññutaññahetu sabbaññutaññaratatanassa kāraṇā evarūpe atulavipulānuttare dānavare adāsi, sabbaññutam patto ca imam gātham abhāsi –

“Jālim kaṇhājinam dhītam, maddideviṁ patibbatam;

Cajamāno na cintesim, bodhiyā yeva kāraṇā’ti.

“Vessantaro, mahārāja, rājā akkodhena kodhaṁ jināti, asādhūm sādhunā jināti, kadariyam dānenā jināti, alikavādinam saccena jināti, sabbam akusalam kusalena jināti. Tassa evam dadamānassa dhammānugatassa dhammasīsakassa dānanissandabalava vīriyavipulavipphārena hetṭhā mahāvātā sañcalanti sañikam sañikam sakim sakim ākulākulā vāyanti onamanti unnamanti vinamanti, chinnapattapādapā papatanti, gumbam gumbam valāhakā gagane sandhāvanti, rajosañcitā vātā dārunā honti, gaganaṁ uppīlitā vātā vāyanti, sahasā dhamadhamāyanti, mahābhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakam sañikam sañikam calati, udate calite khubbhanti macchakacchapā, yamakayamakā ūmiyo jāyanti, jalacarā sattā tasanti, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati, ghorā bubbulā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati mahāsamuddo, disāvidisam dhāvati udakam, uddhamṣotapaṭisotamukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garulā nāgā yakkhā, ubbjijanti ‘kim nu kho, kathaṁ nu kho, sāgaro viparivattatī’ti, gamanapathamesanti bhītacittā,

khubhite luļite jaladhāre pakampati mahāpathavī sanagā sasāgarā, parivattati sinerugiri kūṭaselasikharo vinamamāno hoti, vimanā honti ahinakulabilārakoṭṭhukasukaramigapakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti yakkhā mahesakkhā kampamānāya mahāpathaviyā.

“Yathā, mahārāja, mahati mahāpariyoge uddhanagate udakasampunne ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam tāva pariyogam santāpeti, pariyogo santatto udakam santāpeti, udakam santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam santattam ummujjati nimujjati, bubbulakajatam hoti, pheṇamālā uttarati; evameva kho, mahārāja, vessantaro rājā yaṁ loke duccajam, tam caji, tassa tam duccajam cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā dhāretum na visahantā parikuppimsu , mahāvātesu parikupitesu udakam kampi, udake kampite mahāpathavī kampi, iti tadā mahāvātā ca udakañca mahāpathavī cāti ime tayo ekamanā viya ahesum mahādānanissandena vipulabalavīriyena natthedisō, mahārāja, aññassa dānānubhāvo, yathā vessantarassa rañño mahādānānubhāvo. Yathā, mahārāja, mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti. Seyyathīdaṁ, indanīlo mahānīlo jotiraso veṭuriyo ummāpuppho sirīsapuppho manoharo sūriyakanto candakanto vajiro khajjopanako phussarāgo lohitaṅgo masāragalloti, ete sabbe atikkamma cakkavattimāṇi aggamakkhāyati, cakkavattimāṇi, mahārāja, samantā yojanam obhāseti. Evameva kho, mahārāja, yaṁ kiñci mahiyā dānam vijjati api asadisadānam paramam, tam sabbam atikkamma vessantarassa rañño mahādānam aggamakkhāyati, vessantarassa, mahārāja, rañño mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā”ti.

“Acchariyam, bhante nāgasena, buddhānam, abbhutam, bhante nāgasena, buddhānam, yaṁ tathāgato bodhisatto samāno asamo lokena evam̄khanti evam̄citto evam̄adhimutti evam̄adhippāyo, bodhisattānam, bhante nāgasena, parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānam bhiyyo obhāsitā, cariyam caratopi tāva tathāgatassa sadevake loke setṭhabhāvo anudassito. Sādhu, bhante nāgasena, thomitam jinasāsanam, jotitā jinapāramī, chinno titthiyānam vādagāṇṭhi, bhinno parāpavādakumbho , pañho gambhīro uttānīkato, gahanam agahanam kataṁ, sammā laddham jinaputtānam nibbāhanam , evametam gaṇivarapavara tathā sampaticchāmā”ti.

Pathavicalanapañho catuttho.

5. Sivirājacakkhudānapañho

5. “Bhante nāgasena, tumhe evam bhaṇatha ‘sivirājena yācakassa

cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannānī’ti, etampi vacanam sakasaṭam saniggahaṁ sadosam ‘hetusamugghāte ahetusmiṁ avatthusmiṁ natthi dibbacakkhussa uppādo’ti sutte vuttam, yadi, bhante nāgasena, sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi ‘puna dibbacakkhūni uppannānī’ti yam vacanam, tam micchā; yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi ‘sivirājena yācakassa cakkhūni dinnānī’ti yam vacanam, tampi micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro vethatopi veṭhataro gahanatopi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandamabhijanehi nibbāhanāya paravādānam niggahāyā”ti.

“Dinnāni, mahārāja, sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṁ uppādehi, puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṁ janehī”ti. “Api nu kho, bhante nāgasena, hetusamugghāte ahetusmiṁ avatthusmiṁ dibbacakkhu uppajjati”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Kim pana, bhante, etha kāraṇam, yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṁ avatthusmiṁ dibbacakkhu uppajjati, iṅgha tāva kāraṇena mam saññāpehī”ti?

“Kim pana, mahārāja, atthi loke saccam nāma, yena saccavādino saccakiriyam karontī”ti? “Āma, bhante, atthi loke saccam nāma, saccena, bhante nāgasena, saccavādino saccakiriyam katvā devam vassāpentī, aggim nibbāpentī, visam paṭihantī, aññampi vividham kattabbam karontī”ti. “Tena hi, mahārāja, yujjati sameti sivirājassa saccabalenā dibbacakkhūni uppannānīti, saccabalenā, mahārāja, avatthusmiṁ dibbacakkhu uppajjati, saccam yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya.

“Yathā, mahārāja, ye keci sattā saccamanugāyanti ‘mahāmegho pavassatū’ti, tesam saha saccamanugītena mahāmegho pavassatī, api nu kho, mahārāja, atthi ākāse vassahetu sannicito ‘yena hetunā mahāmegho pavassatī’”ti? “Na hi, bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

“Yathā vā pana, mahārāja, ye keci sattā saccamanugāyanti ‘jalitapajjalitamahāaggikkhandho paṭinivattatū’ti, tesam saha saccamanugītena jalitapajjalitamahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati. Api nu kho, mahārāja, atthi tasmiṁ jalitapajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito ‘yena hetunā jalitapajjalitamahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatī’”ti? “Na hi, bhante, saccam yeva tattha vatthu hoti tassa jalitapajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu

bhavati dibbacakkhussa uppādāyātī.

“Yathā vā pana, mahārāja, ye keci sattā saccamanugāyanti ‘visam halāhalam agadaṁ bhavatū’ti. Tesam saha saccamanugītena visam halāhalam khaṇena agadaṁ bhavati, api nu kho, mahārāja, atthi tasmiṁ halāhalavise hetu sannicito ‘yena hetunā visam halāhalam khaṇena agadaṁ bhavatī’”ti? “Na hi, bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, vinā pakatihetuṁ saccam yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyātī.

“Catunnampi, mahārāja, ariyasaccānam paṭivedhāya natthaññam vatthu, saccam vatthum katvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti. Atthi, mahārāja, cīnavisaye cīnarājā, so mahāsamudde kīlitukāmo catumāse catumāse saccakiriyam katvā saha rathena antomahāsamudde yojanam pavisati, tassa rathasīsassa purato purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho, mahārāja, so mahāsamuddo sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetu”nti? “Atiparittakepi, bhante, taṭāke udakam na sakkā sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetuṁ, kim pana mahāsamudde udaka”nti? “Imināpi, mahārāja, kāraṇena saccabalam nātabbam ‘natthi tam thānam, yam saccena na pattaṁ’nti.

“Nagare, mahārāja, pāṭaliputte asoko dhammarājā sanegamajānapadaamaccabhaṭabalamahāmattehi parivuto gaṅgam nadim navasalilasampuṇṇam samatitthikam sambharitam pañcayojanasatāyāmam yojanaputhulam sandamānam disvā amacce evamāha ‘atthi koci, bhaṇe, samattho, yo imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpetu’nti. Amaccā āhaṁsu ‘dukkaram devā’ti.

“Tasmim yeva gaṅgākule ṛhitā bandhumatī nāma gaṇikā assosi raññā kira evam vuttam ‘sakkā nu kho imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpetu’nti, sā evamāha ‘ahañhi nagare pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimajīvikā, mama tāva rājā saccakiriyam passatū’ti. Atha sā saccakiriyam akāsi, saha tassā saccakiriyāya khaṇena sā mahāgaṅgā galagalāyantī paṭisotam sandittha mahato janakāyassa passato.

“Atha rājā gaṅgāya āvatṭāūmivegajanitam halāhalasaddam sutvā vimhito acchariyabbhutajāto amacce evamāha ‘kissāyam, bhaṇe, mahāgaṅgā paṭisotam sandatū’ti? ‘Bandhumatī, mahārāja, gaṇikā tava vacanam sutvā saccakiriyam akāsi, tassā saccakiriyāya mahāgaṅgā uddhammukhā

sandati’ti.

“Atha saṃviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā tam gaṇikam pucchi ‘saccam kira, je, tayā saccakiriyāya ayam gaṅgā paṭisotam sandāpita’ti? ‘Āma devā’ti. Rājā āha ‘kim te tattha balaṁ atthi, ko vā te vacanam ādiyati anummatto, kena tvam balena imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesi’ti? Sā āha ‘saccabalenāham, mahārāja, imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesi’nti. Rājā āha ‘kim te saccabalam atthi coriyā dhuttiyā asatiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīlāya hiriatikkantikāya andhajanapalobhikāyā’ti. ‘Saccam, mahārāja, tādisikā aham, tādisikāyapi me, mahārāja, saccakiriyā atthi, yāyāham icchamānā sadevakampi lokam parivatteyya’nti. Rājā āha ‘katamā pana sā hoti saccakiriyā, iṅgha mam sāvehī’ti. ‘Yo me, mahārāja, dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci, tesam samakam yeva upaṭṭhahāmi, “khattiyo”ti viseso natthi, “suddo”ti atimaññanā natthi, amunayappaṭighavippamuttā dhanassāmikam paricarāmi, esā me deva saccakiriyā, yāyāham imam mahāgaṅgam paṭisotam sandāpesi’nti.

“Itipi, mahārāja, sacce ṛhitā na kiñci attham na vindanti. Dinnāni ca, mahārāja, sivirājena yācakassa cakkhūni, dibbacakkhusi ca uppannāni, tañca saccakiriyāya. Yam pana sutte vuttam ‘maṃsacakkhusmim natthe ahetusmim avatthusmim natthi dibbacakkussa uppādo’ti. Tam bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttam, evametam, mahārāja, dhārehī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, sunibbēthito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā paravādā, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Sivirājacakkhudānapañho pañcamo.

6. Gabbhāvakkantipañho

6. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘tiṇṇam kho pana, bhikkhave, sannipātā gabbhassa avakkanti hoti, idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, imesam kho, bhikkhave, tiṇṇam sannipātā gabbhassa avakkanti hotī’ti, asesavacanametam, nissesavacanametam, nippariyāyavacanametam, arahassavacanametam, sadevamanussānam majjhe nisīditvā bhaṇitam, ayañca dvinnam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati, dukūlena tāpasena pārikāya tāpasiyā utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena sāmakumāro nibbatto. Mātaṅgenāpi isinā brāhmaṇakaññāya utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā,

tassa tena nābhiparāmasanena maṇḍabyo nāma māṇavako nibbattoti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘tiṇṇam kho pana, bhikkhave, sannipātā gabbhassa avakkanti hotī’ti. Tena hi sāmo ca kumāro maṇḍabyo ca māṇavako ubhopi te nābhiparāmasanena nibbattāti yam vacanam, tam micchā. Yadi, bhante, tathāgatena bhaṇitam ‘sāmo ca kumāro maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā’ti, tena hi ‘tiṇṇam kho pana, bhikkhave, sannipātā gabbhassa avakkanti hotī’ti yam vacanam, tampi micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sugambhīro sunipuṇo visayo buddhimantānam, so tavānuppatto, chinda vimatipatham, dhārehi nāṇavarappajota”nti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘tiṇṇam kho pana, bhikkhave, sannipātā gabbhassa avakkanti hoti, idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca raccupaṭhitō hoti, evam tiṇṇam sannipātā gabbhassa avakkanti hotī’ti. Bhaṇitañca ‘sāmo ca kumāro maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā’ti. “Tena hi, bhante nāgasena, yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti, tena kāraṇena mam saññāpehī”ti.

“Sutapubbaṁ pana tayā, mahārāja, saṃkicco ca kumāro isisiṅgo ca tāpaso thero ca kumārakassapo ‘imīnā nāma te nibbattā’ti? “Āma, bhante, suyyati, abbhuggatā tesam jāti, dve migadhenuyo tāva utunikāle dvinnam tāpasānam passāvatthānam āgantvā sasambhavam passāvam pivimṣu, tena passāvasambhavena saṃkicco ca kumāro isisiṅgo ca tāpaso nibbattā. Therassa udāyissa bhikkhunupassayaṁ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā aṅgajātam upanijjhāyatassa sambhavam kāsāve mucci. Atha kho āyasmā udāyi tam bhikkhuniṁ etadavoca ‘gaccha bhagini, udakam āhara antaravāsakam dhovissāmī’ti. ‘Āharayya ahameva dhovissāmī’ti. Tato sā bhikkhunī utunisamaye tam sambhavam ekadesam mukhena aggahesi, ekadesam aṅgajāte pakkhipi, tena thero kumārakassapo nibbattoti etam jano āhā”ti.

“Api nu kho tvam, mahārāja, saddahasi tam vacana”nti? “Āma bhante, balavaṁ tattha mayam kāraṇam upalabhāma, yena mayam kāraṇena saddahāma ‘imīnā kāraṇena nibbattā’ti. “Kim panettha, mahārāja, kāraṇa”nti? “Suparikammakate, bhante, kalale bījam nipatitvā khippam saṃviruhatī”ti. “Āma mahārāja”ti. “Evameva kho, bhante, sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhitāya dhātuyā tam sambhavam gahetvā tasmiṁ kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsi, evam tattha kāraṇam paccema tesam nibbattiyā”ti. “Evametam, mahārāja, tathā sampaṭicchāmi, yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaṭicchasi

pana, tvam mahārāja, therassa kumārakassapassa gabbhāvakkamana”nti? “Āma bhante”ti. “Sādhu, mahārāja, paccāgatosi mama visayam, ekavidhenapi gabbhāvakkantim kathayanto mamānubalam bhavissasi, atha yā pana tā dve migadhenuyo passāvam pivitvā gabbham paṭilabhiṁsu, tāsam tvam saddahasi gabbhassāvakkamana”nti? “Āma, bhante, yam kiñci bhuttam pītam khāyitam lehitam, sabbam tam kalalam osarati, thānagatam vuḍhimāpajjati. Yathā, bhante nāgasena, yā kāci saritā nāma, sabbā tā mahāsamuddam osaranti, thānagatā vuḍhimāpajjanti. Evameva kho, bhante nāgasena, yam kiñci bhuttam pītam khāyitam lehitam, sabbam tam kalalam osarati, thānagatam vuḍhimāpajjati, tenāham kāraṇena saddahāmi mukhagatenapi gabbhassa avakkanti hoti”ti. “Sādhu, mahārāja, gālhataram upagatosi mama visayam, mukhapānenapi dvayasannipāto bhavati. Samkiccassa ca, mahārāja, kumārassa isisingassa ca tāpasassa therassa ca kumārakassapassa gabbhāvakkamanam sampaṭicchasi”ti? “Āma, bhante, sannipāto osarati”ti.

“Sāmopi, mahārāja, kumāro maṇḍabyopi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā, ekarasā yeva purimena, tattha kāraṇam vakkhāmi. Dukūlo ca, mahārāja, tāpaso pārikā ca tāpasī ubhopi te araññavāsā ahesum pavivekādhimuttā uttamaththagavesakā, tapatejena yāva brahmalokam santāpesum. Tesam tadā sakko devānamindo sāyam pātam upaṭṭhānam āgacchat. So tesam garukatamettatāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnampi tesam cakkhūnam antaradhānam, disvā te evamāha ‘ekam me, bhonto, vacanam karotha, sādhu ekam puttam janeyyātha, so tumhākam upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā’ti. ‘Alam, kosiya, mā evam bhaṇi’ti. Te tassa tam vacanam na sampaṭicchimṣu. Anukampako attakāmo sakko devānamindo dutiyampi...pe... tatiyampi te evamāha ‘ekam me, bhonto, vacanam karotha, sādhu ekam puttam janeyyātha, so tumhākam upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā’ti. Tatiyampi te āhaṁsu ‘alam, kosiya, mā tvam kho amhe anatthe niyojehi, kadāyam kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṁ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyāpi dharaṇiyā patantepi selasikhare phalantepi ākāse patantepi candimasūriye neva mayam lokadhammehi missayissāma, mā tvam amhākam sammukhabhāvam upagaccha, upagatassa te eso vissāso, anathacaro tvam maññe’ti.

Tato sakko devānamindo tesam manam alabhamāno garukato pañjaliko puna yaci ‘yadi me vacanam na ussahatha kātum, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī, tadā tvam, bhante, dakkhiṇena hatthaṅguṭhena nābhīm parāmaseyyāsi, tena sā gabbham lacchati, sannipāto yevesa gabbhāvakkantiyā’ti. ‘Sakkomaham, kosiya, tam vacanam kātum, na

tāvatakena amhākam̄ tapo bhijjati, hotū’ti sampaṭicchiṁsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko āyukkhayappatto yadicchakam̄ samatho okkamitum̄ api cakkavattikulepi. Atha sakko devānamindo tam̄ devaputtam̄ upasaṅkamitvā evamāha ‘ehi kho, mārisa, supabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yamaham̄ te upaṭhānamāgamiṁ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati, patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vadḍhetabbo, ehi me vacanam̄ karohī’ti yāci. Dutiyampi...pe... tatiyampi yāci sirasi pañjalikato.

Tato so devaputto evamāha ‘katamam̄ tam̄, mārisa, kulam̄, yam tvam̄ abhikkhaṇam̄ kittayasi punappuna’nti. ‘Dukūlo ca tāpaso pārikā ca tāpasī’ti. So tassa vacanam̄ sutvā tuṭṭho sampaṭicchi ‘sādhu, mārisa, yo tava chando, so hotu, ākānkhamāno aham̄, mārisa, patthite kule uppajjeyyam̄, kimhi kule uppajjāmi aṇḍaje vā jalābuje vā saṃsedaje vā opapātike vā’ti? ‘Jalābujāya, mārisa, yoniyā uppajjāhī’ti. Atha sakko devānamindo uppattidivasam̄ vigaṇetvā dukūlassa tāpasaṭṭha ārocesi ‘asukasmim̄ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvam̄, bhante, dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhīm parāmaseyyāsi’ti. Tasmim̄, mahārāja, divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahosi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahosi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena tāpasiyā nābhīm parāmasi, iti te tayo sannipātā ahesum̄, nābhīparāmasanena tāpasiyā rāgo udapādi, so panassā rāgo nābhīparāmasanam̄ paṭicca mā tvam̄ sannipātam̄ ajjhācārameva maññi, ūhasanampi sannipāto, ullapanampi sannipāto, upanijjhāyanampi sannipāto, pubbabhāgabhbhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamanam̄ hotīti.

“Anajjhācārepi, mahārāja, parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā, mahārāja, aggi jalāmāno aparāmasanopi upagatassa sītam̄ byapahanti, evameva kho, mahārāja, anajjhācārepi parāmasanena gabbhāvakkanti hoti.

“Catunnam̄, mahārāja, vasena sattānam̄ gabbhāvakkanti hoti kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena, api ca sabbepete sattā kammasambhavā kammasamuṭṭhānā.

“Katham̄, mahārāja, kammavasena sattānam̄ gabbhāvakkanti hoti? Ussannakusalamūlā, mahārāja, sattā yadicchakam̄ uppajjanti khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā, mahārāja, puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūtajātarūparajato pahūtavittūpakaraṇo pahūtadhanadhañño

pahūtañātipakkho dāsim vā dāsam vā khettam vā vatthum vā gāmañ vā nigamañ vā janapadañ vā yam kiñci manasā abhipatthitañ, yadicchakañ dviguñatiguñampi dhanam datvā kiñati, evameva kho, mahārāja, ussannakusalamūlā sattā yadicchakañ uppajjanti khattiyanmahāsālakule vā brāhmañamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā añdajāya vā yoniyā jalābuñjaya vā yoniyā samsedajaya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evam kammavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

“Katham yonivasena sattānam gabbhāvakkanti hoti? Kukkuñānam, mahārāja, vātena gabbhāvakkanti hoti. Balākānam meghasaddena gabbhāvakkanti hoti. Sabbepi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesam nānāvanñena gabbhāvakkanti hoti. Yathā, mahārāja, manussā nānāvanñena mahiyā caranti, keci purato pañcchādenti, keci pacchato pañcchādenti, keci naggā honti, keci bhañḍū honti setapañadharā, keci moñibaddhā honti, keci bhañḍū kāsāvavasanā honti, keci kāsāvavasanā moñibaddhā honti, keci jañino vākacīradharā honti, keci cammavasanā honti, keci rasmiyo nivāsentī, sabbepete manussā nānāvanñena mahiyā caranti, evameva kho, mahārāja, sattā yeva te sabbe, tesam nānāvanñena gabbhāvakkanti hoti. Evam yonivasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

“Katham kulavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti? Kulam nāma, mahārāja, cattāri kulāni añdajam jalābuñjam samsedajam opapātikam. Yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā añdaje kule uppajjati, so tattha añdajo hoti...pe... jalābuje kule...pe... samsedaje kule...pe... opapātike kule uppajjati, so tattha opapātiko hoti. Tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā, mahārāja, himavati nerupabbatañ ye keci migapakkhino upenti, sabbe te sakavaññam vijahitvā suvannavaññā honti, evameva kho, mahārāja, yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā añdajam yonim upagantvā sabhāvavaññam vijahitvā añdajo hoti...pe... jalābuñjam... pe... samsedajam...pe... opapātikam yonim upagantvā sabhāvavaññam vijahitvā opapātiko hoti, evam kulavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

“Katham āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti? Idha, mahārāja, kulam hoti aputtakañ bahusāpateyyam saddhañ pasannañ sīlavantañ kalyāñadhammañ tapanissitam, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti. Atha sakko devānamindo tassa kulassa anukampāya tam devaputtam āyācati ‘pañidhehi, mārisa, asukassa kulassa mahesiyañ kucchi’nti. So tassa āyācanahetu tam kulam pañidheti. Yathā, mahārāja, manussā puññakāmā samaññam manobhāvanīyam āyācitvā geham upanenti, ayan upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti. Evameva kho,

mahārāja, sakko devānamindo tam devaputtam āyācitvā tam kulaṁ upaneti. Evam āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

“Sāmo, mahārāja, kumāro sakkena devānamindena āyācito pārikāya tāpasiyā kucchiṁ okkanto. Sāmo, mahārāja, kumāro katapuñño, mātāpitaro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako sakko, tiṇṇam cetopañidhiyā sāmo kumāro nibbatto. Idha, mahārāja, nayakusalo puriso sukaṭthe anūpakhette bījam ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyam vivajjentassa vuḍḍhiyā koci antarāyo bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, nirupaghātam bījam khippam saṃviruheyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, sāmo kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇam cetopañidhiyā nibbatto.

“Api nu kho, mahārāja, sutapubbam tayā isīnam manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samucchinno”ti? “Āma, bhante, suyyati. Mahiyā daṇḍakāraññam majjhāraññam kāliṅgāraññam mātaṅgāraññam, sabbam tam araññam araññabhūtam, sabbepete janapadā isīnam manopadosena khayam gatā”ti. “Yadi, mahārāja, tesam manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu kho tesam manopasādena kiñci nibbatteyyā”ti? “Āma bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, sāmo kumāro tiṇṇam balavantānam cetopasādena nibbatto isinimmito devanimmito puññanimmitoti. Evametam, mahārāja, dhārehi.

“Tayome, mahārāja, devaputtā sakkena devānamindena āyācitā kulaṁ uppānna. Katame tayo? Sāmo kumāro mahāpanādo kusarājā, tayopete bodhisattā”ti. “Suniddiṭṭhā, bhante nāgasena, gabbhāvakkanti, sukathitam kāraṇam, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭitā, nicchuddhā paravādā, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Gabbhāvakkantipañho chaṭṭho.

7. Saddhammantaradhānapañho

7. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti. Puna ca parinibbānasamaye subhaddena paribbājakena pañham puṭṭhenā bhagavatā bhaṇitam ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti, asesavacanametam, nissesavacanametam, nippariyāyavacanametam. Yadi, bhante nāgasena, tathāgatena bhaṇitam ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti, tena hi ‘asuñño loko arahantehi assā’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘asuñño loko arahantehi assā’ti,

tena hi ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gahanatopi gahanataro balavatopi balavataro gañthitopi gañthitaro, so tavānuppatto, tattha te nāñabalavippahāram dassehi makaro viya sāgarabbhantaragato”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti. Parinibbānasamaye ca subhaddassa paribbājakassa bhañitam̄ ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti. Tañca pana, mahārāja, bhagavato vacanam nānatthañceva hoti nānābyañjanañca, ayam sāsanaparicchedo, ayam pañipatti paridīpanāti dūram vivajjitat̄ te ubho aññamaññam̄. Yathā, mahārāja, nabham̄ pathavito dūram vivajjitat̄, nirayam saggato dūram vivajjitat̄, kusalam̄ akusalato dūram vivajjitat̄, sukham̄ dukkhato dūram vivajjitat̄. Evameva kho, mahārāja, te ubho aññamaññam̄ dūram vivajjitat̄.

“Api ca, mahārāja, mā te pucchā moghā assa , rasato te saṃsanditvā kathayissāmi ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti yam bhagavā āha, tam̄ khayam̄ paridīpayanto sesakam̄ paricchindi, vassasahassam̄, ānanda, saddhammo tiṭṭheyya, sace bhikkhuniyo na pabbājeyyum. Pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho, mahārāja, bhagavā evam̄ vadanto saddhammassa antaradhānam vā vadeti abhisamayam vā pañikkosat̄”ti? “Na hi bhante”ti. “Naṭṭham, mahārāja, parikittayanto sesakam̄ paridīpayanto paricchindi. Yathā, mahārāja, puriso naṭṭhāyiko sabbasesakam̄ gahetvā janassa paridīpeyya ‘ettakam̄ me bhañdam̄ naṭṭham, idam̄ sesaka’nti. Evameva kho, mahārāja, bhagavā naṭṭham paridīpayanto sesakam̄ devamanussānam kathesi ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti. Yam pana, mahārāja, bhagavatā bhañitam̄ ‘pañceva dāni, ānanda, vassasatāni saddhammo ṭhassatī’ti, sāsanaparicchedo eso.

“Yam pana parinibbānasamaye subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti, pañipattiparidīpanā esā, tvam̄ pana tam̄ paricchedañca paridīpanañca ekarasam̄ karosi. Yadi pana te chando, ekarasam̄ katvā kathayissāmi, sādhukam̄ suñohi manasikarohi avikkhittamāno .

“Idha, mahārāja, taṭāko bhaveyya navasalilasampuṇṇo sammukhamuttariyamāno paricchinno parivatūmakato, apariyādiñne yeva tasmiṁ taṭāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandho abhivasseyya, api nu kho, mahārāja, tasmiṁ taṭāke udakam̄

parikkhayam pariyādānam gaccheyyā”ti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārājā”ti? “Meghassa, bhante, anuppabandhatāyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, jinasāsanavarasaddhammatalāko ācārasīlaguṇavattapaṭipattivimalanavasalilasampuṇḍo uttariyamāno bhavaggamabhibhavitvā tiṭhito. Yadi tattha buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipattimeghavassamaparāparamanuppabandhāpeyyum abhvassāpeyyum. Evamidam jinasāsanavarasaddhammatalāko ciram dīghamaddhānam tiṭṭheyya, arahantehi loko asuñño bhaveyya, imamattham bhagavatā sandhāya bhāsitam ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti.

“Idha pana, mahārāja, mahati mahāaggikkhandhe jalamāne aparāparam sukkhatiṇakaṭṭhagomayāni upasamphareyyum, api nu kho so, mahārāja, aggikkhandho nibbāyeyyā”ti? “Na hi, bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, dasasahassiyā lokadhātuyā jinasāsanavarampi ācārasīlaguṇavattapaṭipatti� jalati pabhāsatī. Yadi pana, mahārāja, taduttarim buddhaputtā pañcahi padhāniyaṅgehi samannāgatā satatamappamattā padaheyyum, tīsu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum, cārittañca sīlam samattam paripūreyyum, evamidam jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciram dīghamaddhānam tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imamattham bhagavatā sandhāya bhāsitam ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti.

“Idha pana, mahārāja, siniddhasamasumajjitasappabhāsavimalādāsam sañhasukhumagerukacuṇṇena aparāparam majjeyyum, api nu kho, mahārāja, tasmiñ adāse malakaddamarajallam jāyeyyā”ti? “Na hi, bhante, aññadatthu vimalataram yeva bhaveyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, jinasāsanavaram pakatinimmalam byapagatakilesamalarajallam, yadi tam buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipattisallekhad hutaguṇena jinasāsanavaram sallakkheyyum, evamidam jinasāsanavaram ciram dīghamaddhānam tiṭṭheyya, asuñño ca loko arahantehi assāti imamattham bhagavatā sandhāya bhāsitam ‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā’ti. Paṭipattimūlakam, mahārāja, satthusāsanam paṭipattikāraṇam paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatī”ti.

“Bhante nāgasena, ‘saddhammantaradhāna’nti yam vadesi, katamam tam saddhammantaradhāna”nti? “Tīṇimāni, mahārāja, sāsanantaradhānāni. Katamāni tīṇi? Adhigamantaradhānam paṭipattantaradhānam liṅgantaradhānam, adhigame, mahārāja, antarahite suppaṭipannassāpi

dhammābhisaṁayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, liṅgamyeva tiṭṭhati, liṅge antarahite paveṇupacchedo hoti, imāni kho, mahārāja, tīṇi antaradhānānī”ti.

“Suviññāpito, bhante nāgasena, pañho, gambhīro uttānikato, ganthi bhinno, natthā paravādā bhaggā nippabhā katā, tvam gaṇivaravasabhamāsajjāti.

Saddhammantaradhānāpañho sattamo.

8. Akusalacchedanāpañho

8. “Bhante nāgasena, tathāgato sabbam akusalam jhāpetvā sabbaññutam patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutam patto”ti? “Sabbam, mahārāja, akusalam jhāpetvā bhagavā sabbaññutam patto, natthi bhagavato sesekam akusala”nti.

“Kim pana, bhante, dukkhā vedanā tathāgatassa kāye uppannapubbā”ti? “Āma, mahārāja, rājagahe bhagavato pādo sakalikāya khato, lohitapakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne jīvakena vireko kārito, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhodakam pariyoṭṭha”nti.

“Yadi, bhante nāgasena, tathāgato sabbam akusalam jhāpetvā sabbaññutam patto, tena hi bhagavato pādo sakalikāya khato, lohitapakkhandikā ca ābādho uppannoti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatassa pādo sakalikāya khato, lohitapakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi tathāgato sabbam akusalam jhāpetvā sabbaññutam pattoti tampi vacanam micchā. Natthi, bhante, vinā kammena vedayitam, sabbam tam vedayitam kammamūlakam, tam kammeneva vedayati, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti .

“Na hi, mahārāja, sabbam tam vedayitam kammamūlakam. Aṭṭhahi, mahārāja, kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthū sattā vedanā vediyanti. Katamehi aṭṭhahi? Vātasamuṭṭhānānipi kho, mahārāja, idhekaccāni vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānānipi kho, mahārāja...pe... semhasamuṭṭhānānipi kho, mahārāja...pe... sannipātikānipi kho, mahārāja...pe... utupariṇāmajānipi kho, mahārāja...pe... visamaparihārajānipi kho, mahārāja...pe... opakkamikānipi kho, mahārāja...pe... kammavipākajānipi kho, mahārāja, idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho, mahārāja, aṭṭhahi kāraṇehi puthū sattā vedanā vedayanti. Tattha ye te puggalā ‘satte

kammam vibādhati’ti vadeyyum, te ime puggalā sattakāraṇam paṭibāhanti. Tesam tam vacanam micchā”ti. “Bhante nāgasena, yañca vātikam yañca pittikam yañca semhikam yañca sannipātikam yañca utupariṇāmajam yañca visamaparihārajam yañca opakkamikam, sabbete kammasamuṭṭhānā yeva, kammeneva te sabbe sambhavantī”ti.

“Yadi, mahārāja, tepi sabbe kammasamuṭṭhānāvā ābādhā bhaveyyum, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyum. Vāto kho, mahārāja, kuppamāno dasavidhena kuppati sītena uñhena jighacchāya vipāsāya atibhuttena ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkamena kammavipākena. Tatra ye te nava vidhā, na te atīte, na anāgate, vattamānake bhave uppajjanti, tasmā na vattabbā ‘kammasambhavā sabbā vedanā’ti. Pittam, mahārāja, kuppamānam tividhena kuppati sītena uñhena visamabhojanena. Semham, mahārāja, kuppamānam tividhena kuppati sītena uñhena annapānena. Yo ca, mahārāja, vāto yañca pittam yañca semham, tehi tehi kopehi kuppitvā missī hutvā sakam sakam vedanam ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā, mahārāja, vedanā utupariyāmena uppajjati. Visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati. Opakkamikā, mahārāja, vedanā atthi kiriyā, atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho, mahārāja, appam kammavipākajam, bahutaram avasesam. Tattha bālā ‘sabbam kammavipākajam yevā’ti atidhāvanti. Tam kammam na sakkā vinā buddhaññena vavatthānam kātum.

“Yam pana, mahārāja, bhagavato pādo sakalikāya khato, tam vedayitañ neva vātasamuṭṭhānam, na pittasamuṭṭhānam, na semhasamuṭṭhānam, na sannipātikam, na utupariṇāmajam, na visamaparihārajam, na kammavipākajam, opakkamikam yeva. Devadatto hi, mahārāja, bahūni jātisatasahassāni tathāgate āghātam bandhi, so tena āghātena mahatiñ garum silam gahetvā ‘matthake pātessāmī’ti muñci, athaññe dve selā āgantvā tam silam tathāgatam asampattam yeva sampaticchimṣu, tāsam pahārena papaṭikā bhijjītvā bhagavato pāde patitvā ruhiram uppādesi, kammavipākato vā, mahārāja, bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddham natthaññā vedanā.

“Yathā, mahārāja, khettaduṭṭhatāya vā bījam na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā. Evameva kho, mahārāja, kammavipākato vā bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddham natthaññā vedanā.

“Yathā vā pana, mahārāja, koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanam visamañ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evameva kho, mahārāja, kammavipākato

vā bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tattuddham natthaññā vedanā. Api ca, mahārāja, natthi bhagavato kammavipākajā vedanā, natthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānehi bhagavato vedanā uppajjati, tāya ca pana vedanāya na sakkā bhagavantam jīvitā voropetum.

“Nipatanti, mahārāja, imasmim cātumahābhūtike kāye itthāniitthā subhāsubhavedanā. Idha, mahārāja, ākāse khitto leddu mahāpathaviyā nipatati, api nu kho so, mahārāja, leddu pubbe katena mahāpathaviyā nipati”ti? “Na hi, bhante, natthi so, bhante, hetu mahāpathaviyā, yena hetunā mahāpathavī kusalākusalavipākam paṭisamvedeyya, paccuppannena, bhante, akammakena hetunā so leddu mahāpathaviyam nipatati. Yathā, mahārāja, mahāpathavī, evam tathāgato daṭṭhabbo. Yathā leddu pubbe akatena mahāpathaviyam nipatati, evameva kho, mahārāja, tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikāpāde nipatitā.

“Idha pana, mahārāja, manussā mahāpathavim bhindanti ca khaṇanti ca, api nu kho, mahārāja, te manussā pubbe katena mahāpathavim bhindanti ca khaṇanti cā”ti? “Na hi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yā sā sakalikā bhagavato pāde nipatitā, na sā sakalikā pubbe katena bhagavato pāde nipatitā. Yopi, mahārāja, bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno, sopi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātikeneva uppanno, ye keci, mahārāja, bhagavato kāyikā ābādhā uppannā, na te kammābhinibbattā, channam etesam samuṭṭhānānam aññatarato nibbattā.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena samyuttanikāyavaralañchake moliyasīvake veyyākaraṇe –

“Pittasamuṭṭhānānipi kho, sīvaka, idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etam, sīvaka, veditabbam, yathā pittasamuṭṭhānānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etam, sīvaka, saccasammataṁ, yathā pittasamuṭṭhānānipi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra, sīvaka, ye te samaṇabrahmaṇā evamvādino evamdiṭṭhino “yam kiñcāyam purisapuggalo paṭisamvedeti sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā, sabbam tam pubbe katahetū”ti. Yañca sāmam nātām, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṁ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesam samaṇabrahmaṇānam micchāti vadāmi.

“Semhasamuṭṭhānānipi kho, sīvaka, idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Vātasamuṭṭhānānipi kho, sīvaka...pe... sannipātikānipi kho, sīvaka...pe... utupariñāmājānipi kho, sīvaka...pe... visamaparihārajānipi kho, sīvaka...

pe... opakkamikānīpi kho, sīvaka...pe... kammavipākajānīpi kho, sīvaka, idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etām, sīvaka, veditabbam, yathā kammavipākajānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etām, sīvaka, saccasammataṁ, yathā kammavipākajānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra, sīvaka, ye te samañabrahmañā evamvādino evamditthino “yam kiñcayam purisapuggalo paṭisaṁvedeti sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā, sabbam tam pubbe katahetū”ti. Yañca sāmaṁ nītām, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṁ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesam samañabrahmañānam micchāti vadāmī””ti.

“Itipi, mahārāja, na sabbā vedanā kammavipākajā, sabbam, mahārāja, akusalam jhāpetvā bhagavā sabbaññutam pattoti evametam dhārehī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Akusalacchedanapañho atthamo.

9. Uttarikaraṇīyapañho

9. “Bhantenāgasena, tumhe bhaṇatha ‘yam kiñci karaṇīyam tathāgatassa, sabbam tam bodhiyā yeva mūle pariniṭhitam, natthi tathāgatassa uttarim karaṇīyam, katassa vā paticayo’ti, idañca temāsam paṭisallānam dissati. Yadi, bhante nāgasena, yam kiñci karaṇīyam tathāgatassa, sabbam tam bodhiyā yeva mūle pariniṭhitam, natthi tathāgatassa uttarim karaṇīyam, katassa vā paticayo, tena hi ‘temāsam paṭisallīno’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi temāsam paṭisallīno, tena hi ‘yam kiñci karaṇīyam, tathāgatassa, sabbam tam bodhiyā yeva mūle pariniṭhitam’nti tampi vacanam micchā. Natthi katakaraṇīyassa paṭisallānam, sakaraṇīyasseva paṭisallānam yathā nāma byādhitasseva bhesajjena karaṇīyam hoti, abyādhitassa kiṁ bhesajjena. Chātasseva bhojanena karaṇīyam hoti, achātassa kiṁ bhojanena. Evameva kho, bhante nāgasena, natthi katakaraṇīyassa paṭisallānam, sakaraṇīyasseva paṭisallānam. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Yam kiñci, mahārāja, karaṇīyam tathāgatassa, sabbam tam bodhiyā yeva mūle pariniṭhitam, natthi tathāgatassa uttarim karaṇīyam, katassa vā paticayo, bhagavā ca temāsam paṭisallīno, paṭisallānam kho, mahārāja, bahuguṇam, sabbepi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutam pattā, tam te sukataguṇamanussarantā paṭisallānam sevanti. Yathā, mahārāja, puriso rañño santikā laddhavaro paṭiladdhabhogo tam sukataguṇamanussaranto aparāparam rañño upaṭṭhānam eti. Evameva kho, mahārāja, sabbepi

tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutam patta, tam te sukataguṇamanussarantā paṭisallānam sevanti.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso āturo dukkhitō bālhagilāno bhisakkamupasevitvā sotthimanuppatto tam sukataguṇamanussaranto aparāparam bhisakkamupasevati. Evameva kho, mahārāja, sabbepi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutam patta, tam te sukataguṇamanussarantā paṭisallānam sevanti.

“Aṭṭhavīsatī kho panime, mahārāja, paṭisallānaguṇā, ye guṇe samanussarantā tathāgatā paṭisallānam sevanti. Katame aṭṭhavīsatī? Idha, mahārāja, paṭisallānam paṭisallīyamānam attānam rakkhati, āyum vaddheti, balam deti, vajjam pidahati, ayasamapaneti, yasamupaneti, aratiṁ vinodeti, ratimupadahati, bhayamapaneti, vesārajjaṁ karoti, kosajjamapaneti, vīriyamabhijaneti, rāgamapaneti, dosamapaneti, mohamapaneti, mānam nihanti, vitakkaṁ bhañjati, cittam ekaggam karoti, mānasam snehayati, hāsam janeti, garukam karoti, lābhampūppādayati, namassiyam karoti, pītiṁ pāpeti, pāmojjam karoti, saṅkhārānam sabhāvam dassayati, bhavappaṭisandhim ugghāteti, sabbasāmaññam deti. Ime kho, mahārāja, aṭṭhavīsatī paṭisallānaguṇā, ye guṇe samanussarantā tathāgatā paṭisallānam sevanti.

“Api ca kho, mahārāja, tathāgatā santam sukham samāpattiratiṁ anubhavitukāmā paṭisallānam sevanti pariyośitasāṅkappā. Catūhi kho, mahārāja, kāraṇehi tathāgatā paṭisallānam sevanti. Katamehi catūhi? Vihāraphāsutāyapi, mahārāja, tathāgatā paṭisallānam sevanti, anavajjagūṇabahulatāyapi tathāgatā paṭisallānam sevanti, asesaariyavīthitopi tathāgatā paṭisallānam sevanti, sabbabuddhānam thutathomitavaṇṇitapasatthatopi tathāgatā paṭisallānam sevanti. Imehi kho, mahārāja, catūhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallānam sevanti. Iti kho, mahārāja, tathāgatā paṭisallānam sevanti na sakaranīyatāya, na katassa vā paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvitāya tathāgatā paṭisallānam sevantī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmi”ti.

Uttarikaraṇīyapañho navamo.

10. Iddhibaladassanapañho

10. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘tathāgatassa kho, ānanda, cattāro idhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā

paricitā susamāraddhā, so ākañkhamāno, ānanda, tathāgato kappam vā tiṭṭheyakappāvasesam vā’ti. Punacabhaṇitam ‘itotiṇṇam māsānam accayena tathāgato parinibbāyissatī’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘tathāgatassa kho, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā...pe... kappāvasesam vā’ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi, bhante, tathāgatena bhaṇitam ‘ito tiṇṇam māsānam accayena tathāgato parinibbāyissatī’ti, tena hi “tathāgatassa kho, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā...pe... kappāvasesam vā’ti tampi vacanam micchā. Natthi tathāgatānam aṭṭhāne gajjitatam. Amoghavacanā buddhā bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gambhīro sunipuṇo dunnijjhāpayo tavānuppatto, bhindetam ditṭhijālam, ekamse ṭhapaya, bhinda paravāda”nti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘tathāgatassa kho, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā...pe... kappāvasesam vā’ti, temāsaparicchedo ca bhaṇito, so ca pana kappo āyukappo vuccati. Na, mahārāja, bhagavā attano balaṇ kittayamāno evamāha, iddhibalam pana mahārāja, bhagavā parikittayamāno evamāha ‘tathāgatassa kho, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā...pe... kappāvasesam vā’ti.

“Yathā, mahārāja, rañño assājānīyo bhaveyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalam parikittayanto sanegamajānapadabhaṭabalabrahmaṇagahapatikaamaccajanamajjhe evam vadeyya ‘ākañkhamāno me, bho, ayam hayavaro sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritvā khaṇena idhāgaccheyyā’ti, na ca tam javagatim tassam parisāyam dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritum. Evameva kho, mahārāja, bhagavā attano iddhibalam parikittayamāno evamāha, tampi tevijjānam chaṭṭabhiññānam arahantānam vimalakhīṇasavānam devamanussānañca majjhe nisīditvā bhaṇitam ‘tathāgatassa kho, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākañkhamāno, ānanda, tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā’ti. Vijjati ca tam, mahārāja, iddhibalam bhagavato, samattho ca bhagavā iddhibalena kappam vā ṭhātum kappāvasesam vā, na ca bhagavā tam iddhibalam tassam parisāyam dasseti, anathiko, mahārāja, bhagavā sabbabhavehi, garahitā ca tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘seyyathāpi, bhikkhave, appamattakopi gūtho duggandho hoti. Evameva kho aham, bhikkhave, appamattakampi bhavam na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī’ti api nu kho, mahārāja, bhagavā sabbabhavagatiyonīyo gūthasamaṇ disvā iddhibalam nissāya bhavesu chandarāgaṇ kareyyā’ti? “Na hi bhante”ti.

“Tena hi, mahārāja, bhagavā iddhibalam parikittayamāno evarūpam buddhasīhanādamabhinadī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Iddhibaladassanapañho dasamo.

Iddhibalavaggo pañhamo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

2. Abhejjavaggo

1. Khuddānukhuddakapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘abhiññāyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no anabhiññāyā’ti. Puna ca vinayapaññattiyā evam bhaṇitam ‘ākaṅkhamāno, ānanda, saṅgo mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū’ti. Kim nu kho, bhante nāgasena, khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni dappaññattāni, udāhu avatthusmīm ajānitvā paññattāni, yaṁ bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti? Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘abhiññāyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no anabhiññāyā’ti, tena hi ‘ākaṅkhamāno, ānanda, saṅgo mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū’ti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi tathāgate vinayapaññattiyā evam bhaṇitam ‘ākaṅkhamāno, ānanda, saṅgo mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū’ti tena hi ‘abhiññāyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no anabhiññāyā’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo nipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te nāñabalavipphāram dassehī”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘abhiññāyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no anabhiññāyā’ti, vinayapaññattiyāpi evam bhaṇitam ‘ākaṅkhamāno, ānanda, saṅgo mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū’ti, tam pana, mahārāja, tathāgato bhikkhū vīmaṇsamānoāha ‘ukkalessanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpīyamāna mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, udāhu ādiyissantī’ti.

“Yathā, mahārāja, cakkavattī rājā putte evam vadeyya ‘ayam kho, tātā, mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro, tātā, tāvatakena balena

dhāretum, ethatumhe, tātā, mamaccayenapaccante paccante dese pajahathā’ti. Api nu kho te, mahārāja, kumārā pituaccayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyu”nti? “Na hi bhante, rājato, bhante, luddhatarā kumārā rajjalobhena taduttariṁ digunatiguṇam janapadaṁ pariggaṇheyum, kiṁ pana te hatthagataṁ janapadaṁ muñceyyu”nti? “Evameva kho, mahārāja, tathāgato bhikkhū vīmaṇsamāno evamāha ‘ākaṇkhamāno, ānanda, saṅgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū’ti. Dukkhaparimuttiyā, mahārāja, buddhaputtā dhammadlobhena aññampi uttarīm diyadḍhasikkhāpadasataṁ gopeyyum, kiṁ pana pakatipaññattam sikkhāpadam muñceyyu”nti?

“Bhante nāgasena, yam bhagavā āha ‘khuddānukhuddakāni sikkhāpadānī’ti, etthāyam jano sammūlho vimati jāto adhikato saṁsayapakkhando. Katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānīti? Dukkaṭam, mahārāja, khuddakam sikkhāpadam, dubbhāsitaṁ anukhuddakam sikkhāpadam, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, pubbakehipi, mahārāja, mahātherēhi ettha vimati uppāditā, tehipi ekajjhāna kato dhammasaṇṭhitipariyāye bhagavatā eso pañho upadiṭṭhoti. Ciranikkhittam, bhante nāgasena, jinarahassam ajjetarahi loke vivatam pākaṭam kata”nti.

Khuddānukhuddakapañho paṭhamo.

2. Abyākaraṇīyapañho

2. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘natthānanda tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhī’ti, puna ca therena mālukyaputta pañham puṭṭho na byākāsi. Eso kho, bhante nāgasena, pañho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā guyhakaraṇena vā. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘natthānanda tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhī’ti, tena hi therassa mālukyaputtassa ajānantena na byākataṁ. Yadi jānantena na byākataṁ, tena hi atthi tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhi. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘natthānanda tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhī’ti, abyākato ca therena mālukyaputta pucchito pañho, tañca pana na ajānantena na guyhakaraṇena. Cattārimāni, mahārāja, pañhabyākaraṇāni. Katamāni cattāri? Ekamsabyākaraṇīyo pañho vibhajjabyākaraṇīyo pañho paṭipucchābyākaraṇīyo pañho ṭhapanīyo

pañhoti.

“Katamo ca, mahārāja, ekamsabyākaraṇīyo pañho? ‘Rūpam anicca’nti ekamsabyākaraṇīyo pañho, ‘vedanā aniccā’ti...pe... ‘saññā aniccā’ti...pe... ‘saṅkhārā aniccā’ti...pe... ‘viññāṇam anicca”nti ekamsabyākaraṇīyo pañho, ayam ekamsabyākaraṇīyo pañho.

“Katamo vibhajjabyākaraṇīyo pañho? ‘Aniccam pana rūpa’nti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, ‘aniccā pana vedanā’ti...pe... ‘aniccā pana saññā’ti...pe... ‘aniccā pana saṅkhārā’ti...pe... ‘aniccam pana viññāṇa’nti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, ayam vibhajjabyākaraṇīyo pañho.

“Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho? ‘Kiṁ nu kho cakkhunā sabbam vijānātī’ti ayam paṭipucchābyākaraṇīyo pañho.

“Katamo ṭhapanīyo pañho? ‘Sassato loko’ti ṭhapanīyo pañho, ‘asassato loko’ti. ‘Antavā loko’ti. ‘Anantavā loko’ti. ‘Antavā ca anantavā ca loko’ti. ‘Nevantavā nānantavā loko’ti. ‘Tam jīvam tam sarīra’nti. ‘Aññam jīvam aññam sarīra’nti. ‘Hoti tathāgato param marañā’ti. ‘Na hoti tathāgato param marañā’ti. ‘Hoti ca na ca hoti tathāgato param marañā’ti. ‘Neva hoti na na hoti tathāgato param marañā’ti ṭhapanīyo pañho, ayam ṭhapanīyo pañho.

“Bhagavā, mahārāja, therassa mālukyaputtassa tam ṭhapanīyam pañham na byākāsi. So pana pañho kiṁ kāraṇā ṭhapanīyo? Na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇam vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo. Natthi buddhānam bhagavantānam akāraṇamahetukam giramudīraṇa”nti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Abyākaraṇīyapañho dutiyo.

3. Maccubhāyanābhāyanapañho

3. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘sabbe tasanti dañḍassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti, puna bhaṇitam ‘arahā sabbabhayamatikkanto’ti. Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, arahā dañḍabhaya tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kuthitā tattā santattā tamhā jalitaggijālakā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘sabbe tasanti dañḍassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti, tena hi ‘arahā sabbabhayamatikkanto’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi bhagavatā bhaṇitam ‘arahā sabbabhayamatikkanto’ti, tena hi ‘sabbe tasanti dañḍassa,

sabbe bhāyanti maccuno’ti tampi vacanam micchā. Ayam ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Netam, mahārāja, vacanam bhagavatā arahante upādāya bhaṇitam ‘sabbe tasanti dañḍassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti. Ṭhapito arahā tasmīm vatthusmiṁ, samūhato bhayahetu arahato. Ye te, mahārāja, sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya bhagavatā bhaṇitam ‘sabbe tasanti dañḍassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti. Arahato, mahārāja, sabbagati upacchinnā, yoni viddhamṣitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsukā, samūhatā sabbabhavālayā, samucchinnā sabbasaṅkhārā, hatam kusalākusalam, vihatā avijjā, abījam viññāṇam katam, daḍdhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

“Idha, mahārāja, rañño cattāro mahāmattā bhaveyyum anurakkhā laddhayasā vissāsikā ṭhapitā mahati issariye thāne. Atha rājā kismiñci deva karaṇīye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āñāpeyya ‘sabbeva me balim karontu, sādhetha tumhe cattāro mahāmattā tam karaṇīya’nti. Api nu kho, mahārāja, tesam catunnam mahāmattānaṁ balibhayā santāso uppajjeyyā”ti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārāja”ti. “Ṭhapitā te, bhante, raññā uttamāṭṭhāne, natthi tesam bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā āñāpitam ‘sabbeva me balim karontū’ti. “Evameva kho, mahārāja, netam vacanam bhagavatā arahante upādāya bhaṇitam, ṭhapito arahā tasmīm vatthusmiṁ, samūhato bhayahetu arahato, ye te, mahārāja, sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya bhagavatā bhaṇitam ‘sabbe tasanti dañḍassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehī”ti.

“Netam, bhantenāgasena, vacanam sāvasesam, niravasesavacanametam ‘sabbe’ti. Tattha me uttarīm kāraṇam brūhi tam vacanam patiṭṭhāpetu”nti.

“Idha, mahārāja, gāme gāmassāmiko āñāpakam āñāpeyya ‘ehi, bho āñāpaka, yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīgham mama santike sannipātehi’ti. So ‘sādu sāmī’ti sampaṭicchitvā gāmamajjhē ṭhatvā tikkhattum saddamanussāveyya ‘yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīghasīgham sāmino santike sannipatantū’ti. Tato te gāmikā āñāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmassāmikassa ārocenti ‘sannipatitā, sāmi, sabbe gāmikā, yam te karaṇīyam tam karohī’ti. Iti so, mahārāja, gāmassāmiko kuṭipurise sannipātentō sabbe gāmike āñāpeti, te ca āñattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ‘ettakā yeva me gāmikā’ti gāmassāmiko ca

tathā sampaṭicchatī, aññe bahutarā anāgatā itthipurisā dāsidāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā gomahiṁsā ajeṭakā suvānā, ye anāgatā, sabbe te aganitā, kuṭipurise yeva upādāya āñāpitattā ‘sabbe sannipatantū’ti. Evameva kho, mahārāja, netam vacanam bhagavatā arahante upādāya bhanitam, ṭapito arahā tasmiṁ vatthusmiṁ, samūhato bhayahetu arahato, ye te, mahārāja, sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānuditthi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya bhagavatā bhaṇitam ‘sabbe tasanti dañdassa, sabbe bhāyanti maccuno’ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

“Atthi, mahārāja, sāvasesam vacanam sāvaseso attho, atthi sāvasesam vacanam niravaseso attho, atthi niravasesam vacanam sāvaseso attho, atthi niravasesam vacanam niravaseso attho. Tena tena attho sampaṭicchitabbo.

“Pañcavidhehi, mahārāja, kāraṇehi attho sampaṭicchitabbo āhaccapadena rasena ācariyavamsena adhippāyā kāraṇuttariyatāya. Ettha hi āhaccapadanti suttam adhippetam. **Rasoti** suttānulomam. **Ācariyavamsoti** ācariyavādo. **Adhippāyoti** attano mati. **Kāraṇuttariyatāti** imehi catūhi samentam kāraṇam. Imehi kho, mahārāja, pañcahi kāraṇehi attho sampaṭicchitabbo. Evameso pañho suvinicchito hotī”ti.

“Hotu, bhante nāgasena, tathā tam sampaṭicchāmi. Thapito hotu arahā tasmiṁ vatthusmiṁ, tasantu avasesā sattā, niraye pana nerayikā sattā dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedayamānā jalitapajjalitasabbaṅgapaccaṅgā ruṇṇakāruññakanditaparidevitalālappitamukhā asayhatibbadukkhābhīhūtā atāñā asarañā asarañībhūtā anappasokātūrā antimapacchimagatikā ekantasokaparāyañā uṇhatikhiṇacanḍakharatapanatejavanto bhīmabhayajanakaninādamahāsaddā saṁsibbitachabbidhajālāmālākulā samantā satayojanānupharaṇaccivegā kadariyā tapanā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantī”ti? “Āma, mahārājā”ti.

“Nanu, bhante nāgasena, nirayo ekantadukkhavedanīyo, kissa pana te nerayikā sattā ekantadukkhavedanīyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantī”ti? “Na te, mahārāja, nerayikā sattā niraye ramanti, muñcitukāmāva te nirayā. Marañasseva so, mahārāja, ānubhāvo, yena tesam santāso uppajjati”ti. “Etam kho, bhante nāgasena, na saddahāmi, yaṁ muccitukāmānam cutiyā santāso uppajjatī, hāsanīyam, bhante nāgasena, tam thānaṁ, yaṁ te patthitam labhanti, kāraṇena mam saññāpehī”ti.

“Maraṇanti kho, mahārāja, etam adiṭhasaccānam tāsanīyatīhānam, etthāyam jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca, mahārāja, kañhasappassa bhāyati,

so marañassa bhāyanto kañhasappassa bhāyati. Yo ca hatthissa bhāyati... pe... sīhassa...pe... byagghassa...pe... dīpissa...pe... acchassa...pe... taracchassa...pe... mahim̄sassa...pe... gavayassa...pe... aggissa...pe... udakassa...pe... khānukassa...pe... kañṭakassa bhāyati. Yo ca sattiyā bhāyati, so marañassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Marañasseva so , mahārāja, sarasasabhāvatejo , tassa sarasasabhāvatejena sakilesā sattā marañassa tasanti bhāyanti, muccitukāmāpi, mahārāja, nerayikā sattā marañassa tasanti bhāyanti.

“Idha, mahārāja, purisassa kāye medo gaṇthi uppajjeyya. So tena rogena dukkhitto upaddavā parimuccitukāmo bhisakkam̄ sallakattam̄ āmantāpeyya. Tassa vacanam̄ so bhisakko sallakatto sampaṭicchitvā tassa rogassa uddharaṇāya upakaraṇam̄ upaṭṭhāpeyya, satthakam̄ tikhiṇam̄ kareyya, yamakasalākā aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇam̄ nisadāya pisāpeyya, api nu kho, mahārāja, tassa āturassa tikhiṇasatthakacchedanena yamakasalākādahanena khāralonappavesanena tāso uppajjeyyā”ti? “Āma bhante”ti. “Iti, mahārāja, tassa āturassa rogā muccitukāmassāpi vedanābhayā santāso uppajjati. Evameva kho, mahārāja, nirayā muccitukāmānampi nerayikānam̄ sattānam̄ marañabhayā santāso uppajjati.

“Idha, mahārāja, puriso issarāparādhiko baddho saṅkhaliṇabandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tamenam̄ so issaro mocetukāmo pakkosāpeyya. Api nu kho, mahārāja, tassa issarāparādhikassa purisassa ‘katadoso aha’nti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyā”ti? “Āma bhante”ti. “Iti, mahārāja, tassa issarāparādhikassa purisassa parimuccitukāmāssāpi issarabhayā santāso uppajjati. Evameva kho, mahārāja, nirayā muccitukāmānampi nerayikānam̄ sattānam̄ marañabhayā santāso uppajjatī”ti.

“Aparampi, bhante, uttariṁ kāraṇam̄ brūhi, yenāham̄ kāraṇena okappeyya”nti. “Idha, mahārāja, puriso daṭṭhavisena āsīvisena daṭṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya vatṭeyya pavaṭṭeyya, athaññataro puriso balavantena mantapadena tam̄ daṭṭhavisam̄ āsīvisam̄ ānetvā tam̄ daṭṭhavisam̄ paccācamāpeyya, api nu kho, mahārāja, tassa visagatassa purisassa tasmīm̄ daṭṭhavise sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyā”ti? “Āma bhante”ti. Iti, mahārāja, tathārūpe ahimhi sotthihetupi upagacchante tassa santāso uppajjati. Evameva kho, mahārāja, nirayā muccitukāmānampi nerayikānam̄ santānam̄ marañabhayā santāso uppajjati. Aniṭṭham̄, mahārāja, sabbasattānam̄ marañam̄, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmāpi maccuno bhāyantī”ti. “Sādhu, bhante

nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Maccubhāyanābhāyanapañho tatiyo.

4. Maccupāsamuttipañho

4. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

“Na antalikkhe na samuddamajjhe, na pabbatānam vivaram pavissa;

Na vijjatī so jagatippadeso, yathaṭhitō mucceyya maccupāsā’ti.

“Puna bhagavatā parittā ca uddiṭhā. Seyyathidam, ratanasuttam mettasuttam khandhparittam moraparittam dhajaggaparittam āṭānāṭiyaparittam aṅgulimālaparittam. Yadi, bhante nāgasena, ākāsagatopi samuddamajjhagatopi pāsādakuṭileṇaguhāpabbhāradaribilagiri vivarapabbatantaragatopi na muccati maccupāsā, tena hi parittakammam micchā. Yadi parittakaraṇena maccupāsā parimutti bhavati, tena hi ‘na antalikkhe...pe... maccupāsā’ti tampi vacanām micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇhitopī gaṇhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘na antalikkhe...pe... maccupāsā’ti, parittā ca bhagavatā uddiṭhā, tañca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, natthi, mahārāja, khīṇāyukassa ṛthityā kiriyā vā upakkamo vā.

“Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa kolāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusaṅkhārassa kumbhasahassenapi udake ākirante allattam vā pallavitaharitabhāvo vā na bhaveyya. Evameva kho, mahārāja, bhesajjaparittakamma natthi khīṇāyukassa ṛthityā kiriyā vā upakkamo vā, yāni tāni, mahārāja, mahiyā osadhāni bhesajjāni, tānipi khīṇāyukassa akiccakarāni bhavanti. Sāvasesāyukam, mahārāja, vayasampannām apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tassatthāya bhagavatā parittā uddiṭhā.

“Yathā, mahārāja, kassako paripakke dhaññe mate sassanāle udakappavesanām vāreyya, yam pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannām, tam udakavaḍḍhiyā vaḍḍhati. Evameva kho, mahārāja, khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā ṛthapitā paṭikkhittā, ye pana te manussā

sāvasesāyukā vayasampannā, tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vadḍhanti”ti.

“Yadi, bhante nāgasena, khīṇāyuko marati, sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontī”ti? “Diṭṭhapubbo pana tayā, mahārāja, koci rogo bhesajjehi patinivattito”ti? “Āma, bhante, anekasatāni diṭṭhānī”ti. “Tena hi, mahārāja, ‘parittabhesajjakiriyā niratthakā’ti yam vacanam, tam micchā bhavatī”ti.

“Dissanti, bhante nāgasena, vejjānam upakkamā bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo paṭinivattati”ti. “Parittānampi, mahārāja, pavattīyamānānam saddo suyyati, jivhā sukkhati, hadayam byāvaṭṭati, kanṭho āturati. Tena tesam pavattena sabbe byādhayo vūpasamanti, sabbā ītiyo apagacchantīti.

“Diṭṭhapubbo pana tayā, mahārāja, koci ahinā daṭṭho mantapadena visam pātīyamāno visam cikkhassanto uddhamadho ācamayamāno”ti? “Āma, bhante, ajjetarahipi tam loke vattati”ti. “Tena hi, mahārāja, ‘parittabhesajjakiriyā niratthakā’ti yam vacanam, tam micchā bhavati. Kataparittañhi, mahārāja, purisam ḍamsitukāmo ahi na ḍamsati, vivaṭam mukham pidahati, corānam ukkhittalagulampi na sambhavati, te lagulam muñcītvā pemañ karonti, kupitopi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandhopi upagantvā nibbāyati, visam halāhalampi khāyitam agadañ sampajjati, āhāratham vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkantopi pāso na sañvarati .

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘morassa kataparittassa sattavassasatāni luddako nāsakkhi pāsam upanetum, akataparittassa tam yeva divasam pāsam upanesi”ti? “Āma, bhante, suyyati, abbhuggato so saddo sadevake loke”ti. “Tena hi, mahārāja ‘parittabhesajjakiriyā niratthakā’ti yam vacanam, tam micchā bhavati.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘dānavo bhariyam parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, atheko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhim abhiramatī, yadā so dānavo aññāsi, atha samuggam vamitvā vivari, saha samugge vivaṭe vijjādharo yathākāmañ pakkāmī”ti? “Āma, bhante, suyyati, abbhuggato sopi saddo sadevake loke”ti. “Nanu so, mahārāja, vijjādharo parittabalena gahañā mutto”ti. “Āma bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, atthi parittabalam.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘aparopi vijjādharo bārāṇasirañño antepure mahaesiyā saddhiṁ sampaduṭṭho gahaṇappatto samāno khaṇena adassanam gato mantabalenā’”ti. “Āma, bhante, suyyatī”ti. “Nanu so, mahārāja, vijjādharo parittabala gahaṇā mutto”ti? “Āma bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, atthi parittabala”nti.

“Bhante nāgasena, ‘kim sabbe yeva parittam rakkhatī’ti? “Ekacce, mahārāja, rakkhati, ekacce na rakkhatī”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, parittam na sabbatthika”nti? “Api nu kho, mahārāja, bhojanam sabbesam jīvitam rakkhatī”ti? “Ekacce, bhante, rakkhati, ekacce na rakkhatī”ti. “Kim kāraṇā”ti. “Yato, bhante, ekacce tam yeva bhojanam atibhuñjitvā visūcikāya marantī”ti. “Tena hi, mahārāja, bhojanam na sabbesam jīvitam rakkhatī”ti? “Dvīhi, bhante nāgasena, kāraṇehi bhojanam jīvitam harati atibhuttena vā usmādubbalatāya vā, āyudadam, bhante nāgasena, bhojanam durupacārena jīvitam haratī”ti. “Evameva kho, mahārāja, parittam ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati.

“Tīhi, mahārāja, kāraṇehi parittam na rakkhati kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahanatāya. Sattānurakkhaṇam, mahārāja, parittam attanā katena ārakkham jahati, yathā, mahārāja, mātā puttam kucchigataṁ poseti, hitena upacārena janeti, janayitvā asucimalasinghāṇikamapanetvā uttamavarasugandham upalimpati, so aparena samayena paresam putte akkosante vā paharante vā pahāram deti. Te tassa kujjhītvā parisāya ākaḍḍhitvā tam gahetvā sāmino upanenti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto. Atha naṁ sāmino manussā ākaḍḍhayamānā danḍamuggarajāṇumūṭhīhi tālenti pothenti, api nu kho, mahārāja, tassa mātā labhati ākaḍḍhanaparikāḍḍhanam gāham sāmino upanayanam kātu”nti? “Na hi bhante”ti. “Kena kāraṇena, mahārājā”ti. “Attano, bhante, aparādhenā”ti. “Evameva kho, mahārāja, sattānam ārakkham parittam attano aparādhena vañjhām karoti”ti . “Sādu, bhante nāgasena, suvinicchito pañho, gahanaṁ agahanaṁ kataṁ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitam diṭṭhijālam, tvam gaṇivaraparamāsajjā”ti.

Maccupāsamuttipañho catuttho.

5. Buddhalābhantarāyapañho

5. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘lābhī tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārāna’nti. Puna ca tathāgato pañcasālam brāhmaṇagāmam piṇḍāya pavisitvā kiñcideva

alabhitvā yathādhotena pattena nikkhantoti. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānam, tena hi pañcasālam brāhmaṇagāmam piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhantoti yam vacanam, tam micchā. Yadi pañcasālam brāhmaṇagāmam piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto, tena hi lābhī tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānantī tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sumahanto dunnibbeṭho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Lābhī, mahārāja, tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānam, pañcasālañca brāhmaṇagāmam piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto, tañca pana mārassa pāpimato kāraṇā”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, bhagavato gaṇanapatham vītvattakappe abhisāñkhataṁ kusalam kinti niṭṭhitam, adhunuṭṭhitena mārena pāpimatā tassa kusalassa balavegam kinti pihitam, tena hi, bhante nāgasena, tasmiṁ vatthusmīm dvīsu thānesu upavādo ḁagacchatī, kusalatopī akusalam balavataram hoti, buddhabalatopī mārabalam balavataram hotīti, tena hi rukkhassa mūlatopī aggam bhārataram hoti, guṇasamarikiñṇatopī pāpiyam balavataram hotī”ti. “Na, mahārāja, tāvatakena kusalatopī akusalam balavataram nāma hoti, na buddhabalatopī mārabalam balavataram nāma hoti. Api cettha kāraṇam icchitabbam.

“Yathā, mahārāja, puriso rañño cakkavattissa madhum vā madhupiṇḍikam vā aññam vā upāyanam abhihareyya, tamenam rañño dvārapālo evam vadeyya ‘akālo, bho, ayam rañño dassanāya, tena hi, bho, tava upāyanam gahetvā sīghasīgham paṭinivatta, pure tava rājā daṇḍam dhāressatī’ti . Tato so puriso daṇḍabhaya tasito ubbiggo tam upāyanam ādāya sīghasīgham paṭinivatteyya, api nu kho so, mahārāja, rājā cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamaṭṭakena dvārapālato dubbalataro nāma hoti, aññam vā pana kiñci upāyanam na labheyyā”ti? “Na hi, bhante, issāpakato so, bhante, dvārapālo upāyanam nivāresi, aññena pana dvārena satasahassaguṇampi rañño upāyanam upetī”ti. “Evameva kho, mahārāja, issāpakato māro pāpimā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasaḥsāni amataṁ dibbam ojam gahetvā upagatāni ‘bhagavato kāye ojam odahissāmā’ti bhagavantaṁ namassamānāni pañjalikāni ṛhitānī”ti.

“Hotu, bhante nāgasena, sulabhā bhagavato cattāro paccayā loke

uttamapurisassa, yācitova bhagavā devamanussohi cattāro paccaye paribhuñjati, api ca kho pana mārassa yo adhippāyo, so tāvatakena siddho, yam so bhagavato bhojanassa antarāyamakāsi. Ettha me, bhante, kañkhā na chijjati, vimatijātoham tattha saṃsayapakkhando. Na me tattha mānasam pakkhandati, yam tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke aggapuggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamasamassa anupamassa appatisamassa chavakam lāmakaṃ parittam pāpam anariyam vipannaṃ māro lābhantarāyamakāsī”ti.

“Cattāro kho, mahārāja, antarāyā adiṭhantarāyo uddissa katantarāyo upakkhatantarāyo paribhogantarāyo? Tattha katamo adiṭhantarāyo? Anodissa adassanena anabhisāñkhataṃ koci antarāyam karoti ‘kim parassa dinnenā’ti, ayam adiṭhantarāyo nāma.

“Katamo uddissa katantarāyo? Idhekaccam puggalam upadisitvā uddissa bhojanam paṭiyattam hoti, tam koci antarāyam karoti, ayam uddissa katantarāyo nāma.

“Katamo upakkhaṭantarāyo? Idha yam kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahitam, tattha koci antarāyam karoti, ayam upakkhaṭantarāyo nāma.

“Katamo paribhogantarāyo? Idha yam kiñci paribhogam, tattha koci antarāyam karoti, ayam paribhogantarāyo nāma. Ime kho, mahārāja, cattāro antarāyā.

“Yam pana māro pāpimā pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam neva bhagavato paribhogam na upakkhaṭam na uddissakataṃ, anāgataṃ asampattam adassanena antarāyam kataṃ, tam pana nekassa bhagavato yeva, atha kho ye te tena samayena nikkhantā abbhāgatā, sabbepi te tam divasam bhojanam na labhimṣu, nāham tam, mahārāja, passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāya, yo tassa bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya. Sace koci issāya uddissa kataṃ upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahassadhā vā.

“Cattārome, mahārāja, tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā. Katame cattāro? Lābho, mahārāja, bhagavato uddissa kato upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyam kātum; sarīrānugatā, mahārāja, bhagavato byāmappabhā na sakkā kenaci antarāyam kātum; sabbaññutam, mahārāja, bhagavato nāñaratanaṃ na sakkā kenaci antarāyam kātum; jīvitam, mahārāja,

bhagavato na sakkā kenaci antarāyam kātum. Ime kho, mahārāja, cattāro tathāgatassa kenaci anāvaraṇīyā guṇā, sabbepete, mahārāja, guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā aphusāni kiriyāni. Adassanena, mahārāja, māro pāpimā nilīyitvā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

“Yathā, mahārāja, rañño paccante dese visame adassanena nilīyitvā corā panthaṁ dūsenti. Yadi pana rājā te core passeyya, api nu kho te corā sotthim labheyyu”nti? “Na hi, bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sahassadhā vā”ti. “Evameva kho, mahārāja, adassanena māro pāpimā nilīyitvā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

“Yathā vā pana, mahārāja, itthī sapatikā adassanena nilīyitvā parapurisam sevati, evameva kho, mahārāja, adassanena māro pāpimā nilīyitvā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi, mahārāja, itthī sāmikassa sammukhā parapurisam sevati, api nu kho sā itthī sotthim labheyyā”ti? “Na hi, bhante, haneyyāpi tam, bhante, sāmiko vadheyyāpi bandheyyāpi dāsittam vā upaneyyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, adassanena māro pāpimā nilīyitvā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi, mahārāja, māro pāpimā bhagavato uddissa kataṁ upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahassadhā vā”ti. “Evametam, bhante nāgasena, corikāya kataṁ mārena pāpimatā, nilīyitvā māro pāpimā pañcasālakē brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so, bhante, māro pāpimā bhagavato uddissa kataṁ upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya, muddhā vāssa phaleyya satadhā vā sahassadhā vā, kāyo vāssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya, sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Buddhalābhantarāyapañho pañcamo.

6. Apuññapañho

6. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘yo ajānanto pāṇātipātam karoti, so balavataram apuññam pasavatī’ti. Puna ca bhagavatā vinayapaññattiyā bhanitam ‘anāpatti ajānantassā’ti. Yadi, bhante nāgasena, ajānitvā pāṇātipātam karonto balavataram apuññam pasavati, tena hi ‘anāpatti ajānantassā’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi ‘ajānitvā pāṇātipātam karonto balavataram apuññam pasavatī’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘yo ajānanto pāṇātipātam karoti, so balavataram apuññam pasavatī’ti. Puna ca vinayapaññattiyā bhagavatā bhaṇitam ‘anāpatti ajānantassā’ti. Tattha attantaram atthi. Katamam atthantaram? Atthi, mahārāja, āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti nosaññāvimokkhā. Yāyam, mahārāja, āpatti saññāvimokkhā, tam āpattim ārabba bhagavatā bhaṇitam ‘anāpatti ajānantassā’ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Apuññapañho chattho.

7. Bhikkhusaṅghapariharāṇapañho

7. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘tathāgatassa kho, ānanda, na evam hoti “aham bhikkhusaṅgham pariharissāmī”’ti vā, “mamuddesiko bhikkhusaṅgho”’ti vā’ti. Puna ca metteyyassa bhagavato sabhāvaguṇam paridīpayamānena bhagavatā evam bhaṇitam “so anekasahassam bhikkhusaṅgham pariharissati, seyyathāpi aham etarahi anekasataṁ bhikkhusaṅgham pariharāmī”ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘tathāgatassa kho, ānanda, na evam hoti “aham bhikkhusaṅgham pariharissāmī”’ti vā, “mamuddesiko bhikkhusaṅgho”’ti vā’ti, tena hi anekasataṁ bhikkhusaṅgham pariharāmīti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘so anekasahassam bhikkhusaṅgham pariharissati, seyyathāpi aham etarahi anekasataṁ bhikkhusaṅgham pariharāmī”ti, tena hi tathāgatassa kho, ānanda, na evam hoti ‘aham bhikkhusaṅgham pariharissāmī’’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhusaṅgho’’ti vāti tampi vacanam micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘tathāgatassa kho, ānanda, na evam hoti “aham bhikkhusaṅgham pariharissāmī”’ti vā, “mamuddesiko bhikkhusaṅgho”’ti vā’ti. Puna ca metteyyassāpi bhagavato sabhāvaguṇam paridīpayamānena bhagavatā bhaṇitam ‘so anekasahassam bhikkhusaṅgham pariharissati, seyyathāpi aham etarahi anekasataṁ bhikkhusaṅgham pariharāmī”ti. Etasmīnca, mahārāja, pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na, mahārāja, tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana tathāgatassa anugāmikā. Sammuti, mahārāja, esā ‘aha’nti ‘mamā’’ti, na paramattho eso, vigatam, mahārāja, tathāgatassa pemam, vigato sineho, ‘mayha’ntipi tathāgatassa gahaṇam natthi, upādāya pana avassayo hoti.

“Yathā, mahārāja, pathavī bhūmaṭṭhānam sattānam patiṭṭhā hoti

upassayam, pathaviṭṭhā cete sattā, na ca mahāpathaviyā ‘mayhete’ti apekkhā hoti, evameva kho, mahārāja, tathāgato sabbasattānam patiṭṭhā hoti upassayam, tathāgataṭṭhā cete sattā, na ca tathāgatassa ‘mayhete’ti apekkhā hoti. Yathā vā pana, mahārāja, mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkhapasumanussānam vuḍḍhiṃ deti santatiṃ anupāleti. Vuṭṭhpajīvino cete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa ‘mayhete’ti apekkhā hoti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato sabbasattānam kusaladhamme janeti anupāleti, satthūpajīvino cete sattā sabbe, na ca tathāgatassa ‘mayhete’ti apekkhā hoti. Tam kissa hetu? Attānudiṭṭhiyā pahīnattā”ti.

“Sādhu, bhante nāgasena, sunibbēṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, gahanām agahanām kataṁ, andhakāro āloko kato, bhaggā paravādā, jinaputtānam cakkhum uppādita”nti.

Bhikkhusaṅghapariharanapañho sattamo.

8. Abhejjaparisapañho

8. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘tathāgato abhejjapariso’ti, puna ca bhaṇatha ‘devadattena ekappahāram pañca bhikkhusatāni bhinnānī’ti. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato abhejjapariso, tena hi devadattena ekappahāram pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yam vacanām, tam micchā. Yadi devadattena ekappahāram pañca bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi ‘tathāgato abhejjapariso’ti tampi vacanām micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, gambhīro dunnivethiyō, gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro, etthāyam jano āvato nivuto ovuto pihipto pariyonaddho, ettha tava nāṇabalaṁ dassehi paravādesū”ti.

“Abhejjapariso, mahārāja, tathāgato, devadattena ca ekappahāram pañca bhikkhusatāni bhinnāni, tañca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamāne natthi, mahārāja, abhejjam nāma. Bhedake sati mātāpi puttena bhijjati, puttopi mātarā bhijjati, pitāpi puttena bhijjati, puttopi pitarā bhijjati, bhātāpi bhaginiyā bhijjati, bhaginīpi bhātarā bhijjati, sahāyopi sahāyena bhijjati, nāvāpi nānādārusaṅghaṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkhopi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhīhato bhijjati, suvaṇṇampi jātimantam lohena bhijjati. Api ca, mahārāja, neso adhippāyo viññūnam, nesā buddhānam adhimutti, neso paṇḍitānam chando ‘tathāgato bhejjapariso’ti. Api cettha kāraṇam atthi, yena kāraṇena tathāgato vuccati ‘abhejjapariso’ti. Katamām ettha kāraṇam? Tathāgatassa, mahārāja, katena adānena vā appiyavacanena vā anathacariyāya vā asamānattatāya vā yato

kutoci cariyam carantassapi parisā bhinnāti na sutapubbam, tena kāraṇena tathāgato vuccati ‘abhejjapariso’ti. Tayāpetam, mahārāja, nātabbam ‘atthi kiñci navaṅge buddhavacane suttāgatam, iminā nāma kāraṇena bodhisattassa katena tathāgatassa parisā bhinnā’ti? “Natthi bhante, no cetam loke dissati nopi suyyati. Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Abhejjaparisapañho atṭhamo.

Abhejjavaggo dutiyo.

Imasmim vagge atṭha pañhā.

3. Pañāmitavaggo

1. Seṭṭhadhammapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘dhammo hi, vāsetṭha, seṭṭho janetasmiṁ diṭṭhe ceva dhamme abhisamarāye cā’ti. Puna ca ‘upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘dhammo hi, vāsetṭha, seṭṭho janetasmiṁ diṭṭhe ceva dhamme abhisamarāye cā’ti, tena hi ‘upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi ‘upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti’, tena hi ‘dhammo hi, vāsetṭha, seṭṭho janetasmiṁ diṭṭhe ceva dhamme abhisamarāye cā’ti tam vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘dhammo hi, vāsetṭha, seṭṭho janetasmiṁ diṭṭhe ceva dhamme abhisamarāye cā’ti, ‘upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti’. Tattha pana kāraṇam atthi. Katamam tam kāraṇam?

“Vīsatī kho panime, mahārāja, samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, yehi samaṇo abhivādanapaccuṭṭhānasamānanapūjanāraho hoti. Katame vīsatī samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni? Seṭṭho dhammārāmo, aggo niyamo, cāro vihāro samyamo saṃvaro khanti

soraccaṁ ekattacariyā ekattābhīrati paṭisallānaṁ hiriottappam vīriyam appamādo sikkhāsamādānaṁ uddeso paripucchā sīlādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripūritā, kāsāvadhāraṇam, bhaṇḍubhāvo. Ime kho, mahārāja, vīsatī samañassa samañakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānam anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekkhabhūmim arahantabhūmim okkamati, setṭham bhūmantaram okkamati, arahattāsannagatoti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Khīnāsavehi so sāmaññam upagato, natthi me so samayo’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Aggaparisam so upagato, nāham tam ṭhānam upagato’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Labhati so pātimokkhuddesam sotum, nāham tam labhāmi sotu’nti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“So aññe pabbājeti upasampādeti jinasāsanam vaḍḍheti, ahametam na labhāmi kātu’nti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāham tesu vattāmī’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Upagato so samañaliṅgam, buddhādhippāye ṭhito, tenāham liṅgena dūramapagato’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Parūlhakacchalomo so anañjitaamaṇḍito anulittasīlagandho, aham pana maṇḍanavibhūsanābhīrato’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Api ca, mahārāja, ‘ye te vīsatī samañakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, sabbepe te dhammā bhikkhussa saṃvijjanti, so yeva te dhamme dhāreti, aññepi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanañca natthī’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Yathā, mahārāja, rājakumāro purohitassa santike vijjam adhīyati, khattiyadhammam sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyam abhivādeti paccuṭṭheti ‘sikkhāpako me aya’nti, evameva kho, mahārāja, ‘bhikkhu sikkhāpako vāṃsadharo’ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Api ca, mahārāja, imināpetam pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantataṁ asamavipulabhāvam. Yadi, mahārāja, upāsako sotāpanno arahattam sacchikaroti, dveva tassa gatiyo bhavanti anaññā tasmiṁ yeva divase parinibbāyeyya vā, bhikkhubhāvam vā upagaccheyya. Acalā hi sā, mahārāja, pabbajā, mahatī accuggatā, yadidaṁ bhikkhubhūmī”ti. “Ñāṇagato, bhante nāgasena, pañho sunibbēthito balavatā atibuddhinā tayā, na yimam pañham samattho añño evam viniveṭhetum aññatra tavādisena buddhimatā”ti.

Seṭṭhadhammapañho paṭhamo.

2. Sabbasattahitapharaṇapañho

2. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇtha ‘tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahatī”ti. Puna ca bhaṇtha **aggikkhandhūpame** dhammapariyāye bhañnamāne ‘saṭṭhimattānam bhikkhūnam uñham lohitam mukhato uggata’nti. Aggikkhandhūpamam, bhante, dhammapariyāyam desentena tathāgatena saṭṭhimattānam bhikkhūnam hitamapanetvā ahitamupadahitam. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahati, tena hi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañnamāne saṭṭhimattānam bhikkhūnam uñham lohitam mukhato uggatanti yam vacanam, tam micchā. Yadi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañnamāne saṭṭhimattānam bhikkhūnam uñham lohitam mukhato uggatam, tena hi tathāgato sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahatī tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Tathāgato, mahārāja, sabbasattānam ahitamapanetvā hitamupadahati, aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañnamāne saṭṭhimattānam bhikkhūnam uñham lohitam mukhato uggata, tañca pana na tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenā”ti.

“Yadi, bhante nāgasena, tathāgato aggikkhandhūpamam dhammapariyāyam na bhāseyya, api nu tesam uñham lohitam mukhato

uggaccheyyāti, na hi, mahārāja, micchāpaṭipannānam tesam bhagavato dhammapariyāyam sutvā pariṭāho kāye uppajji, tena tesam pariṭāhenā uṇham lohitam mukhato uggata”nti. “Tena hi, bhante nāgasena, tathāgatasseva katena tesam uṇham lohitam mukhato uggatam, tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya, yathā nāma, bhante nāgasena, ahi vammikam paviseyya, athaññataro pañsukāmo puriso vammikam bhinditvā pañsum hareyya, tassa pañsuvaraṇena vammikassa susiram pidaheyya, atha tattheva so assāsam alabhamāno mareyya, nanu so, bhante, ahi tassa purisassa katena maranappatto”ti. “Āma mahārājā”ti. “Evameva kho, bhante nāgasena, tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyā”ti.

“Tathāgato, mahārāja, dhammaṁ desayamāno anunayappaṭigham na karoti, anunayappaṭighavippamutto dhammaṁ deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Yepana micchāpaṭipannā, te patanti. Yathā, mahārāja, purisassa ambam vā jambum vā madhukam vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni daļhabandhanāni, tāni tattheva accutāni tiṭṭhanti, yāni tattha phalāni pūtivāṇṭamūlāni dubbalabandhanāni, tāni patanti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato dhammaṁ desayamāno anunayappaṭigham na karoti, anunayappaṭighavippamutto dhammaṁ deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te patanti.

“Yathā vā pana, mahārāja, kassako dhaññam ropetukāmo khettam kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunayappaṭighavippamutto dhammaṁ deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te tiṇāni viya maranti.

“Yathā vā pana, mahārāja, manussā rasahetu yantena ucchum pīlayanti, tesam ucchum pīlayamānānam ye tattha yantamukhagatā kimayo, te pīliyanti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammadayantamabhipīlayati, ye tattha micchāpaṭipannā, te kimī viya maranti”ti.

“Nanu, bhante nāgasena, te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā”ti? “Api nu kho, mahārāja, tacchako rukkham tacchanto ujukam parisuddham karoti”ti? “Na hi, bhante, vajjanīyam apanetvā tacchako rukkham ujukam parisuddham karoti”ti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgato parisam rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetum, micchāpaṭipanne pana satte apanetvā bodhaneyye satte bodheti, attakatena pana te, mahārāja,

micchāpaṭipannā patanti.

“Yathā, mahārāja, kadalī velu assatarī attajena haññati, evameva kho, mahārāja, ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti.

“Yathā, mahārāja, corā attakatena cakkhuppāṭanam sūlāropanam sīsacchedanam pāpuṇanti, evameva kho, mahārāja, ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti. Yesam, mahārāja, saṭṭhimattānam bhikkhūnam uñham lohitam mukhato uggatam, tesam tam neva bhagavato katena, na paresam katena, atha kho attano yeva katena.

“Yathā, mahārāja, puriso sabbajanassa amataṁ dadeyya, te tam amataṁ asitvā arogā dīghāyukā sabbītito parimucceyyum, athaññataro puriso durupacārena tam asitvā maraṇam pāpuṇeyya, api nu kho so, mahārāja, amatadāyako puriso tatonidānam kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānam amataṁ dhammadānam deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patanti. Bhojanam, mahārāja, sabbasattānam jīvitam rakkhati, tamekacce bhuñjitvā visūcikāya maranti, api nu kho so, mahārāja, bhojanadāyako puriso tatonidānam kiñci apuññam āpajjeyyā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānam amataṁ dhammadānam deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patantī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Sabbasattahitapharaṇapañho dutiyo.

3. Vatthaguyhanidassanapañho

3. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam tathāgatena –

“Kāyena samvaro sādhu , sādhu vācāya samvaro;

Manasā samvaro sādhu, sādhu sabbattha samvaro”ti.

“Puna ca tathāgato catunnam parisānam majhe nisīditvā purato devamanussānam selassa brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyham dassesi. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘kāyena samvaro sādhū’ti, tena

hi selassa brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyham dassesi ti yam vacanam, tam micchā. Yadi selassa brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyham dasseti, tena hi ‘kāyena saṃvaro sādhū’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘kāyena saṃvaro sādhū’ti, selassa ca brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyham dassitam. Yassa kho, mahārāja, tathāgate kañkhā uppannā, tassa bodhanatthāya bhagavā iddhiyā tappaṭibhāgam kāyam dasseti, so yeva tam pāṭihāriyam passatī”ti.

“Ko panetam, bhante nāgasena, saddahissati, yam parisagato eko yeva tam guyham passati, avasesā tattheva vasantā na passantīti. Iṅgha me tvam tattha kāraṇam upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehī”ti. “Dīṭhapubbo pana tayā, mahārāja, koci byādhito puriso parikīṇo nātimittehī”ti. “Āma bhante”ti. “Api nu kho sā, mahārāja, parisā passatetam vedanam, yāya so puriso vedanāya vedayatī”ti. “Na hi bhante, attanā yeva so, bhante, puriso vedayatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, yasseva tathāgate kañkhā uppannā, tasseva tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgam kāyam dasseti, so yeva tam pāṭihāriyam passatī.

“Yathā vā pana, mahārāja, kañcideva purisam bhūto āviseyya, api nu kho sā, mahārāja, parisā passati tam bhūtāgamana”nti? “Na hi, bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamanam passatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, yasseva tathāgate kañkhā uppannā, tasseva tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgam kāyam dasseti, so yeva tam pāṭihāriyam passatī”ti.

“Dukkaram, bhante nāgasena, bhagavatā katham, yam ekassapi adassanīyam, tam dassentenā”ti. “Na, mahārāja, bhagavā guyham dassesi, iddhiyā pana chāyam dassesī”ti. “Chāyāyapi, bhante, dīṭhāya dīṭham yeva hoti guyham, yam disvā niṭṭham gato”ti. “Dukkarañcāpi, mahārāja, tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetum. Yadi, mahārāja, tathāgato kiriyam hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujjheyyum. Yasmā ca kho, mahārāja, yogaññū tathāgato bodhaneyye satte bodhetum, tasmā tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti, tena tena yogena bodhaneyye bodheti.

“Yathā, mahārāja, bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti, tena tena bhesajjena āturaṇam upasaṅkamati, vamanīyam vameti, virecanīyam vireceti, anulepanīyam anulimpeti, anuvāsanīyam anuvāseti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti, tena tena yogena bodheti.

“Yathā vā pana, mahārāja, itthī mūlhagabbhā bhisakkassa adassanīyam guyham dasseti, evameva kho, mahārāja, tathāgato bodhaneyye satte bodhetum adassanīyam guyham iddhiyā chāyam dassesi. Natthi, mahārāja, adassanīyo nāma okāso puggalam upādāya. Yadi, mahārāja, koci bhagavato hadayam disvā bujjheyya, tassapi bhagavā yogena hadayam dasseyya, yogaññū, mahārāja, tathāgato desanākusalo.

“Nanu, mahārāja, tathāgato therassa nandassa adhimuttīm jānitvā tam devabhavaṇam netvā devakaññāyo dassesi ‘imināyam kulaputto bujhhissatī’ti, tena ca so kulaputto bujghi. Iti kho, mahārāja, tathāgato anekapariyāyena subhanimittam hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesi. Evampi tathāgato yogaññū desanākusalo.

“Puna caparam, mahārāja, tathāgato therassa cūlapanthakassa bhātarā nikkaḍḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumaṇ colakhaṇḍam adāsi ‘imināyam kulaputto bujhhissatī’ti, so ca kulaputto tena kāraṇena jinasāsane vasībhāvam pāpuṇi. Evampi, mahārāja, tathāgato yogaññū desanākusalo.

“Puna caparam, mahārāja, tathāgato brāhmaṇassa mogharājassa yāva tatiyam pañham puṭho na byākāsi ‘evamimassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatī’ti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvam pāpuṇi. Evampi, mahārāja, tathāgato yogaññū desanākusalo”ti.

“Sādhu, bhante nāgasena, sunibbēthito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gahanam agahanam kataṁ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā paravādā, jinaputtānam cakkhum tayā uppāditam, nippaṭibhānā titthiyā, tvam gaṇivarapavaramāsajjā”ti.

Vatthaguyhanidassanapañho tatiyo.

4. Pharusavācābhāvapañho

4. “Bhante nāgasena, bhāsītampetam therena sāriputtaṇa dhammasenāpatinā ‘parisuddhavacīsamācāro āvuso tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritam, yam tathāgato rakkheyya ‘mā me idam paro aññāsī’ti. Puna ca tathāgato therassa sudinnassa kalandaputtassa aparādhe pārājikam paññapento pharusāhi vācāhi moghapurisavādena

samudācari, tena ca so thero moghapurisavādena mañkucittavasena rundhitattā vippaṭisārī nāgasenā parisuddhavacīsamācāro tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritam, tena hi tathāgatena therassa sudinnassa kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇanti yam vacanam, tam micchā. Yadi bhagavatā therassa sudinnassa kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇam, tena hi parisuddhavacīsamācāro tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritanti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā ‘parisuddhavacīsamācāro āvuso tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritam, yam tathāgato rakkheyya ‘mā me idam paro aññāsi’ti. Āyasmato ca sudinnassa kalandaputtassa aparādhe pārājikam paññapentena bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇam, tañca pana adutthacittena asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñca tattha yāthāvalakkhaṇam, yassa, mahārāja, puggalassa imasmim attabhāve catusaccābhisaṁayo na hoti, tassa purisattanam mogham aññam kayiramānam aññena sambhavati, tena vuccati ‘moghapuriso’ti. Iti, mahārāja, bhagavatā āyasmato sudinnassa kalandaputtassa satāvavacanena samudāciṇṇam, no abhūtavādenā”ti.

“Sabhāvampi, bhante nāgasena, yo akkosanto bhaṇati, tassa mayam kahāpaṇam daṇḍam dhārema, aparādho yeva so vatthum nissāya visum vohāram ācaranto akkosati”ti. “Atthi pana, mahārāja, sutapubbam tayā khalitassa abhivādanam vā paccuṭṭhānam vā sakkāram vā upāyanānuppadānam vā”ti? “Na hi, bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito, so paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamaṅgampissa chindanti hanantipi bandhantipi ghātentipi jhāpentipī”ti . “Tena hi, mahārāja, bhagavatā kiriyā yeva katā, no akiriyā”ti.

“Kiriyampi, bhante nāgasena, kurumānena patirūpena kātabbam anucchavikena, savanenapi, bhante nāgasena, tathāgatassa sadevako loko ottappati hiriyyati bhiyyo dassanena tatuttariṁ upasaṅkamanena payirupāsanenā”ti. “Api nu kho, mahārāja, tikičchako abhisanne kāye kupite dose sinehanīyāni bhesajjāni detī”ti? “Na hi, bhante, tiñhāni lekhanīyāni bhesajjāni detī”ti. “Evameva kho, mahārāja, tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamāya anusitthim deti, pharusāpi, mahārāja, tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā, mahārāja, uñhampi udakam yam kiñci sinehanīyam sinehayati, mudukam karoti, evameva kho, mahārāja, pharusāpi tathāgatassa vācā athavatī hoti

karuṇāsaṅgatā. Yathā, mahārāja, pituvacanam puttānam atthavantaṁ hoti karuṇāsaṅgataṁ, evameva kho, mahārāja, pharusāpi tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsaṅgatā. Pharusāpi, mahārāja, tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā hoti. Yathā, mahārāja, duggandhampi gomuttaṁ pītam virasampi agadām khāyitam sattānam byādhiṁ hanati, evameva kho, mahārāja, pharusāpi tathāgatassa vācā atthavatī karuṇāsaṅgatā. Yathā, mahārāja, mahantopi tūlapuñjo parassa kāye nipatitvā rujam na karoti, evameva kho, mahārāja, pharusāpi tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetī”ti. “Suvinicchito, bhante nāgasena, pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Pharusavācābhāvapañho catuttho.

5. Rukkhaacetanābhāvapañho

5. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam tathāgatena –

“Acetanam brāhmaṇa assuṇtantam, jāno ajānantamimam palāsam; Āraddhavīriyo dhuvam appamatto, sukhaseyyam pucchasi kissa hetū’ti .

Puna ca bhaṇitam –

“Iti phandanarukkhopi, tāvade ajjhabhāsatha;
Mayhampi vacanam atthi, bhāradvāja suṇohi me’ti .

“Yadi, bhante nāgasena, rukkho acetano, tena hi phandanena rukkhena bhāradvājena saha sallapitanti yam vacanam, tam micchā. Yadi phandanena rukkhena bhāradvājena saddhiṁ sallapitam, tena hi rukkho acetanoti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppato, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘rukkho acetano’ti, phandanena ca rukkhena bhāradvājena saddhiṁ sallapitam, tañca pana vacanam lokasamaññāya bhaṇitam. Natthi, mahārāja, acetanassa rukkhassa sallāpo nāma, api ca, mahārāja, tasmiṁ rukkhe adhivatthāya devatāyetam adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatī cesā lokapannattī, yathā, mahārāja, sakātam dhaññassa paripūritaṁ dhaññasakaṭanti janō voharati, na ca tam dhaññamayam sakātam, rukkhamayam sakātam, tasmiṁ sakāte dhaññassa

pana ākiritattā dhaññasakaṭanti jano voharati, evameva kho, mahārāja, na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmīm rukkhe adhivatthā devatā, tassā yeva tam adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaññatti.

“Yathā vā pana, mahārāja, dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na tam takkaṃ, yam so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati, evameva kho, mahārāja, na rukkho sallapati, rukkho acetano. Yā pana tasmīm rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva tam adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaññatti.

“Yathā vā pana, mahārāja, asantam sādhetukāmo santam sādhemīti voharati, asiddham siddhanti voharati, evamesā lokasamaññā, evameva kho, mahārāja, na rukkho sallapati, rukkho acetano. Yā pana tasmīm rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva tam adhivacanam rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaññatti, yāya, mahārāja, lokasamaññāya jano voharati, tathāgatopi tāyeva lokasamaññāya sattānam dhammam desetī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Rukkhaacetanābhāvapañño pañcamo.

6. Piṇḍapātamahapphalapañho

6. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam dhammasaṅgītikārakehi therehi

“Cundassa bhattam bhuñjitvā, kammārassāti me sutam;

Ābādham samphusī dhīro, pabālhām māraṇantika’nti .

“Puna ca bhagavatā bhanitam ‘dveme, ānanda, piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamṣatarā ca. Katame dve? Yañca piṇḍapātam paribhuñjitvā tathāgato anuttaram sammāsambodhim abhisambujhi, yañca piṇḍapātam paribhuñjitvā tathāgato anupādisesāya nibbānadhbātuyā parinibbāyati. Ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamṣtarā cā’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavato cundassa bhattam bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālhā ca vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi ‘dveme, ānanda, piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamṣtarā cā’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi dveme piṇḍapātā

samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā ca, tena hi bhagavato cundassa bhattaṁ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālhā ca vedanā pavattā māraṇantikāti tampi vacanāṁ micchā. Kimnu kho, bhante nāgasena, so piṇḍapāto visagatataṁ mahapphalo, roguppādakatāya mahapphalo, āyuvināsakatāya mahapphalo, bhagavato jīvitaharanatāya mahapphalo? Tattha me kāraṇam brūhi paravādānam niggahāya, ethāyam jano sammūlho lobhavasena atibahuṁ khāyitena lohitapakkhandikā uppannāti. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, dhammasaṅgītikārakehi therehi –

“Cundassa bhattaṁ bhuñjitvā, kammārassāti me sutam;

Ābādham samphusī dhīro, pabālhām māraṇantika’nti.

“Bhagavatā ca bhaṇitaṁ ‘dveme, ānanda, piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā ca. Katame dve? Yañca piṇḍapātam paribhuñjitvā tathāgato anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambujhi, yañca piṇḍapātam paribhuñjitvā tathāgato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā’ti.

“So pana piṇḍapāto bahuguṇo anekāniṣaṁso. Devatā, mahārāja, haṭṭhā pasannamānasā ‘ayam bhagavato pacchimo piṇḍapāto’ti dibbam ojam sūkaramaddave ākirimsu. Tañca pana sammāpākam lahupākam manuññam bahurasam jaṭharaggitejassa hitam. Na, mahārāja, tatonidānam bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca, mahārāja, bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

“Yathā, mahārāja, pakatiyā jalāmāno aggi aññasmim upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evameva kho, mahārāja, bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

“Yathā vā pana, mahārāja, soto pakatiyā sandamāno abhivuṭṭhe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evameva kho, mahārāja, bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

“Yathā vā pana, mahārāja, pakatiyā abhisannadhātu kucchi aññasmim ajjhoharite bhiyyo āyameyya , evameva kho, mahārāja, bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi, natthi, mahārāja, tasmim piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā dosam āropetu”nti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti? “Dhammānumajjanasamāpattivasena, mahārāja, te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti.

“Bhante nāgasena, katamesam dhammānam anumajjanasamāpattivasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti? “Navannam, mahārāja, anupubbavihārasamāpattīnam anulomappaṭilomasamāpajjanavasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti.

“Bhante nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattam tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anulomappaṭilomam samāpajji”ti? “Āma, mahārājā”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam bhante nāgasena. Yam imasmim buddhakkhette asadisam paramadānam, tampi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitam. Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam, bhante nāgasena. Yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānupubbavihārasamāpattivasena dānam mahapphalatarā hoti mahānisamsatarañca. Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Piṇḍapātamahapphalapañho chaṭṭho.

7. Buddhapūjanapañho

7. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam tathāgatena ‘abyāvaṭā tumhe, ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti. Puna ca bhaṇitam –

“Pūjetha nam pūjaniyassa dhātum;

Evaṁ karā saggamito gamissathā’ti.

“Yadi, bhante nāgasena, tathāgatena bhaṇitam ‘abyāvaṭā tumhe, ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti, tena hi ‘pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evam karā saggamito gamissathā’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evam karā saggamito gamissathā’ti, tena hi ‘abyāvaṭā tumhe ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘abyāvaṭā tumhe, ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti, puna ca bhaṇitam ‘pūjetha nam pūjaniyassa dhātum, evam karā saggamito gamissathā’ti, tañca pana na sabbesam jinaputtānam yeva ārabbha bhaṇitam ‘abyāvaṭā tumhe, ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti. Akammaṁ hetam, mahārāja, jinaputtānam yadidam pūjā, sammasanam saṅkhārānam, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddham, sadatthamanuyuñjanā, etam jinaputtānam karaṇīyam, avasesānam devamanussānam pūjā karaṇīyā.

“Yathā, mahārāja, mahiyā rājaputtānam hatthiassarathadhanutharulekhamuddāsikkhākhaggamantasutisammutiyyuddhayujjhāpanakiriyā karaṇīyā, avasesānam puthuvessasuddānam kasi vanijjāgorakkhākaraṇīyā, evameva kho, mahārāja, akammaṁ hetam jinaputtānam yadidam pūjā, sammasanam saṅkhārānam, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddham, sadatthamanuyuñjanā, etam jinaputtānam karaṇīyam, avasesānam devamanussānam pūjā karaṇīyā.

“Yathā vā pana, mahārāja, brāhmaṇamāṇavakānam iruvedam yajurvedam sāmavedam athabbaṇavedam lakkhaṇam itihāsam purāṇam nighaṇdu keṭubham akkharappabhedaṁ padam veyyākaraṇam bhāsamaggam uppātam supinam nimittam chaṭṭaṅgam candaggāham sūriyaggāham sukkarāhucaritam uluggahayuddham devadundubhissaram okkanti ukkāpātam bhūmikammaṁ disādāham bhummantalikkham jotisaṁ lokāyatikam sācakkam migacakkam antaracakkam missakuppādam sakunarutaravitam sikkhā karaṇīyā, avasesānam puthuvessasuddānam kasi vanijjā gorakkhā karaṇīyā, evameva kho, mahārāja, akammaṁ hetam jinaputtānam yadidam pūjā, sammasanam saṅkhārānam, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddham, sadatthamanuyuñjanā, etam jinaputtānam karaṇīyam, avasesānam devamanussānam pūjā karaṇīyā, tasmā, mahārāja, tathāgato ‘mā ime

akamme yuñjantu, kamme ime yuñjantū’ti āha ‘abyāvaṭā tumhe, ānanda, hotha tathāgatassa sarīrapūjāyā’ti. Yadetaṁ, mahārāja, tathāgato na bhaneyya, paticcīvarampi attano pariyādāpetvā bhikkhū buddhapūjam yeva kareyyu”nti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Buddhapūjanapañho sattamo.

8. Pādasakalikāhatapañho

8. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘bhagavato gacchantassa ayam acetanā mahāpathavī ninnam unnamati, unnataṁ onamatī’ti, puna ca bhaṇatha ‘bhagavato pādo sakalikāya khato’ti. Yā sā sakalikā bhagavato pāde patitā, kissa pana sā sakalikā bhagavato pādā na nivattā. Yadi, bhante nāgasena, bhagavato gacchantassa ayam acetanā mahāpathavī ninnam unnamati, unnataṁ onamatī, tena hi ‘bhagavato pādo sakalikāya khato’ti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi bhagavato pādo sakalikāya khato, tena hi ‘bhagavato gacchantassa ayam acetanā mahāpathavī ninnam unnamati unnataṁ onamatī’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Saccam, mahārāja, atthetam bhagavato gacchantassa ayam acetanā mahāpathavī ninnam unnamati unnataṁ onamatī, bhagavato ca pādo sakalikāya khato, na ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, devadattassa upakkamena patitā. Devadatto, mahārāja, bahūni jātisatasahassāni bhagavati āghātam bandhi, so tena āghātena ‘mahantam kūṭāgrappamāṇam pāsāṇam bhagavato upari pātessāmī’ti muñci. Atha dve selā pathavito uṭṭhahitvā tam pāsāṇam sampaṭicchimṣu, atha nesam sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī bhagavato pāde patitā”ti.

“Yathā ca, bhante nāgasena, dve selā pāsāṇam sampaṭicchimṣu, tatheva papaṭikāpi sampaṭicchitabbā”ti? “Sampaṭicchitampi, mahārāja, idhekaccam paggharati pasavati na ṭhānamupagacchatī, yathā, mahārāja, udakam pāṇinā gahitam aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchatī, khīram takkam madhum appi tesam maccharasam mañṣarasam pāṇinā gahitam aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchatī, evameva kho, mahārāja, sampaṭicchanattham upagatānam dvinnam selānam sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī bhagavato pāde patitā.

“Yathā vā pana, mahārāja, sañhasukhumaṇurajasamam puṭinam

muṭṭhinā gahitam aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho, mahārāja, sampaṭicchanatham upagatānam dvinnam selānam sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjītvā yena vā tena vā patantī bhagavato pāde patitā.

“Yathā vā pana, mahārāja, kabaļo mukhena gahito idhekaccassa mukhato muccitvā paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho, mahārāja, sampaṭicchanatham upagatānam dvinnam selānam sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjītvā yena vā tena vā patantī bhagavato pāde patitā”ti.

“Hotu, bhante nāgasena, selehi pāsāṇo sampaṭicchito, atha papaṭikāyapi apaciti kātabbā yatheva mahāpathavyī”ti? “Dvādasime, mahārāja, apacitim na karonti. Katame dvādasa? Ratto rāgavasena apacitim na karoti, dutṭho dosavasena, mūlho mohavasena, unnato mānavasena, nigguno avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, luddho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasādhanatāya apacitim na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitim na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjītvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā bhagavato pāde patitā.

“Yathā vā pana, mahārāja, sañhasukhumaṇurajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evameva kho, mahārāja, sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjītvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā bhagavato pāde patitā. Yadi pana, mahārāja, sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya, tampi te selā pāsāṇapapaṭikam uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana, mahārāja, papaṭikā na bhūmaṭṭhā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjītvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā bhagavato pāde patitā.

“Yathā vā pana, mahārāja, vātamandalikāya ukkhittam purāṇapāṇṇam animittakatadisaṁ yena vā tena vā patati, evameva kho, mahārāja, esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā bhagavato pāde patitā. Api ca, mahārāja, akataññussa kadariyassa devadattassa dukkhānubhavanāya papaṭikā bhagavato pāde patitā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Pādasakalikāhatapañho aṭṭhamo.

9. Aggaggasamaṇapañho

9. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘āsavānam khayā samaṇo hotī’ti. Puna ca bhaṇitam –

“Catubbhi dhammehi samaṅgibhūtam, tam ve naram samaṇam āhu loke’ti.

Tatime cattāro dhammā khanti appāhāratā rativippahānam ākiñcaññaṁ. Sabbāni panetāni aparikkhīṇāsavassa sakilesasseva honti. Yadi, bhante nāgasena, āsavānam khayā samaṇo hoti, tena hi ‘catubbhi dhammehi samaṅgibhūtam, tam ve naram samaṇam āhu loke’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi catubbhi dhammehi samaṅgibhūto samaṇo hoti, tena hi ‘āsavānam khayā samaṇo hotī’ti tampi vacanam micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘āsavānam khayā samaṇo hotī’ti. Puna ca bhaṇitam ‘catubbhi dhammehi samaṅgibhūtam, tam ve naram samaṇam āhu loke’ti. Tadidam, mahārāja, vacanam tesam tesam puggalānam gunavasena bhaṇitam ‘catubbhi dhammehi samaṅgibhūtam, tam ve naram samaṇam āhu loke’ti, idam pana niravasesavacanam ‘āsavānam khayā samaṇo hotī’ti.

“Api ca, mahārāja, ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati. Yathā, mahārāja, yāni kānicī jalajathalajapupphāni, vassikam̄ tesam̄ aggamakkhāyati, avasesāni yāni kānicī vividhāni pupphajātāni, sabbāni tāni pupphāni yeva, upādāyupādāya pana vassikam̄ yeva puppham̄ janassa pathhitam̄ pihayitam̄. Evameva kho, mahārāja, ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati.

“Yathā vā pana, mahārāja, sabbadhaññānam sāli aggamakkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo, tā sabbā upādāyupādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sāli yeva tesam̄ aggamakkhāyati. Evameva kho, mahārāja, ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyatī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Aggaggasamaṇapañho navamo.

10. Vaṇṇabhaṇanapañho

10. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘mamam vā, bhikkhave, pare vaṇṇam bhāseyyum, dhammassa vā, saṅghassa vā vaṇṇam bhāseyyum, tatra tumhehi na ānando, na somanassam, na cetaso uppilāvitattam karaṇīya’nti puna ca tathāgato selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttarim sakaguṇam pakittesi –

“Rājāhamasmi selāti, dhammarājā anuttaro;

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiya’nti .

“Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam ‘mamam vā, bhikkhave, pare vaṇṇam bhāseyyum, dhammassa vā saṅghassa vā vaṇṇam bhāseyyum, tatra tumhehi na ānando, na somanassam, na cetaso uppilāvitattam karaṇīya’nti, tena hi selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttarim sakaguṇam pakittesi ti yam vacanam, tam micchā. Yadi selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttarim sakaguṇam pakittesi, tena hi ‘mamam vā, bhikkhave, pare vaṇṇam bhāseyyum, dhammassa vā saṅghassa vā vaṇṇam bhāseyyum, tatra tumhehi na ānando, na somanassam, na cetaso uppilāvitattam karaṇīya’nti tami vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘mamam vā, bhikkhave, pare vaṇṇam bhāseyyum, dhammassa vā saṅghassa vā vaṇṇam bhāseyyum, tatra tumhehi na ānando, na somanassam, na cetaso uppilāvitattam karaṇīya’nti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttarim sakaguṇam pakittitam –

“Rājāhamasmi selāti, dhammarājā anuttaro;

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiya’nti.

“Paṭhamam, mahārāja, bhagavatā dhammassa sabhāvasarasalakkhaṇam sabhāvam avitatham bhūtam taccham tathattham paridīpayamānenā bhanitam ‘mamam vā bhikkhave, pare vaṇṇam bhāseyyum, dhammassa vā saṅghassa vā vaṇṇam bhāseyyum, tatra tumhehi na ānando, na somanassam, na cetaso uppilāvitattam karaṇīya’nti. Yam pana bhagavatā selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttarim sakaguṇam pakittitam ‘rājāhamasmi selāti, dhammarājā anuttaro’ti tam na lābhahetu, na yasahetu, na attahetu, na pakkahahetu, na antevāsikamyatāya, atha kho

anukampāya kāruññena hitavasena evam̄ imassa dhommābhisaṁayo bhavissati tiṇṇañca māṇavakasatānanti, evam̄ bhiyyo uttarim̄ sakaguṇam̄ bhanitam̄ ‘rājāhamasmi selāti, dhammarājā anuttaro’ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam̄ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Vaṇṇabhaṇanapañho dasamo.

11. Ahimsāniggahapañho

11. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam̄ bhagavatā ‘ahimsayam̄ param̄ loke, piyo hohisi māmako’ti. Puna ca bhaṇitañ ‘niggañhe niggahāraham̄, pagganhe paggahāraha’nti. Niggaho nāma, bhante nāgasena, hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanam̄ kāraṇā māraṇam̄ santativikopanam̄, na etam̄ vacanam̄ bhagavato yuttam̄, na ca bhagavā arahati etam̄ vacanam̄ vattum. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam̄ ‘ahimsayam̄ param̄ loke, piyo hohisi māmako’ti, tena hi “niggañhe niggahāraham̄, pagganhe paggahāraha”nti yam̄ vacanam̄, tam̄ micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitañ “niggañhe niggahāraham̄, pagganhe paggahāraha”nti, tena hi “ahimsayam̄ param̄ loke, piyo hohisi māmako”ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam̄, mahārāja, bhagavatā ‘ahimsayam̄ param̄ loke, piyo hohisi māmako’ti, bhaṇitañca ‘niggañhe niggahāraham̄, pagganhe paggahāraha’nti. ‘Ahimsayam̄ param̄ loke, piyo hohisi māmako’ti sabbesam̄, mahārāja, tathāgatānam̄ anumatañ etam̄, esā anusīṭhi, esā dhammadesanā, dhammo hi, mahārāja, ahimsālakkhaṇo, sabhāvavacanam̄ etam̄. Yam̄ pana, mahārāja, tathāgato āha ‘niggañhe niggahāraham̄, pagganhe paggahāraha’nti, bhāsā esā, uddhatañ, mahārāja, cittam̄ niggahetabbam̄, līnam̄ cittam̄ paggahetabbam̄. Akusalam̄ cittam̄ niggahetabbam̄, kusalam̄ cittam̄ paggahetabbam̄. Ayoniso manasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggahetabbo. Micchāpaṭipanno niggahetabbo, sammāpaṭipanno paggahetabbo. Anariyo niggahetabbo ariyo paggahetabbo. Coro niggahetabbo, acoro paggahetabbo”ti.

“Hotu, bhante nāgasena, idāni tvam̄ paccāgatosi mama visayam̄, yamaham̄ pucchāmi, so me attho upagato. Coro pana, bhante nāgasena, niggañhantena kathañ niggahetabbo”ti? “Coro, mahārāja, niggañhantena evam̄ niggahetabbo, paribhāsanīyo paribhāsitarabbbo, dañḍanīyo dañḍetabbbbo, pabbājanīyo pabbājetabbbbo, bandhanīyo bandhitabbbbo, ghātanīyo ghātetabbbbo”ti. “Yam̄ pana, bhante nāgasena, corānam̄ ghātanam̄, tam̄

tathāgatānam anumata”nti? “Na hi, mahārāja”ti. “Kissa pana coro anusāsanīyo anumato tathāgatāna”nti? “Yo so, mahārāja, ghātīyati, na so tathāgatānam anumatiyā ghātīyati, sayamkatena so ghātīyati, api ca dhammānusīṭhiyā anusāsiyati, sakkā pana, mahārāja, tayā purisaṁ akārakam anaparādham vīthiyam carantaṁ gahetvā ghātayitu”nti? “Na sakkā, bhante”ti. “Kena kāraṇena, mahārāja”ti? “Akārakattā, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, na coro tathāgatānam anumatiyā haññati, sayamkatena so haññati, kim panettha anusāsako kiñci dosaṁ āpajjati”ti? “Na hi bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, tathāgatānam anusīṭhi sammānusīṭhi hoti”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaticchāmī”ti.

Ahiṁsāniggahapañho ekādasamo.

12. Bhikkhupaṇāmitapañho

12. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘akkodhano vigatakhilohamasmi’ti, puna ca tathāgato there sāriputtamoggallāne saparise pañāmesi, kim nu kho, bhante nāgasena, tathāgato kupito parisam pañāmesi, udāhu tuṭṭho pañāmesi, etam tāva jānāhi imam nāmāti? Yadi, bhante nāgasena, kupito parisam pañāmesi, tena hi tathāgatassa kodho appaṭivattito, yadi tuṭṭho pañāmesi, tena hi avatthusmiṁ ajānantena pañāmitā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘akkodhano vigatakhilohamasmi’ti, pañāmitā ca therā sāriputtamoggallānā saparisā, tañca pana na kopena, idha, mahārāja, kocideva puriso mahāpathaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāne vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho, mahārāja, mahāpathavī kupyitā tam pātetī”ti? “Na hi, bhante, natthi mahāpathaviyā kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā mahāpathavī, sayameva so alaso khalitvā patitoti. Evameva kho, mahārāja, natthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayam kateneva te attano aparādhena pañāmitā.

“Idha pana, mahārāja, mahāsamuddo na matena kunapena samvasati, yaṁ hoti mahāsamudde matam kuṇapam, tam khippameva nicchubhati thalam ussāreti. Api nu kho, mahārāja, mahāsamuddo kupito tam kuṇapam nicchubhatī”ti? “Na hi, bhante, natthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamutto mahāsamuddo”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā

tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayam kateneva te attano aparādhena pañāmitā.

“Yathā, mahārāja, pathaviyā khalito patīyati, evam jinasāsanavare khalitopañāmīyati. Yathā, mahārāja, samuddemataṁ kuṇapamīnicchubhīyati, evam jinasāsanavare khalito pañāmīyati. Yam pana te, mahārāja, tathāgato pañāmesi, tesam atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo ‘evam ime jātijarābyādhimaraṇehi parimuccissantī’ti pañāmesī’ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Bhikkhupañāmitapañho dvādasamo.

Pañāmitavaggo tatiyo.

Imasmīm vagge dvādasa pañhā.

4. Sabbaññutaññavaggo

1. Iddhikammavipākapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam iddhimantānam yadidam mahāmoggallāno’ti. Puna ca kira so laguṇehi paripothito bhinnasīso sañcūṇitaṭṭhimāṁsadhamanichinnaparigatto parinibbuto . Yadi, bhante nāgasena, thero mahāmoggallāno iddhiyā koṭīm gato, tena hi laguṇehi pothito parinibbutoti yam vacanam, tam micchā. Yadi laguṇehi paripothito parinibbuto, tena hi iddhiyā koṭīm gatoti tampi vacanam micchā. Kim na samattho iddhiyā attano upaghātaṁ apanayitum, sadevakkassapi lokassa paṭisaraṇam bhavitum arahoti? Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam iddhimantānam yadidam mahāmoggallāno’ti. Āyasmā ca mahāmoggallāno laguṇahato parinibbuto, tañca pana kammādhiggahitenā”ti.

“Nanu, bhante nāgasena, iddhimato iddhivisayopi kammavipākopi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabbaṁ. Yathā nāma, bhante, keci phalakāmā kapitthena kapittham pothenti, ambena ambam pothenti, evameva kho, bhante nāgasena, acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabba”nti?

“Acintiyānampi, mahārāja, ekam adhimattam balavataram, yathā, mahārāja, mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānampi tesam eko sabbe abhibhavitvā āṇam pavatteti. Evameva kho, mahārāja, tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya āṇam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti.

“Idha pana, mahārāja, koci puriso kismiñcideva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhaginī vā bhātaro vā sakhī vā sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya āṇam pavatteti. Kim tattha kāraṇam? Aparādhikatā. Evameva kho, mahārāja, tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya āṇam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahiyā davaḍāhe samuṭṭhite ghaṭasahassampi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya āṇam pavatteti. Kim tattha kāraṇam? Balavatā tejassa. Evameva kho, mahārāja, tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya āṇam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti, tasmā, mahārāja, āyasmato mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa lagulehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaticchāmī”ti.

Iddhikammavipākapañho paṭhamo.

2. Dhammadvinayapaṭicchannāpaṭicchannapañho

2. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘tathāgatappavedito, bhikkhave, dhammadvinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno’ti. Puna ca pātimokkhuddeso kevalañca vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam. Yadi, bhante nāgasena, jinasāsane yuttam vā pattam vā samayaṁ labhetha, vinayapaṇṇatti vivaṭa sobheyya. Kena kāraṇena? Kevalam tattha sikkhā samyamo niyamo sīlaguṇācārapaṇṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam ‘tathāgatappavedito, bhikkhave, dhammadvinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno’ti, tena hi ‘pātimokkhuddeso kevalañca vinayapiṭakam pihitam paṭicchanna’nti yam vacanam, tam micchā. Yadi pātimokkhuddeso kevalañca vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam, tena hi ‘tathāgatappavedito, bhikkhave, dhammadvinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato

koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘tathāgatappavedito, bhikkhave, dhammadvinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno’ti. Puna ca pātimokkhuddeso kevalañca vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam, tañca pana na sabbesam, sīmam katvā pihitam.

“Tividhena, mahārāja, bhagavatā pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto, pubbakānam tathāgatānam vamsavasena pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto, dhammassa garukattā pihipto, bhikkhubhūmiyā garukattā pihipto.

“Katham pubbakānam tathāgatānam vamsavasena pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto, eso vamso, mahārāja, sabbesam pubbakānam tathāgatānam yadidam bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānam pihipto. Yathā, mahārāja, khattiyanam khattiyanamāyā khattiyesu yeva carati, evametañ khattiyanam lokassa pavenī avasesānam pihitā. Evameva kho, mahārāja, eso vamso sabbesam pubbakānam tathāgatānam yadidam bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānam pihipto.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahiyā gañā vattanti, seyyathidam, mallā atonā pabbatā dhammadgiriyā brahmagiriyā naṭakā naccakā laṅghakā pisācā mañibhaddā puṇṇabaddhā candimasūriyā siridevatā kālidevatā, sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtāti, tesam tesam rahassam tesu tesu gañesu yeva carati, avasesānam pihitam. Evameva kho, mahārāja, eso vamso sabbesam pubbakānam tathāgatānam yadidam bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānam pihipto. Evam pubbakānam tathāgatānam vamsavasena pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto.

“Katham dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto? Dhammo, mahārāja, garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññam ārādheti, tam tattha paramparāsammattakārītāya pāpuṇāti, na tam tattha paramparāsammattakārītāya pāpuṇāti, mā cāyam sāradhammo varadhammo asammattakārīnam hatthagato oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyam sāradhammo varadhammo dujjananagato oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito bhavatūti. Evam dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmam katvā pihipto.

“Yathā, mahārāja,
sāravarapavaraabhijātajātimantarattalohitacandanam nāma
savarapuramanugatam oññātam avaññātam hīlitam khīlitam garahitam

bhavati, evameva kho, mahārāja, mā cāyam sāradhammo varadhammo paramparāasammattakārīnaṁ hatthagato oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyam sāradhammo varadhammo dujjanagato oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito bhavatūti. Evam dhammadassa garukattā pātimokkhuddeso sīmam̄ katvā pihipto.

“Katham bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmam̄ katvā pihipto, bhikkhubhāvo kho, mahārāja, loke atuliyō appamāṇo anagghiyo, na sakkā kenaci agghāpetum tuletum parimetum, māyam evarūpe bhikkhubhāve ṭhito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnam̄ yeva antare pātimokkhuddeso carati. Yathā, mahārāja, loke varapavarabhaṇḍam̄ vatthaṁ vā attharaṇam̄ vā gajaturaṅgarathasuvanṇarajatamaṇimuttāitthiratanādīni vā vijitakammasūrā vā sabbe te rājānamupagacchanti, evameva kho, mahārāja, yāvatā loke sugatāgamapariyattiācārasamyamasīlasaṁvaraguṇā, sabbe te bhikkhusaṅghamupagatā bhavanti. Evam bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmam̄ katvā pihipto”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampiṭicchāmī”ti.

Dhammadvinayapaṭicchannāpaṭicchannapañho dutiyo.

3. Musāvādagarulahubhāvapañho

3. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘sampajānamusāvāde pārājiko hotī’ti. Puna ca bhaṇitam̄ ‘sampajānamusāvāde lahukam̄ āpattim̄ āpajjati ekassa santike desanāvatthuka’nti. Bhante nāgasena, ko panettha viseso, kiṁ kāraṇam̄, yañcekena musāvādena ucchijjati, yañcekena musāvādena satekiccho hoti? Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam̄ ‘sampajānamusāvāde pārājiko hotī’ti, tena hi ‘sampajānamusāvāde lahukam̄ āpattim̄ āpajjati ekassa santike desanāvatthuka’nti yam̄ vacanam̄, tam̄ micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam̄ ‘sampajānamusāvāde lahukam̄ āpattim̄ āpajjati ekassa santike desanāvatthuka’nti, tena hi ‘sampajānamusāvāde pārājiko hotī’ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘sampajānamusāvāde pārājiko hotī’ti. Bhaṇitañca ‘sampajānamusāvāde lahukam̄ āpattim̄ āpajjati ekassa santike desanāvatthuka’nti, tañca pana vatthuvasena garukalahukam̄ hoti. Tam̄ kiṁ maññasi, mahārāja, idha koci puriso parassa pāñinā pahāram dadeyya, tassa tumhe kiṁ daṇḍam̄ dhārethā”ti? “Yadi so, bhante, āha ‘nakkhamāmī’ti, tassa mayam̄ akkhamamāne kahāpanam̄ harāpemā”ti

“idha pana, mahārāja, so yeva puriso tava pāṇīnā pahāram dadeyya, tassa pana ko daṇḍo”ti? “Hatthampissa, bhante, chedāpeyyāma, pādampi chedāpeyyāma, yāva sīsam kalīracchejjam chedāpeyyāma, sabbampi tam geham vilumpāpeyyāma, ubhatopakkhe yāva sattamam kulaṁ samugghātāpeyyāmā”ti. “Ko panettha, mahārāja, viseso, kiṁ kāraṇam, yam ekassa pāṇippahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yam tava pāṇippahāre hatthacchejjam pādacchejjam yāva kalīracchejjam sabbagehādānam ubhatopakkhe yāva sattamakulā samugghāto”ti? “Manussantarena, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sampajānamusāvādo vatthuvasena garukalahuko hotī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Musāvādagarulahubhāvapañho tatiyo.

4. Bodhisattadhammatāpañho

4. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā dhammatādhammapariyāye ‘pubbeva bodhisattānam mātāpitaro niyatā honti, bodhi niyatā hoti, aggasāvakā niyatā honti, putto niyato hoti, upaṭṭhāko niyato hotī’ti. Puna ca tumhe bhaṇatha ‘tusite kāye ṭhito bodhisatto aṭṭha mahāvilocanāni viloceti, kālaṁ viloceti, dīpaṁ viloceti, desam viloceti, kulaṁ viloceti, janettīm viloceti, āyūm viloceti, māsam viloceti, nekkhammam viloceti’ti. Bhante nāgasena, aparipakke nāne bujjhanam natthi, paripakke nāne na sakkā nimesantarampi āgametum, anatikkamanīyam paripakkamānasam. Kasmā bodhisatto kālaṁ vilokehi ‘kamhi kāle uppajjāmī’ti. Aparipakke nāne bujjhanam natthi, paripakke nāne na sakkā nimesantarampi āgametum, kasmā bodhisatto kulaṁ viloceti ‘kumhi kule uppajjāmī’ti. Yadi, bhante nāgasena, pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi ‘kulaṁ viloceti’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi kulaṁ viloceti, tena hi ‘pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Niyatā, mahārāja, pubbeva bodhisattassa mātāpitaro, kulañca bodhisatto viloceti. Kinti pana kulaṁ viloceti ‘ye me mātāpitaro, te khattiyā udāhu brāhmaṇā’ti. Evam kulaṁ viloceti.

“Aṭṭhannam, mahārāja, pubbeva anāgataṁ oloketabbam hoti. Katamesam aṭṭhannam? Vāṇijassa, mahārāja, pubbeva vikkayabhaṇḍam oloketabbam hoti, hatthināgassa pubbeva sonḍāya anāgato maggo oloketabbo

hoti, sākaṭikassa pubbeva anāgataṁ tittham̄ oloketabbam̄ hoti, niyāmakassa pubbeva anāgataṁ tīram̄ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbeva āyum̄ oloketvā āturo upasaṅkamitabbo hoti, uttarasetussa pubbeva thirāthirabhāvam̄ jānitvā abhiruhitabbam̄ hoti, bhikkhussa pubbeva anāgataṁ kālam̄ paccavekkhitvā bhojanam̄ bhuñjitabbam̄ hoti, bodhisattānam̄ pubbeva kulam̄ oloketabbam̄ hoti ‘khattiyakulam̄ vā brāhmaṇakulam̄ vā’ti. Imesaṁ kho, mahārāja, atṭhannam̄ pubbeva anāgataṁ oloketabbam̄ hotī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Bodhisattadhammatāpañho catuttho.

5. Attanipātanapañho

5. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam̄ bhagavatā ‘na, bhikkhave, attānam̄ pātetabbam̄, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Puna ca tumhe bhanatha ‘yattha katthaci bhagavā sāvakānam̄ dhammaṁ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṁ deseti, yo hi koci jātijarābyādhimaraṇam̄ samatikkamatī, tam̄ paramāya pasam̄sāya pasam̄satī”ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam̄ ‘na, bhikkhave, attānam̄ pātetabbam̄, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti, tena hi ‘jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṁ deseti”ti yam vacanam̄, tam̄ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṁ deseti, tena hi ‘na, bhikkhave, attānam̄ pātetabbam̄, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam̄, mahārāja, bhagavatā ‘na, bhikkhave, attānam̄ pātetabbam̄, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Yattha katthaci bhagavatā sāvakānam̄ dhammaṁ desayāmānenā ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito, tattha pana kāraṇam̄ atthi, yena bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cā”ti.

“Kiṁ panettha, bhante nāgasena, kāraṇam̄, yena bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cā”ti? “Sīlavā, mahārāja, sīlasampanno agadasamo sattānam̄ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānam̄ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānam̄ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānam̄ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānam̄ caturoghapāragamane, satthavāhasamo sattānam̄ jātikantāratāraṇe, vātasamo sattānam̄ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānam̄ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānam̄ kusalasikkhāpane, sudesakasamo sattānam̄

khemapathamācikkhaṇe. Evarūpo, mahārāja, bahuguṇo anekaguṇo appamāṇaguṇo guṇarāsi guṇapuñjo sattānam vadḍhikaro sīlavā ‘mā vinassī’ ti sattānam anukampāya bhagavā sikkhāpadam paññapesi ‘na, bhikkhave, attānam pātetabbam, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo’ti. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena bhagavā paṭikkhipi. Bhāsitampetam, mahārāja, therena kumārakassapena vicitrakathikena pāyāsirājaññassa paralokam dīpayamānena ‘yathā yathā kho rājañña samaṇabrahmañā sīlavanto kalyāṇadhammā ciram dīghamaddhānam tiṭṭhanti, tathā tathā bahum puññam pasavanti, bahujanahitāya ca paṭipajjanti bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussāna’nti.

“Kena pana kāraṇena bhagavā samādapesi? Jātipi, mahārāja, dukkhā, jarāpi dukkhā, byādhipi dukkho, maraṇampi dukkham, sokopi dukkho, paridevopi dukkho, dukkhampi dukkham, domanassampi dukkham, upāyāsopi dukkho, appiyehi sampayogopi dukkho, piyehi vippayogopi dukkho, mātumaraṇampi dukkham, pitumaraṇampi dukkham, bhātumaraṇampi dukkham, bhaginimaraṇampi dukkham, puttamaranampi dukkham, dāramaranampi dukkham, dāsamaranampi dukkham, nātimaranampi dukkham, nātibyananampi dukkham, rogabyasanampi dukkham, bhogabyasanampi dukkham, sīlabyasanampi dukkham, diṭṭhibyananampi dukkham, rājabhayampi dukkham, corabhayampi dukkham, veribhayampi dukkham, dubbhikkhabhayampi dukkham, aggibhayampi dukkham, udakabhayampi dukkham, ūmibhayampi dukkham, āvaṭṭabhayampi dukkham, kumbhīlabhayampi dukkham, susukābhayampi dukkham, attānuvādabhayampi dukkham, parānuvādabhayampi dukkham, daṇḍabhayampi dukkham, duggatibhayampi dukkham, parisāsārajjabhayampi dukkham, ājīvakabhayampi dukkham, maraṇabhayampi dukkham, vettehi tālanampi dukkham, kasāhi tālanampi dukkham, addhadanḍakehi tālanampi dukkham, hatthacchedanampi dukkham, pādacchedanampi dukkham, hatthapādacchedanampi dukkham, kaṇṇacchedanampi dukkham, nāsacchedanampi dukkham, kaṇṇanāsacchedanampi dukkham, bilaṅgathālikampi dukkham, saṅkhamuṇḍikampi dukkham, rāhumukhampi dukkham, jotimālikampi dukkham, hatthapajjotikampi dukkham, erakavattikampi dukkham, cīrakavāsikampi dukkham, eṇeyyakampi dukkham, balisamaṇsikampi dukkham, kahāpaṇikampi dukkham, khārāpatacchikampi dukkham, palighaparivattikampi dukkham, palālapīṭhakampi dukkham, tattena telena osiñcanampi dukkham, sunakhehi khādāpanampi dukkham, jīvasūlāropanampi dukkham, asinā sīsacchedanampi dukkham, evarūpāni, mahārāja, bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati.

“Yathā, mahārāja, himavantapabbate abhivuṭṭham udakam gaṅgāya nadiyā pāsāṇa sakkhara khara marumba āvaṭṭa gaggalaka ūmikavaṇkacadika āvaraṇanīvaraṇamūlakasākhāsu pariyottharati, evameva kho, mahārāja, evarūpāni bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattam, mahārāja, dukkham, appavattam sukham. Appavattassa guṇam pavattassa ca bhayaṁ dīpayamāno, mahārāja, bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jātijarābyādhimaraṇasamatikkamāya samādapesi, idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena bhagavā samādapesī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, sunibbethito pañho, sukathitam kāraṇam, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Attanipātanapañho pañcamo.

6. Mettābhāvanānisamsapañho

6. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘mettāya, bhikkhave, cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādasānisamsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasa? Sukham supati, sukham paṭibujjhati, na pāpakaṁ supinam passati, manussānam piyo hoti, amanussānam piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visam vā sattham vā kamati, tuvatam cittaṁ samādhiyati, mukhavaṇṇo vippasīdati, asammūlho kālam karoti, uttarim appativijjhanto brahmalokūpago hotī”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha ‘sāmo kumāro mettāvihārī migasaṅghena parivuto pavane vicaranto pīliyakkhenā raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito’ti.

“Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘mettāya bhikkhave... pe... brahmalokūpago hotī”ti, tena hi “sāmo kumāro mettāvihārī migasaṅghena parivuto pavane vicaranto pīliyakkhenā raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi sāmo kumāro mettāvihārī migasaṅghena parivuto pavane vicaranto pīliyakkhenā raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tena hi ‘mettāya, bhikkhave...pe... sattham vā kamati’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sunipuno parisānho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānam manujānam gatte sedam moceyya, so tavānuppatto, vijātehi tam mahājaṭājaṭitam, anāgatānam jinaputtānam cakkhum dehi nibbāhanāyā”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘mettāya bhikkhave...pe... sattham vā kamati’ti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasaṅghena parivuto

pavane vicaranto pīliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tattha pana, mahārāja, kāraṇam atthi. Katamam tattha kāraṇam? Nete, mahārāja, gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā, sāmo, mahārāja, kumāro ghaṭam ukkhipanto tasmiṁ khaṇe mettābhāvanāya pamatto ahosi.

“Yasmim, mahārāja, khaṇe puggalo mettaṁ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṁ khaṇe aggi vā visam vā sattham vā kamati. Tassa ye keci ahitakāmā upagantvā tam na passanti, na tasmiṁ okāsam labhanti. Nete, mahārāja, gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā. Idha, mahārāja, puriso saṅgāmasūro abhejjakavacajālikam sannayhitvā saṅgāmaṁ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmiṁ okāsam labhanti, neso, mahārāja, guṇo saṅgāmasūrassa, abhejjakavacajālikāyeso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evameva kho, mahārāja, nete gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā.

“Yasmim, mahārāja, khaṇe puggalo mettaṁ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṁ khaṇe aggi vā visam vā sattham vā kamati. Tassa ye keci ahitakāmā upagantvā tam na passanti, tasmiṁ okāsam na labhanti, nete, mahārāja, gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā. Idha pana, mahārāja, puriso dibbam antaradhānam mūlam hatthe kareyya, yāva tam mūlam tassa hatthagataṁ hoti, tāva na añño koci pakatimanusso tam purisam passati. Neso, mahārāja, guṇo purisassa, mūlasseso guṇo antaradhānassa, yam so pakatimanussānam cakkhupathe na dissati. Evameva kho, mahārāja, nete gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā.

“Yasmim, mahārāja, khaṇe puggalo mettaṁ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṁ khaṇe aggi vā visam vā sattham vā kamati. Tassa ye keci ahitakāmā upagantvā tam na passanti, na tasmiṁ okāsam labhanti. Nete, mahārāja, gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā. Yathā vā pana, mahārāja, purisam sukataṁ mahāleñamanuppavīttham mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, neso, mahārāja, guṇo purisassa, mahāleñasseso guṇo, yam mahāmegho abhivassamāno na tam temeti. Evameva kho, mahārāja, nete gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā.

“Yasmim, mahārāja, khaṇe puggalo mettaṁ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṁ khaṇe aggi vā visam vā sattham vā kamati. Tassa ye keci ahitakāmā upagantvā tam na passanti, na tassa sakkonti ahitam kātum nete, mahārāja, gunā puggalassa, mettābhāvanāyete gunā”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam bhante nāgasena, sabbapāpanivāraṇā

mettābhāvanā”ti. “Sabbakusalaguṇāvahā, mahārāja, mettābhāvanā hitānampi ahitānampi, ye te sattā viññāṇabaddhā, sabbesam̄ mahānisamsā mettābhāvanā samvibhajitabbā”ti.

Mettābhāvanānisamsapañho chaṭṭho.

7. Kusalākusalasamavisamapañho

7. “Bhante nāgasena ‘kusalakārissapi akusalakārissapi vipāko samasamo, udāhu koci viseso atthī’ti? “Atthi, mahārāja, kusalassa ca akusalassacaviseso, kusalam̄, mahārāja, sukhavipākam̄ saggasamvattanikam̄, akusalam̄ dukkhavipākam̄ nirayasaṁvattanika”nti.

“Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘devadatto ekantakañho, ekantakañhehi dhammehi samannāgato, bodhisatto ekantasukko, ekantasukkehi dhammehi samannāgato’ti. Puna ca devadatto bhave bhave yasena ca pakkhena ca bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā devadatto nagare bārāṇasiyam brahmadattassa rāñño purohitaputto ahosi, tadā bodhisatto chavakacanḍālo ahosi vijjādharo, vijjam̄ parijappitvā akāle ambaphalāni nibbattesi, ettha tāva bodhisatto devadattato jātiyā nihīno yasena ca nihīno.

“Puna caparam̄ yadā devadatto rājā ahosi mahā mahīpati sabbakāmasamaṅgī, tadā bodhisatto tassūpabhogo ahosi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno, tassa cārugativilāsam̄ asahamāno rājā vadhamicchanto hatthācariyam evamavoca ‘asikkhito te, ācariya, hatthināgo, tassa ākāsagamanam̄ nāma kāraṇam̄ karohī’ti, tatthapi tāva bodhisatto devadattato jātiyā nihīno lāmako tiracchānagato.

“Puna caparam̄ yadā devadatto manusso ahosi pavane naṭṭhāyiko, tadā bodhisatto mahāpathavī nāma makkāto ahosi, etthapi tāva dissati viseso manussassa ca tiracchānagatassa ca, tatthapi tāva bodhisatto devadattato jātiyā nihīno.

“Puna caparam̄ yadā devadatto manusso ahosi soṇuttaro nāma nesādo balavā balavataro nāgabalo, tadā bodhisatto chaddanto nāma nāgarājā ahosi. Tadā so luddako tam̄ hatthināgaṇam̄ ghātesi, tatthapi tāva devadattova adhikataro.

“Puna caparam̄ yadā devadatto manusso ahosi vanacarako aniketavāsī,

tadā bodhisatto sakuṇo ahosi tittiro mantajjhāyī, tadāpi so vanacarako tam sakuṇam ghātesi, tatthapi tāva devadattova jātiyā adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto kalābu nāma kāsirājā ahosi, tadā bodhisatto tāpaso ahosi khantivādī. Tadā so rājā tassa tāpasassa kuddho hatthapāde vamsakalīre viya chedāpesi, tatthapi tāva devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

“Puna caparam yadā devadatto manusso ahosi vanacaro, tadā bodhisatto nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadāpi so vanacaro tam vānarindam ghātesi saddhiṃ mātarā kaniṭṭhabhātikena ca, tatthapi tāva devadatto yeva adhikataro jātiyā.

“Puna caparam yadā devadatto manusso ahosi acelako kārambhiyo nāma, tadā bodhisatto pañdarako nāma nāgarājā ahosi, tatthapi tāva devadatto yeva jātiyā adhikataro jātiyā.

“Puna caparam yadā devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā bodhisatto tacchako nāma mahāsūkaro ahosi, tatthapi tāva devadatto yeva jātiyā adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto cetīsu sūraparicaro nāma rājā ahosi upari purisamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā bodhisatto kapilo nāma brāhmaṇo ahosi, tatthapi tāva devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

“Puna caparam yadā devadatto manusso ahosi sāmo nāma, tadā bodhisatto ruru nāma migarājā ahosi, tatthapi tāva devadatto yeva jātiyā adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā bodhisatto hatthināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattakkhattum dante chinditvā hari, tatthapi tāva devadatto yeva yoniyā adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto siṅgālo ahosi khattiyadhammo, so yāvatā jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā bodhisatto vidhuro nāma pañdito ahosi, tatthapi tāva devadatto yeva yasena adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto hatthināgo hutvā laṭukikāya sakuṇikāya puttake ghātesi, tadā bodhisattopi hatthināgo ahosi yūthapati, tattha tāva ubhopi te samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto yakkho ahosi adhammo nāma, tadā bodhisattopi yakkho ahosi dhammo nāma, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto nāviko ahosi pañcannam kulasatānam issaro, tadā bodhisattopi nāviko ahosi pañcannam kulasatānam issaro, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto satthavāho ahosi pañcannam sakatasatānam issaro, tadā bodhisattopi satthavāho ahosi pañcannam sakatasatānam issaro, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto sākho nāma migarājā ahosi, tadā bodhisattopi nigrodho nāma migarājā ahosi, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto sākho nāma senāpati ahosi, tadā bodhisattopi nigrodho nāma rājā ahosi, tatthapi tāva ubhopi samasamā ahesum.

“Puna caparam yadā devadatto khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā bodhisatto cando nāma rājakumāro ahosi, tadā so khaṇḍahālo yeva adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto brahmaddatto nāma rājā ahosi, tadā bodhisatto tassa putto mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtam corapapāte khipāpesi, yato kutoci pitāva puttānam adhikataro hoti visiṭṭhoti, tatthapi tāva devadatto yeva adhikataro.

“Puna caparam yadā devadatto mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā bodhisatto tassa putto dhammapālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsañca chedāpesi, tatthapi tāva devadatto yeva uttaro adhikataro.

Ajjetarahi ubhopi sakyakule jāyiṁsu. Bodhisatto buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, devadatto tassa devātidevassa sāsane pabbajitvā iddhiṁ nibbattetvā buddhālayam akāsi. Kim nu kho, bhante nāgasena, yam mayā bhaṇitam, tam sabbam tatham udāhu vitatha”nti?

“Yam tvam, mahārāja, bahuvidham kāraṇam osāresi, sabbam

tam tatheva, no aññathā”ti. “Yadi, bhante nāgasena, kañhopi sukkopi samasamagatikā honti, tena hi kusalampi akusalampi samasamavipākam hoti”ti? “Na hi, mahārāja, kusalampi akusalampi samasamavipākam hoti, na hi, mahārāja, devadatto sabbajanehi paṭiviruddho, bodhisatteneva paṭiviruddho. Yo tassa bodhisattena paṭiviruddho, so tasmiṁ tasmiṁ yeva bhave paccati phalam deti. Devadattopi, mahārāja, issariye ṭhito janapadesu ārakkham deti, setum sabham puññasālam kāreti, samañabrahmañānam kapañaddhikavañibbakānam nāthānāthānam yathāpañihitam dānam deti. Tassa so vipākena bhave bhave sampattiyo patilabhati. Kassetam, mahārāja, sakkā vattum vinā dānena damena samyamena uposathakamma sampattim anubhavissatī?

“Yam pana tvam, mahārāja, evam vadesi ‘devadatto ca bodhisatto ca ekato anuparivattantī’ti, so na jātisatassa accayena samāgamo ahosi, na jātisahassassa accayena, na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahūnaṁ ahorattānam accayena samāgamo ahosi. Yam panetam, mahārāja, bhagavatā **kāñakacchappamam** upadassitaṁ manussattappaṭilābhāya, tathūpamam, mahārāja, imesam samāgamaṁ dhārehi.

“Na, mahārāja, bodhisattassa devadatteneva saddhim samāgamo ahosi, theropi, mahārāja, sāriputto anekesu jātisatasahassesu bodhisattassa pīta ahosi, mahāpitā ahosi, cūlapitā ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi.

“Bodhisattopi, mahārāja, anekesu jātisatasahassesu therassa sāriputtassa pītā ahosi, mahāpitā ahosi, cūlapitā ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi, sabbepi, mahārāja, sattanikāyapariyāpannā saṁsārasotamanugatā saṁsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāgacchanti. Yathā, mahārāja, udakaṁ sotena vuyhamānam suciasucikalyāñapāpakena samāgacchati, evameva kho, mahārāja, sabbepi sattanikāyapariyāpannā saṁsārasotamanugatā saṁsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāgacchanti. Devadatto, mahārāja, yakkho samāno attanā adhammo pare adhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni mahāniraye pacci, bodhisattopi, mahārāja, yakkho samāno attanā dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni sagge modi sabbakāmasamaṅgī, api ca, mahārāja, devadatto imasmiṁ bhave buddham anāśādanīyamāśādayitvā samaggañca saṅgham bhinditvā pathavim pāvisi, tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisaṅkhaye”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Kusalākusalasamavisamapañho sattamo.

8. Amarādevīpañho

8. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

“Sace labhetha khaṇam vā raho vā, nimantakam vāpi labhetha tādisam;

Sabbāva itthī kayirum nu pāpam, aññam aladdhā pīṭhasappinā saddhi’nti.

“Puna ca kathīyati ‘mahosadhassa bhariyā amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājappaṭisamaṁ sāmikam karitvā sahassena nimantīyamānā pāpam nākāsi’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam ‘sace...pe... saddhi’nti tena hi ‘mahosadhassa bhariyā...pe... nākāsi’ti yan vacanam, tam micchā. Yadi mahosadhassa bhariyā...pe... nākāsi, tena hi ‘sace...pe... saddhi’nti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘sace...pe... saddhi’nti. Kathīyati ca ‘mahosadhassa bhariyā ...pe... nākāsi’ti. Kareyya sā, mahārāja, itthī sahassam labhamānā tādisena purisena saddhim pāpakammam, na sā kareyya sace khaṇam vā raho vā nimantakam vāpi tādisam labheyya, vicinātī sā, mahārāja, amarā itthī na addasa khaṇam vā raho vā nimantakam vāpi tādisam.

“Idha loke garahabhayā khaṇam na passi, paraloke nirayabhayā khaṇam na passi, kaṭukavipākam pāpanti khaṇam na passi, piyam amūñcitukāmā khaṇam na passi, sāmikassa garukatāya khaṇam na passi, dhammadam apacāyantī khaṇam na passi, anariyam garahantī khaṇam na passi, kiriyan abhinditukāmā khaṇam na passi. Evarūpehi bahūhi kāraṇehi khaṇam na passi.

“Rahopi sā loke vicinitvā apassantī pāpam nākāsi. Sace sā manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya. Sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya. Sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya. Sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, attanāva pāpehi raho na labheyya. Sace attanāva pāpehi raho labheyya, atha

adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho alabhitvā pāpam nākāsi.

“Nimantakampi sā loke vicinitvā tādisam alabhantī pāpam nākāsi. Mahosadho, mahārāja, pañđito atthavīsatiyā aṅgehi samannāgato. Katamehi atthavīsatiyā aṅgehi samannāgato? Mahosadho, mahārāja, sūro hirimā ottappī sapakkho mittasampanno khamo sīlavā saccavādī soceyyasampanno akkodhano anatimānī anusūyako vīriyavā āyūhako saṅgāhako samvibhāgī sakhiло nivātavutti saṅho asaṭho amāyāvī atibuddhisampanno kittimā vijjāsampanno hitesi upanissitānam pathito sabbajanassa dhanavā yasavā. Mahosadho, mahārāja, pañđito imehi atthavīsatiyā aṅgehi samannāgato. Sā aññam tādisam nimantakam alabhitvā pāpam nākāsi”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Amarādevīpañho atthamo.

9. Arahantaabhāyanapañho

9. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘vigatabhayasantāsā arahanto’ti. Puna ca nagare rājagahe dhanapālakam hatthim bhagavati opatantam disvā pañca khīñāsavasatāni pariccajītvā jinavaram pakkantāni disāvidisam ekam ṭhapetvā theram ānandam. Kiñ nu kho, bhante nāgasena, te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti dasabalam pātetukāmā pakkantā, udāhu tathāgatassa atulam vipulamasamam pāṭīhāriyam daṭṭhukāmā pakkantā? Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘vigatabhayasantāsā arahanto’ti, tena hi ‘nagare...pe...ānanda’nti yam vacanam tam micchā. Yadi nagare rājagahe dhanapālakam hatthim bhagavati opatantam disvā pañca khīñāsavasatāni pariccajītvā jinavaram pakkantāni disāvidisam ekam ṭhapetvā theram ānandam, tena hi ‘vigatabhayasantāsā arahanto’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘vigatabhayasantāsā arahanto’ti, nagare rājagahe dhanapālakam hatthim bhagavati opatantam disvā pañca khīñāsavasatāni pariccajītvā jinavaram pakkantāni disāvidisam ekam ṭhapetvā theram ānandam, tañca pana na bhayā, nāpi bhagavantam pātetukāmatāya.

“Yena pana, mahārāja, hetunā arahanto bhāyeyyum vā tāseyyum vā, so hetu arahantānam samucchinno, tasmā vigatabhayasantāsā arahanto,

bhāyati nu, mahārāja, mahāpathavī khaṇantepi bhindantepi dhārentepi samuddapabbatagirisikhareti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārājā”ti? “Natthi, bhante, mahāpathaviyā so hetu, yena hetunā mahāpathavī bhāyeyya vā tāseyya vā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi arahantānam so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyum vā tāseyyum vā.

“Bhāyati nu, mahārāja, giriṣikharam chindante vā bhindante vā patante vā agginā dahante vā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārājā”ti? “Natthi, bhante, giriṣikharaṭṭa so hetu, yena hetunā giriṣikharam bhāyeyya vā tāseyya vā”ti. “Evameva kho, mahārāja, natthi arahantānam so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyum vā tāseyyum vā.

“Yadipi, mahārāja, lokadhātusatasahassesu ye keci sattanikāyapariyāpannā sabbepi te sattihatthā ekam arahantām upadhāvītvā tāseyyum, na bhaveyya arahato cittassa kiñci aññathattam. Kim kāraṇam? Aṭṭhānanamanavakāsatāya.

“Api ca, mahārāja, tesam khīṇāsavānam evam cetoparivitakko ahosi ‘ajja naravarapavare jinavaravasabhe nagaravaramanuppavīṭhe vīthiyā dhanapālako hatthī āpatissati, asaṁsayamatidevadevam upaṭṭhāko na pariccajissati, yadi mayam sabbepi bhagavantam na pariccajissāma, ānandassa guṇo pākaṭo na bhavissati, na heva ca tathāgataṁ samupagamissati hatthināgo, handa mayam apagacchāma, evamidam mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, ānandassa ca guṇo pākaṭo bhavissati”ti. Evam te arahanto ānisamsam disvā disāvidisaṁ pakkantā”ti. “Suvibhatto, bhante nāgasena, pañho, evametam natthi arahantānam bhayam vā santāso vā, ānisamsam disvā arahanto pakkantā disāvidisa”nti.

Arahantaabhāyanapañho navamo.

10. Buddhasabbaññubhāvapañho

10. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘tathāgato sabbaññū’ti. Puna ca bhaṇatha ‘tathāgatena sāriputtamoggallānappamukhe bhikkhusaṅghe pañāmite cātumeyyakā ca sakyā brahmā ca sahampati bījūpamañca vacchataruṇūpamañca upadasvetvā bhagavantam pasādesum khamāpesum nijjhattam akamṣū’ti. Kim nu kho, bhante nāgasena, aññātā tā upamā tathāgatassa, yāhi tathāgato upamāhi orato khamito upasanto nijjhattam gato? Yadi, bhante nāgasena, tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi buddho asabbaññū, yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṇsāpekkho pañāmesi, tena

hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Sabbaññū, mahārāja, tathāgato, tāhi ca upamāhi bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattam gato. Dhammassāmī, mahārāja, tathāgato, tathāgatappavediteheva te opammehi tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca tathāgato pasanno ‘sādhū’ti abbhānumodi.

“Yathā, mahārāja, itthī sāmikassa santakeneva dhanena sāmikam ārādheti toseti pasādeti, tañca sāmiko ‘sādhū’ti abbhānumodati, evameva kho, mahārāja, cātumeyyakā ca sakyā brahmā ca sahampati tathāgatappavediteheva opammehi tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca tathāgato pasanno ‘sādhū’ti abbhānumodi.

“Yathā vā pana, mahārāja, kappako rañño santakeneva suvaṇṇaphaṇakena rañño uttamaṅgam pasādhayamāno rājānaṁ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno ‘sādhū’ti abbhānumodati, yathicchitamanuppadeti, evameva kho, mahārāja, cātumeyyakā ca sakyā brahmā ca sahampati tathāgatappavediteheva opammehi tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca tathāgato pasanno ‘sādhū’ti abbhānumodi.

“Yathā vā pana, mahārāja, saddhivihāriko upajjhāyābhataṁ piṇḍapātam gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyam ārādheti toseti pasādeti, tañca upajjhāyo pasanno ‘sādhū’ti abbhānumodati, evameva kho, mahārāja, cātumeyyakā ca sakyā brahmā ca sahampati tathāgatappavediteheva opammehi tathāgataṁ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca tathāgato pasanno ‘sādhū’ti abbhānumoditvā sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṁ desesi”ti. “Sādhū, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaticchāmīti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dasamo.

Sabbaññutaññavaggo catuttho.

Imasmim vagge dasa pañhā.

5. Santhavavaggo

1. Santhavapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

“Santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo;

Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti.

“Puna ca bhagavatā bhaṇitam ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti. Yadi, bhante nāgasena, tathāgatena bhaṇitam ‘santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo. Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti, tena hi ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti, tena hi ‘santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo. Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo. Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti. Bhaṇitañca ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti. Yam, mahārāja, bhagavatā bhaṇitam ‘santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo. Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti, tam sabhāvavacanam asesavacanam nissesavacanam nippariyāyavacanam samañānucchavam samañāsāruppaṁ samañappatirūpaṁ samañārahaṁ samañagocaramaṁ samañappaṭipadā samañappaṭipatti. Yathā, mahārāja, āraññako migo araññe pavane caramāno nirālayo aniketo yathicchakam sayati, evameva kho, mahārāja, bhikkhunā ‘santhavato bhayam jātam, niketā jāyate rajo. Aniketamasanthavam, etam ve munidassana’nti cintetabbam.

“Yam pana, mahārāja, bhagavatā bhaṇitam ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti, tam dve athavase sampassamānenā bhagavatā bhaṇitam. Katame dve? Vihāradānam nāma sabbabuddhehi vanṇitam anumataṁ thomitam pasattham, tam te vihāradānam datvā jātijarāmarañā parimuccissantīti. Ayam tāva paṭhamo ānisamso vihāradāne.

“Puna caparam vihāre vijjamāne bhikkhuniyo byattasaṅketā bhavissanti, sulabham dassanam dassanakāmānam, anikete duddassanā bhavissantīti. Ayaṁ dutiyo ānisamso vihāradāne. Ime dve athavase sampassamānenā bhagavatā bhaṇitam ‘vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute’ti, na tattha buddhaputtena ālayo karaṇīyo nikete”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Santhavapañho pañhamo.

2. Udarasamyatapañho

2. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

“Uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti.

“Puna ca bhagavatā bhaṇitam ‘aham kho panudāyi, appekadā iminā pattenā samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti, tena hi ‘aham kho panudāyi, appekadā iminā pattenā samatiththikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī’ti yañ vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘aham kho panudāyi, appekadā iminā pattenā samatiththikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī’ti, tena hi ‘uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti, bhaṇitañca ‘aham kho panudāyi, appekadā iminā pattenā samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī’ti. Yañ, mahārāja, bhagavatā bhaṇitam ‘uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti, tam sabhāvavacanam asesavacanam nissesavacanam nippariyāyavacanam bhūtavacanam tacchavacanam yāthāvavacanam aviparītavacanam isivacanam munivacanam bhagavantavacanam arahantavacanam pacceka-buddhavacanam jinavacanam sabbaññuvacanam tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanam.

“Udare asamyato, mahārāja, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, paradārampi gacchatī, musāpi bhaṇati, majjampi pivati, mātarampi jīvitā voropeti, pitarampi jīvitā voropeti, arahantampi jīvitā voropeti, saṅghampi bhindati, duṭṭhenā cittena tathāgatassa lohitampi uppādeti. Nanu, mahārāja, devadatto udare asamyato saṅgham bhinditvā kappaṭṭhiyam kammañ āyūhi . Evarūpāni, mahārāja, aññānipi bahuvidhāni kāraṇāni disvā bhagavatā bhanitam ‘uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti.

“Udare samyato, mahārāja, catusaccābhisa-mayañ abhisameti, cattāri sāmaññaphalāni sacchikaroti, catūsu paṭisambhidāsu atṭhasu samāpatti-su chasu abhiññāsu vasībhāvam pāpuṇāti, kevalañca samaññadhammañ pūreti. Nanu, mahārāja, sukapotako udare samyato hutvā yāva tāvatiṁsabhanam

kampetvā sakkam̄ devānamindam̄ upatthānamupanesi, evarūpāni, mahārāja, aññānipi bahuvidhāni kāraṇāni disvā bhagavatā bhaṇitam̄ ‘uttiṭhe nappamajjeyya, udare samyato siyā’ti.

“Yam pana, mahārāja, bhagavatā bhaṇitam̄ ‘aham̄ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiyyopi bhuñjāmī’ti, tam̄ katakiccena niṭhitakiriyena siddhatthena vusitavosānena nirāvaraṇena sabbaññunā sayambhunā tathāgatena attānam̄ upādāya bhaṇitam̄.

“Yathā, mahārāja, vantassavirittassaanuvāsitassaāturassasappāyakiriyā icchitabbā hoti, evameva kho, mahārāja, sakilesassa adiṭhasaccassa udare samyamo karaṇīyo hoti. Yathā, mahārāja, manjiratanassa sappabhāsassa jātimantassa abhijātiparisuddhassa majjananighaṇsanaparisodhanena karaṇīyam na hoti, evameva kho, mahārāja, tathāgatassa buddhavisaye pāramim̄ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇam na hotī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam̄ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Udarasamyatapañho dutiyo.

3. Buddhaappābādhapañho

3. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam̄ bhagavatā ‘ahamasmi, bhikkhave, brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto’ti. Puna ca bhaṇitam̄ bhagavatā ‘etadaggam̄, bhikkhave, mama sāvakānam̄ bhikkhūnam̄ appābādhānam̄ yadidam̄ bākulo’ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādho uppanno dissati. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato anuttaro, tena hi ‘etadaggam...pe... bākulo’ti yam vacanam̄, tam̄ micchā. Yadi thero bākulo appābādhānam̄ aggo, tena hi ‘ahamasmi... pe... sallakatto’ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam̄, mahārāja, bhagavatā ‘ahamasmi...pe... sallakatto’ti, bhaṇitañca ‘etadaggam...pe... bākulo’ti, tañca pana bāhirānam̄ āgamānam̄ adhigamānam̄ pariyattīnam̄ attani vijjamānataṁ sandhāya bhāsitam̄.

“Santi kho pana, mahārāja, bhagavato sāvakā ṭhānacaṅkamikā, te ṭhānenā caṅkamena divārattim vītināmenti, bhagavā pana, mahārāja, ṭhānenā caṅkamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti, ye te, mahārāja, bhikkhū ṭhānacaṅkamikā, te tena aṅgena atirekā.

“Santi kho pana, mahārāja, bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitahetupi dutiyam bhojanam na bhuñjanti, bhagavā pana, mahārāja, dutiyampi yāva tatiyampi bhojanam bhuñjati, ye te, mahārāja, bhikkhū ekāsanikā, te tena aṅgena atirekā, anekavidhāni, mahārāja, tāni kāraṇāni tesam tesam tam sandhāya bhañitāni. Bhagavā pana, mahārāja, anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena dasahi ca balehi catūhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhārañehi nāñehi, kevale ca buddhavisaye tam sandhāya bhañitam ‘ahamasmi...pe... sallakatto’ti.

“Idha, mahārāja, manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbepete abhibhaviya rājā yeva tesam uttamo hoti, evameva kho, mahārāja, bhagavā sabbasattānam aggo jetṭho setṭho.

“Yam pana āyasmā bākulo appābādho ahosi, tam abhinīhāravasena, so hi, mahārāja, anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne vipassissa ca bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṁ tiṇapupphakaroge uppanne sayam tāpaso samāno nānābhesajjehi tam byādhiṁ apanetvā appābādhatam patto, bhañito ca ‘etadaggam...pe... bākulo’ti.

“Bhagavato, mahārāja, byādhimhi uppajjanterpi anuppajjanterpi dhutaṅgam ādiyantepi anādiyantepi nathi bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitampetam mahārāja bhagavatā devātidevena **samyuttanikāyavaralañchake** –

“Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā dvipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññīnāsaññino vā, tathāgato tesam aggamakkhāyati araham sammāsambuddho’ti. ‘Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī’”ti.

Buddhaappābādhapañho tatiyo.

4. Magguppādanapañho

4. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘tathāgato bhikkhave, araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti. Puna ca bhañitam ‘addasam khvāham, bhikkhave, purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyāta’nti. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi ‘addasam khvāham, bhikkhave, purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi

sammāsambuddhehi anuyāta’nti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘addasam khvāham, bhikkhave, purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyāta’nti, tena hi ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṁ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṁ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti. Bhanitañca ‘addasam khvāham, bhikkhave, purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyāta’nti, tam dvayampi sabhāvavacanameva, pubbakānam, mahārāja, tathāgatānam antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, tam tathāgato maggam luggam paluggam gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam paññācakkhunā sampassamāno addasa pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātam, tamkāraṇā āha ‘addasam khvāham, bhikkhave, purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyāta’nti.

“Pubbakānam, mahārāja, tathāgatānam antaradhānena asati anusāsake luggam paluggam gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam maggam yam dāni tathāgato sañcaraṇam akāsi, tamkāraṇā āha ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṁ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti.

“Idha, mahārāja, rañño cakkavattissa antaradhānena mañiratanam girisikhantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchatī, api nu kho tam, mahārāja, mañiratanam tassa pakata”nti? “Na hi, bhante, pākatikam yeva tam mañiratanam, tena pana nibbattita”nti. “Evameva kho, mahārāja, pākatikam pubbakehi tathāgatehi anuciṇṇam aṭṭhaṅgikam sivam maggam asati anusāsake luggam paluggam gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam bhagavā paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, sañcaraṇam akāsi, tamkāraṇā āha ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṁ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, santam yeva puttam yoniyā janayitvā mātā ‘janikā’ti vuccati, evameva kho, mahārāja, tathāgato santam yeva maggam luggam paluggam gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, sañcaraṇam akāsi, tamkāraṇā āha ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṁ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, koci puriso yam kiñci naṭṭham passati, ‘tena tam bhaṇḍam nibbattita’nti jano voharati, evameva kho, mahārāja, tathāgato santam yeva maggām luggām paluggām gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, sañcaraṇam akāsi, taṃkāraṇā āha ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, koci puriso vanam sodhetvā bhūmiṃ nīharati, ‘tassa sā bhūmī’ti jano voharati, na cesā bhūmi tena pavattitā, tam bhūmiṃ kāraṇam katvā bhūmisāmiko nāma hoti, evameva kho, mahārāja, tathāgato santam yeva maggām luggām paluggām gūlham pihitam paṭicchannam asañcaraṇam paññāya sampassamāno uppādesi, sañcaraṇam akāsi, taṃkāraṇā āha ‘tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā’”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Magguppādanapañho catuttho.

5. Buddhaaviheṭhakapañho

5. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘pubbe vāham manussabhūto samāno sattānam aviheṭhakajātiko ahosi’nti. Puna ca bhanitam ‘lomasakassapo nāma isi samāno anekasate pāne ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññam yajī’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘pubbe vāham manussabhūto samāno sattānam aviheṭhakajātiko ahosi’nti, tena hi ‘lomasakassapena isinā anekasate pāne ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññam yajita’nti yam vacanam, tam micchā. Yadi ‘lomasakassapena isinā anekasate pāne ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññam yajitam’, tena hi ‘pubbe vāham manussabhūto samāno sattānam aviheṭhakajātiko ahosi’nti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘pubbe vāham manussabhūto samāno sattānam aviheṭhakajātiko ahosi’nti, ‘lomasakassapena isinā anekasate pāne ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññam yajitam’, tañca pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenā”ti.

“Aṭṭhime, bhante nāgasena, puggalā pāṇam hananti. Katame aṭṭha? Ratto rāgavasena pāṇam hanati, duṭṭho dosavasena pāṇam hanati, mūlho mohavasena pāṇam hanati, mānī mānavasena pāṇam hanati, luddho

lobhavasena pāṇam hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇam hanati, bālo hassavasena pāṇam hanati, rājā vinayanavasena pāṇam hanati. Ime kho, bhante nāgasena, atṭha puggalā pāṇam hananti. Pākatikam yeva, bhante nāgasena, bodhisattena kata”nti. “Na, mahārāja, pākatikam bodhisattena katam, yadi, mahārāja, bodhisatto pakatibhāvena onameyya mahāyaññam yajitum, na yimam gātham bhaṇeyya –

“Sasamuddapariyāyam, mahim sāgarakuṇḍalam;

Na icche saha nindāya, evam seyha vijānahi”ti.

“Evamvādī, mahārāja, bodhisatto saha dassanena candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto visaññibhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhittabhantalulitacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayam vājapeyyam mahāyaññam yaji.

“Yathā, mahārāja, ummattako khittacitto jalitampi jātavedam akkamati, kupidampi āstīvisaṁ gaṇhāti, mattampi hatthim upeti, samuddampi atīradassim pakkhandati, candanikampi oligallampi omaddati, kanṭakādhānampi abhiruhati, papātepī patati, asucimpi bhakkheti, naggopi rathiyyā carati, aññampi bahuvidham akiriyam karoti. Evameva kho, mahārāja, bodhisatto saha dassanena candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto visaññibhūto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulitacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayam vājapeyyam mahāyaññam yaji.

“Khittacittena, mahārāja, kataṁ pāpam diṭṭhadhammepi na mahāsāvajjam hoti, samparāye vipākenapi no tathā. Idha, mahārāja, koci ummattako vajjhāmāpajjeyya, tassa tumhe kim daṇḍam dhārethā”ti? “Ko, bhante, ummattakassa daṇḍo bhavissati, tam mayam pothāpetvā nīharāpema, esova tassa daṇḍo”ti. “Iti kho, mahārāja, ummattakassa aparādhe daṇḍopi na bhavati, tasmā ummattakassa katepi na doso bhavati satekiccho. Evameva kho, mahārāja, lomasakassapo isi saha dassanena candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto visaññibhūto visatapayāto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulitacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayam vājapeyyam mahāyaññam yaji. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhassati, tadā punadeva pabbajitvā pañcabhiññāyo nibbattetvā brahmaṅkūpago ahosī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Buddhaaviheṭhakapañho pañcamo.

6. Chaddantajotipālārabbhapañho

6. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā chaddanto nāgarājā –

“Vadhissametanti parāmasanto, kāsāvamaddakkhi dhajam
isīnam;

Dukkhena phuṭṭhassudapādi saññā, arahaddhajo sabbhi
avajjhārūpo’ti.

“Puna ca bhaṇitam ‘jotipālamāṇavo samāno kassapam bhagavantam arahantam sammāsambuddham muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusaḥi vācāhi akkosi paribhāsi’ti. Yadi, bhante nāgasena, bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvam abhipūjayi, tena hi ‘jotipālena māṇavena kassapo bhagavā arahaṁ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusaḥi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito’ti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi jotipālena māṇavena kassapo bhagavā arahaṁ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusaḥi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi ‘chaddantena nāgarājena kāsāvam pūjita’nti tampi vacanam micchā. Yadi tiracchānagatena bodhisattena kakkhaṭakharakaṭukavedanam vedayamānenā luddakena nivattham kāsāvam pūjitatam, kiṁ manussabhūto samāno paripakkañāṇo paripakkāya bodhiyā kassapam bhagavantam arahantam sammāsambuddham dasabalaṁ lokanāyakam uditoditam jalitabyāmohbāsam pavaruttamam pavararucirakāsikakāsāvamabhipārutanam disvā na pūjayi? Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā chaddanto nāgarājā ‘vadhissametanti...pe... avajjhārūpo’ti. Jotipālena ca māṇavena kassapo bhagavā arahaṁ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusaḥi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tañca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo, mahārāja, māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitaro bhaginibhātaro dāsidāsaceṭakaparivārakamanussā brahmadevatā brahmagarukā, te ‘brāhmaṇā eva uttamā pavarā’ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam tam vacanam sutvā jotipālo māṇavo ghaṭikārena kumbhakārena satthāram dassanāya pakkosito evamāha ‘kiṁ pana tena muṇḍakena samaṇakena diṭṭhenā’ti.

“Yathā, mahārāja, amataṁ visamāsajja tittakam hoti, yathā ca sītodakam aggimāsajja uṇham hoti, evameva kho, mahārāja, jotipālo

māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgatam akkosi paribhāsi.

“Yathā, mahārāja, jalitapajjalito mahāaggikkhandho sappabhāso udakamāsajja upahatappabhātejo sītalo kālako bhavati paripakkaniggundiphalasadiso, evameva kho, mahārāja, jotipālo māṇavo puññavā saddho nāṇavipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgatam akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhaguṇamaññāya cetakabhūto viya ahosi, jinasāsane pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahosi”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Chaddantajotipālārabbhapañho chaṭṭho.

7. Ghaṭikārapañho

7. “Bhante nāgasena, bhāsitampetaṁ bhagavatā ‘ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsacchadanam aṭṭhāsi, na devotivassī’ti. Puna ca bhaṇitam ‘kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatī’ti. Kissā pana, bhante nāgasena, tathāgatassa evamussannakusalamūlassa kuṭi ovassati, tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo? Yadi, bhante nāgasena, ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassam ākāsacchadanam ahosi, tena hi ‘tathāgatassa kuṭi ovassatī’ti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi ‘ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassakam ahosi ākāsacchadana’nti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsacchadanam aṭṭhāsi, na devotivassī’ti. Bhaṇitañca ‘kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatī’ti. Ghaṭikāro, mahārāja, kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo andhe jiṇne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchāyevassa ghare tiṇam haritvā bhagavato kuṭīm chādesum, so tena tiṇaharaṇena akampitam asañcalitam susaṇṭhitam vipulamasamam pīṭīm paṭilabhati, bhiyyo somanassañca atulam uppādesi ‘aho vata me bhagavā lokuttamo suvissattho’ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na hi, mahārāja, tathāgato tāvatakena vikārena calati.

“Yathā, mahārāja, sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārenapi na kampati na calati, mahodadhi varappavarasāgaro

anekasatanahutamahāgaṅgāsatasahassehipi na pūrati na vikāramāpajjati, evameva kho, mahārāja, tathāgato na tāvatakena vikārena calati.

“Yampana, mahārāja, tathāgatassakuṭiovassati, tammahatojanakāyassa anukampāya. Dveme, mahārāja, athavase sampassamānā tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappatisevanti, ‘ayam aggadakkhiṇeyyo satthā’ti bhagavato paccayam datvā devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti, dassetvā vuttīm pariyesantīti ‘mā aññe upavadeyyu’nti. Ime dve athavase sampassamānā tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappatisevanti. Yadi, mahārāja, sakko vā tam kuṭīm anovassam kareyya brahmā vā sayam vā, sāvajjam bhaveyya tam yeva karaṇam sadosam saniggaham, ime vibhūtam katvā lokam sammohenti adhikataṁ karontīti, tasmā tam karaṇam vajjanīyam. Na, mahārāja, tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāyā aparibhāsiyā bhavantī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Ghaṭikārapañho sattamo.

8. Brāhmaṇarājavādapañho

8. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam tathāgatena ‘ahamasmi, bhikkhave, brāhmaṇo yācayogo’ti. Puna ca bhanitam ‘rājāhamasmi selā’ti. Yadi, bhante nāgasena, bhagavatā bhanitam ‘ahamasmi, bhikkhave, brāhmaṇo yācayogo’ti, tena hi ‘rājāhamasmi selā’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhanitam ‘rājāhamasmi selā’ti, tena hi ‘ahamasmi, bhikkhave, brāhmaṇo yācayogo’ti tampi vacanam micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, natthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘ahamasmi, bhikkhave, brāhmaṇo yācayogo’ti, puna ca bhanitam ‘rājāhamasmi selā’ti, tattha kāraṇam atthi, yena kāraṇena tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hoti”ti.

“Kim pana tam, bhante nāgasena, kāraṇam, yena kāraṇena tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hoti”? “Sabbe, mahārāja, pāpakā akusalā dhammā tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayam pattā nibbutā upasantā, tasmā tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇo nāma samsayamanekamṣam vimatipatham vītivatto, bhagavāpi, mahārāja, samsayamanekamṣam vimatipatham vītivatto, tena

kāraṇena tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, bhagavāpi, mahārāja, sabbabhavagatyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇā nāma aggaseṭṭhavarapavaradibbavīhārabahulo, bhagavāpi, mahārāja, aggaseṭṭhavarapavaradibbavīhārabahulo, tenāpi kaparaṇena tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

“Brāhmaṇo nāma ajjhayana ajjhāpana dānappaṭiggahaṇa dama samyamaniyamapubbamanusīṭhi paveṇi vamsa dharaṇo, bhagavāpi, mahārāja, ajjhayana ajjhāpana dānappaṭiggahaṇa dama samyama niyama pubbajināciṇṇa anusīṭhi paveṇi vamsa dharaṇo tenāpi kāraṇena tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇo nāma brahāsukhavīhārajjhānajhāyī; bhagavāpi, mahārāja, brahāsukhavīhārajjhānajhāyī, tenāpi kāraṇena tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritām jānāti, bhagavāpi, mahārāja, sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritām jānāti, tenāpi kāraṇena tathāgato ‘brāhmaṇo’ti vuccati.

“Brāhmaṇoti, mahārāja, bhagavato netām nāmaṇ mātarā kataṁ, na pitarā kataṁ, na bhātarā kataṁ, na bhaginiyā kataṁ, na mittāmaccehi kataṁ, na nātisālohitēhi kataṁ, na samaṇabrahmaṇehi kataṁ, na devatāhi kataṁ, vimokkhantikametaṁ buddhānaṁ bhagavantānaṁ nāmaṇ bodhiyā yeva mūle mārasenāṁ vidhamitvā atītānāgatapaccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha sabbaññutaññassa paṭilābhā paṭiladdhapātubhūtasamuppannamatte sacchikā paññatti yadidam brāhmaṇoti, tena kāraṇena tathāgato vuccati ‘brāhmaṇo’”ti.

“Kena pana, bhante nāgasena, kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’”ti? “Rājā nāma, mahārāja, yo koci rajjam kāreti lokamanusāsati, bhagavāpi, mahārāja, dasasahassiyā lokadhātuyā dhammena rajjam kāreti, sadevakam lokam samārakam sabrahmakam sassamaṇabrahmaṇim pajam sadevamanussam anusāsati, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti.

“Rājā nāma, mahārāja, sabbajanamanusse abhibhavitvā nandayanto nātisaṅgham, socayanto amittasaṅgham, mahatimahāyasasiriharam thirasāradanḍam anūnasatasalākālaṅkataṁ ussāpeti pañḍaravimalasetacchattam, bhagavāpi, mahārāja, socayanto mārasenam micchāpaṭipannaṁ, nandayanto devamanusse sammāpaṭipanne dasasahassiyā lokadhātuyā mahatimahāyasasiriharam khantithirasāradanḍam nāṇavarasatasalākālaṅkataṁ ussāpeti aggavaravimuttipañḍaravimalasetacchattam, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti.

“Rājā nāma upagatasampattajanānam bahūnamabhivandanīyo bhavati, bhagavāpi, mahārāja, upagatasampattadevamanussānam bahūnamabhivandanīyo, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti.

“Rājā nāma yassa cassaci ārādhakassa pasīditvā varitam varam datvā kāmena tappayati, bhagavāpi, mahārāja, yassa cassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasīditvā varitaṁ varamanuttaram sabbadukkhaparimuttim datvā asesakāmavarena ca tappayati, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti.

“Rājā nāma āṇam vītikkamantam vigarahati jhāpeti dhamseti, bhagavatopi, mahārāja, sāsanavare āṇam atikkamanto alajjī maṇkubhāvena oññāto hīlito garahito bhavitvā vajjati jinasāsanavaramhā, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti.

“Rājā nāma pubbakānam dhammikānam rājūnam pavenimanusiṭṭhiyā dhammādhammamanudīpayitvā dhammena rajjam kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānam, ciram rājakulavamsam ṭhapayati dhammadguṇabalena, bhagavāpi, mahārāja, pubbakānam sayambhūnam pavenimanusiṭṭhiyā dhammādhammamanudīpayitvā dhammena lokamanusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānam ciram sāsanam pavatteti dhammadguṇabalena, tenāpi kāraṇena tathāgato vuccati ‘rājā’ti. Evamanekavidham, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena tathāgato brāhmaṇopī bhaveyya rājāpi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kappampi no nam sampādeyya, kiṁ atibahuṁ bhanitena, saṃkhittam sampaṭicchitabba”nti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Brāhmaṇarājavādapañho atṭhamo.

9. Gāthābhigītabhojanakathāpañho

9. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

““Gāthābhigītam me abhojaneyyam , sampassataṁ brāhmaṇa
nesa dhammā;

Gāthābhigītam panudanti buddhā, dhamme satī brāhmaṇa
vuttiresā’ti.

“Punacabhadgavāparisāyadhammam desentokathento anupubbikatham
paṭhamam tāva dānakatham katheti, pacchā sīlakatham, tassa bhagavato
sabbalokissarassa bhāsitam sutvā devamanussā abhisāñkharitvā dānam
denti, tassa tam uyyojitam dānam sāvakā paribhuñjanti. Yadi, bhante
nāgasena, bhagavatā bhaṇitam ‘gāthābhigītam me abhojaneyya’nti, tena hi
‘bhagavā dānakatham paṭhamam kathet’ti yaṁ vacanam, tam micchā. Yadi
dānakatham paṭhamam katheti, tena hi ‘gāthābhigītam me abhojaneyya’nti
tampi vacanam micchā. Kim kāraṇam? Yo so, bhante, dakkhineyyo
gihinam piṇḍapātadānassa vipākam katheti, tassa te dhammaduktham sutvā
pasannacittā aparāparam dānam denti, ye tam dānam paribhuñjanti, sabbe te
gāthābhigītam paribhuñjanti. Ayampi ubhato koṭiko pañho nipiṇo gambhīro
tapānupatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘gāthābhigītam me
abhojaneyyam, sampassataṁ brāhmaṇa nesa dhammo. Gāthābhigītam
panudanti buddhā, dhamme satī brāhmaṇa vuttiresā’ti, katheti ca bhagavā
paṭhamam dānakatham, tañca pana kiriyam sabbesam tathāgatānam
paṭhamam dānakathāya, tattha cittam abhiramāpetvā pacchā sīle niyojeti.
Yathā, mahārāja, manussā tarunadārakānam paṭhamam tāva kīlābhāṇḍakāni
denti. Seyyathidam, vañkakam ghaṭikam ciñgulakam pattālhakam rathakam
dhanukam, pacchā te sake sake kamme niyojeti. Evameva kho, mahārāja,
tathāgato paṭhamam dānakathāya cittam abhiramāpetvā pacchā sīle niyojeti.

“Yathā vā pana, mahārāja, bhisakko nāma āturānam paṭhamam tāva
catūhapañcāham telam pāyeti balakarañāya sinehanāya, pacchā vireceti.
Evameva kho, mahārāja, tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittam
abhiramāpetvā pacchā sīle niyojeti. Dāyakānam, mahārāja, dānapatīnam
cittam mudukam hoti maddavaṁ siniddham, tena te dānasetusañkamena
dānanāvāya saṃsārasāgarapāramanugacchanti, tasmā tesam paṭhamam
kammabhūmimanusāsatī, na ca kenaci viññattimāpajjati”ti.

“Bhante nāgasena, ‘viññatti’nti yaṁ vadesi, kati pana tā viññattiyo”ti?

“Dvemā, mahārāja, viññattiyo kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā.

“Katamā kāyaviññatti sāvajjā? Idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānam bhañjati, ayam kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva sañkham gacchati.

“Puna caparam, mahārāja, idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galam pañāmetvā morapekkhitam pekkhati ‘evam ime passantīti, tena ca te passanti. Ayampi kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva sañkham gacchati.

“Puna caparam, mahārāja, idhekacco bhikkhu hanukāya vā bhamukāya vā aṅgutthena vā viññāpeti, ayampi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva sañkham gacchati.

“Katamā kāyaviññatti anavajjā? Idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhānepi aṭṭhānepi yathānusitthim gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati. Ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitam ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye vanṇito hoti thuto pasattho sallekhitācāro, parisuddhājīvotveva sañkham gacchati. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

‘Na ve yācanti sappaññā, dhīro ca veditumarahati ;

Uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā’ti.

“Katamā vacīviññatti sāvajjā? Idha, mahārāja, bhikkhu vācāya bahuvidham viññāpeti cīvarapīḍapātāsenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāram, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva sañkham gacchati.

“Puna caparam, mahārāja, idhekacco bhikkhu paresam sāvento

evam bhaṇati ‘iminā me attho’ti, tāya ca vācāya paresam sāvitāya tassa lābho uppajjati, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṁ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkham gacchati.

“Puna caparam, mahārāja, idhekacco bhikkhu vacīvippahārena parisāya sāveti ‘evañca evañca bhikkhūnaṁ dātabba’nti, tañca te vacanam sutvā parikittitam abhiharanti, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṁ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkham gacchati.

“Nanu, mahārāja, theropi sāriputto atthaṅgate sūriye rattibhāge gilāno samāno therena mahāmoggallānena bhesajjam pucchīyamāno vācam bhindi, tassa tena vacībhedenā bhesajjam uppajji. Atha therο sāriputto ‘vacībhedenā me imam bhesajjam uppannam, mā me ājīvo bhijjī’ti ājīvabhedabhayā tam bhesajjam pajahi na upajīvi. Evampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṁ ariyā na paribhuñjanti. So ca puggalo ariyānam samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkham gacchati.

“Katamā vacīviññatti anavajjā? Idha, mahārāja, bhikkhu sati paccaye bhesajjam viññāpeti ñātipavāritesu kulesu, ayam vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṁ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvotveva saṅkham gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi.

“Yam pana, mahārāja, tathāgato kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanānam pajahi, tam āveṭhanavinivēṭhanakaḍḍhananiggahappaṭikammena nibbatti, tasmā tathāgato tam piṇḍapātam paṭikkhipi na upajīvī”ti.

“Sabbakālam, bhante nāgasena, tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam patte ākiranti, udāhu ‘sūkaramaddave ca madhupāyāse cā’ti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākiriṁsū”ti? “Sabbakālam, mahārāja, tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatiṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti.

“Yathā, mahārāja, rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpam gahetvā upatiṭhitvā kabaṭe kabaṭe sūpam ākirati, evameva kho, mahārāja, sabbakālam tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatiṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbam ojam ākiranti. Verañjāyampi, mahārāja, tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbenā ojena temayitvā temayitvā upasamhariṁsu, tena tathāgatassa kāyo upacito

ahosī”ti. “Lābhā vata, bhante nāgasena, tāsam̄ devatānam̄, yā tathāgatassa sarīrappaṭijaggane satatam̄ samitaṁ ussukkamāpannā. Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Gāthābhigītabhojanakathāpañho navamo.

10. Dhammadesanāya appossukkapañho

10. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇtha ‘tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānam̄ satasahassena ca etthantare sabbaññutaññam̄ paripācitaṁ mahato janakāyassa samuddharaṇā’ti. Puna ca ‘sabbaññutaṁ pattassa appossukkatāya cittam̄ nami, no dhammadesanāyā’ti.

“Yathā nāma, bhante nāgasena, issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase saṅgamatthāya upāsanam̄ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evameva kho, bhante nāgasena, tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānam̄ satasahassena ca etthantare sabbaññutaññam̄ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutam̄ pattena dhammadesanāya osakkitam̄.

“Yathā vā pana, bhante nāgasena, mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddham̄ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evameva kho, bhante nāgasena, tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānam̄ satasahassena ca etthantare sabbaññutaññam̄ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutam̄ pattena dhammadesanāya osakkitam̄.

“Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, tathāgatena bhayā osakkitam̄, udāhu apākaṭatāya osakkitam̄, udāhu dubbalatāya osakkitam̄, udāhu asabbaññutāya osakkitam̄, kiṁ tattha kāraṇam̄, iṅgha me tvam̄ kāraṇam̄ brūhi kaṅkhāvitaraṇāya. Yadi, bhante nāgasena, tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānam̄ satasahassena ca etthantare sabbaññutaññam̄ paripācitaṁ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi ‘sabbaññutaṁ pattassa appossukkatāya cittam̄ nami, no dhammadesanāyā’ti yam̄ vacanam̄, tam̄ micchā. Yadi sabbaññutam̄ pattassa appossukkatāya cittam̄ nami no dhammadesanāya, tena hi ‘tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyeti kappānam̄ satasahassena ca etthantare sabbaññutaññam̄ paripācitaṁ mahato janakāyassa samuddharaṇāyā’ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gambhīro dunnibbeṭho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Paripācitañca, mahārāja, tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānam satasahassena ca etthantare sabbaññutaññānam mahato janakāyassa samuddharaññaya, pattersabbaññutassa ca appossukkatāya cittam nami, no dhammadesanāya. Tañca pana dhammassa gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṁ sattānañca ālayārāmataṁ sakkāyadiṭṭhiyā daļhasuggahitatañca disvā ‘kim nu kho, katham nu kho’ti appossukkatāya cittam nami, no dhammadesanāya, sattānam paṭivedhacintanamānasam yevetam.

“Yathā, mahārāja, bhisakko sallakatto anekabyādhiparipīlitam naram upasaṅkamitvā evam cintayati ‘kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyā’ti, evameva kho, mahārāja, tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitam janam dhammassa ca gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṁ disvā ‘kim nu kho, katham nu kho’ti appossukkatāya cittam nami, no dhammadesanāya, sattānam paṭivedhacintanamānasam yevetam.

“Yathā, mahārāja, rañño khattiyyassa muddhāvasittassa dovārikaanīkaṭṭhapārisajjanegamabhaṭabala amaccarājaññarājūpajīvine jane disvā evam cittamuppajjeyya ‘kim nu kho, katham nu kho ime saṅgañhissāmī’ti, evameva kho, mahārāja, tathāgatassa dhammassa gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhatam sattānañca ālayārāmataṁ sakkāyadiṭṭhiyā daļhasuggahitatañca disvā ‘kim nu kho, katham nu kho’ti appossukkatāya cittam nami, no dhammadesanāya, sattānam paṭivedhacintanamānasam yevetam.

“Api ca, mahārāja, sabbesam tathāgatānam dhammatā esā, yaṁ brahmunā āyācitā dhammaṁ desenti. Tattha pana kim kāraṇam? Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrahmaṇā, sabbete brahmadevatā honti brahmagarukā brahmaparāyanā, tasmā tassa balavato yasavato ñātassa paññātassa uttarassa accuggetassa onamanena sadevako loko onamissati okappessati adhimuccissatī iminā ca, mahārāja, kāraṇena tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṁ desenti.

“Yathā, mahārāja, koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa onamati apacitīm karoti, balavatarassa tassa onamanena avasesā janatā onamati apacitīm karoti, evameva kho, mahārāja, brahme onamite tathāgatānam sadevako loko onamissati, pūjitatpūjako mahārāja, loko, tasmā so brahmā sabbesam tathāgatānam āyācati dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṁ desentī”ti. “Sādhу, bhante

nāgasena, sunibbeṭhito pañho, atibhadrakam veyyākaraṇam, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Dhammadesanāya apposukkappañho dasamo.

11. Ācariyānācariyapañho

11. “Bhante, nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā –

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;

Sadevakasmīm lokasmīm, natthi me paṭipuggalo’ti .

“Puna ca bhaṇitam ‘iti kho, bhikkhave, ālāro kālāmo ācariyo me samāno antevāsim mām samānam attanā samasamam thapesi, uḷārāya ca mām pūjāya pūjesī’ti. Yadi, bhante nāgasena, tathāgatena bhaṇitam ‘na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmīm lokasmīm, natthi me patipuggalo’ti, tena hi ‘iti kho, bhikkhave, ālāro kālāmo ācariyo me samāno antevāsim mām samānam attanā samasamam thapesī’ti yam vacanam, tam micchā. Yadi tathāgatena bhaṇitam ‘iti kho, bhikkhave, ālāro kālāmo ācariyo me samāno antevāsim mām samānam attanā samasamam thapesī’ti, tena hi ‘na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmīm lokasmīm, natthi me paṭipuggalo’ti tampi vacanam micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, tathāgatena ‘na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmīm lokasmīm, natthi me paṭipuggalo’ti, bhaṇitañca ‘iti kho, bhikkhave, ālāro kālāmo ācariyo me samāno antevāsim mām samānam attanā samasamam thapesi, uḷārāya ca mām pūjāya pūjesī’ti.

“Tañca pana vacanam pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato ācariyabhāvam sandhāya bhāsitam.

‘Pañcime, mahārāja, pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusīṭho bodhisatto tattha tattha divasam vītināmesi. Katame pañca? Ye te, mahārāja, aṭṭha brāhmaṇā jātamatte bodhisatte lakkhaṇāni parigganhiṁsu, seyyathidam, rāmo dhajo lakkhaṇo mantī yañño suyāmo subhojo sudattoti. Te tassa sotthim pavedayitvā rakkhākammam akamṣu, te ca paṭhamam ācariyā.

“Puna caparam, mahārāja, bodhisattassa pitā suddhodano rājā yam tena samayena abhijātam udiccajātimantam padakam veyyākaraṇam chalaṅgavantam sabbamittam nāma brāhmaṇam upanetvā sovanñena bhiṅgārena udakam oñojetvā ‘imam kumāram sikkhāpehī’ti adāsi, ayam dutiyo ācariyo.

“Puna caparam, mahārāja, yā sā devatā bodhisattam samvejesī, yassā vacanam sutvā bodhisatto samviggo ubbiggo tasmiṁ yeva khaṇe nekkhammam nikkhamitvā pabbaji, ayam tatiyo ācariyo.

“Puna caparam, mahārāja, ālāro kālāmo ākiñcaññāyatanassa parikammam ācikkhi, ayam pañcamo ācariyo.

“Punacaparam,mahārāja,udakorāmaputtonevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṁ ācikkhi , ayam pañcamo ācariyo. Ime kho, mahārāja, pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiñca pana, mahārāja, lokuttare dhamme sabbaññutaññāappaṭipivedhāya natthi tathāgatassa anuttaro anusāsako, sayambhū, mahārāja, tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā tathāgatena bhanitam ‘na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmiṁ lokasmiṁ, natthi me paṭipuggalo’ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Ācariyānācariyapañho ekādasamo.

Santhavavaggo pañcamo.

Imasmiṁ vagge ekādasa pañho.

Menḍakapañho niṭṭhito.

5. Anumānapañho

1. Buddhavaggo

1. Dvinnam buddhānam anuppajjamānapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāśitampetam bhagavatā ‘atṭhānametam, bhikkhave, anavakāso, yam ekissā lokadhātuyā dve arahanto

sammāsambuddho apubbam acarimam uppajjeyyum, netam ṭhānam vijjati’ti. Desentā ca, bhante nāgasena, sabbepi tathāgatā sattatiṁsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādappaṭipattiyaṁ anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi tathāgatānam ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā anusitthi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti? Ekenapi tāva buddhuppādena ayam loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya, dvinnam pabhāya ayam loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukham ovadeyyum, anusāsamānā ca sukham anusāseyyum, tattha me kāraṇam brūhi, yathāham nissamsayo bhaveyya”nti.

“Ayam, mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

“Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekasmim purise abhirūḍhe sā nāvā samupādikā bhaveyya. Atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccāṅgena, so tam nāvam abhirūheyyya, api nu sā, mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyā”ti? “Na hi, bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya, osīdeyya udake”ti. “Evameva kho, mahārāja, ayam dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇo nirantaro tandikato anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakam bhojanam bhuñjeyya, api nu kho so, mahārāja, puriso sukhito bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, sakim bhuttova mareyyā”ti . “Evameva kho, mahārāja, ayam dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyyā”ti.

“Kīm nu kho, bhante nāgasena, atidhammadbhārena pathavī calatī”ti?
“Idha, mahārāja, dve sakaṭā ratanapariṇūritā bhaveyyum yāva mukhasamā,

ekasmā sakātato ratanam gahetvā ekasmiṁ sakāte ākireyyum, api nu kho tam, mahārāja, sakātam dvinnampi sakātānam ratanam dhāreyyā”ti? “Na hi, bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyum, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyā”ti. “Kim nu kho, mahārāja, atiratanabhārena sakātam bhijjatī”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, atidhammadbhārena pathavī calati.

“Api ca, mahārāja, imam kāraṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññampi tattha abhirūpaṁ kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddho ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya ‘tumhākam buddho, amhākam buddho’ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyum, yathā, mahārāja, dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya ‘tumhākam amacco, amhākam amacco’ti, ubhato pakkhajātā honti, evameva kho, mahārāja, yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya ‘tumhākam buddho, amhākam buddho’ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva, mahārāja, ekam kāraṇam, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, ‘aggo buddho’ti yam vacanam, tam micchā bhaveyya, ‘jetṭho buddho’ti yam vacanam, tam micchā bhaveyya, ‘setṭho buddho’ti, ‘visiṭṭho buddho’ti, ‘uttamo buddho’ti, ‘pavaro buddho’ti, ‘asamo buddho’ti, ‘asamasamo buddho’ti, ‘appaṭimo buddho’ti, ‘appaṭibhāgo buddho’ti, ‘appatipuggalo buddho’ti yam vacanam, tam micchā bhaveyya. Idampi kho tvam, mahārāja, kāraṇam athato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

“Api ca kho, mahārāja, buddhānam bhagavantānam sabhāvapakati esāyam, eko yeva buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya sabbaññubuddhaguṇānam. Aññampi, mahārāja, yam loke mahantam, tam ekam yeva hoti. Pathavī, mahārāja, mahantī, sā ekā yeva. Sāgaro mahanto, so eko yeva. Sineru girirājā mahanto, so eko yeva. Ākāso mahanto, so eko yeva. Sakko mahanto, so eko yeva. Māro mahanto, so eko yeva. Mahābrahmā mahanto, so eko yeva. Tathāgato arahaṁ sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṁ. Yattha te uppajjanti, tattha aññassa okāso na hoti, tasmā, mahārāja, tathāgato arahaṁ sammāsambuddho eko yeva lokasmiṁ uppajjatī”ti.

“Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehi. Anipuṇopetam sutvā attamano bhaveyya, kiṁ pana mādiso mahāpañño. Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Dvinnam buddhānam anuppajjamānapañho paṭhamo.

2. Gotamivatthadānapañho

2. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā mātucchāya mahāpajāpatiyā gotamiyā vassikasātikāya dīyamānāya ‘saṅghe gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgho cā’ti. Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, tathāgato saṅgharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṁ tathāgato sakāya mātucchāya sayam piñjitam sayam luñcitam sayam pothitam sayam kantitam sayam vāyitam vassikasātikam attano dīyamānam saṅghassa dāpesi. Yadi, bhante nāgasena, tathāgato saṅgharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā visiṭṭho vā, ‘mayi dinne mahapphalam bhavissatī’ti na tathāgato mātucchāya sayam piñjitam sayam luñcitanam sayam pothitam vassikasātikam saṅghe dāpeyya, yasmā ca kho bhante nāgasena tathāgato attānam na patthayati na upanissayati, tasmā tathāgato mātucchāya tam vassikasātikam saṅghassa dāpesī”ti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā mātucchāya mahāpajāpatiyā gotamiyā vassikasātikāya dīyamānāya ‘saṅghe gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgho cā’ti. Tam pana na attano patimānanassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho, mahārāja, hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānam saṅgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇam pakitteti ‘saṅghe gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgho cā’ti.

“Yathā, mahārāja, pitā dharamāno yeva amaccabhaṭabaladovārikaanīkaṭṭhapārisajjanamajjhē rañño santike puttassa vijjamānam yeva guṇam pakitteti ‘idha ṭhapito anāgatamaddhānam janamajjhē pūjito bhavissatī’ti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānam saṅgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evamāha ‘saṅghe gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pujito bhavissāmi saṅgho cā’ti.

“Na kho, mahārāja, tāvatakena vassikasātikānuppadānamattakena saṅgho tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā, mahārāja, mātāpitaro puttānam ucchādenti parimaddanti nahāpentī sambāhenti, api nu kho,

mahārāja, tāvatakenauucchādanaparimaddananahāpanasambāhanamattakena ‘putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā’ti? “Na hi, bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitūnam, tasmā mātāpitaro puttānam ucchādanaparimaddananahāpanasambāhanam karontī”ti. Evameva kho, mahārāja, na tāvatakena vassikasāṭīkānuppadānamattakena saṅgho tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vāti. Api ca tathāgato akāmakaraṇīyam karonto mātuccchāya tam vassikasāṭīkam saṅghassa dāpesi.

“Yathā vā pana, mahārāja, kocideva puriso rañño upāyanam āhareyya, tam rājā upāyanam aññatarassa bhaṭṭassa vā balassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya. Api nu kho so, mahārāja, puriso tāvatakena upāyanapaṭīlābhāmattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vā”ti? “Na hi, bhante, rājabhattiko, bhante, so puriso rājūpajīvī, taṭṭhāne ṭhapento rājā upāyanam detī”ti. “Evameva kho, mahārāja, na tāvatakena vassikasāṭīkānuppadānamattakena saṅgho tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho tathāgatabhattiko tathāgatūpajīvī. Taṭṭhāne ṭhapento tathāgato saṅghassa vassikasāṭīkam dāpesi.

“Api ca, mahārāja, tathāgatassa evam ahosi ‘sabhāvapaṭīpūjanīyo saṅgho, mama santakena saṅgham paṭīpūjessāmī’ti saṅghassa vassikasāṭīkam dāpesi, na, mahārāja, tathāgato attano yeva paṭīpūjanam vanṇeti, atha kho ye loke paṭīpūjanārahā, tesampi tathāgato paṭīpūjanam vanṇeti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena majjhimanikāyavaralañchake dhammadāyādadhammapariyāye appicchappaṭīpattiṁ pakittayamānenā ‘asu yeva me purimo bhikkhu pujjataro ca pāsaṃsataro cā’ti. “Natthi, mahārāja, bhavesu koci satto tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttarō vā adhiko vā visiṭṭho vā, tathāgatova uttarō adhiko visiṭṭho.

“Bhāsitampetam, mahārāja, samyuttanikāyavare māṇavagāmikena devaputtena bhagavato purato ṭhatvā devamanussamajhe –

“Vipulo rājagahīyānam , giri seṭṭho pavuccati;

Seto himavatam seṭṭho, ādicco aghagāminam.

“Samuddo udadhinam seṭṭho, nakkhattānañca candimā;

Sadevakassa lokassa, buddho aggo pavuccatī’ti.

“Tā kho panetā, mahārāja, māṇavagāmikena devaputtena gāthā sugītā na duggītā, subhāsitā na dubbhāsitā, anumatā ca bhagavatā, nanu, mahārāja, therenapi sāriputtaṇa dhammasenāpatinā bhaṇitam –

“Eko manopasādo; Sarañagamanamañjalipaṇāmo vā;

Ussahate tārayitum, mārabalanisūdane buddhe’ti.

“Bhagavatā ca bhaṇitam devātidevena ‘ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānam. Katamo ekapuggalo? Tathāgato araham sammāsambuddho...pe... devamanussāna”nti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṇam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Gotamivatthadānapañho dutiyo.

3. Gihipabbajitasammāpaṭipattipañho

[3] “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘gihino vāham, bhikkhave, pabbajitassa vā sammāpaṭipattiṁ vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti nāyam dhammaṇam kusala”nti. Yadi, bhante nāgasena, gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanam ajjhāvasanto kāsikacandanaṇam paccanubhonto mālāgandhavilepanam dhārente jātarūparajataṁ sādiyanto maṇikuṇḍala vicittamolibaddho sammāpaṭipanno ārādhako hoti nāyam dhammaṇam kusalam, pabbajitopi bhaṇḍukāsāvavatthavasano parapiṇḍamajjhupagato catūsu sīlakkhandhesu sammāparipūrakārī diyadḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasu dhutaguṇesu anavasesam vattanto sammāpaṭipanno ārādhako hoti nāyam dhammaṇam kusalam. Tattha, bhante, ko viseso gihino vā pabbajitassa vā? Aphalam hoti tapokammam, niratthakā pabbajjā. Vañjhā sikkhāpadagopanā, mogham dhutaguṇasamādānam, kiṁ tattha dukkhamanuciṇṇena, nanu nāma sukheneva sukhām adhigantabba”nti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā ‘gihino vāham, bhikkhave, pabbajitassa vā sammāpaṭipattiṁ vaṇṇemi, gihī vā, bhikkhave, pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti nāyam dhammaṇam kusala”nti. Evametaṇam, mahārāja, sammāpaṭipannova settho, pabbajitopi, mahārāja, ‘pabbajitomhī’ti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakāva sāmaññā, ārakāva brahmaññā, pageva gihī odātavasano. Gihīpi,

mahārāja, sammāpaṭipanno ārādhako hoti nāyam dhammam kusalam, pabbajitopi, mahārāja, sammāpaṭipanno ārādhako hoti nāyam dhammam kusalam.

“Api ca kho, mahārāja, pabbajitova sāmaññassa issaro adhipati; pabbajjā, mahārāja, bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjaya guṇam parimāṇam kātum.

“Yathā, mahārāja, kāmadadassa maṇiratanassa na sakkā dhanena aggho parimāṇam kātum ‘ettakam maṇiratanassa mūla’nti, evameva kho, mahārāja, pabbajjā bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjaya guṇam parimāṇam kātum.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahāsamudde ūmiyo na sakkā parimāṇam kātum ‘ettakā mahāsamudde ūmiyo’ti, evameva kho, mahārāja, pabbajjā bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjaya guṇam parimāṇam kātum.

“Pabbajitassa, mahārāja, yam kiñci karaṇīyam, sabbam tam khippameva samijjhati no cirarattāya. Kim kāraṇā? Pabbajito, mahārāja, appiccho hoti santuttho pavivitto asaṁsaṭtho āraddhavīriyo nirālayo aniketo paripuṇṇasilo sallekhitācāro dhutappaṭipattikusalo hoti, tam kāraṇā pabbajitassa yam kiñci karaṇīyam, sabbam tam khippameva samijjhati no cirarattāya. Yathā, mahārāja, nigganṭhisamasudhotaujuvimalanārāco susajjito sammā vahati, evameva kho, mahārāja, pabbajitassa yam kiñci karaṇīyam, sabbam tam khippameva samijjhati no cirarattāyā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Gihipabbajitasammāpaṭipattipañho tatiyo.

4. Paṭipadādosapañho

4. “Bhante nāgasena, yadā bodhisatto dukkarakārikanam akāsi, netādiso aññatra ārambho ahosi nikamo kilesayuddham maccusenam vidhamanam āhārapariggaho dukkarakārikā, evarūpe parakkame kiñci assādaṁ alabhitvā tameva cittam parihāpetvā evamavoca ‘na kho panāham imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi uttarimanussadhammam alamariyaññadassanavisesam, siyā nu kho añño maggo bodhāyā’ti, tato nibbinditvā aññena magena sabbaññutam patto, puna tāya paṭipadāya sāvake anusāsatī samādapeti.

“Ārambhatha nikhamatha, yuñjatha buddhasāsane;

Dhunātha maccuno senam, nañgāramva kuñjaro’ti .

“Kena na kho, bhante nāgasena, kārañena tathāgato yāya pañipadāya attanā nibbinno virattarūpo, tattha sāvake anusāsatī samādapeti”ti?

“Tadāpi, mahārāja, etarahipi sā yeva pañipadā, tam yeva pañipadañ pañipajjivā bodhisatto sabbaññutañ patto. Api ca, mahārāja, bodhisatto ativīriyam karonto niravasesato āhāram uparundhi. Tassa āhārūparodhena cittadubbalyam uppajji. So tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutañ pāpuñitum, so mattamattam kabalikārāhāram sevanto tāyeva pañipadāya nacirasseva sabbaññutañ pāpuñi. So yeva, mahārāja, pañipadā sabbesam tathāgatānam sabbaññutañappañilābhāya.

“Yathā, mahārāja, sabbesam sattānam āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukham anubhavanti, evameva kho, mahārāja, sā yeva pañipadā sabbesam tathāgatānam sabbaññutañappañilābhāya, neso, mahārāja, doso ārambhassa, na nikamassa, na kilesayuddhassa, yena tathāgato tasmiñ samaye na pāpuñi sabbaññutañānam, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā pañiyattā yevesā pañipadā.

“Yathā, mahārāja, puriso addhānam ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhavyeyya pīthasappī vā asañcaro pathavitale. Api nu kho, mahārāja, mahāpathaviyā doso atthi, yena so puriso pakkhahato ahosi”ti? “Na hi, bhante; sadā pañiyattā, bhante, mahāpathavī, kuto tassā doso? Vāyāmasseveso doso, yena so puriso pakkhahato ahosi”ti. “Evameva kho, mahārāja, neso doso ārambhassa, na nikamassa, na kilesayuddhassa, yena tathāgato tasmiñ samaye na pāpuñi sabbaññutañānam, atha kho āhārūparodhasseveso doso sadā pañiyattā yevesā pañipadā.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso kiliñtham sātakam nivāseyya, na so tam dhovāpeyya, neso doso udkassa, sadā pañiyattam udkam. Purisasseveso doso. Evameva kho, mahārāja, neso doso ārambhassa, na nikamassa, na kilesayuddhassa, yena tathāgato tasmiñ samaye na pāpuñi sabbaññutañānam, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā pañiyattā yevesā pañipadā, tasmat tathāgato tāyeva pañipadāya sāvake anusāsatī samādapeti, evam kho, mahārāja, sadā pañiyattā anavajjā sā pañipadā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampañcchāmī”ti.

5. Hīnāyāvattanapañho

5. “Bhante nāgasena, mahantam idam tathāgatasāsanam sāram varam settham pavaram anupamam parisuddham vimalam pandaram anavajjam, na yuttam gihim tāvatakam pabbajetum, gihī yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti tadā so pabbājetabbo. Kim kāraṇā? Ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāyāvattanti, tesam paccāgamanena ayaṃ mahājano evam vicinteti ‘tucchakam vata bho etam samanassa gotamassa sāsanam bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti, idamettha kāraṇa”nti.

“Yathā, mahārāja, taṭāko bhaveyya sampuṇṇasucivimalasītalasalilo, atha yo koci kiliṭho malakaddamagato tam taṭākam gantvā anahāyitvā kiliṭhova paṭinivatteyya, tattha, mahārāja, katamam jano garaheyya kiliṭham vā taṭākam vā”ti? “Kiliṭham, bhante, jano garaheyya ‘ayaṃ taṭākam gantvā anahāyitvā kiliṭhova paṭinivatto, kim imam anahāyitukāmam taṭāko sayam nahāpessati, ko doso taṭākassā”ti. Evameva kho, mahārāja, tathāgato vimuttivarasaralasampuṇṇam saddhammavaratalākam māpesi ‘ye keci kilesamalakiliṭhā sacetanā budhā, te idha nahāyitvā sabbakilese pavāhayissantīti. Yadi koci tam saddhammavaratalākam gantvā anahāyitvā sakilesova paṭinivattitvā hīnāyāvattati tam yeva jano garahissati ‘ayaṃ jinasāsane pabbajitvā tattha patiṭṭham alabhitvā hīnāyāvatto, kim imam appaṭipajjantam jinasāsanam sayam bodhessati, ko doso jinasāsanassā”ti?

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso paramabyādhito roguppattikusalam amoghadhuvasiddhakammam bhisakkam sallakattam disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṭinivatteyya, tattha katamam jano garaheyya āturaṃ vā bhisakkam vā”ti? “Āturaṃ, bhante, jano garaheyya ‘ayaṃ roguppattikusalam amoghadhuvasiddhakammam bhisakkam sallakattam disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṭinivatto, kim imam atikicchāpentam bhisakko sayam tikiṭchissati, ko doso bhisakkassā”ti? “Evameva kho, mahārāja, tathāgato antosāsanasamugge kevalam sakalakilesabyādhivūpasamanasamattham amatosadham pakkhipi, ‘ye keci kilesabyādhīlītā sacetanā budhā, te imam amatosadham pivitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasamessantīti. Yadi koci yaṃ amatosadham apivitvā sakilesova paṭinivattitvā hīnāyāvattati, tam yeva jano garahissati ‘ayaṃ jinasāsane pabbajitvā tattha patiṭṭham alabhitvā hīnāyāvatto, kim imam appaṭipajjantam jinasāsanam sayam bodhessati, ko doso jinasāsanassā”ti?

“Yathā vā pana, mahārāja, chāto puriso mahatimahāpuññabhattaparivesanam gantvā tam bhattam abhuñjitvā chātova pañinivatteyya, tattha katamam jano garaheyya chātam vā puññabhattam vā”ti? “Chātam, bhante, jano garaheyya ‘ayam khudāpīlito puññabhattam pañilabhitvā abhuñjitvā chātova pañinivatto, kim imassa abhuñjantassa bhojanam sayam mukham pavisissati, ko doso bhojanassā”ti? “Evameva kho, mahārāja, tathāgato antosāsanasamugge paramapavaram santam sivam pañitam amataṁ paramamadhuram kāyagatāsatibhojanam thapesi ‘ye keci kilesachātajjhattā tañhāparetamānasā sacetanā budhā, te imam bhojanam bhuñjitvā kāmarūpārūpabhavesu sabbam tañhamapanessantī’ti. Yadi koci tam bhojanam abhuñjitvā tañhāsitova pañinivattitvā hīnāyāvattati, tañneva jano garahissati ‘ayam jinasāsane pabbajitvā tattha patiñṭham alabhitvā hīnāyāvatto, kim imam appatipajjantam jinasāsanam sayam bodhessasi, ko doso jinasāsanassā’ti.

“Yadi, mahārāja, tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītam pabbajeyya, na nāmāyam pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, natthi pabbajjāyakaranīyam. Yathā, mahārāja, puriso anekasatenakammenatalākam khañāpetvā parisāya evamanussāveyya ‘mā me, bhonto, keci samkiliñthā imam talākam otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamañthā imam talākam otarathā’ti. Api nu kho, mahārāja, tesam pavāhitarajojallānam parisuddhānam vimalamañthānam tena talākena karanīyam bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, yassatthāya te tam talākam upagaccheyyam, tam aññatreva tesam katham karanīyam, kim tesam tena talākenā”ti? “Evameva kho, mahārāja, yadi tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītam pabbajeyya, tattheva tesam katham karanīyam, kim tesam pabbajjāya.

“Yathā vā pana, mahārāja, sabhāvaisibhattiko sutamantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuvatasiddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesajjam sannipātētvā parisāya evamanussāveyya ‘mā kho, bhonto, keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathā’ti. Api nu kho, mahārāja, tesam abyādhikānam arogānam paripuññānam udaggānam tena bhisakkena karanīyam bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, yassatthāya te tam bhisakkam sallakattam upagaccheyyam, tam aññatreva tesam katham karanīyam, kim tesam tena bhisakkenā”ti? “Evameva kho, mahārāja, yadi tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītam pabbajeyya, tattheva tesam katham karanīyam, kim tesam pabbajjā?

“Yathā vā pana, mahārāja, koci puriso anekathālipākasataṁ bhojanam

paṭiyādāpetvā parisāya evamanussāveyya ‘mā me, bhonto, keci chātā imam parivesanam upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripuṇṇā imam parivesanam upagacchathā’ti. Api nu kho mahārāja, tesam bhuttavīnam tittānam suhitānam dhātānam pīṇitānam paripuṇṇānam tena bhojanena karaṇīyam bhaveyyā’ti? “Na hi, bhante, yassatthāya te tam parivesanam upagaccheyyūm, tam aññatreva tesam kataṁ karaṇīyam, kiṁ tesam tāya parivesanāyā”ti? “Evameva kho, mahārāja, yadi tathāgato gihim yeva ekasmiṁ phale vinītam pabbajeyya, tattheva tesam kataṁ karaṇīyam, kiṁ tesam pabbajjāya?

“Api ca, mahārāja, ye hīnāyāvattanti, te jinasāsanassa pañca atuliyे gunē dassenti. Katame pañca? Bhūmimahantabhāvam dassenti, parisuddhavimalabhāvam dassenti, pāpehi asamvāsiyabhāvam dassenti, duppaṭivedhabhāvam dassenti, bahusamvararakkhiyabhāvam dassenti.

“Katham bhūmimahantabhāvam dassenti? Yathā, mahārāja, puriso adhano hīnajacco nibbiseso buddhiparihīno mahārajjam paṭilabhitvā na cirasseva paripatati paridhamṣati parihāyati yasato, na sakkoti issariyam sandhāretum. Kiṁ kāraṇam? Mahantattā issariyassa. Evameva kho, mahārāja, ye keci nibbisesā akatapuṇṇā buddhiparihīnā jinasāsane pabbajanti, te tam pabbajjam pavaruttamaṁ sandhāretum avisahantā na cirasseva jinasāsanā paripatitvā paridhamṣitvā parihāyitvā hīnāyāvattanti, na sakkonti jinasāsanam sandhāretum. Kiṁ kāraṇam? Mahantattā jinasāsanabhūmiyā. Evam bhūmimahantabhāvam dassenti.

“Katham parisuddhavimalabhāvam dassenti? Yathā, mahārāja, vāri pokkharapatte vikirati vidhamati vidhamseti, na thānamupagacchatī nūpalimpati. Kiṁ kāraṇam? Parisuddhavimalattā padumassa. Evameva kho, mahārāja, ye keci saṭhā kūṭā vaṇkā kuṭilā visamadiṭṭhino jinasāsane pabbajanti, te parisuddhavimalanikkāntakapaṇḍaravarappavarasāsanato na cirasseva vikiritvā vidhamitvā vidhamsetvā asaṇṭhahitvā anupalimpitvā hīnāyāvattanti. Kiṁ kāraṇam? Parisuddhavimalattā jinasāsanassa. Evam parisuddhavimalabhāvam dassenti.

“Katham pāpehi asamvāsiyabhāvam dassenti? Yathā, mahārāja, mahāsamuddo na matena kunapena samvasati, yaṁ hoti mahāsamudde matam kuṇapam, tam khippameva tīram upaneti thalam vā ussāreti. Kiṁ kāraṇam? Mahābhūtānam bhavanattā mahāsamuddassa. Evameva kho, mahārāja, ye keci pāpakā asamvutā ahirikā akiriyā osannavīriyā kusītā kiliṭṭhā dujjanā manussā jinasāsane pabbajanti, te na cirasseva jinasāsanato

arahantavimalakhīṇāsavamahābhūtabhavanato nikhamitvā asaṁvasitvā hīnāyāvattanti. Kim kāraṇam? Pāpehi asaṁvāsiyattā jinasāsanassa. Evam pāpehi asaṁvāsiyabhāvam dassenti.

“Katham duppaṭivedhabhāvam dassenti? Yathā, mahārāja, ye keci acheckā asikkhitā asippino mativippahīnā issāsā vālaggavedham avisahantā vigalanti pakkamanti. Kim kāraṇam? Sañhasukhumaduppaṭivedhattā vālaggassa. Evameva kho, mahārāja, ye keci duppaññā jañā elamūgā mūlhā dandhagatikā janā jinasāsane pabbajanti, te tam paramasañhasukhumacatusaccappaṭivedham paṭivijjhitudham avisahantā jinasāsanā vigalitvā pakkamitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇam? Paramasañhasukhumaduppaṭivedhatāya saccānam. Evam duppaṭivedhabhāvam dassenti.

“Katham bahusamvararakkhiyabhāvam dassenti? Yathā, mahārāja, kocideva puriso mahatimahāyuddhabhūmimupagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārito sattihattham janamupentam disvā bhīto osakkati paṭinivattati palāyati. Kim kāraṇam? Bahuvidhayuddhamukharakkhaṇabhayā. Evameva kho, mahārāja, ye keci pāpakā asaṁvutā ahirikā akhantī capalā calitā ittarā bālajanā jinasāsane pabbajanti, te bahuvidham sikkhāpadam parirakkhitum avisahantā osakkitvā paṭinivattitvā palāyitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇam? Bahuvidhasamvararakkhiyabhāvattā jinasāsanassa. Evam bahuvidhasamvararakkhiyabhāvam dassenti.

“Thalajuttamepi, mahārāja, vassikāgumbe kimividhāni pupphāni honti, tāni aṅkurāni saṅkuṭitāni antarā yeva paripatanti, na ca tesu paripatitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti. Yāni tattha ṭhitāni pupphāni, tāni sammā gandhena disāvidisaṁ abhibyāpenti. Evameva kho, mahārāja, ye te jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te jinasāsane kimividhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandharahitā nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesam hīnāyāvattanena jinasāsanam hīlitam nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū, te sadevakam lokam sīlavaraṁgandhena abhibyāpenti.

“Sālinampi, mahārāja, nirātaṅkānam lohitakānam antare karumbhakam nāma sālijāti uppajjivtā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohitakasālī hīlitā nāma honti. Ye tattha ṭhitā sālī, te rājūpabhogā honti. Evameva kho, mahārāja, ye te jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitakasālīnamantare karumbhakā viya jinasāsane na vadḍhitvā vepullataṁ na pāpuṇitvā antarā yeva hīnāyāvattanti, na ca tesam hīnāyāvattanena

jinasāsanam hīlitam nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti.

“Kāmadadassāpi, mahārāja, maniratanassa ekadesam kakkasam uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanam hīlitam nāma hoti. Yam tattha parisuddham maṇiratanassa, tam janassa hāsakaram hoti. Evameva kho, mahārāja, ye te jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, kakkasā te jinasāsane papaṭikā, na ca tesam hīnāyāvattanena jinasāsanam hīlitam nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū, te devamanussānam hāsajanakā honti.

“Jātisampannassapi, mahārāja, lohitacandanassa ekadesam pūtikam hoti appagandham. Na tena lohitacandanam hīlitam nāma hoti. Yam tattha apūtikam sugandham, tam samantā vidhūpeti abhibyāpeti. Evameva kho, mahārāja, ye te jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitacandasārantare pūtikadesamiva chaḍdanīyā jinasāsane, na ca tesam hīnāyāvattanena jinasāsanam hīlitam nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū, te sadevakam lokam sīlavaracandanagandhena anulimpayanti”ti.

“Sādhu, bhante nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kāraṇena niravajjamanupāpitam jinasāsanam setṭhabhbāvena paridīpitam, hīnāyāvattamānāpi te jinasāsanassa setṭhabhbāvam yeva paridīpentī”ti.

Hīnāyāvattanapañho pañcamo.

6. Arahantavedanāvediyanapañho

6. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘arahā ekaṁ vedanam vedayati kāyikam, na cetasika’nti. Kim nu kho, bhante nāgasena, arahato cittam yam kāyam nissāya pavattati, tattha arahā anissaro assāmī avasavatti”ti? “Āma, mahārājā”ti. “Na kho, bhante nāgasena, yuttametam, yam so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmī avasavattī; sakuṇopi tāva, bhante, yasmīm kulāvake paṭivasati, tattha so issaro hoti sāmī vasavatti”ti.

“Dasayime, mahārāja, kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyam anudhāvanti anuparivattanti. Katame dasa? Sītam uṇham jighacchā pipāsā uccāro passāvo middham jarā byādhi maraṇam. Ime kho, mahārāja, dasa kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyam anudhāvanti anuparivattanti, tattha arahā anissaro assāmī avasavattī”ti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇā nappavattati

issariyam vā, tattha me kāraṇam brūhī”ti? “Yathā, mahārāja, ye keci pathavinissitā sattā, sabbe te pathavim nissāya caranti viharanti vuttim kappenti, api nu kho, mahārāja, tesam pathaviyā āñā pavattati issariyam vā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, arahato cittam kāyam nissāya pavattati, na ca arahato kāye āñā pavattati issariyam vā”ti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayatī”ti? “Abhāvitattā, mahārāja, cittassa puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayati. Yathā, mahārāja, goṇo chāto paritasito abaladubbalaparittakatiñesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti, tadā saha upanibandhanena pakkamat. Evameva kho, mahārāja, abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittam parikopeti, cittam parikupitañ kāyam ābhujati nibbhujati samparivattakam karoti. Atha kho so abhāvitacitto tasati ravati bheravarāvamabhiravati, idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayatī”ti.

“Kim pana tam kāraṇam, yena kāraṇena arahā ekam vedanam vedayati kāyikam, na cetasika”nti? “Arahato, mahārāja, cittam bhāvitam hoti subhāvitam dantam sudantam assavam vacanakaram, so dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno ‘anicca’nti dalham gaṇhāti, samādhithambhe cittam upanibandhati, tassa tam cittam samādhithambhe upanibandhanam na vedhati na calati, ṭhitam hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena arahā ekam vedanam vedayati kāyikam, na cetasika”nti.

“Bhante nāgasena, tam nāma loke acchariyam yañkāye calamāne cittam na calati, tattha me kāraṇam brūhī”ti. “Yathā, mahārāja, mahatimahārukukhe khandhasākhāpalāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati, api nu tassa khandhopi calatī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, arahā dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno ‘anicca’nti dalham gaṇhāti, samādhithambhe cittam upanibandhati, tassa tam cittam samādhithambhe upanibandhanam na vedhati na calati, ṭhitam hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittam pana tassa na vedhati na calati khandho viya mahārukukhassā”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam, bhante nāgasena, na me evarūpo sabbakāliko dhammapadīpo diṭṭhapubbo”ti.

Arahantavedanāvediyanapañho chaṭṭho.

7. Abhisamayantarāyakarapañho

7. “Bhante nāgasena, idha yo koci gihī pārājikam ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbājeyya, attanāpi so na jāneyya ‘gihipārājikam ajjhāpannosmīti, napi tassa añño koci ācikkheyya ‘gihipārājikam ajjhāpannosīti. So ca tathattāya patipajjeyya, api nu tassa dhammābhisaṁayo bhaveyyā”ti? “Na hi, mahārāja”ti. “Kena, bhante, kāraṇenā”ti? “Yo tassa hetu dhammābhisaṁaya, so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisaṁayo na bhavatī”ti.

“Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘jānantassa kukkuccam hoti, kukkucce sati āvaraṇam hoti, āvaṭe citte dhammābhisaṁayo na hotī”ti. Imassa pana ajānantassa akukkuccajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisaṁayo na hoti, visamena visameneso pañho gacchati, cintetvā visajjethā”ti.

“Ruhati, mahārāja, sukaṭhe sukalale maṇḍakhette sāradam sukhasayitam bīja”nti? “Āma, bhante”ti. “Api nu, mahārāja, taññeva bījam ghanaselasilātale ruheyyā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana, mahārāja, taññeva bījam kalale ruhati, kissa ghanasele na ruhatī”ti? “Natthi, bhante, tassa bījassa ruhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījam na ruhatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, yena hetunā tassa dhammābhisaṁayo bhaveyya, so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisaṁayo na hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, daṇḍaledḍulagūlamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, api nu, mahārāja, te yeva daṇḍaledḍulagūlamuggarā gagane ṭhānamupagacchantī”ti? “Na hi bhante”ti. “Kiṁ panettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena te yeva daṇḍaledḍulagūlamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantī”ti? “Natthi, bhante, tesam daṇḍaledḍulagūlamuggarānaṁ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na tiṭṭhantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hotī”ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, thale aggi jalati, api nu kho, mahārāja, so yeva aggi udake jalaṭī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kiṁ panettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udake na jalatī”ti? “Natthi, bhante, aggissa jalanāya udake hetu, ahetunā na jalatī”ti. “Evameva kho, mahārāja, tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisaṁayo na hotī”ti.

“Bhante nāgasena, punapetam attham cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati, ajānantassa asati kukkuce āvaraṇam hotīti, kāraṇena mam saññapehī”ti. “Api nu, mahārāja, visam halāhalam ajānantena khāyitam jīvitam haratī”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, ajānantenapi kataṁ pāpam abhisamayantarāyakaram hoti.

“Api nu, mahārāja, aggi ajānitvā akkamantam ḍahatī”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, ajānantenapi kataṁ pāpam abhisamayantarāyakaram hoti.

“Api nu, mahārāja, ajānantam āsīviso ḍamṣitvā jīvitam haratī”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, ajānantenapi kataṁ pāpam abhisamayantarāyakaram hoti.

“Nanu, mahārāja, kāliṅgarājā samaṇakolañño sattaratanaparikinṇo hatthiratanamabhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānantopi nāsakkhi bodhimāṇḍassa uparito gantum, idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena ajānantenapi kataṁ pāpam abhisamayantarāyakaram hotī”ti? “Jinabhāsitam, bhante nāgasena, kāraṇam na sakkā paṭikkositum, esovetassa attho tathā sampaṭicchāmī”ti.

Abhisamayantarāyakarapañho sattamo.

8. Dussīlapañho

8. “Bhante nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso, kiṁ nānākaraṇam, ubhopete samasamagatikā, ubhinnampi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākāraṇam atthī”ti?

“Dasa yime, mahārāja, guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttarim dakkhiṇam visodheti.

“Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā? Idha, mahārāja, samaṇadussīlo buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, saṅghe sagāravo hoti, sabrahmacārīsu sagāravo hoti, uddesaparipucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlopi, mahārāja, dussīlo parisagato ākappam upaṭṭhapeti, garahabhaya kāyikam vācasikam rakkhati, padhānābhimukhañcassa hoti cittam, bhikkhusāmaññam upagato hoti. Karontopi, mahārāja, samaṇadussīlo pāpam paṭicchannam ācarati. Yathā, mahārāja, itthī sapatikā nilīyitvā rahasseneva pāpamācarati; evameva

kho, mahārāja, karontopi samañadussīlo pāpam paṭicchannam ācarati. Ime kho, mahārāja, dasa gunā samañadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

“Katamehi dasahi kāraṇehi uttarim dakkhiṇam visodheti? Anavajjakavacadhāraṇatāyapi dakkhiṇam visodheti, isisāmaññabhaṇḍulīngadhāraṇatopī dakkhiṇam visodheti, saṅghasamayamanuppavīṭthatāyapi dakkhiṇam visodheti, buddhadhammasaṅghasaranagatataṭayapi dakkhiṇam visodheti, padhānāsayaniketavāsītāyapi dakkhiṇam visodheti, jinasāsanadhara pariyesanatopī dakkhiṇam visodheti, pavaraḍhammadesanatopī dakkhiṇam visodheti, dhammadīpagatiparāyaṇatāyapi dakkhiṇam visodheti, ‘aggo buddho’ti ekantaujudīṭhitāyapi dakkhiṇam visodheti, uposathasamādānatopī dakkhiṇam visodheti. Imehi kho, mahārāja, dasahi kāraṇehi uttarim dakkhiṇam visodheti.

“Suvipannopi hi, mahārāja, samañadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti. Yathā, mahārāja, udakaṁ subahalampi kalalakaddamarajallam apaneti; evameva kho, mahārāja, suvipannopi samañadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti.

“Yathā vā pana, mahārāja, uṇhodakam sukudhitampi jjalantam mahantam aggikkhandham nibbāpeti, evameva kho, mahārāja, suvipannopi samañadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti.

“Yathā vā pana, mahārāja, bhojanam virasampi khudādubbalyam apaneti, evameva kho, mahārāja, suvipannopi samañadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti.

“Bhāsitampetam, mahārāja, tathāgatena devatidevena majjhimanikāyavaralañchake dakkhiṇavibhaṅge veyyākaraṇe –

“Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānam, dhammena laddham supasannacitto;

Abhisaddham kammaphalam ulāram, sā dakkhiṇā dāyakato visujjhati”ti .

“Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam, bhante nāgasena, tāvatakam mayam pañham apucchimha, tam tvam opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuram savanūpagam akāsi. Yathā nāma, bhante, sūdo

vā sūdantevāsī vā tāvatakam māmsam labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogam karoti; evameva kho, bhante nāgasena, tāvatakam mayam pañham apucchimha, tam tvam opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamaduram savanūpagam akāsī”ti.

Dussīlapañho atthamo.

9. Udakasattajivapañho

9. “Bhante nāgasena, imam udakam aggimhi tappamānam cicciṭāyati ciṭiciṭāyati saddāyati bahuvidham, kiṁ nu kho, bhante nāgasena, udakam jīvati, kiṁ kīlamānam saddāyati, udāhu aññena paṭipīlitam saddāyati”ti? “Na hi, mahārāja, udakam jīvati, natthi udake jīvo vā satto vā, api ca, mahārāja, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam cicciṭāyati ciṭiciṭāyati saddāyati bahuvidha”nti.

“Bhante nāgasena, idhekacce titthiyā udakam jīvatīti sītodakam paṭikkhipitvā udakam tāpetvā vekatikavekatikam paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti ‘ekindriyam samañā sakyaputtiyā jīvam viheṭhentī’ti, tam tesam garaham paribhavam vinodehi apanehi nicchārehī”ti. “Na hi, mahārāja, udakam jīvati, natthi, mahārāja, udake jīvo vā satto vā, api ca, mahārāja, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam cicciṭāyati ciṭiciṭāyati saddāyati bahuvidham.

“Yathā, mahārāja, udakam sobbhasarasaritadahatalākakandarapadaraudapānaninnapokkharanigataṁ vātātapavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayam gacchatī, api nu tattha udakam cicciṭāyati ciṭiciṭāyati saddāyati bahuvidha”nti? “Na hi, bhante”ti. “Yadi, mahārāja, udakam jīveyya, tatthāpi udakam saddāyeyya, imināpi, mahārāja, kāraṇena jānāhi ‘natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam cicciṭāyati ciṭiciṭāyati saddāyati bahuvidha’nti.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam sunohi ‘natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyati”ti. Yadā pana, mahārāja, udakam taṇḍulehi sammissitam bhājanagatam hoti pihitam uddhane aṭhapitam, api nu tattha udakam saddāyati”ti? “Na hi, bhante, acalam hoti santasanta”nti. “Tam yeva pana, mahārāja, udakam bhājanagatam aggim ujjāletvā uddhane ṭhapitam hoti, api nu tattha udakam acalam hoti santasanta”nti? “Na hi, bhante, calati khubbhati

luļati āvilati ūmijātam hoti, uddhamadho disāvidisam gacchatī, uttarati patarati pheṇamālī hotīti. Kissā pana tam, mahārāja, pākatikam udakam na calati santasantam hoti, kissā pana aggigatam calati khubbhati luļati āvilati ūmijātam hoti, uddhamadho disāvidisam gacchatī, uttarati patarati pheṇamālī hotī”ti? “Pākatikam, bhante, udakam na calati, aggikatam pana udakam aggisantāpavegassa mahantatāya cicciṭāyati cīcīṭāyati saddāyati bahuvidha”nti. “Imināpi mahārāja, kāraṇena jānāhi ‘natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatī’ti.

“Aparampi, mahārāja, uttaram kāraṇam sunohi, natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyati. Hoti tam, mahārāja, udakam ghare ghare udakavārakagatam pihita”nti? “Āma, bhante”ti. “Api nu tam, mahārāja, udakam calati khubbhati luļati āvilati ūmijātam hoti, uddhamadho disāvidisam gacchatī, uttarati patarati pheṇamālī hotī”ti. “Na hi, bhante, acalam tam hoti pākatikam udakavārakagatam udaka”nti.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘mahāsamudde udakam calati khubbhati luļati āvilati ūmijātam hoti, uddhamadho disāvidisam gacchatī, uttarati patarati pheṇamālī hoti, ussakkitvā ossakkitvā velāya paharati saddāyati bahuvidha”nti? “Āma, bhante, sutapubbam etam mayā diṭṭhapubbañca ‘mahāsamudde udakam hatthasatampi dvepi hathhasatāni gagane ussakkatī”ti. “Kissa, mahārāja, udakavārakagatam udakam na calati na saddāyati, kissā pana mahāsamudde udakam calati saddāyatī”ti? “Vātavegassa mahantatāya, bhante, mahāsamudde udakam calati saddāyati, udakavārakagatam udakam aghaṭṭitam kehici na calati na saddāyatī”ti. “Yathā, mahārāja, vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakam calati saddāyati evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatī”ti.

“Nanu, mahārāja, bheripokkharam sukkham sukkhena gocammaṇa onandhantī”ti? “Āma, bhante”. “Api nu, mahārāja, bheriyā jīvo vā satto vā atthī”ti. “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana, mahārāja, bherī saddāyatī”ti? “Itthiyā vā, bhante, purisassa vā tajjena vāyāmenā”ti. “Yathā, mahārāja, itthiyā vā purisassa vā tajjena vāyāmena bherī saddāyati, evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyati. Imināpi, mahārāja, kāraṇena jānāhi ‘natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatī’ti.

“Mayhampi tāva, mahārāja, tava pucchitabbam atthi, evameso pañho suvinicchito hoti, kim nu kho, mahārāja, sabbehipi bhājanehi udakam tappamānam saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi

tappamānam saddāyatī”ti? “Na hi, bhante, sabbehipi bhājanehi udakam tappamānam saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakam tappamānam saddāyatī”ti. “Tena hi, mahārāja, jahitosi sakasamayam, paccāgatosi mama visayam, natthi udake jīvo vā satto vā. Yadi, mahārāja, sabbehipi bhājanehi udakam tappamānam saddāyeyya, yuttamidam ‘udakam jīvatī’ti vattum. Na hi, mahārāja, udakam dvayam hoti, yam saddāyati, tam jīvati, yam na saddāyati, tam na jīvatī. Yadi, mahārāja, udakam jīveyya, mahantānam hatthināgānam ussannakāyānam pabhinnānam soṇḍāya ussiñcivtā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānam, tampi udakam tesam dantantare cippiyamānam saddāyeyya. Hatthasatikāpi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasahassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti, tāhipi cippiyamānam udakam saddāyeyya. Mahatimahantāpi macchā anekasatayojanikakāyā timī timiñgalā timirapiñgalā abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsañthānatāya pañivasantā mahāudakadhārā ācamanti dhamanti ca, tesampi tam dantantarepi udarantarepi cippiyamānam udakam saddāyeyya. Yasmā ca kho, mahārāja, evarūpehi evarūpehi mahantehi pañipīlanehi pañipīlitam udakam na saddāyati tasmāpi natthi udake jīvo vā satto vāti, evametam, mahārāja, dhārehī”ti.

“Sādhu, bhante nāgasena, dosāgato pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, yathā nāma, bhante nāgasena, mahaggħam mañiratanam chekam ācariyam kusalam sikkhitam mañikāram pāpuñitvā kittim labheyya thomanam pasamsam, muttāratanaṁ vā muttikam dussaratanam vā dussikam, lohitacandanam vā gandhikam pāpuñitvā kittim labheyya thomanam pasamsam. Evameva kho, bhante nāgasena, dosāgato pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Udakasattajīvapañho navamo.

Buddhavaggo pañhamo.

Imasmiñ vagge nava pañhā.

2. Nippapañcavaggo

1. Nippapañcapañho

1. “Bhante nāgasena, bhāsitampetam bhagavatā ‘nippapañcārāmā, bhikkhave, viharatha nippapañcaratino’ti, katamam tam nippapañca”nti? “Sotāpattiphalam, mahārāja, nippapañcam, sakadāgāmiphalam

nippapañcam, anāgāmiphalam nippapañcam, arahattaphalam
nippapañca”nti.

“Yadi, bhante nāgasena, sotāpattiphalam nippapañcam,
sakadāgāmianāgāmiarahattaphalam nippapañcam, kissa pana ime
bhikkhū uddisanti paripucchanti suttam geyyam veyyākaraṇam gātham
udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam, navakammaṇa
palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, nanu te jinappaṭikkhittam kammaṇ
karoti”ti?

“Ye te, mahārāja, bhikkhū uddisanti paripucchanti suttam geyyam
veyyākaraṇam gātham udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam
vedallam, navakammaṇa palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te
nippapañcassa pattiyyā karonti. Ye te, mahārāja, sabhāvaparisuddhā pubbe
vāsitavāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapaca honti. Ye pana te bhikkhū
mahārajakkhā, te imehi payogehi nippapañcā honti.

“Yathā, mahārāja, eko puriso khette bījam ropetvā attano
yathābalavīriyena vinā pākāravatiyā dhaññam uddhareyya, eko puriso khette
bījam ropetvā vanam pavisitvā kaṭṭhañca sākhañca chinditvā vatipākāram
katvā dhaññam uddhareyya. Yā tattha tassa vatipākārapariyesanā, sā
dhaññatthāya. Evameva kho, mahārāja, ye te sabhāvaparisuddhā pubbe
vāsitavāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāram
puriso viya dhaññuddhāro. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi
payogehi nippapañcā honti, vatipākāram katvā puriso viya dhaññuddhāro.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso mahatimahante ambarukkhamatthake
phalapiṇḍi bhaveyya, atha tattha yo koci iddhimā āgantvā tassa phalam
hareyya, yo pana tattha aniddhimā, so kaṭṭhañca valliñca chinditvā
nisseṇīm bandhitvā tāya tam rukkham abhiruhitvā phalam hareyya. Yā
tattha tassa nisseṇipariyesanā, sā phalatthāya. Evameva kho, mahārāja,
ye te sabhāvaparisuddhā pubbe vāsitavāsanā, te ekacittakkhaṇena
nippapañcā honti, iddhimā viya rukkhaphalam haranto. Ye pana te bhikkhū
mahārajakkhā, te iminā payogena saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya
puriso rukkhaphalam haranto.

“Yathā vā pana, mahārāja, eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva
sāmikam upagantvā attham sādheti. Eko dhanavā dhanavasena parisam
vadḍhetvā parisāya attham sādheti. Yā tattha tassa parisapariyesanā, sā
atthatthāya. Evameva kho, mahārāja, ye te sabhāvaparisuddhā pubbe

vāsitavāsanā, te ekacittakkhaṇena chasu abhiññāsu vasibhāvam pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhim karonto. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi sāmaññatthamabhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhim karonto.

“Uddesopi, mahārāja, bahukāro, paripucchāpi bahukārā, navakammampi bahukāram, dānampi bahukāram, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā, mahārāja, puriso rājūpasevī katāvī amaccabhaṭabaladovārikaanīkaṭhapārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbepi upakārā hoti. Evameva kho, mahārāja, uddesopi bahukāro, paripucchāpi bahukārā, navakammampi bahukāram, dānampi bahukāram, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi, mahārāja, sabbepi abhijātiparisuddhā bhaveyyum, anusāsanena karaṇīyam na bhaveyya. Yasmā ca kho, mahārāja, savanena karaṇīyam hoti, therō, mahārāja, sāriputto aparimitamasaṅkhеyyakappam upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭim gato, sopi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayam pāpuṇitum. Tasmā, mahārāja, bahukāram savanam, tathā uddesopi paripucchāpi. Tasmā uddesaparipucchāpi nippapañcā saṅkhatā”ti. “Sunijjhāpito, bhante nāgasena, pañho, evametaṁ tathā sampaticchāmī”ti.

Nippapañcapañho paṭhamo.

2. Khīṇāsavabhāvapañho

2. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘yo gihī arahattam patto, dve vāssa gatiyo bhavanti anaññā, tasmiṁ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Na so divaso sakkā atikkametu’nti. Sace so, bhante nāgasena, tasmiṁ divase ācariyam vā upajjhāyam vā pattacīvaraṁ vā na labhetha, api nu kho so arahā sayam vā pabbajeyya divasam vā atikkameyya, añño koci arahā iddhimā āgantvā tam pabbajeyya vā parinibbāyeyya vā”ti? “Na so, mahārāja, arahā sayam pabbajeyya, sayam pabbajanto theyyam āpajjati, na ca divasam atikkameyya, aññassa arahantassa āgamanaṁ bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmiṁ yeva divase parinibbāyeyyā”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, arahattassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvitahāro bhavatī”ti.

“Visamaṁ, mahārāja, gihiliṅgam, visame liinge liṅgadubbalatāya arahattam patto gihī tasmiṁ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Neso, mahārāja, doso arahattassa, gihiliṅgasseveso doso yadidam liṅgadubbalatā.

“Yathā, mahārāja, bhojanam sabbasattānam āyupālakam jīvitarakkhakam visamakoṭṭhassa mandadubbalagahaṇikassa avipākena jīvitam harati. Neso, mahārāja, doso bhojanassa, koṭṭhasseveso doso yadidam aggidubbalatā. Evameva kho, mahārāja, visame liṅge liṅgadubbalatāya arahattam patto gihī tasmiṁ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Neso, mahārāja, doso arahattassa, gihiliṅgasseveso doso yadidam liṅgadubbalatā.

“Yathā vā pana, mahārāja, parittam tiṇasalākam upari garuke pāsāṇe ṛhapite dubbalatāya bhijjitvā patati. Evameva kho, mahārāja, arahattam patto gihī tena liṅgena arahattam dhāretum asakkonto tasmiṁ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārajjam labhitvā khaṇena paripatati paridhamṣati osakkati, na sakkoti issariyam dhāretum, evameva kho, mahārāja, arahattam patto gihī tena liṅgena arahattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmiṁ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Khīṇāsavabhāvapañho dutiyo.

3. Khīṇāsavasatisammosapañho

3. “Bhante nāgasena, atthi arahato satisammoso”ti? “Vigatasatisammosā kho, mahārāja, arahanto, natthi arahantānam satisammoso”ti. “Āpajjeyya pana, bhante, arahā āpatti”nti? “Āma, mahārājā”ti. “Kismiṁ vatthusmi”nti? “Kuṭikāre, mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaññāya, pavārite appavāritasaññāya, anatiritte atirittasaññāyā”ti.

“Bhante nāgasena, tumhe bhaṇatha ‘ye āpattim āpajjanti, te dvīhi kāraṇehi āpajjanti anādariyena vā ajānanena vā’ti. Api nu kho, bhante, arahato anādariyam hoti, yam arahā āpattim āpajjati”ti? “Na hi, mahārājā”ti.

“Yadi, bhante nāgasena, arahā āpattim āpajjati, natthi ca arahato anādariyam, tena hi atthi arahato satisammoso”ti? “Natthi, mahārāja, arahato satisammoso, āpattiñca arahā āpajjati”ti.

“Tena hi, bhante, kāraṇena mām saññāpehi, kiṁ tattha kāraṇa”nti? “Dveme, mahārāja, kilesā lokavajjam paññattivajjañcāti. Katamam, mahārāja, lokavajjam? Dasa akusalakammapathā, idam vuccati lokavajjam.

Katamām paññattivajjam? Yam loke atthi samañānam ananucchavikam ananulomikam, gihinam anavajjam. Tattha bhagavā sāvakānam sikkhāpadam paññapeti ‘yāvajīvam anatikkamanīya’nti. Vikālabhojanam, mahārāja, lokassa anavajjam, tam jinasāsane vajjam. Bhūtagāmavikopanam, mahārāja, lokassa anavajjam, tam jinasāsane vajjam. Udake hassadhammam, mahārāja, lokassa anavajjam, tam jinasāsane vajjam. Iti evarūpāni evarūpāni, mahārāja, jinasāsane vajjāni, idam vuccati paññattivajjam.

“Lokavajjam abhabbo khīnāsavo tam ajjhācaritum, yam kilesam paññattivajjam, tam ajānanto āpajjeyya. Avisayo, mahārāja, ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balañ atthi sabbam jānitum. Anaññātam, mahārāja, arahato itthipurisānam nāmampi gottampi, maggopi tassa mahiyā anaññāto; vimuttim yeva, mahārāja, ekacco arahā jāneyya; chaṭabhiñño arahā sakavisayam jāneyya; sabbaññū, mahārāja, tathāgatova sabbam jānatī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Khīnāsavasatisammosapañho tatiyo.

4. Loke natthibhāvapañho

4. “Bhante nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatassa sāvakā, dissanti cakkavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingam pātubhūtam, dissati itthiyā purisalingam pātubhūtam, dissati sukatañ dukkatañ kammam, dissanti kalyāṇapāpakānam kammānam vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalābujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dvipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhañḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kinnarā mahoragā nāgā supaññā siddhā vijjādhara, atthi hatthī assā gāvo mahimśā oṭṭhā gadrabhā ajā elakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soñā siñgālā, atthi bahuvidhā sakuñā, atthi suvaññam rajatañ muttā mañi sañkho silā pavālam lohitāko masāragallam veluriyo vajiram phalikam kālaloham tambaloham vatṭaloham kamṣaloham, atthi khomam koseyyam kappāsikam sāñam bhaṅgam kambalam, atthi sāli vīhi yavo kañgu kudrūso varako godhūmo muggo, māso tilam kulattham, atthi mūlagandho sāragandho pheggugandho tacagandho pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tiṇa latā gaccha rukkha osadhi vanappati nadī pabbata samudda macchakacchapā sabbam loke atthi. Yam, bhante, loke natthi, tam me kathehī”ti.

“Tīṇimāni, mahārāja, loke natthi. Katamāni tīṇi? Sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke natthi, saṅkhārānam niccatā natthi, paramatthena sattūpaladdhi natthi, imāni kho, mahārāja, tīṇi loke natthī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Loke natthibhāvapañho catuttho.

5. Akammajādipañho

5. “Bhante nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā, yaṁ loke akammajam ahetujam anutujam, tam me kathehī”ti. “Dveme, mahārāja, lokasmīm akammajā ahetujā anutujā. Katame dve? Ākāso, mahārāja, akammajo ahetujo anutojo; nibbānam, mahārāja, akammajam ahetujam anutujam. Ime kho, mahārāja, dve akammajā ahetujā anutujā”ti.

“Mā, bhante nāgasena, jinavacanam makkhehi, mā ajānitvā pañham byākarohī”ti. “Kim kho, mahārāja, ahaṁ vadāmi, yaṁ mam tvam evam vadesi ‘mā, bhante nāgasena, jinavacanam makkhehi, mā ajānitvā pañham byākarohī’”ti? “Bhante nāgasena, yuttamidam tāva vattum ‘ākāso akammajo ahetujo anutojo’ti. Anekasatehi pana, bhante nāgasena, kāraṇehi bhagavatā sāvakānam nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvam evam vadesi ‘ahetujam nibbāna’”nti. “Saccam, mahārāja, bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānam nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto”ti.

“Ettha mayam, bhante nāgasena, andhakārato andhakārataram pavisāma, vanato vanataram pavisāma, gahanato gahanataram pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu natthi. Yadi, bhante nāgasena, nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

“Yathā pana, bhante nāgasena, puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pitunopi pitā icchitabbo. Yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassapi ācariyo icchitabbo. Yathā aṅkurassa bījam atthi, tena kāraṇena bījassapi bījam icchitabbam. Evameva kho, bhante nāgasena, yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

“Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjhampi

atthi, mūlampi atthi. Evameva kho, bhante nāgasena, yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo””ti.

“Anuppādanīyam, mahārāja, nibbānam, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto”ti. “Ingha, bhante nāgasena, kāraṇam dassetvā kāraṇena mam saññāpehi, yathāham jāneyyam nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu natthi”ti.

“Tena hi, mahārāja, sakkaccaṁ sotam odaha, sādhukam suñohi, vakkhāmi tattha kāraṇam, sakkueyya, mahārāja, puriso pākatikena balena ito himavantam pabbatarājam upagantu”nti? “Āma, bhante”ti. “Sakkueyya pana so, mahārāja, puriso pākatikena balena himavantam pabbatarājam idha āharitu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum.

“Sakkueyya, mahārāja, puriso pākatikena balena mahāsamuddam nāvāya uttaritvā pārimatīram gantu”nti? “Āma, bhante”ti? “Sakkueyya pana so, mahārāja, puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārimatīram idha āharitu”nti? “Na hi bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum. Kim kāraṇā? Asaṅkhatattā dhammassā”ti.

“Asaṅkhataṁ, bhante nāgasena, nibbāna”nti? “Āma, mahārāja, asaṅkhataṁ nibbānam na kehici kataṁ, nibbānam, mahārāja, na vattabbam uppannanti vā anuppannanti vā uppādanīyanti vā atītanti vā anāgatanti vā paccuppannanti vā cakkhuviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhāviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vā”ti. “Yadi, bhante nāgasena, nibbānam na uppannam na anuppannam na uppādanīyam na atītam na anāgatam na paccuppannam na cakkhuviññeyyam na sotaviññeyyam na ghānaviññeyyam na jivhāviññeyyam na kāyaviññeyyam, tena hi, bhante nāgasena, tumhe natthidhammaṁ nibbānam apadisatha ‘natthi nibbāna’nti. “Atthi, mahārāja, nibbānam, manoviññeyyam nibbānam, visuddhena mānasena paññtena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammāpaṭipanno ariyasāvako nibbānam passati”ti.

“Kīdisam pana tam, bhante, nibbānam, yam tam opammehi ādīpanīyam kāraṇehi mam saññāpehi, yathā atthidhammaṁ opammehi ādīpanīya”nti. “Atthi, mahārāja, vāto nāmā”ti? “Āma, bhante”ti. “Ingha, mahārāja,

vātām dassehi vaṇṇato vā sañthānato vā aṇum vā thūlam vā dīgham vā rassam vā”ti. “Na sakkā, bhante nāgasena, vāto upadassayitum, na so vāto hatthaggahaṇam vā nimmaddanam vā upeti, api ca atthi so vāto”ti. “Yadi, mahārāja, na sakkā vāto upadassayitum, tena hi natthi vāto”ti? “Jānāmaham, bhante nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupavīṭham, na cāham sakkomi vātam upadassayitu”nti. “Evameva kho, mahārāja, atthi nibbānam, na ca sakkā nibbānam upadassayitum vaṇṇena vā sañthānena vā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, sūpadassitaṁ opammam, suniddiṭṭham kāraṇam, evametam tathā sampaticchāmi ‘atthi nibbāna’”nti.

Akammajādipañho pañcamo.

6. Kammajādipañho

6. “Bhante nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā, na hetujā, na utujā”ti? “Ye keci, mahārāja, sattā sacetanā, sabbe te kammajā; aggi ca sabbāni ca bijajātāni hetujāni; pathavī ca pabbatā ca udakañca vāto ca, sabbe te utujā; ākāso ca nibbānañca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānam pana, mahārāja, na vattabbañ kammajanti vā hetujanti vā utujanti vā uppannanti vā anuppannanti vā uppādanīyanti vā atītanti vā anāgatanti vā paccuppannanti vā cakkhuviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhāviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vā, api ca, mahārāja, manoviññeyyañ nibbānam, yañ so sammāpaṭipanno ariyasāvako visuddhena nāṇena passatī”ti. “Ramaṇīyo, bhante nāgasena, pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati uppacchinnā, tvam gaṇivarapavaramāsajjā”ti.

Kammajādipañho chaṭṭho.

7. Yakkhapañho

7. “Bhante nāgasena, atthi loke yakkhā nāmā”ti? “Āma, mahārāja, atthi loke yakkhā nāmā”ti. “Cavanti pana te, bhante, yakkhā tamhā yoniyā”ti? “Āma, mahārāja, cavanti te yakkhā tamhā yoniyā”ti. “Kissa pana, bhante nāgasena, tesam matānam yakkhānam sarīram na dissati, kuṇapagandhopi na vāyatī”ti? “Dissati, mahārāja, matānam yakkhānam sarīram, kuṇapagandhopi tesam vāyati, matānam, mahārāja, yakkhānam sarīram kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivanṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭaṅgavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena

vā dissati”ti. “Ko hi, bhante nāgasena, añño idam pañham puṭṭho visajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā”ti.

Yakkhapañho sattamo.

8. Anavasesasikkhāpadapañho

8. “Bhante nāgasena, ye te ahesuṁ tikitcchakānam pubbakā ācariyā seyyathidam, nārado dhammadtarī aṅgiraso kapilo kaṇḍaraggi sāmo atulo pubbakaccāyano, sabbepete ācariyā sakim yeva roguppattiñca nidānañca sabhāvañca samuṭṭhānañca tikitcchañca kiriyañca siddhāsiddhañca sabbañ tam niravasesam jānitvā ‘imasmiṁ kāye ettakā rogā uppajjissantī’ti ekappahārena kalāpaggāham karitvā suttam bandhiṁsu, asabbañuno ete sabbe, kissa pana tathāgato sabbaññū samāno anāgataṁ kiriyaṁ buddhaññena jānitvā ‘ettake nāma vatthusmiṁ ettakam nāma sikkhāpadam paññapetabbam bhavissatī’ti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadam na paññapesi, uppannuppanne vatthusmiṁ ayase pākaṭe dose vitthārike puthugate ujjhāyantesu manussesu tasmiṁ tasmiṁ kāle sāvakānam sikkhāpadam paññapesī”ti?

“Ñātameṭam, mahārāja, tathāgatassa ‘imasmiṁ samaye imesu manussesu sādhikam diyadḍhasikkhāpadasatam paññapetabbam bhavissatī’ti, api ca tathāgatassa evam ahosi ‘sace kho aham sādhikam diyadḍhasikkhāpadasatam ekappahāram paññapessāmi, mahājano santāsamāpajjissati ‘bahukam idha rakkhitabbam, dukkaram vata bho samañassa gotamassa sāsane pabbajitu’nti, pabbajitukāmāpi na pabbajissanti, vacanañca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavissanna-ti uppannuppanne vatthusmiṁ dhammadesanāya viññāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadam paññapessāmī”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, buddhānam, abbhutaṁ, bhante nāgasena, buddhānam, yāva mahantam tathāgatassa sabbaññutaññam, evametam, bhante nāgasena, suniddiṭṭho eso attho tathāgatena, ‘bahukam idha sikkhitabba’nti sutvā sattānam santāso uppajjeyya, ekopi jinasāsane na pabbajeyya, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Anavasesasikkhāpadapañho atṭhamo.

9. Sūriyatapanapañho

9. “Bhante nāgasena, ayam sūriyo sabbakālam kaṭhinam tapati, udāhu

kiñcikālam mandam tapatī”ti? “Sabbakālam, mahārāja, sūriyo kaṭhinam tapati, na kiñcikālam mandam tapatī”ti. “Yadi, bhante nāgasena, sūriyo sabbakālam kathinam tapati, kissa pana appekadā sūriyo kaṭhinam tapati, appekadā mandam tapatī”ti? “Cattārome, mahārāja, sūriyassa rogā, yesam aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Katame cattāro? Abbham, mahārāja, sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Mahikā, mahārāja, sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Megho, mahārāja, sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Rāhu, mahārāja, sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Ime kho, mahārāja, cattāro sūriyassa rogā, yesam aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapatī”ti. “Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutaṁ, bhante nāgasena, sūriyassapi tāva tejosampannassa rogo uppajjissati, kimaṅgam pana aññesam sattānam, natthi, bhante, esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatā”ti.

Sūriyatapanapañho navamo.

10. Kaṭhinatapanapañho

10. “Bhante nāgasena, kissa hemante sūriyo kaṭhinam tapati, no tathā gimhe”ti? “Gimhe, mahārāja, anupahataṁ hoti rajojallam, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāsepi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattam vāyati, te sabbe nānākulā samāyutā sūriyaramsiyo pidahanti, tena gimhe sūriyo mandam tapati.

“Hemante pana, mahārāja, heṭhā pathavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭhito hoti, upasantaṁ hoti rajojallam, reṇu ca santasantam gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca mandamandam vāyati, etesam uparatiyā visuddhā honti sūriyaramsiyo, upaghātavimuttassa sūriyassa tāpo ati viya tapati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena sūriyo hemante kaṭhinam tapati, no tathā gimhe”ti. “Sabbītimutto, bhante, sūriyo kaṭhinam tapati, meghādisahagato kaṭhinam na tapatī”ti.

Kaṭhinatapanapañho dasamo.

Nippapañcavaggo dutiyo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

3. Vessantaravaggo

1. Vessantarapañho

1. “Bhante nāgasena, sabbeva bodhisattā puttadāram denti, udāhu vessantareneva raññā puttadāram dinna”nti? “Sabbepi, mahārāja, bodhisattā puttadāram denti, na vessantareneva raññā puttadāram dinna”nti. “Api ca kho, bhante nāgasena, tesam anumatena denti”ti. “Bhariyā, mahārāja, anumatā, dārakā pana bālatāya vilapiṁsu , yadi te atthato jāneyyum, tepi anumodeyyum, na te vilapeyyu”nti.

“Dukkaram, bhante nāgasena, bodhisattena katham, yam so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsatthāya adāsi.

“Idampi dutiyam dukkarato dukkarataram, yam so attano orase piye putte bālakate tarunake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjīyante disvā ajjhupekkhi.

“Idampi tatiyam dukkarato dukkarataram, yam so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārajjamupagate punadeva latāya bandhitvā adāsi.

“Idampi catuttham dukkarato dukkarataram, yam so dārake ‘ayaṁ kho, tāta, yakkho khāditum neti amhe’ti vilapante ‘mā bhāyitthā’ti na assāsesi.

“Idampi pañcamam dukkarato dukkarataram, yam so jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā ‘alam, tāta, kañhājinam nivattehi, ahameva gacchāmi yakkhenā saha, khādatu mām yakkho’ti yācamānassa evam na sampaṭicchi.

“Idampi chaṭṭham dukkarato dukkarataram, yam so jālissa kumārassa ‘pāsāṇasamam nūna te, tāta, hadayam, yam tvam amhākam dukkhitānam pekkhamāno nimmanussake brahāraññe yakkhenā nīyamāne na nivāresī’ti vilapamānassa kāruññam nākāsi.

“Idampi sattamam dukkarato dukkarataram, yam tassa ruļarulassa bhīmabhīmassa nīte dārake adassanam gamite na phali hadayam satadhā vā sahassadhā vā, puññakāmena manujena kiṁ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānam dātabbam hoti”ti?

“Dukkarassa, mahārāja, katattā bodhisattassa kittisaddo dasasahassiyā lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā devabhavane pakittenti,

asurā asurabhavane pakittenti, garuļā garuļabhadavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhadavane pakittenti, anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajjetarahi idha amhākam samayam anuppatto, tam mayam dānam pakittentā vikopentā nisinnā sudinnam, udāhu duddinnanti. So kho panāyam, mahārāja, kittisaddo nipiñānam viññūnam vidūnam vibhāvīnam bodhisattānam dasa gune anudassati. Katame dasa? Agedhatā nirālayatā cāgo pahānam apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammadmassa, so kho panāyam, mahārāja, kittisaddo nipiñānam viññūnam vidūnam vibhāvīnam bodhisattānam ime dasa gune anudassatī”ti.

“Bhante nāgasena, yo param dukkhāpetvā dānam deti, api nu tam dānam sukhavipākam hoti saggasamvattanika”nti? “Āma, mahārāja, kim vattabba”nti. “Ingha, bhante nāgasena, kāraṇam upadassehī”ti. “Idha, mahārāja, koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyānadhammo, so bhaveyya pakkhahato vā pīṭhasappī vā aññataram vā byādhiṁ āpanno, tamenam yo koci puññakāmo yānam āropetvā patthitam desamanupāpeyya, api nu kho, mahārāja, tassa purisassa tatonidānam kiñci sukham nibbatteyya saggasamvattanikam tam kamma”nti? “Āma, bhante, kim vattabbam? Hatthiyānam vā so, bhante, puriso labheyya assayānam vā rathayānam vā, thale thalayānam jale jalayānam devesu devayānam manussesu manussayānam, tadanucchavikam tadanulomikam bhave bhave nibbatteyya, tadanucchavikāni tadanulomikāni cassa sukhāni nibbatteyyum, sugatito sugatim gaccheyya, teneva kammābhisañdena iddhiyānam abhiruyha patthitam nibbānanagaram pāpuṇeyyā”ti. “Tena hi, mahārāja, paradukkhāpanena dinnadānam sukhavipākam hoti saggasamvattanikam, yaṁ so puriso balībadde dukkhāpetvā evarūpaṁ sukham anubhavati.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suñohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānam sukhavipākam hoti saggasamvattanikam. Idha, mahārāja, yo koci rājā janapadato dhammikam balim uddharāpetvā āñāpavattanena dānam dadeyya, api nu kho so, mahārāja, rājā tatonidānam kiñci sukham anubhavyya saggasamvattanikam tam dāna”nti? “Āma, bhante, kim vattabbam, tatonidānam so, bhante, rājā uttarim anekasatasahassaguṇam labheyya. Rājūnam atirājā bhaveyya, devānam atidevo bhaveyya, brahmānam atibrahmā bhaveyya, samañānam atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānam atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānam atiarahā bhaveyyā”ti. “Tena hi, mahārāja, paradukkhāpanena dinnadānam sukhavipākam hoti saggasamvattanikam, yaṁ so rājā balinā janam pīṭetvā dinnadānena evarūpaṁ uttarim yasasukham anubhavatī”ti.

“Atidānam, bhante nāgasena, vessantarena raññā dinnam, yaṁ so sakam bhariyam parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsatthāya adāsi, atidānam nāma, bhante nāgasena, loke vidūhi ninditam garahitam, yathā nāma, bhante nāgasena, atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttena bhojanam visamaṁ pariñamatī, ativassena dhaññam vinassati, atidānena bhogakkhayam upeti, atitāpena pathavī upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṁ āpajjati, atilobhena coraggahaṇamupagacchati, atibhayena nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atiagginā odanam uttarati, atisañcaraṇena na ciram jīvati. Evameva kho, bhante nāgasena, atidānam nāma loke vidūhi ninditam garahitam, atidānam, bhante nāgasena, vessantarena raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabba”nti.

“Atidānam, mahārāja, loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānadāyī loke kittim pāpuṇāti. Yathā, mahārāja, atipavaratāya dibbam vanamūlam gahitampi hatthapāse ṛhitānam parajanānam na dassayati, agado atijaccatāya pīlāya samugghātako rogānam antakaro, aggi atijotitāya dāhati, udakam atisītatāya nibbāpeti, padumam parisuddhatāya na upalimpati vārikaddamena, maṇi atiguṇatāya kāmadado, vajiram atitikhiṇatāya vijjhati maṇimuttāphalikam, pathavī atimahantatāya naroragamigapakkhijalaselapabbatadume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, sineru atibhāratāya acalo, ākāso ativitthāratāya ananto, sūriyo atippabhatāya timiram ghāteti, sīho atijātitāya vigatabhayo, mallo atibalavatāya paṭimallam khippam ukkhipati, rājā atipuññatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāgayakkhanaramarūhi namassanīyo, buddho atiaggatāya anupamo. Evameva kho, mahārāja, atidānam nāma loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānadāyī loke kittim pāpuṇāti, atidānena vessantaro rājā dasasahassiyā lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, teneva atidānena vessantaro rājā ajjetarahi buddho jāto aggo sadevake loke.

“Atthi pana, mahārāja, loke ṛapanīyam dānam, yaṁ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabba”nti? “Dasa kho panimāni, bhante nāgasena, dānāni, yāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so apāyagāmī hoti. Katamāni dasa? Majjadānam, bhante nāgasena, loke adānasammataṁ, yo tam dānam deti, so apāyagāmī hoti. Samajjadānam...pe... itthidānam...pe... usabhadānam...pe... cittakammadānam...pe... satthadānam ...pe... visadānam...pe... saṅkhaliṇadānam...pe... kukkuṭasūkaradānam...pe... tulākūṭamānakūṭadānam, bhante nāgasena, loke adānasammataṁ hoti, yo tam dānam deti, so apāyagāmī hoti. Imāni kho, bhante nāgasena, dasa

dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so apāyagāmī hotī”ti.

“Nāham tam, mahārāja, adānasammataṁ pucchāmi, imam khvāham, mahārāja, tam pucchāmi ‘atthi pana, mahārāja, loke thapanīyam dānam, yam dakkhiṇeyye anuppatte na dātabba’nti. “Natthi, bhante nāgasena, loke thapanīyam dānam. Yam dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbam, cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānam bhojanam denti, keci acchādanam, keci sayanam, keci āvasatham, keci attharanapāvurānam, keci dāsidāsam, keci khettavatthum, keci dvipadacatuppadam, keci satam sahassam satasahassam, keci mahārajjam, keci jīvitampi denti”ti. “Yadi pana, mahārāja, keci jīvitampi denti, kim kāraṇā vessantaram dānapatim atibālham paripātesi sudinne putte ca dāre ca?

“Api nu kho, mahārāja, atthi lokapakati lokāciṇnam, labhati pitā puttam iṇaṭto vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā”ti? “Āma, bhante, labhati pitā puttam iṇaṭto vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā”ti. “Yadi, mahārāja, labhati pitā puttam iṇaṭto vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā, vessantaropi, mahārāja, rājā alabhamāno sabbaññutaññānam upadduto dukkhitō tassa dhammadhanassa paṭilābhāya puttadāram āvapesi ca vikkiṇi ca. Iti, mahārāja, vessantarena raññā aññesam dinnam yeva dinnam, katham yeva katham. Kissā pana tvam, mahārāja, tena dānena vessantaram dānapatim atibālham apasādesi”ti?

“Nāham, bhante nāgasena, vessantarassa dānapatino dānam garahāmi, api ca puttadāram yācante niminitvā attānam dātabba”nti. “Etam kho, mahārāja, asabbhikāraṇam, yam puttadāram yācante attānam dadeyya, yam yam hi yācante tam tadēva dātabbam, etam sappurisānam kammam. Yathā, mahārāja, koci puriso pānīyam āharāpeyya, tassa yo bhojanam dadeyya, api nu so, mahārāja, puriso tassa kiccakārī assā”ti? “Na hi, bhante, yam so āharāpeti, tameva tassa dento kiccakārī assā”ti. “Evameva kho, mahārāja, vessantaro rājā brāhmaṇe puttadāram yācante puttadāram yeva adāsi. Sace, mahārāja, brāhmaṇo vessantarassa sarīram yāceyya, na so, mahārāja, attānam rakkheyya na kampeyya na rajjeyya, tassa dinnam pariccattam yeva sarīram bhaveyya. Sace, mahārāja, koci vessantaram dānapatim upagantvā yāceyya ‘dāsattam me upehī’ti, dinnam pariccattam yevassa sarīram bhaveyya, na so datvā tapeyya, rañño, mahārāja, vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo.

“Yathā, mahārāja, pakkā māmsapesi bahusādhāraṇā, evameva kho, mahārāja, rañño vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā vā pana, mahārāja, phalito rukkho nānādijagaṇasādhāraṇo, evameva kho, mahārāja,

rañño vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Kīm kāraṇā? ‘Evāham paṭipajjanto sammāsambodhim pāpuṇissāmī’ti.

“Yathā, mahārāja, puriso adhano dhanatthiko dhanapariyesanam caramāno ajapathaṁ saṅkupatham vettapathaṁ gacchati, jalathalavāṇijjam karoti, kāyena vācāya manasā dhanam ārādheti, dhanappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho, mahārāja, vessantaro dānapati adhano buddhadhanena sabbaññutaññaratanappaṭilābhāya yācakānaṁ dhanadhaññaṁ dāsidāsaṁ yānavāhanam sakalasāpateyyam sakam puttadāram attānañca cajitvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

“Yathā vā pana, mahārāja, amacco muddakāmo muddādhikaraṇam yam kiñci gehe dhanadhaññaṁ hiraññasuvaṇṇam, tam sabbam datvāpi muddappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho, mahārāja, vessantaro dānapati sabbam tam bāhirabbhantaradhanam datvā jīvitampi paresam datvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

“Api ca, mahārāja, vessantarassa dānapatino evam ahosi ‘yam so brāhmaṇo yācati, tamevāham tassa dento kiccakārī nāma homī’ti, evam so tassa puttadāramadāsi. Na kho, mahārāja, vessantaro dānapati dessatāya brāhmaṇassa puttadāramadāsi, na adassanakāmatāya puttadāramadāsi, na atibahukā me puttadārā, ‘na sakkomi te posetu’nti puttadāramadāsi, na ukkanthito ‘appiyā me’ti nīharitukāmatāya puttadāramadāsi. Atha kho sabbaññutaññaratanasseva piyattā sabbaññutaññassa kāraṇā vessantaro rājā evarūpam atulam vipulamanuttaram piyam manāpam dayitam pāṇasamaṁ puttadāradānavaram brāhmaṇassa adāsi.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena **cariyāpiṭake** –

“Na me dessā ubho puttā, maddī devī na dessiyā;

Sabbaññutam piyam mayham, tasmā piye adāsaha’nti.

“Tasmā, mahārāja, vessatarorājāputtadānam datvāpaṇṇasālampavisitvā nipajji. Tassa atipemena dukkhitassa balavasoko uppajji, hadayavatthu uṇhamahosi. Nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsapassāse vissajjesi, assūni parivattitvā lohitabindūni hutvā nettehi nikkhamiṣsu. Evameva kho, mahārāja, dukkhena vessantaro rājā brāhmaṇassa puttadāramadāsi ‘mā me dānapatho parihāyī’ti.

“Api ca, mahārāja, vessantaro rājā dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi. Katame dve? Dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me puttakे vanamūlaphalehi itonidānam ayyako mocessatīti. Jānāti hi, mahārāja, vessantaro rājā ‘na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiñissati, evam amhākampi gamanaṁ bhavissatīti. Ime kho, mahārāja, dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

“Api ca, mahārāja, vessantaro rājā jānāti ‘ayam kho brāhmaṇo jinno vuḍho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyaṇo khīṇāyuko parittapuñño, neso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitu’nti. Sakkueyya pana, mahārāja, puriso pākatikena balena ime candimasūriye evam̄mahiddhike evam̄mahānubhāve gahetvā peñaya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, imasmim loke candimasūriyappaṭibhāgassa vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam sunohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

Yathā, mahārāja, rañño cakkavattissa maṇiratanam subham jātimantam aṭṭhamasam suparikammakataṁ catuhatthāyāmam sakaṭanābhipariṇāham na sakkā kenaci pilotikāya vethetvā peñaya pakkhipitvā satthakanisānaparibhogena paribhuñjitu”.

evameva kho, mahārāja, loke cakkavattirañño maṇiratanappaṭibhāgassa vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam sunohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

Yathā, mahārāja, tidhā pabbhino sabbaseto sattappatiṭhitō aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāśadiko dassanīyo uposatho nāgarājā na sakkā kenaci suppēna vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā pariharitum vā, evameva kho, mahārāja, loke uposathanāgarājappaṭibhāgassa vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam sunohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitu”.

Yathā, mahārāja, mahāsamuddo dīghaputhulavitthiñño gambhīro appameyyo duruttaro apariyogālho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evameva kho, mahārāja, loke

mahāsamuddappaṭibhāgassa vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ. Yathā, mahārāja, himavanto pabbatarājā pañcayojanasatam accuggato nabhe tisahassayojanāyāmavitthāro caturāśītikūṭasahassappati maṇḍito pañcannam mahānadi satānam pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalaṅkato nabhe valāhako viya accuggato dissati, evameva kho, mahārāja, loke himavantapabbatarājappaṭibhāgassa vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ. Yathā, mahārāja, rattandhakāratimisāyam uparipabbatagge jalamāno mahāaggikkhandho suvidūrepi paññāyati, evameva kho, mahārāja, vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahāaggikkhandho viya suvidūrepi pākaṭo paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ.

“Aparampi, mahārāja, uttarīm kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ. Yathā, mahārāja, himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evameva kho, mahārāja, vessantarassarañño apiyojanasahassehi piyāvaaka niṭṭhabhavana metthantare surāsuragaruḍagandhabbayakkharakkhasamahoragakinnaraindabhavanesu kittisaddo abhuggato, sīlavaragandho cassa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṁ. Anusīṭho, mahārāja, jālī kumāro pitārā vessantarena raññā ‘ayyako te, tāta, tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇianto tam nikkhassahassam datvā nikkiṇātu, kaṇhājinam nikkiṇianto dāsasataṁ dāsasataṁ hatthisataṁ assasataṁ dhenusataṁ usabhasataṁ nikkhassatanti sabbasataṁ datvā nikkiṇātu, yadi te, tāta, ayyako tumhe brāhmaṇassa haththato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇasseva anuyāyino hothā’ti, evamanusāsitvā putte pesesi, tato jālīkumāro gantvā ayyakena puṭṭho kathesi –

“Sahassagham hi maṇ tāta, brāhmaṇassa pitā adā;

Atho kaṇhājinam kaññam, hatthīnañca satena cā””ti.

“Sunibbeṭhito, bhante nāgasena, pañho; subhinnam diṭṭhijālam;

sumaddito paravādo; sakasamayo sudīpito; byañjanam suparisodhitam; suvibhatto attho; evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Vessantarapañho paṭhamo.

2. Dukkarakārikapañho

2. “Bhante nāgasena, sabbeva bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katā”ti? “Natthi, mahārāja, sabbesam bodhisattānam dukkarakārikā, gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katā”ti.

“Bhante nāgasena, yadi evam ayuttam, yam bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hoti”ti. “Catūhi, mahārāja, tħānehi bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hoti. Katamehi catūhi? Kulavemattatā padhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatāti. Imehi kho, mahārāja, catūhi tħānehi bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesampi, mahārāja, buddhānam rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesārajje dasatathāgatabale chaasādhāraṇāñāne cuddasabuddhañāne aṭħārasabuddhadhamme kevale ca buddhaguṇe natthi vemattatā, sabbepi buddhā buddhadhammehi samasamā”ti.

“Yadi, bhante nāgasena, sabbepi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katā”ti? “Aparipakte, mahārāja, nāne aparipakkāya bodhiyā gotamo bodhisatto nekkhammamabhinikkhanto aparipakkam nāṇam paripācayamānena dukkarakārikā katā”ti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena bodhisatto aparipakke nāne aparipakkāya bodhiyā mahābhnikkhamanam nikkhanto, nanu nāma nāṇam paripācetvā paripakke nāne nikkhmitabba”nti?

“Bodhisatto, mahārāja, viparītam itthāgāram disvā vippaṭisārī ahosi, tassa vippaṭisārissa arati uppajji, araticittam uppannaṁ disvā aññataro mārakāyiko devaputto ‘ayam kho kālo araticittassa vinodanāyā’ti vehāse tħatvā idam vacanamabravi –

“Mārisa, mā kho tvam ukkañthito ahosi, ito te sattame divase dibbam cakkaratanaṁ pātubhavissati sahassāram sanemikam sanābhikam sabbākāraparipūram, pathavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭħāni ca

sayameva upagacchissanti, dvisahassaparittadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu ekamukhena āñā pavattissati, parosahassañca te puttā bhavissanti sūrā vīrañgarūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiñño sattaratanasamannāgato catuddīpamanusāsissasti”ti.

“Yathā nāma divasasantattam ayosūlam sabbattha upadahantam kaññasotam paviseyya, evameva kho, mahārāja, bodhisattassa tam vacanam kaññasotam pavisitha, iti so pakatiyāva ukkañthito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji samvijji samvegamāpajji.

“Yathā pana, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho jalamāno aññena kañthena upadahito bhiyyosomattāya jaleyya, evameva kho, mahārāja, bodhisatto pakatiyāva ukkañthito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji samvijji samvegamāpajji.

“Yathā vāpana, mahārāja, mahāpathavīpakatitintānibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallajātā punadeva mahāmeghe abhivuṭthe bhiyyosomattāya cikkhallatarā assa, evameva kho, mahārāja, bodhisatto pakatiyāva ukkañthito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbijji samvijji samvegamāpajjī”ti.

“Api nu kho, bhante nāgasena, bodhisattassa yadi sattame divase dibbam cakkaranam nibbatteyya, pañinivatteyya bodhisatto dibbe cakkaranam nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhañitam, yadipi, mahārāja, sattame divase dibbam cakkaranam nibbatteyya, bodhisatto na nivatteyya. Kim kāraṇam? ‘Anicca’nti, mahārāja, bodhisatto dalham aggahesi, ‘dukkham anattā’ti dalham aggahesi, upādānakkhayam patto.

“Yathā, mahārāja, anotattadahato udakam gañgam nadim pavisati, gañgāya nadiyā mahāsamuddam pavisati, mahāsamuddato pātālamukham pavisati, api nu, mahārāja, tam udakam pātālamukhagatam pañinivattitvā mahāsamuddam paviseyya, mahāsamuddato gañgam nadim paviseyya, gañgāya nadiyā puna anotattam paviseyyā”ti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, bodhisattena kappānam satasahassam caturo ca asaṅkhyeyye kusalam paripācitam imassa bhavassa kārañā, soyam antimabhavo anuppatto paripakkam bodhiññam chahi vassehi buddho bhavissati sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho, mahārāja, bodhisatto cakkaranakārañā pañinivatteyyā”ti? “Na hi, bhante”ti.

“Api ca, mahārāja, mahāpathavī parivatteyya sakānanā sapabbatā, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Āroheyyapi ce, mahārāja, gaṅgāya udakam paṭisotam, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ; visusseyyapi ce, mahārāja, mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakam viya, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ; phaleyyapi ce, mahārāja, sinerupabbatarājā satadhā vā sahassadhā vā, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ; pateyyumpi ce, mahārāja, candimasūriyā satārakā ledḍu viya chamāyam, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ; samvatteyyapi ce, mahārāja, ākāso kilāñjamiva, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Kim kāraṇā? Padālitattā sabbabandhanāna”nti.

“Bhante nāgasena, kati loke bandhanānī”ti? “Dasa kho panimāni, mahārāja, loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikhamanti, nikhamitvāpi paṭinivattanti. Katamāni dasa? Mātā, mahārāja, loke bandhanām, pitā, mahārāja, loke bandhanām, bhariyā, mahārāja, loke bandhanām, puttā, mahārāja, loke bandhanām, nītī, mahārāja, loke bandhanām, mittam, mahārāja, loke bandhanām, dhanam, mahārāja, loke bandhanām, lābhaskāro, mahārāja, loke bandhanām, issariyam, mahārāja, loke bandhanām, pañca kāmaguṇā, mahārāja, loke bandhanām, imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikhamanti, nikhamitvāpi paṭinivattanti, tāni dasa bandhanāni bodhisattassa chinnāni padālitāni, tasmā, mahārāja, bodhisatto na paṭinivattati”ti.

“Bhante nāgasena, yadi bodhisatto uppanne araciticte devatāya vacanena aparipakte ñāne aparipakkāya bodhiyā nekkhammabhinikkhanto, kim tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabbaṃ ñāṇaparipākam āgamayamānenā”ti?

“Dasa kho panime, mahārāja, puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Katame dasa? Itthī, mahārāja, vidhavā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Dubbalō, mahārāja, puggalo...pe... amittañāti, mahārāja, puggalo...pe... mahagghaso, mahārāja, puggalo...pe... agarukulavāsiko, mahārāja, puggalo...pe... pāpamitto, mahārāja, puggalo...pe... dhanahīno, mahārāja, puggalo...pe... ācārahīno, mahārāja, puggalo...pe... kammahīno, mahārāja, puggalo...pe... payogahīno, mahārāja, puggalo lokasmiṃ oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho, mahārāja, dasa puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Imāni

kho, mahārāja, dasa ṭhānāni anussaramānassa bodhisattassa evam saññā uppajji ‘māham kammahīno assaṇ payogahīno garahito devamanussānām, yamnūnāham kammassāmī assam kammagaru kammādhipateyyo kammasīlo kammadhorayho kammaniketavā appamatto vihareyya’nti, evam kho, mahārāja, bodhisatto nāṇaṇ paripācento dukkarakārikam akāsi”ti.

“Bhante nāgasena, bodhisatto dukkarakārikam karonto evamāha ‘na kho panāham imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi uttarimanussadhammadam alamariyañāṇadassanavisesam, siyā nu kho añño maggo bodhāyā’ti. Api nu tasmiṃ samaye bodhisattassa maggam ārabbha satisammoso ahosī”ti?

“Pañcavīsatī kho panime, mahārāja, cittadubbalīkaraṇā dhammā, yehi dubbalīkataṁ cittam na sammā samādhiyati āsavānam khayāya. Katame pañcavīsatī? Kodho, mahārāja, cittadubbalīkaraṇo dhammo, yena dubbalīkataṁ cittam na sammā samādhiyati āsavānam khayāya, upanāho... pe... makkho...pe... paṭṭāso...pe... issā...pe... macchariyam...pe... māyā...pe... sāttheyyam...pe... thambho...pe... sārambho...pe... māno... pe... atimāno ...pe... mado...pe... pamādo...pe... thinamiddham...pe... tandi ...pe... ālasyam...pe... pāpamittatā...pe... rūpā...pe... saddā... pe... gandhā...pe... rasā...pe... photthabbā...pe... khudāpipāsā...pe... arati, mahārāja, cittadubbalīkaraṇo dhammo, yena dubbalīkataṁ cittam na sammā samādhiyati āsavānam khayāya. Ime kho, mahārāja, pañcavīsatī cittadubbalīkaraṇā dhammā, yehi dubbalīkataṁ cittam na sammā samādhiyati āsavānam khayāya.

Bodhisattassa kho, mahārāja, khudāpipāsā kāyam pariyādiyimṣu, kāye pariyādinne cittam na sammā samādhiyati āsavānam khayāya. Satasahassam, mahārāja, kappānam caturo ca asaṅkhyeyye kappe bodhisatto catunnam yeva ariyasaccānam abhisamayaṁ anvesi tāsu tāsu jātīsu, kiṁ panassa pacchime bhave abhisamayajātiyam maggam ārabbha satisammoso hessati? Api ca, mahārāja, bodhisattassa saññāmattam uppajji ‘siyā nu kho añño maggo bodhāyā’ti. Pubbe kho, mahārāja, bodhisatto ekamāsiko samāno pitu sakkassa kammante sītāya jambucchāyāya sirisayane pallañkam ābhujitvā nisinno vivicceva kāmehi vicicca akusalehi dhammehi savitakkam savicāram vivekajam pītisukham pathamam jhānam upasampajja vihāsi...pe... catuttham jhānam upasampajja vihāsī’ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaṭicchāmi, nīham paripācento bodhisatto dukkarakārikam akāsī”ti.

Dukkarakārikapañho dutiyo.

3. Kusalākusalabalavatarapañho

3. “Bhante nāgasena, katamañ adhimattam balavataram kusalam vā akusalam vā”ti? “Kusalam, mahārāja, adhimattam balavataram, no tathā akusala’nti. “Nāham, bhante nāgasena, tam vacanam sampaṭicchāmi ‘kusalam adhimattam balavataram, no tathā akusala’nti, dissanti, bhante nāgasena, idha pāñatipātino adinnādāyino kāmesumicchācārino musāvādino gāmaghātikā panthadūsakā nekatikā vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti hatthacchedam pādacchedam hatthapādacchedam kaṇṇacchedam nāsacchedam kaṇṇanāsacchedam bilaṅgathālikam saṅkhamuṇḍikam rāhumukham jotiṁālikam hatthapajjotikam erakavattikam cīrakavāsikam eneyyakam balisamañṣikam kahāpaṇikam khārāpatacchikam palighaparivattikam palālapīthakam tattenapi telena osiñcanam sunakhehi pi khādāpanam jīvasūlāropanam asināpi sīsacchedam, keci rattim pāpam katvā rattim yeva vipākam anubhavanti, keci rattim katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattim yeva anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti, sabbepi te diṭṭheva dhamme vipākam anubhavanti. Atthi pana, bhante nāgasena, koci ekassa vā dvinnam vā tiṇṇam vā catunnam vā pañcannam vā dasannam vā satassa vā sahassassa vā satasahassassa vā saparivāram dānam datvā diṭṭhadhammikam bhogam vā yasam vā sukham vā anubhavitā silena vā uposathakamma vā”ti?

“Atthi, mahārāja, cattāro purisā dānam datvā sīlam samādiyitvā uposathakammam katvā diṭṭheva dhamme teneva sarīradehena tidasapure samanuppattā”ti. “Ko ca ko ca bhante”ti? “Mandhātā, mahārāja, rājā, nimi rājā, sādhīno rājā, guttilo ca gandhabbo”ti.

“Bhante nāgasena, anekehi tam bhavasahassemi antaritam, dvinnampetam amhākam parokkham, yadi samaththosi vattamānake bhave bhagavato dharamānakāle kathehī”ti? “Vattamānakepi, mahārāja, bhave puṇṇako dāso therassa sāriputtassa bhojanam datvā tadaheva setṭhiṭṭhānam ajjhupagato, so etarahi puṇṇako setṭhīti paññāyi, gopālamātā devī attano kese vikkinitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa mahākaccāyanassa attaṭṭhamakassa piṇḍapātam datvā tadaheva rañño candapajjotassa aggamahesitṭhānam pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumaṁsenā paṭicchādanīyam datvā dutiyadivase yeva rūlhavaṇā sañchavī arogā jātā. Mallikā devī bhagavato ābhidosikam kummāsapinḍam

datvā tadaheva rañño kosalassa aggamahesī jātā. Sumano mālākāro atṭhahi sumanapupphamuṭṭhīhi bhagavantam pūjetvā tam divasam yeva mahāsampattim patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttarasāṭakena bhagavantam pūjetvā tam divasam yeva sabbaṭṭhakam labhi, sabbepete, mahārāja, diṭṭhadhammikam bhogañca yasañca anubhaviṁṣū”ti.

“Bhante nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsī”ti. “Āma, mahārājā”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalam. Ahañhi, bhante nāgasena, ekadivasam yeva dasapi purise passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente, vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi purisasatampi purisasahassampi passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa, bhante nāgasena, bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi. Tena ca raññā candaguttēna saṅgāmo samupabyūlho ahosi. Tasmim kho pana, bhante nāgasena, saṅgāme ubhato balakāye asītikabandharūpāni ahesum, ekasmiṁ kira sīsakabandhe paripāte ekam kabandharūpam uṭṭhahati, sabbepete pāpasseva kammassa vipākena anayabyasanaṁ āpannā. Imināpi, bhante nāgasena, kāraṇena bhaṇāmi akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusala”nti.

“Suyyati, bhante nāgasena, imasmiṁ buddhasāsane kosalena raññā asadisadānam dinna”nti? “Āma, mahārāja, suyyatī”ti. “Api nu kho, bhante nāgasena, kosalarājā tam asadisam dānam datvā tatonidānam kañci diṭṭhadhammikam bhogam vā yasam vā sukham vā paṭilabhi”ti ? “Na hi, mahārājā”ti. “Yadi, bhante nāgasena, kosalarājā evarūpam anuttaram dānam datvāpi na labhi tatonidānam kañci diṭṭhadhammikam bhogam vā yasam vā sukham vā, tena hi, bhante nāgasena, akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusala”nti.

“Parittattā, mahārāja, akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati, upamāyapi, mahārāja, etam upaparikkhitabbam. Yathā, mahārāja, aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma dhaññajāti māsalūnā antogehagatā hoti, sālayo chappañcamāsehi pariṇamanti, kiṁ panettha, mahārāja, antaram ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañcā”ti? “Parittattā, bhante, kumudabhaṇḍikāya, vipulattā ca sālīnam. Sālayo, bhante nāgasena, rājārahā rājabhojanam, kumudabhaṇḍikā dāsakkammakarānam bhojana”nti. “Evameva kho, mahārāja, parittattā akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati”ti.

“Yam tattha, bhante nāgasena, khippam pariṇamati, tam nāma loke adhimattam balavataram, tasmā akusalam balavataram, no tathā kusalam.

Yathā nāma, bhante nāgasena, yo koci yodho mahatimahāyuddham pavisitvā paṭisattum upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataram sāmino upaneyya, so yodho loke samattho sūro nāma. Yo ca bhisakko khippam sallam uddharati rogamapaneti, so bhisakko cheko nāma. Yo gaṇako sīghasīgham gaṇetvā khippam dassayati, so gaṇako cheko nāma. Yo mallo khippam paṭimallam ukkhipitvā uttānakam pāteti, so mallo samattho sūro nāma. Evameva kho, bhante nāgasena, yan khippam pariṇamati kusalam vā akusalam vā, tam loke adhimattam balavatara”nti.

“Ubhayampi tam, mahārāja, kammaṁ samparāyavedanīyameva, api ca kho akusalam sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedanīyam hoti, pubbakehi, mahārāja, khattiyehi ṭhapito eso niyamo ‘yo pāṇam hanati, so dandāraho...pe... yo adinnaṁ ādiyatī...pe... yo paradāram gacchatī...pe... yo musā bhaṇati...pe... yo gāmam ghāteti...pe... yo panthaṁ dūsetī...pe... yo nikatī karoti...pe... yo vañcanam karoti, so dandāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo’ti. Tam te upādāya vicinitvā vicinitvā dandenti vadheni chindanti bhindanti hananti ca, api nu, mahārāja, atthi kehici ṭhapito niyamo ‘yo dānam vā deti, sīlam vā rakkhati, uposathakammam vā karoti, tassa dhanam vā yasam vā dātabba’nti; api nu tam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā denti, corassa katakammasa vadhabandhanaṁ viyā’ti? “Na hi, bhante”ti. “Yadi, mahārāja, dāyakānam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā dadeyyum, kusalampi diṭṭhadhammavedanīyam bhavayya, yasmā ca kho, mahārāja, dāyake na vicinanti ‘dhanam vā yasam vā dassāmā’ti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedanīyam. Iminā, mahārāja, kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedanīyam, samparāyeva so adhimattam balavataram vedanam vedayatī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā neso pañho sunibbeṭhiyo, lokikam, bhante nāgasena, lokuttarena viññāpita”nti.

Kusalākusalabalavatarapañho tatiyo.

4. Pubbapetādisapañho

4. “Bhante nāgasena, ime dāyakā dānam datvā pubbapetānam ādisanti ‘idam tesam pāpuṇātū’ti, api nu te kiñci tatonidānam vipākam paṭilabhartī’ti? “Keci, mahārāja, paṭilabanti, keci nappaṭilabhartī”ti. “Ke, bhante, paṭilabanti, ke nappaṭilabhartī”ti? “Nirayūpapannā, mahārāja, nappaṭilabanti, saggagatā nappaṭilabanti, tiracchānayonigatā nappaṭilabanti, catunnam petānam tayo petā nappaṭilabanti vantāsikā khuppi pāsino nijjhāmatañhikā, labhanti petā paradattūpajīvino, tepi

saramānā yeva labhantī”ti.

“Tena hi, bhante nāgasena, dāyakānam dānam visositam hoti aphalam, yesam uddissa kataṁ yadi te nappaṭilabhantī”ti? “Na hi tam, mahārāja, dānam aphalam hoti avipākam, dāyakā yeva tassa phalam anubhavantī”ti. “Tena hi, bhante nāgasena, kāraṇena mām saññāpehī”ti. “Idha, mahārāja, keci manussā macchamaṁsa-surābhattachajjakāni paṭiyādetvā nātikulam gacchanti, yadi te nātakā tam upāyanam na sampaṭiccheyyum, api nu tam upāyanam visositam gaccheyya vinasseyya vā”ti? “Na hi, bhante, sāmikānam yeva tam hotī”ti. “Evameva kho, mahārāja, dāyakā yeva tassa phalam anubhavanti. Yathā pana, mahārāja, puriso gabbham paviṭṭho asati purato nikhamanamukhe kena nikhameyyā”ti. “Paviṭṭheneva bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, dāyakā yeva tassa phalam anubhavantī”ti. “Hotu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmi, dāyakā yeva tassa phalam anubhavanti, na mayam tam kāraṇam vilomemāti.

“Bhante nāgasena, yadi imesam dāyakānam dinnadānam pubbapetānam pāpuṇāti, te ca tassa vipākam anubhavanti. Tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapānī paduṭṭhamanasaṅkappo manusse ghātētvā dāruṇam kammaṁ katvā pubbapetānam ādiseyya ‘imassa me kammassa vipāko pubbapetānam pāpuṇātū’ti, api nu tassa vipāko pubbapetānam pāpuṇātī”ti? “Na hi, mahārājā”ti.

“Bhante nāgasena, ko tattha hetu kiṁ kāraṇam, yena kusalam pāpuṇāti akusalam na pāpuṇātī”ti? “Neso, mahārāja, pañho pucchitabbo, mā ca tvam, mahārāja, ‘visajjako atthī’ti apucchitabbam pucchi, ‘kissa ākāso nirālambo, kissa gaṅgā uddhammukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dvipadā migā catuppada’ti tampi mām tvam pucchissasi”ti. “Nāham tam, bhante nāgasena, vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi, bahū manussā loke vāmagāmino vicakkhukā, ‘kinti te otāram na labheyyu’nti evāham tam pucchāmī”ti. “Na sakkā, mahārāja, saha akatena ananumatena saha pāpam kammaṁ samvibhajitum.

“Yathā, mahārāja, manussā udakanibbāhanena udakaṁ suvidūrampi haranti, api nu, mahārāja, sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathicchitaṁ haritu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum. Yathā vā pana, mahārāja, sakkā telena padīpo jáletum, api nu, mahārāja, sakkā udakena padīpo jáletu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum. Yathā vā

pana, mahārāja, kassakā talākato udakam nīharitvā dhaññam paripācenti, api nu kho, mahārāja, sakkā mahāsamuddato udakam nīharitvā dhaññam paripācetu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, sakkā kusalam sañvibhajitum, na sakkā akusalam sañvibhajitu”nti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalam sañvibhajitum, na sakkā akusalam sañvibhajitum. Kāraṇena mañ saññāpehi, nāham andho anāloko sutvā vedissāmī”ti. “Akusalam, mahārāja, thokam, kusalam bahukam, thokattā akusalam kattāram yeva pariyādiyati, bahukattā kusalam sadevakam lokam ajjhottarati”ti. “Opammañ karohī”ti.

“Yathā, mahārāja, parittam ekam udakabindu pathavyam nipateyya, api nu kho tam, mahārāja, udakabindu dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyā”ti? “Na hi, bhante, yattha tam udakabindu nipatitam, tattheva pariyādiyatī”ti. “Kena kāraṇena, mahārājā”ti? “Parittattā, bhante, udakabindussā”ti. “Evameva kho, mahārāja, parittam akusalam parittattā kattāram yeva pariyādiyati, na sakkā sañvibhajitum.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharaṇitalam, api nu kho so, mahārāja, mahāmegho samantato otthareyyā”ti. “Āma, bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbhasara saritasākhākandarapadaradahatalāka udapānapokkharaṇiyo dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyā”ti. “Kena kāraṇena, mahārājā”ti? “Mahantattā, bhante, meghassā”ti. “Evameva kho, mahārāja, kusalam bahukam, bahukattā sakkā devamanussehipi sañvibhajitu”nti.

“Bhante nāgasena, kena kāraṇena akusalam thokam kusalam bahutara”nti? “Idha, mahārāja, yo koci dānam deti, sīlam samādiyati, uposathakammañ karoti, so haṭho pahaṭho hasito pamuditō pasannamānasō vedajāto hoti, tassa aparāparam pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati.

“Yathā, mahārāja, udapāne bahusalilasampuṇṇe ekena desena udakam paviseyya, ekena nikkhameyya, nikhamantepi aparāparam uppajjati, na sakkā hoti khayam pāpetum. Evameva kho, mahārāja, kusalam bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasatepi ce, mahārāja, puriso katañ kusalam āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati. Tassa tam kusalam sakkā hoti yathicchakehi saddhiñ sañvibhajitum, idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena kusalam bahutaram.

“Akusalam pana, mahārāja, karonto pacchā vippaṭisārī hoti, vippaṭisārino cittam paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva paryādiyati. Yathā, mahārāja, sukkhāya nadiyā mahāpuṇināya unnatāvanatāya kuṭilasañkuṭilāya uparito parittam udakam āgacchantam hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva paryādiyati. Evameva kho, mahārāja, akusalam karontassa cittam paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva paryādiyati, idameththa, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akusalam thoka”nti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Pubbapetādisapañho catuttho.

5. Supinapañho

5. “Bhante nāgasena, imasmīm loke naranāriyo supinam passanti kalyāṇampi pāpakampi, diṭṭhapubbampi adiṭṭhapubbampi, katapubbampi akatapubbampi, khemampi sabhayampi, dūrepi santikepi, bahuvidhānipi anekavaṇṇasahassāni dissanti, kiñcetam supinam nāma, ko cetam passatī”ti? “Nimittametam, mahārāja, supinam nāma, yam cittassa āpāta mupagacchat. Chayime, mahārāja, supinam passanti, vātiko supinam passati, pittiko supinam passati, semhiko supinam passati, devatūpasamhārato supinam passati, samudāciṇṇato supinam passati, pubbanimittato supinam passati, tatra, mahārāja, yam pubbanimittato supinam passati, tam yeva saccam, avasesam micchā”ti.

“Bhante nāgasena, yo pubbanimittato supinam passati, kim tassa cittam sayam gantvā tam nimittam vicināti, tam vā nimittam cittassa āpātamupagacchat, añño vā āgantvā tassa āroceti”ti? “Na, mahārāja, tassa cittam sayam gantvā tam nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho tam yeva nimittam cittassa āpātamupagacchat. Yathā, mahārāja, ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyam vicināti, nāpi añño koci chāyam ānetvā ādāsam āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātamupagacchat, evameva kho, mahārāja, na tassa cittam sayam gantvā tam nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittam āgantvā cittassa āpātamupagacchatī”ti.

“Bhante nāgasena, yam tam cittam supinam passati, api nu tam cittam jānāti ‘evam nāma vipāko bhavissati khemam vā bhayam vā’ti? “Na hi, mahārāja, tam cittam jānāti ‘evamvipāko bhavissati khemam vā bhayam

vā’ti, nimitte pana uppanne aññesam̄ katheti, tato te attham̄ kathentī”ti.

“Ingha, bhante nāgasena, kāraṇam̄ me dassehī”ti. “Yathā, mahārāja, sarīre tilakā pīlakā daddūni uṭṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā, yasāya vā ayasāya vā, nindāya vā pasam̄sāya vā, sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā, mahārāja, pīlakā jānitvā uppajjanti ‘imam̄ nāma mayam̄ attham̄ nipphadessāmā’”ti? “Na hi, bhante, yādise tā okāse pīlakā sambhavanti, tattha tā pīlakā disvā nemittakā byākaronti ‘evam̄ nāma vipāko bhavissatī’”ti. “Evameva kho, mahārāja, yaṁ tam̄ cittam̄ supinam̄ passati, na tam̄ cittam̄ jānāti ‘evam̄ nāma vipāko bhavissati khemam̄ vā bhayam̄ vā’ti, nimitte pana uppanne aññesam̄ katheti, tato te attham̄ kathentī”ti.

“Bhante nāgasena, yo supinam̄ passati, so niddāyanto, udāhu jāgaranto passatī”ti? “Yo so, mahārāja, supinam̄ passati, na so niddāyanto passati, nāpi jāgaranto passati. Api ca okkante middhe asampatte bhavaṅge ethtantare supinam̄ passati. Middhasamārūlhassa, mahārāja, cittam̄ bhavaṅgagataṁ hoti, bhavaṅgagataṁ cittam̄ nappavattati, appavattam̄ cittam̄ sukhadukkham̄ nappajānāti, appatīvijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinam̄ passati.

“Yathā, mahārāja, timire andhakāre appabhāse suparisuddhepi ādāse chāyā na dissati, evameva kho, mahārāja, middhasamārūlhē citte bhavaṅgagate tiṭṭhamānepi sarīre cittam̄ appavattam̄ hoti, appavatte citte supinam̄ na passati. Yathā, mahārāja, ādāso, evam̄ sarīram̄ daṭṭhabbam̄; yathā andhakāro, evam̄ middham̄ daṭṭhabbam̄; yathā āloko, evam̄ cittam̄ daṭṭhabbam̄.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahikotthaṭassa sūriyassa pabhā na dissati santā yeva sūriyarasmi appavattā hoti, appavattāya sūriyarasmiyā āloko na hoti, evameva kho, mahārāja, middhasamārūlhassa cittam̄ bhavaṅgagataṁ hoti, bhavaṅgagataṁ cittam̄ nappavattati, appavatte citte supinam̄ na passati. Yathā, mahārāja, sūriyo, evam̄ sarīram̄ daṭṭhabbam̄; yathā mahikottharaṇam̄, evam̄ middham̄ daṭṭhabbam̄; yathā sūriyarasmi, evam̄ cittam̄ daṭṭhabbam̄.

“Dvinnam̄, mahārāja, santepi sarīre cittam̄ appavattam̄ hoti, middhasamārūlhassa bhavaṅgagatassa santepi sarīre cittam̄ appavattam̄ hoti, nirodhasamāpannassa santepi sarīre cittam̄ appavattam̄ hoti, jāgarantassa, mahārāja, cittam̄ lolam̄ hoti vivatam̄ pākataṁ anibaddham̄, evarūpassa citte nimittam̄ āpātam̄ na upeti. Yathā, mahārāja, purisam̄ vivaṭam̄ pākataṁ akiriyam̄ arahassam̄ rahassakāmā parivajjenti, evameva kho, mahārāja,

jāgarantassa dibbo attho āpātam na upeti, tasmā jāgaranto supinam na passati. Yathā vā pana, mahārāja, bhikkhuṇ bhinnajīvaṇ anācāram pāpamittam dussīlam kusītam hīnavīriyam kusalā bodhipakkhiyā dhammā āpātam na upenti, evameva kho, mahārāja, jāgarantassa dibbo attho āpātam na upeti, tasmā jāgaranto supinam na passatī”ti.

“Bhante nāgasena, atthi middhassa ādimajjhapariyosāna”nti? “Āma, mahārāja, atthi middhassa ādimajjhapariyosāna”nti. “Katamam ādi, katamam majjhām, katamam pariyośāna”nti? “Yo, mahārāja, kāyassa onāho pariyonāho dubbalyam mandatā akammañnatā kāyassa, ayam middhassa ādi; yo, mahārāja, kapiniddāpareto vokiñnakam jaggati, idam middhassa majjhām; bhavañgagati pariyośanam. Majjhūpagato, mahārāja, kapiniddāpareto supinam passati. Yathā, mahārāja, koci yatacārī samāhitacitto ṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddam vanamajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati, evameva kho, mahārāja, jāgaro na middhasamāpanno, majjhūpagato kapiniddāpareto supinam passati. Yathā, mahārāja, kotūhalasaddo, evam jāgaram daṭhabbam; yathā vivittam vanam, evam kapiniddāpareto daṭhabbo; yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhattabhūto sukhumam attham paṭivijjhati, evam jāgaro na middhasamāpanno kapiniddāpareto supinam passatī”ti. “Sādu, bhante nāgasena, evametam tathā sampaticchāmī”ti.

Supinapañho pañcamo.

6. Akālamaraṇapañho

6. “Bhante nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akālepi marantī”ti? “Atthi, mahārāja, kālepi maraṇam, atthi akālepi maraṇa”nti.

“Bhante nāgasena, ke kāle maranti, ke akāle marantī”ti? “Diṭṭhapubbā pana, mahārāja, tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā, aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cā”ti? “Āma, bhante”ti. “Yāni tāni, mahārāja, phalāni rukkhato patanti, sabbāni tāni kāle yeva patanti, udāhu akālepi”ti? “Yāni tāni, bhante nāgasena, phalāni paripakkāni vilīnāni patanti, sabbāni tāni kāle patanti. Yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānicī kimividhāni patanti, kānicī lagulahatāni patanti, kānicī vātappahatāni patanti, kānicī antopūtikāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantī”ti. “Evameva kho, mahārāja, ye te jarāvegahatā maranti, te yeva

kāle maranti, avasesā keci kammappaṭibālhā maranti, keci gatippaṭibālhā maranti, keci kiriyappaṭibālhā marantī”ti.

“Bhantenāgasena,yetekammappaṭibālhāmaranti,yepitegatippaṭibālhā maranti, yepi te kiriyappaṭibālhā maranti, yepi te jarāvegappaṭibālhā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, yopi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Yopi vijātaghare marati, so tassa kālo, sopi kāle yeva marati. Yopi māsiko marati...pe... yopi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati, tena hi, bhante nāgasena, akāle maraṇam nāma na hoti, ye keci maranti, sabbe te kāle yeva marantī”ti.

“Sattime, mahārāja, vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle maranti. Katame satta? Jighacchito, mahārāja, bhojanam alabhamāno upahatabbhantaro vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, pipāsito, mahārāja, pānīyam alabhamāno parisukkhahadayo vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, ahinā daṭṭho, mahārāja, visavegābhihato tīkicchakam alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, visamāsito, mahārāja, dayhantesu aṅgapaccaṅgesu agadam alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, aggigato, mahārāja, jhāyamāno nibbāpanam alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, udakagato, mahārāja, patiṭṭham alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, sattihato, mahārāja, ābādhiko bhisakkam alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle marati, ime kho, mahārāja, satta vijjamānepi uttarim āyusmīm akāle maranti. Tatrāpāham, mahārāja, ekaṁsenā vadāmi.

“Aṭṭhavidhena, mahārāja, sattānam kālaṅkiriyā hoti, vātasamuṭṭhānenā pittasamuṭṭhānenā semhasamuṭṭhānenā sannipātikena utuvipariṇāmena visamaparīhārena opakkamikena kammavipākena, mahārāja, sattānam kālaṅkiriyā hoti. Tatra, mahārāja, yadidaṁ kammavipākena kālaṅkiriyā, sā yeva tattha sāmayikā kālaṅkiriyā, avasesā asāmayikā kālaṅkiriyāti. Bhavati ca –

“Jighacchāya pipāsāya, ahidaṭṭhā visena ca;

Aggiudakasattīhi, akāle tattha mīyati;

Vātapittena semhena, sannipātenutūhi ca;

Visamopakkamakammehi, akāle tattha mīyatī’ti.

“Keci, mahārāja, sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena

maranti. Idha, mahārāja, yo pubbe pare jighacchāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkhamilātahadayo bubhukkhitō visukkhito jhāyanto abbhantaram pariḍayhanto jighacchāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare pipāsāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā nijjhāmataṇhiko samāno lūkho kiso parisukkhitahadayo pipāsāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare ahinā ḍamṣāpetvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukheneva ajagaramukham kaṇhasappamukheneva kaṇhasappamukham parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi daṭṭho yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare visam datvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni ḫayhantehi aṅgapaccāṅgehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandham vāyanto viseneva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare agginā māreti, so bahūni vassasatasahassāni aṅgārapabbateneva aṅgārapabbatam yamavisayeneva yamavisayam parivattitvā dadḍhavidaḍḍhagatto agginā yeva marati daharopi majjhimopi malallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare udakena māreti, so bahūni vassasatasahassāni hataviluttabhaggadubbalagatto khubbhitacitto udakeneneva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam.

“Yo pubbe pare sattiyā māreti, so bahūni vassasatasahassāni chinnabhinnakoṭṭitavikoṭṭito sattimukhasamāhato sattiyā yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmayikamaraṇam”.

“Bhante nāgasena, akāle maraṇam atthīti yaṁ vadeti, iṅgha me tvam tattha kāraṇam atidisāti”. “Yathā, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho ādinnatiṇakaṭṭhasākhāpalāso pariyādinnabhakkho upādānasāṅkhayā nibbāyati, so aggi vuccati ‘anītiko anupaddavo samaye nibbuto nāmā’ti, evameva kho, mahārāja, yo koci bahūni divasatasahassāni jīvitvā jarājīṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘samaye maraṇamupagato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, mahatimahāaggikkhandho ādinnatiṇakaṭṭhasākhāpalāso assa, tam apariyādinne yeva tiṇakaṭṭhasākhāpalāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho, mahārāja, mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana so, mahārāja, pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, meghena paṭipīlito so aggikkhandho asamaye nibbuto”ti. Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

“Yathā vā pana, mahārāja, gagane mahatimahāvalāhako uṭṭhahitvā ninnañca thalañca paripūrayanto abhivassati, so vuccati ‘megho anītiko anupaddavo vassatī’ti. Evameva kho, mahārāja, yo koci ciram jīvitvā jarājiṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘samaye maraṇamupagato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, gagane mahatimahāvalāhako uṭṭhahitvā antarāyeva mahatā vātena abbhattham gaccheyya, api nu kho so, mahārāja, mahāvalāhako samaye vigato nāma hotī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana so, mahārāja, pacchimo valāhako purimena valāhakena samasamagatiko nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, vātena paṭipīlito so valāhako asamayappatto yeva vigato”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā...pe... sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Yathā vā pana, mahārāja, balavā āsīviso kupito kiñcideva purisaṁ ḍamseyya, tassa tam visam anītikam anupaddavam maraṇam pāpeyya, tam visam vuccati ‘anītikamanupaddavam koṭigata’nti. Evameva kho, mahārāja, yo koci ciram jīvitvā jarājiṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘anītiko anupaddavo jīvitakoṭigato sāmayikam maraṇamupagato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, balavatā āsīvisena daṭṭhassa antarāyeva āhitunḍiko agadam datvā avisam kareyya, api nu kho tam, mahārāja, visam samaye vigataṁ nāma hotī”ti? “Na hi bhante”ti. “Kissa pana tam, mahārāja, pacchimam visam purimakena visena samasamagatikam

nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, agadena paṭipīlitam visam akoṭigataṁ yeva vigata”nti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā...pe... sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Yathā vā pana, mahārāja, issāso saram pāteyya, sace so saro yathāgatigamanapathamatthakam gacchati, so saro vuccati ‘anītiko anupaddavo yathāgatigamanapathamatthakam gato nāmā’ti. Evameva kho, mahārāja, yo koci ciram jīvitvā jarājiṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘anītiko anupaddavo samaye maraṇamupagato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, issāso saram pāteyya, tassa tam saram tasmiṁ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so, mahārāja, saro yathāgatigamanapathamatthakam gato nāma hotī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana so, mahārāja, pacchimo saro purimakena sarena samasamagatiko nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, gahaṇena tassa sarassa gamanam upacchinna”nti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā...pe... sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Yathā vā pana, mahārāja, yo koci lohamayaṁ bhājanam ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgatigamanapathamatthakam gacchati, so saddo vuccati ‘anītiko anupaddavo yathāgatigamanapathamatthakam gato nāmā’ti. Evameva kho, mahārāja, yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘anītiko anupaddavo samaye maraṇamupāgato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, yo koci lohamayaṁ bhājanam ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saha āmasanena saddo nirujjhheyya, api nu kho so, mahārāja, saddo yathāgatigamanapathamatthakam gato nāma hotī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana, mahārāja, pacchimo saddo purimakena saddena samasamagatiko nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, āmasanena so saddo uparato”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā...pe... sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha mahārāja kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Yathā vā pana, mahārāja, khette suvirūlhām dhaññabījām sammā pavattamānena vassena otatavitataākiṇṇabahuphalām hutvā

sassuṭṭhānasamayaṁ pāpuṇāti, tam dhaññām vuccati ‘anītikamanupaddavaṁ samayasampattam nāma hotī’ti. Evameva kho, mahārāja, yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājinno āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati ‘anītiko anupaddavo samaye maraṇamupagato’ti.

“Yathā vā pana, mahārāja, khette suvirūlham dhaññabījam udakena vikalām mareyya, api nu kho tam, mahārāja, dhaññām asamayasampattam nāma hotī”ti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana tam, mahārāja, pacchimam dhaññām purimakena dhaññena samasamagatikam nāhosī”ti? “Āgantukena, bhante, uṇhena paṭipīlitam tam dhaññām mata”nti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānenā vā... pe... sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘sampannatarunāsassam kimayo uṭṭhahitvā samūlam nāsentī’ti? “Sutapubbañceva tam, bhante, amhehi diṭṭhapubbañcā”ti. “Kim nu kho tam, mahārāja, sassam kāle naṭṭham, udāhu akāle naṭṭha”nti? “Akāle, bhante, yadi kho tam, bhante, sassam kimayo na khādeyyum, sassuddharanāsamayaṁ pāpuṇeyyā”ti. “Kim pana, mahārāja, āgantukena upaghātena sassam vinassati, nirupaghātam sassam sassuddharanāsamayaṁ pāpuṇāti”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānenā vā...pe... sattivegappaṭipīlito vā marati. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthīti.

“Sutapubbam pana tayā, mahārāja, ‘sampanne sasse phalabhāranamite mañcaritapatte karakavassam nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṁ karotī’ti? “Sutapubbañceva tam, bhante, amhehi diṭṭhapubbañcā”ti. “Api nu kho tam, mahārāja, sassam kāle naṭṭham, udāhu akāle naṭṭha”nti? “Akāle, bhante, yadi kho tam, bhante, sassam karakavassam na vasseyya sassuddharanāsamayaṁ pāpuṇeyyā”ti. “Kim pana, mahārāja, āgantukena upaghātena sassam vinassati, nirupaghātam sassam sassuddharanāsamayaṁ pāpuṇāti”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva kho, mahārāja, yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānenā vā pittasamuṭṭhānenā vā semhasamuṭṭhānenā vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Yadi pana āgantukena rogena paṭipīlito na bhaveyya, samayeva maraṇam pāpuṇeyya. Idamettha, mahārāja, kāraṇam, yena kāraṇena akāle maraṇam atthī”ti.

“Acchariyam, bhante nāgasena, abbhutam bhante nāgasena, sudassitam kāraṇam, sudassitam opammaṁ akāle maraṇassa paridīpanāya, ‘atthi akāle maraṇa’nti uttānikataṁ pākaṭam kataṁ vibhūtam kataṁ, acittavikkhittakopi, bhante nāgasena, manujo ekamekenapi tāva opamma na niṭṭham gaccheyya ‘atthi akāle maraṇa’nti, kim pana manujo sacetano? Paṭhamopammenevāhaṁ, bhante, saññatto ‘atthi akāle maraṇa’nti, api ca aparāparam nibbāhanam sotukāmo na sampaticchi”nti.

Akālamaraṇapañho chatṭho.

7. Cetiyapāṭihāriyapañho

7. “Bhante nāgasena, sabbesam parinibbutānam cetiye pāṭihīram hoti, udāhu ekaccānam yeva hotī”ti? “Ekaccānam, mahārāja, hoti, ekaccānam na hotī”ti. “Katamesam, bhante, hoti, katamesam na hotī”ti? “Tiṇṇannam, mahārāja, aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti. Katamesam tiṇṇannam? Idha, mahārāja, arahā devamanussānam anukampāya tiṭṭhantova adhiṭṭhāti ‘evamnāma cetiye pāṭihīram hotū’ti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīram hoti, evam arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti.

“Puna caparam, mahārāja, devatā manussānam anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīram dassenti ‘iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahito bhavissati, manussā ca pasannā kusalena abhivadḍhissanti’ti, evam devatānam adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti.

“Puna caparam, mahārāja, itthī vā puriso vā saddho pasanno pañđito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandham vā mālam vā dussam vā aññataram vā kiñci adhiṭṭhāhitvā cetiye ukkhipati ‘evamnāma hotū’ti, tassapi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti, evam manussānam adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti.

“Imesam kho, mahārāja, tiṇṇannam aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīram hoti.

“Yadi, mahārāja, tesam adhiṭṭhānam na hoti, khīṇāsavassapi chaṭṭabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīram na hoti, asatipi, mahārāja, pāṭihīre caritam disvā suparisuddham okappetabbam niṭṭham gantabbam saddahitabbam ‘suparinibbuto ayam buddhaputto”’ti. “Sādhu, bhante

nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Cetiyapātihāriyapañho sattamo.

8. Dhammābhisaṃayapañho

8. “Bhante nāgasena, ye te sammā paṭipajjanti, tesam sabbesam̄ yeva dhammābhisaṃaya hoti, udāhu kassaci na hotī”ti? “Kassaci, mahārāja, hoti, kassaci na hotī”ti. “Kassa bhante hoti, kassa na hotī”ti? “Tiracchānagatassa, mahārāja, suppaṭipannassāpi dhammābhisaṃaya na hoti, pettivisayūpapannassa...pe... micchādiṭṭhikassa...pe... kuhakassa...pe... mātughātakassa...pe... pitughātakassa...pe... arahantaghātakassa...pe... saṅghabhedakassa...pe... lohituppādakassa...pe... theyyasamvāsakassa...pe... titthiyapakkantassa...pe... bhikkhunidūsakassa...pe... terasannam̄ garukāpattiṇam̄ aññataram̄ āpajjītvā avuṭṭhitassa...pe... pañdakassa...pe... ubhatobyāñjanakassa suppaṭipannassāpi dhammābhisaṃaya na hoti... pe... yopi manussadaharako ūnakasattavassiko, tassa suppaṭipannassāpi dhammābhisaṃaya na hoti. Imesam̄ kho, mahārāja, solasannam̄ puggalānam̄ suppaṭipannānampi dhammābhisaṃaya na hotī”ti.

“Bhante nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā yeva, tesam dhammābhisaṃaya hotu vā mā vā hotu, atha kena kāraṇena manussadaharakassa ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisaṃaya na hoti? Ettha tāva pañho bhavati ‘nanu nāma daharakassa na rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na micchādiṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti, amissito kilesehi, so nāma daharako yutto ca patto ca arahati ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhītu”nti.

“Taññevettha, mahārāja, kāraṇam̄, yenāham̄ kāraṇena bhaṇāmi ‘ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisaṃaya na hotī’ti. Yadi, mahārāja, ūnakasattavassiko rajaṇīye rajjeyya, dussaṇīye dusseyya, mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, diṭṭhim̄ vijāneyya, ratiñca aratiñca vijāneyya, kusalākusalam̄ vitakkeyya, bhavayya tassa dhammābhisaṃaya, api ca, mahārāja, ūnakasattavassikassa cittam̄ abalam̄ dubbalam̄ parittam̄ appam̄ thokam̄ mandam̄ avibhūtam̄, asaṅkhataṁ nibbānadhbātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko, mahārāja, tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukam̄ bhārikam̄ vipulam̄ mahatim̄ asaṅkhataṁ nibbānadhbātum̄ paṭivijjhītum̄.

“Yathā, mahārāja, sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho tam, mahārāja, puriso attano pākatikena thāmabalavīriyena sakkuṇeyya sinerupabbatarājānam uddharitu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārājā”ti? “Dubbalattā, bhante, purisassa, mahantattā sinerupabbatarājassā”ti. “Evameva kho, mahārāja, ūnakasattavassikassa cittam abalam dubbalam parittam appam thokam mandam avibhūtam, asaṅkhatā nibbānadhadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko tena dubbalena cittena parittena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṇam bhārikam vipulam mahatim asaṅkhatam nibbānadhadhātum paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhīsamayo na hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, ayam mahāpathavī dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho tam, mahārāja, mahāpathavim sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallam kātu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena, mahārājā”ti? “Parittattā, bhante, udakabindussa, mahantattā mahāpathaviyā”ti. “Evameva kho, mahārāja, ūnakasattavassikassa cittam abalam dubbalam parittam appam thokam mandam avibhūtam, asaṅkhatā nibbānadhadhātu dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā. Ūnakasattavassiko tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti mahatim asaṅkhatam nibbānadhadhātum paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhīsamayo na hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, abaladubbalaparittaappathokamandaggi bhaveyya, api nu kho, mahārāja, tāvatakena mandena agginā sakkā sadevake loke andhakāram vidhamitvā ālokam dassetu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena mahārājā”ti? “Mandattā, bhante, aggissa, lokassa mahantattā”ti. “Evameva kho, mahārāja, ūnakasattavassikassa cittam abalam dubbalam parittam appam thokam mandam avibhūtam, mahatā ca avijjandhakārena pihitam. Tasmā dukkaram nānālokaṇam dassayitum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhīsamayo na hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, āturo kiso aṇuparimitakāyo sālakakimi hatthināgam tidhā pabhinnam navāyataṁ tivitthataṁ dasapariṇāham aṭṭharatanikam sakatthānamupagataṁ disvā gilitum parikaḍḍheyya, api nu kho so, mahārāja, sālakakimi sakkuṇeyya tam hatthināgam gilitu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kena kāraṇena, mahārājā”ti? “Parittattā, bhante, sālakakimissa, mahantattā hatthināgassā”ti. “Evameva kho, mahārāja, ūnakasattavassikassa cittam abalam dubbalam parittam appam thokam

mandam̄ avibhūtam̄, mahatī asaṅkhatā nibbānadhbātu. So tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti mahatiṁ asaṅkhataṁ nibbānadhbātum̄ pativijjhitum̄, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhīsamayo na hotī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametam̄ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Dhammābhīsamayapañho atṭhamo.

9. Ekantasukhanibbānapañho

9. “Bhante nāgasena, kiṁ ekantasukham̄ nibbānam̄, udāhu dukkhena missa”nti? “Ekantasukham̄, mahārāja, nibbānam̄, dukkhena amissa”nti.

“Na mayam tam, bhante nāgasena, vacanam̄ saddahāma ‘ekantasukham̄ nibbāna’nti, evameththa mayam, bhante nāgasena, paccema ‘nibbānam̄ dukkhena missa’nti, kāraṇañcettha upalabhāma ‘nibbānam̄ dukkhena missa’nti. Katamam̄ ettha kāraṇam? Ye te, bhante nāgasena, nibbānam̄ pariyesanti, tesam̄ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo paritāpo thānacañkamanisajjāsayanāhārapariggaho middhassa ca uparodho āyatanañca paṭipīlanam̄ dhanadhaññapiyaññatimittappajahanam̄. Ye keci loke sukhitā sukhāsamappitā, te sabbepi pañcahi kāmaguṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpikamanāpikabahuvidhasubhanimittena rūpena cakkhum̄ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikagītāditabahuvidhasubhanimittena saddena sotam̄ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikapupphaphalapattatacamūla sārabahuvidhasubhanimittena gandhena ghānam̄ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikakhajjabhojjaleyayapeyya sāyanīyabahuvidhasubhanimittena rasena jivham̄ ramenti bruhenti, manāpikamanāpikasañhasukhumamudumaddava bahuvidhasubhanimittena phassena kāyam̄ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikakalyāṇapāpakasubhāsubha bahuvidhavitakkamanasikārena manam̄ ramenti brūhenti. Tumhe tam cakkhusotaghānajivhākāyamanobrūhanaṁ hanatha upahanatha, chindatha upacchindatha, rundhatha uparundhatha. Tena kāyopi paritapati, cittampi paritapati, kāye paritatte kāyikadukkhavedanam̄ vediyati, citte paritatte cetasikadukkhavedanam̄ vedayati. Nanu māgañdiyopi paribbājako bhagavantam̄ garahamāno evamāha ‘bhūnahu samaño gotamo’ti. Idamettha kāraṇam, yenāham̄ kāraṇena brūmi ‘nibbānam̄ dukkhena missa’”nti.

“Na hi, mahārāja, nibbānam̄ dukkhena missam̄, ekantasukham̄

nibbānam. Yam pana tvam, mahārāja, brūsi ‘nibbānam dukkha’nti, netam dukkham nibbānam nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanam etam, ekantasukham yeva, mahārāja, nibbānam, na dukkhena missam. Ettha kāraṇam vadāmi. Atthi, mahārāja, rājūnam rajjasukham nāmā”ti? “Āma, bhante, atthi rājūnam rajjasukha”nti. “Api nu kho tam, mahārāja, rajjasukham dukkhena missa”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana te, mahārāja, rājāno paccante kupite tesam paccantanissitānam paṭisedhāya amaccehi pariṇāyakehi bhaṭehi balatthehi parivutā pavāsam gantvā daṃsamakasavātātapapatipīlitā samavisame paridhāvanti, mahāyuddhañca karonti, jīvitasaṃsayañca pāpuṇantī”ti? “Netam, bhante nāgasena, rajjasukham nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso, dukkhena, bhante nāgasena, rājāno rajjam pariyesitvā rajjasukham anubhavanti, evam, bhante nāgasena, rajjasukham dukkhena amissam, aññam tam rajjasukham, aññam dukkha”nti. “Evameva kho, mahārāja, ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam. Ye pana tam nibbānam pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvā thānacaṅkamanisajjāsayanāhāram pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajītvā dukkhena nibbānam pariyesitvā ekantasukham nibbānam anubhavanti, nihatapaccāmittā viya rājāno rajjasukham. Evam, mahārāja, ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam nibbānam, aññam dukkhanti.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suṇohi ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbānanti. Atthi, mahārāja, ācariyānam sippavantānam sippasukham nāmā”ti? “Āma, bhante, atthi ācariyānam sippavantānam sippasukha”nti. “Api nu kho tam, mahārāja, sippasukham dukkhena missa”nti? “Na hi, bhante”ti. “Kissa pana te, mahārāja, ācariyā ācariyānam abhivādanapaccuṭhānena udakāharaṇagharasammajjanadantakaṭṭhamukhodakānuppadānena ucchiṭṭhapaṭiggaṇaṇaucchādanānāhāpanapādaparikammena sakacittam nikkipitvā paracittānuvattanena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyam ātāpentī”ti? “Netam, bhante nāgasena, sippasukham nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso, dukkhena, bhante nāgasena, ācariyā sippam pariyesitvā sippasukham anubhavanti, evam, bhante nāgasena, sippasukham dukkhena amissam, aññam tam sippasukham, aññam dukkha”nti. “Evameva kho, mahārāja, ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam. Ye pana tam nibbānam pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvā thānacaṅkamanisajjāsayanāhāram pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajītvā dukkhena nibbānam pariyesitvā ekantasukham nibbānam anubhavanti, ācariyā viya

sippasukham. Evam, mahārāja, ekantasukham nibbānam, na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbāna”nti. “Sādu, bhante nāgasena, evametaṁ tathā sampaticchāmī”ti.

Ekantasukhanibbānapañho navamo.

10. Nibbānarūpasanṭhānapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘nibbānam nibbāna’nti yaṁ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpam vā saṇṭhānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitu”nti? “Appatibhāgam, mahārāja, nibbānam, na sakkā nibbānassa rūpam vā saṇṭhānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitu”nti. “Etampāham, bhante nāgasena, na sampaticchāmi, yaṁ atthidhammassa nibbānassa rūpam vā saṇṭhānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaññāpanam, kāraṇena maṁ saññāpehī”ti. “Hotu, mahārāja, kāraṇena tam saññāpessāmi. Atthi, mahārāja, mahāsamuddo nāmā”ti? “Āma, bhante, attheso mahāsamuddo”ti. “Sace tam, mahārāja, koci evam puccheyya ‘kittakam, mahārāja, mahāsamudde udakam, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasanti’ti, evam puṭho tvam, mahārāja, kinti tassa byākareyyāsi”ti? “Sace mam, bhante, koci evam puccheyya ‘kittakam, mahārāja, mahāsamudde udakam, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasanti’ti, tamaham, bhante, evam vadeyyam ‘apucchitabbam mam tvam ambho purisa pucchasi, nesā pucchā kenaci pucchitabbā, thapanīyo eso pañho. Avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakam pariminitum sattā vā ye tattha vāsamupagatāti evāham bhante tassa paṭivacanam dadeyya””nti.

“Kissa pana, tvam mahārāja, atthidhamme mahāsamudde evam paṭivacanam dadeyyāsi, nanu vigañetvā tassa ācikkhitabbam ‘ettakam mahāsamudde udakam, ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasanti’ti? “Na sakkā, bhante, avisayo eso pañho”ti.

“Yathā, mahārāja, atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakam parigañetum sattā vā ye tattha vāsamupagatā, evameva kho, mahārāja, atthidhammaseva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṇṭhānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, vigañeyya, mahārāja, iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakam tatrāsaye ca satte, na tveva so iddhimā cetovasippatto sakkueyya nibbānassa rūpam vā saṇṭhānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā

hetunā vā nayena vā upadassayitum.

“Aparampi, mahārāja, uttarim kāraṇam sunohi, atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Atthi, mahārāja, devesu arūpakāyikā nāma devā”ti. “Āma, bhante, suyyati ‘atthi devesu arūpakāyikā nāma devā’”ti. “Sakkā pana, mahārāja, tesam arūpakāyikānaṁ devānaṁ rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitu”nti? “Na hi, bhante”ti. “Tena hi, mahārāja, natthi arūpakāyikā devā”ti? “Atthi, bhante, arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesam rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitu”nti. “Yathā, mahārāja, atthisattānam yeva arūpakāyikānaṁ devānaṁ na sakkā rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evameva kho, mahārāja, atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitu”nti.

“Bhante nāgasena, hotu ekantasukham nibbānam, na ca sakkā tassa rūpam vā sañthānam vā vayam vā pamāṇam vā opamma vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana, bhante, nibbānassa gunam aññehi anupaviṭṭham kiñci opammanidassanamatta”nti? “Sarūpato, mahārāja, natthi, gunato pana sakkā kiñci opammanidassanamattam upadassayitu”nti. “Sādhu, bhante nāgasena, yathāhaṁ labhāmi nibbānassa gunatopi ekadesaparidīpanamattam, tathā sīgham brūhi, nibbāpehi me hadayaparijāham vinaya sītalamadhuravacanamālutenā”ti.

“Padumassa, mahārāja, eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro gunā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsassa dasa guṇā, mañiratanassa tayo guṇā, lohitacandanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharaṭṭa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho’ti yam vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho”ti? “Yathā, mahārāja, padumam anupalittam udakena, evameva kho, mahārāja, nibbānam sabbakilesehi anupalittam. Ayam, mahārāja, padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho”ti.

“Bhante nāgasena, ‘udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, udakam sītalam parilāhanibbāpanam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sītalam sabbakilesapariłāhanibbāpanam. Ayam, mahārāja, udakassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, udakam kilantatasitapipāsitaghammābhittānam janapasupajānam pipāsāvinayanam, evameva kho, mahārāja, nibbānam kāmataṇhābhavataṇhāvibhavataṇhāpipāsāvinayanaṁ. Ayam, mahārāja, udakassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, agado visapīlitānam sattānam paṭisaraṇam, evameva kho, mahārāja, nibbānam kilesavisapīlitānam sattānam paṭisaraṇam. Ayam, mahārāja, agadassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, agado rogānam antakaro, evameva kho, mahārāja, nibbānam sabbadukkhānam antakaram. Ayam, mahārāja, agadassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, agado amataṁ, evameva kho, mahārāja, nibbānam amataṁ. Ayam, mahārāja, agadassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evameva kho, mahārāja, nibbānam suññam sabbakilesakukūpehi. Ayam, mahārāja, mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo mahanto anorapāro, na paripūrati sabbasavantīhi, evameva kho, mahārāja, nibbānam mahantam anorapāram, na pūrati sabbasattehi. Ayam, mahārāja, mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo mahantānam bhūtānamāvāso, evamevakho, mahārāja, nibbānam mahantānamarahantānam vimalakhīṇasavabalappattavasībhūtamahābhūtānamāvāso. Ayam, mahārāja, mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo aparimitavividhavipulavīcipupphasamkuṣumito, evameva kho, mahārāja, nibbānam aparimitavividhavipulaparisuddhavijjāvīmuttipupphasamkuṣumitaṁ. Ayam, mahārāja, mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘bhojanassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yaṁ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, bhojanam sabbasattānam āyudhāraṇam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sacchikataṁ jarāmaraṇanāsanato āyudhāraṇam. Ayam, mahārāja, bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam balavaḍḍhanam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sacchikataṁ sabbasattānam iddhibalavaḍḍhanam. Ayam, mahārāja, bhojanassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam vanṇajananam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sacchikataṁ sabbasattānam guṇavaṇṇajananam. Ayam, mahārāja, bhojanassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam darathavūpasamanam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sacchikataṁ sabbasattānam sabbakilesadarathavūpasamanam. Ayam, mahārāja, bhojanassa catuttho guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam jighacchādubbalyapaṭivinodanam, evameva kho, mahārāja, nibbānam sacchikataṁ sabbasattānam sabbadukkhajighacchādubbalyapaṭivinodanam. Ayam, mahārāja, bhojanassa pañcamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, bhojanassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘ākāsassa dasa guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yaṁ vadesi, katame ākāsassa dasa guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, ākāso na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasaho, acorāharaṇo, anissito, vihagagamano, nirāvaraṇo, ananto. Evameva kho, mahārāja, nibbānam na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasaham, acorāharaṇam, anissitam, ariyagamanam, nirāvaraṇam, anantam. Ime kho, mahārāja, ākāsassa dasa guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘maṇiratanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yaṁ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, maṇiratanam kāmadadam, evameva kho, mahārāja, nibbānam kāmadadam. Ayam, mahārāja, maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, maṇiratanam hāsakaram, evameva kho, mahārāja, nibbānam hāsakaram. Ayam, mahārāja, maṇiratanassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, maṇiratanam ujjottakkaram, evameva kho, mahārāja, nibbānam ujjottakkaram. Ayam, mahārāja, maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘lohitacandanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame lohitacandanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, lohitacandanam dullabham, evameva kho, mahārāja, nibbānam dullabham. Ayam, mahārāja, lohitacandanassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, lohitacandanam asamasugandham, evameva kho, mahārāja, nibbānam asamasugandham. Ayam, mahārāja, lohitacandanassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, lohitacandanam sajjanapasattham, evameva kho, mahārāja, nibbānam ariyasajjanapasattham. Ayam, mahārāja, lohitacandanassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, lohitacandanassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, sappimaṇḍo vanṇasampanno, evameva kho, mahārāja, nibbānam guṇavaṇṇasampannam. Ayam, mahārāja, sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, sappimaṇḍo gandhasampanno, evamevakho, mahārāja, nibbānam sīlagandhasampannam. Ayam, mahārāja, sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, sappimaṇḍo rasasampanno, evameva kho, mahārāja, nibbānam rasasampannam. Ayam, mahārāja, sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti.

“Bhante nāgasena, ‘girisikharaṭṭa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā’ti yam vadesi, katame girisikharaṭṭa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti? “Yathā, mahārāja, girisikharam accuggatam, evameva kho, mahārāja, nibbānam accugatam. Ayam, mahārāja, girisikharaṭṭa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, girisikharam acalam, evameva kho, mahārāja, nibbānam acalam. Ayam, mahārāja, girisikharaṭṭa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, girisikharam duradhiroham, evameva kho, mahārāja, nibbānam duradhiroham sabbakilesānam. Ayam, mahārāja, girisikharaṭṭa tatiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, girisikharam sabbabījānam avirūhanaṁ, evamevakho, mahārāja, nibbānam sabbakilesānam avirūhanaṁ. Ayam, mahārāja, girisikharaṭṭa catuttho guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna caparam, mahārāja, girisikharam anunayappaṭīghavippamuttam, evameva kho, mahārāja, nibbānam anunayappaṭīghavippamuttam. Ayam, mahārāja, girisikharaṭṭa pañcamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho, mahārāja, girisikharaṭṭa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā”ti. “Sādhu, bhante

nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmī”ti.

Nibbānarūpasanṭhānapañho dasamo.

11. Nibbānasacchikaraṇapañho

11. “Bhante nāgasena, tumhe bhaṇtha ‘nibbānam na atītam, na anāgataṁ, na paccuppannam, na uppānam na anuppānam na uppādanīya’nti. Idha, bhante nāgasena, yo koci sammāpaṭipanno nibbānam sacchikaroti, so uppānam sacchikaroti, udāhu uppādetvā sacchikaroti”ti? “Yo koci, mahārāja, sammāpaṭipanno nibbānam sacchikaroti, so na uppānam sacchikaroti, na uppādetvā sacchikaroti, api ca, mahārāja, atthesā nibbānadhadhātu, yam so sammāpaṭipanno sacchikaroti”ti.

“Mā, bhante nāgasena, imam pañham paṭicchannam katvā dīpehi, vivatam pākaṭam katvā dīpehi chandajāto ussāhajāto, yam te sikkhitam, tam sabbam etthevākirāhi, etthāyam jano sammūlho vimatiijāto saṃsayapakkhando, bhindetam antodosasalla”nti. “Atthesā, mahārāja, nibbānadhadhātu santā sukhā pañtā, tam sammāpaṭipanno jinānusit̄hiyā saṅkhāre sammasanto paññāya sacchikaroti. Yathā, mahārāja, antevāsiko ācariyānusit̄hiyā vijjam paññāya sacchikaroti, evameva kho, mahārāja, sammāpaṭipanno jinānusit̄hiyā paññāya nibbānam sacchikaroti.

“Katham pana tam nibbānam daṭṭhabbanti? Anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato pañtato sucito sītalato daṭṭhabbam.

“Yathā, mahārāja, puriso bahukat̄thapuñjena jalitakaṭhitena agginā dayhamāno vāyāmena tato muñcivtā niraggikokāsam pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho, mahārāja, yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatatividhaggisantāpam paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā, mahārāja, aggi, evam tividhaggi daṭṭhabbo; yathā aggigato puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo; yathā niraggikokāso, evam nibbānam daṭṭhabbam.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso ahikukkramanussakunapasarīravalalañjakotthasarāsigato kuṇapajat̄jaṭitārāmanupaviṭṭhovāyāmenatatomuñcivtānikkuṇapokāsam pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho, mahārāja, yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesakunapam paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā, mahārāja, kuṇapam, evam

pañca kāmaguṇā daṭṭhabbā; yathā kuṇapagato puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo; yathā nikkuṇapokāso, evam nibbānam daṭṭhabbam.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso bhīto tasito kampito viparītavibbhantacitto vāyāmena tato muñcivtā dalham thiram acalam abhayaṭṭhānam pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho, mahārāja, yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatabhayasantāsam paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā, mahārāja, bhayam, evam jātijarābyādhimaranam paticca aparāparam pavattabhayam daṭṭhabbam; yathā bhīto puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo; yathā abhayaṭṭhānam, evam nibbānam daṭṭhabbam.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso kiliṭṭhamalinakalalakaddamadese patito vāyāmena tam kalalakaddamañ apavāhetvā parisuddhavimaladesamupagantvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho, mahārāja, yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesamalakaddamañ paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā, mahārāja, kalalam, evam lābhasakkārasiloko daṭṭhabbo; yathā kalalagato puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo; yathā parisuddhavimaladeso, evam nibbānam daṭṭhabbam.

“Tañca pana nibbānam sammāpaṭipanno kinti sacchikaroti? Yo so, mahārāja, sammāpaṭipanno, so saṅkhārānam pavattam sammasati. Pavattam sammasamāno tattha jātiṁ passati jaram passati byādhiṁ passati maraṇam passati, na tattha kiñci sukham sātam passati āditopi majjhatopi pariyośānatopi. So tattha kiñci na gayhūpagam passati. Yathā, mahārāja, puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite āditopi majjhātopi pariyośānatopi na kiñci gayhūpagam padesam passati, evameva kho, mahārāja, yo saṅkhārānam pavattam sammasati, so pavattam sammasamāno tattha jātiṁ passati jaram passati byādhiṁ passati maraṇam passati, na tattha kiñci sukham sātam passati āditopi majjhātopi pariyośānatopi. So tattha na kiñci gayhūpagam passati, tassa gayhūpagam apassantassa citte arati sañthāti, kāyasmim dāho okkamati, so atāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

“Yathā, mahārāja, puriso jalitajalam mahantañ aggikkhandham paviseyya, so tattha atāno asaraṇo asaraṇībhūto aggimhi nibbindeyya, evameva kho, mahārāja, tassa gayhūpagam apassantassa citte arati sañthāti, kāyasmim dāho okkamati, so atāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

“Tassa pavatte bhayadassāvissa evam cittam uppajjati ‘santattam kho panetam pavattam sampajjalitam bahudukkham bahūpāyāsam, yadi koci labhetha appavattam etam santam etam pañitam, yadidam sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbāna’nti. Iti hetam tassa appavatte cittam pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati ‘pañiladdham kho me nissaraṇa’nti.

“Yathā, mahārāja, puriso vippanaṭho videsapakkhando nibbāhanamaggam disvā tattha pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati ‘pañiladdho me nibbāhanamaggo’ti, evameva kho, mahārāja, pavatte bhayadassāvissa appavatte cittam pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati ‘pañiladdham kho me nissaraṇa’nti.

“So appavattatthāya maggam āyūhati gavesati bhāveti bahulikaroti, tassa tadaṭṭham sati santiṭṭhati, tadaṭṭham vīriyam santiṭṭhati, tadaṭṭham pīti santiṭṭhati, tassa tam cittam aparāparam manasikaroto pavattam samatikkamitvā appavattam okkamati, appavattamanuppatto, mahārāja, sammāpaṭipanno ‘nibbānam sacchikarotī’ti vuccatī”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmī”ti.

Nibbānasacchikaraṇapañho ekādasamo.

12. Nibbānasannihitapañho

12. “Bhante nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānam sannihita”nti? “Natthi, mahārāja, so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānam sannihita”nti.

“Yadi, bhante nāgasena, natthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi natthi nibbānam? Yesañca tam nibbānam sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā micchā, kāraṇam tattha vakkhāmi, yathā, bhante nāgasena, mahiyā dhaññuṭṭhānam khettam atthi, gandhuṭṭhānam puppham atthi, pupphuṭṭhānam gumbo atthi, phaluṭṭhānam rukkho atthi, ratanuṭṭhānam ākaro atthi, tattha yo koci yam yam icchatī, so tattha gantvā tam tam harati, evameva kho, bhante nāgasena, yadi nibbānam atthi, tassa nibbānassa uṭṭhānokāsopi icchitabbo, yasmā ca kho, bhante nāgasena, nibbānassa uṭṭhānokāso natthi, tasmā natthi nibbānanti brūmi, yesañca nibbānam sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā

micchā”ti.

“Natthi, mahārāja, nibbānassa sannihitokāso, atthi cetam nibbānam, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānam sacchikaroti. Yathā pana, mahārāja, atthi aggi nāma, natthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni saṅghatṭento aggim adhigacchatī. Evameva kho, mahārāja, atthi nibbānam, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānam sacchikaroti.

“Yathā vā pana, mahārāja, atthi satta ratanāni nāma. Seyyathidam, cakkaratanaṁ hatthiratanaṁ assaratanaṁ maṇiratanaṁ itthiratanaṁ gahapatiratanaṁ pariṇāyakaratanaṁ. Na ca tesam ratanānam sannihitokāso atthi, khattiyyassa pana sammāpaṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti. Evameva kho, mahārāja, atthi nibbānam, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānam sacchikarotī”ti.

“Bhante nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana tam ṭhānam, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānam sacchikarotī”ti? “Āma, mahārāja, atthi tam ṭhānam, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānam sacchikarotī”ti.

“Katamam pana, bhante, tam ṭhānam, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānam sacchikarotī”ti? “Sīlam, mahārāja, ṭhānam, sīle patiṭṭhito yoniso manasikaronto sakkayavanepi cīnavilātepi alasandepi nigumbepi kāsikosalepi kasmīrepi gandhārepi nagamuddhanipi brahma-lokepi yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānam sacchikaroti. Yathā, mahārāja, yo koci cakkhumā puriso sakayavanepi cīnavilātepi alasandepi nigumbepi kāsikosalepi kasmīrepi gandhārepi nagamuddhanipi brahma-lokepi yattha katthacipi ṭhito ākāsam passati, evameva kho, mahārāja, sīle patiṭṭhito yoniso manasikaronto sakayavanepi...pe... yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānam sacchikaroti.

“Yathā vā pana, mahārāja, sakayavanepi...pe... yattha katthacipi ṭhitassa pubbadisā atthi, evameva kho, mahārāja, sīle patiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa sakkayavanepi...pe... yattha katthacipi ṭhitassa sammāpaṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyā”ti. “Sādhu, bhante nāgasena, desitam tayā nibbānam, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, sañthapitā dhammanetti, avañjho suppayuttānam sammāpayogo, evametam gaṇivarapavara tathā

sampaṭicchāmī”ti.

Nibbānasannihitapañho dvādasamo.

Vessantaravaggo tatiyo.

Imasmim vagge dvādasa pañhā.

4. Anumānavaggo

1. Anumānapañho

1. Atha kho milindo rājā yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamityā āyasmantam nāgasenam abhvādetvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo nāṇālokaṁ daṭṭhukāmo aññāṇam bhinditukāmo nāṇālokaṁ uppādetukāmo avijjandhakāram nāsetukāmo adhimattam dhamiñca ussāhañca satiñca sampajāññañca upaṭṭhapetvā āyasmantam nāgasenam etadavoca “bhante nāgasena, kiṁ pana buddho tayā diṭṭho”ti. “Na hi, mahārājā”ti. “Kiṁ pana te ācariyehi buddho diṭṭho”ti? “Na hi, mahārājā”ti. “Bhante nāgasena, na kira tayā buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi buddho diṭṭho, tena hi, bhante nāgasena, natthi buddho, na hettha buddho paññāyatī”ti.

“Atthi pana te, mahārāja, pubbakā khattiyyā, ye te tava khattiyyavamsassa pubbaṅgamā”ti? “Āma, bhante. Ko samsayo, atthi pubbakā khattiyyā, ye mama khattiyyavamsassa pubbaṅgamā”ti. “Diṭṭhapubbā tayā, mahārāja, pubbakā khattiyyā”ti? “Na hi bhante”ti. “Ye pana tam, mahārāja, anusāsanti purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyyā diṭṭhapubbā”ti? “Na hi bhante”ti. “Yadi pana te, mahārāja, pubbakā khattiyyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyyā diṭṭhā, tena hi natthi pubbakā khattiyyā, na hettha pubbakā khattiyyā paññāyantī”ti.

“Dissanti, bhante nāgasena, pubbakānam khattiyyānam anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathidam, setacchattam unhīsam pādukā vālabījanī khaggaratanam mahārahāni ca sayanāni. Yehi mayam jāneyyāma saddaheyyāma ‘atthi pubbakā khattiyyā’ti. “Evameva kho, mahārāja, mayampetam bhagavantam jāneyyāma saddaheyyāma. Atthi tam kāraṇam, yena mayam kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma ‘atthi so bhagavā’ti. Katamam tam kāraṇam? Atthi kho, mahārāja, tena bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathidam,

cattāro satipatthānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo atthaṅgiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati ‘atthi so bhagavā’ti. Iminā, mahārāja, kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānenā nātabbo ‘atthi so bhagavā’ti.

““Bahū Jane tārayitvā, nibbuto upadhikkhaye;

Anumānenā nātabbam, atthi so dvipaduttamo””ti.

“Bhante nāgasena, opammaṁ karohī”ti. “Yathā, mahārāja, nagaravaḍḍhakī nagaram māpetukāmo paṭhamam tāva samam anunnatamanonataṁ asakkharapāśānam nirupaddavamanavajjam ramaṇiyam bhūmibhāgam anuviloketvā yam tattha visamam, tam samam kārāpetvā khāṇukaṇṭakam visodhāpetvā tattha nagaram māpeyya sobhanam vibhattambhāgasomitamukkinṇaparikhāpākāramdalhagopuraṭṭālakotṭakam puthucaccaracatukkasandhisiṅghātakam sucisamatalarājamacaggam suvibhattaantarāpaṇam ārāmuyyānataṭṭākapokkharaṇiudapānasampannam bahuvidhadēvatthānappatiṭṭam sabbadosavirahitam, so tasmiṁ nagare sabbathā vepullattam patte aññam desam upagaccheyya, atha tam nagaram aparena samayena iddhām bhaveyya phītam subhikkham khemam samiddham sivam anītikam nirupaddavam nānājanasamākulam, puthū khattiyyā brāhmaṇā vessā suddā hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharuggahā celakā calakā piṇḍadāyakā uggā rājaputtā pakkhandino mahānāgā sūrā vammino yodhino dāsikaputtā bhaṭiputtā mallakā gaṇakā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā mālākārā suvaṇṇakārā sajjhukārā sīsakārā tipukārā lohakārā vaṭṭakārā ayokārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā venukārā loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā kocchakārā suttakārā vilīvakārā dhanukārā jiyakārā usukārā cittakārā raṅgakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇṇikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā maṇsikā majjikā naṭakā naccakā laṅghakā indajālikā vetālikā mallā chavaḍāhakā pupphachaddakā venā nesādā gaṇikā lāsikā kumbhadāsiyo sakkayavanacīnavilātā ujenakā bhārukacchakā kāsikosalā parantakā māgadhakā sāketakā soreyyakā pāveyyakā koṭumbaramāthurakā alasandakasmīragandhārā tam nagaram vāsāya upagatā nānāvisayino janā navam suvibhattam adosamanavajjam ramaṇiyam tam nagaram passitvā anumānenā jānanti ‘cheko vata bho so nagaravaḍḍhakī, yo imassa nagarassa māpetā’ti. Evameva kho, mahārāja, so bhagavā asamo asamasamo appatisamo asadiso atulo asaṅkhyeyo appameyyo aparimeyyo amitaguṇo guṇapāramippatto anantadhiti anantatejo anantavīriyo anantabalo

buddhabalapāramiṁ gato sasenamāram parājetvā diṭṭhijālam padaletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammadukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpuṇitvā vijitasaṅgamo dhammanagaram māpesi.

“Bhagavato kho, mahārāja, dhammanagaram sīlapākāram hiriparikhaṁ nīñadadvārakotthakam vīriyaatālakam saddhāesikam satidovārikam paññāpāsādam suttantacaccaram abhidhammasiṅghātakam vinayavinicchayam satipaṭṭhānavīthikam, tassa kho pana, mahārāja, satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti. Seyyathīdaṁ, pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam amatāpaṇam ratanāpaṇam sabbāpaṇa”nti.

“Bhante nāgasena, katamam buddhassa bhagavato pupphāpaṇa”nti? “Atthi kho pana, mahārāja, tena bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Seyyathīdaṁ, aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā asubhasaññā ādīnavasaññā pahānasaññā virāgasāññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratisaññā sabbasañkhāresuaniccasāññānāpānassatiuddhumātakasaññāvinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohitakasaññā puļavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsatī, ime kho, mahārāja, buddhena bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo, so tesu aññataram ārammaṇam gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, samsāram tarati, tañhāsotam nivāreti, tividham malam visodheti, sabbakilese upahantvā amalam virajam suddham pañḍaram ajātiṁ ajaram amaraṁ sukham sītibhūtam abhayaṁ nagaruttamaṁ nibbānanagaraṁ pavisitvā arahatte cittaṁ vimoceti, idam vuccati mahārāja ‘bhagavato pupphāpaṇa’nti.

“Kammamūlam gahetvāna, āpaṇam upagacchatha;

Ārammaṇam kiñitvāna, tato muccatha muttiyā””ti.

“Bhante nāgasena, katamam buddhassa bhagavato gandhāpaṇa”nti? “Atthi kho pana, mahārāja, tena bhagavatā sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā bhagavato puttā sadevakam lokam sīlagandhena dhūpenti sampadhūpenti, disampi anudisampi anuvātampi paṭivātampi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Katamā tā sīlavibhattiyo? Saranāsīlam pañcaṅgasīlam aṭṭhaṅgasīlam dasaṅgasīlam pañcuddesapariyāpannam

pātimokkhasaṁvaraśīlam. Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato gandhāpaṇa’nti. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

“Na pupphagandho paṭivātameti, na candanam taggaramallikā vā;

Satañca gandho paṭivātameti, sabbā disā sappuriso pavāyati .

“Candanaṁ tagaraṁ vāpi, uppalaṁ atha vassikī;

Etesam gandhajātānam, sīlagandho anuttaro.

“Appamatto ayam gandho, yvāyaṁ tagaracandanam;

Yo ca sīlavataṁ gandho, vāti devesu uttamo””ti.

“Bhante nāgasena, katamaṁ buddhassa bhagavato phalāpaṇa”nti? “Phalāni kho, mahārāja, bhagavatā akkhātāni. Seyyathīdaṁ, sotāpattiphalam sakadāgāmiphalam anāgāmiphalam arahattaphalam suññataphalasamāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamāpatti. Tattha yo koci yam phalam icchatī, so kammamūlam datvā patthitam phalam kiñāti. Yadi sotāpattiphalam, yadi sakadāgāmiphalam, yadi anāgāmiphalam, yadi arahattaphalam, yadi suññataphalasamāpattim, yadi animittaphalasamāpattim, yadi appaṇihitaphalasamāpattim. Yathā, mahārāja, kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhaveyya, so na tāva tato phalāni pātetī, yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlam gahetvā evam ācikkhati ‘ambho purisa eso kho dhuvaphalo ambo, tato yam icchasi, ettakaṁ phalam gaṇhāhi salātukam vā dovilam vā kesikam vā āmaṁ vā pakkam vā’ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salātukam icchatī, salātukam gaṇhāti, yadi dovilam icchatī, dovilam gaṇhāti, yadi kesikam icchatī, kesikam gaṇhāti, yadi āmakam icchatī, āmakam gaṇhāti, yadi pakkam icchatī, pakkaṁ gaṇhāti. Evameva kho, mahārāja, yo yam phalam icchatī, so kammamūlam datvā patthitam phalam gaṇhāti, yadi sotāpattiphalam...pe... yadi appaṇihitaphalasamāpattim, idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato phalāpaṇa’nti.

“Kammamūlam janā datvā, gaṇhanti amatamphalam;

Tena te sukhitā honti, ye kītā amatapphala””nti.

“Bhante nāgasena, katamaṁ buddhassa bhagavato agadāpaṇa”nti?

“Agadāni kho, mahārāja, bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so bhagavā sadevakaṁ lokam kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni? Yānimāni, mahārāja, bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni. Seyyathīdam, dukkham ariyasaccām dukkhasamudayaṁ ariyasaccām dukkhanirodham ariyasaccām dukkhanirodhagāminī patipadā ariyasaccām, tattha ye keci aññāpekkhā catusaccām dhammam suṇanti, te jātiyā parimuccanti, jarāya parimuccanti, marañā parimuccanti, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccanti, idam vuccati mahārāja ‘bhagavato agadāpaṇa’nti.

“Ye keci agadā loke , visānam paṭibāhakā;

Dhammāgadasamam natthi, etam pivatha bhikkhavo””ti.

“Bhante nāgasena, katamaṁ buddhassa bhagavato osadhāpaṇa”nti? “Osadhāni kho, mahārāja, bhagavatā akkhātāni, yehi osadhehi so bhagavā devamanusse tikitthati. Seyyathīdam, cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo atṭhaṅgiko maggo, etehi osadhehi bhagavā micchādiṭṭhim vireceti, micchāsaṅkappam vireceti, micchāvācam vireceti, micchākammantam vireceti, micchāājīvam vireceti, micchāvāyāmam vireceti, micchāsatim vireceti, micchāsamādhim vireceti, lobhavamanam kāreti, dosavamanam kāreti, mohavamanam kāreti, mānavamanam kāreti, diṭṭhivamanam kāreti, vicikicchāvamanam kāreti, uddhaccavamanam kāreti, thinamiddhavamanam kāreti, ahirikānottappavamanam kāreti, sabbakilesavamanam kāreti, idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato osadhāpaṇa’nti.

“Ye keci osadhā loke, vijjanti vividhā bahū;

Dhammosadhasamam natthi, etam pivatha bhikkhavo.

“Dhammosadham pivityāna, ajarāmarañā siyū;

Bhāvayitvā ca passitvā, nibbutā upadhikkhave””ti.

“Bhante nāgasena, katamaṁ buddhassa bhagavato amatāpaṇa”nti? “Amataṁ kho, mahārāja, bhagavatā akkhātam, yena amatena so bhagavā sadevakaṁ lokam abhisīñci, yena amatena abhisittā devamanussā jātijarābyādhimarañasokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccim̄su. Katamam tam amatam? Yadidam kāyagatāsatī. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena ‘amatam te, bhikkhave,

paribhuñjanti, ye kāyagatāsatim paribhuñjantī’ti. Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato amatāpaṇa’nti.

““Byādhitaṁ janataṁ disvā, amatāpaṇam pasārayi;

Kammena tam kiñtvāna, amataṁ ādetha bhikkhavo””ti.

“Bhante nāgasena, katamaṁ buddhassa bhagavato ratanāpaṇa”nti? “Ratanāni kho, mahārāja, bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi vibhūsitā bhagavato puttā sadevakam lokaṁ virocanti obhāsentī pabhāsentī jalanti pajjalanti uddhaṁ adho tiriyaṁ ālokaṁ dassenti. Katamāni tāni ratanāni? Sīlaratanam samādhiratanam paññāratanaṁ vimuttiratanam vimuttiñāṇadassanaratanam paṭisambhidāratanaṁ bojjhaṅgaratanam.

“Katamaṁ, mahārāja, bhagavato sīlaratanam? Pātimokkhasaṁvarasīlam indriyasamvarasīlam ājīvapārisuddhisīlam paccayasannissitasīlam cūlaśīlam majjhimasīlam mahāśīlam maggasīlam phalasīlam. Sīlaratanena kho, mahārāja, vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā pihayati pattheti, sīlaratanapiṁlandho kho, mahārāja, bhikkhu disampi anudisampi uddhampi adhopi tiriyampi virocati ativirocati, heṭṭhato avīciṁ uparito bhavaggam upādāya etthantare sabbaratanāni atikkamitvā abhibhavitvā ajjhottaritvā tiṭṭhati, evarūpāni kho, mahārāja, sīlaratanāni bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni, idam vuccati mahārāja ‘bhagavato sīlaratana’nti.

““Evarūpāni sīlāni, santi buddhassa āpaṇe;

Kammena tam kiñtvāna, ratanaṁ vo piṁlandhathā’ti.

“Katamaṁ, mahārāja, bhagavato samādhiratanam? Savitakkasavicāro samādhi, avitakkavicāramatto samādhi, avitakkaavicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Samādhiratanam kho, mahārāja, piṁlandhassa bhikkhuno ye te

kāma vitakkabyāpāda vitakkavihimsāvitakkamānuddhac
cadiṭṭhivicicikicchākilesavatthūni vividhāni ca

kuvitakkāni, tesabbesamādhiṁsajjavikiranti vidhamanti viddhaṁsanti na sañthanti na upalimpanti. Yathā, mahārāja, vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddhaṁsatina sañthātina upalimpati. Tamkissahetu? Parisuddhattā padumassa. Evameva kho, mahārāja, samādhiratanam piṁlandhassa

bhikkhuno ye te kāmavitakkabyāpādavitaKKavihimśāvitakkamānuddhacca
diṭṭhivicicicchākilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni, te sabbe samādhim
āsajja vikiranti vidhamanti viddhamsanti na sañthanti na upalimpanti. Tam
kissa hetu? Parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato
samādhiratana’nti, evarūpāni kho, mahārāja, samādhiratanāni bhagavato
ratanāpaṇe pasāritāni.

“Samādhiratanamālassa, kuvitakkā na jāyare;

Na ca vikkhipate cittam, etam tumhe piṇḍadhathā’ti.

“Katamaṁ, mahārāja, bhagavato paññāratanaṁ? Yāya, mahārāja,
paññāya ariyasāvako ‘idam kusala’nti yathābhūtam pajānāti, ‘idam
akusala’nti yathābhūtam pajānāti, ‘idam sāvajjam, idam anavajjam, idam
sevitabbam, idam na sevitabbam, idam hīnam, idam pañītam, idam kanham,
idam sukkam, idam kaṇhasukkasappaṭibhāga’nti yathābhūtam pajānāti,
‘idam dukkha’nti yathābhūtam pajānāti, ‘ayam dukkhasamudayo’ti
yathābhūtam pajānāti, ‘ayam dukkhanirodho’ti yathābhūtam pajānāti,
‘ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtam pajānāti. Idam
vuccati mahārāja ‘bhagavato paññāratana’nti.

“Paññāratanaṁālassa, na ciram vattate bhavo;

Khippam phasseti amataṁ, na ca so rocate bhave’ti.

“Katamaṁ, mahārāja, bhagavato vimuttiratanam”? “Vimuttiratanam
kho, mahārāja, arahattam vuccati, arahattam patto kho, mahārāja,
bhikkhu ‘vimuttiratanam piṇḍho’ti vuccati. Yathā, mahārāja,
puriso muttākalāpamaṇikalāpapavālakalāpābharaṇappaṭimaṇḍito
agalutagaratālīsakalohitacandanānulittagatto nāgapunnāgasālasalaḷa
campakayūthikātimuttakapātaluppavassikamallikāvicitto sesajane
atikkamitvā virocati ativirocati obhāsatī pabhāsatī sampabhāsatī jalati
pajjalati abhibhavati ajjhottarati mālāgandharatanābharanehi, evameva
kho, mahārāja, arahattam patto khīṇāsavo vimuttiratanapiṇḍho
upādāyupādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamitvā samatikkamitvā
virocati ativirocati obhāsatī pabhāsatī sampabhāsatī jalati pajjalati
abhibhavati ajjhottarati vimuttiyā. Tam kissa hetu? Aggam, mahārāja,
etam piṇḍhanam sabbapiṇḍhanānam, yadidaṁ vimuttipiṇḍhanam.
Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato vimuttiratana’nti.

“Maṇimālādharam geha, janō sāmiṁ udikkhati;

Vimuttiratanamālantu, udikkhanti sadevaka’ti.

“Katamam̄ mahārāja, bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanam? Paccavekkhaṇañāṇam, mahārāja, bhagavato vimuttiñāṇadassanaratananti vuccati, yena ñāṇena ariyasāvako maggaphalanibbānāni pahīnakilesāvasiṭthakilese ca paccavekkhati.

“Ye ñāṇena bujjhanti, ariyā katakiccatam;

Tam ñāṇaratanam laddhum, vāyametha jinorasā’ti.

“Katamam̄, mahārāja, bhagavato paṭisambhidāratanañāṇam? Catasso kho, mahārāja, paṭisambhidāyo atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidātī. Imehi kho, mahārāja, catūhi paṭisambhidāratanehi samalañkato bhikkhu yam yam parisam̄ upasaṅkamati, yadi khattiyaparisam̄, yadi brāhmaṇaparisam̄, yadi gahapatiparisam̄, yadi samaṇaparisam̄, visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahañso parisam̄ upasaṅkamati.

“Yathā, mahārāja, yodho saṅgāmasūro sannaddhapañcāvudho acchambhito saṅgāmam̄ otarati, ‘sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiyā paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena paharissāmi, upagatañāṇam mañḍalaggena dvividhā chindissāmi, kāyūpagatañāṇam churikāya vinivijjhissāmī’ti , evameva kho, mahārāja, catupaṭisambhidāratanañāṇdito bhikkhu acchambhito parisam̄ upasaṅkamati. Yo koci maññā atthapaṭisambhide paññām pucchissati, tassa atthena attham̄ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇam̄ kathayissāmi, hetunā hetum̄ kathayissāmi, nayena nayañāṇam kathayissāmi, nissam̄sayam̄ karissāmi, vimatiñāṇam vivecessāmi, tosayissāmi paññhaveyyākaraṇena.

“Yo koci maññā dhammapaṭisambhide paññām pucchissati, tassa dhammena dhammañāṇam kathayissāmi, amatena amatam̄ kathayissāmi, asaṅkhatañāṇam kathayissāmi, nibbānena nibbānam kathayissāmi, suññatena suññatañāṇam kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaññihitenā appaññihitañāṇam kathayissāmi, anejenā anejañāṇam kathayissāmi, nissam̄sayam̄ karissāmi, vimatiñāṇam vivecessāmi, tosayissāmi paññhaveyyākaraṇena.

“Yo koci maññā niruttipaṭisambhide paññām pucchissati, tassa niruttiñāṇam kathayissāmi, padena padam̄ kathayissāmi, anupadena anupadañāṇam

kathayissāmi, akkharena akkharam kathayissāmi, sandhiyā sandhim kathayissāmi, byañjanena byañjanam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam kathayissāmi, vanñena vannam kathayissāmi, sarena saram kathayissāmi, paññattiyā paññattim kathayissāmi, vohārena vohāram kathayissāmi, nissam̄sayam karissāmi, vimatiṁ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākarañena.

“Yo koci mañ pañibhānapañisambhide pañham pucchissati, tassa pañibhānenā pañibhānam kathayissāmi, opammañna opammam kathayissāmi, lakkhañena lakkhañam kathayissāmi, rasena rasam kathayissāmi, nissam̄sayam karissāmi, vimatiṁ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākarañenāti, idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato pañisambhidāratana’nti.

“Pañisambhidā kiñitvāna, ñāñena phassayeyya yo;

Accambhito anubbiggo, atirocati sadevake’ti.

“Katamam, mahārāja, bhagavato bojjhañgaratanam? Sattime, mahārāja, bojjhañgā, satisambojjhañgo dhammavicasambojjhañgo vīriyasambojjhañgo pītisambojjhañgo passaddhisambojjhañgo samādhisambojjhañgo upekkhāsambojjhañgo. Imehi kho, mahārāja, sattahi bojjhañgaratanehi pañimanḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya sadevakam lokam obhāseti pabhāseti ālokam janeti. Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato bojjhañgaratana’nti.

“Bojjhañgaratanamālassa, utthahanti sadevakā;

Kammena tam kiñitvāna, ratanam vo piñlandhathā”ti.

“Bhante nāgasena, katamañ buddhassa bhagavato sabbāpaña”nti? “Sabbāpañam kho, mahārāja, bhagavato navañgam buddhavacanam sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni sañgharatanañca. Sabbāpane, mahārāja, bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vanñasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānusikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye tam tam sampattiṁ icchanti, te kammamūlam datvā patthitapatthitam sampattiṁ kiñanti, keci sīlasamādānena kiñanti, keci uposathakammena kiñanti, appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo pañilabhati. Yathā, mahārāja, āpañikassa āpane tilamuggamāse parittakenapi tañḍulamuggamāsenā appakenapi mūlena upādāyupādāya

gaṇhanti, evameva kho, mahārāja, bhagavato sabbāpaṇe appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo paṭilabhamti. Idam vuccati, mahārāja, ‘bhagavato sabbāpaṇa’nti.

“Āyu arogatā vaṇṇam, saggam uccakulīnatā;

Asaṅkhatañca amataṁ, atthi sabbāpaṇe jine.

“Appena buhukenāpi, kammamūlena gayhati;

Kiṇitvā saddhāmūlena, samiddhā hotha bhikkhavo’ti.

“Bhagavato kho, mahārāja, dhammanagare evarūpā janā paṭivasantī, suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā jātakabhāṇakā dīghabhāṇakā majjhimabhāṇakā samyuttabhāṇakā aṅguttarabhāṇakā khuddakabhāṇakā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhaṅgabhbāvanāratā vipassakā sadatthamanuyuttā āraññikā rukkhamūlikā abbhokāsikā palālapuñjikā sosānikā nesajjikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekkhā phalasamaṅgino sotāpannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chalabhiññā iddhimanto paññāya pāramiṅgatā satipaṭṭhānasammappadhānaiddhi pāda in drīya bala bojjhaṅgamagga varajhāna vimokkhārū pārūpasantasukhasamāpattikusalā, tehi arahantehi ākulam samākulam ākiṇṇam samākiṇṇam naṭavanasaravanamiva dhammanagaram ahosi. Bhavatīha –

“Vītarāgā vītadosā, vītamohā anāsavā;

Vītataṇhā anādānā, dhammanagare vasanti te.

“Āraññikā dhutadharā, jhāyino lūkhacīvarā;

Vivekābhīratā dhīrā, dhammanagare vasanti te.

“Nesajjikā santhatikā, athopi ṭhānacaṅkamā;

Pamsukūladharā sabbe, dhammanagare vasanti te.

“Ticīvaradharā santā, cammakhaṇḍacatutthakā;

Ratā ekāsane viññū, dhammanagare vasanti te.

“Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā;
Lābhālābhena santuṭṭhā, dhammanagare vasanti te.

“Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā;
Ākiñcaññam patthayānā, dhammanagare vasanti te.

“Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekkhā phalasamaṅgino;
Āsīsakā uttamathām, dhammanagare vasanti te.

“Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye;
Anāgāmī ca arahanto, dhammanagare vasanti te.

“Satipaṭṭhānakusalā, bojjhaṅgabhāvanāratā;
Vipassakā dhammadharā, dhammanagare vasanti te.

“Iddhipādesu kusalā, samādhibhbhāvanāratā;
Sammappadhānānuyuttā, dhammanagare vasanti te.

“Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā;
Antalikkhamhi caraṇā, dhammanagare vasanti te.

“Okkhittacakkhū mitabhāṇī, guttadvārā susamvutā;
Sudantā uttame damme , dhammanagare vasanti te.

“Tevijjā chaṭṭabhiññā ca, iddhiyā pāramim gatā;
Paññāya pāramippattā, dhammanagare vasanti te’ti.

“Ye kho te, mahārāja, bhikkhū aparimitañāṇavaradharā asaṅgā atulaguṇā atulayassā atulabalā atulatejā dhammacakkānuppavattakā paññāpāramim gatā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**dhammasenāpatino**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū iddhimanto adhigatappaṭisambhidāpattavesārajjā gaganacarā durāsadā duppasahā

anālambacarā sasāgaramahidharapathavikampako candasūriyaparimajjakā vikubbanādhiṭṭhānābhīnīhārakusalā iddhiyā pāramiṁ gatā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**purohitā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū dhutaṅgamanugatā appicchā santutṭhā viññattimanesanajigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bhamarāva gandhamanughāyitvā pavisanti vivittakānanam, kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattamanuppattā dhutaṅgaguṇe agganikkhittā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**akkhadassā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū parisuddhā vimalā nikilesā cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṁ gatā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**nagarajotakā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādharā sīthiladhanitadīgharassagarukalahukakkharaparicchedakusalā navāṅgasāsanadharā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**dhammarakkhā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū vinayaññū vinayakovidā ṭhānāṭṭhānakusalā āpattānāpattigarukalahukasatekicchaatekicchavuṭṭhānadesanāniggaha-paṭikammaosāraṇanissāraṇapaṭisāraṇakusalā vinaye pāramiṁ gatā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**rūparakkhā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū vimuttivarakusumamālabaddhā varapavaramahagghaseṭṭhabhāvamanuppattā bahujanakantamabhipatthitā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**pupphāpaṇikā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū catusaccābhismayappatividdhā diṭṭhasaccā viññātasāsanā catūsu sāmaññaphalesu tiṇṇavicikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesampi paṭipannānam te phale saṃvibhajanti, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**phalāpaṇikā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū sīlasaṁvaragandhamanulittā anekavidhabahuguṇadharā kilesamaladuggandhavidhamakā, evarūpā kho,

mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**gandhāpaṇikā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū dhammadikāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivinaye ulārapāmojjā araññagatāpi rukkhamūlagatāpi suññāgāragatāpi dhammadvararasam pivanti, kāyena vācāya manasā dhammadvararasamogālhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanappaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā, tattha tattha gantvā tam tam kathārasam pivanti, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**sonḍā pipāsā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū pubbarattāpararattam jāgariyānuyogamanuyuttā nisajjaṭṭhānacaṅkamehi rattindivam vītināmenti, bhāvanānuyogamanuyuttā kilesapaṭibhāhanāya sadatthappasutā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**nagaraguttikā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū navaṅgam buddhavacanam atthato ca byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharāṇato ca vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**dhammāpaṇikā**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū dhammaratanabhogena āgamacariyattisutabhogena bhogino dhanino niddiṭṭhasarabyañjanalakkhaṇappaṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**dhammaseṭṭhino**’ti vuccanti.

“Ye pana te, mahārāja, bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricīṇārammaṇavibhāttiniddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho, mahārāja, bhikkhū bhagavato dhammanagare ‘**vissutadhammikā**’ti vuccanti.

“Evam suvibhattam kho, mahārāja, bhagavato dhammanagaram evam sumāpitaṁ evam suvihitam evam suparipūritam evam suvavatthāpitaṁ evam surakkhitam evam sugopitaṁ evam duppasayham paccatthikehi paccāmittehi, iminā, mahārāja, kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānenā ñātabbam atthi so bhagavāti.

““Yathāpi nagaram disvā, suvibhattam manoramam;

Anumānena jānanti, vaḍḍhakissa mahattanam.

““Tatheva lokanāthassa, disvā dhammapuram varam;

Anumānena jānanti, atthi so bhagavā iti.

““Anumānena jānanti, ūmiṁ disvāna sāgare;

Yathāyam dissate ūmi, mahanto so bhavissati.

““Tathā buddham sokanudam, sabbatthamaparājitam;

Tanhakkhayamanuppattam, bhavasaṁsāramocanam.

““Anumānena nītabbam, ūmiṁ disvā sadevake;

Yathā dhammūmivipphāro, aggo buddho bhavissati.

““Anumānena jānanti, disvā accuggataṁ girim;

Yathā accuggato eso, himavā so bhavissati.

““Tathā disvā dhammagirim, sītībhūtam nirūpadhim;

Accuggataṁ bhagavato, acalam suppatiṭṭhitam.

““Anumānena nītabbam, disvāna dhammapabbatam;

Tathā hi so mahāvīro, aggo buddho bhavissati.

““Yathāpi gajarājassa, padam disvāna mānusā;

Anumānena jānanti, mahā eso gajo iti.

““Tatheva buddhanāgassa, padam disvā vibhāvino;

Anumānena jānanti, ulāro so bhavissati.

““Anumānena jānanti, bhīte disvāna kummige;

Migarājassa saddena, bhītāme kummigā iti.

““Tatheva titthiye disvā, vitthate bhītamānase;
 Anumānena ñātabbam, dhammarājena gajjitaṁ.

 ““Nibbutam pathavim disvā, haritapattam mahodikam;
 Anumānena jānanti, mahāmeghenā nibbutam.

 ““Tathevimam janam disvā, āmoditapamoditam;
 Anumānena ñātabbam, dhammameghena tappitam.

 ““Laggam disvā bhusam pañkam, kalaladdagataṁ mahim;
 Anumānena jānanti, vārikkhandho mahā gato.

 ““Tathevimam janam disvā, rajapañkasamohitam;
 Vahitam dhammanadiyā, visaṭṭham dhammasāgare.

 ““Dhammāmatagatam disvā, sadevakamimam mahim;
 Anumānena ñātabbam, dhammakkhandho mahā gato.

 ““Anumānena jānanti, ghāyitvā gandhamuttamam;
 Yathāyam vāyate gandho, hessanti pupphitā dumā.

 ““Tathevāyam sīlagandho, pavāyati sadevake;
 Anumānena ñātabbam, atthi buddho anuttaro’ti.

“Evarūpena kho, mahārāja, kāraṇasatena kāraṇasahassena hetusatena
 hetusahassena nayasatena nayasaḥassena opammasatena opammasahassena
 sakkā buddhabalam upadassayitum. Yathā, mahārāja, dakko
 mālākāro nānāpuppharāsimhā ācariyānusītthiyā paccattapurisakārena
 vicittam mālāguṇarāsiṁ kareyya, evameva kho, mahārāja, so bhagavā
 vicittapuppharāsi viya anantaguṇo appameyyaguṇo, ahametarahi
 jinasāsane mālākāro viya pupphaganthako pubbakānam ācariyānam
 maggenapi mayham buddhibalenapi asaṅkhyeyyenapi kāraṇena anumānena
 buddhabalam dīpayissāmi, tvam panettha chandam janehi savanāyā”ti.

“Dukkaram, bhante nāgasena, aññesam evarūpena kāraṇena anumānena buddhabalam upadassayitum, nibbutosmi, bhante nāgasena, tumhākam paramavicittena pañhaveyyākaraṇenā”ti.

Anumānapañho paṭhamo.

2. Dhutaṅgapañho

“Passatāraññake bhikkhū, ajjhogālhe dhute gune;

Puna passati gihī rājā, anāgāmiphale ṭhite.

“Ubhopi te viloketvā, uppajji saṃsayo mahā;

Bujjhewya ce gihī dhamme, dhutaṅgam nipphalam siyā.

“Paravādivādamathanaṁ, nipuṇam piṭakattaye;

Handa pucche kathiseṭṭham, so me kaṅkham vinessatī”ti.

Atha kho milindo rājā yenāyasmā nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantam nāgasenam abhivādetvā ekamantam nisīdi, ekamantam nisinno kho milindo rājā āyasmantam nāgasenam etadavoca “bhante nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadārasambādhasayanam ajjhāvasanto kāsikacandanam paccanubhonto mālāgandhavilepanam dhārayanto jātarūparajatam sādiyanto maṇimuttākañcanavicittamolibaddho yena santam paramattham nibbānam sacchikata”nti?

“Na, mahārāja, ekaññeva sataṁ na dve satāni na tīṇi cattāri pañca satāni na sahassam na satasahassam na koṭisatam na koṭisahassam na koṭisatasahassam, tiṭṭhatu mahārāja dasannam vīsatiyā satassa sahassassa abhisamayo, katamena te pariyyāena anuyogam dammī”ti.

“Tvamevetam brūhī”ti. “Tenahi te, mahārāja, kathayissāmi satena vā sahassena vā satasahassena vā koṭiyā vā koṭisatena vā koṭisahassena vā koṭisatasahassena vā, yā kāci navaṅge buddhavacane sallekhitācārappaṭipattidhutavaraṅgaguṇanissitā thā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā, mahārāja, ninnunnatasamavisamathalāthaladesabhāge abhivuṭṭham udakam, sabbam tam tato vinigalitvā mahodadhiṁ sāgaram samosarati, evameva kho, mahārāja, sampādake sati yā kāci navaṅge

buddhavacane sallekhitācārappaṭipattidhutaṅgaguṇadharanissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti.

“Mayhampettha, mahārāja, paribyattatāya buddhiyākāraṇaparidīpanam samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati. Yathā, mahārāja, kusalo lekhācariyo anusittho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekhā samattā paripuṇṇā anūnikā bhavissati. Evameva mayhampettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati.

“Nagare, mahārāja, sāvatthiyā pañcakoṭimattā ariyasāvakā bhagavato upāsakaupāsikāyo sattapaññāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni anāgāmiphale patitīhitā, te sabbe pi gihī yeva, na pabbajitā. Puna tattheva kaṇḍambamūle yamakapāṭīhāriye vīsatī pāṇakoṭiyo abhisamīmsu, puna cūlārāhulovāde, mahāmaṅgalasuttante, samacittapariyāye, parābhavasuttante, purābhedasuttante, kalahavivādasuttante, cūlabyūhasuttante, mahābyūhasuttante, tuvāṭakasuttante, sāriputtasuttante gaṇanapathamatītānam devatānam dhammābhisaṁayo ahosi.

“Nagare rājagahe paññāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni ariyasāvakā bhagavato upāsakaupāsikāyo, puna tattheva dhanapālalahatthināgadamane navuti pāṇakoṭiyo, pārāyanasamāgame pāsāṇakacetiye cuddasa pāṇakoṭiyo, puna indasālaguhāyām asīti devatākoṭiyo, puna bārāṇasiyām isipatane migadāye paṭhame dhammadesane atṭhārasa brahmakoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna tāvatiṁsabhadavane pañḍukambalasilāyām abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohane saṅkassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭīhāriye pasannānam naramarūnam tiṁsa koṭiyo abhisamīmsu.

Puna sakkesu kapilavatthusmiṁ nigrodhārāme buddhavaṁsadesanāya mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapathamatītānam devatānam dhammābhisaṁayo ahosi. Puna sumanamālākārasamāgame, garahadinnasamāgame, ānandaseṭṭhisamāgame, jambukājīvakasamāgame, mañḍukadevaputtasamāgame, maṭṭhakunḍalidevaputtasamāgame, sulasānagarasobhinisamāgame, sirimānagarasobhinisamāgame, pesakāradhītusamāgame, cūlasubhaddāsamāgame, sāketabrahmaṇassa ālāhanadassanasamāgame, sūnāparantakasamāgame, sakkapañhasamāgame, tirokuṭṭasamāgame, ratanasuttasamāgame paccekam caturāśītiyā pāṇasahassānam dhammābhisaṁayo ahosi, yāvatā, mahārāja, bhagavā

loke aṭṭhāsi, tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha bhagavā vihāsi, tattha yebhuuyena dve tayo cattāro pañca satam sahassam̄ satasahassam̄ devā ca manussā ca santam paramattham nibbānam sacchikariṁsu. Ye te, mahārāja, devā gihī yeva, na te pabbajitā, etāni ceva, mahārāja, aññāni ca anekāni devatākoṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikariṁsu”ti.

“Yadi, bhante nāgasena, gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, atha imāni dhutaṅgāni kimattham̄ sādhenti, tena kāraṇena dhutaṅgāni akiccakarāni honti. Yadi, bhante nāgasena, vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṁ vamanavirecanādinā sarīradubbabalakaraṇena? Yadi muṭṭhīhi paṭisattuniggaho bhavati, kiṁ asisattisaradhanukodaṇḍalagulamuggarehi? Yadi gaṇṭhikuṭilasusirakanṭalatāsākhā ālambitvā rukkhamabhirūhanam bhavati, kiṁ dīghadalhanisseṇipariyesanena? Yadi thanḍilaseyyyāya dhātusamatā bhavati, kiṁ sukhasamphassamahatimahāsirisayanapariyesanena? Yadi ekako sāsaṅkasappaṭibhayavisamakantārataraṇasamattho bhavati, kiṁ sannaddhasajjamahatimahāsatthapariyesanena? Yadi nadisaram bāhunā taritum samattho bhavati, kiṁ dhuvasetunāvāpariyesanena? Yadi sakasantakena ghāsacchādanam kātum pahoti, kiṁ parūpasevanapiyasamullāpapacchāpuredhāvanena? Yadi akhātatalāke udakam̄ labhati, kiṁ udapānatalākapokkharaṇikhaṇanena? Evameva kho, bhante nāgasena, yadi gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, kiṁ dhutaguṇavarasamādiyanenā”ti?

“Aṭṭhavīsatī kho panime, mahārāja, dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā, yehi gunehi dhutaṅgāni sabbabuddhānam pihayitāni patthitāni. Katame aṭṭhavīsatī? Idha, mahārāja, dhutaṅgam suddhājīvam sukhaphalaṁ anavajjam na paradukkhāpanam abhayam asampīlanam ekantavaḍḍhikam aparihāniyam amāyam ārakkhā patthitadadaṁ sabbasattadamanam saṁvarahitaṁ patirūpam anissitam vippamuttam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam mānappahānam kuvitakkacchedanam kaṅkhāvitaranam kosajjaviddhaṁsanam aratippahānam khamanam atulam appamānam sabbadukkhakkhayagamanam, ime kho, mahārāja, aṭṭhavīsatī dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā yehi gunehi dhutaṅgāni sabbabuddhānam pihayitāni patthitāni.

“Ye kho te, mahārāja, dhutaguṇe sammā upasevanti, te aṭṭhārasahi gunehi samupetā bhavanti. Katamehi aṭṭhārasahi? Ācāro tesam suvisuddho hoti, paṭipadā supūritā hoti, kāyikam vācasikam surakkhitam hoti,

manosamācāro suvisuddho hoti, vīriyam supaggahitam hoti, bhayaṁ vūpasammati, attānudiṭṭhibyapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upaṭhitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānam garukato hoti, bhojane mattaññū hoti, jāgariyamanuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tattha vihārī hoti, pāpajegucchī hoti, vivekārāmo hoti, satataṁ appamatto hoti, ye te, mahārāja, dhutaguṇe sammā upasevanti, te imehi atṭhārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

“Dasa ime, mahārāja, puggalā dhutaguṇārahā. Katame dasa? Saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo dalhasamādāno anujjhānabahulo mettāvhārī, ime kho, mahārāja, dasa puggalā dhutaguṇārahā.

“Ye te, mahārāja, gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, sabbe te purimāsu jātīsu terasamu dhutaguṇesu katūpāsanā katabhūmikammā, te tattha cārañca paṭipattiñca sodhayitvā ajjetarahi gihī yeva santā santam paramattam nibbānam sacchikaronti.

“Yathā, mahārāja, kusalo issāso antevāsike pathamam tāva upāsanasālāyam cāpabhedacāpāropanaggahaṇamuṭṭhipatipīlanaaṅgulivi nāmanapādaṭhapanasaraggahaṇa sannahanaākaḍḍhana saddhāraṇalakkhaniyamanakhipane tiṇapurisakachakaṇa tiṇopalālamattikāpuñjaphalakalakkhavedhe anusikkhāpetvā rañño santike upāsanam ārādhayitvā ājaññarathagajaturaṅgadhanadhaññahirañña suvaṇṇadāsidāsabhariyagāmavaram labhati, evameva kho, mahārāja, ye te gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātīsu terasamu dhutaguṇesu katūpāsanā katabhūmikammā, te tattheva cārañca paṭipattiñca sodhayitvā ajjetarahi gihī yeva santā santam paramattham nibbānam sacchikaronti. Na, mahārāja, dhutaguṇesu pubbāsevanam vinā ekissā yeva jātiyā arahattam sacchikiriyā hoti, uttamena pana vīriyena uttamāya paṭipattiyā tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattam sacchikiriyā hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, bhisakko sallakatto ācariyam dhanena vā vattappaṭipattiyā vā ārādhettvā sattaggahanachedanalekhana vedhanasalluddharanavaṇadhovanasosanabhesajjānulimpanavamana virecanānuvāsanakiriyamanusikkhitvā vijjāsu katasikkho katūpāsano katahattho āture upasaṅkamati tikitthāya, evameva kho, mahārāja, ye te gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātīsu terasamu dhutaguṇesu katūpāsanā katabhūmikammā,

te tattheva cārañca pañcipattiñca sodhayitvā ajjetarahi gihī yeva santā santam paramattham nibbānam sacchikaronti, na, mahārāja, dhutaguñehi avisuddhānam dhammābhisañyamato hoti.

“Yathā, mahārāja, udakassa asecanena bījānam avirūhanañ hoti, evameva kho, mahārāja, dhutaguñehi avisuddhānam dhammābhisañyamato na hoti.

“Yathā vā pana, mahārāja, akatakusalānam akatakalyāñānam sugatigamanam na hoti, evameva kho, mahārāja, dhutaguñehi avisuddhānam dhammābhisañyamato na hoti.

“Pathavisamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam patiññātthena. Āposamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesamaladhovanaññātthena. Tejosamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesavanajjhāpanaññātthena. Vāyosamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesamalarajopavāhanaññātthena. Agadasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesabyādhivūpasamaññātthena. Amatasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesavisanāsanaññātthena. Khettasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbasāmaññaguñasassavirūhanaññātthena. Manoharasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam patthiticchitasabbasampattivaradadaññātthena. Nāvāsamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam saññāramahaññavapāragamanaññātthena. Bhīruttāññasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam jarāmaraññabhītānam assāsakaraññātthena. Mātusamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam kilesadukkhappaññipilītānam anuggāhakaññātthena. Pitusamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam kusalavaññikāmānam sabbasāmaññaguñajanakaññātthena. Mittasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbasāmaññaguñapariyesanaavisamvādakaññātthena. Padumasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbakilesamalehi anupalittaññātthena. Catujjātiyavaragandhasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam kilesaduggandhapaññivinodanaññātthena. Girirājavarasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam aññthalokadhammadvātehi akampiyaññātthena. Ākāsasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam sabbattha gahaññāpagatauruvisaññavitthatamahantaññātthena. Nadīsamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam kilesamalapavāhanaññātthena. Sudesakasamam, mahārāja, dhutaguñam visuddhikāmānam jātikantārakilesavanagahananittharanāññātthena.

Mahāsatthavāhasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam sabbabhayasuññakhemabhadayavarapavaranibbānanagarasampāpanaṭṭhena. Sumajjitatimalādāsamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam saṅkhārānam sabhāvadassanaṭṭhena. Phalakasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam kilesalagulasarasattipaṭibāhanāṭṭhena. Chattasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam kilesavassatividhaggisantāpātapaṭibāhanāṭṭhena. Candasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam pihayitapatthitaṭṭhena. Sūriyasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam mohatamatimiranāsanaṭṭhena. Sāgarasamam, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam anekavidhasāmaññaguṇavararatanuṭṭhānaṭṭhena, aparimitaasañkhyeyyaappameyyatṭhena ca. Evam kho, mahārāja, dhutaguṇam visuddhikāmānam bahūpakāram sabbadarathapariṭṭhanudam aratinudam bhayanudam bhavanudam khīlanudam malanudam sokanudam dukkhanudam rāganudam dosanudam mohanudam mānanudam diṭṭhinudam sabbākusalaḍhammanudam yasāvahaṁ hitāvahaṁ sukhāvahaṁ phāsukaram pīṭikaram yogakkhemakaram anavajjam iṭṭhasukhavipākam guṇarāsiiguṇapuñjam aparimitaasañkhyeyya appameyyaguṇam varam pavaram aggam.

“Yathā, mahārāja, manussā upatthambhavasena bhojanam upasevanti, hitavasena bhesajjam upasevanti, upakāravasena mittam upasevanti, tāraṇavasena nāvaṁ upasevanti, sugandhavasena mālāgandham upasevanti, abhayavasena bhīruttānam upasevanti, patiṭṭhāvasena pathavim upasevanti, sippavasena ācariyam upasevanti, yasavasena rājānam upasevanti, kāmadadavasena mañiratanam upasevanti, evameva kho, mahārāja, sabbasāmaññaguṇadadasavasena ariyā dhutaguṇam upasevanti.

“Yathā vā pana, mahārāja, udakam bījavirūhanāya, aggi jhāpanāya, āhāro balāharanāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pānīyam pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjam byādhivūpasamanāya, yānam sukhagamanāya, bhīruttānam bhayavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalakam daṇḍaledḍulagulasarasattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olakanāya, alaṅkāro sobhanāya, vattham paṭicchādanāya, nisseñī ārohanāya, tulā visamavikkhepanāya, mantam parijappanāya, āvudham tajjanīyapaṭibāhanāya, padīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariṭṭhanibbāpanāya, sippam vuttinippahādanāya, agadam jīvitarakkhaṇāya, ākaro ratanuppādanāya, ratanam alaṅkarāya, āñā anatikkamanāya, issariyam vasavattanāya, evameva kho, mahārāja, dhutaguṇam

sāmaññabījavirūhanāya, kilesamalajhāpanāya, iddhibalāharaṇāya,
 satisaṁvaranibandhanāya, vimativicikicchāsamucchedaṇāya,
 tañhāpi pāśavinayanāya, abhisamayaassāsakaraṇāya, caturoghanittharaṇāya,
 kilesabyādhivūpasamāya, nibbānasukhappaṭilābhāya,
 jātijarābyādhimaraṇasokapari-devadukkhadomanassupāyāsabhayavi
 nodanāya, sāmaññaguṇaparirakkhaṇāya, aratikuvitakkappaṭibāhanāya,
 sakalasāmaññatthānusāsanāya, sabbasāmaññaguṇaposaṇāya,
 s a m a t h a v i p a s s a n ā m a g g a p h a l a n i b b ā n a d a s s a n ā y a ,
 s a k a l a l o k a t h u t a t h o m i t a m a h a t i m a h ā s o b h a n a k a r a n ā y a ,
 sabbāpāyapidahanāya, sāmaññatthaselasikharamuddhani abhirūhanāya,
 vañkakutilavisamacittavikkhepanāya , sevitabbāsevitabbadhamme
 sādhusajjhāyakaraṇāya, sabbakilesapaṭisattutajjanāya,
 avijjandhakāravidhamanāya, tividhaggisantāpapariļāhanibbāpanāya,
 s a ḥ a s u k h u m a s a n t a s a m ā p a t t i n i p p h ā d a n ā y a ,
 sakalasāmaññaguṇaparirakkhaṇāya, bojjhaṅgavararatanuppādanāya,
 yogijanālaṅkaraṇāya, anavajjanipuṇasukhumasantisukhamanatikkamanāya,
 sakalasāmaññaariyadhammadervasavattanāya. Iti, mahārāja, imesam
 gunānam adhigamāya yadidaṁ ekamekaṁ dhutaguṇam, evam, mahārāja,
 atuliyam dhutaguṇam appameyyam asamaṁ appaṭisamaṁ appaṭibhāgam
 appaṭiseṭṭham uttaram seṭṭham visiṭṭham adhikam āyatam puthulam visaṭam
 vitthataṁ garukam bhāriyam mahantam.

“Yo kho, mahārāja, puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho
 odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko
 anaraho appatirūpo dhutaṅgam samādiyati, so diguṇam daṇḍamāpajjati,
 sabbaguṇaghātamāpajjati, diṭṭhadhammikam hīlanam khīlanam garahanam
 uppanḍanam khipanaṁ asambhogam nissāraṇam nicchubhanaṁ pavāhanaṁ
 pabbājanam paṭilabhati, samparāyepi satayojanike avīcimahāniraye
 uṇhakaṭhitatattasantattaaccijālāmālake anekavassakoṭisatasahassāni
 uddhamadho tiriyam pheṇuddehakam samparivattakam paccati, tato
 mucitvā kisapharusakālaṅgapaccaṅgo sūnuddhumātasusiruttamaṅgo
 chāto pipāsito visamabhīmarūpavaṇṇo bhaggakaṇṇasoto
 ummīlitanimīlitantanayano arugattapakkagatto puṭavākiṇṇasabbakāyo
 vātamukhe jalāmāno viya aggikkhandho anto jalāmāno pajjalāmāno
 atāno asaraṇo āruṇṇarūṇṇakāruṇṇaravam paridevamāno nijjhāmataṇhiko
 samaṇamahāpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaram karoti.

“Yathā, mahārāja, koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho
 appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisiñcati, so labhati
 hatthacchedam pādacchedam hathapādacchedam kaṇṇacchedam

nāsacchedam kaṇṇanāsacchedam bilaṅgathālikam saṅkhamuṇḍikam rāhumukham jotiṁālikam hatthapajjotikam erakavattikam cīrakavāsikam eneyyakam balisamāmsikam kahāpaṇakam khārāpatacchikam palighaparivattikam palālapīṭhakam tattena telena osiñcanam sunakhehi khādāpanam jīvasūlāropanam asinā sīsacchedam anekavihitampi kammakāraṇam anubhavati. Kim kāraṇā? Ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye thāne attānam thapesi, velam ghātesi, evameva kho, mahārāja, yo koci puggalo pāpiccho...pe... mahiyā atṭassaram karoti.

“Yo pana, mahārāja, puggalo yutto patto anucchaviko araho patirūpo appiccho santuṭho pavivitto asaṁsaṭho āraddhvīriyo pahitatto asaṭho amāyo anodariko alābhakāmo ayasakāmo akittikāmo saddho saddhāpabbajito jarāmaraṇā muccitukāmo ‘sāsanam paggaṇhissāmī’ti dhutaṅgam samādiyati, so diguṇam pūjam arahati devānañca piyo hoti manāpo pihayito pathhito, jātisumanamallikādīnam viya puppham nahātānulittassa, jighacchitassa viya pañṭabhojanam, pipāsitassa viya sītalavimalasurabhipānīyam, visagatassa viya osadhavaram, sīghagamanakāmassa viya ājaññarathavaruttamam, atthakāmassa viya manoharamaniratanam, abhisīñcitukāmassa viya pañḍaravimalasetacchattam, dhammakāmassa viya arahattaphalādhigamamanuttaram. Tassa cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūrim gacchanti, cattāro sammappadhbhānā cattāro idhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo atthaṅgiko mago bhāvanāpāripūrim gacchatī, samathavipassanā adhigacchati, adhigamappaṭipatti pariṇamatī, cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā chaṭlabhiññā kevalo ca samanadhammo sabbe tassādheyeyā honti, vimuttipañḍaravimalasetacchattena abhisīñcati.

“Yathā, mahārāja, rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saraṭṭhanegamajānapadabhatabalā atṭhattimśā ca rājaparisā naṭanaccakā mukhamaṅgalikā sotthivācakā samaṇabrāhmaṇasabbapāsañḍagaṇā abhigacchanti, yaṁ kiñci pathaviyā paṭṭanaranatākararanagarasuṅkaṭṭhāna-verajjakachejjabhejjajanamanusāsanam sabbattha sāmiko bhavati, evameva kho, mahārāja, yo koci puggalo yutto patto...pe... vimuttipañḍaravimalasetacchattena abhisīñcati.

“Terasimāni, mahārāja, dhutaṅgāni, yehi suddhikato nibbānamahāsamuddam pavisitvā bahuvidham dhammakīlamabhikīlati, rūpārūpaatṭhasamāpattiyo valañjeti, iddhividham dibbasotadhātum paracittavijānanam pubbenivāsānussatim dibbacakkhum

sabbāsavakkhayañca pāpuñāti. Katame terasa? Pañsukūlikañgam tecīvarikañgam piñdapātikañgam sapadānacārikañgam ekāsanikañgam pattapiñdikañgam khalupacchābhittiakañgam āraññikañgam rukkhamūlikañgam abbhokāsikañgam sosānikañgam yathāsanthatikañgam nesajjikañgam, imehi kho, mahārāja, terasahi dhutaguñehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciññehi pariciññehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalam sāmaññam pañilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

“Yathā, mahārāja, sadhano nāviko paññe suñthu katasuñko mahāsamuddam pavisitvā vañgam takkolam cīnam sovīram surattham alasandam kolapañtanam suvaññabhūmī gacchatī aññampi yañ kiñci nāvāsañcaranam evameva kho, mahārāja, imehi terasahi dhutaguñehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciññehi pariciññehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalam sāmaññam pañilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

“Yathā, mahārāja, kassako pañhamam khettadosam tñakatthapāsānam apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakam pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavanamaddanena bahudhaññako hoti, tassādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapanā daliddā duggatajanā, evameva kho, mahārāja, imehi terasahi dhutaguñehi pubbe āsevitehi...pe... kevalā santā sukhā samāpattiyo.

“Yathā vā pana, mahārāja, khattiyo muddhāvasitto abhijātakulīno chejjabhejjajanamanusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraño, kevalā ca mahāpathavī tassādheyyā hoti, evameva kho, mahārāja, imehi terasahi dhutaguñehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciññehi pariciññehi caritehi upacaritehi paripūritehi jinasāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraño, kevalā ca samañaguñā tassādheyyā honti.

“Nanu, mahārāja, thero upaseno vañgantaputto sallekhadhutaguñe paripūrakāritāya anādiyitvā sāvatthiyā sañghassa katikam sapariso naradammasārathim pañisallānagatam upasañkamitvā bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantam nisīdi, bhagavā ca tam suvinītam parisam oloketvā hatthatuñtho pamudito udaggo parisāya saddhim sallāpam sallapitvā asambhinnena brahmāssarena etadavoca ‘pāsādikā kho pana tyāyam upasena parisā, katam tvam upasena parisam vinesī’ti. Sopi sabbaññunā dasabalena devātidevena puñtho yathābhūtasabhāvaguñavasena bhagavantam etadavoca –

“Yo koci mam, bhante, upasañkamitvā pabbajjam vā nissayam vā

yācati, tamaham evam vadāmi “ahaṁ kho āvuso āraññiko piṇḍapātiko paṁsukūliko tecīvariko. Sace tvampi āraññiko bhavissasi piṇḍapātiko paṁsukūliko tecīvariko, evāham tam pabbajessāmi nissayaṁ dassāmī”ti, sace so me, bhante, paṭissuṇitvā nandati oramati, evāham tam pabbajemi nissayaṁ demi, sace na nandati na oramati, na tam pabbajemi, na nissayaṁ demi, evāham, bhante, parisam vinemī”ti. Evam kho , mahārāja, dhutaguṇavarasamādiṇo jinasāsanavare issaro hoti. Vasavattī sāmiko icchākaraṇo, tassādheyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

“Yathā, mahārāja, padumam
 abhivuddhaparisuddhaudiccajātippabhavam̄ siniddham̄ mudu lobhanīyam̄
 sugandham̄ piyam̄ patthitam̄ pasattham̄ jalakaddamamanupalittam̄
 anupattakesarakaṇnikābhimanqditam̄ bhamaraganasevitam̄
 sītalasalilasamvaddham̄, evameva kho, mahārāja, imehi terasahi
 dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi cīnnehi paricīnnehi caritehi
 upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṁsaguṇavarehi samupeto hoti.

“Katamehi tiṁsaguṇavarehi? Siniddhamudumaddavamettacitto hoti, ghātitahatavihatakilesō hoti, hatanihatamānadabbo hoti, acaladalhanivitthanibbematikasaddho hoti, paripuṇṇapīṇitapahāṭthalobhanīyasantasukhasamāpattilābhī hoti, sīlavarapavaraasamasucigandhapharibhāvito hoti, devamanussānam̄ piyo hoti manāpo, khīnāsavaariyavarapuggalapathito, devamanussānam̄ vanditapūjito, budhavibudhapaṇḍitajanānam̄ thutathavitathomitapasattho, idha vā huram̄ vā lokena anupalitto, appathokavajjepi bhayadassāvī, vipulavarasampattikāmānam̄ maggaphalavaratthasādhano, āyācitavipulapanītapaccayabhāgī, aniketasayano, jhānajjhositatappavaravihārī, vijaṭitakilesajālavatthu, bhinnabhaggasaṅkuṭitasaṅchinnaṅgatīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇasabbavicikiccho, vimuttijjhositattho, diṭṭhadhammo, acaladalhabhīruttānamupagato, samucchinnānusayo, sabbāsavakkhayam̄ patto, santasukhasamāpattivihārabahulo, sabbasamaṇaguṇasamupeto, imehi tiṁsaguṇavarehi samupeto hoti.

“Nanu, mahārāja, therō sāriputto dasasahassilokadhātuyā aggapuriso ṭhapetvā dasabalam̄ lokācariyam̄, sopi aparimitamasaṅkhyeyyakappe samācitatkusalamūlo brāhmaṇakulakulīno manāpikam̄ kāmaratim̄ anekasatasāṅkham̄ dhanavarañca ohāya jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaguṇehi kāyavacīcittaṁ damayitvā ajjetarahi anantaguṇasamannāgato

gotamassa bhagavato sāsanavare dhammacakkamanuppavattako jāto. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena ekaṅguttaranikāyavaralañchake –

“Nāham, bhikkhave, aññam ekapuggalampi samanupassāmi, yo evam tathāgatena anuttaram dhammacakkam pavattitam sammadeva anuppavatteti, yathayidam bhikkhave, sāriputto, sāriputto. Bhikkhave, tathāgatena anuttaram dhammacakkam pavattitam sammadeva anuppavatteti”ti.

“Sādhu, bhante nāgasena, yaṁ kiñci navaṅgam buddhavacanam, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigamavipulavarasampattiyo, sabbam tam terasuś dhutaguṇesu samodhānopagata” nti.

Dhutaṅgapañho dutiyo.

Anumānavaggo catuttho.

6. Opammakathāpañho

Mātikā

Bhante nāgasena, katihāngehi samannāgato bhikkhu arahattam sacchikarotī?

Idha, mahārāja, arahattam sacchikātukāmena bhikkhunā –

Gadrabhassa ekam aṅgam gahetabbam.

Kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Kalandakassa ekam aṅgam gahetabbam.

Dīpiniyā ekam aṅgam gahetabbam.

Dīpikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Kummassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Vaṁsassa ekam aṅgam gahetabbam.

Cāpassa ekam aṅgam gahetabbam.

Vāyasassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Lābulatāya ekam aṅgam gahetabbam.

Padumassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Bījassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Sālakalyāṇikāya ekam aṅgam gahetabbam.

Nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Nāvālagganakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Kūpassa ekam aṅgam gahetabbam.

Niyāmakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Kammakārassa ekam aṅgam gahetabbam.

Samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Samuddavaggo dutiyo.

Pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbāni.

Āpassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Tejassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Vāyussa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Ākāsassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Candassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Sūriyassa satta aṅgāni gahetabbāni.

Sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Pathavīvaggo tatiyo.

Upacikāya ekam aṅgam gahetabbam.

Bilārassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Undūrassā ekam aṅgam gahetabbam.

Vicchikassa ekam aṅgam gahetabbam.

Nakulassa ekam aṅgam gahetabbam.

Jarasiṅgalassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Migassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Varāhassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Hatthissa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Upacikāvaggo catuttho.

Sīhassa satta aṅgāni gahetabbāni.

Cakkavākassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Peñāhikāya dve aṅgāni gahetabbāni.

Gharakapotassa ekam aṅgam gahetabbam.

Ulūkassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Satapattassa ekam aṅgam gahetabbam.

Vaggulissa dve aṅgāni gahetabbāni.

Jalūkāya ekam aṅgam gahetabbam.

Sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Ajagarassa ekam aṅgam gahetabbam.

Sīhavaggo pañcamo.

Panthamakkaṭakassa ekam aṅgam gahetabbam.

Thanasitadārakassa ekam aṅgam gahetabbam.

Cittakadharakummassa ekam aṅgam gahetabbam.

Pavanassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Rukkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Meghassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Mañiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Bālisikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tacchakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkatavaggo chaṭṭho.

Kumbhassa ekam aṅgam gahetabbam.

Kālāyasassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Khettassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Agadassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Kumbhavaggo sattamo.

Rañño cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Dovārikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Nisadāya ekam aṅgam gahetabbam.

Padīpassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Mayūrassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Turaṅgassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Sonḍikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Indakhīlassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tulāya ekam aṅgam gahetabbam.

Khaggassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Macchassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Iṇaggāhakassa ekam aṅgam gahetabbam.

Byādhitassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Matassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Nadiyā dve aṅgāni gahetabbāni.

Usabhassa ekam aṅgam gahetabbam.

Maggassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Suṅkasāyikassa ekam aṅgam gahetabbam.

Corassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Sakuṇagghiyā ekam aṅgam gahetabbam.

Sunakhassa ekam aṅgam gahetabbam.

Tikicchakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Gabbhiniyā dve aṅgāni gahetabbāni.

Camariyā ekam aṅgam gahetabbam.

Kikiyā dve aṅgāni gahetabbāni.

Kapotikāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Ekanayanassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Kassakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Jambukasiṅgāliyā ekam aṅgam gahetabbam.

Caṅgavārakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Dabbiyā ekam aṅgam gahetabbam.

Iṇasādhakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Anuvicinakassa ekam aṅgam gahetabbam.

Sārathissa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tunnavāyassa ekam aṅgam gahetabbam.

Nāvikassa ekam aṅgam gahetabbam.

Bhamarassa dve aṅgāni gahetabbānīti.

Mātikā niṭṭhitā.

1. Gadrabhavaggo

1. Gadrabhaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘gadrabhassa ekam aṅgam gahetabba’nti yaṁ vadesi, katamam taṁ ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, gadrabho nāma saṅkārakūṭepi catukkepi singhāṭakepi gāmadvārepi thusarāsimhipi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena tiṇasanthārepi paññasanthārepi katṭhamañcakepi chamāyapi yattha katthaci cammakhaṇḍam pattharitvā yattha katthaci sayitabbam, na sayanabahulena bhavitabbam. Idam, mahārāja, gadrabhassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena ‘kaliṅgarūpadhānā, bhikkhave, etarahi mama sāvakā viharanti appamattā ātāpino padhānasmi’nti. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatināpi –

“Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇukenābhivassati;

Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Gadrabhaṅgapañho paṭhamo.

2. Kukkuṭaṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbānīti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī’nti? “Yathā, mahārāja,

kukkuṭo kālena samayena paṭisallīyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kālena samayeneva cetiyaṅgaṇam sammajjītvā pānīyam paribhojanīyam upaṭṭhapetvā sarīram paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyam vanditvā vuḍḍhānam bhikkhūnam dassanāya gantvā kālena samayena suññāgāram pavisitabbam. Idam, mahārāja, kukkuṭassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kukkuṭo kālena samayeneva vuṭṭhāti. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kālena samayeneva vuṭṭhahitvā cetiyaṅgaṇam sammajjītvā pānīyam paribhojanīyam upaṭṭhapetvā sarīram paṭijaggitvā cetiyam vanditvā punadeva suññāgāram pavisitabbam. Idam, mahārāja, kukkuṭassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kukkuṭo pathavim khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāram ajjhoharati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāram ajjhoharitabbam ‘neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṁsūparatiyā brahmacariyānuggahāya, iti purāṇañca vedanam paṭihaṇkhāmi navañca vedanam na uppādēssāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā’ti. Idam, mahārāja, kukkuṭassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena –

“Kantāre puttamaṁsaṁva, akkhassabbhañjanam yathā;

Evam āhari āhāram, yāpanatthamamuccchito’ti.

“Puna caparam, mahārāja, kukkuṭo sacakkhukopi rattiṁ andho hoti. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena anandheneva andhena viya bhavitabbam, araññepi gocaragāme piṇḍāya carantenapi rājanīyesu rūpasaddagandharasaphotthabbadhammesu andhena badhirena mūgena viya bhavitabbam, na nimittam gahetabbam, nānubyañjanam gahetabbam. Idam, mahārāja, kukkuṭassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena mahākaccāyanena –

‘Cakkhumāssa yathā andho, sotavā badhiro yathā;

Paññavāssa yathā mūgo, balavā dubbaloriva;

Attaatthe samuppanne, sayetha matasāyika’nti.

“Puna caparam, mahārāja, kukkuṭo ledḍudāṇḍalaguḍamuggarehi

paripātiyantopi sakam̄ geham̄ na vijahati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena cīvarakammam̄ karontenapi navakammaṁ karontenapi vattappativattam̄ karontenapi uddisantenapi uddisāpentenapi yoniso manasikāro na vijahitabbo, sakam̄ kho panetam̄, mahārāja, yogino geham̄, yadidam̄ yoniso manasikāro. Idam̄, mahārāja, kukkuṭassa pañcamam̄ aṅgam̄ gahetabbam̄. Bhāsitampetam̄, mahārāja, bhagavatā devātidevena ‘ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yadidam̄ cattāro satipaṭṭhānā’ti. Bhāsitampetam̄, mahārāja, therena sāriputtaṇa dhammasenāpatināpi –

“Yathā sudanto mātaṅgo, sakam̄ sonḍam̄ na maddati;

Bhakkhābhakkham̄ vijānāti, attano vuttikappanam̄.

“Tatheva buddhaputtena, appamattena vā pana;

Jinavacanam̄ na madditabbam̄, manasikāravaruttama””nti.

Kukkuṭaṅgapañho dutiyo.

3. Kalandakaṅgapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘kalandakassa ekam̄ aṅgam̄ gahetabba’nti yam vadesi, katamam̄ tam̄ ekam̄ aṅgam̄ gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, kalandako paṭisattumhi opatante naṅguṭṭham̄ papphoṭetvā mahantam̄ katvā teneva naṅguṭṭhalaguṇena paṭisattum̄ paṭibāhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalagulam̄ papphoṭetvā mahantam̄ katvā teneva satipaṭṭhānalagulena sabbakilesā paṭibāhitabbā. Idam̄, mahārāja, kalandakassa ekam̄ aṅgam̄ gahetabbam̄. Bhāsitampetam̄, mahārāja, therena cūlapanthakena –

‘Yadā kilesā opatanti, sāmaññaguṇadham̄sanā;

Satipaṭṭhānalagulena, hantabbā te punappuna””nti.

Kalandakaṅgapañho tatiyo.

4. Dīpiniyaṅgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘dīpiniyā ekam̄ aṅgam̄ gahetabba’nti yam vadesi, katamam̄ tam̄ ekam̄ aṅgam̄ gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja,

dīpinī sakim yeva gabbham gaṇhāti, na punappunam purisam upeti? Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena āyatim paṭisandhiṁ uppattim gabbhaseyyam cutim bhedam khayam vināsam samsārabhayam duggatim visamam sampīlitam disvā ‘punabbhave nappaṭisandahissāmī’ti yoniso manasikāro karaṇīyo. Idam, mahārāja, dīpiniyā ekaṁ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena suttanipāte dhaniyagopālakasutte –

“Usabhoriva chetva bandhanāni, nāgo pūtilataṁva dālayitvā;
Nāham punupessaṁ gabbhaseyyam, atha ce patthayasī pavassa
devā””ti.

Dīpiniyaṅgapañho catuttho.

5. Dīpikaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘dīpikassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, dīpiko araññe tiṇagahanam vā vanagahanam vā pabbatagahanam vā nissāya nilīyitvā mige gaṇhāti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena vivekam sevitabbam araññam rukkhamūlam pabbataṁ kandaram giriguham susānam vanapattham abbhokāsam palālapuñjam appasaddam appanigghosam vijanavātam manussarāhaseyyakam paṭisallānasāruppam; vivekam sevamāno hi, mahārāja, yogī yogāvacaro nacirasseva chaṭṭabhiññāsu ca vasibhāvam pāpuñāti. Idam, mahārāja, dīpikassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therehi dhammasaṅgāhakehi –

“Yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhate mige;
Tathevāyam buddhaputto, yuttayogo vipassako;
Araññam pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttama’nti.

“Puna caparam, mahārāja, dīpiko yam kiñci pasum vadhitvā vāmena passena patitam na bhakkheti. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena veḍudānena vā pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sinānadānena vā mattikādānena vā cuṇḍadānena vā dantakaṭṭhadānena vā mukhodakadānena vā cātukamyatāya vā muggasupyatāya vā pāribhata yatāya vā jaṅghapesanīyena vā vejjakammena vā dūtakammena vā pahiṇagamanena vā piṇḍapaṭipiṇḍena vā dānānuppadānena vā

vatthuvijjāya vā nakkhattavijjāya vā aṅgavijjāya vā aññataraññatarena vā buddhappaṭikuṭṭhena micchājīvena nipphāditam bhojanam na bhuñjitabbam vāmena passena patitam pasum viya dīpiko. Idam, mahārāja, dīpikassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtaṇa dhammasenāpatinā –

“Vacīviññattivipphārā, uppannam madhupāyasam;

Sace bhutto bhaveyyāham, sājīvo garahito mama.

“Yadipi me antaguṇam, nikkhmitvā bahī care;

Neva bhindeyyamājīvam, cajamānopi jīvita”nti.

Dīpikaṅgapañho pañcamo.

6. Kummaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘kummassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, kummo udakacaro udateyeva vāsam kappeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbapāṇabhūtapuggalānam hitānukampinā mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena sabbāvantam lokam pharitvā viharitabbam. Idam, mahārāja, kummassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kummo udate uppilevanto sīsam ukkhipitvā yadi koci passati, tattheva nimujjati gālhamogāhati ‘mā mam te puna passeyyu’nti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu ārammaṇasare nimujjitattebbaṁ gālhamogāhitabbam ‘mā mam kilesā puna passeyyu’nti. Idam, mahārāja, kummassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kummo udakato nikkhmitvā kāyam otāpeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nisajjaṭṭhānasayanacaṅkamato mānasam nīharitvā sammappadhbāne mānasam otāpetabbam. Idam, mahārāja, kummassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kummo pathavim khaṇitvā vivitte vāsam kappeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokam pajahitvā suññam vivittam kānanam vanapattham pabbataṁ kandaram

giriguham appasaddam appanigghosam pavivittamogāhitvā vivitte yeva vāsam upagantabbaṁ. Idam, mahārāja, kummassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena upasenena vaṅgantaputtena

—

“Vivittam appanigghosam, vālamiganisevitam;

Seve senāsanam bhikkhu, paṭisallānakāraṇā’ti.

“Puna caparam, mahārāja, kummo cārikaṁ caramāno yadi kañci passati vā, saddam suñati vā, soñdipañcamāni aṅgāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṇhībhūto tiṭṭhati kāyamanurakkhanto, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbattha rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvarakavāṭam anugghāṭetvā mānasam samodahitvā samvaraṁ katvā satena sampajānena vihātabbam samaṇadhammadmam anurakkhamānenā. Idam, mahārāja, kummassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena samyuttanikāyavare kummūpamasuttante —

“Kummova aṅgāni sake kapāle, samodahaṁ bhikkhu manovitakke;

Anissito aññamaheṭhayāno, parinibbutonūpavadeyya kañcī”ti.

Kummaṅgapañho chaṭṭho.

7. Vāmsaṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘vāmsassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, vamso yattha vāto, tattha anulometi, nāññatthamanudhāvati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yam buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navaṅgam satthu sāsanam, tam anulomayitvā kappiye anavajje ṭhatvā samaṇadhammadmam yeva pariyesitabbaṁ. Idam, mahārāja, vāmsassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja therena rāhulena —

“Navaṅgam buddhavacanam, anulometvāna sabbadā;

Kappiye anavajjasmim, ṭhatvāpāyaṁ samuttari”nti.

Vāmsaṅgapañho sattamo.

8. Cāpaṅgapañho

8. “Bhante nāgasena, ‘cāpassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, cāpo sutacchito namito yāvaggamūlam samakameva anunamatī nappaṭitthambhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena theranavamajjhimasamakesu anunamitabbam nappaṭipharitabbam. Idam, mahārāja, cāpassa ekam aṅgam gahetabbaṁ. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena vidhura [punṇaka] jātake –

“Cāpovūnudaro dhīro, vaṁso vāpi pakampaye ;
Paṭilomam na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase””ti.

Cāpaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Vāyasaṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘vāyasassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, vāyaso āsaṅkitaparisaṅkito yattappayatto carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena āsaṅkitaparisaṅkitena yattapayattena upaṭṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbam. Idam, mahārāja, vāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vāyaso yam kiñci bhojanam disvā nātīhi saṁvibhajitvā bhuñjati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammadikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattampi, tathārūpehi lābhehi paṭivibhattabhoginā bhavitabbam sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idam, mahārāja, vāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Sace me upanāmenti, yathāladdhaṁ tapassino;
Sabbe saṁvibhajitvāna, tato bhuñjāmi bhojana””nti.

Vāyasaṅgapañho navamo.

10. Makkaṭaṅgapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam

vadesi, katamāni tāni dve aīgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, makkaṭo vāsamupagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbaṭṭhakasākhe bhīruttāne vāsamupagacchati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena lajjīm pesalam sīlavantam kalyāṇadhammaṁ bahussutam dhammadharam vinayadharam piyam garubhāvanīyam vattāram vacanakkhamam ovādakam viññāpakam sandassakam samādapakam samuttejakam sampahamsakam evarūpam kalyāṇamittam ācariyam nissāya viharitabbam. Idam, mahārāja, makkaṭassa paṭhamam aīgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisidati, yadi niddam okkamati, tattheva rattim vāsamanubhavati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena pavanābhīmukhena bhavitabbam, pavane yeva ṭhānacānkamanisajjāsayanam niddam okkamitabbam, tattheva satipatṭhānamanubhavitabbam. Idam, mahārāja, makkaṭassa dutiyam aīgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtaṇa dhammasenāpatinā –

“Cañkamantopi tiṭṭhanto, nisajjāsayanena vā;

Pavane sobhate bhikkhu, pavanantamva vaṇṇita”nti.

Makkaṭaīgapāñho dasamo.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Tassuddānam –

Gadrabho ceva kukkuṭo, kalando dīpini dīpiko;

Kummo vamso ca cāpo ca, vāyaso atha makkaṭoti.

2. Samuddavaggo

1. Lābulataīgapāñho

1. “Bhante nāgasena, ‘lābulatāya ekaṁ aīgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aīgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, lābulatā tihe vā katthe vā latāya vā sonḍikāhi ālambitvā tassūpari vadḍhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena arahatte abhivadḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivadḍhitabbam. Idam, mahārāja, lābulatāya ekam aīgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena

sāriputtaṇa dhammasenāpatinā –

“Yathā lābulatā nāma, tiṇe katthe latāya vā;

Ālambitvā soṇḍikāhi, tato vaḍḍhati uppari.

“Tatheva buddhaputtaṇa, arahattaphalakāminā;

Ārammaṇam ālambitvā, vaḍḍhitabbam asekkhaphale””ti.

Lābulataṅgapañho paṭhamo.

2. Padumaṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘padumassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, padumam udake jātam udake saṃvaddham anupalittam udakena, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kule gaṇe labhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalittena bhavitabbam. Idam, mahārāja, padumassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, padumam udakā accuggamma ṭhāti. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbalokam abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme ṭhātabbam. Idam, mahārāja, padumassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, padumam appamattakenapi anilena eritam calati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena appamattakesupi kilesesu samyamo karaṇīyo, bhayadassāvinā viharitabbam. Idam, mahārāja, padumassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena ‘anumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesū’ti.

Padumaṅgapañho dutiyo.

3. Bījaṅgapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘bījassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, bījam appakampi samānam bhaddake khette vuttam deve sammā dhāram pavecchante subahūni phalāni anudassati, evameva kho, mahārāja, yoginā

yogāvacarena yathā paṭipāditam sīlam kevalam sāmaññaphalamanudassati. Evam sammā paṭipajjitabbam. Idam, mahārāja, bijassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, bijam suparisodhite khette ropitam khippameva saṃvirūhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena mānasam supariggahitam suññagāre parisodhitam satipaṭṭhānakhettavare khittam khippameva virūhati. Idam, mahārāja, bijassa dutiyaṁ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena anuruddhena –

“Yathāpi khette parisuddhe, bījañcassa patiṭṭhitam;

Vipulam tassa phalam hoti, api toseti kassakam.

“Tatheva yogino cittam, suññagāre visodhitam;

Satipaṭṭhānakhettamhi, khippameva virūhati”ti.

Bījañgapañho tatiyo.

4. Sālakalyāṇikāñgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘sālakalyāṇikāya ekaṁ aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katam tam ekaṁ aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, sālakalyāṇikā nāma antopathaviyam yeva abhivadḍhati hatthasatampi bhiyyopi, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidā chaṭabhiññāyo kevalañca samaññadhammadmam suññagāre yeva paripūrayitabbam. Idam, mahārāja, sālakalyāṇikāya ekaṁ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena rāhulena –

“Sālakalyāṇikā nāma, pādapo dharanīruho;

Antopathaviyam yeva, satahatthopi vadḍhati.

“Yathā kālamhi sampatte, paripākena so dumo;

Uggañchitvāna ekāham, satahatthopi vadḍhati.

“Evamevāham mahāvīra, sālakalyāṇikā viya;

Abbhantare suññagāre, dhammato abhivadḍhayi”nti.

Sālakalyāṇikaṅgapañho catuttho.

5. Nāvaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, nāvā bahuvidhadārusaṅghāṭasamavāyena bahumpi janam tārayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ācārasīlagunavattappaṭivattabahuvidhadhammasaṅghāṭasamavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idam, mahārāja, nāvāya paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, nāvā b a h u v i d h a ū m i t t h a n i t a v e g a v i s a t a m ā v a t t a v e g a m sahati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena bahuvidhakilesaūmivegam lābhaskārayasasilokapūjanavandanā parakulesu nindāpasāmsāsukhadukkhasammānanavimānanabahuvidhadosaūmivegañca sahitabbam. Idam, mahārāja, nāvāya dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, nāvā aparimitamanantamapāramakkhobhitagambhīre mahatimahāghose timitimingalamakaramacchagaṇākule mahatimahāsamudde carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭa dvādasākāra catusaccābhisisamayappaṭivedhe mānasam sañcārayitabbam. Idam, mahārāja, nāvāya tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena samyuttanikāyavare saccasamyyutte –

“Vitakkentā ca kho tumhe, bhikkhave, “idam dukkha”nti vitakkeyyātha, “ayam dukkhasamudayo”ti vitakkeyyātha, “ayam dukkhanirodho”ti vitakkeyyātha, “ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti vitakkeyyāthā”ti.

Nāvaṅgapañho pañcamo.

6. Nāvālagganakaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘nāvālagganakassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, nāvālagganakam bahuūmijalākulavikkhobhitasalilatale

mahatimahāsamudde nāvam laggeti ṭhāpeti, na deti disāvidisam haritum, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena rāgadosamohūmijāle mahatimahāvitakkasampahāre cittam laggetabbam, na dātabbam disāvidisam haritum. Idam, mahārāja, nāvālagganakassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, nāvālagganakam na plavati visīdati, hatthasatepi udake nāvam laggeti ṭhānamupaneti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena lābhayasasakkāramānanavandanapūjanaapacitīsu lābhaggayasaggepi na plavitabbam, sarīrayāpanamattake yeva cittam ṭhāpetabbam. Idam, mahārāja, nāvālagganakassadutiyamāṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Yathā samudde lagganakam, na plavati visīdati;

Tatheva lābhasakkāre, mā plavatha visīdathā”ti.

Nāvālagganakaṅgapāñho chatṭho.

7. Kūpaṅgapāñho

7. “Bhante nāgasena, ‘kūpassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, kūpo rajjuñca varattañca lañkārañca dhāreti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena satisampajaññasamannāgatena bhavitabbam, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite saṅghātipattacīvaradhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsite tuṇhībhāve sampajānakārinā bhavitabbam. Idam, mahārāja, kūpassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena ‘sato, bhikkhave, bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṁ vo amhākam anusāsanī”ti.

Kūpaṅgapāñho sattamo.

8. Niyāmakaṅgapāñho

8. “Bhante nāgasena, ‘niyāmakassa tīni aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīni aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, niyāmako rattindivam satataṁ samitam appamatto yattappayatto nāvam sāreti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena cittam

niyāmayamānena rattindivam satataṁ samitaṁ appamattena yattappayattena yoniso manasikārena cittam niyāmetabbam. Idam, mahārāja, niyāmakassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena dhammapade –

“Appamādaratā hotha, sacittamanurakkhatha;

Duggā uddharathattānam, pañke sannova kuñjaro’ti.

“Puna caparam, mahārāja, niyāmakassa yam kiñci mahāsamudde kalyāṇam vā pāpakaṁ vā, sabbam tam viditam hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kusalakusalam sāvajjānavajjam hīnappañītam kañhasukkasappaṭibhāgam vijānitabbam. Idam, mahārāja, niyāmakassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, niyāmako yante muddikam deti ‘mā koci yantaṁ āmasithā’ti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena citte saṃvaramuddikā dātabbā ‘mā kiñci pāpakaṁ akusalavitakkaṁ vitakkesi’ti, idam, mahārāja, niyāmakassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena saṃyuttanikāyavare ‘mā, bhikkhave, pāpake akusale vitakke vitakkeyyātha, seyyathīdam, kāmavitakkam byāpādavitakkam vihiṃsāvitakka’”nti.

Niyāmakaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Kammakāraṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘kammakārassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamaṁ tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, kammakāro evam cintayati ‘bhatako aham imāya nāvāya kammaṁ karomi, imāyāham nāvāya vāhasā bhattavetanam labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṁ nāvā vāhetabbā’ti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena evam cintayitabbam ‘imam kho aham cātumahābhūtikam kāyam sammasanto satataṁ samitaṁ appamatto upaṭhitassati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jātijarābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo’ti, idam, mahārāja, kammakārassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtena dhammasenāpatinā –

“Kāyam imam sammasatha, pariñānātha punappunam;

Kaye sabhāvam disvāna, dukkhassantam karissathā’ti.

Kammakāraṅgapañho navamo.

10. Samuddaṅgapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni”ti? “Yathā, mahārāja, mahāsamuddo matena kuṇapena saddhiṁ na samvasati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhimakkhapalāsai-ssāmacchariyamāyāsāt̄heyakyūtilavisamaduccaritakilesamalehi saddhiṁ na saṁvasitabbam. Idam, mahārāja, samuddassa pañhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo muttāmaṇiveluriyasāñkhasilāpavālaphalikamaṇivividharatananicayam dhārento pidahati, na bahi vikirati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena maggaphalajjhānavimokkhasamādhīsamāpatti-vipassanābh iññāvividhaguṇaratanāni adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idam, mahārāja, samuddassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo mahantehi mahābhūtehi saddhiṁ saṁvasati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena appicchaṁ santutṭham dhutavādām sallekhavuttīm ācārasampannam lajjīm pesalam garum bhāvanīyam vattāram vacanakkhamam codakam pāpagarahiṁ ovādakam anusāsakam viññāpakaṁ sandassakaṁ samādapakaṁ samuttejakaṁ sampahaṁsakaṁ kalyāṇamittam sabrahmacāriṁ nissāya vasitabbam. Idam, mahārāja, mahāsamuddassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo navasalilasampuṇṇāhi gaṅgāyamunāaciravatīsarabhūmahīdīhi nadīsatasaḥassehi antalikkhe saliladhārāhi ca pūritopi sakam velam nātivattati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokavandanamānanapūjanakāraṇā jīvitahetupi sañcicca sikkhāpadavītikkamo na karaṇīyo. Idam, mahārāja, mahāsamuddassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

‘Seyyathāpi, mahārāja , mahāsamuddo ṭhitadhammo velam

nātikkamati, evameva kho, mahārāja, yam mahā sāvakānam sikkhāpadam paññattam, tam mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamantīti.

“Puna caparam, mahārāja, mahāsamuddo sabbasavantīhi gaṅgāyamunāaciravatīsarabhūmahīhi antalikkhe udakadhārāhipi na paripūrati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena uddesapar ipucchāsavānadhāraṇavinicchaya-abhidhammadvinayagālhasuttantavi ggahapadanikkhepapadasandhi padavibhattinavaṅgajinasāsanavaram sunantenāpi na tappitabbam. Idam, mahārāja, mahāsamuddassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena sutasomajātake –

“Aggi yathā tiṇakaṭṭham dahanto, na tappati sāgaro vā nadīhi;

Evampi ce pañditā rājaseṭṭha, sutvā na tappanti subhāsitēna”ti.

Samuddaṅgapañho dasamo. Samuddavaggo dutiyo.

Tassuddānam –

Lābulatā ca padumam, bījam sālakalyāṇikā;

Nāvā ca nāvālagganam, kūpo niyāmako tathā;

Kammakāro samuddo ca, vaggo tena pavuccatīti.

3. Pathavīvaggo

1. Pathavīaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, pathavī iṭṭhāniṭṭhāni kappūrāgarutagaracandanakuṇkumādīni ākirantepi pittasemhapubbaruhirasedamedakheḷasiṅghāṇikalasika- muttarisādīni ākirantepi tādisā yeva, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena iṭṭhāniṭṭhe lābhālābhe yasāyase nindāpasamsāya sukhadukkhe sabbattha tādinā yeva bhavitabbam. Idam, mahārāja, pathaviyā paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pathavī maṇḍanavibhūsanāpagatā sakagandhapharibhāvitā, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena

vibhūsanāpagatena sakasīlagandhaparibhāvitena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pathaviyā dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pathavī nirantarā akhaṇḍacchiddā asusirā bahalā ghanā vitthiṇā, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nirantaramakhaṇḍacchiddamasusirabahalaghana vitthiṇnasīlena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pathaviyā tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pathavī gāmanigamanagarajanapadarukkha pabbatan-adītalākapokkharaṇīmigapakkhimanujanaranārigaṇam dhārentīpi akilāsu hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ovadantenapi anusāsantenapi viññāpentenapi sandassentenapi samādapentenapi samuttejentenapi sampahaṁsentenapi dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbam. Idam, mahārāja, pathaviyā catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pathavī anunayappaṭighavippamuttā, evamevakho, mahārāja, yoginā yogāvacarena anunayappaṭighavippamuttena pathavisamena cetā viharitabbam. Idam, mahārāja, pathaviyā pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, upāsikāya cūla subhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya –

“Ekañce bāham vāsiyā, tacche kupidamānasā ;

Ekañcebāham gandhena, ālimpeyya pamoditā .

“Amusmim paṭigho natthi, rāgo asmim na vijjati;

Pathavīsamacittā te, tādisā samaṇā mamā”ti.

Pathavīaṅgapañho paṭhamo.

2. Āpaṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘āpassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, āpo susaṇṭhitamakampitamalulitasabhāvaparisuddho, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kuhanalapananemittakanippesikataṁ apanetvā susaṇṭhitamakampitamalulitasabhāvaparisuddhācārena bhavitabbam. Idam, mahārāja, āpassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, āpo sītalasabhāvasaṇṭhito,

evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbasattesu khantimettānuddayasampannena hitesinā anukampakena bhavitabbam. Idam, mahārāja, āpassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, āpo asuciṁ sucīm karoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena gāme vā araññe vā upajjhāye upajjhāyamattesu ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbam anavasesakārinā. Idam, mahārāja, āpassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, āpo bahujanapatthito, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena appicchasantuṭṭhapavivittapaṭisallānenā satataṁ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbam. Idam, mahārāja, āpassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Punacaparam, mahārāja, āponakassaciahitamupadahati, evamevakho, mahārāja, yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana-kalahaviggahavivādaritta-jjhānaaratijananam kāyavacīcittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam, mahārāja, āpassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja, bhagavatā, devatidevena kaṇhajātake –

“Varañce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Na mano vā sarīram vā, mañ-kate sakka kassaci;
Kadāci upahaññetha, etam sakka varam vare””ti.

Āpaṅgapañho dutiyo.

3. Tejaṅgapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘tejassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, tejo tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṁdahati, evamevakho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itṭhāniṭṭhārammaṇānubhavanā, sabbe te nāṇagginā dāhitabbā. Idam, mahārāja, tejassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, tejo niddayo akāruṇiko, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇīnānuddayā na kātabbā. Idam, mahārāja, tejassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, tejo sītam paṭihānati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena vīriyasantāpatejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā. Idam, mahārāja, tejassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, tejo anunayappaṭighavippamutto uṇhamabhijaneti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena anunayappaṭighavippamuttena tejosamena cetasā viharitabbam. Idam, mahārāja, tejassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, tejo andhakāram vidhamitvā ālokam dassayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidhamitvā nāṇālokam dassayitabbam. Idam, mahārāja, tejassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena sakam puttam rāhulan oवadantena –

‘Tejosamam , rāhula, bhāvanaṁ bhāvehi, tejosamam hi te, rāhula, bhāvanaṁ bhāvayato uppannā? Manāpāmanāpā phassā cittam na pariyādāya thassantī’’ti.

Tejanāgapāñho tatiyo.

4. Vāyuñgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘vāyussa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī’ti? “Yathā, mahārāja, vāyu supupphitavanasaṇḍantaram abhivāyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena vimuttivarakusumapupphitārammaṇavanantare ramitabbam. Idam, mahārāja, vāyussa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vāyu dharaṇīruhapādapagane mathayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena vanantaragatena saṅkhāre vicinantena kilesā mathayitabbā. Idam, mahārāja, vāyussa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vāyu ākāse carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena lokuttaradhammesu mānasam sañcārayitabbam. Idam, mahārāja, vāyussa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vāyu gandham anubhavati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena attano sīlavarasurabhigandho

anubhavitabbo. Idam, mahārāja, vāyussa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vāyu nirālayo aniketavāsī, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nirālayamaniketamasanthavena sabbattha vimuttena bhavitabbam. Idam, mahārāja, vāyussa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena suttanipāte –

“Santhavāto bhayam jātam, niketā jāyate rajo;
Aniketamasanthavaṁ, etam ve munidassana”’nti.

Vāyungapañho catuttho.

5. Pabbataṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, pabbato acalo akampito asampavedhī, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya pasamsāya sukhe dukkhe itṭhāniṭthesu sabbattha rūpasaddagandharasaphotthabbadhammesu rajaṇīyesu na rajjitabbam, dussaṇīyesu na dussitabbam, muyhaṇīyesu na muyhitabbam, na kampitabbam na calitabbam, pabbatena viya acalena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pabbatassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

“Selo yathā ekaghano , vātena na samīrati;
Evam nindāpasaṁsāsu, na samiñjanti pañditā’ti.

“Puna caparam, mahārāja, pabbato thaddho na kenaci samsaṭtho, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena thaddhena asaṁsaṭthena bhavitabbam, na kenaci saṁsaggo karaṇīyo. Idam, mahārāja, pabbatassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

“Asamsaṭtham gahaṭthehi, anāgārehi cūbhayaṁ;
Anokasārimappiccham, tamaham brūmi brāhmaṇa’nti.

“Puna caparam, mahārāja, pabbate bījam na virūhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sakamānase kilesā na virūhāpetabbā. Idam, mahārāja, pabbatassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena subhūtinā –

““Rāgūpasamhitaṁ cittam, yadā uppajjate mama;
Sayamva paccavekkhāmi , ekaggo tam damemahaṁ.

““Rajjase rajaṇīye ca, dussaṇīye ca dussase;
Muyhase mohanīye ca, nikkhamassu vanā tuvam.

““Visuddhānam ayaṁ vāso, nimmalānam tapassinam;
Mā kho visuddham dūsesi, nikkhamassu vanā tuva’nti.

“Puna caparam, mahārāja, pabbato accuggato, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ḡāṇaccuggatena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pabbatassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

““Pamādaṁ appamādena, yadā nudati pañđito;
Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṁ pajam;
Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe , dhīro bāle avekkhatī’ti.

“Puna caparam, mahārāja, pabbato anunnato anonato, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena unnatāvanati na karaṇīyā. Idam, mahārāja, pabbatassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, upāsikāya cūlaśubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya –

““Lābhena unnato loko, alābhena ca onato;
Lābhālābhena ekatthā , tādisā samaṇā mamā””ti.

Pabbataṅgapañho pañcamo.

6. Ākāsaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘ākāsassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam

vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī’ti? “Yathā, mahārāja, ākāso sabbaso agayho, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi agayhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, ākāsassa pathamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, ākāso isitāpasabhūtadijaganānusañcarito, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ‘aniccam dukkham anattā’ti saṅkhāresu mānasam sañcārayitabbam. Idam, mahārāja, ākāsassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, ākāso santāsanīyo, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhīsu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam, mahārāja, ākāsassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññena bhavitabbam. Idam, mahārāja, ākāsassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, ākāso alaggo asatto appatiṭṭhito apalibuddho, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatiṭṭhitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, ākāsassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena sakam puttam rāhulam ovadantena – ‘seyyathāpi, rāhula, ākāso na katthaci patiṭṭhito, evameva kho tvam, rāhula, ākāsasamam bhāvanam bhāvehi, ākāsasamam hi te, rāhula, bhāvanaṁ bhāvayato uppannā manāpāmanāpā phassā cittam pariyādāya thassantī’’ti.

Ākāsaṅgapañho chaṭṭho.

7. Candaṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘candassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī’ti? “Yathā, mahārāja, cando sukkapakkhe udayanto uttaruttarim vaḍḍhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā āgamādhigame paṭisallāne satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttarim vaḍḍhitabbam. Idam, mahārāja, candassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cando uṭādhipati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena uṭārena chandādhipatinā bhavitabbam. Idam, mahārāja, candassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cando nisāya carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam, mahārāja, candassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cando vimānaketu, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbam. Idam, mahārāja, candassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cando āyācitapatthito udeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena āyācitapatthitena kulāni upasaṅkamitabbāni. Idam, mahārāja, candassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena samyuttanikāyavare ‘candūpamā, bhikkhave, kulāni upasaṅkamatha, apakasseva kāyam apakassa cittam niccanavakā kulesu appagabbhā’”ti .

Candaṅgapañho sattamo.

8. Sūriyaṅgapañho

8. “Bhante nāgasena, ‘sūriyassa satta aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbānī’ti? “Yathā, mahārāja, sūriyo sabbam udakam parisoseti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbakilesā anavasesam parisosetabbā. Idam, mahārāja, sūriyassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo tamandhakāram vidhamati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbam rāgatamam dosatamam mohatamam mānatamam diṭṭhitamam kilesatamam sabbam duccaritatamam vidhamayitabbam. Idam, mahārāja, sūriyassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo abhikkhaṇam carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena abhikkhaṇam yoniso manasikāro kātabbo. Idam, mahārāja, sūriyassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo rāmsimālī, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ārammaṇamālinā bhavitabbam. Idam, mahārāja,

sūriyassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo mahājanakāyam santāpento carati, evamevako, mahārāja, yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā jhānavimokkhasamādhisamāpattiindriyabala-bojjhaṅgasatipaṭṭhānasam mappadhānaiddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam, mahārāja, sūriyassa pañcamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo rāhubhayā bhīto carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena duccaritatuggratīvisamakantāravipākavinipātakilesajālajaṭite diṭṭhisāṅghāṭapāṭimukke kupathapakkhande kummaggapaṭipanne satte disvā mahatā samvegabhayena mānasam samvejetabbam. Idam, mahārāja, sūriyassa chattham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sūriyo kalyāṇapāpake dasseti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena indriya-balabojjhāṅgasatipaṭṭhānasam mappadhānaiddhipādalokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam, mahārāja, sūriyassa sattamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena vaṅgīsena –

“Yathāpi sūriyo udayanto, rūpam dasseti pāṇinam;

Suciñca asuciñcāpi, kalyāṇañcāpi pāpakam.

“Tathā bhikkhu dhammadharo, avijjāpihitam janaṭ;

Patham dasseti vividham, ādiccovudayam yathā”ti.

Sūriyaṅgapañho atṭhamo.

9. Sakkaṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, sakko ekantasukhasamappito, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiratena bhavitabbam. Idam, mahārāja, sakkassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sakko deve disvā paggañhāti, hāsamabhijaneti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena

kusalesu dhammesu alīnamatanditaṁ santam mānasam paggahetabbam, hāsamabhijanetabbam, utṭhahitabbam ghaṭitabbam vāyamitabbam. Idam, mahārāja, sakkassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sakkassa anabhirati nuppajjati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idam, mahārāja, sakkassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena subhūtinā –

“Sāsane te mahāvīra, yato pabbajito aham;

Nābhijānāmi uppannaṁ, mānasam kāmasaṁhita”’nti.

Sakkaṅgapañho navamo.

10. Cakkavattiṅgapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, cakkavattī catūhi saṅgahavatthūhi janam saṅgāhāti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena catassannam parisānam mānasam saṅgahetabbam anuggahetabbam sampahamsetabbam. Idam, mahārāja, cakkavattissa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Punacaparam, mahārāja, cakkavattissa vijitecorāna uṭṭhahanti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kāmarāgabyāpādavihiṁsāvitakkā na uppādetabbā. Idam, mahārāja, cakkavattissa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

“Vitakkūpasame ca yo rato, asubham bhāvayate sadā sato;

Esa kho byantikāhiti, esa checchatī mārabandhana’nti.

“Puna caparam, mahārāja, cakkavattī divase divase samuddapariyantam mahāpathavim anuyāyati kalyāṇapāpakāni vicinamāno, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kāyakammam vacīkammam manokammam divase divase paccavekkhitabbam ‘kim nu kho me imehi tīhi ṭhānehi anupavajjassa divaso vītvattatī’ti. Idam, mahārāja, cakkavattissa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena aṅguttaranikāyavare –

‘Kathambhūtassa me rattindivā vītvattantīti pabbajitena abhiñham
paccavekkhitabba’nti.

“Puna caparam, mahārāja, cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susaṁvihitā hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena abbhantarānam bāhirānam kilesānam ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idam, mahārāja, cakkavattissa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

‘Satidovāriko, bhikkhave, ariyasāvako akusalam pajahati kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddhamattānam pariharati”ti.

Cakkavattiṅgapañho dasamo.

Pathavīvaggo tatiyo.

Tassuddānam –

Pathavī āpo ca tejo ca, vāyo ca pabbatena ca;

Ākāso candasūriyo ca, sakko ca cakkavattināti.

4. Upacikāvaggo

1. Upacikaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘upacikāya ekaṁ aṅgam gahetabba’nti yaṁ vadesi, katamam tam ekaṁ aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, upacikā upari chadanam katvā attānam pidahitvā gocarāya carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sīlasaṁvarachadanam katvā mānasam pidahitvā piṇḍāya caritabbam, sīlasaṁvarachadana kho, mahārāja, yogī yogāvacaro sabbabhayasamatikkanto hoti. Idam, mahārāja, upacikāya ekaṁ aṅgam gahetabbam, bhāsitampetam, mahārāja, therena upasenena vaṅgantaputtena –

“Sīlasaṁvarachadanam, yogī katvāna mānasam;

Anupalitto lokena, bhayā ca parimuccatī”ti.

Upacikaṅgapañho paṭhamo.

2. Biṭāraṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘bilārassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī’ti? “Yathā, mahārāja, biṭāro guhāgatopi susiragatopi hammiyantaragatopi undūram yeva pariyesati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araññagatenāpi rukkhamūlagatenāpi suññāgāragatenāpi satatam samitam appamattena kāyagatāsatibhojanam yeva pariyesitabbam. Idam, mahārāja, bilārassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, biṭāro āsanne yeva gocaram pariyesati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassinnā viharitabbam ‘iti rūpaṁ iti rūpassa samudayo iti rūpassa atthaṅgamo, iti vedanā iti vedanāya samudayo iti vedanāya atthaṅgamo, iti saññā iti saññāya samudayo iti saññāya atthaṅgamo, iti saṅkhārā iti saṅkhārānam samudayo iti saṅkhārānam atthaṅgamo, iti viññāṇam iti viññāṇassa samudayo iti viññāṇassa atthaṅgamo’ti. Idam, mahārāja, bilārassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

““Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggam kim karissati;

Paccuppannamhi voḥāre, sake kāyamhi vindathā””ti.

Biṭāraṅgapañho dutiyo.

3. Undūraṅgapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘undūrassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, undūro itocito ca vicaranto āhārūpāśīsako yeva carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena itocito ca vicarantena yoniso manasikārūpāśīsakeneva bhavitabbam. Idam, mahārāja, undūrassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena upasenena vaṅgantaputtena –

““Dhammāśīsam karitvāna, viharanto vipassako;

Anolīno viharati, upasanto sadā sato””ti.

Undūraṅgapañho tatiyo.

4. Vicchikaṅgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘vicchikassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, vicchiko naṅgulāvudho naṅgulam ussāpetvā carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nānāvudhena bhavitabbam, nānām ussāpetvā viharitabbam. Idam, mahārāja, vicchikassa ekam aṅgam gahetabbaṁ. Bhāsitampetam, mahārāja, therena upasenena vaṅgantaputtena –

“Nānākhaggam gahetvāna, viharanto vipassako;

Parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhave””ti.

Vicchikaṅgapañho catuttho.

5. Nakulaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘nakulassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, nakulo uragamupagacchanto bhesajjena kāyam paribhāvetvā uragamupagacchatī gahetum, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kodhāghātabahulam kalahaviggahavivādavirodhābhībhūtam lokamupagacchantena mettābhesajjena mānasam anulimpitabbam. Idam, mahārāja, nakulassa ekam aṅgam gahetabbaṁ. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtaṇa dhammasenāpatinā –

“Tasmā sakam paresampi, kātabbā mettabhāvanā;

Mettacittena pharitabbam, etam buddhāna sāsana””nti.

Nakulaṅgapañho pañcamo.

6. Jarasiṅgalaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘jarasiṅgālassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī””ti? “Yathā, mahārāja, jarasiṅgālo bhojanam paṭilabhitvā ajigucchamāno yāvadattham āharayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabhitvā ajigucchamānenā sarīrayāpanamattameva paribhuñjitabbam. Idam, mahārāja, jarasiṅgālassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṁ. Bhāsitampetam, mahārāja, therena mahākassapena –

“Senāsanamhā oruyha, gāmam piṇḍāya pāvisim;
Bhuñjantam purisam kuṭṭhim, sakkacca nam upaṭṭhahim.

“So me pakkena hatthena, ālopam upanāmayi;
Ālopam pakkhipantassa, aṅgulipettha chijjatha.

“Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopam tam abhuñjisam;
Bhuñjamāne vā bhutte vā, jeguccham me na vijjatī’ti.

“Puna caparam, mahārāja, jarasiṅgālo bhojanam paṭilabhitvā na vicināti lūkham vā paṇītam vāti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabhitvā na vicinitabbam ‘lūkham vā paṇītam vā sampannam vā asampannam vā’ti, yathāladdhena santussitabbam. Idam, mahārāja, jarasiṅgālassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena upasenena vaṅgantaputtena –

“Lūkhenapi ca santusse, nāññam patthe rasaṁ bahum;
Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramate mano;
Itarītarena santuṭṭho , sāmaññam paripūratī”ti.
Jarasiṅgālaṅgapañho chaṭṭho.

7. Migaṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘migassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, migo divā araññe carati, rattim abbhokāse, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena divā araññe viharitabbam, rattim abbhokāse. Idam, mahārāja, migassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena lomahaṁsanapariyāye –

‘So kho aham, sāriputta, yā tā rattiyō sītā hemantikā antaraṭṭhakā himapātasamayā , tathārūpāsu rattisu rattim abbhokāse viharāmi, divā vanasañde. Gimhānam pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattim vanasañde’ti.

“Puna caparam, mahārāja, migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyamupaneti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbam palāyitabbam, na cittamupanetabbam. Idam, mahārāja, migassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati ‘mā mam te addasamsū’ti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena bhanḍanakalahaviggahavivādaśile dussile kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbam ‘mā mam te addasamsu, ahañca te mā addasa’nti. Idam, mahārāja, migassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

““Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;
Appassuto anācāro, sammato ahu katthacī”ti.

Migaṅgapañho sattamo.

8. Gorūpaṅgapañho

8. “Bhante nāgasena, ‘gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, gorūpo sakam geham na vijahati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo ‘aniccucchādanaparimaddanabhedanavikiraṇaviddhaṁsanadhammo ayam kāyo’ti. Idam, mahārāja, gorūpassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, gorūpo ādinnadhuro sukhadukkhenā dhuraṁ vahati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ādinnabrahmacariyena sukhadukkhenā yāva jīvitapariyādānā āpāṇakotikam brahmacariyam caritabbam. Idam, mahārāja, gorūpassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, gorūpo chandena ghāyamāno pānīyam pivati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ācariyupajjhāyānam anusiṭṭhi chandena pemena pasādena ghāyamānenā paṭiggahetabbā. Idam, mahārāja, gorūpassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena theranavamajjhimabhikkhūnampi gihiupāsakassāpi ovādānusāsanī sirasā

sampaṭicchitabbā. Idam, mahārāja, gorūpassa catutthaṁ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtena dhammasenāpatinā –

“Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko;

Sopi maṁ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake .

“Tibbaṁ chandañca pemañca, tasmīm disvā upatṭhape;

Thapeyyācariyatthāne, sakkacca nam punappuna””nti.

Gorūpaṅgapañho atthamo.

9. Varāhaṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘varāhassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, varāho santattakaṭhite gimhasamaye sampatte udakam upagacchat, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena dosena citte ālulitakhalitavibbhantasantatte sītalāmatapāṇītamettābhāvanam upagantabbam. Idam, mahārāja, varāhassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, varāho cikkhalla mudakam upagantvā nāsikāya pathavīm khaṇitvā doṇīm katvā doṇikāya sayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena mānase kāyam nikkipitvā ārammaṇantaragatena sayitabbam. Idam, mahārāja, varāhassa dutiyaṁ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena piṇḍolabhāradvājena

—

“Kāye sabhāvam disvāna, vicinitvā vipassako;

Ekākiyo adutiyo, seti ārammaṇantare””ti.

Varāhaṅgapañho navamo.

10. Hatthiṅgapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘hatthissa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja,

hatthī nāma caranto yeva pathavim dāleti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kāyaṁ sammasamāneneva sabbe kilesā dāletabbā. Idam, mahārāja, hathissa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, hathī sabbakāyeneva apaloketi, ujukam yeva pekkhati, na disāvidisā viloketi, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbakāyena apalokinā bhavitabbam, na disāvidisā viloketabbā, na uddham ulloketabbam, na adho oloketabbam, yugamattapekkhinā bhavitabbam. Idam, mahārāja, hathissa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Punacaparam, mahārāja, hathī anibaddhasayanogocarāyamanugantvā na tameva desam vāsatthamupagacchatī, na dhuvappatiṭṭhālayo, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena anibaddhasayanena bhavitabbam, nirālayena piṇḍāya gantabbam, yadi passati vipassako manuññam patirūpam ruciradese bhavam mandapam vā rukkhamūlam vā guham vā pabbhāram vā, tattheva vāsamupagantabbam, dhuvappatiṭṭhālayo na kātabbo. Idam, mahārāja, hathissa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, hathī udakaṁ ogāhitvā sucivimalasītalasalilaparipuṇṇam kumuduppalapadumapuṇḍarīkasāñchannam mahatimahantam padumasaram ogāhitvā kīlati gajavarakīlam, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sucivimalavippasannamanāviladhammavaravāriputtānam vimuttikusumasañchannam mahāsatipaṭṭhānapokkharaṇīm ogāhitvā nāñena sañkhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogāvacarakīlā kīlitabbā. Idam, mahārāja, hathissa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, hathī sato pādam uddharati, sato pādam nikkipati, evamevakho, mahārāja, yoginā yogāvacarena satena sampajānena pādam uddharitabbam, satena sampajānena pādam nikkipitabbam, abhikkamapaṭikkame samiñjanapasāraṇe sabbatha satena sampajānena bhavitabbam. Idam, mahārāja, hathissa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena samyuttanikāyavare –

“Kāyena samvaro sādhu, sādhu vācāya samvaro;

Manasā samvaro sādhu, sādhu sabbatha samvaro;

Sabbatha samvuto lajjī, rakkhitoti pavuccatī”ti.

Hatthīngapañho dasamo. Upacikāvaggo catuttho.

Tassuddānam –

Upacikā biļāro ca, undūro vicchikena ca;
Nakulo siṅgālo migo,
Gorūpo varāho hatthinā dasāti.

5. Sīhavaggo

1. Sīhaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘sīhassa satta aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, sīho nāma setavimalaparisuddhapanḍaro, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena setavimalaparisuddhapanḍaracittena byapagataukkuccena bhavitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sīho catucarano vikkantacārī, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sīho abhirūparucirakesarī, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena abhirūparucirasīlakesarinā bhavitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sīho jīvitapariyādānepi na kassaci onamati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārapariyādānepi na kassaci onamitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Punacaparam,mahārāja,sīhosapadānabhakkhoyasmimokāsenipatati, tattheva yāvadattham bhakkhayati, na varamamṣam vicināti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sapadānabhakkhena bhavitabbam, na kulāni vicinitabbāni, na pubbageham hitvā kulāni upasaṅkamitabbāni, na bhojanam vicinitabbam, yasmiṁ okāse kabaḷam ādīyati, tasmiṁ yeva okāse bhuñjitabbam sarīrayāpanattham , na varabhojanam vicinitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa pañcamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sīho asannidhibhakkho, sakim gocaram

bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa chaṭṭhami aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sīho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhāpi bhojanam agadhito amucchito anajjhosanno paribhuñjati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena bhojanam aladdhā na paritassitabbam, laddhāpi bhojanam agadhitena amucchitenā anajjhosannena ādīnavadassāvinā nissaraṇapaññena paribhuñjitabbam. Idam, mahārāja, sīhassa sattamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena samyuttanikāyavare theram mahākassapam parikittayamānena

—

‘Santuṭṭhoyam, bhikkhave, kassapo itarītarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vanṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṁ appatirūpam āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhosanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati’’ti.

Sīhaṅgapañho paṭhamo.

2. Cakkavākaṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘cakkavākassa tīni aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīni aṅgāni gahetabbānīti”? “Yathā, mahārāja, cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikam na vijahati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam, mahārāja, cakkavākassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cakkavāko sevālapaṇakabhakkho, tena ca santuṭṭhim āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vanṇena ca na parihāyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo, yathālābhasantuṭṭho kho, mahārāja, yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam, mahārāja, cakkavākassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, cakkavāko pāne na viheṭhayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nihitadanḍena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūtahitānukampinā bhavitabbam. Idam, mahārāja,

cakkavākassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsatampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena cakkavākajātake –

“Yo na hanti na ghāteti, na jināti na jāpaye;

Mettamso sabbabhūtesu, veram tassa na kenacī”ti.

Cakkavākaṅgapañho dutiyo.

3. Peñāhikaṅgapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘peñāhikāya dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, peñāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipaṭṭhānena sammāsaṁvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatāsatī bhāvetabbā. Idam, mahārāja, peñāhikāya paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, peñāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigaṇam upeti attano guttiyā, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ekakena pavivekam sevitabbam samyojanaparimuttiyā, tatra ratīm alabhamānenā upavādabhayaparirakkhaṇāya saṅgham osaritvā saṅgharakkhitenā vasitabbam. Idam, mahārāja, peñāhikāya dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, brahmunā sahampatinā bhagavato santike –

“Sevetha pantāni senāsanāni, careyya samyojanavippamokkhā;

Sace ratīm nādhigaccheyya tattha, saṅghe vase rakkhitatto satīmā”ti.

Peñāhikaṅgapañho tatiyo.

4. Gharakapotāṅgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘gharakapotassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, gharakapoto paragehe vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittam gaṇhāti, majjhutto vasati saññābahulo, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena parakulam upagatena tasmiṁ kule itthīnam vā purisānam vā mañce vā pīṭhe vā vatthe vā alaṅkāre vā upabhoge vā paribhoge vā

bhojanavikatīsu vā na nimittam gahetabbam, majjhattena bhavitabbam, samañasaññā paccupatthapetabbā. Idam, mahārāja, gharakapotassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena cūlanāradajātake –

“Pavisitvā parakulam, pānattham bhojanāya vā ;

Mitam khāde mitam bhuñje, na ca rūpe manam kare”ti.

Gharakapotaṅgapañho catuttho.

5. Ulūkaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘ulūkassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, ulūko kākehi paṭiviruddho, rattim kākasaṅgham gantvā bahūpi kāke hanati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena aññāñena paṭiviruddho kātabbo, ekena raho nisīditvā aññāñam sampamadditabbam, mūlato chinditabbam. Idam, mahārāja, ulūkassa paṭhamam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, ulūko suppaṭisallīno hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paṭisallānārāmena bhavitabbam paṭisallānaratena. Idam, mahārāja, ulūkassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena samyuttanikāyavare –

“Idha, bhikkhave, bhikkhu paṭisallānārāmo paṭisallānarato “idam dukkha”nti yathābhūtam pajānāti, “ayam dukkhasamudayo”ti yathā bhūtham pajānāti, “ayam dukkhanirodho”ti yathābhūtam pajānāti, “ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtam pajānāti”ti.

Ulūkaṅgapañho pañcamo.

6. Satapattaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘satapattassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, satapatto ravitvā paresam khemam vā bhayam vā ācikkhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paresam dhammam desayamānenā vinipātam bhayato dassayitabbam, nibbānam khemato dassayitabbam. Idam, mahārāja, satapattassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam,

mahārāja, therena piṇḍolabhāradvājena –

“Niraye bhayasantāsam, nibbāne vipulam sukham;
Ubhayānetānatthāni dassetabbāni yoginā””ti.

Satapattaṅgapañho chatṭho.

7. Vagguliṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘vaggulissa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, vagguli geham pavisitvā vicaritvā nikhamati, na tattha palibuddhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena gāmaṁ piṇḍāya pavisitvā sapadānam vicaritvā paṭiladdhalābhena khippameva nikhamitabbam, na tattha palibuddhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, vaggulissa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, vagguli paragehe vasamāno na tesam parihāniṁ karoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kulāni upasaṅkamitvā atiyācanāya vā viññattibahulatāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhānitāya vā samānasukhadukkhatāya vā na tesam koci vippaṭisāro karaṇīyo, napi tesam mūlakammaṁ parihāpetabbam, sabbathā vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idam, mahārāja, vaggulissa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena dīghanikāyavare lakkhaṇasuttante –

“Suddhāya sīlena sutena buddhiyā, cāgena dhammena bahūhi sādhuhi;

Dhanena dhaññena ca khettavatthunā, puttehi dārehi catuppadehi ca.

“Ñātīhi mittehi ca bandhavehi, balena vaṇṇena sukhena cūbhayam;

Katham na hāyeyyum pareti icchatī, atthasamiddhiñca panābhikañkhatī””ti.

Vagguliṅgapañho sattamo.

8. Jalūkaṅgapañho

8. “Bhante nāgasena, ‘jalūkāya ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, jalūkā yattha allīyati, tattheva dalham allīyitvā ruhiram pivati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yasmiṁ ārammaṇe cittam allīyati, tam ārammaṇam vanṇato ca sañthānato ca disato ca okāsato ca paricchedato ca liṅgato ca nimittato ca dalham patiṭṭhāpetvā tenevārammaṇena vimuttirasamasecanakam pātabbam. Idam, mahārāja, jalūkāya ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena anuruddhena –

“Parisuddhena cittena, ārammaṇe patiṭṭhāya;

Tena cittena pātabbam, vimuttirasamasecana””nti.

Jalūkaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Sappaṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, sappo urena gacchati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paññāya caritabbam, paññāya caramānassa kho, mahārāja, yogino cittam nāye carati, vilakkhaṇam vivajjeti, salakkhaṇam bhāveti. Idam, mahārāja, sappassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sappo caramāno osadham parivajjento carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena duccaritam parivajjentena caritabbam. Idam, mahārāja, sappassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke, vitakketvā aratiṁ uppādayitvā tappitabbam socitabbam cintayitabbam ‘pamādena me divaso vītināmito, na so puna sakkā laddhu’nti. Idam, mahārāja, sappassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā bhallāṭiyajātake dvinnam kinnarānam –

“Mayekarattam vippavasimha ludda, akāmakā aññamaññam sarantā;

Tamekarattam anutappamānā, socāma ‘sā ratti puna nahessatī”ti.

Sappaṅgapañho navamo.

10. Ajagaraṅgapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘ajagarassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, ajagaro mahatimahākāyo bahūpi divase ūnūdaro dīnataro kucchipūram āhāram na labhati, aparipuṇo yeva yāvadeva sarīrayāpanamattakena yāpeti, evameva kho, mahārāja, yogino yogāvacarassa bhikkhācariyappasutassa parapiṇḍamupagatassa paradinnappātikānkhisā sayamgāhappatīviratassa dullabham udaraparipūram āhāram, api ca atthavasikena kulaputtēna cattāro pañca ālope abhuñjītvā avasesam udakena paripūretabbam. Idam, mahārāja, ajagarassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Allam sukkham vā bhuñjanto, na bālham suhito siyā;

Ūnūdaro mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive;

Alam phāsu vihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Ajagaraṅgapañho dasamo.

Sīhavaggo pañcamo.

Tassuddānam –

Kesarī cakkavāko ca, peñāhi gharakapotako;

Ulūko satapatto ca, vagguli ca jalūpikā;

Sappo ajagaro ceva, vaggo tena pavuccatīti.

6. Makkaṭakavaggo

1. Panthamakkaṭakaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘panthamakkaṭakassa ekam aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja,

panthamakkaṭako panthe makkatājālavitānam katvā yadi tattha jālake laggati kimi vā makkhikā vā paṭaṅgo vā, tam gahetvā bhakkhayati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena chasu dvāresu satipatṭhānajālavitānam katvā yadi tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tattheva ghātettabbā. Idam, mahārāja, panthamakkaṭakassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena anuruddhena –

“Cittam niyame chasu dvāresu, satipatṭhānavaruttame;

Kilesā tattha laggā ce, hantabbā te vipassinā””ti.

Panthamakkaṭakaṅgapapañho pathamo.

2. Thanassitatārakaṅgapapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘thanassitatārakassa ekam aṅgam gahetabba’nti yaṁ vadesi, katamaṁ tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, thanassitatārako sadatthe laggati, khīratthiko rodati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbam, sabbattha dhammaññena bhavitabbam, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṁvāse kalyāṇamittasevane. Idam, mahārāja, thanassitatārakassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena dīghanikāyavare parinibbānasuttante –

“Ingham tumhe, ānanda, sāratthe ghaṭatha, sāratthe anuyuñjatha;

Sāratthe appamattā ātāpino pahitattā viharathā””ti.

Thanassitatārakaṅgapapañho dutiyo.

3. Cittakadharakummaṅgapapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘cittakadharakummassa ekam aṅgam gahetabba’nti yaṁ vadesi, katamaṁ tam ekam aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, cittakadharakummo udakabhaya udakaṁ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṁ parivajjanāya āyunā na parihāyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena pamāde bhayadassāvinā bhavitabbam, appamāde gunavisesadassāvinā. Tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmaññā, nibbānassa santike upeti. Idam, mahārāja, cittakadharakummassa ekam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena dhammapade –

“Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassi vā;
Abhabbo parihānāya, nibbānasева santike””ti.

Cittakadharakummaṅgapañho catuttho.

4. Pavanaṅgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘pavanassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, pavanam nāma asucijanam paṭicchādeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paresam aparaddham khalitam paṭicchādetabbam na vivaritabbam. Idam, mahārāja, pavanassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pavanam suññam pacurajanehi, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadītthijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pavanassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pavanam vivittam janasambādharahitam, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pavanassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pavanam santam parisuddham, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbam, nibbutena pahīnamānenā pahīnamakkhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pavanassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, pavanam ariyajanasamsevitam, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbam. Idam, mahārāja, pavanassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena samyuttanikāyavare –

“Pavivittehi ariyehi, pahitattehi jhāyibhi;
Niccam āraddhvīriyehi, pañḍitehi sahāvase””ti.

Pavanaṅgapañho catuttho.

5. Rukkhaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘rukkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, rukkho nāma pupphaphaladharo, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena vimuttipupphasāmaññaphaladhārinā bhavitabbam. Idam, mahārāja, rukkhassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, rukkho upagatānamanuppavīṭhānam janānam chāyam deti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena upagatānamanuppavīṭhānam puggalānam āmisappaṭisandhārena vā dhammadappaṭisanthārena vā paṭisantharitabbam. Idam, mahārāja, rukkhassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, rukkho chāyāvemattam na karoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, coravadhakapaccathikesupi attanipi samasamā mettābhāvanā kātabbā, ‘kinti ime sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānam parihareyyu’nti. Idam, mahārāja, rukkhassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Vadhake devadattamhi, core aṅgulimālake;

Dhanapāle rāhule ca, sabbattha samako munī”ti.

Rukkhaṅgapañho pañcamo.

6. Meghaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘meghassa pañca aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, megho uppannam rajojallam vūpasameti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena uppannam kilesarajojallam vūpasametabbam. Idam, mahārāja, meghassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, megho pathaviyā uṇham nibbāpeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idam, mahārāja, meghassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, megho sabbabījāni viruhāpeti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbasattānam saddham uppādetvā tam saddhābījam tīsu sampattīsu ropetabbam, dibbamānusikāsu sukhasampattīsu

yāvaparamatthanibbānasukhasampatti. Idam, mahārāja, meghassa tatiyām aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, megho ututo samuṭṭhahitvā dharanītalaruhe tiṇarukkhatalatāgumbaosadhivanappatayo parirakkhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yoniso manasikāram nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idam, mahārāja, meghassa catuttham aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, megho vassamāno naditalākapokkharanīyo kandarapadarasarasobbhaudapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammadmeghamabhivassayitvā adhigamakāmānam mānasam paripūrayitabbam. Idam, mahārāja, meghassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Bodhaneyyam janam disvā, satasahasrepi yojane;

Khaṇena upagantvāna, bodheti tam mahāmunī”ti.

Meghaṅgapañho chaṭṭho.

7. Maṇiratanāṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘maṇiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, maṇiratanam ekantaparisuddham, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbam. Idam, mahārāja, maṇiratanassa pathamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, maṇiratanam na kenaci saddhim missīyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhim na missitabbam. Idam, mahārāja, maṇiratanassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, maṇiratanam jātiratanehi yojīyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena uttamavarajātimantehi saddhim saṃvasitabbam, paṭi-pannakaphalaṭṭhasekkhaphalasamaṅgīhi sotāpannasak adāgāmianāgāmiarahantatevi-jjachaṭabhiññasamaṇiratanehi saddhim

saṃvasitabbam. Idam, mahārāja, maṇiratanassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena suttanipāte –

“Suddhā suddhehi saṃvāsam, kappayavho patissatā;

Tato samaggā nipakā, dukkhassantam karissathā”ti.

Maṇiratanapañho sattamo.

8. Māgavikaṅgapañho

8. “Bhante nāgasena, ‘māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, māgaviko appamiddho hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena appamiddhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, māgavikassa pathamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, māgaviko migesu yeva cittam upanibandhati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva cittam upanibandhitabbam. Idam, mahārāja, māgavikassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, māgaviko kālam kammassa jānāti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena paṭisallānassa kālo jānitabbo ‘ayam kālo paṭisallānassa, ayam kālo nikkhamanāyā’ti. Idam, mahārāja, māgavikassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, māgaviko migam disvā hāsamabhijaneti ‘imam lacchāmī’ti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiramitabbam, hāsamabhijanetabbam ‘uttariṁ visesamadhidhigacchissāmī’ti. Idam, mahārāja, māgavikassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja therena mogharājena –

“Ārammaṇe labhitvāna, pahitattena bhikkhunā;

Bhiyyo hāso janetabbo, adhigacchissāmi uttari””nti.

Māgavikaṅgapañho atṭhamo.

9. Bālisikaṅgapañho

9. “Bhante nāgasena, ‘bālisikassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, bālisiko bālisena macche uddharati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nāñena uttarim sāmaññaphalāni uddharitabbāni. Idam, mahārāja, bālisikassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, bālisiko parittakam vadhitvā vipulam lābhāmadhigacchat, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattam pariccajitatbbam. Lokāmisamattam, mahārāja, pariccajītvā yogī yogāvacaro vipulam sāmaññaphalam adhigacchat. Idam, mahārāja, bālisikassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena rāhulena –

““Suññatañcānimittañca, vimokkhañcāppañihitam;

Caturo phale chaṭabhiññā, cajitvā lokāmisam labhe””ti.

Bālisikaṅgapapañho navamo.

10. Tacchakaṅgapapañho

10. “Bhante nāgasena, ‘tacchakassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, tacchako kālasuttam anulometvā rukkham tacchat, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena jinasāsanamanulomayitvā sīlapathaviyam patiṭṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsim gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam, mahārāja, tacchakassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, tacchako pheggum apaharitvā sāramādiyati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sassatam ucchedam tam jīvam tam sarīram aññam jīvam aññam sarīram taduttamam aññaduttamam akatamabhabbam apurisakāram abrahmacariyavāsam sattavināsam navasattapātubhāvam saṅkhārasassatabhāvam yo karoti, so paṭisamvedeti, añño karoti, añño paṭisamvedeti, kammaphaladassanā ca kiriyaphaladitthi ca iti evarūpāni ceva aññāni ca vivādapatthāni apanetvā saṅkhārānam sabhāvam paramasuññataṁ nirñhanijīvataṁ accantaṁ suññataṁ ādiyitabbam. Idam, mahārāja, tacchakassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena suttanipāte –

““Kāraṇḍavam niddhamatha, kasambum apakassatha;

Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānīne.

“Niddhamitvāna pāpicche, pāpaācāragocare;
Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā;
Tato samaggā nipakā, dukkhassantam karissathā””ti.

Tacchakaṅgapañho dasamo.

Makkaṭakavaggo chaṭṭho.

Tassuddānam –

Makkaṭo dārako kummo, vanam rukkho ca pañcamo;
Megho maṇi māgaviko, bālisī tacchakena cāti.

7. Kumbhavaggo

1. Kumbhaṅgapañho

1. “Bhante nāgasena, ‘kumbhassa ekaṃ aṅgam gahetabba’nti yam vadesi, katamam tam ekaṃ aṅgam gahetabba”nti? “Yathā, mahārāja, kumbho sampaṇṇo na saṇati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena āgame adhigame pariyattiyaṃ sāmaññe pāramim patvā na saṇitabbam, na tena māno karaṇīyo, na dabbo dassetabbo, nihatamānena nihatadabbena bhavitabbam, ujukena amukharena avikathinā. Idam, mahārāja, kumbhassa ekaṃ aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena suttanipāte –

“Yadūnakam tam saṇati, yam pūram santameva tam;
Aḍḍhakumbhūpamo bālo, rahado pūrova paṇḍito””ti.

Kumbhaṅgapañho paṭhamo.

2. Kālāyasaṅgapañho

2. “Bhante nāgasena, ‘kālāyasassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja,

kālāyaso supīto vamati , evameva kho, mahārāja, yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikārena apītam vamati. Idam, mahārāja, kālāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, kālāyaso sakiṁ pītam udakam na vamati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yo sakiṁ uppanno pasādo, na puna so vamitabbo ‘ulāro so bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho’ti. ‘Rūpaṁ aniccām, vedanā aniccā, saññā aniccā, saṅkhārā aniccā, viññānam aniccati yaṁ sakiṁ uppannam nāṇam, na puna tam vamitabbam. Idam, mahārāja, kālāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devātidevena –

“Dassanamhi parisodhito naro, ariyadhamme niyato visesagū;
Nappavedhati anekabhāgaso, sabbaso ca mukhabhāvameva
so”ti.

Kālāyasaṅgapapañho dutiyo.

3. Chattaṅgapapañho

3. “Bhante nāgasena, ‘chattassa tīni aṅgāni gahetabbānī’ti yaṁ vadesi, katamāni tāni tīni aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, chattam upari muddhani carati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena kilesānam upari muddhani carena bhavitabbam. Idam, mahārāja, chattassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, chattam muddhanupatthambhaṁ hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhenā bhavitabbam. Idam, mahārāja, chattassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, chattam vātātapameghavuṭṭhiyo paṭihanati, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena nānāvidhadītihiputhusasamanaṁ abrāhmaṇānaṁ matavātatividhaggisantāpakilesavuṭṭhiyo paṭhantabbā. Idam, mahārāja, chattassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputtena dhammasenāpatinā –

“Yathāpi chattam vipulam, acchiddam thirasamhitam;

Vātātapam nivāreti, mahatī meghavuṭṭhiyo.

““Tatheva buddhaputtopi, sīlachattadharo suci;

Kilesavuṭṭhim vāreti, santāpatividhaggayo””ti.

Chattaṅgapañho tatiyo.

4. Khettaṅgapañho

4. “Bhante nāgasena, ‘khettassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti? “Yathā, mahārāja, khettam mātikāsampannam hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sucaritavattappaṭivattamātikāsampannena bhavitabbam. Idam, mahārāja, khettassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, khettam mariyādāsampannam hoti, tāya ca mariyādāya udakaṁ rakkhitvā dhaññam paripāceti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sīlahirimariyādāsampannena bhavitabbam, tāya ca sīlahirimariyādāya sāmaññam rakkhitvā cattāri sāmaññaphalāni gahetabbāni. Idam, mahārāja, khettassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, khettam uṭṭhānasampannam hoti, kassakassa hāsajanakam appampi bījam vuttam bahu hoti, bahu vuttam bahutaram hoti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena uṭṭhānasampannena vipulaphaladāyinā bhavitabbam, dāyakānam hāsajanakena bhavitabbam, yathā appam dinnam bahu hoti, bahu dinnam bahutaram hoti. Idam, mahārāja, khettassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena upālinā vinayadharena –

““Khettūpamena bhavitabbam, uṭṭhānavipuladāyinā;

Esa khettavaro nāma, yo dadāti vipulam phala””nti.

Khettaṅgapañho catuttho.

5. Agadaṅgapañho

5. “Bhante nāgasena, ‘agadassa dve aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānī”ti. “Yathā, mahārāja, agade kimī na saṇṭhahanti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena mānase kilesā

na sañṭhapetabbā. Idam, mahārāja, agadassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, agado daṭṭhaphuṭṭhadiṭṭhaasitapītakhāyitasāyitam sabbam visam paṭhanati, evamevakho, mahārāja, yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhivisam sabbam paṭhanitabbam. Idam, mahārāja, agadassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, bhagavatā devatidevena –

“Saṅkhārānam sabhāvattham, daṭṭhukāmena yoginā;

Agadeneva hotabbaṁ, kilesavisanāsane””ti.

Agadaṅgapañho pañcamo.

6. Bhojanaṅgapañho

6. “Bhante nāgasena, ‘bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānī””ti? “Yathā, mahārāja, bhojanam sabbasattānam upatthambho, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam, mahārāja, bhojanassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam balam vadḍheti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena puññavadḍhiyā vadḍhitabbam. Idam, mahārāja, bhojanassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam, mahārāja, bhojanassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena mahāmoggallānena –

“Samyamena niyamena, sīlēna paṭipattiyyā;

Pathitena bhavitabbam, sabbalokassa yoginā””ti.

Bhojanaṅgapañho chaṭṭho.

7. Issāsaṅgapañho

7. “Bhante nāgasena, ‘issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbānī’ti yam vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbānī””ti? “Yathā, mahārāja, issāso

sare pātayanto ubho pāde pathaviyam dalham patiṭṭhāpeti, jaṇnuavekallam karoti, sarakalāpaṁ kaṭisandhimhi ṭhāpeti, kāyam upatthaddham karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānam āropeti, muṭṭhim pīlayati, aṅguliyo nirantaram karoti, gīvam paggañhāti, cakkhūni mukhañca pidahati, nimittam ujum karoti, hāsamuppādeti ‘vijjhissāmī’ti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sīlapathaviyam vīriyapāde patiṭṭhāpetabbam, khantisoraccam avekallam kātabbam, saṃvare cittam ṭhāpetabbam, samyamaniyame attā upanetabbo, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittam nirantaram kātabbam, vīriyam paggahetabbam, cha dvārā pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsamuppādetabbam ‘sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmī’ti. Idam, mahārāja, issāsassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, issāso ālakam pariharati vaṇkajimhakuṭilanārācassa ujukaraṇāya. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena imasmim kāye satipatṭhānaālakam pariheritabbam vaṇkajimhakuṭilacittassa ujukaraṇāya. Idam, mahārāja, issāsassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, issāso lakkhe upāseti, evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena imasmim kāye upāsitabbam. Katham mahārāja yoginā yogāvacarena imasmim kāye upāsitabbam? Aniccato upāsitabbam, dukkhato upāsitabbam, anattato upāsitabbam, rogato...pe... gaṇdato...pe... sallato...pe... aghato...pe... ābādhato...pe... parato...pe... palokato...pe... ītito...pe... upaddavato...pe... bhayato...pe... upasaggato...pe... calato...pe... pabhaṅguto...pe... addhuvato...pe... atāṇato...pe... aleñato...pe... asaraṇato...pe... rittato...pe... tucchato...pe... suññato...pe... ādīnavato...pe... vipariṇāmadhammato...pe... asārato ...pe... aghamūlato...pe... vadhekato...pe... vibhavato...pe... sāsavato...pe... saṅkhatato...pe... mārāmisato...pe... jātidhammato...pe... jarādhammato...pe... byādhidhammato...pe... marañadhammato...pe... sokadhammato...pe... paridevadhammato...pe... upāyāsadhammato...pe... saṅkilesadhammato...pe... evam kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena imasmim kāye upāsitabbam. Idam, mahārāja, issāsassa tatiyanam aṅgam gahetabbam.

“Puna caparam, mahārāja, issāso sāyam pātam upāsatati. Evameva kho, mahārāja, yoginā yogāvacarena sāyam pātam ārammaṇe upāsitabbam. Idam, mahārāja, issāsassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam, mahārāja, therena sāriputta dhammasenāpatinā –

“Yathā issāsako nāma, sāyaṁ pātam upāsati;
Upāsanam ariñcanto , labhate bhattavetanaṁ.
“Tatheva buddhaputtopi, karoti kāyupāsanam;
Kāyupāsanam ariñcanto, arahattamadhgacchatī”ti.

Issāsaṅgapañho sattamo.

Kumbhavaggo sattamo .

Tassuddānam –

Kumbho ca kālāyaso ca, chattam khettañca agado;
Bhojanena ca issāso, vuttam dāni vidūhīti.

Opammakathāpañho niṭṭhito.

Nigamanam

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapati maṇḍitesu dvāsaṭṭhiadhikā dvesatā imasmim potthake āgatā milindapañhā samattā, anāgatā ca pana dvācattālīsā honti, āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catūhi adhikā tisatapañhā honti, sabbāva milindapañhāti saṅkham gacchanti.

Rañño ca therassa ca pucchāvisajjanāvasāne caturāśītisatasahassayojanabahalā udaka pariyantam katvā ayaṁ mahāpathavī chadhā kampittha, vijjullatā nicchariṁsu, devatā dibba pupphavassam pavassiṁsu, mahābrahmā sādhukāramadāsi, mahāsamuddakucchiyaṁ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahosi, iti so milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjaliṁ pañāmetvā vandim̄su.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkaṅkho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjāsu paṭipadāiriyāpathesu ca ativiya pasanno vissatto nirālayo nihatamānathambho uddhaṭadāṭho viya bhujagindo evamāha “sādhu, bhante nāgasena, buddhavisayo pañho tayā visajjito, imasmim buddhasāsane ṭhāpetvā dhammasenāpatim sāriputtatheram

añño tayā sadiso pañhavisajjane natthi, khamatha, bhante nāgasena, mama accayam, upāsakam mām, bhante nāgasena, dhāretha ajjatagge pāñupetam saraṇam gata”nti.

Tadā rājā saha balakāyehi nāgasenattheram payirupāsitvā milindam nāma vihāram kāretvā therassa niyyātētvā catūhi pacceyehi nāgasenam koṭisatehi bhikkhūhi saddhiṁ paricari, punapi therassa paññāya pasīditvā puttassa rajjam niyyātētvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā vipassanam vaddhetvā arahattam pāpuṇi, tena vuttam –

“Paññā pasatthā lokasmiṁ, katā saddhammaṭṭhitiyā;

Paññāya vimatiṁ hantvā, santim papponti paṇḍitā.

Yasmiṁ khandhe ṭhitā paññā, sati tattha anūnakā;

Pūjā visesassādhāro, aggo sethō anuttaro;

Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam hitamattano ;

Paññavantambhipūjeyya, cetiyam viya sādaro”ti .

Laṅkāyam doṇinagare, vasatā doṇināminā;

Mahātherena lekhitvā, suṭṭhapitam yathāsutam;

Milindarājapañho ca, nāgasenavavisajjanam;

Milindo hi mahāpañño, nāgaseno supaṇḍito;

Iminā puññakamma, ito gacchāmi tussitam;

Metteyyamnāgate passe, suṇeyyam dhammaduttamanti.

Milindapañho niṭṭhito.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Petakopadesapāli

1. Ariyasaccappakāsanapathamabhūmi

Namo sammāsambuddhānam paramatthadassīnam

Sīlādiguṇapāramippattānam.

1. Duve hetū duve paccayā sāvakassa sammādiṭṭhiyā uppādāya – parato ca ghoso saccānusandhi, ajjhattañca yoniso manasikāro. Tattha katamo parato ghoso? Yā parato desanā ovādo anusāsanī saccakathā saccānulomo. Cattāri saccāni – dukkham samudayo nirodho maggo. Imesañ catunnam saccānam yā desanā sandassanā vivarañā vibhajanā uttānikiriyā pakāsanā – ayam vuccati saccānulomo ghosoti.

2. Tattha katamo ajjhattam yoniso manasikāro?

Ajjhattam yoniso manasikāro nāma yo yathādesite dhamme bahiddhā ārammaṇam anabhinīharitvā yoniso manasikāro – ayam vuccati yoniso manasikāro.

Tamākāro yoniso dvāro vidhi upāyo. Yathā puriso sukkhe kaṭṭhe vigatasnehe sukkhāya uttarāraniyā thale abhimanthamānam bhabbo jotissa adhigamāya. Tam kissa hetu. Yoniso aggissa adhigamāya. Evamevassa yamidañ dukkhasamudayanirodhamaggānam aviparītadhammadesanām manasikaroti – ayam vuccati yoniso manasikāro.

Yathā tisso upamā pubbe assutā ca assutapubbā ca paṭibhanti. Yo hi koci kāmesu avītarāgoti...pe... duve upamā ayoniso kātabbā pacchimesu vuttam. Tattha yo ca parato ghoso yo ca ajjhattam yoniso manasikāro – ime dve paccayā. Parato ghosena yā uppajjati paññā – ayam vuccati sutamayī paññā. Yā ajjhattam yoniso manasikārena uppajjati paññā – ayam vuccati cintāmayī paññāti. Imā dve paññā veditabbā. Purimakā ca dve paccayā. Ime dve hetū dve paccayā sāvakassa sammādiṭṭhiyā uppādāya.

3. Tattha parato ghosassa saccānusandhissa desitassa attham̄ avijānanto atthappaṭisamvēdī bhavissatīti netam̄ t̄hānam̄ vijjati. Na ca atthappaṭisamvēdī yoniso manasikarissatīti netam̄ t̄hānam̄ vijjati. Parato ghosassa saccānusandhissa desitassa attham̄ vijānanto atthappaṭisamvēdī bhavissatīti t̄hānametam̄ vijjati. Atthappaṭisamvēdī ca yoniso manasikarissatīti t̄hānametam̄ vijjati. Esa hetu etam̄ ārammaṇam̄ eso upāyo sāvakassa niyyānassa, natthañño. Soyañ na ca suttassa atthavijānanāya saha yutto nāpi ghosānuyogena parato ghosassa attham̄ avijānantena sakkā uttarimanussadhammam̄ alamariyaññāṇadassanaṁ adhigantum̄, tasmā nibbāyitukāmena sutamayena atthā pariyesitabbā. Tattha pariyesanāya ayam̄ anupubbī bhavati sołasa hārā, pañca nayā, atthārasa mūlapadāni.

Tatthāyam̄ uddānagāthā

Solasarahārā nettī, pañcanayā sāsanassa pariyeṭṭhi;
Atthārasamūlapadā, kaccāyanagottaniddiṭṭhā.

4. Tattha katame sołasa hārā?

Desanā vicayo yutti padaṭṭhānam̄ lakkhaṇam̄ catubyūho āvaṭṭo vibhatti parivattano vevacano paññatti otaraṇo sodhano adhiṭṭhāno parikkhāro samāropano – ime sołasa hārā.

Tattha uddānagāthā

Desanā vicayo yutti, padaṭṭhāno ca lakkhaṇo ;
Catubyūho ca āvaṭṭo, vibhatti parivattano.

Vevacano ca paññatti, otaraṇo ca sodhano;
Adhiṭṭhāno parikkhāro, samāropano sołaso – ;

5. Tattha katame pañca nayā?

Nandiyāvaṭṭo tipukkhalo sīhavikkīlito disālocano aṅkusoti.

Tattha uddānagāthā

Paṭhamo nandiyāvaṭṭo, dutiyo ca tipukkhalo;

Sīhavikkīlito nāma, tatiyo hoti so nayo.

Disālocanamāhaṁsu, catuttho nayalañjako;

Pañcamo añkuso nāma , sabbe pañca nayā gatā.

6. Tattha katamāni atṭhārasa mūlapadāni?

Avijjā taṇhā lobho doso moho subhasaññā sukhasaññā niccasaññā attasaññā samathovipassanā alobho adoso amoho asubhasaññā dukkhasaññā aniccasāññā anattasaññā, imāni atṭhārasa mūlapadāni. Tattha nava padāni akusalāni yattha sabbam akusalam̄ samosarati. Nava padāni kusalāni yattha sabbam kusalam̄ samosarati.

Katamāni nava padāni akusalāni yattha sabbam akusalam̄ samosarati?

Avijjā yāva attasaññā, imāni nava padāni akusalāni, yattha sabbam akusalam̄ samosarati.

Katamāni nava padāni kusalāni yattha sabbam kusalam̄ samosarati?

Samatho yāva anattasaññā, imāni nava padāni kusalāni yattha sabbam kusalam̄ samosarati. Imāni atṭhārasa mūlapadāni.

Tattha imā uddānagāthā

Taṇhā ca avijjā lobho, doso tatheva moho ca;

Cattāro ca vipallāsā, kilesabhūmi nava padāni.

Ye ca satipatṭhānā samatho, vipassanā kusalamūlam;

Etam sabbam kusalam̄, indriyabhūmi navapadāni.

Sabbam kusalam̄ navahi padehi yujjati, navahi ceva akusalam̄;

Ekake nava mūlapadāni, ubhayato atṭhārasa mūlapadāni.

Imesaṁ atṭhārasannam̄ mūlapadānam̄ yāni nava padāni akusalāni, ayam dukkhasamudayo; yāni nava padāni kusalāni, ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā. Iti samudayassa dukkham̄ phalam̄, dukkhanirodhagāminiyā

paṭipadāya nirodham phalam. Imāni cattāri ariyasaccāni bhagavatā bārāṇasiyam desitāni.

7. Tattha dukkhassa ariyasaccassa aparimāṇāni akkharāni padāni byañjanāni ākārāni niruttiyo niddesā desitā etassevatthassa saṅkāsanāya pakāsanāya vivaraṇāya vibhajanāya uttānīkammatāya paññāpanāyatī yā evam sabbesaṁ saccānam. Iti ekamekaṁ saccam aparimāṇehi akkharapadabyañjanaākāraniruttiniddesehi pariyesitabbam, tañca byañjanam atthaputhuttena pana attheva byañjanaputhuttena.

Yo hi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evam vadeyya “aham idam dukkham paccakkhāya aññam dukkham paññapessāmī”ti tassa tam vācāvatthukamevassa pucchito ca na sampāyissati. Evam saccāni. Yañca rattim bhagavā abhisambuddho, yañca rattim anupādāya parinibbuto, ethantare yam kiñci bhagavatā bhāśitam suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammaṁ vedallam, sabbam tam dhammacakkam pavattitam. Na kiñci buddhānam bhagavantānam dhammadesanāya dhammacakkato bahiddhā, tassa sabbam suttam ariyadhammesu pariyesitabbam. Tattha pariggaṇhanāya ālokasabhāni cattāri ariyasaccāni thāvarāni imāni.

Tattha katamaṁ dukkham? Jāti jarā byādhi maraṇam saṃkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā. Tatthāyaṁ lakkhaṇānideso, pātubhāvalakkhaṇā jāti, paripākalakkhaṇā jarā, dukkhadukkhatālakkhaṇo byādhi, cutilakkhaṇam maraṇam, piyavippayogavipariṇāmaparitāpanalakkhaṇo soko, lālappanalakkhaṇo paridevo, kāyasampīlanalakkhaṇam dukkham, cittasampīlanalakkhaṇam domanassam, kilesaparidahanalakkhaṇo upāyāso, amanāpasamodhānalakkhaṇo appiyasampayogo, manāpavinābhāvalakkhaṇo piyavippayogo, adhippāyavivattanalakkhaṇo alābho, apariññālakkhaṇā pañcupādānakkhandhā, paripākacutilakkhaṇam jarāmaraṇam, pātubhāvacutilakkhaṇam cutopapatti, paṭisandhinibbattanalakkhaṇo samudayo, samudayaparijahanalakkhaṇo nirodho, anusayasamuccedalakkhaṇo maggo. Byādhilakkhaṇam dukkham, sañjānanalakkhaṇo samudayo, niyyānikalakkhaṇo maggo, santilakkhaṇo nirodho. Appaṭisandhibhāvanirodhalakkhaṇā anupādisesā nibbānadhatu, dukkhañca samudayo ca, dukkhañca nirodho ca, dukkhañca maggo ca, samudayo ca dukkhañca, samudayo ca nirodho ca, samudayo ca maggo ca, nirodho ca samudayo ca, nirodho ca dukkhañca, nirodho ca maggo ca, maggo ca nirodho ca, maggo ca samudayo ca, maggo ca dukkhañca.

8. Tatthimāni suttāni.

“Yamekarattim paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo;

Abbhūṭhitova so yāti, sa gaccham na nivattatī”ti.

Aṭṭhimā, ānanda, dānupapattiyo ekuttarike suttam – ayam jāti.

Tattha katamā jarā?

Acaritvā brahmacariyam, aladdhā yobbane dhanam;

Jīṇakoñcāva jhāyanti, khīṇamaccheva pallale.

Pañca pubbanimittāni devesu – ayam jarā.

Tattha katamo byādhi?

Sāmam tena kuto rāja, tuvampi jarāyanti vedesi;

Khattiya kammassa phalo, loko na hi kammam panayati.

Tayo gilānā – ayam byādhi.

Tattha katamam maraṇam?

Yathāpi kumbhakārassa, katam mattikabhājanam;

Khuddakañca mahantañca, yam pakkam yañca āmakañ;

Sabbam bhedanapariyantam, evam maccāna jīvitam.

Mamāyite passatha phandamāne , maccheva appodake khīṇasote;

Etampi disvā amamo careyya, bhavesu āsattimakubbamāno.

Udakappanasuttam – idam maraṇam.

Tattha katamo soko?

Idha socati pecca socati, pāpakārī ubhayattha socati;

So socati so vihaññati, disvā kammakiliññhamattano .

Tīni duccaritāni – ayam soko.

Tattha katamo paridevo?

Kāmesu giddhā pasutā pamūlhā, avadāniyā te visame niviññhā;

Dukkhūpanītā paridevayanti, kiñsu bhavissāma ito cutāse.

Tisso vipattiyo – ayam paridevo.

Tattha katamam dukkham?

Sataññā asi ayosañkū , sabbe paccattavedanā;

Jalitā jātavedāva, accisañghasamākulā.

Mahā vata so parilāho samyuttake suttam saccasamyutttesu – idam dukkham.

Tattha katamam domanassam?

Sankaphehi pareto so, kapaño viya jhāyati;

Sutvā paresam nigghosam, mañku hoti tathāvidho.

Dveme tapanīyā dhammā – idam domanassam.

Tattha katamo upāyāso?

Kammārānam yathā ukkā, anto ḍayhati no bahi;

Evaññ ḍayhati me hadayañ, sutvā nibbattamambujañ.

Tayo aggī – ayam upāyāso.

Tattha katamo appiyasampayogo?

Ayasāva malam samuññhitam, tatuññhāya tameva khādati;

Evaññ atidhonacārinam, sāni kammāni nayanti duggatim.

Dveme tathāgatam abbhācikkhanti, ekuttarike suttam dukesu – ayam appiyasampayogo.

Tattha katamo piyavippayogo?

Supinena yathāpi saṅgatam, paṭibuddho puriso na passati;

Evampi piyāyitam janam, petam kālañkataṁ na passati.

Te devā cavanadhammam veditvā tīhi vācāhi anusāsanti. Ayam piyavippayogo.

Yampiccham na labhati, tisso māradhītaro;

Tassa ce kāmayānassa , chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppati.

Saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā.

Cakkhu sotañca ghānañca, jivhā kāyo tato manam;

Ete lokāmisā ghorā, yattha sattā puthujjanā.

Pañcime bhikkhave khandhā – idam dukkham.

Tattha katamā jarā ca maraṇañca?

Appam vata jīvitam idam, oram vassasatāpi mīyate ;

Atha vāpi akiccham jīvitam, atha kho so jarasāpi mīyate.

Samyuttake pasenadisaṁyuttake suttam ayyikā me kālañkatā – ayam jarā ca maraṇañca.

Tattha katamā cuti ca upapatti ca?

“Sabbe sattā marissanti, maraṇantam hi jīvitam;

Yathākammaṁ gamissanti, attakammaphalūpagā”ti . –

Ayaṁ cuti ca upapatti ca.

Imehi suttehi ekasadisehi ca aññehi navavidham suttam tam anupaviṭṭhehi lakkhaṇato dukkham ñatvā sādhāraṇañca asādhāraṇañca dukkham ariyasaccam niddisitabbam. Gāthāhi gāthā anuminittabbā, byākaraṇehi vā byākaraṇam – idam dukkham.

9. Tattha katamo dukkhasamudayo?

Kāmesu sattā kāmasaṅgasattā , samyojane vajjamapassamānā;

Na hi jātu samyojanasaṅgasattā, ogham tareyyum vipulam mahantam.

Cattāro āsavā suttam – ayam dukkhasamudayo.

Tattha katamo dukkhanirodho?

Yamhi na māyā vasatī na māno,

Yo vītalobho amamo nirāso,

Panuṇṇakodho abhinibbutatto;

So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhu.

Dvemā vimuttiyo, rāgavirāgā ca cetovimutti; avijjāvirāgā ca paññāvimutti – ayam nirodho.

Tattha katamo maggo?

Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā;

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, mārassetam pamohanaṁ.

Sattime, bhikkhave, bojjhaṅgā – ayam maggo.

Tattha katamāni cattāri ariyasaccāni?

“Ye dhammā hetuppabhavā, tesam hetum tathāgato āha;

Tesañca yo nirodho, evamvādī mahāsamaṇo”ti.

Hetuppabhavā dhammā dukkham, hetusamudayo, yam bhagavato

vacanam. Ayam dhammo yo nirodho, ye hi keci samyojaniyesu dhammesu assadānupassino viharanti. Kilesā taṇhā pavaḍḍhati, taṇhāpaccayā upādānam...pe... evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Tattha yam samyojanam – ayam samudayo. Ye samyojaniyā dhammā ye ca sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti – idam dukkham. Yā samyojaniyesu dhammesu ādīnavānupassanā – ayam maggo. Parimuccati jātiyā jarāya byādhīhi marañehi sokehi paridevehi yāva upāyāsehi – idam nibbānaṃ. Imāni cattāri saccāni.

Tattha katamā anupādisesā nibbānadadhātu?

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, tam hi vā natthi yena nam paññaapeyya;

Sabbasaṅgānam samūhatattā vidū, sitā vādasatassu sabbe.

Samyuttake godhikasamyuttam.

Imāriasādhāraṇānisuttāni. Yahimyahim saccāniniddiṭṭhāni, tahimtahim saccalakkhaṇato otāretvā aparimāṇehi byañjanehi so attho pariyesitabbo. Tattha athānuparivatti byañjanena puna byañjanānuparivatti atthena tassa ekamekassa aparimāṇāni byañjanāni imehi suttehi yathānikkhittehi cattāri ariyasaccāni niddisitabbāni. Pañcanikāye anupavīṭṭhāhi gāthāhi gāthā anuminitabbā, byākaraṇena byākaraṇam. Imāni asādhāraṇāni suttāni.

Tesam imā uddānagāthā

Yamekarattim paṭhamam, aṭṭha dānūpapattiyo;

Pañca pubbanimittāni, khīṇamacchaṇva pallalam.

Sāmaṇ tena kuto rāja, tayo devā gilānakā;

Yathāpi kumbhakārassa, yathā nadidakappanam.

Idha socati pecca socati, tīṇi duccaritāni ca;

Kāmesu giddhā pasutā, yāva tisso vipattiyo.

Sataṃ āsi ayosaṅkū, pariḷāho mahattaro;

Sankappehi pareto so, tattha tapaniyehi ca.

Kammārānam yathā ukkā, tayo aggī pakāsitā;
 Ayato malamuppannam, abbhakkhānam tathāgate.

 Tividham devānusāsanti, supinena saṅgamo yathā;
 Tisso ceva māradhītā, sallaviddhova ruppati.

 Cakkhu sotañca ghānañca, pañcakkhandhā pakāsitā;
 Appam vata jīvitam idam, ayyikā me mahallikā.

 Sabbe sattā marissanti, upapatti cuticayam;
 Kāmesu sattā pasutā, āsavehi catūhi ca.

 Yamhi na māyā vasati, dvemā cetovimuttiyo;
 Eseva maggo natthañño, bojjhañgā ca sudesitā.

 Atthañgatassa na pamāṇamatthi, godhiko parinibbuto;
 Ye dhammā hetuppabhavā, samyojanānupassino.

 Imā dasa tesam uddānagāthā.

10. Tatthimāni sādhāraṇāni suttāni yesu suttesu sādhāraṇāni saccāni desitāni anulomampi paṭilomampi vomissakampi. Tattha ayam ādi.

Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
 Vivicchā pamādā nappakāsatī;
 Jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhayam.

Tattha yā avijjā ca vivicchā ca, ayam samudayo. Yam mahabbhayam, idam dukkham. Imāni dve saccāni – dukkhañca samudayo ca. “Samyojanam samyojaniyā ca dhammā”ti samyuttake cittasamyuttakesu byākaraṇam. Tattha yam samyojanam, ayam samudayo. Ye samyojaniyā dhammā, idam dukkham. Imāni dve saccāni – dukkhañca samudayo ca.

Tattha katamam dukkhañca nirodho ca?

Ucchinnabhavatañhassa, netticchinnassa bhikkhuno;

Vikkhīṇo jātisam̄sāro, natthi dāni punabbhavo.

Yañ cittam̄, idam̄ dukkham̄. Yo bhavatañhāya upacchedo, ayam̄ dukkhanirodho. Vikkhīṇo jātisam̄sāro, natthi dāni punabbhavoti niddeso. Imāni dve saccāni – dukkhañca nirodho ca. Dvemā, bhikkhave, vimuttiyo; rāgavirāgā ca cetovimutti, avijjāvirāgā ca paññāvimutti. Yañ cittam̄, idam̄ dukkham̄. Yā vimutti, ayam̄ nirodho. Imāni dve saccāni – dukkhañca nirodho ca.

Tattha katamam̄ dukkhañca maggo ca?

Kumbhūpamañ kāyamimam̄ viditvā, nagarūpamam̄ cittamidam̄ ṭhapetvā;

Yodhetha māram̄ paññāvudhena, jitañca rakkhe anivesano siyā.

Tattha yañca kumbhūpamo kāyo yañca nagarūpamam̄ cittam̄, idam̄ dukkham̄. Yañ paññāvudhena māram̄ yodhethāti ayam̄ maggo. Imāni dve saccāni. Yañ, bhikkhave, na tumhākam̄, tam̄ pajahitabbam̄. Yā samyojanā, ayam̄ maggo. Ye te dharmā anattaniyā pahātabbā, rūpam̄ yāva viññāṇam̄, idam̄ dukkhañca maggo ca.

Tattha katamam̄ dukkhañca samudayo ca nirodho ca?

Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā;

Piyam̄ paṭiccappabhavanti ete, piye asante na bhavanti ete.

Ye sokaparidevā, yañ ca anekarūpam̄ dukkham̄, yañ pemato bhavati, idam̄ dukkham̄. Yañ pemam̄, ayam̄ samudayo. Yo tattha chandarāgavinayo piyassa akiriyā, ayam̄ nirodho. Imāni tīṇi saccāni. Timbaruko paribbājako pacetti “sayam̄katam̄ param̄kata”nti. Yathesā vīmam̄sā, idam̄ dukkham̄. Yā ete dve ante anupagamma majjhimā paṭipadā avijjāpaccayā saṅkhārā yāva jātipaccayā jarāmarañam̄, idampi dukkhañca samudayo ca. Viññāṇam̄ nāmarūpam̄ salāyatanañ phasso vedanā bhavo jāti jarāmarañam̄, idam̄ dukkham̄. Avijjā saṅkhārā tanhā upādānam̄, ayam̄ samudayo. Iti idam̄ sayam̄katam̄ vīmamseyyāti yañca paṭiccasamuppāde dukkham̄, idam̄ eso samudayo niddiṭṭho. Avijjānirodhā saṅkhāranirodho ca yāva ca jarāmarañanirodhoti ayam̄ nirodho. Imāni tīṇi saccāni dukkhañca samudayo

ca nirodho ca.

11. Tattha katamam dukkhañca samudayo ca maggo ca?

“Yo dukkhamaddakkhi yatonidānam, kāmesu so jantu katham nameyya;

Kāmā hi loke saṅgāti ñatvā, tesam satīmā vinayāya sikkhe”ti.

Yo dukkhamaddakkhi, idam dukkham. Yato bhavati, ayam samudayo. Sandiṭṭham yato bhavati yāva tassa vinayāya sikkhā, ayam maggo. Imāni tīṇi saccāni.

Ekādasasāṅguttaresu gopālakopamasuttam.

Tattha yāva rūpasaññuttā yañca salāyatanañ yathā vañam paṭicchādeti yañca tittham yathā ca labhati dhammūpasañhitam ulāram pītipāmojjam catubbidham ca attabhāvato ca vatthu, idam dukkham. Yāva āsātikam hāretā hoti, ayam samudayo. Rūpasaññuttā āsātakaharañam vañapaṭicchādanam vīthiññutā gocarakusalañca, ayam maggo. Avasesā dhammā atthi hetū atthi paccayā atthi nissayā sāvasesadohitā anekapūjā ca kalyāñamittatappaccayā dhammā vīthiññutā ca hetu, imāni tīṇi saccāni.

Tattha katamam dukkhañca maggo ca nirodho ca?

Sati kāyagatā upaṭṭhitā, chasu phassāyatanesu sañvuto ;

Satatañ bhikkhu samāhito, jaññā nibbānamattano.

Tattha yā ca kāyagatā sati yañca salāyatanañ yattha sabbañcetam dukkham. Yā ca kāyagatā sati yo ca sīlasaṁvaro yo ca samādhi yattha yā sati, ayam paññākkhandho. Sabbampi sīlakkhandho samādhikkhandho, ayam maggo. Evañvihārinā ñātabbam nibbānam. Ayam nirodho, imāni tīṇi saccāni. Sīle patiṭṭhāya dve dhammā bhāvetabbā samatho ca vipassanā ca. Tattha yam cittasahajātā dhammā, idam dukkham. Yo ca samatho yā ca vipassanā, ayam maggo. Rāgavirāgā ca cetovimutti, avijjāvirāgā ca paññāvimutti, ayam nirodho. Imāni tīṇi saccāni.

Tattha katamo samudayo ca nirodho ca?

Āsā ca pīhā abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā;

Aññānamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlikā.

Aññānamūlappabhavāti purimakehi samudayo. Sabbā mayā byantikatā samūlikāti nirodho. Imāni dve saccāni. Catunnam dhammānam ananubodhā appaṭivedhā vitthārena kātabbam. Ariyassa sīlassa samādhino paññāya vimuttiyā. Tattha yo imesam catunnam dhammānam ananubodhā appaṭivedhā, ayam samudayo. Paṭivedho bhavanettiyā, ayam nirodho. Ayam samudayo ca nirodho ca.

Tattha katamo samudayo ca maggo ca?

Yāni sotāni lokasmīm, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇam;

Sotānam samvaram brumi, paññāyete pidhīyare.

Yāni sotānti ayam samudayo. Yā ca paññā yā ca sati nivāraṇam pidhānañca, ayam maggo. Imāni dve saccāni. Sañcetaniyam puttām dañhanemiyānākāro chahi māsehi niddiṭṭho. Tattha yam kāyam kāyakammañ savāñkam sadosam sakasāvam yā savāñkatā sadosatā sakasāvatā, ayam samudayo. Evam vacīkammam manokammam avañkam adosam akasāvam, yā avañkatā adosatā akasāvatā, ayam maggo. Evam vacīkammam manokammañ. Imāni dve saccāni samudayo ca maggo ca.

Tattha katamo samudayo ca nirodho ca maggo ca?

“Nissitassa calitam, anissitassa calitam natthi, calite asati passaddhi, passaddhiyā sati nati na hoti, natiyā asati āgatigati na hoti, āgatigatiyā asati cutūpapāto na hoti, cutūpapāte asati nevidha na huram na ubhayamantarena. Esevanto dukkhassā”ti.

Tattha dve nissayā, ayam samudayo. Yo ca anissayo, yā ca anati, ayam maggo. Yā āgatigati na hoti cutūpapāto ca yo eseavanto dukkhassāti, ayam nirodho. Imāni tīni saccāni. Anupatṭhitakāyagatā sati...pe... yam vimuttiñāñadassanañ, ayam samudayo. Ekārasaupanissayā vimuttiyo yāva upanissaupasampadā upaṭṭhitakāyagatāsatissa viharati. Sīlasamvaro sosāniyo hoti, yañca vimuttiñāñadassanañ, ayam maggo. Yā ca vimutti, ayam nirodho. Imāni tīni saccāni. Samudayo ca nirodho ca maggo ca.

12. Tattha katamo nirodho ca maggo ca?

Sayam katena saccena, tena attanā abhinibbānagato vitinnaakañkho;
Vibhavañca ñatvā lokasmiñ, tāva khīṇapunabbhavo sa bhikkhu.

Yañ saccena, ayam maggo. Yañ khīṇapunabbhavo, ayam nirodho. Imāni dve saccāni. Pañca vimuttāyatānāni satthā vā dhammam desesi aññataro vā viññū sabrahmacārīti vitthārena kātabbā. Tassa atthappañsamvedissa pāmojjam jāyati, pamuditassa pīti jāyati, yāva nibbindanto virajjati, ayam maggo. Yā vimutti, ayam nirodho. Evañ pañca vimuttāyatānāni vitthārena. Imāni dve saccāni nirodho ca maggo ca.

Imāni sādhārañāni suttāni. Imehi sādhārañehi suttehi yathānikkhittehi pañivedhato ca lakkhañato ca otāretvā aññāni suttāni niddisitabbāni aparihāyantena. Gāthāhi gāthā anuminitabbā, byākarañehi byākarañam. Ime ca sādhārañā dasa parivaññhakā eko ca catukko niddeso sādhārañō. Ayañca pakiññakaniddeso. Ekam pañca cha ca savekadeso sabbam. Ime dve parivajjanā purimakā ca dasa. Ime dvādasa parivaññhakā saccāni. Ettāvatā sabbam suttam natthi, tam byākarañam vā gāthā viya. Imehi dvādasahi parivaññhakehi na otaritum appamattena pariyesitvā niddisitabbā.

Tatthāyam sañkhepo. Sabbam dukkham sattahi padehi samosaranam gacchati. Katarehī sattahi? Appiyasampayogo ca piyavippayogo ca, imehi dvīhi padehi sabbam dukkham niddisitabbam. Tassa dve nissayā – kāyo ca cittañca. Tena vuccati “kāyikam dukkham cetasikañce”ti, natthi tam dukkham na kāyikam vā na cetasikam, sabbam dukkham dvīhi dukkhehi niddisitabbañ kāyikena ca cetasikena ca. Tīhi dukkhatāhi sañgahitam dukkhadukkhatāya sañkhāradukkhatāya vipariññāmadukkhatāya. Iti tam sabbam dukkham tīhi dukkhatāhi sañgahitam. Iti idañca dukkham tividham. Duvidham dukkham kāyikañca cetasikañca. Duvidham appiyasampayogo ca piyavippayogo ca. Idam sattavidham dukkham.

Tattha tividho samudayo acatuttho apaññamo. Katamo tividho? Tañhā ca diññhi ca kammañ. Tattha tañhā ca bhavasamudayo kammam. Tathā nibbattassa hīnapaññitatā , ayam samudayo. Iti yāpi bhavagatīsu hīnatā ca paññitatā ca, yāpi tīhi dukkhatāhi sañgahitā, yopi dvīhi mūlehi samudāñito avijjāya nivutassa bhavatañhāsañmyuttassa saviññāñako kāyo, sopi tīhi dukkhatāhi sañgahito.

Tathā vipallāsato diññhibhavagantabbā. Sā sattavidhā niddisitabbā. Eko vipallāso tīni niddisīyati, cattāri vipallāsavatthūni. Tattha katamo

eko vipallāso? Yo viparītaggāho paṭikkhepena, otaraṇam yathā “anicce nicca”miti viparītam gaṇhāti. Evam cattāro vipallāsā. Ayameko vipallāsīyati saññā cittam diṭṭhi. Katamāni cattāri vipallāsavatthūni? Kāyo vedanā cittam dhammā. Evam vipallāsagatassa akusalañca pavaḍḍheti. Tattha saññāvipallāso dosam akusalamūlam pavaḍḍheti. Cittavipallāso lobhaṁ akusalamūlam pavaḍḍheti. Diṭṭhivipallāso moham akusalamūlam pavaḍḍheti. Tattha dosassa akusalamūlassa tīṇi micchattāni phalam – micchāvācā micchākammanto micchājīvo; lobhassa akusalamūlassa tīṇi micchattāni phalam – micchāsankappo micchāvāyāmo micchāsamādhi; mohassa akusalamūlassa dve micchattāni phalam – micchādiṭṭhi ca micchāsatī ca. Evam akusalam sahetū eteyeva paṭipakkhena anūnā anadhikā dvīhi paccayehi niddisitabbā. Nirodhe ca magge ca vipallāsamupādāya parato paṭipakkhena catasso.

Tatthimā uddānagāthā

Avijjāya nivuto loko, cittam samyojanampi;

Sā pacchinnabhavataṇhā, dvemā ceva vimuttiyo.

Kumbhūpamaṁ kāyamimam, yaṁ na tumhākam tam pajaha ;

Ye keci sokaparidevā, timbaruko ca sayamkatam.

Dukkham diṭṭhi ca uppannam, yañca gopālakopamam;

Sati kāyagatā māhu, samatho ca vipassanā.

Āsā pihā ca abhinandanā ca, catunnamananubodhanā;

Yāni sotāni lokasmiṁ, daļhaṁ nemiyānākāro.

Yaṁ nissitassa calitam, anupaṭṭhitakāyagatāsatī;

Sayam katena saccena, vimuttāyatanehi ca.

Petakopadese mahākaccāyanena bhāsite paṭhamabhūmi ariyasaccappakāsanā nātam jīvatā bhagavatā mādisena samuddanena tathāgatenāti.

2. Sāsanapaṭṭhānadutiyabhūmi

13. Tattha katamam sāsanappaṭṭhānam? Saṃkilesabhāgīyam suttam, vāsanā bhāgīyam suttam, nibbedhabhāgīyam suttam, asekhabhāgīyam suttam, saṃkilesabhāgīyañca vāsanābhāgīyañca, saṃkilesabhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca, saṃkilesabhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca asekhabhāgīyañca, vāsanābhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca. Āṇatti, phalam, upāyo, āṇatti ca phalañca, phalañca upāyo ca, āṇatti ca phalañca upāyo ca. Assādo, ādīnavo, nissaraṇam, assādo ca ādīnavo ca, assādo ca nissaraṇañca, ādīnavo ca nissaraṇañca, assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañca. Lokikam, lokuttaram, lokikañca lokuttarañca. Kammam, vipāko, kammañca vipāko ca. Niddiṭṭham, aniddiṭṭham, niddiṭṭhañca aniddiṭṭhañca. Nāṇam, n̄eyyam, nāṇañca n̄eyyañca. Dassanam, bhāvanā, dassanañca bhāvanā ca. Vipākakammam, na vipākakammam, nevavipākanavipākakammam. Sakavacanam, paravacanam, sakavacanañca paravacanañca. Sattādhiṭṭhānam, dhammādhiṭṭhānam, sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca. Thavo, sakavacanādhiṭṭhānam, paravacanādhiṭṭhānam, sakavacanādhiṭṭhānañca paravacanādhiṭṭhānañca. Kiriyam, phalam, kiriyāñca phalañca. Anuññātam, paṭikkhittam, anuññātañca paṭikkhittañca. Imāni cha paṭikkhittāni.

14. Tattha katamam saṃkilesabhāgīyam suttam?

Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā;
Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukhe;
Jarāmarañamanventi, vaccho khīrapakova mātaram.

Pañcime, bhikkhave, nīvaraṇā.

Tattha katamam vāsanābhāgīyam suttam?

Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;
Manasā ce pasannena, bhāsatī vā karoti vā;
Tato naṁ sukhamanveti, chāyāva anapāyinī.

Samyuttake suttam.

Mahānāmassa sakkassa idam bhagavā sakyānam kapilavatthumhi nagare nayavitthārena saddhāsīlaparibhāvitam suttam bhāvaññena paribhāvitam tam nāma pacchime kāle.

Tattha katamam nibbedhabhāgīyam suttam?

Uddham adho sabbadhi vippamutto, ayam ahasmīti anānupassī;
Evam vimutto udatāri ogham, atiṇṇapubbaṁ apunabbhvavāya.

Sīlāni nu kho bhavanti kimathiyāni ānando pucchatī satthāram.

Tattha katamam asekkhabhāgīyam suttam?

“Yassa selūpamam cittam, thitam nānupakampati;
Virattam rajaṇīyesu, kopaneyye na kuppati;
Yassevam bhāvitam cittam, kuto tam dukkhamessati”ti.

Sāriputto nāma bhagavā therāññataro so mam āsajja appaṭinissajja cārikam pakkamati, sāriputtassa byākaraṇam kātabbam. Yassa nūna bhagavā kāyagatā sati abhāvitā assa abahulīkatā vitthārena kātabbam.

15. Tattha katamam saṃkilesabhāgīyañca vāsanābhāgīyañca?

Channamativassati , vivaṭam nātivassati;
Tasmā channaṁ vivaretha, evam tam nātivassati.

Channamativassatī saṃkileso. Vivaṭam nātivassatī vāsanā. Tamо tamaparāyanoti vitthārena. Tattha yo ca tamo yo ca tamaparāyano, ayam saṃkileso. Yo ca joti yo ca jotiparāyano, ayam vāsanā.

Tattha katamam saṃkilesabhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca suttam?

Na tam dalham bandhanamāhu dhīrā, yadāyasam dārujapabbajañca ;
Sārattarattā manikundalesu, puttesu dāresu ca yā apekkhā.
Na tam dalham bandhanamāhu dhīrā, yadā puttesu dāresu ca yā

apekkhā, ayam saṃkileso. Etampi chetvā paribbajanti dhīrā anapekkhino sabbakāme pahāyāti, ayam nibbedho. Yam cetayitam pakappitam yā ca nāmarūpassa avakkanti hoti. Imehi catūhi padhehi saṃkileso. Pacchimakehi catūhi nibbedho.

Tattha katamam saṃkilesabhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca asekkhabhāgīyañca suttam?

Ayam loko santāpajāto, phassapareto rogam vadati attato;

Yena yena hi maññanti, tato tam hoti aññathā.

Aññathābhāvībhavasatto loko, bhavaparetobhavamevābhinandati;

Yadabhinandati tam bhayam, yassa bhāyati tam dukkham;

Bhavavippahānāya kho panidam brahmacariyam vussati.

Ye hi keci samaṇā vā brāhmaṇā vā bhavena bhavassa vippamokkhamāhamsu, sabbete “avippamuttā bhavasmā”ti vadāmi. Ye vā pana keci samaṇā vā brāhmaṇā vā vibhavena bhavassa nissaraṇamāhaṁsu, sabbete “anissaṭā bhavasmā”ti vadāmi. Upadhim hi paṭicca dukkhamidaṁ sambhoti, sabbupādānakkhayā natthi dukkhassa sambhavo, lokamimam passa, puthū avijjāya paretā bhūtā bhūtaratā bhavā aparimuttā. Ye hi keci bhavā sabbadhi sabbatthatāya sabbete bhavā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammāti.

“Evametam yathābhūtam, sammapaññāya passato;

Bhavataṇhā pahīyati, vibhavam nābhinandati;

Sabbaso taṇhānam khayā, asesavirāganirodho nibbānam.

“Tassa nibbutassa bhikkhuno, anupādā punabbhavo na hoti;

Abhibhūto māro vijitasāṅgāmo, upeccagā sabbabhavāni tādī”ti.

Ayam loko santāpajāto yāva dukkhanti yam taṇhā saṃkileso.

Yam punaggahaṇam ye hi keci samaṇā vā brāhmaṇā vā bhavena bhavassa vimokkhamāhamsu, sabbete “avimuttā bhavasmā”ti vadāmi. Ye vā pana keci samaṇā vā brāhmaṇā vā vibhavena bhavassa nissaraṇamāhaṁsu

“anissaṭā bhavasmā”ti vadāmi. Ayam diṭṭhisamkilesa, tam diṭṭhisamkilesa ca taṇhāsamkilesa ca, ubhayametam samkilesa. Yam punaggahaṇam bhavavippahānāya brahmacariyam vussati, yāva sabbaso upādānakkhayā sambhavā, idam nibbedhabhāgiyam. Tassa nibbutassa bhikkhuno yāva upaccagā sabbabhavāni tādīti idam asekkhabhāgiyam. Cattāro puggalā anusotagāmī samkilesa ṭhitatto ca paṭisotagāmī ca nibbedho. Thale tiṭṭhatīti asekkhabhūmi.

16. Tattha katamam vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam?

“Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyatī;

Kusalo ca jahāti pāpakaṁ, rāgadosamohakkhayā sanibbuto”ti.

“Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyatī”ti vāsanā.
“Kusalo ca jahāti pāpakaṁ, rāgadosamohakkhayā sanibbuto”ti nibbedho.

Sotānugatesu dhammesu vacasā paricitesu manasānupekkhitesu diṭṭhiyā suppaṭividdhesu pañcānisamṣā pāṭīkaṅkhā. Idhekaccassa bahussutā dhammā honti dhātā apamuṭṭhā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā, so yuñjanto ghaṭento vāyamanto diṭṭheva dhamme visesam pappoti. No ce diṭṭheva dhamme visesam pappoti, gilāno pappoti. No ce gilāno pappoti, marañakālasamaye pappoti. No ce marañakālasamaye pappoti, devabhūto pāpuṇāti. No ce devabhūto pāpuṇāti, tena dhammarāgena tāya dhammanandiyā paccekabodhim pāpuṇāti.

Tatthāyam diṭṭheva dhamme pāpuṇāti, ayam nibbedho. Yam samparāye paccekabodhim pāpuṇāti, ayam vāsanā. Imāni soṭasa suttāni sabbasāsanam atiggaṇhanto tiṭṭhanti. Imehi soṭasahi suttehi navavidho suttanto vibhatto bhavati. So ca paññavato no duppaññassa, yuttassa no ayuttassa, akammassa vihārissapakatiyālokesamkilesocarati. Sosamkilesotividho—taṇhāsamkileso diṭṭhisamkileso duccaritasamkileso. Tato samkilesato uṭṭhahanto samkileso dhammesu patiṭṭhahati, lokiyesu patiṭṭhahatīti. Tatthākusalo diṭṭhato sace tam sīlañca diṭṭhiñca parāmasati, tassa so taṇhāsamkileso hoti. Sace panassa evam hoti “iminaḥam sīlēna vā vatena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissam devaññataro vā”ti yassa hoti micchādiṭṭhi, etassa micchādiṭṭhisamkileso bhavati. Sace pana sīle patiṭṭhito aparāmaṭṭhassa hi sīlavatam hoti, tassa tam sīlavato yoniso gahitam avippaṭisāram janeti yāva vimuttiñāṇadassanam, tañca tassa diṭṭheva dhamme kālaṅkatassa vā tamhiyeva vā pana aparāpariyāyena vā, aññesu khandhesu evam sutam

“sucaritam vāsanāya samvattati”ti vāsanābhāgiyam suttam vuccati. Tattha sīlesu ṭhitassa vinīvaraṇam cittam, tam tato sakkāyadiṭṭhippahānāya bhagavā dhammam deseti. So accantaniṭṭham nibbānam pāpuṇāti; yadi vā sāsanantare, accantam nibbānam pāpuṇāti, yadi vā ekāsane cha abhiññe. Tattha dve puggalā ariyadhamme pāpuṇanti saddhānusārī ca dhammānusārī ca. Tattha dhammānusārī ugghaṭitaññū, saddhānusārī neyyo. Tattha ugghaṭitaññū duvidho – koci tikkhindriyo koci mudindriyo. Tattha neyyopi duvidho – koci tikkhindriyo koci mudindriyo. Tattha yo ca ugghaṭitaññū mudindriyo, yo ca neyyo tikkhindriyo, ime puggalā asamindriyā honti. Tattha ime puggalā samindriyā parihāyanti ca ugghaṭitaññuto, vipañcitaññū neyyato, ime majjhimā bhūmigatā vipañcitaññū hoti. Ime tayo puggalā.

17. Tattha catutthā pana pañcamā ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo ca, tattha ugghaṭitaññū puggalo indriyāni paṭilabhitvā dassanabhūmiyam ṭhito sotāpattiphalañca pāpuṇāti, ekabijī hoti pathamo sotāpanno. Tattha vipañcitaññū puggalo indriyāni paṭilabhitvā dassanabhūmiyam ṭhito sotāpattiphalañca pāpuṇāti, kolamkolo ca hoti dutiyo sotāpanno. Tattha neyyo puggalo indriyāni paṭilabhitvā dassanabhūmiyam ṭhito sotāpattiphalañca pāpuṇāti, sattakkhattuparamo ca hoti, ayam tatiyo sotāpanno. Ime tayo puggalā indriyavemattatāya sotāpattiphale ṭhitā.

Ugghaṭitaññū ekabijī hoti, vipañcitaññū kolamkolo hoti, neyyo sattakkhattuparamo hoti. Idam nibbedhabhāgiyam suttam. Sace pana taduttari vāyamati, accantaniṭṭham nibbānam pāpuṇāti. Tattha ugghaṭitaññū puggalo yo tikkhindriyo, te dve puggalā honti – anāgāmiphalam pāpuṇitvā antarāparinibbāyī ca upahaccaparinibbāyī ca. Tattha vipañcitaññū puggalo yo tikkhindriyo, te dve puggalā honti – anāgāmiphalam pāpuṇanti asaṅkhāraparinibbāyī ca sasaṅkhāraparinibbāyī ca. Tattha neyyo anāgāmiphalam pāpuṇanto uddhaṃsoto akaniṭṭthagāmī hoti, ugghaṭitaññū ca vipañcitaññū ca, indriyanānattena ugghaṭitaññū puggalo tikkhindriyo antarāparinibbāyī hoti, ugghaṭitaññū mudindriyo uddhaṃsoto akaniṭṭthagāmī hoti. Ugghaṭitaññū ca vipañcitaññū ca indriyanānattena ugghaṭitaññū puggalo tikkhindriyo sasaṅkhāraparinibbāyī hoti, tikkhindriyo antarāparinibbāyī hoti, ugghaṭitaññū mudindriyo upahaccaparinibbāyī hoti. Vipañcitaññū tikkhindriyo asaṅkhāraparinibbāyī hoti, vipañcitaññū mudindriyo sasaṅkhāraparinibbāyī hoti, neyyo upahaccaparinibbāyī hoti, vipañcitaññū tikkhindriyo asaṅkhāraparinibbāyī hoti. Vipañcitaññū mudindriyo sasaṅkhāraparinibbāyī hoti, neyyo uddhaṃsoto akaniṭṭthagāmī hoti. Iti pañca anāgāmino, chaṭṭho sakadāgāmī, tayo ca sotāpannāti ime nava sekkhā.

Tattha ugghaṭitaññū puggalo tikkhindhriyo arahattam pāpuṇanto dve puggalā honti ubhatobhāgavimutto paññāvimutto ca. Tattha ugghaṭitaññū puggalo mudindriyo arahattam pāpuṇanto dve puggalā honti, thitakappī ca paṭivedhanabhāvo puggalo ca tikkhindhriyo so arahattam pāpuṇanto dve puggalā honti cetanābhabbo ca rakkhañābhabbo ca. Tattha vipañcitaññū mudindriyo arahattam pāpuṇanto dve puggalā honti, sace ceteti na parinibbāyī, no ce ceteti parinibbāyīti. Sace anurakkhati na parinibbāyī, no ce anurakkhati parinibbāyīti. Tattha neyyo puggalo bhāvanānuyogamanuyutto parihānadhammo hoti kammaniyato vā samasīsi vā, ime nava arahanto idam catubbidham suttaṁ samkilesabhāgiyam asekhabhāgiyam. Imesu puggalesu tathāgatassa dasavidham balam pavattati.

18. Katamāṁ dasavidham? Idha buddhānam bhagavantānam appavattite dhammadacakke mahesakkhā devaputtā yācanāya abhiyātā honti “desetu sugato dhamma”nti. So anuttarena buddhacakkhunā volokento addasāsi sattānam tayo rāśinām sammattaniyato micchattaniyato aniyato. Tattha sammattaniyato rāsi micchāsatīm āpajjeyyāti netam thānam vijjati, asatthuko parinibbāyeyyāti netam thānam vijjati, samāpattīm āpajjeyyāti thānametam vijjati. Tattha micchattaniyato rāsi ariyasamāpattīm paṭipajjissatīti netam thānam vijjati, anariyamicchāpaṭipattīm paṭipajjissatīti thānametam vijjati. Tattha aniyato rāsi sammāpaṭipajjamānam sammattaniyatāsim gamissatīti thānametam vijjati, micchāpaṭipajjamāno sammattaniyatāsim gamissatīti netam thānam vijjati. Sammāpaṭipajjamānam sammattaniyatāsim gamissatīti thānametam vijjati, micchāpaṭipajjamānam micchattaniyatāsim gamissatīti thānametam vijjati. Ime tayo anuttarena buddhacakkhunā volokentassa sammāsambuddhassa me sato ime dhammā anabhisambuddhāti ettavatā mañ koci sahadhammena paṭicodissatīti netam thānam vijjati, vītarāgassa te paṭijānato akhīñāsavatāya sahadhammena koci paṭicodissatīti netam thānam vijjati. Yato pana imassa aniyatassa rāsissa dhammadesanā, sā na dissati takkarassa sammādukkhakkhayāyāti netam thānam vijjati, tathā ovadito yam pana me aniyatāsi sāvako pubbenāparam visesam na sacchikarissatīti netam thānam vijjati.

19. Yam kho muni nānappakārassa nānāniruttiyo devanāgayakkhānam dameti dhamme vavatthānenā vatvā kāraṇato aññam pāram gamissatīti netam thānam vijjati. Dhammapaṭisambhidā. Yato panimā niruttito satta satta niruttiyo nābhisaṁbhuneyyāti netam thānam vijjati. Niruttipaṭisambhidā. Nirutti kho pana abhisaggaratānam sāvakānam tamathhamaviññāpayeti netam thānam vijjati. Atthapaṭisambhidā. Mahesakkhā devaputtā upasaṅkamitvā pañhe pucchiṁsu. Kāyikena vā mānasikena vā paripīlitassa

hatthakuṇīti vā pāde vā khañje dandhassa so attho na paribhājiyatīti netam thānam vijjati. Paṭibhānapaṭisambhidā. Yamhi tam tesam hoti tamhi asantam bhavatīti netam thānam vijjati. Yam hi nāsam tesam na bhavati, tamhi nāsam tesam bhavissatīti netam thānam vijjati. Evam samudayassa nirodhāya dasa akusalakammapathā. Māro vā indo vā brahmā vā tathāgato vā cakkavattī vā so vata nāma mātugāmo bhavissatīti netam thānam vijjati, puriso assa rājā cakkavattī sakko devānamindo bhavissatīti thānametam vijjati. Itissa evarūpam balam evarūpam nānam, idam vuccati thānātthānānānam pathamam tathāgatabalam tam niddisitabbam. Tīhi rāsīhi catūhi vesārajjehi catūhi paṭisambhidāhi paṭiccasamuppādassa pavattiyam nivattiyam bhāgiyañca. Kusalam kusalavipākesu ca upapajjati yañca itthipurisānam. Idam paṭhamam balam tathāgato evam jānāti.

Yesam pana sammattaniyato rāsi, nāyam sabbatthagāminī paṭipadā, nibbānagāminīyevāyam paṭipadā. Tattha siyā micchattaniyato rāsi, esāpi na sabbatthagāminī paṭipadā. Sakkāyasamudayagāminīyevāyam paṭipadā hotu, ayam tattha tattha paṭipattiyā thito gacchati nibbānam, gacchati apāyam, gacchati devamanussassa. Yam yam vā paṭipadam paṭipajjeyya sabbattha gaccheyya, ayam sabbatthagāminī paṭipadā. Yam ettha nānam yathābhūtam, idam vuccati sabbatthagāminī paṭipadānānam dutiyam tathāgatabalam.

Sā kho panāyam sabbatthagāminī paṭipadā nānādhimuttā keci kāmesu keci dukkarakāriyam keci attakilamathānuyogamanuyuttā keci saṃsārena suddhim paccenti keci anajjābhāvanāti. Tena tena caritena vinibandhānam sattānam yam nānam yathābhūtam nānāgataṁ lokassa anekādhimutttagatam yathābhūtam pajānāti. Idam tatiyam tathāgatabalam.

Tattha sattānam adhimuttā bhavanti āsevanti bhāventi bahulikaronti. Tesam kammupasayānam tadādhimuttānam. Sā ceva dhātu samvahati. Katarā panesā dhātu nekkhammadhātu baladhātu kāci sampatti kāci micchattañca dhātu adhimuttā bhavanti. Aññatarā uttari na samanupassanti. Te tadevatthānam mayā jarāmaraṇassa abhinivissa voharanti “idameva saccaṁ moghamāñña”nti. Yathā bhagavā sakkassa devānamindassa bhāsitam. Yam tattha yathābhūtam nānam. Idam vuccati catuttham tathāgatabalam.

Tattha yamyeva dhātu setthanti tam tam kāyena ca vācāya ca ārambhami cetasiko. Ārambho cetanā kammam kāyikā vācasikā ārambho cetasikattā kammantaram tathāgato evam pajānāti “iminā sattena evam dhātukena evarūpam kammam kataṁ, tam atītamaddhānam iminā hetunā

tassa evarūpo vipāko vipaccati etarahi vipaccissati vā anāgatamaddhāna”nti. Evam paccuppannamaddhānam pajānāti “ayam puggalo evamdhātuko idam kammañ karoti”. Tañhāya ca diṭṭhiyā ca iminā hetunā na tassa vipāko diṭṭheyeva dhamme nibbattissati, upapajje vā”ti aparamhi vā pariyāye evam pajānāti “ayam puggalo evarūpam kammañ karissati anāgatamaddhānam, iminā hetunā tassa evarūpo vipāko nibbattissati, iminā hetunā yāni cattāri kammaṭṭhānāni idam kammaṭṭhānam paccuppannasukham āyatim ca sukhavipākam” ...pe... iti ayam atītānāgatapaccuppannānam kammasamādānānam hetuso thānaso vipākavemattataṁ pajānāti uccāvacā hīnapaññitatā, idam vuccati kammavipākañānam pañcamam tathāgatabalam.

Tathā sattā yam vā kammasamādānam samādiyantā tattha evam pajānāti imassa puggalassa kammādhimuttassa rāgacaritassa nekkhammadhātūnam pāripūrim gacchanti, tassa rāgānugate suññamānassa paṭhamam jhānam samkiliſſati, sace puna uttari vāyāmato jhānavodānagate mānase visesabhāgiyam paṭipadām anuyuñjiyati. Tassa hi jhānabhāgiyamyeva paṭhamajjhāne ṛhitassa dutiyam jhānam vodānam gacchati, tatiyañca jhānam samāpajjītukāmassa somanassindriyam cittam pariyādāya tiṭṭhati, tassa sā pīti avisesabhāgiyam tatiyam jhānam ādissa tiṭṭhati. Sace tassa nissaraṇam yathābhūtam pajānāti. Tathāgatassa catutthajjhānam vodānam gacchatiyeva, catutthassa jhānassa hānabhāgiyā dhammā, te ca dhammā yattha pajāyanti yehi catutthajjhānam vodānam dissati. Evam ajjhāsayasamāpattiyā yā catasso samāpattiyo tīni vimokkhamukhāni aṭṭha vimokkhajhānānīti cattāri jhānāni vimokkhāti. Aṭṭha ca vimokkhā tīni ca vimokkhamukhāni. Samādhīti cattāro samādhī – chandasamādhī vīriyasamādhī cittasamādhī vīmamsāsamādhīti. Samāpattiyo catasso ajjhāsayasamāpattiyo iti imesam jhānānam vimokkhasamāpattīti evarūpo samkilesu rāgacaritassa puggalassa. Evam dosacaritassa. Mohacaritassa. Rāgacaritassa puggalassa evarūpam vodānam iti yam ettha ñāṇam yathābhūtam asādhāraṇam sabbasattehi. Idam vuccati chatṭham tathāgatabalam.

Tattha tathāgato evam pajānāti lokikā dhammā lokuttarā dhammā bhāvanābhāgiyam indriyam nāmam labhanti. Ādhipateyyabhūmim upādāya balam nāmam labhanti thāmagataṁ mano manindriyam tam upādāya. Vīriyam nāmam labhanti ārambhadhātum upādāya. Itissa deva evarūpam ñāṇam imehi ca dhamehi ime puggalā samannāgatātipi dhammadesanam akāsi. Ākārato ca vokārato ca āsayajjhāsayassa adhimuttisamannāgatānam. Idam vuccati parasattānam parapuggalānam indriyabalavīriyavemattataṁ ñāṇam sattamañ tathāgatabalam.

Tattha ca tathāgato lokādīsu ca bhūmīsu samyojanānañca sekkhānam dvīhi balehi gatiṁ pajānāti, pubbenivāsānussatiyā atīte samsāre etarahi ca paccuppanne dibbacakkhunā cutūpapātam iti imāni dve balāni dibbacakkhuto abhinīhitāni. So atītamaddhānam dibbassa cakkhuno gocaro so etarahi sati gocaro iti attano ca paresam̄ ca pubbenivāsañānam anekavidham̄ nānappakārakam̄ paccuppannamaddhānam dibbena cakkhunā imāni dve tathāgatabalāni, aṭṭhamam̄ pubbenivāso, navamam̄ dibbacakkhu.

Puna caparam̄ tathāgato ariyapuggalānam jhānam vodānam nibbedhabhāgiyam pajānāti ayam puggalo iminā maggena imāya paṭipadāya āsavānam khayā anāsavam̄ cetovimuttim̄ paññāvimuttim̄ diṭṭheva dhamme sacchikatvā upasampajja viharatīti iti attano ca āsavānam khayam̄ nānam diṭṭhekaṭṭhānam catubhūmimupādāya yāva navannam̄ arahantānam āsavakkhayo odhiso sekkhānam anodhiso arahantānam. Tattha cetovimutti dvīhi āsavehi anāsavā kāmāsavena ca bhavāsavena ca, paññāvimutti dvīhi āsavehi anāsavā diṭṭhāsavena ca avijjāsavena ca, imāsam̄ dvinnam̄ vimuttinām yathābhūtam̄ nānam̄, idam̄ vuccati āsavakkhaye nānam̄. Dasamam̄ tathāgatabalam̄.

20. Imesu dasasu balesu tīto tathāgato pañcavidham̄ sāsanam̄ deseti saṃkilesabhāgiyam vāsanābhāgiyam dassanabhāgiyam bhāvanābhāgiyam asekkhabhāgiyam. Tattha yo taṇhāsaṃkilesu, imassa alobho nissaraṇam̄. Yo diṭṭhisam̄kilesu, imassa amoho nissaraṇam̄. Yo duccaritasam̄kilesu, imassa tīni kusalāni nissaraṇam̄. Kim̄ nidānam̄? Tīni imāni manoduccaritāni – abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhi. Tattha abhijjhā manoduccaritam̄ kāyakammam̄ upaṭṭhapeti, adinnādānam sabbañca tadupanibbaddham̄ vācākammam̄ upaṭṭhapeti, musāvādañca sabbavitathañ sabbam̄ vācamabhbāvam̄ sabbamakkham̄ palāsam̄ abhijjhā akusalamūlanti, sucarite sucaritam̄ musāvādā adinnādānam abhijjhāya cetanā, tattha byāpādo manoduccaritam̄ kāyakammam̄ upaṭṭhapeti, pāṇātipātam̄ sabbañca metam̄ ākaḍḍhanam̄ parikaḍḍhanam̄ nibbaddham̄ rocanam̄ vācākammañ upaṭṭhapeti, pisuṇavācañ pharusavācañ micchādiṭṭhi manoduccaritañca abhijjhā byāpādam̄ micchādiṭṭhim̄ payojeti, tassa yo koci micchādiṭṭhi cāgo rāgajo vā dosajo vā sabbaso micchādiṭṭhi sambhūto iminā kāraṇena micchādiṭṭhim̄ upaṭṭhapeti, kāmesumicchācāram̄ vacīkammam̄ upaṭṭhapeti samphappalāpam̄. Imāni tīni duccaritāni akusalamūlāni.

Yā abhijjhā, so lobho. Yo byāpādo, so doso. Yā micchādiṭṭhi, so moho. Tāni aṭṭha micchattāni upaṭṭhapenti. Tesu gahitesu tīsu akusalamūlesu dasavidham̄ akusalamūlam̄ pāripūrim̄ gacchatī, tassa tividhassa

duccaritasamkilesassa vāsanābhāgiyañca suttam nissaraṇam. Tattha yo bahusito niddeso yathā lobho doso mohopi, tattha asitum ettha lobho ussado tena kāraṇena tesu vā dhammesu lobho paññapiyati. Tatthāyam moho akusalam moho ayam avijjā, sā catubbidhā rūpe abhinivitthā, rūpañ attato samanupassati, avijjāgato rūpavantañ attānam, attani vā rūpañ, rūpasmiñ vā attānam. Tattha katamam padam sakkāyaditthiyā ucchedam vadati “tam jīvam tam sarīra”nti natthikadiṭṭhi adhiccasamuppannadiṭṭhi ca añño ca karoti, añño paṭisamvediyati. Pacchimasaṭṭhikappānam tīni padāni sakkāyaditthiyā sassatañ bhajanti “aññam jīvam aññam sarīra”nti akiriyañca tam dukkhamicchato ahetukā ca patanti anajjhābhāvo ca kammānam sabbañca mānayi . Tattha “idameva saccam moghamāñña”nti samsārena suddhi ājīvakā chalāsti paññapenti. Yathārūpe sakkāyaditthiyā catuvatthukā, evam pañcasu khandhesu vīsativatthukā sakkāyaditthiyā sassatañ bhajati. Aññājīvakā ca sassatavādike ca sīlabbatam bhajanti parāmasanti iminā bhavissāmi devo vā devaññataro vā, ayam sīlabbataparāmāso. Tattha sakkāyaditthiyā so rūpañ attato samanupassati, “tam jīvam tam sarīra”miti tam kañkhati vicikicchati nādhimuccati nābhippasīdati pubbante aparante pubbantāparante...pe... iti vāsanābhāgiyesu thitassa ayam upakkileso.

21. Tattha saddhindriyena sabbam vicikicchitam pajahati, paññindriyena udayabbayam passati, samādhindriyena cittam ekodi karoti vīriyindriyena ārabhati. So imehi pañcahi indriyehi saddhānusārī aveccappasāde nirato anantariyam samādhiñ uppādeti. Indriyehi suddhehi dhāmmānusārī appaccayatāya anantariyam samādhiñ uppādeti. So “idam dukkha”nti yathābhūtam pajānāti. Saccāni idam dassanabhāgiyam suttam. Tassa pañcannam orambhāgiyānam samyojanānam tīni samyojanāni dassanapahātabbāni sabbena sabbañ pahīnāni dve puggalakatāni. Tattha tīni akusalamūlāni bhāvanāpahātabbāni uparikkhittāni cha bhave nibbattenti. Tattha tesu abhijjhāya ca byāpādesu tanukatesu cha bhavā parikkhayā mariyādam gacchanti, dve bhavā avasiṭṭhā. Tassa abhijjhā ca byāpādo ca sabbena sabbam parikkhīñā honti. Eko bhavo avasiṭṭho hoti. So ca mānavasena nibbatteti. Kiñcāpi ettha aññepi cattāro kilesā rūparāgo bhavarāgo avijjā uddhaccañ ketusmimānabhūtā nappaṭibalā asmimānam vinivattetum, sabbepi te asmimānassa pahānam ārabhate. Khīnesu na ca tesu idamuttaridassanabhūmiyam pañcasu sekkhapuggalesu tīsu ca paṭippannakesu dvīsu ca phalaṭthesu bhāvanābhāgiyam suttam. Taduttari asekkhabhāgiyasuttam, katthaci bhūmi nipīliyati. Idañca pañcamam suttam. Tinnam puggalānam desitam puthujjanassa sekkhassa asekhhassa samkilesabhbāgiyam vāsanābhāgiyam. Puthujjanassa dassanabhāgiyam. Bhāvanābhāgiyam pañcannam sekkhānam. Yam paṭhamaniddiṭṭham

asekkhabhāgiyam sabbesam arahantānam. Sā pana pañcavidhā sattavīsaākāre pariyesitabbam. Etesu tassa gatīnam tato uttari. Tañca kho saṅkhepena paññāsaya ākārehi sampatati, ye paññāsa ākārā sāsane niddiṭṭhā, te saṅkhipiyantā dasahi ākārehi patanti. Ye ariyasaccam nikkhepena ṭhite saṅkhipiyattā aṭṭhasu ākāresu patanti. Catūsu ca sādhārañesu suttesu yā hārasampātassa bhūmi, te saṅkhipiyantā pañcasu suttesu patanti. Saṅkilesabhāgiye vāsanābhāgiye bhāvanābhāgiye nibbedhabhāgiye asekkhabhāgiyeca. Tesaṅkhipiyantā catūsusuttesupatanti. Saṅkilesabhāgiye vāsanābhāgiye nibbedhabhāgiye asekkhabhāgiye ca. Te saṅkhipiyamānā tīsu suttesu patanti, puthujjanabhāgiye sekhabhāgiye asekkhabhāgiye ca. Te saṅkhipiyantā dvīsu suttesu patanti nibbedhabhāgiye ca pubbayogabhāgiye ca. Yathā vuttam bhagavatā dve athavase sampassamānā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā dhammañ desenti suttam geyyam...pe... satthā pubbayogasamannāgate appakasirena maññamānā vasiyanti pubbayogā ca bhavissanti santānam maññamānādharāya. Tattha paññāvemattatañ attano samanupassamānena aṭṭhavidhe suttasaṅkhepe, yattha yattha sakkoti, tattha tattha yojetabbam. Tattha tattha yojetvā suttassa attho niddisitabbo. Na hi sati vedanā mano dhāretvā sakkā yena kenaci suttassa attho yathābhūtam niddisitum.

Tattha purimakānam suttānam imā uddānagāthā

Kāmandhā jālasañchannā, pañca nīvaraṇāni ca;

Manopubbañgamā dhammā, mahānāmo ca sākiyo.

Uddham adho vippamutto, yañca sīlakimatthiyā;

Yassa selūpamam cittam, upatissa pucchādikā.

Yassa kāyagatāsati, channam tamoparāyaño;

Na tam dañham cetasikam, ayam lokotiādikam.

Cattāro ceva puggalā, dadato puññam pavaḍḍhitam;

Sotānugatadhammesu, imā tesam uddānagāthā.

22. Tattha katamā āṇatti?

Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyam;

Mākattha pāpakaṁ kammaṁ, āvi vā yadi vā raho.

“Atīte, rādha, rūpe anapekkho hohī”ti vitthārena kātabbā. “Sīlavantena, ānanda, puggalena sadā karaṇīyā kintime avippaṭisāro assā”ti. Ayam vuccati āṇatti.

Tattha katamam phalaṁ?

Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ, chattam mahantam yatha vassakāle;

Esānisamso dhamme suciṇne, na duggatiṁ gacchati dhammacārī.

Idam phalaṁ.

Tattha katamo upāyo?

“Sabbe dhammā anattā”ti, yadā paññāya passati;

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā.

“Sattahaṅgehi samannāgato kho, bhikkhu, api himavantam pabbatarājānam cāleyya, ko pana vādo chavaṁ avijjam sattakesu” veyyākarānam kātabbam. Ayaṁ upāyo.

Tattha katamā āṇatti ca phalañca?

Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyam;

Mākattha pāpakaṁ kammaṁ, āvi vā yadi vā raho.

Sace hi pāpakaṁ kammaṁ, karotha vā karissatha;

Na vo dukkhā pamokkhātthi, upaccāpi palāyatam .

Purimikāya gāthāya āṇatti pacchimikāya phalaṁ. Sīle patiṭṭhāya dve dhammā bhāvetabbā yā ca cittabhāvanā yā ca paññābhāvanā yā ca āṇatti rāgavirāgā ca phalaṁ.

Tattha katamam phalañca upāyo ca?

Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittam paññañca bhāvayam;
Ātāpī nipako bhikkhu, so imam vijaṭaye jaṭam.

Purimikāya aḍḍhagāthāya upāyo, pacchimikāya aḍḍhagāthāya phalaṁ.
Nandiyo sakko isivutthapuririkāmaekarakkhe suttam mūlato upādāya yāva
chasu dhammesu. Uttari pañcasu dhammesu yācayogo karaṇīyo, ayam
upāyo. Asahagatassa kāmāsavāpi cittam muccatīti. Sabbāsu chasu tīsu.
Ayam upāyo ca phalañca.

Tattha katamā āṇatti ca phalañca upāyo ca?

Suññato lokam avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhim uhacca , evam maccutaro siyā.

“Suññato lokam avekkhassu, mogharājā”ti āṇatti. “Sadā sato”ti
upāyo. “Attānudiṭṭhim uhacca, evam maccutaro siyā”ti phalaṁ. Samādhim,
bhikkhave, bhāvetha, samāhito, bhikkhave, bhikkhu rūpam aniccanti
pajānāti. Evam passam ariyasāvako parimuccati jātiyāpi...pe... upāyāsehipi
idha tīṇipi”.

23. Tattha katamo assādo?

Kāmam kāmayamānassa, tassa cetam samijjhati. Ayam assādo.

“Dhammadariyā samadariyā kusaladariyā hetūhi, brāhmaṇa,
evamidhekacce sattā kāyassa bhedā sugatim saggam lokam upapajjanti”.
Ayam assādo.

Tattha katamo ādīnavo?

Kāmesuvehaññate sabbā mucceva–ayamādīnavo. Pasenadisamūyuttake
sutte pabbatopamā – ayam ādīnavo.

Tattha katamam nissaraṇam?

Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;
Somaṁ visattikam loke, sato samativattati.

Samyuttake suttam pāricchattako pañdupalāso sannipalāso – idam nissaraṇam.

Tattha katamo assādo ca ādīnavo ca?

Yāni karoti puriso, tāni attani passati;

Kalyāṇakārī kalyāṇam, pāpakārī ca pāpakaṁ.

Tattha yaṁ pāpakārī paccanubhoti ayam assādo. Lābhālābhaaṭhakesu byākaraṇam, tattha alābho ayaso nindā dukkham, ayam ādīnavo. Lābho yaso sukham pasamsā, ayam assādo.

Tattha katamam assādo ca nissaraṇañca?

“Sukho vipāko puññānam, adhippāyo ca ijjhati;

Khippañca paramam santim, nibbānamadhibigacchatī”ti.

Yo ca vipāko puññānam yā ca adhippāyassa ijjhānā, ayam assādo. Yaṁ khippañca paramam santim nibbānamadhibigacchatī, idam nissaraṇam.

Bāttimśāya ceva mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatassa mahāpurisassa dveyeva gatiyo honti, sace agāram ajjhāvasati, rājā hoti cakkavattī yāva abhivijinitvā ajjhāvasati ayam assādo. Sace agārasmā anagāriyam pabbajati sabbena oghena nissaraṇam ayam assādo ca nissaraṇañca.

Tattha katamo ādīnavo ca nissaraṇañca?

Ādānassa bhayam ñatvā, jātimaraṇasambhavam;

Anādātum nibbattati, jātimaraṇasaṅkhayā.

Purimikāya adhagāthāya jātimaraṇasambhavo ādīnavo. Anādātum nibbattati jātimaraṇasaṅkhayāti nissaraṇam.

Kicchaṇ vatāyam loko āpanno yamidaṁ jāyate ca mīyate ca. Yāva kudassunāmassa dukkhassa anto bhavissati parato vāti ettha yā uparikkhā, ayam ādīnavo. Yo gedham ñatvā abhinikkhamati yāva purāṇakāya rājadhāniyā, idam nissaraṇam. Ayam ādīnavo ca nissaraṇañca.

Tattha katamo assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañca?

Kāmā hi citrā vividhā manoramā, virūparūpehi mathenti cittam;

Tasmā aham pabbajitomhi rāja, apanṇakam sāmaññameva seyyo.

Yaṁ “kāmā hi citrā vividhā manoramā”ti ayam assādo. Yaṁ “virūparūpehi mathenti citta”nti ayam ādīnavo. Yaṁ aham agārasmā pabbajitomhi rāja apanṇakam sāmaññameva seyyoti idam nissaraṇam.

Balavaṁ bālopamasuttam yaṁ āsāya vā vedanīyam kammam gāhati, tathā cepi yaṁ yaṁ pāpakammaṁ anubhoti, tattha dukkhavedanīyena kammena abhāvitakāyena ca yāva parittacetaso ca ādīnavam dasseti sukhavedanīyena kammena assādeti. Yaṁ purāsadiso hoti. Bhāvitacitto bhāvitakāyo bhāvitapañño mahānāmo aparittacetaso, idam nissaraṇam.

24. Tattha katamam lokikam suttam?

Na hi pāpam kataṁ kammaṁ, sajjukhīraṁva muccati;

Dahantam bālamanveti, bhasmacchannova pāvako.

Cattāri agatigamanāni, idam lokikam suttam.

Tattha katamam lokuttaram suttam?

“Yassindriyāni samathaṅgatāni , assā yathā sārathinā sudantā;

Pahīnamānassa anāsavassa, devāpi tassa pihayanti tādino”ti.

“Ariyam vo, bhikkhave, sammāsamādhiṁ desessāmī”ti idam lokuttaram suttam.

Tattha katamam lokikam lokuttarañca suttam?

Sattiyā viya omaṭho, dayhamānova matthake;

Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.

“Sattiyā viya omaṭho, dayhamānova matthake”ti lokikam;

“Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje”ti lokuttaram;

Kabañikāre āhāre atthi chandoti lokikam. Natthi chandoti lokuttaram suttam.

Tattha katamam kammam?

Yo pāñamatipāteti, musāvādañca bhāsatī;

Loke adinnam ādiyati, paradārañca gacchati.

Surāmerayapānañca, yo naro anuyuñjati;

Appahāya pañca verāni, dussilo iti vuccati.

Tīṇimāni, bhikkhave, duccaritāni. Idam kammam.

Tattha katamo vipāko?

Saṭṭhivassasahassāni, yathārūpī vipaccagā.

“Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha phassāyataniñca nāma nirayā. Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha phassāyataniñca nāma saggā”. Ayañ vipāko.

Tattha katamam kammañca vipāko ca?

Ayasāva malañ samuññhitam, tatuññhāya tameva khādati;

Evañ atidhonacārinam, sāni kammāni nayanti duggatim.

Ayasāva malañ samuññhitam, yāva sāni kammānīti idam kammam. Nayanti duggatinti vipāko.

Catūsu sammāpañipajjamāno mātari pitari tathāgate tathāgatasāvake yā sammāpañipatti, idam kammam. Yam devesu upapajjati, ayañ vipāko. Idam kammañca vipāko ca.

25. Tattha katamam niddiṭṭham suttam?

Nelañgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho;

Anīgham passa āyantam, chinnasotam abandhanam;

Yam vā cittam saman̄esu, cittāgahapati dissati.

Evam imāya gāthāya niddiṭṭho attho.

Gopālakopame ekādasa padāni. Evam kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaññū hoti. Yā ca atirekapūjāya pūjetā hotīti. Imāni ekādasa padāni yathābhāsitāni niddiṭṭho attho.

Tattha katamo aniddiṭṭho attho?

Sukho viveko tuṭṭhassa, sutadhammassa passato;

Abyāpajjam sukham loke, pāṇabhūtesu samyamoti.

Sukhā virāgatā loke, kāmānam samatikkamo;

Asmimānassa yo vinayo, etam ve paramam sukhanti.

Idam aniddiṭṭham. Aṭṭha mahāpurisavitakkā. Idam aniddiṭṭham.

Tattha katamam niddiṭṭhañca aniddiṭṭhañca?

Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā;

Majjhe samaṇasaṅghassa, ādiccova virocasi.

Pasannanetto yāva ādiccova virocasīti niddiṭṭho. Pasannanetto yo bhagavā kathañca pana pasannanettatā, katham sumukhatā, katham brahakāyatā, katham ujukatā, katham patāpavatā, katham virocatāti aniddiṭṭho. Pheṇapiṇḍopamam veyyākaranam yathā pheṇapiṇḍo evam rūpam yathā pubbuļo evam vedanā māyā viññānam pañcakkhandhā pañcahi upamāhi niddiṭṭhā. Kena kāraṇena pheṇapiṇḍopamam rūpam sabbañca cakkhuvīññeyyam yam vā catūhi āyatanehi? Katham vedanā pubbulūpamā? Katarā ca sā vedanā sukhā dukkhā adukkhamasukhā? Evamesā aniddiṭṭhā. Evam niddiṭṭhañca aniddiṭṭhañca.

26. Tattha katamam ñāṇam?

Paññā hi setṭhā lokasmīm, yāyam nibbedhagāminī;

Yāya sammā pajānāti, jātimaraṇasaṅkhayam.

Tīṇimāni indriyāni anaññātaññassāmītindriyam aññindriyam

aññatāvindriyam, idam nānam.

Tattha katamam neyyam?

Kāmesu sattā kāmasaṅgasattā, saṃyojane vajjamapassamānā;

Na hi jātu saṃyojanasaṅgasattā, ogham tareyyum vipulam mahantam.

Catūhi aṅgehi samannāgatā kāyassa bhedā devesu uppajjanti. Udāne kāpiyam suttam apanṇakapasādanīyam – idam neyyam.

Tattha katamam nānañca neyyañca?

Sabbe dhammā anattāti, yadā paññāya passati;

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā.

Yadā passatīti nānam. Yo sabbadhamme anattākārena upaṭṭhapeti idam neyyam.

Cattāri ariyasaccāni, tattha tīni neyyāni maggasaccam sīlakkhandho ca paññākkhandho ca, idam nānañca neyyañca.

27. Tattha katamam dassanam?

Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā;

Etañhi tumhe paṭipajjatha, mārassetam pamohanam.

Catūhi aṅgehi samannāgato ariyasāvako attanāva attānam byākareyya “khīñanirayomhi yāva sotāpannohamasmi avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo”ti. Idam dassanam.

Tattha katamā bhāvanā?

Yassindriyāni subhāvitāni, ajjhattam bahiddhā ca sabbaloke;

So puggalo mati ca rūpasaññī, sumohagatā na jānāti .

Cattāri dhammapadāni – anabhijjhā abyāpādo sammāsati

sammāsamādhi. Ayam bhāvanā.

Tattha katamam dassanañca bhāvanā ca?

Vacasā manasātha kammunā ca, aviruddho sammā viditvā dhammam;

Nibbānapadābhīpatthayāno, sammā so loke paribbajeyya.

Sotāpattiphalam sacchikātukāmena katame dhammā manasi kātabbā, bhagavā āha pañcupādānakkhandhā. Idam dassanañca bhāvanā ca.

28. Tattha katame vipākadhammadhammadmā?

Yāni karoti purisoti vitthāro. Tīṇimāni, bhikkhave, sucaritāni. Ime vipākadhammadhammadmā.

Tattha katame navipākadhammadhammadmā?

Rūpam vedayitam saññā, viññānam yā ceva cetanā;

Nesohamasmi na meso attā, iti diṭṭho virajjati.

Pañcime, bhikkhave, kandhā – ime navipākadhammadhammadmā.

Tattha katamo nevavipāko navipākadhammadhammo?

“Ye evam paṭipajjanti, nayam buddhena desitam;

Te dukkhassantañ karissanti, satthusāsanakārakā”ti.

Iti yā ca sammāpaṭipatti yo ca nirodho, ubhayametam nevavipāko navipākadhammo. Brahmacariyam vo, bhikkhave, desessāmi, brahmacariyaphalāni ca brahmacariyañca ariyo atṭhaṅgiko maggo brahmacariyaphalāni sotāpattiphalam yāva arahattam.

29. Tattha katamam sakavacanam?

Sabbapāpassa akaraṇam, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodapanam, etam buddhāna sāsanam.

Tīṇimāni, bhikkhave, vimokkhamukhāni. Idam sakavacanam.

Tattha katamam paravacanam?

Natthi puttamasam pemaṁ, natthi goṇasamitam dhanam;

Natthi sūriyasamā ābhā, samuddaparamā sarā.

Hetunā mārisā kosiyā subhāsitena saṅgāmavijayo sopi nāma, bhikkhave, sakko devānamindo sakam phalam paribhuñjamānoti vitthārena kātabbam. Idam paravacanam.

Tattha katamam sakavacanañca paravacanañca?

“Yam pattam yañca pattabbam, ubhayametam rajānukiñnam;

Ye evamvādino natthi, tesam kāmesu doso”ti.

Idam paravacanam. Ye ca kho te ubho ante anupagamma vaṭṭam tesam natthi paññāpanāya. Idam sakavacanam.

“Nandati puttehi puttimā, gomā gohi tatheva nandati;

Upadhī hi narassa nandanā, na hi so nandati yo nirūpadhī”ti – paravacanam.

“Socati puttehi puttimā, gomā gohi tatheva socati;

Upadhī hi narassa socanā, na hi so socati yo nirūpadhī”ti – sakavacanam.

Idam sakavacanam paravacanañca.

30. Tattha katamam sattādhiṭṭhānam?

Ye keci bhūtā bhavissanti ye vāpi, sabbe gamissanti pahāya deham;

Tam sabbajānim kusalo viditvā, dhamme ṭhito brahmacariyam careyya.

Tayome, bhikkhave, satthāro, tathāgato araham sekkho paṭipado. Idam

sattādhiṭṭhānam.

Tattha katamam dhammādhiṭṭhānam?

Yañca kāmasukham loke, yañcidam diviyam sukham;

Tañhakkhayasukhassete, kalam nāgghanti sołasim.

Sattime, bhikkhave, bojjhaṅgā, idam dhammādhiṭṭhānam.

Tattha katamam sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca?
Duddasamantam saccam duddaso paṭivedho bālehi, jānato passato natthi
nandīti vadāmi. Duddasamantam saccam duddaso paṭivedho bālehīti
dhammādhiṭṭhānam. Jānato passato natthi nandīti sattādhiṭṭhānam.
Dārukhandhopamam gaṅgāya tīriyā orimañca tīram pārimañca tīram
thale vā na ca ussīdanam, majjhe ca na samśīdanam manussaggāho ca
amanussaggāho ca antopūtibhāvo ca, idam dhammādhiṭṭhānam. Evam pana
bhikkhu nibbānaninno bhavissati nibbānaparāyanoti sattādhiṭṭhānam. Idam
sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca.

Tattha katamo thavo?

Maggānaṭṭhaṅgiko setṭho, saccānam caturo padā;

Virāgo setṭho dhammānam, dvipadānañca cakkhumā.

Tīṇimāni, bhikkhave, aggāni – buddho sattānam, virāgo dhammānam,
saṅgho gaṇānam. Ayam thavo.

31. Tattha katamam anuññātam?

Kāyena samvaro sādhu, sādhu vācāya samvaro;

Manasā samvaro sādhu, sādhu sabbattha samvuto;

Sabbattha samvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccati.

Idam bhagavatā anuññātam.

Tīṇimāni, bhikkhave, karaṇīyāni – kāyasucaritam vacīsucaritam
manosucaritam. Idam anuññātam.

Tattha katamam paṭikkhittam?

Natthi puttamasam pemam. Vitthāro idam paṭikkhittam.

Tīṇimāni, bhikkhave, akaraṇīyāni sayam abhiññāya desitāni. Katamāni tīṇi? Kāyaduccaritaṁ vacīduccaritaṁ manoduccaritaṁ. Idam paṭikkhittam.

Tattha katamam anuññatañca paṭikkhittañca?

Kāyena kusalam kare, assa kāyena samvuto;

Kāyaduccaritaṁ hitvā, kāyasucaritaṁ care.

Dvīhi paṭhamapadehi catutthena ca padena anujānāti. Kāyaduccaritaṁ hitvāti tatiyena padena paṭikkhittanti. Mahāvibhaṅgo aciratapānādo.

Tatthimā uddānagāthā

Sace bhāyasi dukkhassa, mābhinandi anāgataṁ;

Vassakāle yathā chattam, kusalāni kamaththake.

Sabbe dhammā anattāti, samāgataṁ vicālaye;

Na vo dukkhā pamokkhātthi, samatho ca vipassanā.

Kāmacchandaṁ upādāya, yo so vitakkehi khajjati;

Subhāvitatte bojjhaṅge, so imam vijātaye jaṭam.

Suññato lokam avekkhassu, samādhībhāvi bhāvase;

Kāmam kāmayamānassa, dhammacariyāya sugatim.

Haññate sabbā mucceva, nippothento catuddisā;

Yo kāme parivajjeti, pārichattopameva ca.

Yāni karoti puriso, lokadhammā pakāsitā;

Sukho vipāko puññānam, tatiyam aññam na vijjati.

Ādānassa bhayaṁ ñatvā, jāyate jīyatepi ca;
Kāmā hi citrā vividhā, atha loṇasallopamam.

Na hi pāpam kataṁ kammaṁ, agatīhi ca gacchati;
Yassindriyāni samathaṅgatāni, tatheva pañcañāniko.

Sattiyā viya omaṭho, viññānañca patiṭhitā;
Yo pāṇamatipāteti, tīṇi duccaritāni ca.

Saṭṭhivassasahassāni, khaṇam laddhāna dullabham;
Ayasāva malaṁ samuṭṭhitam, catūsu paṭipattisu.

Nelaṅgo setapacchādo, atha gopālakopamam;
Sukho viveko tuṭṭhassa, vitakkā ca sudesitā.

Phenapiṇḍopamam rūpam, brahā uju patāpavā;
Paññā hi seṭṭhā lokasmim, anaññā tīṇi indriyāni.

Kāmesu sattā kāmasaṅgasattā, atha vanṇo rahassavā;
Sabbe dhammā anattāti, ariyasaccañca desitam.

Eseva maggo natthañño, sotāpannoti byākare;
Yassindriyāni subhāvitāni, atha dhammapadehi ca.

Vacasā manasā ceva, pañcakkhandhā aniccato;
Yāni karoti puriso, tīṇi sucaritāni ca.

Rūpam vedayitam saññā, pañcakkhandhā pakāsitā;
Yo evam paṭipajjati, brahmā ceva phalāni ca.

Sabbapāpassa akaraṇam, vimokkhā tam hi desitā;
Natthi puttamasamam pemaṁ, devānam asurāna ca.

Yam pattañ yañca pattañbam, nandati socati niccam;

Ye keci bhūtā bhavissanti, satthāro ca pakāsitā.

Yañca kāmasukham loke, bojjhañgā ca sudesitā;

Maggānañthañgiko settho, tayo ca aggapattiyo.

Kāyena samvaro sādhu, karañyañca desitam;

Natthi attasamam pemam, ariyā tīni ca desitā.

Kāyena kusalam abhirato, vinayañca kāmasukham loke;

Bojjhañgā ca sudesitā, duddasam anatañ ceva parāparam ca;

Petakopadese sāsanappañthānam nāma dutiyabhūmi samattā.

3. Suttādhītthānatatiyabhūmi

32. Tattha katamam suttādhītthānam?

Lobhādhītthānam dosādhītthānam mohādhītthānam alobhādhītthānam
adosādhītthānam amohādhītthānam kāyakammādhītthānam
vācākammādhītthānam manokammādhītthānam saddhindriyādhītthānam
vīriyindriyādhītthānam satindriyādhītthānam samādhindriyādhītthānam
paññindriyādhītthānam.

Tattha katamam lobhādhītthānam?

Vitakkamathitassa jantuno, tibbarāgassa subhānupassino;

Bhiyyo tañhā pavañdhati, esa kho gālham karoti bandhanam.

Vitakkamathitassāti kāmarāgo. Subhānupassinoti kāmarāgavatthu. Bhiyyo tañhā pavañdhatīti kāmatañhā. Esa gālham karoti bandhananti rāgam, iti yo yo dhammo mūlanikkhitto, so yevetha dhammo uggāvahitabbo . Na bhagavā ekam dhammam ārabbha aññam dhammam deseti. Yassa vitakketi kāmavitakko tameva vitakkam kāmavitakkena niddisīyati. Tibbarāgassāti tasева vitakkassa vatthum niddisati. Subhānupassinō bhiyyo tañhā pavañdhatīti tameva rāgam kāmatañhāti niddisati. Esa gālham

karoti bandhananti tameva tañhāsamyojanam niddisati. Evaṁ gāthāsu anuminitabbam. Evaṁ saveyyākaraṇesu.

Tattha bhagavā ekam dhammaṁ tividham niddisati, nissandato hetuto phalato.

Dadam piyo hoti bhajanti naṁ bahū, kittiñca pappoti yaso ca vadḍhati;

Amañkubhūto parisam vigāhati, visārado hoti naro amaccharī.

Dadanti yaṁ yaṁ dānam, idam dānamayikam puññakriyam. Tattha hetu. Yaṁ cetam. Bhajanti naṁ bahū, kittinti yo ca kalyāṇo kittisaddo loke abbhuggacchat, yaṁ bahukassa janassa piyo bhavati manāpo ca. Yañca avippatisārī kālañkaroti ayam nissando. Yaṁ kāyassa bhedā devesu upapajjatīti idam phalam. Idam lobhādhiṭṭhānam.

33. Tattha katamam dosādhiṭṭhānam?

Yo pāṇamatipāteti, musāvādañca bhāsatī;

Loke adinnam ādiyati, paradārañca gacchati;

Surāmerayapānañca, yo naro anuyuñjati .

Appahāya pañca verāni, dussīlo iti vuccati;

Kāyassa bhedā duppañño, nirayam sopapajjati.

Yo pāṇamatipātētīti duṭṭho pāṇamatipāteti. Musāvādañca bhāsatīti dosopaghātāya musāvādañca bhāsatī. Surāmerayapānañca, yo naro anuyuñjatīti doso nidānam. Yo ca surāmerayapānam anuyuñjati yathāparadāravihārī amittā janayanti.

Pañca verāni appahāyāti pañcannam bhikkhāpadānam samatikkamanam sabbesam dosajānam sā panṇatti, teneva dosajanitena kammena dussīlo iti vuccati sopi dhammo hetunā niddisitabbo, nissandena phalena ca.

Tīni bālassa bālalakkhañāni – dubbhāsitabhāsī ca hoti, duccintitacintī ca dukkaṭakammakārī ca. Tattha yaṁ kāyena ca vācāya ca parakkamati, idamassa dukkaṭakammakārī. Tāyam yathā ca musāvādam bhāsatī yathā

pubbaniddiṭṭham, idamassa dubbhāsitā. Yañca saṅkappeti manoduccaritaṁ byāpādaṁ, idamassa duccintitacintitā. Yam so imehi tīhi bālalakkhaṇehi samannāgato tīni tajjāni dukkhāni domanassāni anubhavati, so ca hoti sabhaggato vā parisaggato vā tajjam kathaṁ kathanti. Yadā bhavati so ca pāṇātipātādidasakusalakammapathā, so tatonidānam dukkham domanassam paṭisamvedetī. Puna caparam yadā passati coram rājāparādhikam raññā gahitam jīvitā voropetam, tassem bhavati sace mamampi rājā jāneyya mamampi rājā gāhāpetvā jīvitā voropeyyāti, so tatonidānam dukkham domanassam paṭisamvedetī. Puna caparam bālo yadā bhavati āsanā samārūlho yāva yā me gati bhavissati ito pecca param maraṇāti so tatonidānam dukkham domanassam paṭisamvedetī iti bālalakkhaṇam hetu. Tīni tajjāni dukkhāni nissando. Kāyassa bhedā nirayesu upapajjati, idam phalam. Idam dosādhiṭṭhānam.

34. Tattha katamam mohādhiṭṭhānam?

Satañceva sahassānam, kappānam samsarissati;
Athavā pi tato bhiyyo, gabbhā gabbham gamissatha.
Anupādāya buddhavacanam, saṅkhāre attato upādāya;
Dukkhassantam karissanti, ṭhānametam na vijjati.

Yo yam anamataggasamśāram samāpanno jāyate ca mīyate ca, ayam avijjāhetukā. Yānapi ca saṅkhārānam payojanāni, tānipi avijjāpacca�āni, yam adassanam buddhavacanassa, ayam avijjāsutteyeva niddiṭṭham. Yo ca saṅkhāre attato harati pañcakkhandhe pañca diṭṭhiyo upagacchati. “Etaṁ mama, esohamasmi, eso me attā”ti idam suttam avijjāya nikkhittam, avijjāya nikkipitam. Evam satthā sutte nayena dhammena niddisati. Asādhāraṇena tamyeva tattha niddisitabbaṁ. Na aññam.

Ye hi keci, bhikkhave, samañā vā brāhmañā vā “idam dukkha”nti nappajānanti cattāri saccāni vitthārena, yam tattha appajānanā, idam dukkham, ayam hetu. Appajānanto vividhe saṅkhāre abhisāṅkharoti, ayam nissando. Yañca diṭṭhigatāni parāmasati “idameva saccam moghamāñña”nti ayam nissando. Yam punabbhavam nibbatteti, idam phalam. Ayampi dhammo saniddiṭṭho hetuto ca phalato ca nissandato ca.

Ettha pana keci dhammā sādhāraṇā bhavanti. Hetu khalu āditoyeva sutte nikkipissanti. Yathā kiṁ bhave cattārimāni, bhikkhave, agatigamanāni.

Tattha yañca chandāgatiñ gacchati yañca bhayāgatiñ gacchati, ayam lobho akusalamūlam. Yañ dosā, ayam dosoyeva. Yañ mohā, ayam mohoyeva. Evam imāni tīni akusalamūlāni āditoyeva upaparikkhitabbāni. Yattha ekam niddisitabbam, tattha ekam niddisiyati. Tathā dve yathā tīni, na hi ādīhi anikkhitte hetu vā nissando vā phalam vā niddisitabbam.

Ayañceththa gāthā –

Chandā dosā bhayā mohā, yo dhammam ativattati;

Nihīyati tassa yaso, kālapakkheva candimā.

Kattha chandā ca ayam lobho yathā niddiṭṭham pubbe. Idam mohādhiṭṭhānam.

35. Tattha katamam alobhādhiṭṭhānam?

“Asubhānupassim viharantam, indriyesu susamvutam;

Bhojanamhi ca mattaññum, saddham āraddhavīriyam;

Tam ve nappasahati māro, vāto selamva pabbata”nti.

Tattha yā asubhāya upaparikkhā, ayam kāmesu ādīnavadassanena paricāgo. Indriyesu susamvuto tasseeva alobhassa pāripūriyam mama āyatanasocitam anupādāya. Bhojanamhi ca mattaññunti rasatañhāpahānam. Iti ayam alobho asubhānupassitāya vatthuto dhārayati, so alobho hetu. Indriyesu guttadvāratāya gocarato dhārayati, bhojanemattaññutāya parato dhārayati, ayam nissando. Tam ve nappasahati māro, vāto selam va pabbatanti, idam phalam. Iti yoyeva dhammo ādimhi nikkhitto, soyeva majjhe ceva avasāne ca.

Nāham, bhikkhave, aññam ekadhammampi samanupassāmi asamuppannassa kāmacchandassa anuppādāya uppānassa vā pahānāya, yathayidañ asubhanimittam. Tattha asubhanimittam manasikarontassa anuppanno ceva kāmacchando na uppajjati, uppanno ca kāmacchando pahīyati. Idam alobhassa vatthu. Yañ puna anuppanno kāmarāgo pariyādiyati rūparāgam arūparāgam, iti phalam. Iti ayampi ca dhammo niddiṭṭho hetuto ca nissandato ca phalato ca. Idam alobhādhiṭṭhānam.

Tattha katamam adosādhiṭṭhānam?

Ekampi ce pāṇamaduṭṭhacitto, mettāyati kusalo tena hoti;

Sabbe ca pāṇe manasānukampaṇ , pahūtamariyo pakaroti puññam.

Ekampi ce pāṇamaduṭṭhacitto mettāyatīti ayam adoso. Nigghātena assādo, kusalo tena hotīti tena kusalena dhammena samyutto dhammapaññattim gacchati. Kusaloti yathā paññāya pañño pañdiccena pañdito. Pahūtamariyo pakaroti puññanti tassāyeva vipāko ayam lokiyassa, na hi lokuttarassa. Tattha yā mettāyanā, ayam hetu. Yam kusalo bhavati ayam nissando. Yāva abyāpajo bhūmiyam bahupuññam pasavati, idam phalam. Iti adoso niddiṭṭho hetuto ca nissandato ca phalato ca.

Ekādasānisaṃsā mettāya cetovimuttiyā. Tattha yā mettācetovimutti, ayam ariyadhammesu rāgavirāgā cetovimutti, lokikāya bhūmikā hetu, yam sukham āyatim manāpo hoti manussānam, ime ekādasa dharmā nissando. Yañca akatāvī brahmakāye upapajjati. Idam phalam. Idam adosādhiṭṭhānam.

36. Tattha katamam amohādhiṭṭhānam?

Paññā hi seṭṭhā lokasmim, yāyam nibbedhagāminī ;

Yāya sammā pajānāti, jātimaraṇasaṅkhayam.

Paññā hi seṭṭhāti vatthum. Nibbedhagāminīti nibbānagāminiyam yathābhūtaṃ paṭivijjhati. Sammā pajānāti, jātimaraṇasaṅkhayanti amoho. Paññāti hetu. Yam pajānāti ayam nissando. Yo jātimaraṇasaṅkhayo, idam phalam. Iti amoho niddiṭṭho hetunā ca nissandena ca phalena ca.

Tīṇimāni, bhikkhave , indriyāni anaññātaññassāmītindriyam aññindriyamaññātāvindriyam. Tatthakatamamanaññātaññassāmītindriyam? Idha, bhikkhave, bhikkhu anabhisametassa dukkhassa ariyasaccassa abhisamayāya chandam janeti vāyamati, vīriyam ārabhati, cittam paggañhāti padahati. Evam catunnam ariyasaccānam kātabbam. Tattha katamam aññindriyam? Idha, bhikkhave, bhikkhu “idam dukham ariyasacca”nti yathābhūtaṃ pajānāti, yā ca maggo, idam aññindriyam. Āsavakkhayā anāsavo hoti, idam vuccati aññātāvindriyam. Tathāyam paññā, ayam hetu. Yam chandam janeti vāyamati, yā pajānāti, ayam nissando. Yena sabbaso āsavānam khayā hetu, yam khaye ñānamuppajjati, anuppāde ñānañca, ayam nissando. Yam arahattam, idam phalam. Tattha khīṇā me jāti, vusitam brahmacariyam, kataṃ karaṇiyanti, idam khaye ñānam. Nāparam itthattāyāti

pajānāmīti idam anuppāde nānam. Iti imāni indriyāni amoho niddiṭṭho hetunā ca nissandena ca phalena ca. Imāni asādhāraṇāni niddiṭṭhāni.

Tattha katamāni kusalamūlāni sādhāraṇāni? Kusalañca vo, bhikkhave, desessāmi kusalamūlañceva. Tattha katamām kusalamūlam? Alobo adoso amoho. Tattha katamām kusalam? Atṭha sammattāni sammāditthi yāva sammāsamādhi. Tattha yāni kusalamūlāni, ayam hetu. Yañca alobo tīni kammāni samuṭṭhāpeti saṅkappam vāyāmaṇ samādhiñca, ayam alobhassa nissando. Tattha yo adoso, ayam hetu. Yam tayo dhamme paṭṭhapeti sammāvācam sammākammantam sammājīvañca, ayam nissando. Tattha yo amoho hetu, yam dve dhamme upaṭṭhapeti aviparītadassanampi ca anabhilāpanam, ayam nissando. Imassa brahmacariyassa yam phalam, tā dve vimuttiyo rāgavirāgā cetovimutti avijjā virāgā ca paññāvimutti, idam phalam. Iti imāni tīni kusalamūlāni niddiṭṭhāni hetuto ca nissandato ca phalato ca. Evam sādhāraṇāni kusalāni paṭivijjhitabbāni.

Yattha duve yattha tīni. Ayañcettha gāthā.

“Tulamatulañca sambhavam, bhavasañkhāramavassaji muni;

Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhava”nti.

Tulamatulañca sambhavanti tulasañkhataṁ atulasañkhataṁ. Tattha ye sañkhata tulam, te dve dharmā assādo ca ādīnavo ca tulitā bhavanti. Ettako kāmesu assādo. Ettako ādīnavo imassa, idam nissaraṇanti iti nibbānam pajānāti. Dvīhi kāraṇehi atulam na ca sakkā tulayitum. Ettakam etam netam paramathīti tena atulam. Atha pāpuṇā ratanam karitvā acchariyabhāvena atulam. Tattha kusalassa ca abhisambhavā jānanā passanā, ayam amoho. Yam tattha nātā osiraṇā bhavasañkhārānam, ayam alobo. Yam ajjhattarato samāhitoti vikkhepapatiśamharaṇā, ayam adoso. Iti imāni tīni kusalamūlāni. Tulamatulasambhavanti ayam amoho. Yo bhavasañkhārānam samosaraṇam lobho sammāsamādhiṇam assādo, ayam hetu. Yam ajjhattarato avijjañḍakosam sambhedo, ayam nissando. Sā pavatti imāni tīni niddiṭṭhāni kusalamūlāni hetuto ca nissandato ca phalato ca.

Ettāvatā esā pavatti ca nivatti ca akusalamūlehi pavattati, kusalamūlehi nivattatīti imehi ca tīhi sabbam akusalamūlam samosaraṇam gacchatī. So dhamme vā vacanato niddiṭṭho taṇhāti vā kodhoti vā asampajaññanti vā anusayoti vā makkhoti vā paṭasoti vā assatīti vā issāti vā macchariyanti vā aññānantīti vā, tehi ye ca vatthūhi niddisitabbam. Yassimāni dve vacanāni

dhammapadāni niddiṭṭhāni na so atthi kilesā, yo imesu navasu padesu samodhānam̄ samosaraṇam̄ gacchati. Ayam kileso, na ca lobho, na ca doso, na ca moho.

Yathā akusalamūlāni, evam̄ kusalāni paṭikkhepena niddisitabbāni.

Idam̄ amohādhiṭṭhānam̄.

37. Tattha katamam̄ kāyakammādhiṭṭhānam̄?

Kāyena kusalam̄ kare, assa kāyena saṃvuto;

Kāyaduccaritam̄ hitvā, kāyena sūcaritam̄ care.

Tīṇimāni, bhikkhave, sūcaritāni . Pāṇātipātā veramaṇī, adinnādānā veramaṇī, kāmesumicchācārā veramaṇī, idam̄ kāyakammādhiṭṭhānam̄.

Tattha katamam̄ vācākammādhiṭṭhānam̄?

Subhāsitaṇam̄ uttamamāhu santo, dhammam̄ bhaṇe nādhammam̄ tam̄ dutiyam̄;

Piyam̄ bhaṇe nāppiyam̄ tam̄ tatiyam̄, saccam̄ bhaṇe nālikam̄ tam̄ catuttham̄.

Cattārimāni ca vacīsūcaritāni idam̄ vācākammādhiṭṭhānam̄.

Tattha katamam̄ manokammādhiṭṭhānam̄?

Manena kusalam̄ kammaṇ, manasā saṃvuto bhave;

Manoduccaritam̄ hitvā, manasā sūcaritam̄ care.

Tīṇimāni manosūcaritāni, anabhijjhā, abyāpādo, sammādiṭṭhi, idam̄ manokammādhiṭṭhānam̄. Imāni asādhāraṇāni suttāni.

Tattha katamāni sādhāraṇāni suttāni?

Vācānurakkhī manasā susaṃvuto, kāyena ca nākusalam̄ kayirā ;

Ete tayo kammapathe visodhaye, ārādhaye maggatisippaveditam̄.

Tisso imā, bhikkhave, pārisuddhiyo – kāyakammapārisuddhi, vācākammapārisuddhi, manokammapārisuddhi.

Tattha katamā kāyakammapārisuddhi? Pāṇātipātā veramañī, adinnādānā veramañī, kāmesumicchācārā veramañī. Tattha katamā vacikammapārisuddhi? Musāvādā veramañī...pe... samphappalāpā veramañī. Tattha katamā manokammapārisuddhi? Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhi. Idam sādhāraṇasuttam.

Iti sādhāraṇāni ca suttāni asādhāraṇāni ca suttāni paṭivijjhitabbāni. Paṭivijjhitvā vācāya kāyena ca suttassa attho niddisitabbo.

38. Tattha katamam saddhindriyādhīṭhānam?

Yassa saddhā tathāgate, acalā suppatiṭṭhitā;

Sīlañca yassa kalyāṇam, ariyakantam pasam̄sitam.

Saṅghe pasādo yassatthi, ujubhūtañca dassanam;

Adaliddoti tam āhu, amogham tassa jīvitam.

Saddhā ve nandikā ārādhiko, no tassa saddhoti;

Sabbam siyāti bhagavantam, tathārūpo dhammasampasādo.

Idam saddhindriyādhīṭhānam.

Tattha katamam vīriyādhīṭhānam?

Ārambhatha nikamatha, yuñjatha buddhasāsane;

Dhunātha maccuno senam, nalāgāramva kuñjaro.

Cattārome, bhikkhave, sammappadhānā, idam vīriyādhīṭhānam.

Tattha katamam satindriyādhīṭhānam?

Satīmato sadā bhaddam, bhaddamatthu satīmato;

Satīmato sadā seyyo, satīmā sukhamedhati.

Cattāro satipaṭṭhānā vitthārena kātabbā, idam satindriyādhiṭṭhānam.

Tattha katamam samādhindriyādhiṭṭhānam?

Ākaṅkhato te naradammaśārathi, devā manussā manasā vicintitam;

Sabbena jaññā kasiṇāpi pāṇino, santam samādhiṃ arañam nisevato.

Tayome, bhikkhave, samādhī – savitakko savicāro, avitakko vicāramatto, avitakko avicāro. Idam samādhindriyādhiṭṭhānam.

Tattha katamam paññindriyādhiṭṭhānam?

Paññā hi setṭhā lokasminti vitthārena.

Tisso imā, bhikkhave, paññā – sutamayī, cintāmayī, bhāvanāmayī, idam paññindriyādhiṭṭhānam suttam, imāni indriyādhiṭṭhānāni asādhāraṇāni suttāni.

39. Tattha katamāni sādhāraṇāni indriyādhiṭṭhānāni suttāni?

Avītarāgo kāmesu, yassa pañcindriyā mudū;

Saddhā sati ca vīriyam, samatho ca vipassanā;

Tādisam bhikkhumāsajja, pubbeva upahaññati.

Pañcimāni indriyāni. Saddhindriyādiindriyam datṭhabbam. Tisu aveccappasāde vitthārena suttam kātabbam. Imāni sādhāraṇāni indriyādhiṭṭhānāni suttāni. Yam yassa sambandham kusalassa vā akusalassa vā tena tena adhiṭṭhānenā tam suttam niddisitabbam, natthañño dhammo niddisitabbo. Tattha sādhāraṇam kusalam nāpi kusalam akusalam yathā sādhāraṇāni ca kusalamūlāni sādhāraṇāni ca akusalamūlāni uppannam kāmavitakkam pajahati...pe... cattāro sammappadhānā kusalam akusalañca.

Tatthimā uddānagāthā

Vitakko hi mamaṭhiko , dadam piyo naro iti;

Yo pāṇamatipāteti, tīṇi tassa bālalakkhaṇam.

Satañceva sahassānam, ye ca samaṇabrāhmaṇā;

Chandā dosā bhayā mohā, catūhi agatīhi ca.

Asubhānupassim viharantam, nimittesu asubhā ca;

Ekampi ce piyam pāṇam, mittā sace subhāsitā.

Paññā hi sethā lokasmim, anuññā tīṇi indriyāni;

Kusalākusalamūlāni ca, tulamatulañca sambhavam.

Kāyena kusalam kare, tīṇi sucaritāni ca;

Subhāsitam uttamamāhu, santo vacīsucaritāni ca.

Kāyena ca kusalam kayirā, manoduccaritāni ca;

Kāyānurakkhī ca sadā, tisso ca pārisuddhiyo.

Yassa saddhā tathāgate, samuppāde ca desito;

Ārambhatha nikamatha, yā ca sammappadhānatā.

Satīmato sadā bhaddam, satipaṭṭhānabhāvanā;

Ākañkhato ca anaññānam, ye ca tīṇi samādhayo.

Paññā hi sethā lokasmim, tisso paññā pakāsitā;

Avītarāgo kāmesu, tatheva pañcindriyā.

Iti therassa mahākaccāyanassa

Jambuvanavāsino peṭakopadese

Tatiyabhūmi puttādhiṭṭhānam nāma.

4. Suttavicayacatutthabhūmi

40. Tattha katamo suttavicayo?

Tattha kusalehi dhammehi akusalehi dhammehi pubbāparaso sādhukam upaparikkhiyati. Kīmnu kho idam suttam ārabhi...pe... tehi suttehi saha adhisannaṭhehi yujjati udāhu na yujjatī?

Yathā bhagavā kilese ādimhi tattha deseti. Kīm desitaṁ? Tesam kilesānam pahānam udāhu no desitanti upaparikkhitabbam. Yadi na desitaṁ bhagavati tesam kilesānam pahānam kusalā dhammā pariyesitabbā yattha te akusalā pahānam gacchanti. Sace samannehamāno na labhati. Tattha akusalā dhammā apakaḍḍhitabbā vīmaṇsitabbā, saṅkilesabhāgiyasuttam, yadi kilesā apakaḍḍhiyantā. Ye vā na denti tattha upaparikkhitabbā ariyamaggadhammā tāsu bhūmīsu kilesā pahānam gacchanti, udāhu na gacchantīti. Yattakā pana kilesā desitā. Na tattakā ariyadhammā desitā. Yattha kilesā pahānam gacchanti, tattha ye kilesā ariyadhammānam paṭipakkhena na yujjanti, te apakaḍḍhitabbā, sace apakaḍḍhiyantā yojanam deti. Tattha evam vīmaṇsitabbam. Dve tīṇi vā taduttari vā kilesā ekena ariyamaggena pahānam gacchantīti. Sace evam vīmaṇsiyantā yojanam deti, tattha upaparikkhitabbam. Paramparāya vā piṭakasampadānena vā suttassa attho ca nattho ca. Yam vā na sakkā suttam niddisitum neva suttam vicikicchitabbam. Evam yathā ādimhi kusalā dhammā honti. Ye kilesā te pahīneyyāti. Te upaparikkhitabbā. Puro vā kusalo paṭipakkhena vā puro desanā, anūnā anadhikā uggahetabbā. Yathā paṭhamo uttilo yesamidāni kilesānam ye ariyadhammā desitā ime kilesā imehi ariyadhammehi pahīyanti, udāhu nappahīyantīti vicinitabbā. Yadi upaparikkhiyamāna yujjanti, gahetabbā. Atha na yujjanti, ye kilesā apatiṭakkhā honti, te kilesā aparipakkhitabbā. Ye ca ariyadhammā paṭipakkhā honti, te ariyadhammā apakaḍḍhitabbā. Na hi ariyadhammā anāgāmikilesappahānam gacchanti, nāpi ariyadhammā sabbakilesānam pahānāya saṃvattanti. Yathā kusalā mettā akusalo rāgo na tu kusalā mettāti kāretvā akusalassa rāgassa pahānāya sambhavati byāpādo mettāya pahānam gacchat. Tasmā ubho kilesā upaparikkhitabbā. Yo yo ca dhammo upadisiyati kusalo vā akusalo vā so apakaḍḍhitabbo. Sace te yujjanti apakaḍḍhiyamāno natthi upaparikkhitabbam. Dve vā kilesā ekena ariyadhammena pahīneyyāti dvīhi vā ariyadhammehi eko vā kileso pahīyatīti.

Atha vā evampi upaparikkhiyamānam yujjati, tattha vīmaṇsitabbam vā yathā yujjati tattha vīmaṇsitabbam vā, yathā nanu sakkā suttam niddisitum, na hi sutte vicikicchitabbam. Kilesa maṇi ariyadhammesu desitesu ubhayato upaparikkhitabbam. Kira ye vā ime kilesā desitā ye ca ariyadhammā desitā

gāthāya vā byākaraṇena vā, kim nu kho ime kilesā imehi ariyadhammehi pahīyanti, udāhu nappahīyanti? Ime vā ariyadhammā imesam kilesānam pahānāya saṃvattantīti. Kiñcāpi kusalehi dhammehi akusalā dhammā pahānam gacchanti. Na tu sabbehi ariyadhammehi sabbākusalā pahānam gacchanti. Yathā mettā kusalo akusalo ca rāgo na tu kusalā mettā akusalo rāgoti kāretvā mettāya rāgo pahānam, byāpādo mettāya pahānam gacchanti. Evam kilesoti kāretvā suttena pahānam gacchat. Nautto dhammoti kāretvā sabbaṃ kilesassa pahānāya saṃvattati. Yam tu suttassa ariyadhammo saṃkilesapatiipakkho, so tena pahānam gacchatīti.

41. Tattha kusale desite sutte byākaraṇe vā saṃkilesā na yujjanti ariyadhammā vā, te mahāpadese niddisitabbāvayavena apakaḍḍhitabbā. Tattha kilesehi ca desitehi ariyadhammesu ca yadipi tena ariyadhammena te kilesā pahānam gacchanti. Tatthapi uttari upaparikkhitabbam. Kena kāraṇena ete kilesā pajahitabbā, kena kāraṇena ariyadhammā desitā? Yena yena vā ākārena ariyadhammā desitā, tena tena pakārena ayaṃ kileso ṭhito. Atthi hi eko kileso, tena vā ariyadhammā na aññathā aññathā pahātabbo, yathā ditthi rāgo avijjā ca dassanena pahātabbā. Sā ce evañca avijjā bhāvanāya bhūmi vā dhammā bhāvanāya pahātabbā. Sāyeva uddhambhāgiyam asaṅkhata dassanāya vimuttiyā animittena cetosamādhinā amanasikārena pahīyati. Evam sāttham sabyañjanam upaparikkhitabbam. Ye dassanena pahātabbā kilesā dassanākārena ariyadhammo desito, bhāvanāya pahātabbā bhāvanākārena ariyadhammo desito, patisevanā pahātabbā patisevanākārena ariyadhammo desito, evam vinodanapahātabbā yāva satta āsavā kātabbā, yāvaññathā. Aññathā hesa dhammo pahātabbo aññenākārena ariyadhammo desito, so ariyadhammo aññathā pariyesitabbo. Yadi ayaṃ dhammo pariyesato yo ca deseti yena yenākārena, so ariyadhammo pariyesitabbo, tenākārena kileso pahīyati. So tattha upaparikkhitabbo. Atha na yujjati yadi hi tena suttena vihitam suttam vīmaṇsitabbam. Yathā yujjati, tathā gahetabbam. Yathā na yujjati, tathā na gahetabbam, addhā etam bhagavatā na bhāsitam, āyasmatā vā duggahitam, yathā mahāpadese niddisitabbam, bhagavatā yathābhūtam desitam, yo ca dhammo desito kusalo ca akusalo ca tassa dhammadassa paccayo pariyesitabbo. Na hi paccayā vinā dhammo appaccayo uppajjati. Tattha ko ākāro pariyesanāya?

Tattha tathārūpam sahetu sappaccayam soyam dhammo vuttoti idam vīmaṇsitabbam. So ca paccayo tividho – mudu majjho adhimatto. Tattha mudumhi paccaye mududhammo gahetabbo, evam satyesa paccayo duvidho paramparāpaccayo ca samanantarapaccayo ca. So paccayo mudutena byādhimattam pariyesitabbam. Kim kāraṇam? Aññataropi paccayo aññehi

paccayehi pariyattim vā pāripūrim vā gacchatī. Tattha yo dhammo desito, tassa dhammassa etena vā kāraṇena vā hetu pariyesitabbo. Yathā paccayo hetunā paccayena ca, so tassa dhammassa nissando pariyesitabbo. Yathā niddiṭṭho adhiṭṭhāne padhānam pariyesati, so paccayo pariyesitabbo. Na hi mudussa dhammassa adhimatto nissando adhimattassa vā nissandassa mududhammo, atha mudussa mudu majjhāya majjho adhimattassa adhimatto yujjati, tam gaheṭabbam, atha na yujjati na gaheṭabbam. Yañca bhagavā ārabhati dhammañ desetum, tamyeva dhammañ majjhantapariyosānam deseti, yathā suttādhiṭṭhāne dharmā ādimhi niddisati, tamyeva bahu tassa suttassa pariyosānam. Tassa hi dhammassa vasena tam suttam hoti gāthā vā byākaraṇam khuddakam mahantam vā, yathā pana duvidhā anurūpanti vā thapanā ca desanāthapanā. Rūpantipi dhammassa pariyesitabbā. Yathā ca bhagavatā pañcannam indriyānam samvaraṇam desitam taṇhāya niggahaṇattham icchāva hoti. Deseti yathā gopālakopame sutte aññehipि suttehi bhagavā bhāsatī icchāva hoti majjhimanikāye vitakko ayam bhagavato desanānurūpanti iti so dhammo aññesupi veyyākaraṇesu pariyesitabbo. Na hi ekam hi sutte datṭhabbo. Yujjanam tam gaheṭabbam.

42. Tattha katamañ anuññātam? Yam kiñci suttam bhagavatā na bhāsitam tañca suttesuyeva ndissati, evametam dhāretabbam. Yathā asukena bhāsitanti, tam suttam vīmañsitabbam. Kim nu kho imam suttam anuññātam khamam bhagavato udāhu nānuññātam khamam, kiñci rūpañca suttam bhagavato anuññātam khamam kiñci rūpañca nānuññātam khamam? Yam sabbaso anotāretvā dasabalo gocaram deseti, tam sabbam suttam bhagavato nānuññātam khamam. Atthipi so sāvako dasabalānam gocaram jānāti odhiso anodhiso, tam pana balam sabbaso na jānāti aññathā nāma savanena, yathā āyasmatā sāriputtena yena brāhmaṇo ovadito, tassa āyasmato natthi indriyabalavemattaññam, tena puggalaparo parañca tam ajānanto sati uttarikaraṇīye uppādito, so bhagavatā apasādito. Yathāva āyasmā mahākassapo bhāgineyyam ovadati anantariyasamannāgato iddhipāṭihīrena aṅguliyo adīpetvā yam sabbesam dhammānam kammasamādānānam hetuso ṭhānaso yathābhūtam ñānam, tassa āyasmato samvijjate, tena nam ovadati, tam bhagavā karoti.

“Sacepi dasa pajjote, dhārayissasi kassapa;

Neva dakkhati rūpāni, cakkhu tassa na vijjatī”ti.

Api ca kho yathā dūto rājavacanena sattamanusāsati, evam sesānugo aññātakam ghosam paresam deseti. Anuññātakhamasuttam gaheṭabbam.

Ananuññātakhamāṁ na gahetabbam.

Tattha katamo suttasaṅkaro? Pañcavidham suttam, samkilesabhāgiyam vāsanābhāgiyam dassanabhāgiyam bhāvanābhāgiyam asekkhabhāgiyam. Aññam ārādheyya aññam deseti aññassa ca suttassa attham aññamhi sutte niddisati. Suttassa vā hi anekākāram attham niddisati. Ariyadhammasādhane attham vivarati. Vāsanābhāgiyassa attham dassanabhāgiyesu niddisati. Orambhāgiyānam samyojanānam attham uddhambhāgiyesu niddisati. Mudumajjhānam indriyānam adhimattesu suttesu niddisati. Iti ayam suttam sambhedam hetunā ca nissandena ca phalena ca niddesena ca mudumajjhādhimattatāyapi ca atthena ca byañjanena ca yo sambhedo, ayam vuccati suttasaṅkaro. Yo asambhedo, ayam vuccati suttavicayo.

Tatthāyaṁ uddānagāthā

Purimānam akkhaṇḍam, yathābhūtassa paccayo;

Nissando vāsanāsaddhi, anuññā suttasaṅkaro.

Therassa mahākaccāyanassa

Suttavicayo nāma catutthabhūmi.

5. Pañcamabhūmi

43. Tattha katamo hārvibhaṅgo? Yattha soṭasa hārā akkharaso bhedam gacchanti. Tattha ādimhi desanāhāro. Tattha ayam gāthā kusalā vā akusalā vā saccāni vā saccekadeso vā. Kim desitanti? Sutte vīmamsā desanāhāro. Yathā ariyasaccāni nikkhepo cattāri saccāni sādhāraṇāni asādhāraṇāni ca. Yāni ca aṭṭhārasa padāni dukkhato satta padāni saṅkhepena kāyikena cetasikena dukkhena, appiyasampayogena piyavippayogena ca tīhi ca saṅkhatāhi. Tattha tīṇi saṅkhatalakkhaṇāni tisso dukkhatā uppādo saṅkhatalakkhaṇam, saṅkhāradukkhatāya dukkhatā ca saṅkhatalakkhaṇam, vipariṇāmadukkhatāya dukkhatāti aññathattham ca saṅkhatalakkhaṇam, dukkhadukkhatāya ca dukkhatā, imesam tiṇṇam saṅkhatalakkhaṇānam tīsu vedanābhūmīsu adukkhamasukhā vedanā uppādo saṅkhatalakkhaṇam, saṅkhāradukkhatāya ca dukkhatā tayo saṅkhatalakkhaṇam, sukhā vedanāya ca vipariṇāmadukkhatāya ca dukkhatāti aññathattam saṅkhatalakkhaṇam, dukkhāvedanā dukkhadukkhatā ca dukkhatā imamhi imesu navapadesu paṭhamakesu sattasu padesu solasasu padesu dukkhā pariyesitabbā, ekādasa

dukkhatāya ca lakkhaṇam niddese niddiṭṭham. Pātubhāvalakkhaṇā jātiyā ca pātubhāvacutilakkhaṇo cutoti vitthārena pannarasapadāni kattabbāni, evam sādhāraṇāni asādhāraṇāni ca sattasu dasasu padesu saññāsa tividhe ca sāsanappaṭṭhāne aṭṭhārasavidhesu ca suṭṭādhiṭṭhānesu dasavidhesu ca suṭṭavidheyyesu soṭasavidhesu ca hāresu ekavīsatividhāya ca pavicayavīmamsāyāti idam desitam. Yathābhūtañca desitanti, ayam vuccati desanāhāro.

44. Tattha katamo vicayo hāro?

Padam pañhā ca pucchā ca, kim pubbam kiñca pacchimam;
Anugīti sā ca vicayo, hāro vicayoti niddiṭṭho.

Padanti paṭhamam padam. Tassa ko attho? Yam bhagavā puṭṭho āyasmatā ajitena tam gahetabbam, katipadāni puṭṭhāni yathākiṃ kenassu nivuto lokoti gāthā, imāni katipadāni cattāri iti visajjanāya pucchā. Yattakehi padehi bhagavatā visajjītāni padāni iti pucchāya ca yā padānam saṅkāsanā, idam vuccati padanti.

Pañhāti imāni cattāri padāni. Kati pañhā? Eko vā dve vā taduttari vā imāni cattāri padāni eko pañho, atthānuparivatti byañjanam hoti, sambahulānipi padāni ekamevattham pucchati. Imāni cattāri padāni anuparivattīni tam byañjanena eko pañhova hoti. Kenassu nivuto lokoti lokam sandhāya pucchati, kenassu nappakāsatī kissābhilepanam brūṣīti tamyeva pucchati. Kiṃsu tassa mahabbhayanti tamyeva pucchati. Evam atthānuparivatti byañjanam eko pañho hoti, so pañho catubbidho ekamṣabyākaraṇīyo vibhajjabyākaraṇīyo paṭipucchābyākaraṇīyo ṭhapaniyoti. Tattha cakkhu aniccanti ekamṣabyākaraṇīyo, yam aniccam tam dukkhanti vibhajjabyākaraṇīyo, siyā aniccam na cakkhu, yānipi āyatanāni ca na cakkhu, tānipi aniccanti na cakkhuyeva, ayam vibhajjabyākaraṇīyo, yam cakkhu tam cakkhundriyam neti paṭipucchābyākaraṇīyo, tam cakkhu tathāgatoti ṭhapaniyo. Aññatra cakkhunāti ṭhapaniyo pañho. Idam pañham bhagavā kiṃ pucchito, lokassa saṃkilesa pucchito. Kiṃ kāraṇam? Tividho hi saṃkilesa taṇhāsaṃkilesa ca diṭṭhisamkilesa ca duccaritasamkilesa ca. Tattha avijjāya nivutoti avijjam dasseti, jappāti taṇham dasseti, mahabbhayanti akusalassa kammassa vipākam dasseti, sotam nāma sukhavedanīyassa kammassa dukkhavedanīyo vipāko bhavissatīti netam ṭhānam vijjatīti bhagavā visajjeti, catūhi yo padehi avijjāya nivuto lokoti... pe... evam vuccati.

45. Taduttari paṭipucchati, savanti sabbadhi sotāti gāthā, cattāri padāni pucchati tam bhagavā dvīhi padehi visajjeti.

Yāni sotāni lokasmiṁ, sati tesam nivāraṇam;

Sotānam samvaram brūmi, paññāyete pidhīyare.

Imāni cattāri padāni dvīhi padehi visajjeti. Idam padanti pucchito, tassa saṃkiliṭṭhassa lokassa vodānam pucchito, sotāni cha taṇhākāyā bahulādhivacanena niddiṭṭhā bhavanti sabbehi āyatanehi. Tāni sotāni kena nivāriyantīti pariyuṭṭhānapahānam pucchati, kena sotā pidhīyareti anusayasadugghātam pucchati. Tattha bhagavā chasu dvāresu satiyā deseti, yo hi sampajāno viharati satidovārike ca tassa indriyāni guttāni sambhavanti. Tattha guttesu indriyesu yā yā vipassanā, sā sā tesam tesam sotānam tassā ca avijjāya yo loko nivuto accantapahānya samvattati. Evam sotāni pihitānipi bhavanti tato uttari pucchati.

Paññā ca sati ca nāmarūpassa kho tassa bhagavantam puṭṭhumāgamma katthetam upasammati imāni cattāri padāni bhagavā ekena padena visajjeti.

Yametam pañham apucchi , ajita tam vadāmi te...pe...;

Viññāṇassa nirodhena, etthetam upasammati.

Iminā pañhena kiṁ pucchati? Anupādisesanibbānadhadhātum pucchati, tam bhagavā anupādisesāya nibbānadhadhātuyā visajjeti. Tattha paṭhamena pañhena samkilesam pucchati. Dutiyena pañhena vodānam pucchati. Tatiyena pañhena sopādisesanibbānadhadhātum pucchati. Catutthena pañhena anupādisesanibbānadhadhātum paṭipucchati tato uttari paṭipucchati.

Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesam me nipako iriyam, puṭṭho pabrūhi mārisa.

Imāni cattāri padāni pucchati. Kati ca pana te pañhe saṅkhātadhammā ca arahantā sekkhā ca? Kiṁ pubbaṁ kiñca pacchimanti ayamattho. Tattha kataram paṭhamam pucchati, kataram pacchā? Arahantam paṭhamam pucchati. Sekkhadhamme tattha kena padena saṅkhātadhammāti arahanto gahitā, puthūti sekkhā gahitā. Tesam me nipakoti sādhāraṇam padam bhagavantam pucchati. Tassa sādhāraṇāni ca asādhāraṇāni ca pañhesu pucchitabbāni. Tam bhagavā visajjeti. Na tathā puṭṭham, paṭhamam

puṭṭham, tam pacchā visajjeti. Yam pacchā pucchitam paṭhamam visajjeti. Kiñca idam pucchitam visuddhānam visujjhantānañca kā iriyāti idam pucchi, tam kāmesu nābhigijjheyya. Manasānāvilo siyāti pariyuṭṭhānāni vitakkena ca bhagavā nivāreti, dve pana vitakkaanāvilaṭāya pariyuṭṭhānam, yathā nīvaraṇesu niddiṭṭham. Kusalā sabbadhammesūti arahantaṁ visajjeti.

Kenassu tarati oghanti gāthā, imāni cattāri padāni. Cattāroyeva pañhā. Kiñ kāraṇam, na hi ettha atthānuparivatti byañjanaṁ yathā paṭhamam ajitapañhesu, tassa na ekamseṇa bahūni visajjanāni, bahukā pañhā, ekova na cāpi, sabbe pucchati, pubbe visajjito, yathā catuttho ajitopañhe, yam ettha yathābhūtaṁ pariyesanāpadabandhena visajjanāyo evam yathābhūtaṁ pariyesati. Yo puna ettha yam evam pucchati tattha ayamākāro pucchanāyam antojaṭā bahijaṭāti gāthā pucchitavisajjanāya maggitabbā. Katham visajjitāti bhagavāti visajjeti? Sile patiṭṭhāya naro sapaññoti gāthā. Tattha cittabhāvanāya samathā, paññābhāvanāya vipassanā. Tattha evam anumāyati, ye dhammā samathena ca vipassanāya ca pahīyanti, te ime antojaṭā bahijaṭā. Tattha visajjanām samathena rāgo pahīyati, vipassanāya avijjā. Ajjhattavatthuko rāgo antojaṭā, bāhiravatthuko rāgo bahijaṭā. Ajjhattavatthukā sakkāyadiṭṭhi, ayam antojaṭā. Ekasatthi diṭṭhigatāni ca bāhiravatthukāni bahijaṭā, yā hi ajjhattavatthukā yā diṭṭhibhāgīyena bhavissati, ayam jaṭā. Tathā samkhittena yā kāci ajjhattavatthukā tañhā ca diṭṭhi ca, ayam antojaṭā. Yā kāci bāhiravatthukā tañhā ca diṭṭhi ca, ayam bahijaṭā.

Yathā devatā bhagavantam pucchati “catucakkam navadvāra”nti gāthā. Tattha bhagavā visajjeti “chetvā naddhiṁ varattam cā”ti gāthā, idam bhagavā dukkhanirodhagāminim paṭipadaṁ visajjeti. Imāya visajjanāya bhagavā anumāyati kilese ettha purimāya gāthāya niddisitabbena. Tam hi catucakkanti cattāro vā hatthapādā. Navadvārantī nava vañamukhāni. Yathā catucakkanti cattāro upādānā, upādānappaccayā bhavo, upādānanirodhā bhavanirodho. Navadvārantī nava mānavidhā, mānajātikāya hi dukkham seyyenamhi paraso tīṇi tikāni puṇṇam. Tikena samyuttam hi pañcakāmaguṇiko rāgo. Tattha naddhīti tañhā visajjīyati. Varattanti mānam visajjeti, icchā lobho ca pāpakoti pañcakāmaguṇiko rāgo. Tattha visamalobho pāpakoti niddisiyati samūlatañhanti. Aññānamūlakā tañhāti aññānamūlakā tañhā, tañhāya ca diṭṭhiyā ca pahānam. Ye ca puna aññepi keci catucakkayogena teneva kāraṇena ca yujjanti, saṃsāragāmino dhammā sabbe niddisitabbā. Tatthāyam gāthā visajjanā pucchāya ca visajjanāya sameti. Yam yadi sandena atha saha byākarāṇena anugītiyam ca so vicayoti bhagavā yattakāni padāni nikkipati, tattakehi anugāyati.

46. Aṭṭhahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgato bhikkhu dūteyyam gantumarahati . Imāni aṭṭha padāni nikkhittāni. Chahi padehi bhagavā anugāyati.

“Yo ve na byathati patvā, parisam uggaवादिनिम्;

Na ca hāpeti vacanam, na ca chādeti sāsanam.

“Asandiddhim ca bhaṇati, pucchito na ca kuppati;

Sa ve tādisako bhikkhu, dūteyyam gantumarahatī”ti.

Tattha pana bhagavā yattakāni padāni nikkipati, tattakehi anugāyati. Sattahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgato kalyāṇamitto piyo garubhāvanīyoti vitthārena, idam bhagavā sattahi padehi anugāyati. Iti bahussutavā anugāyati, appatarakatham padam vā nikkhupo, bahussutavā nava padāni nikkhupo, appatarikā anugītiyā bahutarikā anugāyati. Ayam vuccati te anugīti ca vicayo, ayam vicayo nāma hāro.

Tattha katamo yuttihāro?

Sabbesam hārānam, yā bhūmī yo ca gocaro tesam;

Yuttāyutti parikkhā, hāro yuttīti niddiṭṭho.

Hārānam solasannam yathā desanā yathā vicayo yo ca niddisiyati, ayam niddeso. Ayam pucchā suttesu na yujjatīti yā tattha vīmaṇsā, ayam yutti.

Yathā hi sahetū sappaccayā sattā samkiliṣanti, atthi hetu atthi paccayo sattānam samkilesāya, sahetū sappaccayā sattā visujjhanti, atthi hetu atthi paccayo sattānam visuddhiyā. Sīlavatā, ānanda, puggalena na veyyākaraṇiyā kinti me vippaṭisāro uppādeyya...pe... abyākaraṇam kattabbam, ayam visuddhiyā maggo. Tassa hetu ko paccayo, sīlakkhandhassa cattāri cattāri hetu ca paccayo ca. Sappurisasaṁsevo yo ca patirūpadesavāso ca, ayam upādāpaccayatā sappaccayo. Yam porāṇakammam assa vipāko paccayo, tāya paccayāya attasammāpanidhi, ayam hetu. Iti sīlakkhandho sahetu sappaccayoti idam lokikam sīlam.

Yam pana lokuttaram sīlam, tassa tīṇi indriyāni paccayo – saddhindriyam vīriyindriyam samādhindriyam – ayam paccayo.

Satindriyañca paññindriyañca hetu. Paññāya nibbedhagāminiyā, yam sīlam jāyati. Sotāpannassa ca sīlam tenāyam hetu ayam paccayo. Yam puna samādhino passaddhi ca pīti ca pāmojjam paccayo. Yam sukhām hetu tena samādhikkhandho sahetu sappaccayo. Yam samāhito yathābhūtam pajānāti, ayam paññā. Tassa paratoghoso ajjhattam ca yoniso manasikāro hetu ca paccayo ca, iti ime tayo khandhā sahetū sappaccayā evam satta paññā. Sattabyākaranīsu ca suttesu na yujjati. Ayam yuttihāro. So catūsu mahāpadesesu daṭṭhabbo.

47. Tattha katamam padaṭṭhānam?

Dhammam deseti jino, tassa ca dhammassa yam padaṭṭhānam;

Iti yāva sabbadhammā, eso hāro padaṭṭhāno.

Tattha pañcakāmaguṇā kāmarāgassa padaṭṭhānam. Yesam kesañci kāmarāgo uppajjati uppanno vā uppajjissati vā, etesu yepi pañcasu rūpesu āyatanesu nāññatra etehi kāmarāgassa padaṭṭhānanti. Vuccate, tena pañca kāmaguṇā kāmarāgassa padaṭṭhānam. Pañcindriyāni rūparāgassa padaṭṭhānam. Manindriyam bhavarāgassa padaṭṭhānam. Pañcakkhandhā sakkāyadiṭṭhiyā padaṭṭhānam. Ekasaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhirāgassa padaṭṭhānam. Kāmadhātu kāmarāgassa padaṭṭhānam. Arūpadhātu arūparāgassa padaṭṭhānam. Sukhasaññā kāmarāgassa padaṭṭhānam. Byāpādaññā byāpādassa padaṭṭhānam. Asampajaññatā sammohassa padaṭṭhānam. Nava āghātavatthūni byāpādassa padaṭṭhānam. Navavidham mānaṁ mānassa padaṭṭhānam. Sukhā vedanā rāgānusayassa padaṭṭhānam. Dukkhā vedanā paṭighānusayassa padaṭṭhānam. Adukkhamasukhā vedanā avijjānusayassa padaṭṭhānam. Attavādupādānañca musāvādo ca lobhassa padaṭṭhānam. Pāṇātipāto ca pisuṇavācā ca pharusavācā ca byāpādassa padaṭṭhānam. Micchattañca samphappalāpo ca mohassa padaṭṭhānam. Bhavañcā bhogañcā vokāro ahamkārassa padaṭṭhānam. Bāhirānam pariggaho mamañkārassa padaṭṭhānam. Kāyassa saṅgam diṭṭhiyā padaṭṭhānam. Kāyikadoso dosassa padaṭṭhānam. Kāyikakāsāvo lobhassa padaṭṭhānam. Yo yo vā pana dhammo yena yena ārammañena uppajjati saccādhiṭṭhānenā vā dhammādhiṭṭhānenā vā anusayanena vā, so dhammo tassa padaṭṭhānam. Tena sārammañena so dhammo uppajjati.

Yathā manusso purimassa padassa padaṭṭhānam alabhanto dutiyam padam uddharati, so pacchānupadam samharati. Yadi pana yo na dutiyapadassa padaṭṭhānam labhati, aparam padam uddharati. Tassa yo

ceso paccayo bhavati. Evam dhammo kusalo vā akusalo vā abyākato vā padaṭṭhānam alabhanto na pavattati. Yathā payuttassa dhammadassa yonilābho , ayam vuccati padaṭṭhāno hāro.

48. Tattha katamo lakkhaṇo hāro?

Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā tena;

Sabbe bhavanti vuttā, so hāro lakkhaṇo nāma.

Yesañca susamāraddhā, niccam kāyagatāsatīti gāthāya vuttāya kāyagatāsatiyā vuttā vedanāgatā cittagatā dhammaditatā ca sati catunnam satipaṭṭhānānam ekena satipaṭṭhānenā. Na hi cittam ekasmim viññānaṭṭhitiyā pavattati, nānāsu gatīsu pavattati, kāyagatāsatiyā vuttāya vuttā vedanāgatā cittadhammaditatā ca. Na hi kāyagatāsatiyā bhāvitāya satipaṭṭhānā cattāro bhāvanāpāripūriṁ na gacchanti. Evam tassadesu dhammesu vuttesu sabbadhammā vuttā ca bhavanti.

Sacittapariyodāpanam, etam buddhāna sāsananti gāthā cetasikā dhammā vuttā, citte rūpam vuttam. Idam nāmarūpam dukkham ariyasaccam. Tato sacittapariyodāpanā yam yam odapeti, tam dukkham. Yena odapeti, so maggo. Yato odapanā, so nirodho. Cakkhum ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānam, tattha sahajatā vedanā saññā cetanā phasso manasikāro ete te dhammā ekalakkhaṇā uppādalakkhaṇena. Yo ca rūpe nibbindati, vedanāya so nibbindati, saññāsaṅkhāraviññāṇesupi so nibbindati. Iti ye ekalakkhaṇā dhammā, tesam ekamhi dhamme niddiṭṭhe sabbe dhammā niddiṭṭhā honti, ayam vuccati lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho hāro?

Nirutti adhippāyo ca, byañjanā desanāya ca;

Suttattho pubbāparasandhi, eso hāro catubyūho.

Tattha katamā nirutti, sā katham pariyesitabbā ? Yathā vuttaṁ bhagavatā ekādasahi aṅgehi samannāgato bhikkhu khippam dhammesu mahattam pāpuṇāti, atthakusalo ca hoti, dhammadkusalo ca hoti, niruttikusalo ca hoti, itthādhivacanakusalo ca hoti, purisādhivacanakusalo ca, vipurisādhivacanakusalo ca, atītādhivacanakusalo ca, anāgatādhivacanakusalo ca, paccuppannādhivacanakusalo ca. Ekādhippāyena kusalo nānādhippāyena kusalo. Kimhi desitam,

atītānāgatapacuppānam. Itthādhivacanena purisādhivacanena
vipurisādhivacanena sabbam yathāsuttam niddiṭṭham. Tam byañjanato
niruttikosallato yo yam suuttassa suniruttidunniruttitam avekkhati, idam evam
niropayitabbam. Idampi na niropayitabbam. Idam vuccate niruttikosallam.

49. Tattha katamam adhippāyakosallam? Yathādesitassa suuttassa
sabbassa vāram gacchat i mēna bhagavatā desitabbanti. Yathā kiṁ
appamādo amataṁ padam, pamādo maccuno padanti gāthā. Ettha bhagavato
ko adhippāyo? Ye asītimeva ākañkhanti te appamattā viharissanti, ayam
adhippāyo.

Yogassa kālam na nivattati yā ca, so na tattha pāpintave bhavanti;

Vedanāmaggaisinā paveditam, dhutarajāsavā dukkhā pamokkhātā.

Ettha bhagavato ko adhippāyo? Ye dukkhe nāssādakā , te
vīriyamārabhissanti dukkhakkhayāyāti. Ayaṁ tattha bhagavato
adhippāyo. Iti gāthāya vā byākarāṇena vā desite iminā suttena sādhakā,
yo evam dhammānudhammam paṭipajjatīti so adhippāyo, ayam vuccati
desanādhippāyo.

Tattha katamo pubbāparasandhi? Yam gāthāyaṁ vā suttesu vā padāni
asīti tāni bhavanti evam vā evameti tassā gāthāya suuttassa vā yāni purimāni
padāni yāni ca pacchimakāni, tāni samosāretabbāni. Evam so pubbāparena
sandhi nāyati. Yā ekā samāraddhā gāthā dve tīṇi vā tassa mekadeśe
bhāsītānam abhāsītāhi gāthāhi aniddiṭṭho attho bhavati tadupadhāritabbam.
Yamva sabbā itissa pariyesamānassa pariyesanā kañkhā, tassa vā
puggalassa paññattīnam apare pariyesitabbam. Idam vuccate pubbāparena
sandhi. Kosallanti vatthuto nidānakosallam. Byañjanato niruttikosallam.
Desanādhippāyakosallam. Pubbāparena sandhikosallam. Tattha tassa
gāthā pariyesitā nidānam vā. Upalabbbhitum na attho niddisitabbo vatthuto
nidānakosallam atthakosallam imehi catūhi padehi attho pariyesiyanto
yathābhūtam pariyyittho hoti. Atha ca sabbo vatthuto vā nidānenā vā yo
adhippāyo byañjano nirutti sandhi ca anuttaro eso pubbāparena evam
suttatthena desitabbam. Ayam catubyūho hāro.

50. Tattha katamo āvaṭṭo hāro?

Ekamhi padaṭṭhāne, pariyesati sesakam padaṭṭhānam;

Āvaṭṭati paṭipakkhe, āvaṭṭo nāma so hāro.

Yathā kim unnañānam pamattānanti gāthāyo. Yam pamādo, idam kissa padaññānam? Kusalānam dhammānam osaggassa. Kusaladhammosaggo pana kissa padaññānam? Akusaladhammapaññisevanāya. Kissā padaññānam, kusaladhammapaññisevanāya? Kissā padaññānam, kilesavatthupaññisevanāya? Iti pamādena mohapakkhiyā diññhi avijjā chandarāgapakkhiyā. Tattha taññā ca diññhi cattāro āsavā taññā kāmāsavo ca bhavāsavo ca diññhāsavo ca avijjāsavo ca. Tattha citte atthīti diññhi cetasikesu niccanti pañcasu kāmaguñesu ajjhāvahanena kāmāsavo, upapattīsu āsatti bhavāsavo. Tattha rūpakāyo kāmāsavassa bhavāsavassa ca padaññānam. Nāmakāyo diññhāsavassa avijjāsavassa ca padaññānam.

Tattha alliyanāya ajjhattavāhanām kāmāsavassa lakkhañām. Patthanaganthanaabhisankharakāyasankharañām bhavāsavassa lakkhañām, abhiniveso ca parāmāso ca diññhāsavassa lakkhañām. Appaññivedho dhammesu asampajāññā ca avijjāsavassa lakkhañām. Ime cattāro āsavā cattāri upādānāni. Kāmāsavo kāmupādānam, bhavāsavo bhavupādānam, diññhāsavo diññhupādānam, avijjāsavo attavādupādānam, imehi catūhi upādānehi pañcakkhandhā. Tattha avijjāsavo citte pahātabbo, so citte cittānupassissa pahīyati. Diññhāsavo dhammesu pahātabbo, so dhammesu dhammānupassissa pahīyati. Bhavāsavo āsattiyā pahātabbo, so vedanāsu vedanānupassissa pahīyati. Kāmāsavo pañcasu kāmaguñesu pahātabbo, so kāye kāyānupassissa pahīyati. Tattha kāyānupassanā dukkhamariyasaccam bhajati. Vedanānupassanā pañcannām indriyānam paccayo sukhindriyassa dukkhindriyassa somanassindriyassa domanassindriyassa upekkhindriyassa, sattakilesopacāro tena samudayām bhajati. Citte cittānupassanā nirodham bhajati. Dhammesu dhammānupassanā maggām bhajati. Tenassa catūsu ca dassanena tasseva sabbe pahīyanti, yena niddiññhā pañhamām unnañānam pamattānam tesam vadḍhanti āsavā. Jānato hi passato āsavānam khayo dukkham samudayo nirodho maggo hi akusalā dhammā. Evañ pariyesitabbā. Yāva tassa akusalassa gati tato pañipakkhena akusale dhamme pariyesati tesam kilesānam hārena āvaññati. Ayam vuccate āvaññō hāro. Evañ sukkāpi dhammā pariyesitabbā. Akusaladhamme āgamissa.

Tattha āvaññassa hārassa ayañ bhūmi sati upaññānā ca vipallāsā ca cattāri ñāñāni sakkāyasamuppādāyagāminī ca pañipadā sakkāyanirodhagāminī pañipadā.

51. Tattha katamo vibhatti hāro? Yam kiñci vibhajjabyākaraññiyam vuccati vibhatti hāro. Yathā kim āgantvā ca puna puggalo hoti, no vāgatañ na paribhāsatī paripucchatāya paññāya atiyānam ekassa kiñci – ayam

vuccate vibhatti hāro.

Tattha katamo parivattano hāro. Yam kiñci pañipakkhaniddeso, ayam vuccati parivattano hāro. Yathā vuttam bhagavatā sammādiṭṭhikassa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjīṇṇā hotīti vitthārena sabbāni maggaṅgāni. Ayam vuccate parivattano hāro.

Tattha katamo vevacano hāro?

Vevacanehi anekehi, ekam dhammam pakāsitam;

Sutte yo jānāti puttavidū, vevacano nāma so hāro.

Yathā āyasmā sāriputto ekamhi vatthumhi vevacanena nānāvuttena bhagavatā pasaṁsito “mahāpañño sāriputto hāsapañño javanapañño”ti idam paññāya vevacanam. Yathā ca maggavibhaṅge niyyānattho ekamekaṁ maggaṅgam vevacanehi niddiṭṭham. Evam avijjāya vevacanā. Ekaṁ akusalamūlam tadeva santam tesu tesu janapadesu tena tena pajānanti. Na hi anena tadevapi ālapiyanti aññam bhajati. Sabbakāmajahassa bhikkhunoti kāmā ālapitā. Yassa nitthiṇṇo saṅkoti teyeva kāme saṅkāti ālapati. Suṇamānassa puretaram rajjanti teyeva kāme rajjanti ālapati. Evam suttamhi yo dhammo desiyati tassa pariyeṭṭhi “katamassa dhammassa idam nāmaṁ katamassa idam vevacana”nti. Sabbaññū hi yesam yesam yā nirutti hoti, yathāgāmi tena tena desetīti tassa vevacanam pariyesitabbam. Ayam vevacano hāro.

52. Tattha katamo paññatti hāro? Cattāri ariyasaccānīti suttam niddisati, nikkhepapaññatti. Yā samudayapaññatti. Kabaļikāre āhāre atthi chando atthi rāgo yāva patiṭṭhitam. Tattha viññānaṁ pabhavapaññattim paññapeti. Kabaļikāre āhāre natthi chando...pe... samugghāti paññatti.

Tassa kāmāsavāpi cittam vimuccati, bhavāsavāpi cittam vimuccati, avijjāsavāpi cittam vimuccatīti pahānapaññattim paññapeti. Tañhā yassa purakkhatā paññā parivattati gāthā manāpapaññattim paññapeti. Evam pana manāpapaññattīti ekadhammam bhagavā paññapeti. Na hi tañhā dukkhasamudayoti kāretvā sabbatha tañhāsamudayo niddisitabbo. Yathā uppannaṁ kāmavitakkam nādhivāseti vinodeti pajahatīti pañikkhepapaññatti. Evam sabbesam dhammānam kusalānañca akusalānañca yañcassa dhammakkhettaṁ bhavati, so ceva dhammo tattha pavattati. Tadavasiṭṭhā dhammā tassānuvattakā honti. Sā duvidhā paññatti – parādhīnapaññatti

ca sādhīnapaññatti ca. Katamā sādhīnapaññatti? Samādhiṃ, bhikkhave , bhāvetha, samāhito, bhikkhave, bhikkhu yathābhūtam pajānāti. “Rūpam anicca”nti yathābhūtam pajānāti, ayam sādhīnapaññatti parādhīnapaññatti ca, sā paññatti paññāya ca sīlassa ca, yathā cattāri jhānāni bhāvetha. Tassa atthi samādhindriyam mudūni cattāri indriyāni tāni catuparādhīnāni, tīṇi aveccappasādeti parādhīnam samādhindriyam cattāri indriyāni parādhīnāti catūsu ariyasaccesu aparādhīnam paññindriyam satipatthānesu sammappadhānesu vīriyindriyam. Iti sake padaṭṭhāne sake khettasādhīno so dhammo, so ca tattha paññāpetabbo. Tassa paṭipakkhā nighāto niddisitabbo. Etthāyaṁ anekākārapaññatti kena kāraṇena ayam dhammo paññattoti. Ayam vuccate paññatti.

53. Tattha katamo otaraṇo hāro? Chasu dhammesu otāretabbam. Katamesu chasu? Khandhesu dhātūsu āyatanesu indriyesu saccesu paṭiccasamuppādesu. Natthi tam suṭtam vā gāthā vā byākaranam vā. Imesu channam dhammānam aññatarasmiṃ na sandissati. Ettāvatā esa sabbā desanā yā tā khandhā vā dhātuyo vā āyatanañi vā saccāni vā paṭiccasamuppādo vā, tattha pañcannañam kandhānam vedanākkhandho rāgadosamohānam padaṭṭhānam. Tattha tisso vedanāyo tassa sukhāya vedanāya somanasso savicāro, dukkhāya vedanāya domanasso savicāro, adukkhamasukhāya vedanāya upekkho savicāro. Yam puna tattha vedayitam idam dukkhasaccam, khandhesu saṅkhārakkhandho tattha kāyo pamattam saupavattati, tañca saṅkhāragato dvīdhā ca bhavaṅgotaranam kammañ tīṇi ca saṅkhārāni puññābhisaṅkhārā vā apuññā vā āneñjā vā hetu sabbasarāgassa no vītarāgassa, dosassa abhisāṅkharāni ca avītarāgo ceteti ca pakappeti ca, vītarāgo pana ceteti ca no abhisāṅkharoti, yam uñham vajiram kaṭṭhe vā rukkhe vā aññattha vā patantam bhindati ca ḍahati ca, evam sarāgacetanā ceteti ca abhisāṅkharoti ca. Yathā satañ vajiram na bhindati na ca ḍahati, evam vītarāgacetanā ceteti na ca abhisāṅkharoti. Tattha pañcannañam kandhānam eko kandho anindriyasarīram saññākkhandho.

Tattha dhātūnam aṭṭhārasa dhātuyo. Tattha yā rūpī dasa dhātuyo, tāsu desiyamānāsu rūpakkhandho niddisitabbo, dukkham ariyasaccam. Yepi ca chaviññāṇakāyā manodhātusattamā, tattha viññāṇakkhandho caniddisitabbo, dukkham ariyasaccam. Dhammadhātu pana dhammasamosarañā, so dhammo hetunā ca nissandena ca phalena ca kiccena ca vevacanena ca yena yena upalabbhati, tena tena niddisitabbo. Yadi vā kusalā yadi vā akusalā yadi vā abyākatā yadi vā asaṅkhatā. Dvādasannam āyatanañam dasa āyatanañi rūpāni tam dukkham ariyasaccam niddisitabbam. Rūpakkhandho ca manāyatanañca viññāṇakkhandhena niddisitabbam,

dukkham ariyasaccam. Dhammāyatanaṁ nānādhammasamosaraṇam. Tattha ye dhammā indriyānam indriyesu niddisitabbā, ye anindriyānam anindriyesu niddisitabbā. Pariyāyato ca otāretabbā. Yathā sā dhammadhātu tathā dhammāyatanaṁ pariyesitabbam. Yāyeva hi dhammadhātu tadeva dhammāyatanaṁ anūnam anadhikam.

Tattha paṭiccasamuppādo atthi tividho, atthi catubbidho, atthi duvidho. Tattha tividho paṭiccasamuppādo hetuphalanissando. Avijjā saṅkhārā taṇhā upādānam ca ayam hetu, viññāṇam nāmarūpam salāyatanaṁ phasso vedanā ca ayam paccayo, yo bhavo ayam vipāko, yā jāti maraṇam ayam nissando.

Kathaṁ catubbidho hetu paccayo vipāko nissando ca? Avijjā ca taṇhāsaṅkhārā ca upādānam ca – ayam hetu. Viññāṇam nāmarūpassa paccayo. Nāmarūpam upapajjati, tathā upapannassa salāyatanaṁ phasso vedanā ca – ayam paccayo. Yo bhavo ayam vipāko. Yā jāti yā ca jarāmaraṇam – ayam nissando.

Kathaṁ duvidho paṭiccasamuppādo? Avijjā saṅkhārā taṇhā upādānam – ayam samudayo. Viññāṇam nāmarūpam salāyatanaṁ phasso vedanā bhavo jāti maraṇañca – idam dukkham. Yam pana avijjānirodhā saṅkhāranirodhō imāni tappaṭipakkhena dve saccāni. Tasmā paṭiccasamuppādo yena ākārena niddittho, tena tena niddisitabbo.

Tathā bāvīsatī indriyāni. Dvādasa indriyāni cakkhundriyāni cakkhundriyam yena domanassindriyam, idam dukkham. Purisindriyam ca diṭṭhiyā ca taṇhāpadaṭṭhānam. Yato puriso purisakānam tam evam kātabbatā. Atha ajjhattam sārajjati. Ayam ahamkāro tam yasā sāratto bahiddhā pariyesati, ayam mamañkāro evam itthī, tattha sukhindriyam ca somanassindriyam ca purisindriyassānuvattakā honti. Tassa adhippāyaparipuṇṇā lobhadhammā kusalamūle pavaḍḍhenti. Tassa ce ayamadhippāyo na pāripūriṁ gacchati. Tassa dukkhindriyam ca domanassindriyam ca vattati. Doso ca akusalamūlam pavaḍḍhati. Sace pana upekkhā bhāveti upekkhindriyassa anuvattakāmā bhavati. Amoho ca kusalamūlam pavaḍḍhati. Iti satta indriyāni kilesavatthumupādāya ananvemāni avamāni sabbassa vedanā itthindriyam purisindriyam. Tattha aṭṭha indriyāni saddhindriyam yāva aññātāvino indriyam, ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā. Dasannam paññindriyānam kāmarāgassa padaṭṭhānam. Manindriyam bhavarāgassa padaṭṭhānam. Paññindriyāni rūparāgassa padaṭṭhānam. Itthindriyam ca purisindriyam ca satta paññattiyā padaṭṭhānam. Tattha yena yena indriyena yuttam vā gāthāya otāretum sakkoti, tena tena niddisitabbo. Evam khandhesu

dhātūsu āyatanesu saccesu paṭiccasamuppādesu ayam otaraṇo hāro.

54. Tattha katamo sodhano hāro? Yo gāthā ekena ārambho bhāsissanti. Tattha ekissā bhāsitāya avasiṭhāsu bhāsitāsu so attho na niddisitabbo. Kim kāraṇam? Na hi tāva so attho bhāsito, so abhāsito na sakkā niddisitum. Yathā kim appamādo amataṇam padanti gāthā ayamekā gāthā niddisitabbā. Kim kāraṇam, atthikkhātāva imassa ārambhassa anabhāsitam?

Evam visesato ñatvā, appamādamhi pañditā;

Appamāde pamodanti, ariyānam gocare ratāti.

Idam abhāsitaṇam. Imissāpi gāthāya bhāsitāya attho niddisitabbo. Kim kāraṇam, atthi tattha avasiṭṭham? Te jhāyino sātatkā, niccam dalhaparakkamāti gāthā, evam imā gāthāyo upadhāritā yadā bhavanti, tadā attho niddisitabbo. Evam assutapubbesu suttesu byākaranēsu vā ekuddeso bhāsito. Yā vīmamsā tulanā idam atthi kiccam, idam suttam bhāsitaṇam tassa vevacanam niddittham vā na vāti. Tattha yā vīmamsā, ayam vuccate sodhano hāro.

55. Tattha katamo adhiṭṭhāno hāro? Ekattatā ca vemattatā ca. Tattha kitapaññatti ca kiccapaññatti ca. Sā ekattatā ca vemattatā ca yathā paññatti ekavevacanena vemattatā pajānātīti paññā, sā ca ādhipateyyaṭṭhena paññatti. Yam anomattiyāṭṭhena paññattanti. Tam anomattiyāṭṭhena paññābalam. Tanubhūtā gocarattavasā sevasati tīsu ratanesu anussati buddhānussati dhammānussati saṅghānussati aviparītanussaraṇatāya. Sammādiṭṭhi dhammānam pavicayena dhammavicayasambojjhaṅgo abhinibhārato abhiññāti. Saṅkhepena maggā kā vatthu avikopanatāya ekattā, yathā uṇhena saṃsaṭṭham uṇhodakam, sītena saṃsaṭṭham sītodakam khārodakam gulhodakanti, idam ekattatā vemattatā ca.

Atthi puna dhammo nānādhammasaṅghato ekato yathārūpam cattāro vāretabbā, tañca rūpanti ekattatā. Pathavīdhātu āpo tejo vāyodhātūti vemattatā. Evam sabbā catasso dhātuyo rūpanti ekattatā, pathavīdhātu āpo tejo vāyodhātūti vemattatā. Pathavīdhātūti lakkhaṇato ekattatā, saṅkīrṇavatthuto vemattatā. Yam kiñci kakkhalalakkhaṇam, sabbam tam pathavīdhātūti ekattatā. Kesā lomā nakhā dantā chavi cammanti vemattatā. Evam sabbam catasso dhātuyo rūpanti ekattam. Saddā gandhā rasā phoṭṭhabbāti vemattatā.

Atthi puna dhammo vemattatā añño nāmañ labhati. Yathā kāyānupassanāya navasaññā vinīlakasaññā uddhumātakasaññā, ayam asubhasaññā, yā ekattatā ārammañato vemattato, sā evam saññāvedanāsu ādīnavam samanupassato tathādhiññānam samādhindriyam ca sāyeva dhammesu tattha saññābhāvanā vīriyindriyan ca dhammesu dhammānupassanā citte attasaññānam pajahato paññindriyam ca citte cittānupassanā. (Iti) yo koci nāñapacāro sabbaso paññāya gocaro paññā, ayam vemattatā, yathā kāmarāgo bhavarāgo diññirāgoti vemattatā taññāya. Iti yan ekattatāya ca vemattatāya ca nāñam vīmamsanā tulanā. Ayam adhiññāno hāro.

56. Tattha katamo parikkhāro hāro? Sahetu sappaccayam vodānañca sañkileso ca, yan tadubhayam pariyeññhi, sa parikkhāro hāro. Iti dhammānam sahetukānam hetu pariyesitabbo, sappaccayānam paccayo pariyesitabbo.

Tattha kiñ nānākarañam, hetussa ca paccayassa ca? Sabhāvo hetu, parabhāvo paccayo. Parabhāvassa paccayo hetupi, sabhāvassa hetuyā parabhāvassa cassaci paccayo avutto hetu, vutto paccayo. Ajjhattiko hetu, bāhiro paccayo. Sabhāvo hetu, parabhāvo paccayo. Nibbattako hetu, pañiggāhako paccayo. Nevasiko hetu, āgantuko paccayo. Asādhāraño hetu, sādhāraño paccayo. Ekoyeva hetu, aparāparo paccayo.

Hetussa upakarañam samudānetabbo. Samudānam hetu, tattha duvidho hetu. Duvidho paccayo – samanantarapaccayo ca paramparapaccayo ca. Hetupi duvidho – samanantarahetu ca paramparahetu ca. Tattha katamo paramparapaccayo? Avijjā nāmarūpassa paramparapaccayo, viññānam samanantarapaccayatāya paccayo. Yadi ādimhi avijjānirodho bhavati nāmarūpassa nirodhopi. Tattha samanantaram kiñ kārañam paramparapaccayo samanantarapaccayo samuddānito, ayam paccayato. Tattha katamo paramparahetu? Vijānantassa paramparahetutāya hetu, aññākāro samanantarahetutāya hetu. Yassa hi yan samanantaram nibbattati, so tassa hetupi jātinirodhā bahi ākāranirodho, ākāranirodhā dañḍanirodho, dañḍanirodhā khañḍanirodho. Evam hetupi dvidhā so tāhi passitabbo.

Pañcicasamuppādo yathā avijjāpaccayo tassa puna kiñpaccayo, ayoniso manasikāro. So kassa paccayo sañkhārānam, iti paccayo ca samuppannam ca tassa ko hetu avijjāyeva. Tathā hi purimā koṭi na paññāyati. Tattha avijjānusayo avijjāpariyuññānassa hetu purimā hetu pacchā paccayo, sāpi avijjāsañkhārānam paccayo catūhi kārañehi sahajātapaccayatāya

samanantarapaccayatāya abhisandanapaccayatāya patiṭṭhānapaccayatāya.

57. Katham sahajātapaccayatāya avijjāsaṅkhārānam paccayo? Yam cittam rāgapariyuṭṭham, tattha avijjāpariyuṭṭhānena sabbam paññāya gocaram hanti. Tattha saṅkhārā tipaccayaṭṭhikā addhābhūmikāramahattassa ayam avijjāsaḥasamuppannam vuddhiṁ virūlhiṁ ve pullataṁ āpajjantī catūhi kāraṇehi paññā pahīyati. Katamehi catūhi? Anusayo pariyuṭṭhānam samyojanam upādānam. Tattha anusayo pariyuṭṭhānam jāti pariyuṭṭhitā samyujjati samyuttā upādiyati upādānapaccayā bhavo. Evam te saṅkhārā tividhā uppannā bhūmigatā nāsaññattha ayam maggena vinītattāyāti te thāmagatā apativinītātipitesaṅkhārātivuccati, evam sahetusamuppannaṭṭhena atthi meva paccayā saṅkhārānam paccayo niddiṭṭham apanetvā kusalam akusalam kusalo ca akusalo ca pakkhipitabbo, vipākadharmā apanetvā vacanīyam avacanīyam vacanīyañca avacanīyañca pakkhipitabbam, bhavaapevirittā, sabbasuttam parikkhipitabbam.

Dasa tathāgatabalāni cattāri vesārajjāni puññāni anaññākataṁ avijjā samanantarapaccayatāya saṅkhārānam paccayo yena cittena saha samuppannā avijjā tassa cittassa samanantaracittam samuppannanti, tassa yam samanantaracittam samuppannanti, tassa pacchimassa cittassa purimacittam hetupaccayatāya paccayo, tena avijjā hetu tena cittena upādānam anokāsakatā nīnam na uppajjanti. Yā tassa appamādā dhātu abhijjhābhisaṇditā tahim vipallāsā uppajjanti “asubhe subha”nti “dukkhe sukha”nti, tattha saṅkhārā uppajjanti rattā duṭṭhā mūlassa cetanā rāgapariyuṭṭhānena byāpādapariyuṭṭhānena avijjāpariyuṭṭhānena diṭṭhivipallāso vatthuniddese niddisitabbo, yam viparītacitto vijānāti ayam cittavipallāso, yā viparītasaññā upaggaṇhāti ayam saññāvipallāso. Yam viparītadiṭṭhi abhinivisati ayam diṭṭhivipallāso. Aṭṭha micchattāni vadḍhanti, tīni akusalāni ayoniso manasikāre uppānam viññāṇañca vijjañca karonti. Iti pubbāparante akusalānātaritaro saṅkhārā vuddhiṁ ve pullataṁ gacchanti. Te ca mahatā ca appaṭīviditā ponobhavikā saṅkhārā bhavanti. Iti evam avijjā sahajātapaccayatāya saṅkhārānam paccayo samanantarapaccayatāya ca.

58. Katham abhisandanākārena avijjā saṅkhārānam paccayo? Sā avijjā te saṅkhāre abhisanneti parippharati. Seyyathāpi nāma uppalam vā padumam vā tam udake vadḍham assa, sītena vārinā abhisannam parisandanaṁ vuddhiṁ virūlhiṁ ve pullataṁ āpajjati. Evam abhisandanaṭṭhena avijjā saṅkhārānam paccayo.

Katham patiṭṭhahanaṭṭhena avijjā saṅkhārānam paccayo? Te saṅkhārā

avijjāyam nissāya vuddhim virūlhim vepullataṁ āpajjanti. Seyyathāpi nāma uppalam vā padumam vā pathavim nissāya pathavim patiṭṭhāya vuddhim virūlhim vepullataṁ āpajjati. Ete saṅkhārā avijjāyam patiṭṭhitā avijjāyam nissāya vuddhim virūlhim vepullataṁ gacchanti. Evam patiṭṭhahanaṭṭhena avijjā saṅkhārānam paccayo.

Puna rāgasahagatassa kammassa vipākena paṭisandhimhi bhavo nibbattati, tam kammassa sabbam abhinivittham aññānavasena ponobhavikā saṅkhārāti vuccanti, evampi avijjāpaccayā saṅkhārā atthi. Puna pañcasu ye ca sekkhā puggalā, ye ca asaññisamāpattim samāpannā, ye ca bhavagatā, ye ca antogatāyeva saṃsedajā, ye ca vā pana añño hi koci anāgāmibhūtā na cetenti na ca patthenti, tesam kiṁ paccayā saṅkhārā. Puna rāgā atthi tesam saṅkhārāni upādānāni cittamanussarantiyeva avipakkavipākasamūhatā asamucchinnapaccayā tesam puna ca gato bhavati. Evampi hi avijjāpaccayā saṅkhārā. Puna sā te na upādānā napi saṅkhārā atthi, puna tesam satta anusayā asamūhatā asamucchinnā tadārammaṇam bhavati. Viññāṇassa patiṭṭhāya viññāṇapaccayā nāmarūpam. Evampi avijjāpaccayā saṅkhārā. Puna sā yam kiñci kammam ācayagāmi sabbam tam avijjāvasena abhisāṅkhariyati tañhāvasena ca alliyati aññānavasena ca tattha ādīnavampi na jānāti. Tadeva viññāṇabījam bhavati, sāyeva tañhāsineho bhavati. Sāyeva avijjā sammohoti. Evampi avijjāpaccayā saṅkhārā vattabbā. Iti imehi ākārehi avijjā saṅkhārānam paccayo.

Tattha avijjāya hetuayoniso manasikāro paccayo hoti. Tattha abhicchedo ayam tattha tatiyam balam nivatti, ayam paṭisandhi. Tattha punabbhavo yo avecchedo asamugghātanaṭṭhena ayam anusayo. Yathā paṭākam vā sāṭakam vā dve janā pīlesu ca ekā vā balam vā assa nivāṭassesu, na pana pīlesu soseyya. Tattha yam sinehā āpodhātu anupullanā sosetabbā. Uṇhadhātumāgamma sace puna tam ākāse nikkhipeyya tam ussāvena yebhuyyatarām sinehamāpajjeyya, na hi anāgamma tejodhātum parisesam gaccheyya. Evameva bhavaggaparamāpi samāpatti na anurūpassa samugghātāya samvattati. Tehi ālayanti sammasantī, na ca tañhāya tañhāpahānam gacchanti. Tattha so asamugghāto. Avijjāya anusayo ca cittassa sampalibodho, idam pariyoṭṭhānam. Yathābhūtam viññāṇassa appativedho ayam avijjāāsavō avijjāviññāṇabījam bhavati. Yam bījam so hetu na samucchijjati, asamucchijjanto paṭisandehati. Paṭisandahanto na samugghātam gacchati. Asamugghātam cittam pariyonahati, pariyonaddhacitto yathābhūtam nappajānāti, iti saññāṇassa sāsavattho, avijjattho, hetuattho, avacchedattho, anivattiattho, phalattho paṭisandhiattho, punabbhavattho, asamugghātatho, anusayattho, pariyoṭṭhānattho, apaṭivedhanattho. Ettāvatā avijjāya khettam

niddiṭṭham bhavati. Ayam vuccate parikkhāro nāma hāro.

59. Tattha katamo samāropano hāro? Ugghaṭitamhi tamhi santañceva ca nañ vitthāram pana vattabbam. Vitthāravidham cittaññā ayam samāropano hāro. Tattha nāmaniddeso upaghaṭakā vatthuniddeso vevacanam vatthubhūto vitthāro. Yathā kim, yā bhikkhūnam vattato pahātabbo, ayam upaghaṭanā.

Tattha katamo samāropano? Kiñci na vattabbam, rūparāgam vā nāmavantapahātabbam. Yāva viññāñanti vitthārena kātabbāni. Avijjā tā opammena paññāpetabbā, ayam samāropano. Nissitacittassa ca mattiko ca nissayo tañhā ca diṭṭhi ca. Tattha diṭṭhi avijjā tañhā saṅkhārā. Tattha diṭṭhipaccayā tañhā ime avijjāpaccayā saṅkhārā. Tattha nissitam viññāñam idam saṅkhārapaccayā viññāñam yāva jarāmarañam, idam saṅkhittena bhāsite avasiṭṭham paropayati.

Anissitassa calitam natthīti tassa evam diṭṭhiyā tañhāya ca pahānam tattha diṭṭhiavijjānirodhāya bhūtam viññāñam sarāgaṭṭhāniyesu dhammesu tam tam dhammadhammam upecca aññam dhammadhammam dhāvati makkatopamatāya, atha khvassa parittesu dhammesu sarāgaṭṭhāniyesu chandarāgo natthi kuto tato calanā, adhimattesu sattesu cittam nivessayati tam apatiṭṭhitam viññāñam anāhāram nirujjhati viññāñanirodhā nāmarūpanirodho yāva jarāmarañanirodho. Ayam samāropano.

Tattha rāgavasena viññāñassa calitam sapariggaho, tasmiñ calite asati yo parikilesopacāro tividho aggi paṭippassaddho bhavati. Tenāha calite asante passaddhi hoti. Tattha yam samāropanā passaddhakāyo sukham vedeti, sukhino cittam samādhīyatī. Yāva vimuttitamiti ñāñadassanañ bhavati. So āsavānam khayā ca vimutti no upapajjati. Tassa upapattissa āgatigatiyā asantiyā nevidha na huram na ubhayamantarena. Esevanto dukkhassāti anupādisesā nibbānadhātu. Idamassa suttassa majjhe samāropitam paṭiccasamuppāde ca vimuttiyam ca yogo na ca etam tassa saṅkhittena bhāsitassa vitthārena attham vibhajjanti. Ayam vuccate samāropano hāro. Na ca saṅkilesabhāgiyena suttena saṅkilesabhāgiyo ye ca dhammā samāropayitabbā nāññe. Evam vāsanābhāgiye nibbedhabhāgiye, ayam samāropano hāro. Ime solasa hārā.

Suvīrassa mahākaccāyanassa jambuvanavāsino peṭakopadese

Pañcamā bhūmi.

6. Suttatthasamuccayabhūmi

60. Buddhānam bhagavantānam sāsanaṁ tividhena saṅgaham gacchati, khandhesu dhātūsu āyatanesu ca. Tattha pañcakkhandhā rūpakkhandho yāva viññāṇakkhandho. Dasa rūpāyatanāni cakkhu rūpā ca yāva kāyo photthabbā ca, ayam rūpakkhandho. Tattha cha vedanākāyā vedanākkhandho cakkhusamphassajā vedanā yāva manosamphassajā vedanā, ayam vedanākkhandho. Tattha cha saññākāyā saññākkhandho, rūpasaññā yāva dhammasaññā ime cha saññākāyā, ayam saññākkhandho. Tattha cha cetanākāyā sañkhārakkhandho, rūpasañcetanā yāva dhammasañcetanā ime cha cetanākāyā, ayam sañkhārakkhandho. Tattha cha viññāṇakāyā viññāṇakkhandho, cakkhuvīññānam yāva manoviññānam ime cha viññāṇakāyā, ayam viññāṇakkhandho. Ime pañcakkhandhā.

Tesaṁ kā pariññā? Aniccaṁ dukkhaṁ saññā anattāti esā etesaṁ pariññā. Tattha katamo khandhattho? Samūhattho khandhattho, puñjattho khandhattho, rāsattho khandhattho. Tam yathā dabbakkhandho vanakkhandho dārukhandho aggikkhandho udakakkhandho vāyukkhandho iti evam khandhesu sabbasaṅgahova evam khandhattho.

Tattha aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu rūpadhātu cakkhuvīññāṇadhātu... pe... manodhātu dhammadhātu manoviññāṇadhātu. Etāyo aṭṭhārasa dhātuyo. Tāsam pariññā aniccaṁ dukkhaṁ saññā anattāti esā etasam pariññā. Tattha ko dhātuattho? Vuccate avayavattho dhātuattho. Avayavoti cakkhu no pasādo cakkhudhātu. Evam pañcasu dhātūsu puna rāgavavacchedattho dhātuattho. Vavacchinnā hi cakkhudhātu. Evam pañcasu punarāha ekantipakatyatthena dhātuatthoti vuccate. Tam yathā, pakatiyā ayam puriso pittiko semhiko vātiko sannipātikoti evam pakaticakkhudhātu dasannam piyā ca sabbesu indriyesu... pe... visabhāgattho dhātuattho.

Tattha dvādasāyatanāni katamāni? Cha ajjhattikāni cha bāhirāni. Cakkhāyatanaṁ yāva manāyatananti ajjhattikaṁ, rūpāyatanam yāva dhammāyatananti bāhirāni. Etāni dvādasa āyatanāni. Etesam kā pariññā? Aniccaṁ dukkhaṁ saññā anattāti, esā etesam pariññā. Api ca dvidhā pariññā nātappariññā ca pahānapariññā ca. Tattha nātappariññā nāma aniccaṁ dukkhaṁ saññā anattāti, esā nātappariññā. Pahānapariññā pana chandarāgapahānā, esā pahānapariññā. Tattha katamo āyatanattho? Vuccate ākārattho āyatanattho. Yathā suvaṇṇākaro dubbaṇṇākaro, yathā dvīhi tehi ākārehi te te gāvā uttiṭṭhanti. Evam etehi cittacetasiķā gāvā uttiṭṭhanti kammakilesā dukkhadhammā ca. Punarāha āyadānattho āyatanattho. Yathā

rañño āyadānehi āyo bhavati, evam āyadānattho āyatanattho.

61. Cattāri ariyasaccāni dukkham samudayo nirodho maggo ca. Dukkham yathā samāsena dhammācariyam mānasañca, samudayo samāsena avijjā ca tañhā ca, nirodho samāsena vijjā ca vimutti ca, maggo samāsena samatho ca vipassanā ca.

Tattha sattatiṁsa bodhipakkhikā dhammā katame? Cattāro satipaṭṭhānā yāva ariyo aṭhaṅgiko maggo, evamete sattatiṁsa bodhipakkhikā dhammā. Ye dhammā atītānāgatapaccuppannānam buddhānam bhagavantānam paccekabuddhānam sāvakānam ca nibbānāya saṁvattantī, so maggo cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha bhikkhu kāye kāyānupassī viharati, sammappadhānam...pe... iddhipādaṁ...pe... indriyāni...pe... balāni...pe... tattha ko indriyattho? Indattho indriyattho, ādhipateyyattho indriyattho, pasādattho indriyattho, asādhāraṇam kassa kiriyattho indriyattho anavapariyattho balattho, thāmattho balattho, upādāyattho balattho, upatthambhanattho balattho.

Tattha katame satta bojjhaṅgā? Satisambojjhaṅgo yāva upekkhāsambojjhaṅgo. Tattha katamo aṭhaṅgiko maggo? Sammādiṭṭhi yāva sammāsamādhi. Tattha aṭhaṅgiko maggoti khandho sīlakkhandho ca samādhikkhandho ca paññākkhandho ca. Tattha yā ca sammāvācā yo ca sammākammanto yo ca sammājīvo, ayaṁ sīlakkhandho. Yā ca sammāsatī yo ca sammāvāyāmo yo ca sammāsamādhi, ayaṁ samādhikkhandho. Yo ca sammāsaṅkappo yā ca sammādiṭṭhi, ayaṁ paññākkhandho. Evam tāyo tisso sikkhā. Evam tīhākārehi dasa padāni...pe....

Tattha yogāvacaro sīlakkhandhe ṭhito dosam akusalam na upādiyati, dosānusayam samūhanati, dosasallam uddharati, dukkhavedanam parijānāti, kāmadhātum samatikkamati. Samādhikkhandhe ṭhito lobham akusalam na upādiyati, rāgānusayam samūhanati, lobhasallam uddharati, sukhavedanam parijānāti, rūpadhātum samatikkamati. Paññākkhandhe ṭhito moham akusalam na upādiyati, avijjānusayam samūhanati, mohasallam ditthisallañca uddharati, adukkhamasukhavedanam parijānāti, arūpadhātum samatikkamati. Iti tīhi khandhehi tīni akusalamūlāni na upādiyati, cattāri sallāni uddharati, tisso vedanā parijānāti, tedhātukam samatikkamati.

62. Tattha katamā avijjā? Yam catūsu ariyasaccesu aññāṇanti vitthārena yathā so pāṇasajjesu kathaṁkathā kātabbam. Tattha katamam viññāṇam? Cha viññāṇakāyā vedanā saññā cetanā phasso manasikāro, idam nāmam.

Tattha katamam rūpam? Cātumahābhūtikam catunnam mahābhūtānam upādāyarūpassa paññattim. Iti purimakañca nāmam idañca rūpam tadubhayam nāmarūpanti vuccati. Tattha chalāyatananti cha ajjhattikāni āyatanāni, cakkhu ajjhattikam āyatanañ yāva mano ajjhattikam āyatanañ. Phassoti cha phassakāyā cakkhusamphasso yāva manosamphassoti phasso. Cha vedanākāyā vedanā. Tañhāti cha tañhākāyā tañhā. Upādānanti cattāri upādānāni kāmupādānam diṭṭhupādānam sīlabbatupādānam attavādupādānanti upādānam. Bhavoti tayo bhavā kāmabhavo rūpabhavo arūpabhavo. Tattha katamā jāti? Yā pañhamam khandhānam pañhamam dhātūnam pañhamam āyatanañ uppatti jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānam pātubhāvo, ayam jāti. Tattha katamā jarā? Jarā nāma yam tam khaṇḍiccam pāliccam valittacatā pavivittam catunnam mahābhūtānam vivāṇṇatañ bhaggo tam jarā hīyanā pahīyanā āyuno hāni samhāni indriyānam paribhedo upanāho paripāko, ayam jarā. Tattha katamam maraṇam? Maraṇam nāma yam tasmiñ tasmiñ sattanikāye tesam tesam sattānam cuti cavanatā maraṇam kālaṅkiriyyā uddhumātakānam bhedo kāyassa jīvitindriyassa upacchedo, idam maraṇam. Iti purimikā ca jarā idañca maraṇam tadubhayam jarāmaraṇam.

Tattha andhakāratimisā yathābhūtam appajānanalakkhañā avijjā saṅkhārānam padaṭṭhānam ha. Abhisaṅkharaṇalakkhañā saṅkhārā, upacayapunabbhvābhiropanapaccupatṭhānā. Te viññāṇassa padaṭṭhānam. Vatthu saviññattilakkhañam viññānam, tam nāmarūpassa padaṭṭhānam. Anekasannissayalakkhañam nāmarūpam, tam saṅayatanassa padaṭṭhānam. Indriyavavatthāpanalakkhañam saṅayatanam, tam phassassa padaṭṭhānam. Sannipātalakkhañō phasso, so vedanāya padaṭṭhānam. Anubhavananalakkhañā vedanā, sā tañhāya padaṭṭhānam. Ajjhosānalakkhañā tañhā, sā upādānassa padaṭṭhānam. Ādānaparihananalakkhañam upādānam, tam bhavassa padaṭṭhānam. Nānāgativikkhepalakkhañō bhavo, so jātiyā padaṭṭhānam. Khandhānam pātubhāvalakkhañā jāti, sā jarāya padaṭṭhānam. Upanayaparipākalakkhañā jarā, sā maraṇassa padaṭṭhānam. Āyukkhayajīvitauparodhalakkhañam maraṇam, tam dukkhassa padaṭṭhānam. Kāyasampīlanalakkhañam dukkham, tam domanassassa padaṭṭhānam. Cittasampīlanalakkhañam domanassam, tam sokassa padaṭṭhānam. Socanalakkhañō soko, so paridevassa padaṭṭhānam. Vacīnicchāraṇalakkhañō paridevo, so upāyāsassa padaṭṭhānam. Ye āyāsā te upāyāsā.

Nava padāni yattha sabbo akusalapakkho saṅgaham samosaraṇam gacchat. Katamāni nava padāni? Dve mūlakilesā, tīṇi akusalamūlāni, cattāro

vipallāsā. Tattha dve mūlakilesā avijjā ca bhavatañhā ca, tīni akusalamūlāni lobho doso moho ca. Cattāro vipallāsā – “anicce nicca”nti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, “dukkhe sukha”nti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, “anattani attā”ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, “asubhe subha”nti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso.

63. Tattha avijjā nāma catūsu ariyasaccesu yathābhūtam aññāṇam, ayam avijjā. Bhavatañhā nāma yo bhavesu rāgo sārāgo icchā mucchā patthanā nandī ajjhosānam apariccāgo, ayam bhavatañhā.

Tattha katamo lobho akusalamūlam?

Lobho nāma so tesu tesu paravatthūsu paradabbesu paraṭhānesu parasāpateyyesu parapariggahitesu lobho lubbhanā icchā mucchā patthanā nandī ajjhosānam apariccāgo, ayam lobho akusalamūlam. Kassetam mūlam? Lobho lobhajassa akusalassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa ca, tathā yathā tamṣampayuttānam cittacetasiñnam dhammānam mūlam.

Tattha katamo doso akusalamūlam?

So sattesu āghāto akkhanti appaccayo byāpādo padoso anatthakāmatā cetaso paṭighāto, ayam doso akusalamūlam.

Kassetam mūlam?

Dosajassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa sampayuttāñca cittacetasiñnam dhammānam mūlam.

Tattha katamo moho akusalamūlam?

Yañ catūsu ariyasaccesu anabhisamayo asampajjaggāho appaṭivedho moho muyhanā sammoho sammuyhanā avijjā tamo andhakāro āvaraṇam nīvaraṇam chadanañ acchadanañ apasacchāgamanam kusalānam dhammānam, ayam moho akusalamūlam.

Kassetam mūlam?

Mohajassa akusalassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa ca tamṣampayuttakāñca cittacetasiñnam dhammānam mūlam.

Tattha vipallāsā jānitabbā, vipallāsānaṁ vatthu jānitabbam. Yaṁ vipallāsaṁ siyā, tam jānitabbam. Tattha eko vipallāso tīṇi vipallāsāni cattāri vipallāsavatthūni. Katamo eko vipallāso ca, yena paṭipakkhena vipallāsitaṁ gaṇhāti?

“Anicce nicca”nti, “dukkhe sukha”nti, “anattani attā”ti, “asubhe subha”nti, ayam eko vipallāso.

Katamāni cattāri vipallāsavatthūni?

Kāyo vedanā cittam dhammā ca. Imāni cattāri vipallāsavatthūni.

Katamāni tīṇi vipallāsāni?

Saññā cittam diṭṭhi ca. Imāni tīṇi vipallāsāni.

Tattha manāpike vatthumhi indriyavatthe vaṇṇayatane vā yo nimittassa uggāho, ayam saññāvipallāso. Tattha viparītacittassa vatthumhi sati viññatti, ayam cittavipallāso. Tattha viparītacittassa tamhi rūpe “asubhe subha”nti yā khanti ruci upekkhanā nicchayo diṭṭhi nidassanaṁ santīraṇā, ayam diṭṭhivipallāso. Tattha vatthubhedenā kāyesu dvādasa vipallāsā bhavanti. Tayo kāye tayo vedanāya tayo citte tayo dhamme, cattāro saññāvipallāsā cattāro cittavipallāsā cattāro diṭṭhivipallāsā, āyatanūpacayato cakkhuviññāṇasaññāsamaṅgissa rūpesu dvādasa vipallāsā yāva mano saññāsamaṅgissa, dhammesu dvādasa vipallāsā cha dvādasakā cattāri vipallāsā bhavanti. Ārammaṇanānattato hi aparimitasaṅkheyyānam sattānam aparimitamasaṅkheyyā vipallāsā bhavanti hīnukkaṭṭhamajjhimaṭṭaya.

64. Tattha pañcakkhandhā cattāri attabhāvavatthūni bhavanti. Yo rūpakkhandho, so kāyo attabhāvavatthu. Yo vedanākkhandho, so vedanā attabhāvavatthu. Yo saññākkhandho ca saṅkhārakkhandho ca, te dhammā attabhāvavatthu. Yo viññāṇakkhandho, so cittam attabhāvavatthu. Iti pañcakkhandhā cattāri attabhāvavatthūni. Tattha kāye “asubhe subha”nti vipallāso bhavati. Evam vedanāsu...pe... citte...pe... dhammesu ca attavipallāso bhavati. Tattha catunnaṁ vipallāsānaṁ samuggħātanathham bhagavā cattāro satipaṭṭhāne deseti paññapeti kāye kāyānupassī viharato “asubhe subha”nti vipallāsaṁ samuggħāteti, evam vedanāsu, citte, dhammesu ca kātabbam.

Tattha andhakāratimisā appaṭivedhalakkhaṇā avijjā, tassā

vipallāsapadaṭṭhānam. Ajjhosānalakkhaṇā taṇhā, tassā piyarūpasātarūpam padaṭṭhānam. Attāsayavañcanālakkhaṇo lobho, tassa adinnādānam padaṭṭhānam. Idha vivādalakkhaṇo doso, tassa pāṇātipāto padaṭṭhānam. Vatthuvippatipattilakkhaṇo moho, tassa micchāpaṭipatti padaṭṭhānam. Saṅkhatānam dhammānam avināsaggahaṇalakkhaṇā niccasaññā, tassā sabbasaṅkhārā padaṭṭhānam. Sāsavaphassopagamanalakkhaṇā sukhasaññā, tassā mamaṅkāro padaṭṭhānam. Dhammesu upagamanalakkhaṇā attasaññā, tassā ahaṅkāro padaṭṭhānam. Vaṇṇasaṅgahaṇalakkhaṇā subhasaññā, tassā indriyaasamvaro padaṭṭhānam. Etehi navahi padehi udditthehi sabbo akusalapakkho niddittho bhavati, so ca kho bahussutena sakkā jānitum no appassutena, paññavatā no duppaññena, yuttena no ayuttena.

Nava padāni kusalāni yattha sabbo kusalapakkho saṅgaho samosaraṇam gacchanti. Katamāni nava padāni? Samatho vipassanā alobho adoso amoho aniccasāññā dukkhasāññā anattasaññā asubhasaññā ca.

Tattha katamo samatho? Yā cittassa ṭhiti saṇṭhitī avaṭṭhitī ṭhānam paṭṭhānam upaṭṭhānam samādhī samādhānam avikkhepo avippatisāro vūpasamo mānaso ekaggam cittassa, ayaṁ samatho.

Tattha katamā vipassanā? Khandhesu vā dhātūsu vā āyatanesu vā nāmarūpesu vā paṭiccasamuppādesu vā paṭiccasamuppannesu vā dhammesu dukkhesu vā samudayesu vā nirodhe vā magge vā kusalākusalesu vā dhammesu sāvajjaanavajjesu vā kaṇhasukkesu vā sevitabbaasevitabbesu vā so yathābhūtam vicayo pavicayo vīmamsā paravīmamsā gāhanā aggāhanā pariggāhanā cittena paricitanā tulanā upaparikkhā ñāṇam vijjā vā cakkhu buddhi medhā paññā obhāso āloko ābhā pabhā khaggo nārāco dhammadvicayasambojjhaṅgo sammādiṭṭhi maggaṅgam, ayaṁ vipassanā. Tenesā vipassanā iti vuccati vividhā vā esā vipassanāti, tasmā esā vipassanāti vuccati. Dvidhā cesā hi vipassanā dhammadvipassanāti vuccati, dvidhā imāya passati subhañca asubhañca kaṇhañca sukkañca sevitabbañca asevitabbañca kammañca vipākañca bandhañca vimokkhañca ācayañca apacayañca pavattiñca nivattiñca samkilesañca vodānañca, evam vipassanāti vuccati. Atha vā viiti upasaggo passanāti attho tasmā vipassanāti vuccate, ayaṁ vipassanā.

65. Tattha dve rogā sattānam avijjā ca bhavataṇhā ca, etesaṁ dvinnam rogānam nighātāya bhagavatā dve bhesajjāni vuttāni samatho ca vipassanā ca. Imāni dve bhesajjāni paṭisevento dve aroge sacchikaroti rāgavirāgam cetovimuttim avijjāvirāgañca paññāvimuttim. Tattha taṇhārogassa samatho

bhesajjam, rāgavirāgā cetovimutti arogam. Avijjārogassa vipassanābhesajjam avijjāvirāgā paññāvimutti arogam. Evañhi bhagavā cāha, “dve dhammā pariññeyyā nāmañca rūpañca, dve dhammā pahātabbā avijjā ca bhavatañhā ca, dve dhammā bhāvetabbā samatho ca vipassanā ca, dve dhammā sacchikātabbā vijjā ca vimutti cā”ti. Tattha samathañ bhāvento rūpam parijānāti, rūpam parijānanto tañham pajahati, tañham pajahanto rāgavirāgā cetovimuttiñ sacchikaroti, vipassanam bhāvento nāmam parijānāti, nāmam parijānanto avijjam pajahati, avijjam pajahanto avijjāvirāgā paññāvimuttiñ sacchikaroti. Yadā bhikkhuno dve dhammā pariññātā bhavanti nāmañca rūpañca, tathāssa dve dhammā pahīnā bhavanti avijjā ca bhavatañhā ca. Dve dhammā bhāvitā bhavanti samatho ca vipassanā ca, dve dhammā sacchikātabbā bhavanti vijjā ca vimutti ca. Ettāvatā bhikkhu katakicco bhavati. Esā sopādisesā nibbānadhadhātu. Tassa āyupariyādānā jīvitindriyassa uparodhā idañca dukkham nirujjhati, aññañca dukkham na uppajjati. Tattha yo imesam khandhānam dhātuāyatanānam nirodho vūpasamo aññesañca kandhadhadhātuāyatanānam appaṭisandhi apātubhāvo, ayam anupādisesā nibbānadhadhātu.

Tattha katamam alobho kusalamūlam? Yamdhātuko alobho alubbhanā alubbhitattam anicchā apatthanā akantā anajjhosānam. Ayam alobho kusalamūlam. Kassetam mūlam? Alobhajassa kusalassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa tamṣampayuttānañca cittacetasiñnam dhammānam mūlam. Atha vā ariyo aṭhaṅgiko maggo kusalanti vuccati, so tiṇṇam maggaṅgānam mūlam. Katamesam tiṇṇam, sammāsañkappassa sammāvāyāmassa sammāsamādhissa ca imesam mūlanti, tasmā kusalamūlanti vuccati.

Tattha katamam adoso kusalamūlam? Yā sattesu vā sañkhāresu vā anaghāto appatighāto abyāpatti abyāpādo adoso mettā mettāyanā atthakāmatā hitakāmatā cetaso pasādo, ayam adoso kusalamūlam. Kassetam mūlam? Adosajassa kusalassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa tamṣampayuttānañca cittacetasiñnam dhammānam mūlam. Atha vā tiṇṇam maggaṅgānam mūlam. Katamesam tiṇṇam? Sammāvācāya sammākammantassa sammājīvassa ca imesam tiṇṇam maggaṅgānam mūlam, tasmā kusalamūlanti vuccati.

Tattha katamam amoho kusalamūlam? Yam catūsu ariyasaccesu yathābhūtam ñāṇadassanañ abhisamayo sammā ca paccāgamo paṭivedho amoho asammuyhanā asammoho vijjāpakāso āloko anāvaraṇam sekkhānam kusalānam dhammānam, ayam amoho kusalamūlam. Kassetam mūlam?

Amohajassa kusalassa kāyakammassa vacīkammassa manokammassa tamṣampayuttānañca cittacetasikānam dhammānam mūlam. Atha vā dvinnam maggaṅgānam etam mūlam. Katamesam dvinnam? Sammādiṭṭhiyā ca sammāsatiyā ca imesam dvinnam maggaṅgānam mūlam, tasmā kusalamūlanti vuccati. Evam imesam tīhi kusalamūlehi atṭhaṅgiko maggo yojetabbo.

66. Tattha katamā aniccasāññā? “Sabbe saṅkhārā uppādavayadhammino”ti ca yā saññā sañjānanā vavatthapanā uggāho, ayam aniccasāññā. Tassā ko nissando? Aniccasāññāya bhāvitāya bahulīkatāya atṭhasu lokadhammesu cittam nānusandhati na sandhati na sañthahati, upekkhā vā paṭikkūlatā vā sañthahati, ayamassā nissando.

Tattha katamā dukkhasāññā? “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti yā saññā sañjānanā vavatthapanā uggāho, ayam dukkhasāññā. Tassā ko nissando? Dukkhasāññāya bhāvitāya bahulīkatāya ālasse sampamāde vimhaye ca cittam nānusandhati na sandhati na sañthahati, upekkhā vā paṭikkūlatā vā sañthahati, ayamassā nissando.

Tattha katamā anattasaññā? “Sabbesu dhammesu anattā”ti yā saññā sañjānanā vavatthapanā uggāho, ayam anattasaññā. Tassā ko nissando, anattasaññāya bhāvitāya bahulīkatāya ahaṅkāro cittam nānusandhati na sandhati, mamaṅkāro na sañthahati, upekkhā vā paṭikkūlatā vā sañthahati, ayamassā nissando.

Tattha katamā asubhasaññā? “Satta saṅkhārā asubhā”ti yā saññā sañjānanā vavatthapanā uggāho, ayam asubhasaññā. Tassā ko nissando? Asubhasaññāya bhāvitāya bahulīkatāya subhanimitte cittam nānusandhati na sandhati na sañthahati, upekkhā vā paṭikkūlatā vā sañthahati, ayamassā nissando.

Tattha pañcannam khandhānam pariññā bhagavatā desitā, yotattha asubhasaññā rūpakkhandhassa pariññattam, dukkhasāññā vedanākkhandhassa pariññattam, anattasaññā saññākkhandhassa saṅkhārakkhandhassa pariññattam, aniccasāññā viññāṇakkhandhassa pariññattam. Tattha samathena tañham samugghāteti, vipassanā avijjam samugghāteti, adosena dosam samugghāteti, amohena moham samugghāteti, aniccasāññāya niccasāññām samugghāteti, dukkhasāññāya sukhasāññām samugghāteti, anattasaññāya attasaññām samugghāteti, asubhasaññāya subhasaññām samugghāteti.

Cittavikkhepapaṭisamharaṇalakkhaṇo samatho, tassa jhānāni padaṭṭhānam. Sabbadhammaṁ yathābhūtam paṭivedhalakkhaṇā vipassanā, tassā sabbaneyyam padaṭṭhānam. Icchāpaṭisamharaṇalakkhaṇo alobho, tassa adinnādānā veramaṇī padaṭṭhānam. Abyāpādalakkhaṇo adoso, tassa pāṇatipātā veramaṇī padaṭṭhānam. Vatthuappaṭihatalakkhaṇo amoho, tassa sammāpaṭipatti padaṭṭhānam. Saṅkhatānam dhammānam vināsaggahaṇalakkhaṇā aniccasāññā, tassā udayabbayo padaṭṭhānam. Sāsavaphassasañjānanalakkhaṇā dukkhasāññā, tassā vedanā padaṭṭhānam. Sabbadhammaanupagamanalakkhaṇā anattasāññā, tassā dhammasāññā padaṭṭhānam. Vinīlakavipubbakauddhumātakasamuggahaṇalakkhaṇā asubhasāññā, tassā nibbidā padaṭṭhānam. Imesu navasu padesu upadiṭṭhesu sabbo kusalapakkho upadiṭṭho bhavati, so ca bahussutena sakkā jānitum no appassutena, paññavatā no duppaññena, yuttena no ayuttenatā.

67. Tattha niccasāññādhimuttassa aparāparam cittam pañāmento satimapaccavekkhato aniccasāññā na upaṭṭhāti, pañcasu kāmaguṇesu sukhassādādhimuttassa iriyāpathassa agatimapaccavekkhato dukkhasāññā na upaṭṭhāti, khandhadhātuāyatanesu attādhimuttassa nānādhātuānekadhātuvinibbhogamapaccavekkhato anattasāññā na upaṭṭhāti, vanṇasāñṭhānābhīratassa kāye subhādhimuttassa ca vippaṭicchannā asubhasāññā na upaṭṭhāti.

Avippaṭisāralakkhaṇā saddhā, saddahanā paccupaṭṭhānam. Tassa cattāri sotāpattiyaṅgāni padaṭṭhānam. Evañhi vuttam bhagavatā saddhindriyam bhikkhave, kuhiṁ daṭṭhabbam, catūsu sotāpattiyaṅgesu kusalesu dhammesu.

Sūrāapaṭikkhepanalakkhaṇam vīriyindriyam, vīriyindriyārambho paccupaṭṭhānam. Tassa atītā cattāro sammappadhānā padaṭṭhānam. Yathā vuttam bhagavatā vīriyindriyam, bhikkhave, kuhiṁ daṭṭhabbam, catūsu sammappadhānesu.

Sati saraṇalakkhaṇā, asammohapaccupaṭṭhānā. Tassa atītā cattāro satipaṭṭhānā padaṭṭhānam. Yathā vuttam bhagavatā satindriyam bhikkhave, kuhiṁ daṭṭhabbam, catūsu satipaṭṭhānesu.

Ekaggalakkhaṇo samādhi, avikkhepapaccupaṭṭhāno, tassa cattāri ḥānāni padaṭṭhānam. Yathā vuttam bhagavatā samādhindriyam, bhikkhave, kuhiṁ daṭṭhabbam, catūsu jhānesu.

Pajānanalakkhaṇā paññā, bhūtatthasantīraṇā paccupaṭṭhānā, tassa

cattāri ariyasaccāni padaṭṭhānam. Yathā vuttam bhagavatā paññindriyam, bhikkhave, kuhiṃ daṭṭhabbam, catūsu ariyasaccesu.

Cattāri cakkāni patirūpadesavāso cakkam, sappurisūpanissayo cakkam, attasammāpaṇidhānam cakkam, pubbe katapuññatā cakkam. Tattha ariyasannissayalakkhaṇo patirūpadesavāso, so sappurisūpanissayassa padaṭṭhānam. Ariyasannissayalakkhaṇo sappurissūpanissayo, so attasammāpaṇidhānassa padaṭṭhānam. Sammāpaṭipattilakkhaṇam attasammāpaṇidhānam, tam puññānam padaṭṭhānam. Kusaladhammopacayalakkhaṇam puññam, tam sabbasampattīnam padaṭṭhānam.

Ekādasasīlamūlakā dhammā sīlavato avippaṭisāro bhavati... pe... so vimuttiñāṇadassanam “nāparam itthattāyā”ti pajānanā. Tattha veramaṇilakkhaṇam sīlam, tam avippaṭisārassa padaṭṭhānam. Na attānuvādalakkhaṇo avippaṭisāro, so pāmojjassa padaṭṭhānam. Abhippamodanalakkhaṇam pāmojjam, tam pītiyā padaṭṭhānam. Attamanalakkhaṇā pīti, sā passaddhiyā padaṭṭhānam. Kammaniyalakkhaṇā passaddhi, sā sukhassa padaṭṭhānam. Abyāpādalakkhaṇam sukham, tam samādhino padaṭṭhānam. Avikkhepanalakkhaṇo samādhi, so yathābhūtañāṇadassanassa padaṭṭhānam. Aviparītasantīraṇalakkhaṇā paññā, sā nibbidāya padaṭṭhānam anālayanalakkhaṇā nibbidā, sā virāgassa padaṭṭhānam. Asaṅkilesalakkhaṇo virāgo, so vimuttiyā padaṭṭhānam. Akusaladhammadmavivekalakkhaṇā vimutti, sā vimuttino vodānassa padaṭṭhānam.

68. Catasso ariyabhūmiyo cattāri sāmaññaphalāni. Tattha yo yathābhūtam pajānāti, esā dassanabhūmi. Sotāpattiphalañca so yathābhūtam pajānitvā nibbindati, idam tanukāmarāgassa padaṭṭhānam byāpādānam. Sakadāgāmiphalañca sañham virajjati, ayaṃ rāgavirāgā cetovimutti. Anāgāmiphalañca yam avijjāvirāgā vimuccati, ayaṃ katābhūmi. Arahattañca sāmaññaphalānīti ko vacanattho, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo sāmaññam, tassetāni phalāni sāmaññaphalānīti vuccati. Kissā brahmaññaphalānīti vuccante? Brahmaññaariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tassa tāni phalānīti brahmaññaphalānīti vuccante.

Tattha sotāpanno kathaṇ hoti? Saha saccābhisaṃyā ariyasāvakassa tīṇi samyojanāni pahīyanti sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso ca, imesam tīṇam samyojanānam pahānā parikkhayā ariyasāvako hoti sotāpanno avinipātadhammo yāva dukkhassantam karoti.

Tattha katamā sakkāyadiṭṭhi? Assutavā bālo puthujjano yāva ariyadhamme akovido, so rūpam attato samanupassati yāva viññāṇasmiṁ attānam, so imesu pañcasu khandhesu attaggāho vā attaniyaggāho vā esohamasmi ekasmīm vasavattiko pakkhitto anuggaho anusayanto aṅgamaṅganti parati. Yā tathābhūtassa khanti ruci pekkhanā ākāraparivitakko ditṭhinijjhāyanā abhippasannā, ayam vuccate sakkāyadiṭṭhi.

Tattha pañca diṭṭhiyo ucchedam bhajanti. Katamāyo pañca? Rūpam attato samanupassati, yāva viññāṇam attato samanupassati, imāyo pañca ucchedam bhajanti, avasesāyo pannarasa sassataṁ bhajanti. Iti sakkāyadiṭṭhipahānā dvāsaṭṭhidīṭṭhigatāni pahīyanti. Pahānā ucchedam sassatañca na bhajati. Iti ucchedasassatappahānā ariyasāvakassa na kiñci diṭṭhigatam bhavati, aññā vā lokuttarāya sammādiṭṭhiyā. Katham pana sakkāyadiṭṭhi na bhavati? Idha ariyasāvako sutavā hoti, sabbo sukkapakkho kātabbo, yāva ariyadhammesu kovidō rūpam anattato samanupassati, yāva viññāṇam...pe... evamassa samanupassantassa sakkāyadiṭṭhi na bhavati.

Katham vicikicchā na bhavati? Idha ariyasāvako buddhe na kañkhati, na vicikicchatī abhippasīdati, itipi so bhagavāti sabbam. Dhamme na kañkhati na vicikicchatī sabbam. Yāva tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānanti, iminā dutiyena ākañkhiyena dhammena samannāgato hoti. Saṅghe na kañkhati... pe... yāva pūjā devānañca manussānañcāti, iminā tatiyena ākañkhiyena dhammena samannāgato hoti.

Sabbe sañkhārā dukkhāti na kañkhati na vicikicchatī adhimuccati abhippasīdati. Tañhā dukkhasamudayoti na kañkhati na vicikicchatī. Tañhānirodhā dukkhanirodhoti na kañkhati na vicikicchatī. Ariyo atṭhañgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadāti na kañkhati na vicikicchatī adhimuccati abhippasīdati. Yāva buddhe vā dhamme vā saṅghe vā dukkhe vā samudaye vā nirodhe vā magge vā kañkhyānā vimati vicikicchā dvedhāpathā āsappanā parisappanā anavaṭṭhānam adhiṭṭhāgamanam anekam̄so anekam̄sikatā, te tassa pahīnā bhavanti pañunnā ucchinnañmūlā tālāvatthukatā anabhāvañkatā āyatim anuppādadhammā.

69. Tattha sīlabbataparāmāso dvidhā – sīlassa vā suddhassa vā. Tattha sīlassa sīlabbataparāmāso imināham sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā tattha kapotapādāhi accharāhi saddhim kīlissāmi ramissāmi paricarissāmīti. Yathābhūtadassananti rucivimutti rāgo rāgaparivattakā diṭṭhirūpanā passanā asantussitassa sīlabbataparāmāso. Tattha katamo suddhassa

sīlabbataparāmāso? Idhekacco sīlam parāmasati, sīlena sujjhati, sīlena nīyati, sīlena muccati, sukham vītikkamati, dukkham vītikkamati, sukhadukkham vītikkamati anupāpuṇāti uparimena. Tadubhayam sīlavataṁ parāmasati tadubhayena sīlavatena sujjhanti muccanti nīyanti, sukham vītikkamanti, dukkham vītikkamanti, sukhadukkham vītikkamanti, anupāpuṇāti avisucikaram dhammam avimuttikaram dhammam visucito vimuttito paccāgacchantassa yā tathābhūtassa khanti ruci mutti pekkhanā ākāraparivitakko diṭṭhinijjhāyanā passanā, ayam suddhassa sīlabbataparāmāso. Ete ubho parāmāsa ariyasāvakassa pahīnā bhavanti yāva āyatim anuppādadhammā, so sīlavā bhavati ariyakantehi sīlehi samannāgato akkhanḍehi yāva upasamasamvattanikehi. Imesam tiṇṇam samyojanānam pahīnā sutavā ariyasāvako bhavati sotāpanno avinipātadhammo, sabbam.

Sahasaccābhisaṁayā, iti ko vacanattho? Cattāro abhisamayā, pariññābhisaṁayo pahīnābhisaṁayo sacchikiriyābhisaṁayo bhāvanābhisaṁayo.

Tattha ariyasāvako dukkham pariññābhisaṁayena abhisameti, samudayaṁ pahīnābhisaṁayena abhisameti, nirodhām sacchikiriyābhisaṁayena abhisameti, maggām bhāvanābhisaṁayena abhisameti. Kim kāraṇam? Dukkhassa pariññābhisaṁayo, samudayassa pahīnābhisaṁayo, nirodhassa sacchikiriyābhisaṁayo, maggassa bhāvanābhisaṁayo. Samathavipassanāya katham abhisameti? Ārammaṇe cittam upanibandhetvā pañcakkhandhe dukkhato passati. Tattha yo upanibandho, ayam samatho. Yā pariyogāhānā, ayam vipassanā. Pañcakkhandhe dukkhāti passato yo pañcakkhandhesu ālayo nikanti upagamanam ajjhosānā icchā mucchā pañidhi patthanā pahīyati. Tattha pañcakkhandhā dukkham. Yo tattha ālayo nikanti upagamanam ajjhosānām icchā mucchā pañidhi patthanā, ayam samudayo. Yam tassa pahānaṁ, so nirodho samatho vipassanā ca maggo, evam tesam catunnam ariyasaccānam ekakāle ekakkhaṇe ekacitte apubbaṁ acarimam abhisamayo bhavati. Tenāha bhagavā “sahasaccābhisaṁayā ariyasāvakassa tīṇi samyojanāni pahīyanti”ti.

70. Tattha samathavipassanā yuganaddhā vattamānā ekakāle ekakkhaṇe ekacitte cattāri kiccāni karoti, dukkham pariññābhisaṁayena abhisameti, yāva maggām bhāvanābhisaṁayena abhisameti. Kim kāraṇā? Dukkham pariññābhisaṁayo, yāva maggām bhāvanābhisaṁayo. Evam diṭṭhanto yathā nāvā jalām gacchantī cattāri kiccāni karoti, pārimam tīram pāpeti, orimam tīram jahati, bhāram vahati, sotam chindati; evameva

samathavipassanā yuganaddhā vattamānā ekakāle ekakkhaṇe ekacitte cattāri kiccāni karoti, dukkham pariññābhisamayena abhisameti, yāva maggam bhāvanābhisamayena abhisameti. Yathā vā sūriyo udhayanto ekakāle apubbaṁ acarimam cattāri kiccāni karoti, andhakāram vidhamati, ālokaṁ pātukaroti, rūpaṁ nidassīyati, sītaṁ pariyādiyati; evameva samathavipassanā yuganaddhā vattamānā ekakāle...pe... yathā padīpo jalanto ekakāle apubbaṁ acarimam cattāri kiccāni karoti, andhakāram vidhamati, ālokaṁ pātukaroti, rūpaṁ nidassīyati, upādānam pariyādiyati; evameva samathavipassanā yuganaddhā vattamānā ekakāle...pe....

Yadā ariyasāvako sotāpanno bhavati avinipātadhammo niyato yāva dukkhassantam karoti, ayam dassanabhūmi. Sotāpattiphalañca sotāpattiphale ṭhito uttari samathavipassanam bhāvento yuganaddhā vattamānā kāmarāgabyāpādānam yebhuyyena pahānā ariyasāvako hoti. Sakadāgāmi pariniṭhitattā sakideva imam lokam āgantvā dukkhassantam karoti, ayam tanubhūmi.

Sakadāgāmiphalañca yo sakadāgāmiphale ṭhito vipassanam bhāvento kāmarāgabyāpāde sānusaye anavasesam pajahati, kāmarāgabyāpādesu anavasesam pahīnesu pañcorambhāgīyāni samyojanāni pahīnāni bhavanti sakkāyadiṭhi sīlabbataparāmāso vicikicchā kāmacchando byāpādo ca, imesam pañcannam orambhāgīyānam samyojanānam pahānā ariyasāvako hoti anāgāmī tattha parinibbāyī anāvattidhammo tasmā lokā, ayam vītarāgabhūmi.

Anāgāmiphalañca anāgāmiphale ṭhito uttari samathavipassanam bhāvento pañca uddhambhāgīyāni samyojanāni pajahati rūparāgaarūparāgamānauddhaccaavijjañca. Imesam pañcannam uddhambhāgīyānam samyojanānam pahānā ariyasāvako arahā bhavati, khīṇāsavo vusitavā sammadaññā vimutto parikkhīṇabhasamyojano anuppattasadattho, ayam katābhūmi.

Arahantova ayam sopādisesā nibbānadhadhātu. Tassa āyukkhayā jīvitindriyāparodhā idañca dukkham nirujjhati, aññañca dukkham na uppajjati. Yo imassa dukkhassa nirodho vūpasamo, aññassa ca apātubhāvo, ayam anupādisesā nibbānadhadhātu. Imā dve nibbānadhadhātuyo. Iti saccāni vuttāni. Saccābhīsamayo vutto, kilesavavatthānam vuttam, pahānam vuttam, bhūmiyo vuttā, phalāni vuttāni, nibbānadhadhātuyo vuttā. Evamimesu vuttesu sabbabodhi vuttā bhavati. Ettha yogo karaṇīyo.

71. Tattha katamāyo nava anupubbasamāpattiyo? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo nirodhasamāpatti ca. Tattha cattāri jhānāni katamāni? Idha, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehīti vitthārena kātabbāni. Tattha katamā cattāro arūpasamāpattiyo? Virāgino vata vattabbo, yāva nirodhasamāpatti vitthārena kātabbā. Imāyo nava anupubbasamāpattiyo.

Tattha katamañ pathamam jhānam? Pañcaṅgavippayuttam pañcaṅgasamannāgatam. Katamehi pañcahi aṅgehi vippayuttam? Pañcahi nīvaraṇehi. Tattha katamāni pañca nīvaraṇāni? Kāmacchandoti vitthāretabbo. Tattha katamo kāmacchando? Yo pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo pemañ nikanti ajjhosānañ icchā mucchā patthanā apariccāgo anusayopariyutthānam, ayam kāmacchandanīvaraṇam. Tattha katamañ byāpādanīvaraṇam? Yo sattesu saṅkhāresu ca āghāto...pe... yathā dose tathā nioṭthānā, ayam byāpādo nīvaraṇam. Tattha katamañ middham? Yā cittassa jaṭatā cittassa garuttam cittassa akammaniyatā cittassa nikkhepo niddāyanā pacalikatā pacalāyanā pacalāyanam, idam middham. Tattha katamañ thinam? Yā kāyassa thinatā jaṭatā kāyassa garuttā kāyassa appassaddhi, idam thinam. Iti idañca thinam purimakañca middham tadubhayam thinamiddhanīvaraṇanti vuccati. Tattha katamañ uddhaccam? Yo avūpasamo cittassa, idam uddhaccam. Tattha katamañ kukkuccam? Yo cetaso vilekho alañcanā vilāñcanā hadayalekho vippaṭisāro, idam kukkuccam. Iti idañca kukkuccam purimakañca uddhaccam tadubhayam uddhaccakukkuccanīvaraṇanti vuccati. Tattha katamañ vicikicchānīvaraṇam? Yo buddhe vā dhamme vā saṅge vā...pe... ayam vicikicchā. Api ca kho pana pañca vicikicchāyo samanantarāyikā desantarāyikā samāpattantarāyikā maggantarāyikā saggantarāyikā, imāyo pañca vicikicchāyo. Idha pana samāpattantarāyikā vicikicchā adhippetā. Ime pañca nīvaraṇā.

Tattha nīvaraṇānti ko vacanattho, kuto nivārayantīti? Sabbato kusalapakkhikā nivārayanti. Katham nivārayanti? Kāmacchando asubhato nivārayati, byāpādo mettāya nivārayati, thinam passaddhito nivārayati, middham vīriyārambhato nivārayati, uddhaccam samathato nivārayati, kukkuccam avippaṭisārato nivārayati, vicikicchā paññāto paṭiccasamuppādato nivārayati.

Aparo pariyāyo. Kāmacchando alobhato kusalamūlato nivārayati, byāpādo adosato nivārayati, thinamiddham samādhito nivārayati, uddhaccakukkuccam satipatthānehi nivārayati, vicikicchā amohato kusalamūlato nivārayati.

Aparo pariyāyo. Tayo vihārā dibbavīhāro brahmavīhāro ariyavīhāro. Dibbavīhāro cattāri jhānāni, brahmavīhāro cattāri appamāṇāni, ariyavīhāro sattatiṁsa bodhipakkhiyā dhammā. Tattha kāmacchando uddhaccamukkuccañca dibbavīhāram nivārayati, byāpādo brahmavīhāram nivārayati, thinamiddham vicikicchā ca ariyavīhāram nivārayati.

Aparo pariyāyo. Kāmacchando byāpādo uddhaccakukkuccañca samathām nivārayanti, thinamiddham vicikicchā ca vipassanām nivārayanti, ato nīvaraṇanti vuccante. Imehi pañcahi aṅgehi vippayuttam pathamam jhānam.

Katamehi pañcahi aṅgehi sampayuttam pathamam jhānam? Vitakkavicārehi pītiyā sukhena ca cittekaggatāya ca. Imesam pañcannam aṅgānam uppādapaṭilābhasamannāgamo sacchikiriyam pathamam jhānam paṭiladdhanti vuccati. Imāni pañca aṅgāni uppādetvā viharatīti, tena vuccate pathamam jhānam upasampajja viharatīti dibbena vihārena.

Tattha dutiyam jhānam caturaṅgasamannāgataṁ pītisukhena cittekaggatāya ajjhattam sampasādanena imāni cattāri aṅgāni uppādetvā sampādetvā viharati, tena vuccati dutiyam jhānam upasampajja viharatīti.

Tattha pañcaṅgasamannāgataṁ tatiyam jhānam satiyā sampajaññe sukhena cittekaggatāya upekkhāya imāni pañcaṅgāni uppādetvā sampādetvā viharati, tena vuccati tatiyam jhānam upasampajja viharatīti.

Tattha catuttham jhānam caturaṅgasamannāgataṁ upekkhāya satipārisuddhiyā adukkhamasukhāya vedanāya cittekaggatā ca, imehi catūhaṅgehi samannāgataṁ catuttham jhānam. Iti imesam catunnam aṅgānam uppādo paṭilābho samannāgamo sacchikiriyā catuttham jhānam paṭiladdhanti vuccati. Imāni cattāri jhānāni uppādetvā sampādetvā upasampajja viharati, tena vuccati dibbena vihārena viharatīti.

Tattha katamo aniccaṭṭho? Pīlanaṭṭho aniccaṭṭho pabhaṅgaṭṭho sampāpanaṭṭho vivekaṭṭho aniccaṭṭho, ayam aniccaṭṭho.

Tattha katamo dukkhaṭṭho? Pīlanaṭṭho dukkhaṭṭho sampīlanaṭṭho saṁvegaṭṭho byādhinaṭṭho, ayam dukkhaṭṭho.

Tattha katamo suññaṭṭho? Anupalitto suññaṭṭho, asambhājanaṭṭho gatapaṭṭho vivaṭṭaṭṭho, ayam suññaṭṭho.

Tattha katamo anattaṭṭho? Anissariyaṭṭho anattaṭṭho, avasavattanaṭṭho, akāmakāriṭṭho parividatṭho, ayam anattaṭṭhoti.

Suttatthasamuccayo nāma samvattisantikā peṭakabhūmi samattā.

7. Hārasampātabhūmi

72. Jhānam virāgo. Cattāri jhānāni vitthārena kātabbāni. Tāni duvidhāni; bojjhaṅgavippayuttāni ca bojjhaṅgasampayuttāni ca. Tattha bojjhaṅgavippayuttāni bāhirakāni, bojjhaṅgasampayuttāni ariyapuggalāni. Tattha yena cha puggalamūlāni tesam nikkipetvā rāgacarito, dosacarito, mohacarito, rāgadosacarito, rāgamohacarito, dosamohacarito, samabhāgacarito, iti imesam puggalānam jhānam samāpajjītānam pañca nīvaraṇāni paṭipakkho tesam paṭīghātāya yathā asamattho tīni akusalamūlāni niggaṇhāti. Lobhena akusalamūlena abhijjhā ca uddhaccañca uppilavataṁ alobhena kusalamūlena niggaṇhāti, kukkuccañca vicikicchā ca mohapakkho, tam amohena niggaṇhāti. Doso ca thinamiddhañca dosapakkho, tam adosena niggaṇhāti.

Tattha alobhassa pāripūriyā nekkhammavitakkam vitakketi. Tattha adosassa pāripūriyā abyāpādavitakkam vitakketi. Tattha amohassa pāripūriyā avihiṃsāvitakkam vitakketi. Tattha alobhassa pāripūriyā vivitto hoti kāmehi. Tattha adosassa pāripūriyā amohassa pāripūriyā ca vivitto hoti pāpakehi akusalehi dhammehi, savitakkam savicāram vivekajam pītisukham paṭhamam jhānam upasampajja viharati.

Vitakkāti tayo vitakkā – nekkhammavitakko abyāpādavitakko avihiṃsāvitakko. Tattha paṭhamābhinipāto vitakko, paṭiladdhassa vicaraṇam vicāro. Yathā puriso dūrato purisam passati āgacchantam, na ca tāva jānāti eso itthīti vā purisoti vā yadā tu paṭilabhati itthīti vā purisoti vā evam vanṇoti vā evam sañthānoti vā ime vitakkayanto uttari upaparikkhanti kiṁ nu kho ayam sīlavā udāhu dussilo adḍho vā duggatoti vā. Evam vicāro vitakke appeti, vicāro cariyati ca anuvattati ca. Yathā pakkhī pubbañ āyūhati pacchā nāyūhati yathā āyūhanā evam vitakko, yathā pakkhānam pasāraṇam evam vicāro anupālati vitakketi vicarati vicāreti. Vitakkayati vitakketi, anuvicarati vicāreti. Kāmasaññāya paṭipakkho vitakko, byāpādasaññāya vihiṃsasaññāya ca paṭipakkho vicāro. Vitakkānam kammañ akusalassa amanasikāro, vicārānam kammañ jetṭhānam samvāraṇā. Yathā paliko tuṇhiko sajhāyam karoti evam vitakko, yathā tamyeva anupassati

evam̄ vicāro. Yathā apariññā evam̄ vitakko. Yathā pariññā evam̄ vicāro. Niruttipaṭisambhidāyañca paṭibhānapaṭisambhidāyañca vitakko, dhammapaṭisambhidāyañca atthapaṭisambhidāyañca vicāro. Kallitā kosallattam̄ cittassa vitakko, abhinīhārakosallam̄ cittassa vicāro. Idam̄ kusalam̄ idam̄ akusalam̄ idam̄ bhāvetabbam̄ idam̄ pahātabbam̄ idam̄ sacchikātabbanti vitakko, yathā pahānañca bhāvanā ca sacchikiriyā ca evam̄ vicāro. Imesu vitakkavicāresu thitassa duvidham̄ dukkham̄ na uppajjati kāyikañca cetasikañca; duvidham̄ sukham̄ uppajjati kāyikañca cetasikañca. Iti vitakkajanitañ cetasikam̄ sukham̄ pīti kāyikam̄ sukham̄ kāyikoyeva. Yā tattha cittassa ekaggatā, ayan̄ samādhi. Iti paṭhamam̄ jhānam̄ pañcaṅgavippahīnam̄ pañcaṅgasamannāgatañ.

Tesañyeva vitakkavicārānam̄ abhikkhaṇam̄ āsevanāya tassa tappoñamānasam̄ hoti. Tassa vitakkavicārā olārikā khāyanti. Yañca pītisukhañca nekkhammañca olārikam̄ bhavati. Api ca samādhijā pīti rati ca jāyati. Tassa vicārārammañam̄. Tesam̄ vūpasamā ajjhattam̄ ceto sampasīdati. Ye vitakkavicārā dve dhammānussaritabbā. Paccuppannā darañitabbam̄. Tesam̄ vūpasamā ekodibhāvam̄ cittekaggatam̄ hoti. Tassa ekodibhāvena pīti pāripūrim̄ gacchati. Yā pīti, tam̄ somanassindriyam̄, yam̄ sukham̄, tam̄ sukhindriyam̄. Yā cittekaggatā, ayam̄ samādhi. Tam̄ dutiyam̄ jhānam̄ caturaṅgasamannāgatañ. So pītiyā virāgā yāti ojahi jallasahagatañ.

73. Tattha somanassacittamupādānanti ca so tam̄ vicinanto upekkhameva manasikaroti. So pītiyā virāgā upekkhako viharati. Yathā ca pītiyā sukhamānitam̄, tam̄ kāyena paṭisamvedeti sampajāno viharati. Yena satisampajaññena upekkhāpāripūrim̄ gacchati. Idam̄ tatiyam̄ jhānam̄ caturaṅgasamannāgatañ.

Tathā kāyikassa sukhassa pahānāya paṭhame jhāne somanassindriyam̄ nirujjhati. Dutiye jhāne dukkhindriyam̄ nirujjhati. So sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam̄ atthaṅgamā adukkhamasukham̄ upekkhāsatipārisuddhim̄ catuttham̄ jhānam̄ upasampajja viharati. Tattha catūhi indriyehi upekkhā pasādā hoti, dukkhindriyena domanassindriyena sukhindriyena somanassindriyena ca. Tesam̄ nirodhā upekkhāsampajaññam̄ hoti, tattha sukhindriyena somanassindriyena ca asati hoti, tesam̄ nirodhā satimā hoti, dukkhindriyena domanassindriyena ca asampajaññam̄, tesam̄ nirodhā sampajaññam̄ hoti, iti upekkhāya ca saññā, sato sampajāno cittekaggatā ca idam̄ vuccate ca catuttham̄ jhānam̄.

Tattha yo rāgacarito puggalo tassa sukhindriyañca somanassindriyañca;

yo dosacarito puggalo tassa dukkhindriyañca domanassindriyañca; yo mohacarito puggalo tassa asati ca asampajaññañca.

Tattha rāgacaritassa puggalassa tatiye jhāne catutthe ca anunayo nirujjhati, dosacaritassa pañhame jhāne dutiye ca pañigham̄ nirujjhati, mohacaritassa puggalassa pathame jhāne dutiye ca asampajaññañam̄ nirujjhati. Tatiye jhāne catutthe ca asati nirujjhati, evameva tesam̄ tiṇṇam̄ puggalānam̄ cattāri jhānāni vodānam̄ gamissanti.

Tattha rāgadosacaritassa puggalassa asampajaññañca anunayo ca pañighañca, tena hānabhāgiyam̄ jhānam̄ hoti. Tattha rāgamohacaritassa puggalassa anunayattam̄ ca ādīnavam̄ dassitā, tam̄ tassa hānabhāgiyam̄ jhānam̄ hoti. Tattha dosamohacaritassa puggalassa pañigho ca asati ca asampajaññañca ādīnavam̄ dassitā tena tassa hānabhāgiyam̄ jhānam̄ hoti.

Tattha rāgadosamohasamabhāgacaritassa puggalassa visesabhāgiyam̄ jhānam̄ hoti, imāni cattāri jhānāni sattasu puggalesu niddisitabbāni. Catūsu ca samādhīsu chandasamādhinā pañhamam̄ jhānam̄, vīriyasamādhinā dutiyam̄ jhānam̄, cittasamādhinā tatiyam̄ jhānam̄, vīmañsasamādhinā catuttham̄ jhānam̄. Appañihitenā pañhamam̄ jhānam̄, suññatāya dutiyam̄ jhānam̄, animittena tatiyam̄ jhānam̄, ānāpānassatiyā catuttham̄ jhānam̄. Kāmavittakkabyāpādānañca tam̄ tam̄ vūpasamena pañhamam̄ jhānam̄ hoti, vitakkavicārānam̄ vūpasamena dutiyam̄ jhānam̄, sukhindriyasomanassindriyānam̄ vūpasamena tatiyam̄ jhānam̄, kāyasāñkhārānam̄ vūpasamena catuttham̄ jhānañca. Cāgādhiññānena pañhamam̄ jhānam̄, saccādhiññānena dutiyam̄ jhānam̄, paññādhiññānena tatiyam̄ jhānam̄, upasamādhiññānena catuttham̄ jhānam̄. Imāni cattāri jhānāni sañkhepaniddesena niddiññāni, tattha samādhindriyam̄ pāripūriñ gacchati. Anuvattanakāni cattāri, tattha yo pañhamam̄ jhānam̄ nissāya āsavakkhayam̄ pāpuññati, so sukhāya pañipadāya dandhābhiññāya domanassindriyapañipakkhenā. Yodutiyam̄ jhānam̄ nissāya āsavānam̄ khayam̄ pāpuññati, so sukhāya pañipadāya khippābhiññāya dukkhindriyapañipakkhenā. Yo tatiyam̄ jhānam̄ nissāya āsavānam̄ khayam̄ pāpuññati, so sukhāya pañipadāya khippābhiññāya sukhindriyapañipakkhenā gato.

Pakiññakaniddeso.

74. Yāni cattāri jhānāni, tesam̄ jhānānam̄ imāni aṅgāni, tesam̄ aṅgānam̄

samūho assa aṅgā, ayam jhānabhūmi ko visesoti assa viseso. Ime sambhārā tehi ayam samudāgamo, tassa samudāgamassa ayam upanisā, tāya upanisāya ayam bhāvanā. Tassā bhāvanāya ayam ādīnavo. Tena ayam parihāni. Kassa parihānīti tadupagajjhāyino. Tam yathā bhaṇitam paccavekkhanto ayam viseso. Tena visesena ayam assādo, so kassa assādo ajhāniyā jhāyino, tessā ajhāniyā jhāyino, idam kallitā kosalle ṭhitajjhānam anomaddiyatam gacchati jhānabalam, jhānabale ṭhitassa ayam pāramippattassa imāni jhānaṅgāni anāvilasaṅkappo paṭhame jhāne jhānaṅgāni bhāvī. So pīti tadanusārittāva paṭhame jhāne jhānaṅgam tassaṅguno ca dhammā tadabhisannitāya ca. Pīti dutiye jhāne jhānaṅgadhammatā kho pana tathā pavattassa sahagatam jhānaṅgadhammam sasukhatāya ajjhattam sampasādo dutiye jhāne jhānaṅgam manosampasādanatāya tadabhisannitāya ca. Pīti dutiye jhāne jhānaṅgam ajjhattam sampasādanam samādhītā pīti dutiye jhāne jhānaṅgam, cetaso ekodibhāvo dutiye jhāne jhānaṅgam, upekkhā phassatā tatiye jhāne jhānaṅgam, sukham tassa aṅganti ca. Cetaso ekodibhāvo catutthe jhāne jhānaṅgam, upekkhā adukkhamasukhā catutthe jhāne jhānaṅgam, abhinisābhūmi upekkhāsatipārisuddhi catutthe jhāne jhānaṅgam. Satipārisuddhi ca anekajjhābhūmīsu jhānaṅgasamāyuttā pīti cetaso ekodibhāvo catutthe jhāne jhānaṅgam.

Tattha katamā jhānabhūmi? Savitakke savicāre vivekā anugatā paṭhame jhāne jhānabhūmi. Avitakke avicāre ajjhattam sampasādanam janitam pītimanugatā dutiye jhāne jhānabhūmi. Sukhasātasamohitā sappītikā tatiye jhāne jhānabhūmi. Tassa sukhadukkhasahagatā abhinīhārasahagatā catutthe jhāne jhānabhūmi. Appamāṇasahagatā sattārammaṇā paṭhame jhāne jhānabhūmi. Abhibhūmiyāyatanasahagatā rūpasaññīsu dutiye jhāne jhānabhūmi. Vimokkhasahagatānaṁ vimokkhesu tatiye jhāne jhānabhūmi. Anupassanāsaṅhagatā kāyasaṅkhārā sammā catutthassa jhānassa bhūmi.

75. Tattha katame jhānavisesā? Vivicceva kāmehi vivicca pāpakehi akusalehi dhammehi cittacetasikasahagatā kāmadhātusamatikkamanatāpi, ayam jhānaviseso. Avitakkā ceva avicārā ca sappītikāya satisahagatāya pītisahagatā saññāmanasikārā samudācaranti. Ayam jhānaviseso. Avitakkāya bhūmiyā avicāreyeva sati anugatā upekkhāsaṅhagatā manasikārā samudācaranti. Tadanudhammatāya ca sati sañḍahati. Tañca bhūmiyā upasampajja viharati, ayam jhānaviseso. Satipārisuddhisahagatā saññāmanasikārā samudācaranti, tañca bhūmiyā upasampajja viharati, ayam jhānaviseso. Viññāṇañcāyatanasahagatāya bhūmiyām ākiñcaññāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti, tañca bhūmiyā upasampajja viharati, ayam jhānaviseso.

Jhānasambhārā nekkhammavitakko sambhāro
 kāmavitakkavinodanādhippāyatā. Abyāpādavitakko sambhāro
 byāpādavitakkapaṭīvinodanādhippāyatā. Avihimsāvitakko sambhāro
 vihimṣāvitakkapaṭīvinodanādhippāyatā. Indriyesu guttadvāratā
 appicchatā sambhāro parisuddhājīvo catunnaṁ samāpattīnam
 sambhāro akammassa vihāritā. Maggasambhāro samāpattipajjanatā.
 Phalasambhāro jhānanibbattitāya jhānasamudāgamo. Kusalahetu yam
 jhānaṁ samudayaṁ gacchanti ko ca na kutoci nekkhammappattā
 samudāgacchanti. Ālambanirodhasamādhi santo samudāgacchanti.
 Avītikkantā samudāgacchanti. Sukhindriyam somanassindriyam pahānāya
 te ca abyāpajjatāya samudāgacchanti. Tam pana sandhāya samudāgacchanti.
 Aparidāhanāya samudāgacchanti. Ayam nāṇasamudāgamo.

76. Tattha katamā upanisā? Kalyāṇamittatā jhānassa upanisā.
 Kalyāṇasampavañkatā jhānassa upanisā. Indriyesu guttadvāratā
 jhānassa upanisā. Asantuṭṭhitā kusalesu dhammesu jhānassa upanisā.
 Saddhammassavananam jhānassa upanisā. Saṃvejaniye thāne saṃviggassa
 yoniso padhānam. Ayam jhānopanisā.

Tattha katamā bhāvanā? Mettāsevanā abyāpādavitakkabhāvanā.
 Karuṇāsevanā avihimsāvitakkabhāvanā. Muditābhāvanā
 pītisukhasampajaññā kāritā. Upekkhābhāvanā passavatā upekkhābhāvanā
 apassavatā upekkhā ca ajjhupekkhā ca, asubhasaññābhāvanā dukkhāpaṭipadā
 dandhābhiññā bhavasandhābhiññā bhavasandhānam, sā chabbidhā bhāvanā
 bhāvitā bahulīkatā anuṭṭhitā vatthukatā yānīkatā paricitā susamāraddhā.
 Ayam bhāvanā.

Evam bhāvayantassa ayam ādīnavo. Paṭhame jhāne
 saṅkhārasamannāgato eso dhammo assuto sāsavo. Sace esa dhammo
 ayam sīlo āsannapatiṭipakkho ca esa dhammo kāmo paticāro pativicāro
 samāpattīnam ca sabboḷāriko esa dhammo vitakkavicāro ca. Tattha cittam
 khobhenti, kāyo cettha kilamati, kāyamhi cettha kilante cittam vihaññati.
 Anabhinīhārakkhamova abhiññānam ime ādīnavā paṭhame jhāne.

Dutiye jhāne ime ādīnavā pītipharanāsaḥagato ca eso dhammo,
 na samudācārasseti cittam. Asodhayam upagamo cesa dhammo
 upagamiparissayo domanassapaccatthikocesadhammo. Tatthatatthayuttīnam
 pīti parajjato cesadhammo dukkaram hoti, avattasantāsabhūmiparivajjayanto
 catūsu dukkhatāsu esa dhammo anuviddhāpanasaddhāya dukkhatāya ca na
 palibodhadukkhatāya ca abhiññādukkhatāya ca rogadukkhatāya ca, ime

ādīnavā dutiye jhāne.

Tattha katame ādīnavā tatiye jhāne? Upekkhāsukhasahagatāya tattha sātāvīnam pañcannam upekkhāsukham parivattito esa dhammo tena niccasaaññitānañca yam hoti. Dukkhopaniyam sukham cittassa sañkhobhatañ upādāya sukhadukkhāya gato savati. Sukhadukkhānukatañca upādāya anabhihārakkhamam cittam hoti. Abhiññāya sacchikiriyāsu sabbepi cete dhammā tīsu jhānasamāpattīsu catūhi ca dukkhatāhi anuviddhānam sā bhayā dukkhatāya palibodhadukkhatāya ca abhiññāya dukkhatāya ca ime ādīnavā tatiye jhāne.

Tattha katame ādīnavā catutthe jhāne? Ākiñcaññāsamāpattikā te dhammānusamāpattikā etissā ca bhūmiyam sātānam bālaputhujjanānam anekavidhāni ditthigatāni uppajjanti. Olārikā sukhumehi ca rūpasāññāhi anuvidhāni etāni jhānāni sadā anudayamettājhānakalānudanukalāya sādhāranā, dukkarā ca sabbe cattāro mahāsambhārā samudāgatāni ca etāni jhānāni aññamaññam nissāya samudāgacchanti. Ettha samudāgatā ca ete dhammā na samattā honti. Asamuggahitanimittā ca ete dhammā parihāyanti. Nirujjhanti ca ete dhammā na upādiyanti nirujjhāngāni ca, etesam dhammānaṁ jhānāni nimittāni na jhānanimittasaññā vokirati. Appaṭiladdhapubbā ca jhāyīvasena ca bhavati . Imehi ādīnavehi ayam jhānaparihāni.

jhānappahānā. Ayam palirodhamappalirodhakasannivāse esanidhamidam jhānaṁ anamataggasam̄asārasamāpannānam sattānaṁ saṁsārappahānanā ānisamso, yamidam jhānassa assādo kāyassa ajhāniyajhāyino bhavati. Ajhāniyajhāniyajhāyīhi aparāmasanto ajhāniyajhāyitam jhāyati, yāni kalānkajjhāyino padāni, tāni anudhitāni paṭipakkhe.

78. Tattha katamam jhānakosallam? Samāpattikosallam jhānakosallam, jhānavisesakosallam jhānakosallam, jhānantarikakosallam jhānakosallam, samāpattivuṭṭhānakosallam jhānakosallam, jhāne sabhāvakosallam jhānakosallam, jhāne ādīnavakovosallam jhānakosallam, jhāne nissaraṇakosallam jhānakosallam, jhānaphalena upādāya kosallam, jhānaphalena paṭisaṅkhānaphale aparihānadhammatā nibbattijhāne ca kīlitāpi visesabhāgiyam jhānam paṭilabbhati. Idam panassāti bhavahāritā ca ārammaṇānimittaggāho anabhinīhārabalam, cittekaggatā nimittāsu gatisahitā samathabalena asamsīdanañca jhāne maggaphalam samatham pavatte samādhino upekkhāpalipubbāparanimittāsayo paggāhino satibalam tam pavattitānañca vipassanānam samaññābale.

Tattha katamā jhānapāramitā? Supāramitā mettā kāmesu sattā kāmasaṅgasattāti yamhi sutte desanāya vohārena dve saccāni niddiṭṭhāni, dukkhañca samudayo ca, vicayena hārena ye samyojanīyesu dhammesu vajjam na passanti, te ogham tarissantīti netam ṭhānam vijjati. Na tarissantīti atthi esā yutti ca vicayo ca idam nu kissa padaṭṭhānam, kāmesu sattāti pañca kāmaguṇā, tam kāmatañhāya padaṭṭhānam. Samyojane vajjamapassamānāti avijjāya padaṭṭhānam, na hi jātu samyojanasaṅgasattā ogham tareyyum vipulam mahantanti upādānassa padaṭṭhānam. Kāmesu sattāti kāmā dvividhā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca, tattha kilesakāmā kāmatañhā kāmatañhāya yuttā bhavanti rūpatañhā bhavatañhā lakkhañena hārena, samyojane vajjamapassamānāti samyojanassa. Yo tattha chandarāgo tassa kim padaṭṭhānam? Sukhā vedanā dve ca indriyāni – sukhindriyañca somanassindriyañca. Iti sukhāya vedanāya gahitāya tayopi vedanā gahitā honti. Vedanākkhandhe gahite sabbe pañcakkhandhā gahitā honti. Rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbā gahitā, vatthukāmesu gahitesu sabbāni cha bāhirāni āyatanañca gahitāni honti. Ajjhattikabāhiresu āyatanesu yo sato, ayam vuccate lakkhaño hāro, tattha yo olārikamhi kilese ajjhāvasito sabbakilesu yo na tato sukhumataresu na vītarāgo bhavati. Tattha bāhirasamyojanām mamanti ajjhattasamyojanām ahanti. Tattha bhagavato ko adhippāyo? Ye ogham taritukāmā te samyojanīyesu dhammesu ādīnavānupassino viharissantīti ayamettha bhagavato adhippāyo. Kāmesu sattāti yesu ca sattā yena ca sattā yesañca sattā ayam catubbidho ākāro

sabbesam hārabhāgiyo.

79. Tattha katamāni tīni vipallāsāni padaṭṭhānāni ca? Cittavipallāsassa diṭṭhivipallāsassa saññāvipallāsassa tayo vipallāsā tīni akusalamūlāni padaṭṭhānam. Tīni akusalamūlāni hīnappaṇītakāriyakammassa padaṭṭhānam. Catunnañca upādānānam doso akusalamūlam dissati. Hīnappaṇītakāriyakammassa padaṭṭhānam. Yathā mātuyā vā pituno vā aññatarassa vā puna ulārassa bhikkhuno abhayam deti. Tattha añño micchā paṭipajjeyya kāyena vā vācāya vā. Tattha so byāpādamupādāya tesam ulārānam rakkhāvaraṇaguttiyā anupālayanto yo ulārānam abhayam deti. Tesam abhaye dinne yo tattha micchā paṭipajjeyya. Tattha so byāpādam upādāyanto dosajam kammañ karoti. Yo tattha asādhu indriyā nīvaraṇam yam tesam abhayam dakkhiñato saññānam idam paññatam kāraṇam mayā puna tattha micchāpaṭipatti ayam byāpādo hīnagamivakammam lobho moho ca imāni nīvaraṇāni vacanāni tāni cattāri upādānāni tehi catūhi upādānehi yo so upādāno itthī vā puriso vā tesam pañcakkhandhānam teyeva upādāno samudayo idam dukkhañca samudayo ca soyeva desanāhāro.

Tattha kāmesu ye na pajjanti, te ādīnavānupassanāya pajjanti. Itissā kāmadhātuyā nikhamitukāmatā, ayam vuccati nekkhammacchando. Yo tattha anabhisaiñkhārānam kiñci visodheti tassa dhāvarā vā, ayam abyāpādacchando. Kiñci vihiṁsatī, ayam vihiṁsāchando. Iti nekkhammābhinīhatā tayo chandā – nekkhammacchando abyāpādacchando avihiṁsāchando. Tattha nekkhammacchando alopho; abyāpādacchando adoso; avihiṁsāchando amoho. Imāni tīni kusalamūlāni at̄thasu sampattesu parahitāni, tesameva catunnam upādānānam nirodhāya samvattanti. Sace vā puna kammañ kareyya kañham vā sukkam vā tassa vipākahānāya samvattanti. Idam kammañ akanñham asukkam kammakkhayāya samvattati. Tattha yo tiññam akusalamūlānam nirodho, ayam nirodho. Soyeva maggo tattha paṭipadāni imāni dve saccāni imāni cattāri saccāni āvat̄to hāro.

Kāmesu sattāti ye sekkhā, te ekenevākārena sattā. Ye puthujjanā, te dvīhākārehi sattā, tassāyam pañho vibhajjabyākaraṇīyo vattabbo. Kiñcāpi sotāpanno paṭisevanāya, no ca kho abhinivese satto yo hi apacayāya padahati, na upacayāya. Sekkho hi kilesavasena kāme paṭisevati. Puthujjano pana kilesasamuṭṭhānāya kāme paṭisevati. Tattha kāmesu sattānam catuogham tarissatīti vibhajjabyākaraṇīyo, ayam vibhatti.

80. Parivattanoti kāme ye neva sajjanti na ca samyojanehi samyuttā, te ogham tarissanti vipulam mahantanti. Ayam suttassa paṭipakkho.

Vevacananti yo kāmesu satto yo ca tattha kāmānam guṇo, tattha viso satto. Yepi kāmānam āhārā dhammā, tattha viso satto. Tatthimam kāmānam vevacanam pāko rajo sallam gaṇḍo iti upaddavoti. Yāni vā pana aññāni vevacanāni tattha viso sattoti vevacanam. Satto bandho mucchito gadhito ajjhositō kāme ajjhāpannā parimutto tabbahulavihārīti. Yāni vā pana aññāni vevacanāni, ayam vevacano nāma. Kāmappacārapaññattiyā kilesagocarapaññattiyā paññattā cittanti vevacanam. Satto tabbahulavihārīti yāni vā pana aññāni. Ime kāmappacārapaññattiyā kilesagocara paññattiyā paññattā, bījapaññattiyā paññattā, saṅkhārā samyojanapaññattiyā paññattā, upādānam hetupaññattiyā paññattam, puggalo puthupaññattiyā paññatto.

Otaraṇoti imāya paṭiccasamuppādo dukkhañca samudayo ca. Ye kilesā ye saṅkhārā samyojanāni ca pañcasu khandhesu saṅkhārakkhandho dhammāyatanesu akusalā dhammāyatānāni indriyesu sukhindriyañca, somanassindriyañca, ayam indriyotaraṇo.

Sodhanoti ettako. Eseva ārambho niddisitabbo suttattho.

Adhiṭṭhānoti ime dhammā atthi ekattatāya paññattā atthi vemattatāya. Ye saññā bāhiro kāme, te vemattatāya paññattā. Pañcasu kāmaguṇesu sattāti pariyoṭṭhānavipallāsa vemattatāya paññattā ogham tareyyum. Vipulam mahantanti avijjā ekattatāya paññattā.

Parikkhāroti tassa ko hetu ko paccayo? Ārammaṇapaccayatāya paccayo. Ayoniso ca manasikāro sannissayassa paccayatāya paccayo. Avijjā samanantarapaccayatāya paccayo. Rāgānusayo hetupaccayatāya paccayo. Ayam hetu, ayam paccayo.

Samāropano paccayoti ye kāmesu sattā sugatā surūpāti ayam kāmadhātuyā chando rāgo te apuññamayā saṅkhārā. Te kiṁ paccayā? Avijjā paccayā. Te kissa paccayā? Viññāṇassa paccayā. Iti avijjāpaccayā saṅkhārā. Saṅkhārapaccayā viññāṇam yāva jarāmarañam evametassa kevalassa mahato dukkhakkhandhassa samudayo hoti ekam suttam gataṁ. Pañcanīvaraṇikam suttam kātabbam.

81. Tattha katamo desanāhāro nāma? Yā ca abhijjhā yo ca byāpādo yañca uddhaccam, ayam tañhā. Yañca thinamiddham, yañca kukkuccam yā ca vicikicchā, ayam diṭṭhi. Yā pana kāyassa akammaniyatā kiñcāpi tam middham no tu sabhāvakilesatāya kileso, iti yā ca cittasallīyanā yā ca kāyākammaniyatā, ayam pakkhopakileso na tu sabhāvakileso. Tattha

attasaññānupacittam kilamatho kukkuccānupacittam thinam yā cittassa līyanā, iti ime pañca nīvaraṇā cattāri nīvaraṇāni sabhāvakilesā thinamiddham nīvaraṇāpakkhopakileso. Yathā cattāro āsavā sabhāvaāsavatāya āsavā no tu cittasāsavatāya āsavā. Sabhāvatāya āsavā. Pakkhe āsavatāya āsavā. Atha panāha suttantam yena te sampayuttā vā vippayuttā vā āsavā, teyeva ete vattabbā sāsavā vā anāsavā vā.

Tattha katamo vicayo. Abhijjhā kāmataṇhā rūpataṇhā bhavataṇhā. Yam vā pana kiñci ajjhosānagatam sāsavā abhijjhitassa mettānupassiya yo anattham carati. Tattha yo byāpādam uppādeti, acari carissatīti. Evam nava āghātavatthūni kattabbāni, tassevam byāpādānupassissa kileso yo paridāho kāyakilamatho akammaniyatā middham. Cittānupassissa paṭighātena khiyanā, idam thinamiddham. Tattha adhikaraṇaavūpasamo, idam uddhaccam. Yam kim kasathamīti idam kukkuccam. Yam yathā idam santīraṇam, ayam vicikicchā. Tattha avijjā ca taṇhā ca atthi, idam pariyuṭṭhānam. Āvaraṇam nīvaraṇam chadanaṁ upakkileso ca atthi, idam kāmacchando kāmarāgapariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Byāpādo byāpādapariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Thinamiddham thinamiddhapariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Uddhaccakukkuccam avijjāpariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Vicikicchā vicikicchāpariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Kāmarāgapariyuṭṭhānam anusayasamyojanassa padaṭṭhānam. Byāpādapariyuṭṭhānam paṭighasamyojanassa padaṭṭhānam. Thinamiddhapariyuṭṭhānam mānasamyojanassa padaṭṭhānam. Avijjāpariyuṭṭhānañca vicikicchāpariyuṭṭhānañca diṭṭhisamyojanassa padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo hāro? Kāmarāgapariyuṭṭhāne vutte sabbāni pariyuṭṭhānāni vuttāni hontīti. Samyojanesu vuttesu sabbasamyojanāni vuttāni honti. Ayam lakkhaṇo hāro.

82. Tattha katamo catubyūho hāro? Ye ime pañca nīvaraṇā jhānapaṭipakkho so dukkhasamudayo. Yam phalam, idam dukkham. Tattha kāmacchandassa nekkhammavitakko paṭipakkho; byāpādassa abyāpādavitakko paṭipakkho; tiṇam nīvaraṇānam avihiṃsāvitakko paṭipakkho. Iti ime tayo vitakkā. Nekkhammavitakko samādhikkhandham bhajati. Abyāpādavitakko sīlakkhandham bhajati. Avihiṃsāvitakko paññākkhandham bhajati. Ime tayo khandhā. Ariyo atṭhaṅgiko maggo nīvaraṇappahānāya saṃvattati. Yam nīvaraṇappahānam, ayam nirodho. Imāni cattāri saccāni. Ayam catubyūho hāro.

Tattha katamo āvaṭṭo hāro? Pañca nīvaraṇāni dasa bhavanti. Yadapi ajjhattam sārakkhati, tadapi nīvaraṇam. Yadapi bahiddhā sārakkhati, tadapi nīvaraṇam, evam yāva vicikicchā ime dasa nīvaraṇā. Ajjhattabahiddhā kilesā imāni dve samyojanāni ajjhattasamyojanañca bahiddhāsamyojanañca. Tattha ahanti ajjhattam, mamanti bahiddhā. Sakkāyadiṭṭhi ajjhattam, ekasatthi diṭṭhigatāni bahiddhā. Yo ajjhattam chandarāgo rūpesu avītarāgo bhavati avītacchando. Evam yāva viññāne, ayam ajjhattā taṇhā. Yam chasu bāhiresu āyatanesu tīsu ca bhavesu ajjhosānam, ayam bahiddhā taṇhā. Imāni dve saccāni samyojanāni samyojanīyā ca dhammā. Tattha samyojanesu dhammesu yā nibbidānupassanā ca, ayam maggo. Yam samyojanappahānam, ayam nirodho. Ayam āvaṭṭo hāro.

Tattha katamo vibhattihāro? Samyojananti na etam ekamsena. Mānasamyojanam diṭṭhibhāgiyanti na tam ekamsena adiṭṭhamānam nissāyamānam na pajahati. Yo pañca uddhambhāgīyo māno kiñcāpi so diṭṭhipakkhe siyā. Na tu orambhāgīyam samyojanam tassa pahānaya samvattatīti. Yo ca ahaṃkāro na paviddhoyam panassa evam hoti. Kadāsu nāmāham tam santam āyatanañ sacchikatvā upasampajja viharissāmi, yam ariyā santam āyatanañ upasampajja viharissantīti, ayam abhijjhā na ca tam nīvaraṇam. Atthi pana arahato kāyakilesamiddhañca okkamatī na ca tam nīvaraṇam tassa thinamiddham nīvaraṇanti. Na ekamsena. Ayam vibhattihāro.

Parivattanoti pañca nīvaraṇā pañcaṅgikena jhānena pahānam gacchanti. Ayam tesam paṭipakkho nīvaraṇo asukassa pahīnati na aññānuminitabbam, paramatthamajjhattam, ayam parivattanā.

Tattha katamo vevacano? Kāmacchando chandarāgo pemañ nikantīti vevacanam. Nīvaraṇam chadanam upakkilesu pariyoṭṭhānanti vevacanam.

Paññattīti avijjāpaccayā kiccapaññattiyā paññatti, byāpādo vikkhepapaññattiyā paññatti, thinamiddham asamugghātapaññattiyā paññatti. Evam sabbepi ete pañca nīvaraṇā imamhi sutte vikkhepapaññattiyā paññatti.

Tattha katamo otaraṇo? Ime pañca nīvaraṇā avijjā ca taṇhā ca tattha avijjāmūlā nīvaraṇā. Yā taṇhā ime saṅkhārā, te avijjāpaccayā ime dve dhammā pañcasu khandhesu saṅkhārakkhandhapariyāpannā, āyatanesu dhammāyatanañ, dhātūsu dhammadhātu, indriyesu imesam dhammānam padaṭṭhānam sukhindriyassa ca somanassindriyassa ca itthindriyassa ca

purisindriyassa ca.

Tattha katamo sodhano hāro? Idam suttam yathā ārabbha nikkhittam so attho bhāsito imehi pañcahi padehi.

Tattha kāmacchando ca byāpādo ca vicikicchā ca na ekattatāya paññattā, kāmāti na ekattatāya paññattā, atha khalu vemattatāya paññattā. Ayam adhiṭṭhāno hāro.

Tattha katamo parikkhāro? Kāmacchandassa ayoniso manasikāro subhārammaṇapaccayo; subhanimittañca hetu. Byāpādassa ayoniso manasikāro āghātavatthūni ca paccayo; paṭighānusayo hetu. Thinamiddhassa paṭisamhāro paccayo; pavattiyā kilamathā calanā tañca hetu. Uddhaccakkukkuccassa rajaṇīyam ārammaṇiyam assādiyākindriyam tāva aparipuṇḍrañca nīṇām paccayo; kāmasaññā ca diṭṭhianusayo ca hetu. Vicikicchāya nava mānavidhā ārammaṇam mānānusayo, sova paccayo; vicikicchānusayo hetu. Ete pañca dhammā sahetu sappaccayā uppajjanti.

Tattha katamo samāropano hāro? Ime pañca nīvaraṇā cattāropi ete āsavā gaṇḍāpi ete sallāpi ete upādānāni ete. Tesu eva bāhiresu dhammesu saṃkilesabhāgiyam suttanti paññattim gacchati. Ayam samāropano hāro.

Niddiṭṭham saṃkilesikabhāgiyam suttam.

83. Manopubbaṅgamā dhammāti gāthā.

Tattha katamo desanā hāro? Imamhi sutte ko attho khandhavavatthānenā viññāṇakkhandham deseti, dhātuvavatthānenā manoviññāṇadhātum, āyatanaṇavavatthānenā manāyatanaṁ, indriyavavatthānenā manindriyam. Tassa kiṁ pubbaṅgamā dhammā? Saṃkhittena cha dhammā pubbaṅgamā dhammā kusalamūlāni ca akusalamūlāni ca animittam imamhi sutte kusalamūlam desitam. Tattha katamā manopubbaṅgamā dhammā? Mano tesam pubbaṅgamam, yathāpi balassa rājā pubbaṅgamo, evameva dhammānam manopubbaṅgamā. Tattha tividhānam pubbaṅgamānam nekkhammacchandena abyāpādacchandena avihiṁsāchandena. Alobhassa nekkhammacchandena pubbaṅgamā. Adosassa abyāpādacchandena pubbaṅgamā. Amohassa avihiṁsāchandena pubbaṅgamā. Tattha **manoseṭṭhāti** manasā ime dhammā ussaṭā manena vā nimmitā. Manova imesam dhammānam seṭṭhoti manova imesam dhammānam seṭṭhajeṭṭhoti manova imesam dhammānam ādhipaccam karotīti manoseṭṭhā. **Manojavāti**

yattha mano gacchatī. Tattha ime dhammā gacchantīti manojavā. Yathā vāto sīgham̄ gacchatī añño vā koci sīgham̄ gāmako vuccate vātajavoti pakkhigāmikotī, evameva ime dhammā manena sampajāyamānā gacchanti, tattha ime dhammā gacchantīti manojavāti. Te tividhā chandasamudānitā anāvilatā ca saṅkappo. Sattavidhā ca kāyikam̄ sucaritam̄ vācasikam̄ sucaritam̄, te dasa kusalakammopathā. Tattha **manasā ce pasannenāti** manokammam̄. **Bhāsatī vāti** vacīkammaṇi. **Karoti vāti** kāyakammaṇi. Imehi imasmiṇi sutte dasa kusalakammopathā paramāpi santā sīlavatā paramā. So bhavati vivattiyam̄ na lokaniyyānāya vāsanābhāgiyam̄ suttam̄ bhavati. Ayam̄ desanā.

Tattha katamo vicayo hāro? Manopubbaṅgamā dhammāti kusalamūlāni ca aṭṭhangasammattāni. Idam̄ suttam̄.

Yuttīti dasannam̄ kusalakammopathānam̄ yo vipāko, so sukhavedanīyo abyāpādassaṅgamāno. **Chāyāva anapāyinīti** anugacchati atthi esā yutti.

Padaṭṭhānanti aṭṭhārasannam̄ manopavicārānam̄ padaṭṭhānam̄. Manopubbaṅgamā dhammāti sabbakusalapakkhassa ime dhammā padaṭṭhānam̄. **Manasā ce pasannenāti** yo cetaso pasādo, idam̄ saddhindriyassa padaṭṭhānam̄. **Bhāsatī vāti** sammāvācāya. **Karoti vāti** sammākammantassa ca sammāvāyāmassa ca padaṭṭhānam̄.

Lakkhanoti iti pubbaṅgamā dhammāti vedanāpubbaṅgamāpi ete, saññāpubbaṅgamāpi ete, saṅkhārapubbaṅgamāpi ete. Ye keci dhammā sahajātā sabbe pubbaṅgamā etesam̄ dhammānam̄. **Tato naṁ sukhamanvetīti** somanassamapi naṁ anveti yam̄ susukhacchāyā tadāpi naṁ sukhām̄ tadapi anveti.

84. Tattha katamo catubyūho hāro? Manopubbaṅgamāti na idam̄ ekādivacanam̄. Kim̄ kāraṇā? Sabbe yeva ime chaviññāṇakāyā, imamhi bhagavato ko adhippāyo? Ye sukhena atthikā, te manam̄ pasādentīti ayam̄ imamhi sutte bhagavato adhippāyo. Attho pubbeyeva niddiṭṭho.

Yāni hi kusalamūlāni, tāni aṭṭhānisam̄samattā hetu, ayam̄ aṭṭhaṅgiko maggo. Dasa ṭhānāni desanāhetūni desanāpaccayā niddesanā ca. Tattha yam̄ maññe dukkhena saha nāmarūpam̄ viññāṇasaccanti aṅgena kusalamūlam̄ pahīyati, ayam̄ appahīnabhūmiyam̄ samudayo. Yam̄ tesam̄ pahānā, ayam̄ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Ayam̄ āvaṭṭo hāro.

Vibhattī –

Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;

Manasā ce pasannena, bhāsatī vā karoti vā;

Tato nam sukhamanveti, chāyāva anapāyinīti.

Tam na ekaṁsenā samanassa vā brāhmaṇassa vā pana hoti. Tassa vā micchādiṭṭhikassa sakasatthe cittam pasādeti, tena ca pasannena cittena bhāsatī byākaroti na tam sukhamanveti na chāyāva anugāminī, dukkhameva tam anveti. Yathā vahantaṁ cakkaṁ padamanveti, idam tam vibhajjabyākaraṇīyaṁ. Manasā ce pasannena kāyakammaṁ vacīkammaṁ sukhavedanīyanti samaggate sukhavedanīyaṁ micchaggate dukkhavedanīyaṁ, ayaṁ vibhatti.

Tattha katamo parivattano hāro? Manopubbaṅgamā dhammāti yaṁ manasā paduṭṭhena bhāsatī vā karoti vā dukkhamassānugāminī, etāniyeva dve suttāni bhāsitāni esa eva ca paṭipakkho. Vevacananti yadidam manocittam viññāṇam manindriyam manoviññāṇadhātu.

Paññattīti manopubbaṅgamā dhammāti ayaṁ mano kiñci paññattiyā paññattam. Dhammāti kusalakammaphapaññattiyā paññattam. Manoseṭṭhāti visiṭṭhaphapaññattiyā paññattam. Manojavāti sahaphapaññattiyā paññattam. Cittanti nekkhammapaññattiyā paññattam. Manasā ce pasannenāti saddhindriyaphapaññattiyā paññattam. Manasā ce pasannenāti anāvilasānkappadutiyajjhānapaññattiyā paññattam. Manasā ce pasannenāti assaddhānam paṭipakkhaphapaññattiyā paññattam. Bhāsatī vāti sammāvācāpaññattiyā paññattam. Karoti vāti sammākammantaphapaññattiyā paññattam. Tato nam sukhamanvetīti jhānasamādhānam. Indriyesu manindriyam. Paṭiccasamuppāde viññāṇam. Manopubbaṅgamā dhammāti mettā ca mudutā ca jhānesu dutiyaṁ jhānam tatiyañca. Khandhesu saṅkhārakkhandhapariyāpanno. Dhātūsu dhammadhātu, āyatanesu dhammāyatanaṁ. Yaṁ kusalaṁ indriyesu sukhindriyañca somanassindriyañca padaṭṭhānam. Imesaṁ dhammānam paṭiccasamuppannānam phassapaccayā sukhavedanīyo phasso sukhavedanā manopavicāresu somanassavicāro chattimsesu paṭhamapadesu cha somanassanekkhammassitā. Iti ayaṁ otaraṇo hāro.

Tattha katamo sodhano hāro? Yaṁ attham ārabba idam suttam bhāsitam. So attho niyutto etamattham ārabba suttam. Ayaṁ sodhano hāro.

85. Tattha katamo adhiṭṭhāno hāro? Manopubbaṅgamā dhammāti vevacanapaññatti, na ekattapaññatti. Dhammāti ekato na vevacanapaññatti. Manasā ce pasannenāti so pasādo dvidho ajjhattañca abyāpādāvikkhambhanabahiddhā ca okappanato. So ajjhattapasādo dvidho. Samugghātapasādo ca vikkhambhanapasādo ca byāpādapariyuṭṭhānam. Vighāto na mūlapasādo jātamūlampi vā. Pasādo sabyāpādaṁ vighātena. Tato namī sukhamanvetīti sukhām kāyikañca cetasikañca appiyavippayogopi piyasampayogopi nekkhammasukhampi puthujjanasukhampi pītisambojjhaṅgampi cetasikām sukhām. Yampi passaddhakāyo sukhām vedeti, tampi kāyikām sukhām bojjhaṅgā ca cetasikām sukhām. Yampi passaddhakāyo sukhām vedesi, tampi tañca sukhapadaṭṭhānam paññattiyā yathāvuttamā tamā aparāmaṭṭham kusalānam dhammānam. Anvetīti appanā sandissati na cāyām vā pāttabhūto anveti. Tadidam suttam dvīhi ākārehi adhiṭṭhātabbam. Hetunā ca yo pasannamānaso vipākena ca yo dukkhavedanīyo.

Parikkhāroti bhagavā pañcasatena bhikkhusaṅghena nagaram pavisati rājagaham. Tattha manusso puggalo bhagavantam parivisati, tassa pasādo uppanno kusalamūlapubbayogāvacaropi. So aññesañca akkhāti, idam vācam bhāsatī lābhā tesam, yesam nivesanām bhagavā pavisati, amhākampi yadi bhaveyya mayampi bhagavato saṃpasādam lacchamhāti. Yena bhagavā tenañjalim pañāmetvā “namo bhagavato namo bhagavato”ti abyāpādamāno ekamante aṭṭhāsi. Tadanantare bhagavā imam suttam abhāsittha “manopubbaṅgamā dhammā”ti. Sabbam suttam tathā yam paresam bhāsatī idam vācākammam. Yam añjalim pañāmeti, idam kāyakammaṁ. Yo manopasādo, idam manokammaṁ. Tattha yam paresam pakāseti bhāsatī vanṇam. Yesam bhagavā nivesanām gacchatīti. Sabbam tassa alobho kusalamūlam. Yam bhagavati mettacitto, tassa adoso kusalamūlam. Yam añjalim pañāmeti mānañca niggāñhāti, tatthassa amoho kusalamūlam pātubhavati. Yam uṭārapaññam paṭilabhati, idamassa diṭṭhivipallāsappahānam. Yam tathāyeva samvaro hoti, idamassa saññāvipallāsappahānam. Yam manassa pasādanām, idamassa cittavipallāsappahānanti akusalavipallāsānam vikkhambhanām pahānam paccayo. Tīni kusalamūlāni yo anāvilacittasaṅkappo, so tassa manasikāroti vuccati. Yam kilesehi vikkhambhanām iti vipallāsā ca ārammañā sappaccayatāya paccayo kusalamūlāni ca sandissayatāya paccayo, so ca manasikāro hetunā iminā paccayena cittam uppannaṁ. Tattha yam sasatthārammañām cittam pavattam ayam buddhānussati. Yampi bhagavato gunē manasi karoti, ayamassa dhammānussati. Tattha satisampajaññām hetu, ayañca paccayo. Vācā paññā hetu vitakkavicārā paccayo. Kāyasaṅkhārā

kammassa abhisankhāro nāma hetu vā appaccayo sukhavedanīyassa kammassa upacayo hetukā kammassa paccayo.

86. Tattha katamo samāropano hāro? Manasāyeva pasannena satoyevettha pasanno api ca cittavodānā sattā vimuccantīti tena sattā cittapubbaṅgamā cittena pasannena cetanāpi tattha cittabhūtā bhavantīti paṭighā ayam cetanānam pasādena kāyo cassa pasādo, so ca ārabhati pasādena pasanno saññānanti cassa aviparītā, so pañcavidho vikkhambhanā, kāyapassambhanāyevā pasādo cittasito cittam pana pubbamyeva pasannam. Ayam samāropanā. Evam pañcannampi pasādo. Tato nam sukhamanvetīti katamam bhagavā niddisati? Na hi attasaccam tassa kammassa vipāko anveti. Tassa upāyo anugacchati yadā sitapaccayā uppajjate somanassam avippaṭisāropi anveti. Ayam samāropano hāro.

Mahānāma sakkassa suttam . Tasmiṃ ce samaye assato asampajāno kālam kareyya kāme bhavati. Assato abhisamāhāro yo mā bhāyi, mahānāma, yam tam cittam dīgharattam saddhāparibhāvitam sīlaparibhāvitam sutacāgaparibhāvitanti vitthārena kātabbam. Cāgena ca paññāya ca kiṃ dasseti? Yā saddhā, sā cetaso pasādo. Yā anāvilasaṅkappitā, sā saddhā. Kiṃ kāraṇā? Anāvilalakkhaṇā. Anāvilalakkhaṇā hi saddhā. Apare āhu guṇaparisuddhiniṭṭhāgamanalakkhaṇā, yañca apere vā vacanapaṭiggaḥalakkhaṇā saddhā. Aparo pariyāyo attānam yadi evam okappeti “nāhaṃ kiñci jānāmīti esā aham tattha anuññattā anaññatā”ti. Ayam saddhāti. Aparo pariyāyo ekasaṭṭhiyā diṭṭhigatānam ādīnavānupassanā aniccam dukkhamanattāti. Tena ca padīṭham bhavati yathā gambhīre udapāne udakam cakkhunā passati na ca kāyena abhisambhunāti. Evamassa ariyā nijjhānakkhantiyā diṭṭhi bhavati, na ca sacchikatā. Ayam vuccati saddhā. Sā ca lokikā. Aparo pariyāyo khamati puthujjanabhūtassa vīsatī cāti ko sakkāyādhīnā na niveso. Na etañ ekanti nayasaññā yathābhūtam diṭṭhiyā tu khalu mudūhi pañcahi indriyehi dassanamaggena pahīnā bhavanti. Diṭṭhekaṭṭhā ca kilesā, ayam saddhā.

Sotāpattaṅgamadukkhāyam bhūmiyam paripuṇṇā vuccati. Tasmiṃyeva bhūmiyam sekkhasīlam ariyā dhāranti vuccati. Tasmiṃyeva bhūmiyam mudupaññā paññindriyanti vuccati. Tasmiṃyeva bhūmiyam khandhehi anatthikatā, ayam cāgo. Tasmā saddhā cāgādhiṭṭhānenā niddisitabbā. Yatikena bhiyyo manena sā hissa viparītā diṭṭhikā assaddhā, sā nayanaupadhīsu pamattā samādinnā. Tattha saddhindriyam yo kāmam parivissanti iti santapāpapaṭinissaggā na cāgādhiṭṭhānam paññindriyena paññādhiṭṭhānam, sīlena upasamādhiṭṭhānam. Ime cattāro dhammā sīlam

paribhāvayanti saddhā sīlam cāgo ca paññāti. Tattha saddhāya ogham tarati. Yam sīlam, ayam appamādo. Yo cāgo, idam paññāya kammaṁ. Yā paññā, idam paññindriyam, tattha yam saddhindriyam. Tam tīsu aveccappasādesu. Yam sīlam, tam saddhindriyesu. Yo cāgo, so catūsu jhānesu. Yā paññā, sā saccesu, sati sabbatthagāminī. Tassa sekkhassa bhaddikā bhati, bhaddiko abhisamparāyo. Tassa sammuṭṭhassatikassa sīlam karontassa na kāyasammuṭṭhassatitāya tāni vā indriyāni tam vā kusalamūlam kammavipākam bhavati. Tassa tikassa atthaniddeso. Tattha saddhā sīlam cāgo paññā cattāro dharmā. Yā saddhā yā ca paññā, idam manusucaritaṁ. Yam sīlam, idam kāyikam vācasikam sucaritaṁ. Yo cāgo, idam cetasikam alobho sucaritaṁ. Iti citte gahite pañcakkhandhā gahitā bhavanti. Imehi dhammehi sucaritaṁ idam dukkhañca ariyasaccam padaṭṭhānam maggassa.

87. Tattha katamo vicayo hāro? Yā ca saddhā yañca sīlam. Tam kissa karoti? Yā saddhā tāya bhagavantam anussarati mattenapi hatthinā samāgatā, assa bho kukkurā sabbam sīlena nappaṭipajjati kāyena vā vācāya vā ṭhānam visārado bhavatīti avippaṭisārī paññā yassa paññattam upaṭṭhapeti. Tassa akhandassa sīlam yan na pacchi tassam mohassa akusalacittam uppajjati micchādiṭṭhisahagatam vā, ayam vicayo hāro. Dhammavādino bhaddikārāti bhavissati atthi esā yutti.

Tattha katamo padaṭṭhāno hāro? Yamidam cittam dīgharattam paribhāvitam saddhāya sīlena cāgena paññāya samādhinā paṭhamajjhānassa padaṭṭhānam. Yā saddhā assa anāvilasañkappo, tam dutiyajjhānassa padaṭṭhānam. Tīni ca aveccappasādā yan sīlam, tam ariyakantam, tam sīlakkhandhassa padaṭṭhānam. Yā paññā, sā paññākkhandhassa padaṭṭhānam. Ime ca dhammā idañca cittam ekodibhūtasamādhissa padaṭṭhānam. Saddhā saddhindriyassa padaṭṭhānam. Cāgo samādhindriyassa padaṭṭhānam. Paññā paññindriyassa padaṭṭhānam. Saddhā ca paññā ca vipassanā padaṭṭhānam. Sīlañca cāgo ca samathassa padaṭṭhānam. Saddhā ca paññā ca avijjā virāgāya paññāvimuttiyā padaṭṭhānam. Sīlañca cāgo ca rāgavirāgāya cetovimuttiyā padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo hāro? Viññāne vutte saddhāsatibhāvite sabbe pañcakkhandhā vuttā bhavanti. Saddhāya bhaṇitāya sabbāni satta dhanāni bhanitāni honti saddhādhanaṁ...pe... sīlakkhandhe vutte samādhikkhandho ca paññākkhandho ca vuttā bhavanti. Yam tam cittam dīgharattam paribhāvitam pacchimake kāle na tadanuparivatti bhavissatīti netam ṭhānam vijjati. Tattha saññāpi tadanuparivattinī bhavati. Yepi tajjātikā dhammā, tepi tadanuparivattino bhavanti. Rūpasaññā rūpasañcetanānupassanamanasikāro

evam channam āyatanānam viññāṇakāye, ayam lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho hāro? Idha sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye bhaddikam bhatim ākaṅkheyya bhaddikañca abhisamparāyam, te saddham sīlam cāgam paññañca manasi karissanti, ayam adhippāyo. Ye caññepi sattā tathāgatassa sammukham na patiyujjhante, imaṁ dhammam sotā avippaṭisārato kālam karissantīti, ayam adhippāyo.

88. Tattha katamo āvaṭṭo hāro? Idampi cattāro dhammā saddhā ca paññā ca assaddhiyañca avijjañca hananti. Sīlañca cāgo ca tañhā ca dosañca hananti. Tassa dve mūlāni pahīyanti. Dukkham nivatteti appahīnabhūmiyañca dvimūlāni pañcakkhandhā. Dve ariyasaccāni samatho ca vipassanā ca. Dvinnam mūlānam pahānam. Imāni dve saccāni nirodho ca maggo ca. Ayam āvaṭṭo hāro.

Tattha katamo vibhatti? Yam tam cittam saddhāparibhāvitam...pe...sace puthujjanassa tassapi bhaddikā bhati bhavissatīti na ekaṁsenā tassa kammasaṁ ditthevā dhamme vipākanti paccessati, aparamhi vā pariyāye bhavissati. Yam vā atītaṁ vipākāya paccupaṭhitam, tappaccayāni cetāni, ye yathā mahākammavibhaṅge “tenāyam vibhajjabyākaraṇiyo niddeso dhammadārino yā bhaddikā bhatī”ti.

Tattha katamā parivattanā? Assaddhiyam dussīlyam yam maccheram duppaññam ca yañca paṭipakkhena pahīnā bhavanti, ayam parivattanā.

Tattha katamam vevacanam? Yam tam cittam dīgharattam paribhāvitam cittam manoviññānam...pe... yam saddhābalam saddhindriyam, yam sīlam tam sucaritam, saṁyamo niyamo damo khandhatā imāni tassa vevacanāni. Yo cāgo so paṭinissaggo alobho vosaggo cāgoyiṭṭhānam. Yā paññā sā paññattā paññappabhā paññindriyam paññābalam.

Tattha katamā paññatti? Yam tam cittam bījam paññattiyā paññattam. Paribhāvanā vāsanā paññattiyā paññatti. Saddhā pasādapaññattiyā paññattā. Sīlam sucaritapaññattiyā paññattam. Cāgo puññakiriyapaññattiyā paññatto. Paññā vīmaṇsapaññattiyā paññattā. Ime tayo dhammā saddhā sīlam cāgo paññavato pārisuddhim gacchanti.

Tattha katamo otaraṇo? Yam cittam, tam kandhesu viññāṇakkhandho, dhātūsu manoviññāṇadhātu, āyatanesu manāyatanaṁ. Ye cattāro dhammā, te kandhesu saṅkhārakkhandhe pariyāpannā...pe... dhātūsu āyatanesu.

Tattha katamo sodhano hārō? Idam bhagavato bhāsitām mahānāmena sakkena pucchitena sabbam tam niyuttam.

Tattha katamo adhiṭṭhāno? Idam cittam vemattatāya paññattam akusalehi cittehi aparibhāvitehi paribhāvitanti yāni puna paribhāvitāni aññesampi tattha upādāya paññattam sabbepime cattāro dharmā ekattatāya paññattā. Bhaddikā bhatīti kāmabhogino teva rūpadhātu arūpadhātu manussāti sabbā bhaddikā bhati tadeva kathāya paññattam, ayam paññatti.

Tattha katamo parikkhārō? Cittassa indriyāni paccayo ādhipateyyapaccayatāya manasikāro. Hetupaccayatāya paccayo. Saddhāya lokikā paññā hetupaccayatāya paccayo. Yoniso ca manasikāro paccayo. Sīlassa patirūpadesavāso paccayo. Attasammāpanidhānañca hetu. Cāgassa alobho hetu. Avippaṭisāro ca hetupaccayo. Paññā parato ca ghoso ajjhattañca yoniso manasikāro hetupaccayo ca.

Tattha katamo samāropano? Yam tam cittam dīgharattam paribhāvitanti cetasikāpi. Ettha sabbe dharmā paribhāvitā bhaddikā te bhati bhavissati, bhaddikā upapattiko abhisamparāyo. Iti ye keci manussakā upabhogaparibhogā sabbe bhaddikā bhatiyeva, ayam samāropano.

89. Uddham adho sabbadhi vītarāgoti gāthā . Tattha kiṁ uddham nāma? Yam ito uddham bhavissati anāgāmī, idam uddham. Adho nāma yamatikkantamatitam, idamavoca apadānatanti uddham. Tattha atītena sassatadiṭṭhi pubbantākappikānam aparantadiṭṭhi kesañci, ucchedadiṭṭhim yam vuttakappikānam imā ceva diṭṭhiyo ucchedadiṭṭhi ca sassatadiṭṭhi ca. Tatthāyam sassatadiṭṭhi imāni pannarasa padāni sakkāyadiṭṭhi sassataṁ bhajanti. Rūpavantaṁ me attā, attani me rūpam, rūpam me attāti yaduccate paññam paridahanti. Yā ucchedadiṭṭhi sā pañcasatāni ucchedam bhajanti. Te “tam jīvam tam sarīra”nti passanti, rūpam me attāti tathārūpā catubbidhā sakkāyadiṭṭhi ucchedena ca sassatena ca. Evam pañcasu khandhesu vīsativatthukāya diṭṭhiyā pannarasa padāni pubbantaṁ bhajanti. Ssassatadiṭṭhiyā pañca padāni aparantam bhajanti ucchedadiṭṭhiyā. Tattha “ayamahamasmī”ti passantā rūpam attato samanupassati, so ucchedavādī rūpavantañca attānam, attani ca rūpam, rūpasmiṁ vā attāti so passati cāti iti ucchedadiṭṭhi ca, attato paṭissarati sassatadiṭṭhi pubbantato ca paṭissarati. “Ayamahamasmī”ti na samanupassati. Tassa diṭṭhāsavā pahānam gacchanti. Yo tīsu addhāsu pubbante ca aparante ca tena tena niddiṭṭhānena uddham adho sabbadhi vītarāgo “ahamasmī”ti na anupassatīti iminā dvārena iminā payogena iminā upāyena idam dassanabhūmi ca sotāpattiphalañca so ariyo

payogo anabhāvamgatena samsārena apunabbhvātī yo koci ariyo payogo punabbhvāya mudūni vā pañcindriyāni majjhāni adhimattāni vā sabbam apunabbhvappahānāya samvattanti. Ahanti diṭṭhogho kāmogho bhavogho avijjogho ca odhiso. Tattha desanāhārena cattāri saccāni pañcahi indriyehi sotāpattiphalena ca dve saccāni maggo ca nirodho ca. Sakkāyasamudayena dve saccāni dukkhañca samudayo ca, ayam desanā hāro.

Tattha katamo vicayo? “Ayamahamasmi”ti asamanupassanto tīni dassanappahātabbāni samyojanāni pajahati. Ayam vicayo.

Tattha katamā yutti? Tividhā puggalā koci ugghaṭitaññū koci vipañcitaññū koci neyyo. Ugghaṭitaññū tikkhindriyo ca tato vipañcitaññū mudindriyo tato mudindriyehi neyyo. Tattha ugghaṭitaññū tikkhindriyatāya dassanabhūmimāgamma sotāpattiphalam pāpuṇāti, ekabījako bhavati. Ayam paṭhamo sotāpanno. Vipañcitaññū mudūhi indriyehi dassanabhūmimāgamma sotāpattiphalam pāpuṇāti, kolaṃkolo ca hoti. Ayam dutiyo sotāpanno. Tattha neyyo dassanabhūmimāgamma sotāpattiphalam pāpuṇāti, sattakkhattuparamo ca bhavati. Ayam tatiyo sotāpanno.

Atthi esā yutti mudumajjhādhimattehi indriyehi mudumajjhādhimattam bhūmiṃ sacchikareyya sakkāyadiṭṭhippahānena vā diṭṭhigatāni pajahati. Ayam yutti.

Tattha katamo padaṭṭhāno? Tattha sakkāyadiṭṭhi sabbamicchādiṭṭhiyā padaṭṭhānam. Sakkāyo nāmarūpassa padaṭṭhānam. Nāmarūpam sakkāyadiṭṭhiyā padaṭṭhānam. Pañca indriyāni rūpīni rūparāgassa padaṭṭhānam. Saṭṭayatanam ahaṃkārassa padaṭṭhānam. Tattha katamo lakkhaṇo? Dvīsu diṭṭhisu pahīnāsu tattha ekā diṭṭhi diṭṭhigatāni pahānam gacchanti. Uddham ca adho ca vītarāgo sabbarajanīyesu vītarāgo hoti. Tajjā parabhūmiyam, idam paccayanti yathābhūtam passati. So sabbapaṭiccasamuppādam āmasati. Ayam lakkhaṇo hāro.

90. Tattha katamo catubyūho hāro? Imamhi sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye sattā ye nābhiramissanti, te diṭṭhippahānāya vāyamissanti. Ayamettha bhagavato adhippāyo. Ayam catubyūho hāro.

Tattha katamo āvaṭṭo hāro? Yānimāni mudūni pañcindriyāni tāni orambhāgiyāni pañcindriyāni. Sabbena sabbam samūhananti abhijjhābyāpādo ca bhāvanākārena sekkhāya vimuttiyā balaṃ saddhā, uddhambhāgiyāni diṭṭhivasena balaṃ saddhā, vīriyindriyam ārabhitattā

satindriyam paggahitattā accantam niṭham gacchanti. Tattha yāni indriyāni, ayam maggo saṃkilesappahānam. Ayam nirodho āyatim anuppādadhammo, idam dukkham. Ayam āvaṭṭo hāro.

Tattha katamo vibhatti hāro? “Ayamahamasmi”ti yo samanupassati, so ca kho adhimattena lokikā yam bhūmiyam na tu ariyena payogena so sakkāyadiṭṭhi pajahati. Yam vuccati tajjāya bhūmiyā adhimattāya. Tattha tajjāya bhūmiyam pañcahi ākārehi adhimattataṃ paṭilabhati sīlēna vatena bāhussaccena samādhinā nekkhammasukhena. Tattha appatte pattasaññī adhimānam gaṇhāti. Etasmiṃyeva vatthuppattiyaṃ bhagavā idam suttam bhāsatī. Sīlavā vatamattenāti. Tattha yo appatte pattasaññī tassa yo samādhi, so sāmiso kāpurisasevito pana so kāpurisā vuccanti puthujjanā. Āmisam yañca ariyamaggamāgamma lokikā anariyam tena samādhi hoti anariyo kāpurisasevito. Yo pana ariyākārena yathābhūtam na jānāti na passati, so adhigamanam pajahati yo ariyena samādhinā akāpurisasevitena nirāmisena nīyati, tattha akāpurisā vuccanti ariyapuggalā. Yo tehi sevito samādhi, so akāpurisasevito. Tasmā ekam vibhajjabyākaraṇīyam “ayamahamasmi”ti asamanupassanto tathā pāteti.

Tattha katamā parivattanā? Imāya dassanabhūmiyā kilesā pahātabbā, tehi pahīyanti aniddiṭṭhāpi bhagavatā niddisitabbā yo.

Tattha katamam vevacanam? Yā sakkāyadiṭṭhiyā attadiṭṭhiyā. Ayam bhūmi. Ye kilesā pahātabbā. Te appahīyanti aniddiṭṭhāpi bhagavatā sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhi ca, sā pariyantadiṭṭhi ca. Yā apariyantadiṭṭhi ca, sā sassatadiṭṭhi ca. Yā ucchedadiṭṭhi, sā natthikā diṭṭhi. Yā sassatadiṭṭhi, sā akiriyadiṭṭhi. Idam vevacanam.

Tattha katamā paññatti? Taṇhā samyojanapaññattiyā paññattā. Maggo paṭilābhapaññattiyā paññatto. Indriyā paṭilābhapaññattiyā paññattāti. Tattha katamo otarāṇo? Sakkāyo dukkham dassanappahātabbo. Samudayo maggo. Indriyāni tāni ca niddiṭṭhāni khandhadhātuāyatanesu.

Tattha katamo sodhano hāro? Yañhi ārabbha bhagavatā idam suttam bhāsitam, so ārabbha niddiṭṭho. Tattha katamo parikkhāro? Nāmarūpassa hetupaccayopi viññāṇam hetu bījam. Tena avijjā ca saṅkhārā ca paccayo. Nivattinayo na aparo pariyāyo sabbabhavo, ye ca sabbabhavassa hetu parabhaṇḍapaccayo iti sammādiṭṭhi parato ca ghoso yoniso ca manasikāro paccayo. Yā paññā uppādeti, esā hetu sammādiṭṭhiyā sammāsaṅkappo bhavati, yā sammāsamādhi, ayam parikkhāro.

Tattha katamo samāropano? “Ayamahamasmi”ti asamanupassī dukkhato rogato...pe... pannarasa padāni. Sīlāni bhagavā kimatthiyāni kimānisamsāni. Sīlāni, ānanda, avippaṭisāratthāni yāva vimutti. Tattha duvidho attho – purisattho ca vacanattho ca.

91. Tattha katamo purisattho? Yāyam na pacchānutāpitā ayam avippaṭisāro, ayam purisattho. Yathā koci brūhayati imatthamāsevati so bhaneyya, kiñci mamettha adhīnam tassatthāya idam kiriyam ārabhāmīti. Ayam purisattho.

Tattha katamo vacanattho? Sīlāni kāyikam vā vācasikam vā sucaritam avippaṭisāroti. Tattha sīlassa vatassa ca bhāsoyeva. Anaññā sugatakammata sucaritam ayam avippaṭisāro. Evam yāva vimuttīti ekamekasmiṃ pade dve atthā – purisattho ca vacanattho ca, yathā imamhi sutte evam sabbesu suttesu dve dve atthā. Ayam hi paramattho uttamatho ca. Yam nibbānasacchikam nissāya yam sakam sacchikātabbam bhavati, so vuccati katassa katthoti. Ayam puna vevacanam sampajānāti. Iminā niyuttatthamabhilabbhanti vacanattho. Tattha yam attham sāvako abhikañkhati. Tassa yo paṭilābho, ayam purisattho. Yam yam bhagavā dhammam deseti, tassa tassa dhammassa yā atthaviññatti. Ayam attho, tattha sīlānam avippaṭisāro atthopi ānisamsopi. Eso ca ānisamso yam duggatim na gacchati. Yathā tam bhagavatā esānisamso dhamme suciṇne na duggatim gacchati dhammacārī, ayam attho.

Yam puriso bhāvanābhūmiyam sīlāni ārabbha sīlena samyutto hoti evam yāva vimutti tathā sīlakkhandho. Tattha yo ca avippaṭisāro anusayavasena niddiṭṭho, tañca sīlam ayam sīlakkhandho. Pāmojjapītipassaddhīti ca samādhindriyena, ayam samādhikkhandho. Yam samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, ayam paññākkhandho. Ime tayo khandhā sīlam samādhi paññā ca tathā sīlam paripūreti yam vīriyindriyam tena kāraṇena so sīlam paripūreti, anuppannassa ca akusalassa anuppādāya vāyamati, uppannassa ca pahānāya anuppannassa ca kusalassa uppādāya, uppannassa ca kusalassa bhiyyobhāvāya iti vīriyindriyam niddiṭṭham. Tattha yo samādhikkhandho, idam samādhindriyam. Paññākkhandho paññindriyam, tam catūsu sammappadhānesu daṭṭhabbam. Tathā yo anuppannassa ca akusalassa anuppādāya vāyamati, idam paṭhamam sammappadhānam. Yam uppannassa, idam dutiyam. Cattāri sammappadhānāni catūsu jhānesu passitabbāni. Tathā sīlakkhandhena nekkhammadhātu ca adhikā , tayo ca vitakkā nekkhammatitakko abyāpādavitakko avihimsāvitakko ca. Sādhāraṇabhūtā. Yā piyāyamānassa pāmojjena idam kāyikam sukham ānitam aniyamītipemena, idam dukkham. Yo tattha avikkhepo, ayam

samādhi. Idam pañcaṅgikam paṭhamam jhānam. Yā cetasikā passaddhi savitakkam savicāram virodhanam, yo kilesa ca paridāho, so paṭhame jhāne niruddho. Tathā yā ca kilesapassaddhi yā ca vitakkavicārānam passaddhi, ubhayepi ete dhamme passaddhāyam. Tattha kāyassa cittassa ca sukham sukhāyanā, idam pītisukhino passaddhi. Yopi ekodibhāvo cittassa, tena ekodibhāvena yam cittassa ajjhattam sampasādanam, idam catuttham jhānaṅgam. Iti ajjhattañca sampasādo cetaso ca ekodibhāvo pīti ca sukhañca, idam dutiyam jhānam caturaṅgikam. Yo passaddhakāyo sukham vedeti, tena adhimattena sukhena pharitvā sukhām cetasikam yam, so pītivītarāgo evam tassa pītivītarāgatāya upekkham paṭilabhati. So pītiyā ca virāgā upekkham paṭilabhati. Sukhañca paṭisamvedeti. Sati ca sammā paññāya paṭilabhati. Sace sati ekaggatā idam pañcaṅgikam tatiyam jhānam. Yam sukhino cittam samādhiyati, ayam ekaggatāya parāvidhānabhāgīyā, paṭhame jhāne atthi cittekaggatā no cakkhussa vedanā sabbam pāripūrim gacchati. Yathā catutthe jhāne, tathā yā upekkhā passambhayam satisampajaññam cittekaggatā ca, idam catuttham jhānam.

92. Yathā samādhi dassayitabbam, tathā paññindriyam tam catūsu ariyasaccesu passitabbam. Yam samāhito yathābhūtam pajānāti, sā pajānanā catubbidhā asubhato dukkhato anattato ca, yadārammaṇam tam dukkham ariyasaccam, yam pajānanto nibbindati vimuccati tathā yam kāmāsavassa pahānam bhavāsavassa diṭṭhāsavassa avijjāsavassa, ayam nirodho appahīnabhūmiyam āsavasamudayo. Imāni cattāri ariyasaccāni yathā paññindriyam passitabbam. Yathāyam samāhito yathābhūtam pajānāti, ayam dassanabhūmi. Sotāpattiphalañca yathābhūtam pajānanto nibbindatīti, idam tanukañca. Kāmarāgabyāpādam sakadāgāmiphalañca yam nibbindati virajjati, ayam paṭhamajjhānabhāvanābhūmi ca rāgavirāgā cetovimutti anāgāmiphalañca. Yam vimutti vimuccati, ayam avijjāvirāgā paññāvimutti arahattañca. Ime avippaṭisārā ca vīriyindriyañca cattāro sammappadhānā avippaṭisārā tañca upari yāva samādhi, evam te cattāri jhānāni samādhindriyañca yam samāhito yathābhūtam pajānāti. Ime cattāro satipaṭṭhānā sīlapāripūrimupādāya cāgasamphitenā ca nibbedhikānañca nimittānam anāvilamanā, idam satindriyam cattāro satipaṭṭhānā. Yam puna imāyadhammadesanāyatīsuṭhānesudiṭṭhogamanakindriyamkilesapahānenā ca sekkhasīlam, idam saddhindriyam. Cattāri ca sotāpattiyaṅgāni phalāni. Samādhindriyāni sopaniyāhārīni sabbasutttesu niddisitabbāni. Yam jhānam paṭilabhanam vīriyagahitañyeva ñānam paṭissarato, ayam sutamayī paññā. Yo samādhi pubbāparanimittābhāso anomagatitāya yathākāmo, ayam cintāmayī paññā, yam tathāsamāhito yathābhūtam pajānāti, ayam bhāvanāmayī paññā. Ayam suttaniddeso.

Imam suttam nibbedhabhāgīyam bujjhakāradhikam bujjhitabbam. Yehi aṅgehi samannāgatam tam bujjhissanti tassa aṅgāni bujjhissanti, tena bojjhaṅgā. Tathā ādito yāva sīlam vataṁ cetanā karaṇṭyā, kissa sīlāni pāripūreti. Anuppannassa ca akusalassa anuppādāya uppannassa ca akusalassa pahānāya anuppannassa kusalassa uppādāya uppannassa ca kusalassa bhiyyobhāvāya, idam vīriyam tassa tassa bujjhitassa aṅganti. Ayam vīriyasambojjhaṅgo. Iminā vīriyena dve dhammā ādito avippaṭisāro pāmojjañca yā puna pīti avippaṭisārapaccayā pāmojjapaccayā, ayam pītisambojjhaṅgo. Yam pītimanassa kāyo passambhati. Ayam passaddhisambojjhaṅgo. Tena kāyikasukhamānitam yam sukhino cittam samādhiyati, ayam samādhisaṁbojjhaṅgo. Yam samāhito yathābhūtam pajānāti, ayam dhammadvicayasambojjhaṅgo. Yā sīlamupādāya pañcannam bojjhaṅgānam upādāyānulomatā nimittāyanā pītibhāgīyānañca visesabhāgīyānañca apilāpanatā sahagatā hoti anavamaggo, ayam satisambojjhaṅgo. Yam yathābhūtam pajānāti, accāraddhvīriyam karoti. Uddhaccabhbūmīti katā abhipatthitam peseti. Kosajjabhbūmīti garahito rahitehi aṅgehi bujjhati yam cakkhusamathapatham, sā upekkhāti. Tena sā upekkhā tassa bojjhaṅgassa aṅganti karitvā upekkhāsambojjhaṅgoti vuccate. Eso suttaniddeso.

93. Tattha katamā desanā? Asmiṁ sutte cattāri ariyasaccāni desitāni. Tattha katamo vicayo? Sīlavato avippaṭisāro yāva vimutti imissāya pucchāya minikimathassamīti dve padāni pucchā dve padāni visajjanāni dvīhi padehi dve abhiññam dvīhi ceva padehi visajjanā kiṁ pucchatī nibbādhikam kāyabhūmīm kammassa tathā hi patiṭṭhā ca asekhe dhamme uppādeti. Tattha katamā yutti? Sīlavato avippaṭisāro bhavati kiṁ nicchandassa ca virāgo atthi esā yutti. Tattha katamam padaṭṭhānam? Vīriyam vīriyindriyassa padaṭṭhānam. Samādhi samādhindriyassa padaṭṭhānam. Paññā paññindriyassa padaṭṭhānam. Vīriyam adosassa padaṭṭhānam. Samādhi alobhassa padaṭṭhānam. Paññā amohassa padaṭṭhānam. Vīriyindriyam tiṇnam maggaṅgānam padaṭṭhānam, sammāvācāya sammākammantassa sammājīvassa. Samādhindriyam tiṇnam maggaṅgānam padaṭṭhānam, sammāsaṅkappassa sammāvācāya sammāsamādhino. Paññindriyam dvinnam maggaṅgānam padaṭṭhānam, sammāsatiyā sammādiṭṭhiyā ca.

Tattha katamo lakkhaṇo? Sīlakkhandhe vutte sabbe tayo khandhā vuttā bhavanti, sīlameva hi selopamatā yathā selo sabbapaccatthikehi akaraṇṭyo evam tam cittam sabbakilesehi na kampatīti, ayam amoho. Virattam rajaṇyesūti ayam alobho. Kopaneyye na kuppatīti ayam adoso. Tattha paññā amoho kusalamūlam, alobho alobhoyeva, adoso adosoyeva.

Imehi tīhi kusalamūlehi sekkhabhūmiyam ṭhito asekkhamaggam uppādeti. Sekkhabhūmi sampattikhammadhamme uppādeti, sā ca sammāvimutti, yañca vimuttirasaññadassanam ime dasa asekkhānam arahattam dhammā. Tattha aṭṭhaṅgikena maggena catubbidhā bhāvanāpi labbhati. Sīlabhāvanā kāyabhāvanā cittabhāvanā paññābhāvanā ca. Tattha sammākammantena sammājīvena ca kāyo bhāvito. Sammāvācāya sammāvāyāmena ca sīlam bhāvitam. Sammāsaṅkappena sammāsamādhinā ca cittam bhāvitam. Sammādiṭṭhiyā sammāsatiyā ca paññā bhāvitā. Imāya catubbidhāya bhāvanāya dve dhammā bhāvanāpāripūrim gacchanti cittam paññañca. Cittam bhāvanāya samatho, paññā bhāvanāya vipassanā. Tattha paññā avijjāpahānena cittam upakkilesehi amissīkatanti. Paññā bhāvanāya cittabhāvanamyeva paripūreti. Evam yassa subhāvitam cittam kuto tam dukkhamessatī. Api ca kho pana tassa āyasmato abyāpādadhātu adhimuttā, na so petam samāpanno tassa saṅkhāpahāram deti, saṅkhāvitakkite sarīre dukkham na vediyati, ayam suttattho.

94. Tattha katamā desanā? Imamhi sutte dasa asekkhā arahattadhammā desitā appamāṇā ca sammā vibhāvanā. Tattha katamo vicayo? Selopamatā ye ye dhammā vedanīyasukhadukkhopagatā, te sabbe nirūpam vānupassantānam vūpagatā kāyato vedayitaparikkhāro appavattito dukkham na vediyati. Tattha katamā yutti, yassevam bhāvitam cittam kuto tam dukkhamessatī. Tīsu bhāvanāsu dukkham nakkhamati cittam cittabhāvanāya ca. Nirodhabhāvanāya ca ānantarikā samādhibhāvanāya ca. Iti yassevam bhāvitam cittanti samādhi phalassa padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo? Yassevam bhāvitam cittanti cittāni bhāvitāni yathā paṭhamam niddiṭṭhāni paññā sīlam kāyo cittam, sīlampi subhāvitam kāyikacetasikañca ṭhitattā nānupakampatīti vedanāpi tathā saññāpi saṅkhārāpi. Kuto tam dukkhamessatī sukhampi nānugacchati, adukkhamasukhampi nāgatanti.

Tattha katamo catubyūho hāro? Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye dukkhena adhikā bhavissanti, te evarūpāhi samāpattīhi virahissanti. Ayamettha bhagavato adhippāyo. Ye ca appasannā, te hi bhavissanti, pasannānañca pītipāmojjam bhavissati, ayam tattha bhagavato adhippāyo. Āvaṭṭoti natthi āvaṭṭanassa bhūmi.

Vibhattīti yassevam bhāvitam cittam kuto tam dukkhamessatīti duvidho niddeso – dukkhahetuniddeso ca paṭipakkhaniddeso ca. Ko so dukkhahetu? Yato dukkham āgacchati paṭipakkhe vutte sesadhammānam sīlam hetu ca

paccayo ca, te sabbe dhammā vuttā honti. Ekabodhipakkhiye dhamme vutte sabbe bodhagamanīyā dhammā vuttā bhavanti.

Tattha katamo catubyūho hāro? Imamhi sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye avippaṭisārena chandikā, te sīlapāripūrī bhavanti pāmojjachandikā avippaṭisārīpāripūrī, ayamettha bhagavato adhippāyo...pe... ayam catubyūho hāro.

Tattha katamo āvaṭṭo? Idam suttam nibbedhabhbhāgiyam. Yo nibbedho, ayam nirodho. Yena nibbijjhati, so maggo. Yam nibbijjhati, tam dukkham. Yam nibbedhagāminā maggena pahīyati, samudayoyam vutto.

Tattha katamā vibhatti? Sīlavato avippaṭisāroti vibhajjabyākaraṇīyam, parāmasantassa natthi avippaṭisāro yāva dosakataṁ kāyena vā vācāya vā akusalam ārabhati. Kiñcipissa evam hoti “sukatametam sucaritametam no cassa tena avippaṭisārena pāmojjam jāyati yāva vimutti, tassa sīlavato avippaṭisāro”ti vibhajjabyākaraṇīyam, ayam vibhattihāro.

Tattha katamā parivattanā? Imehi sattahi upanisāsampattīhi ekādasa upanisā vibhattiyam pajahānam pajahanti, ayam parivattanā.

Tattha katamā vevacanā? Imesam ariyadhammānam balabojjhāṅgavimokkhasamādhīsamāpattīnam imāni vevacanāni.

Tattha katamā paññatti? Sīlavato avippaṭisāroti sīlakkhandhe nekkhammapaññattiyā paññattam, nisajjapaññatti ca evam dasa aṅgāni dvīhi dvīhi aṅgehi paññattāni.

Tattha katamo otaraṇo? Idaṁ nibbedhabhbhāgiyasuttam pañcasu otīṇam yathā yam paṭhamam niddiṭṭham evamindriyādikhandhadhātuāyatanesu niddisitabbāni.

Tattha katamo sodhano hāro? Sīlavato avippaṭisāroti na tāva suddho ārambho avippaṭisārino pāmojjanti na tāva suddho ārambho yāni ekādasa padāni desitāni yadā tadā suddho ārambho, ayam sodhano.

Tattha katamo adhiṭṭhāno? Sīlavemattatāya paññattam evam dasa padāni sabbāni sīlakkhandhassa ānisamso, te ca patirūpadesavāso ca paccayo attasammāpaṇidhānañca hetu, samādhikkhandhassa sukham hetu passaddhi paccayo, yena jhānasahajāti ca ṭhānanti jhānaṅgā aparo pariyyāyo kāmesu

ādīnavānupassanā samādhino paccayo nekkhamme ānisamsadassāvitā hetu.

Tattha katamā samāropanā? Yam vīriyindriyam, so sīlakkhandho. Yam sīlam, te cattāro dhammā padhānā. Yam dhammānudhammapaṭipatti, so pātimokkhasaṁvaro.

95. Yassa selopamam cittanti gāthā , selopamanti upamā yathā selo vātena na kampati na uṇhena na sītena saṁkampati. Yathā anekā acetanā, te uṇhena milāyanti, sītena avasussanti, vātena bhajanti. Na evam selo virattam rajanīyesu dosanīye na dussatīti kāraṇam dosanīye domanassantam, na duṭṭhena vā kampati uṇhena vā, so milāyati sītena vā avasussati, evam cittam rāgena nānussati sītena kampatīti. Kim kāraṇam? Virattam rajanīyesu dosanīye na dussati. Kim kāraṇam? Dosanīye panassanti na dussati, aduṭṭham tam na kosissanti, tena kuppanīye na kuppati, yassevam bhāvitam cittam kuto tam dukkhaniddeso ca kuto evarūpassa dukkham āgamissatīti niddiṭṭham.

Parivattanāti kuto tam dukkhamessatīti yam cetasikam sukham anupādisesā ayam natthi sopādisesā ayam atthi. Puna evamāhamsu tam khaṇam tam muhuttam ubhayameva avedayitam sopādisesam yañca anupādisesam yañca tam khaṇam tam muhuttam anupādisesam yañca sopādisesam ca avedayitam. Sukhamāpannassa anāvattikanti ayamettha viseso parivattanā.

Tattha katamo vevacano? Yassevam bhāvitam cittam vā bhāvitam subhāvitam anuṭṭhitam vatthukataṁ susamāraddham. Cittanti mano viññāṇam manindriyam manoviññāṇadhātu.

Tattha katamā paññatti? Cittam mano saṅkhārā vūpasamapaññattiyā paññattam. Samādhi asekkhapaññattiyā paññatto. Dukkham ucchinnapaññattiyā paññattam.

Tattha katamo otaraṇo? Citte niddiṭṭhe pañcakkhandhā niddiṭṭhā honti, ayam khandhesu otaraṇo, manoviññāṇadhātuyā niddiṭṭhāya aṭṭhārasa dhātuyo niddiṭṭhā honti, ayam dhātūsu otaraṇo. Manāyatane niddiṭṭhe sabbāni āyatanāni niddiṭṭhāni honti. Tattha manāyatanaṁ nāmarūpassa padaṭṭhānam. Nāmarūpapaccayā salāyatanaṁ. Tathā paṭiccasamuppāde. Ayam otaraṇo. Tattha katamo sodhano suddhoyeva ārambho.

Tattha katamo adhiṭṭhāno? Chaṭṭindriyam bhāvanā ekattāyam paññatti

chaṭṭhitena kāyo ekattāya paññatto.

Tattha katamo parikkhāro? Cittassa pubbahetu samuppādāya manasikāro ca tappoṇatā ca yam asamāhitabhūmiyam ca visesadhammānam abhāvitattā cittasatataṁ gacchati, sace samādhino sukham hetu avippaṭisāro paccayo, ayam hetu ayam paccayo parikkhāro.

Tattha katamā samāropanā? Yassevam bhāvitanti tassa dhammā samāropayitabbā. Kāyo sīlam paññā bhāvitacittanti anabhiratam anapañatam anekam anutam anāpajjāsattam ayam samaññāyatanā na tassa sekkhassa sammāsamādhi sabbe asekkhā dasa arahantadhammā niddiṭṭhā honti. Asekkhabhāgīyāni suttāni.

96. Yassa nūna, bhante, kāyagatāsati abhāvitā, ayam so aññataram sabrahmacārim āsajja samāpajja appaṭinisajja janapadacārikam pakkameyya, so āyasmā imasmīm vippaṭijānāti dve pajāni paṭijānāti cittabhāvanāyañca diṭṭhiyā pahānam, kāyabhāvanāyañca diṭṭhippahānam, kāyabhāvanāyañca taṇhāpahānam, yam pathamam upamam karoti. Asucināpi sucināpi pathavī neva attiyati na jigucchati na pītipāmojjam paṭilabhati, evameva hi pathavīsamena so cetasā anvayena appakena averena abyāpajjena viharāmīti. Iti so āyasmā kiṁ paṭijānāti, kāyabhāvanāya sukhindriyaphahānam paṭijānāti, cittabhāvanāya somanassindriyaphahānam paṭijānāti. Kāyikā vedanā rāgānusayamanugatānam sukhindriyam paṭikkhipati. Na hi vedanākkhandham yā cetasikā sukhavedanā tathā ayam paṭilābhapaccayā uppajjati sukham somanassam. Sotam paṭikkhipati, na hi manosamphassajam vedanam. Tattha catūsu mahābhūtesu rūpakkhandhassa anusayapaṭighaphahānam bhaṇati. Kāme rūpañca tañca asekkhabhūmiyam. Kāye kāyānupassanā diṭṭhadhammasukhavihārañca. Balena ca ussāhena ca sabbam manasi katattānam pahānam medam katālikāya ca purisena ca maṇḍanakajātikena ca, etehi imassa mātāpitusambhūtam paccavekkhaṇam, so kāyena ca kāyānupassanāya ca cittena ca cittānupassanāya ca dve dhamme dhāreti. Kāyakilesavatthum cittena ca cittasannissaye cittena subhāvitena sattannam ca samāpattīnam viharitum paṭijānāti.

Gahapatiputtopamatāya ca yathā gahapatiputtassa nānāraṅgānam vatthakaraṇḍako punṇo bhaveyya, so yam yadeva vatthayugam pubbañhasamaye ākañkhati, pubbañhasamaye nibbāpeti, evam majjhānhikasamaye, sāyanhasamaye, evameva so āyasmā cittassa subhāvitattā yathārūpena vihārena ākañkhati pubbañhasamayam viharitum, tathārūpena pubbañhasamayam viharati, majjhānhikasamaye,

sāyanhasamaye. Tena vesa āyasmatā upamāya me āsitāya pathavī vā anuttarā indriyabhāvanā bhāvitacittena. Tena so āyasmā idam aṭṭhavidham bhāvanam paṭijānāti catūsu mahābhūtesu, kāyabhāvanam upakacanḍalam purisametakaṁ bhavatalākāsu cittabhāvanam, imāhi bhāvanāhi tāya bhāvanāya ca samathā pāripūrimantehi. Imehi catūhi paññāpāripūrimantehi.

97. Katham upakacanḍalam paṭikūlesu dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Kāyo pakatiyā appaṭikūlam kāye uddhumātakasaññā samkhittena nava saññā ime paṭikūlā dhammā ceso āyasmā paṭikūlato ajigucchito kāyagatāsatiyā bhāvanānuyogamanuyutto viharati, na hi tassa jigucchappahāya cittam paṭikūlati.

Kathaṁ appaṭikūlesu dhammesu paṭikūlasaññī viharatī? Kāyo sabbalokassa appaṭikūlo tam so āyasmā asubhasaññāya viharati. Evam appaṭikūlesu dhammesu paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca appaṭikūlasaññī viharatī api sabboyam lokassa yamidam munḍo pattapānī kulesu piṇḍāya vicarati, tena ca so āyasmā suvaṇṇadubbāṇṇena appaṭikūlasaññī cittena ca kāyena nibbidāsahagatena appaṭikūlasaññī, evam paṭikūlesu appaṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Paṭikūlesu ca dhammesu subhasaññino itthirūpe paṭikūlesu ca jigucchino vinīlakavipubbake tattha so āyasmā paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu dhammesu tadubhayam abhinivajjayitvā upekkhako viharati sato ca sampajāno ca? Appaṭikūlesu ca dhammesu subhasaññino itthirūpe paṭikūlesu ca jigucchino vinīlakavipubbake tadubhayam abhinivajjayitvā ‘netam mama’‘nesohamasmi’‘neso me’ attāti viharati. Evam tadubhayam abhinivajjayitvā upekkhako viharati sato sampajāno.

Aparo pariyāyo. Tedhātuko lokasannivāso sabbabālaputhujjanānam appaṭikūlasaññā. Tattha ca āyasmā sāriputto appaṭikūlasaññī viharati. Evam appaṭikūlesu dhammesu paṭikūlasaññī viharati.

Katham patikūlesu dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Paṭikūlasaññino sabbasekkhā idha kā tedhātuke sabbaloke. Tattha katamo bhūmippatto samādhiphale sacchikato appaṭikūlasaññī viharati? Kim kāraṇam? Na hi tam atthi yassa lokassa pahānāya paṭikūlasaññī uppādeyya.

Kathaṁ paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu paṭikūlasaññī viharati? Tedhātuke lokasannivāse yāva kāmalokabhūmatā hi rāgānam vītarāgānam paṭikūlasamatā rūpārūpadhātum appaṭikūlasamatā. Tattha ca āyasmā sāriputto paṭikūlasaññī viharati. Evam paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Yañcī kiñci parato duruttānam durāgatānam vacanapathānam tam vacanam appaṭikūlam yāvatā vācaso appatirūpātathā janassa appaṭikūlasaññā. Tattha āyasmā sāriputto abhiññāya sacchikato appaṭikūlasaññī viharati, evam paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati.

98. Kathaṁ paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu tadubhayam abhinivajjayitvā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno? Yañca nesam samanupassati ye dhammā duccaritā, te dhammā appaṭikūlā. Tattha āyasmā sāriputto iti paṭisañcikkhati ye dhammā duccaritā, te dhammā anīṭhavipākā. Ye dhammā sucaritā, te ācayagāmino. So ca sucaritam ācayagāminim karitvā duccaritam anīṭhavipākam karitvā tadubhayam abhinivajjayitvā upekkhako viharati.

Atha paṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlesu ca paṭikūlasaññī viharati. Tañhā paṭikūladhammā kim kāraṇam? Tañhāvasena hi sattā dvīhi dhammehi sattā, kabañikāre āhāre rasatañhāya sattā, phasse sukhasaññāya sattā. Tatthāyasmā sāriputto kabañikāre ca āhāre paṭikūlasaññī viharati, phasse ca dukkhasaññī viharati. Evam paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Tañhākkhayam anuttaram nibbānam tathā bālaputhujjanānam paṭikūlasaññā pahatasaññā ca. Tatthāyasmato sāriputtassa appaṭikūlasaññā abyāpādasaññā ca sāmaṇ paññāya passitvā evam paṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlesu ca appaṭikūlesu ca dhammesu appaṭikūlasaññī viharati? Tatiye ca nibbāne paṭikūlasaññino yasena ca kittini ca appaṭikūlasaññino. Tatthāyasmā sāriputto assādañca ādīnavañca nissarañañca yathābhūtam sammāpaññāya paṭijānanto paṭikūlañca appaṭikūlañca dhammadam tadubhayam abhinivajjayitvā appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikūlam appaṭikūlañca dhammam tadubhayaṁ abhinivajjayitvā upekkhako viharati? Sato ca sampajāno ca, yañca samanupassati anunayo appaṭikūlo dhammo paṭigho ca paṭikūlo dhammo, tatthāyasmā sāriputto anunayassa paṭighappahīnattā upekkhako viharati sato sampajāno ca. Yañcassa samanupassati ayam pañcavidhā anuttarā indriyabhāvanā. Ayam suttaniddeso.

99. Tattha katamo desanāhāro? Imamhi sutte kiṁ desitabbam? Tattha vuccate, imamhi sutte ditṭhadhammasukhavihāro desito, tathā vimuttam cittam paccavekkhaṇā ca adhipaññādhammam desitaṁ.

Tattha katamo vicayo? Ye kāye kāyānupassino viharanti, tesam cittam anunayappaṭighena na viharati anunayappaṭighena cābhiramamānassa cittam samaggataṁ bhavissatīti bhāvanāya balametam, ayam vicayo hāro.

Tattha katamo yuttihāro? Kāyabhāvanāya ca cittabhāvanāya ca na kiñci sabrahmacārī atimaññissatīti. Atthi esā yutti, ayam yuttihāro.

Tattha katamo padaṭṭhāno hāro? Kāyabhāvanāya paṭhamassa sati upaṭṭhanassa padaṭṭhānam. Yā pathavīsamacittatā, sā aniccānupassanāya padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo? Yam pathavīsamena cetasā viharati attānupassī pathavīsamena gihī viharati. Ko attho pathavīsamenāti? Yathā ye ca selopamatāya akammayuttā evameva pathavīsamo ayam hiriyatāya. Ayam lakkhaṇo.

Tattha katamo catubyūho hāro? Imamhi byākaraṇe ko tassa āyasmato adhippāyo? Ye keci arahantā indriyabhāvanam ākarikhiyanti, te pathavīsamataṁ uppādayissantīti. Ayam adhippāyo.

Tattha katamo āvaṭṭoti? Natthi āvaṭṭassa bhūmi.

Tattha katamo vibhatti? Yo kāyānupassī viharati, so pathavīsamacittataṁ paṭilabhisatīti na ekamsena. Kim kāraṇam? Ye khaṇḍakādichinnakādino, na te pathavīsamacittatam paṭilabhanti. Sabbā kāyagatāsati sekkhabhāvanāya nibbānam phalam, ayam vibhatti.

Tattha katamo parivattano hāro? Ye kāyānupassino viharissanti, tesameva kāyapaccayā uppajjeyya āsavā vighātapariłāhā, ayam parivattano

hāro.

Tattha katamo otaraṇo? Pañcakkhandhā avitinnā bāvīsatindriyāni, tathā yaṁ manindriyam, tam manodhātu manāyatanañca. Yaṁ samādhindriyam, tam dhammadhātu dhammāyatanañca. Ayaṁ otaraṇo hāro.

Tattha katamo sodhano hāro? Ye ca manasā cattāro bhāvetabbā, te sabbe bhāvitā yaṁ tam manena pahīne patabbatam sabbattha etassa ca atthāya ārambho, so attho suddho. Ayaṁ sodhano hāro.

Tattha katamo adhiṭṭhāno? Ayaṁ samādhi ekattatāya paññatto, cha kāyā ekattatāya paññattā. Pañcindriyāni rūpīni rūpakāyo. Cha vedanākāyā vedanākāyo. Cha saññākāyā saññākāyo. Cha cetanākāyā cetanākāyo. Cha viññāṇakāyā viññāṇakāyo. Sabbe pi ete dhammā dhammakāyotiyeva saṅkham gacchanti. Ayaṁ adhiṭṭhāno.

Parikkhāroti samāpattikosallañca vīthikosallañca hetu. Yañca gocarakosallam yañca kallam tam kosallam paccayo. Vodānakosallam hetu, kallam paccayo. Sukham hetu, abyāpajjam paccayo. Ayaṁ parikkhāro.

Tattha katamo samāropanoti? Yathā pathavī sucimpi nikkhīpante asucimpi nikkhitte tādiseyeva evam kāyo manāpikehipi phassehi amanāpikehipi phassehi tādisoyeva paṭighasamphassena vā sukhāya vedanāya tādisam yo cittam. Idam suttam vibhattam saopammam ugghaṭitaññussa puggalassa vibhāgena. Tattha samāropanāya avakāso natthi.

100. Tattha katamam suttam samkilesabhāgiyam? Yato ca kusalehi dhammehi na virodhati, na vadhati, imam ādīnavam bhagavā deseti, tasmā channam vivareyya, vivaṭam nātivassati, tato ādīnavato vivareyyāti tam tīhi dhammehi nābhidhamṣitāti asubhasaññāya rāgena nābhidhamṣiyati. Mettāya dossena nābhidhamṣiyati. Vipassanā mohena nābhidhamṣiyati. Evañcassa yo yo dhammo paṭipakkho tamhi tamhi dhamme paripūrissati. Yo tassa dhammadassa akusalo dhammo paṭipakkho, tena nādhivāsiyati.

Aparo pariyāyo. Ye ime dhammā attanā na sakkoti vuṭṭhānam, te ete dhammā desitā. Channamativassatīti tehi vitakkam yena ca sakkā puna desitam cittam vibhāvetum pariyoḍāpetum vivekaninnassa vivekaponassassa vivekapabbhārassa vuddhim virūlhim vepullataṁ āpajjati kusalesu dhammesu, seyyathāpi nāma uppalam vā kumudam vā padumam vā udake

sukkapakkhe cando yāvaratti yāvadivaso āgacchatī, tassa vuddhiyeva pātiķaṅkhitabbā, na parihāni, evamvidham tam cittam nābhidhamsiyati. Aparopettha yo akūṭo asatho amāyāvī uju puriso yathābhūtam attānam āvikaroti. Tattha yo chādeti tassa akusalā dhammā cittam anudhāvanti. Channamativassatīti yo pana hoti asaṭho akūṭo amāyāvī uju puriso yathābhūtam attānam āvikaroti. Tassa cittam akusalehi dhammehi na viddhamsiyati, ayam suttattho.

101. Tattha katamā desanā? Idha desitā dasa akusalakammopathā adhivassanatāya dasa kusalakammopathā anadhivassanatāya akusalehi na visujjhati. Yathā vuttaṁ bhagavatā “cittasamkilesā, bhikkhave, sattā samkilissantī”ti.

Tattha katamo vicayo? Yassevaṁ cittam adhvāsiyati, tassa bujjhitassa yam bhaveyya kūṭeyya, tam ānantariyenapi satthari vā gunānukampānatāya, ayan vicayo.

Tattha katamā yuttīti? Evam anadhivasiyantam cittam vuṭṭhāti. Vuṭṭhitam patiṭṭhahati kusalesu dhammesūti atthi esā yutti.

Padaṭṭhānanti channamativassatīti channam asamvarānam padaṭṭhānam, vivaṭam nātivassatīti achannam samvaraṇānam. Tasmā channam vivareyya vivaṭam nātivassatīti desanāya padaṭṭhānam.

Lakkhaṇoti channamativassatīti ye keci vicittena channena ekalakkhaṇā dhammā sabbe te aviddhamsiyanti. Tasmā channam vivareyya. Vivaṭam nātivassatīti ye keci tena acchannena ekalakkhaṇā dhammā sabbe te nātivassantīti lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho hāro? Imamhi sutte bhagavato ko adhippāyo? Yesam kesañci cittam akusalā dhammā adhipaṭidesitā te yathādhammam paṭikarissantīti ayan tattha bhagavato adhippāyo. Ayan catubyūho hāro.

Āvaṭṭoti yam channam tam duvidham kampamānam samucchitabbo. Ānantariyasamādhīnam. Tattha passaddhiyañca māno āsave vaḍḍheti, assaddhiyena ca pamādaṁ gacchatī, pamādena onamati, unnaṭalabhbāvam gacchatī. Vuttaṁ cetam bhagavatā “unnaṭānam pamattānam tesam vaḍḍhanti āsavā”ti cattāri tāni upādānāni, yāni cattāri upādānāni, te pañcupādānakkhandhā bhavanti. Imāni saccāni dukkhañca samudayo ca. Tasmā channam vivareyyāti yena hetunā, te āsavā vaḍḍhanti. Tesam

pahīnattā āsavā pahīyante. Tattha appamādena assaddhiyam pahīyati uddhaccakukkuccappahānena olārikatā tassa dve dhammā na samatho ca bhāvanā ca pāripūrim gacchanti. Yo tesam āsavānam khayo, ayam nirodho. Imāni cattāri saccāni, ayam āvatṭo.

Tattha katamo vibhatti hāro? Channamativassatīti na ekamso. Kim kāraṇam? Yassa assā nivattanā yathāpi sekkhānam. Yathāvuttam bhagavatā

“Kiñcāpi sekkho pakareyya pāpaṁ, kāyena vācāya uda cetasā vā;
Abhabbo hi tassa pariguhanāya, abhabbatā diṭṭhapadassa hotī”ti.

Kiñcāpi tesam nivāraṇam cittam hoti. Api tu appaccayā samāye ca te niddisitabbā, ayam vibhattihāro.

Tattha katamo parivattano hāro. Channamativassatīti yassa ye dhammā sabbam anavivaṭam ativassiyati, vivaṭam nātivassati, avaguṇtam nātivassati. Ayam parivattano hāro.

Tattha katamo vevacano hāro. Channanti āvutam nivutam pihitam paṭikujjitatam sañchannaṁ parodham, vivaṭam nātivassatīti yassa te dhammā pabbajjitā vinodaṁ nādhivassitā vantikatāti, ayam vevacano hāro.

Tattha katamo paññatti hāro. Channamativassatīti kilesabhāgiyapaññattam vivatam nātivassatīti sadhammadiccām yam paṭipadā paññattiyā paññattam, tasmā hi channam vivareyyāti anusāsanapaññattiyā paññattam, vivaṭam nātivassatīti niddhānapaññattiyā paññattam, ayam paññatti hāro.

Tattha katamo otaraṇo hāro? Channamativassatīti tayo kilesā rāgo doso moho, te khandhesu saṅkhārakkhandho...pe... te purā yathā niddiṭṭham kandhadhātuāyatanesu, ayam otaraṇo hāro.

Tattha katamo sodhano hāro? Yenārambhena idam suttam bhāsatī so ārambho niyutto.

Adhiṭṭhānoti channamativassatīti ekattatāya paññattam. Kimkāraṇam? Idam hi ativassatīti imassa ca ativassati evañca ativassatīti ayam vemattatāya yā suṇasādhāraṇehi lakkhaṇehi paññāpiyati, sā ekattapaññatti.

Tattha katamo parikkhāro? Yañca tam ativassiyanti, tassa dve hetū dve paccayā akusalapasuteva vācakattābhira ca. Ime dve ayonisomanasikāro ca kusalā dhammā vopasaggā ca, ime dve paccayā.

Tattha katamo samāropano? Channamativassatīti vemati passatīti channam yam pariggahitum yam adesitum appassutam yam kathampatkathā vibhūtena akusalamūlena yam tañhāya ca te vadḍhati dosāti sannitvā te appasakkhayena sañkhārā. Sañkhārapaccayā viññānam yāva jarāmaraṇam, ayam samāropano. Yam puna tathā desanā, tasseva akusalā dhammā vuddhim virūlhiṁ vepullatamāpajjati tassa sañkhārā nirodhā, ayam samāropano.

102. Cattāro puggalā tamo tamaparāyanoti...pe... tattha katamo vuccate tamo nāma? Yo tamo andhakāro, yathā vuttam bhagavatā “yathā andhakāre tasmim bhayānake sakampidhātupuriso na passati, evameva aññānato tamopanandhakāro pāpakasakammasavipākam na saddho hoti. Iti evam lakkhaṇatā aññānam tamo avijjā moho, yena sattā yathābhūtam nappajānanti, iti vuccati tamoti. So tiṇṇam cakkhūnam tamo māmsacakkhuno dibbacakkhuno paññācakkhuno, imesam cakkhūnam idha tamo niddisiyati aññānanti. Tattha katamam aññānam adassanam? Atha nissaye yam pubbante aññānam aparante aññānam pubbantāparante aññānam hetumhi aññānam paccayamhi aññānam tassa aññānino samādhibhūtassa eso nissando. Yam na jānāti idam sevitabbam idam na manasikātabbanti. So tena tamena niddisiyati tamopi yathā vuccati. Mūlhoti evam cetanā. Tena tamena so puggalo vuccati. Tamoti so tena tamena asamūhatena asamucchinnena tapparamo bhavati tapparāyano, ayam vuccati puggalo tamo tamaparāyanoti. Parāyanoyeva dhammo manasikātabbo so tamo dahati aññacittam upaṭṭhabeti. Te cassa dhammā nijjhānakhamanti. So sutamayāya paññāya samanupassati.

Tattha katamo tamo jotiparāyano? So tena paññāvasena iriyati evam tasseva iriyantassa parāyano bhavati. Ayam vuccate puggalo tamo jotiparāyano.

Tattha katamo puggalo joti jotiparāyano ? Tattha vuccati joti nāma yam tassa ce tamassa paṭipakkhena ye ca dhamme antamaso ñāṇāloko, so suṇadhammo puggalo tamo jotiparāyano, tattha vuccate, yoyam puggalo tamo jotiparāyano, so yadi tathārūpam kalyāṇamittam paṭilabhati, yo nam akusalato ca nivāreti bhāvitakusalatāva bhāvī niyojetīti. Evañca saddhammaṇ deseti. Ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā. Ime dhammā sāvajjā, ime dhammā anavajjā. Ime dhammā sevitabbā, ime dhammā

na sevitabbā. Ime dhammā bhajitabbā, ime dhammā na bhajitabbā. Ime dhammā upasampajja vihātabbā, ime dhammā na upasampajja vihātabbā. Ime dhammā manasikātabbā, ime dhammā na manasikātabbāti. Paccate saññāya yathā saññāyati satindriyāni, so evam pajānāti. Ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā. Ime dhammā sāvajjā, ime dhammā anavajjā. Ime dhammā sevitabbā, ime dhammā na sevitabbā. Ime dhammā bhāvetabbā, ime dhammā na bhāvetabbā. Ime dhammā upasampajja vihātabbā, ime dhammā na upasampajja vihātabbā. Ime dhammā manasikātabbā, ime dhammā na manasikātabbāti. So te dhamme susuyyati, sotam odahati, aññam cittam upaṭṭhapeti, te cassa dhammā nijjhānakkhamanti, so sutamayāya paññāya samannāgato so tena paccayavasena iriyati evam tasseva iriyanti tapparamo bhavati tapparāyano. Ayam vuccate puggalo tamo tamaparāyano.

Tattha katamo puggalo joti tamaparāyano? Joti nāma yā tasseva tamassa paṭipakkhena ye dhammā antamaso ñānāloko, so puna dhammo. Katamā uccate? Paññāyato paṇḍitoti vuccate, so evam pajānāti. Ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā. Ime dhammā sāvajjā, ime dhammā anavajjā. Ime dhammā sevitabbā, ime dhammā na sevitabbā. Ime dhammā bhāvitabbā, ime dhammā na bhāvitabbā. Ime dhammā upasampajja vihātabbā, ime dhammā na upasampajja vihātabbā. Ime dhammā manasikātabbā, ime dhammā na manasikātabbā. Idha pana pāpamittasamsevano pāpamittavaśānugo akusale dhamme abhivaḍḍheti, kusale dhamme pajahati. So tena pamādena paccayasaññā amanasikatvā assatiasampajaññam āsevati. Tayā yo paṭipakkho tamo, so pavaḍḍheti. So tamābhībhūto parāyano tamaparamo ceva bhavati. Ayam vuccati puggalo joti tamaparāyano.

103. Tattha katamo puggalo joti jotiparāyano? Tattha vuccate soyam puggalo kalyāṇamittassa sannissito bhavati sakkā samyogī kusalam gavesī, so kalyāṇamitte upasaṅkamitvā paripucchati, paripañhayati? Kim kusalam, kim akusalam? Kim sāvajjam, kim anavajjam? Kim sevitabbam, kim na sevitabbam? Kim bhāvitabbam, kim na bhāvitabbam? Kim upasampajja vihātabbam, kim na upasampajja vihātabbam? Kim manasikātabbam, kim na manasikātabbam? Katham samkileso hoti, katham vodānam hoti? Katham pavatti hoti, katham nivatti hoti? Katham bandho hoti, katham mokkho hoti? Katham sakkāyasamudayo hoti, katham sakkāyanirodho hoti? So ettha desitam yathā upaṭṭhitam tathā sampaṭipajjanto so evam pajānāti. Ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā. Evam...pe... yāva katham sakkāyasamudayo hoti, katham sakkāyanirodho hotīti vitthārena kātabbam. So te dhamme adhipātikaṅkhāti evam lakkhaṇam ñānam vijjā ālokam vadḍheti. So puggalo tapparamo bhavati tapparāyano, ayam vuccate

puggalo joti jotiparāyano.

Tattha katamo puggalo tamo tamaparāyano? Yo akusalam dhammam dīpeti. Tam bhāvanāya hīnāsu gatīsu upapattim dasseti, tapparamo bhavati tapparāyano. Ayam vuccate puggalo tamo tamaparāyano.

Tattha yo puggalo tamo jotiparāyano? So tamena akusalassa kammassa vipākam dasseti. Tameti yaṁ cakkhu kalyāṇamittassa yena akusale dhamme pajahati, kusale dhamme abhivadḍhati.

Tattha yo ca pañītāsu gatīsu upapattim dasseti, tapparamo tena vuccate tamo jotiparāyano.

Tatthay o puggalo joti tamaparāyano? Kusalassakammavipākam dasseti. Yaṁ cakkhu pāpamittasamsaggena pāpamittupasevena pāpamittavasānugo akusalam dhammam abhivadḍhati, tam bhāvanāya hīnāsu gatīsu upapattim dasseti. Tapparamo tena vuccate joti tamaparāyano.

Tattha yo puggalo joti jotiparāyano so jotiā pabhātā yāva pañītāsu gatīsu upapattim dasseti. Tapparamo tenāha joti jotiparāyano.

Jotitamaparāyanena dasa akusalānam kammānam udayam dasseti. Tamena puggalena akusalānam kammānam vipākam dasseti. Na akusalānam dhammānam vipākam dasseti. Tamena aṭṭha micchattāni dasseti. Jotinā aṭṭha sammattāni dasseti. Jotinā tamaparāyanena dasa akusalakammapathe dasseti. Jotinā pañītattam dasseti. Tamena jotiparāyanena atapanīyam dhammam dasseti. Jotinā tamaparāyanena tapanīyam dhammam dasseti. Ayam suttattho.

104. Tattha katamo desanā hāro? Imamhi sutte kiṁ desitam? Tattha vuccate imamhi sutte kusalākusalā dhammā desitā. Kusalākusalānañca dhammānam vipāko desito. Hīnappañītānañca sattānam gati nānākāraṇam desitam. Ayam desanā hāro.

Tattha katamo vicayo hāro? Akusalassa kammassa yo vipākam paccanubhoti. Tattha ṭhito akusale dhamme uppādiyati vicayantam yujjati. Kusalassa kammassa yo vipākam paccanubhoti. Tattha ṭhito kusale dhamme uppādiyati vicayantam yujjati. Ayam vicayo yutti ca.

Tattha katamo padaṭṭhāno hāro? Yo puggalo joti, so paccavekkhanāya

padaṭṭhānam. Yo puggalo tamo, so tamādinnam vānupassanāya padaṭṭhānanti dasseti. Tamena jotiparāyanena appamādassa padaṭṭhānam dasseti, tamo avijjāya ca diṭṭhiyā ca padaṭṭhānam dasseti. Jotinā tamaparāyanena pamādassa ca diṭṭhiyā ca padaṭṭhānam dasseti. Ayam padaṭṭhāno.

Tattha katamo lakkhaṇo hāro? Tamena tamaparāyanena tamoti avijjāya niddiṭṭhāya sabbakilesadhammā niddiṭṭhā honti. Tamena jotiparāyanena jotivijjāya niddiṭṭhāya sabbe bodhipakkhiyadhammā niddiṭṭhā honti. Jotitamaparāyanena pamādo niddiṭṭho hoti. Tamena jotiparāyanena appamādo niddiṭṭho hoti. Ayam lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho hāro? Imamhi sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye sattā nīcakulino, na te imam sutvā kusale dhamme samādāya vattissanti. Ye sattā uccakulino, te imam dhammadesanam sutvā bhiyyoso mattāya kusale dhamme samādāya vattissantīti. Ayam catubyūho hāro. Bhūmiyam upadeso.

Tattha katamo āvatto hāro? Yā avijjāto pabhūti taṇhā, ayam samudayo. Yo tamo tamaparāyano, idam dukkham. Imāni dve saccāni dukkhañca samudayo ca joti yena suttena dhammena paññāpiyati, so dhammo paññindriyassa padaṭṭhānam. Tena amohena tīni kusalamūlāni pāripūrim gacchanti saggassa padaṭṭhānam.

Tattha katamā vibhatti? Tamo tamaparāyanoti na ekaṁsenā. Kim kāraṇam? Atthi tamo ca bhavo aparāpariyavedanīyena ca kusalena jotinā puggalena sahopattibhāve. Atthi joti ca bhavo aparāpariyavedanīyena ca akusalena tamena puggalena sahopattibhāve parivattanā tamesu paṭipakkhoti jotinā tamaparāyano.

Tattha katamo vevacano? Yo tamo, so evam attabyāpādāya paṭipanno, so assaddhāya bālo akusalo abyatto anādīnavadassī. Yo joti, so attahitāya paṭipanno paṇḍito kusalo byatto ādīnavadassī. Ayam vevacano.

Tattha katamā paññatti? So puggalo vipākapaññattiyā paññāpiyati, akusale pariyādinnatā paññāpiyati. Jotikusaladhammupapattipaññattiyā paññāpiyati kusaladhammadvipākapaññattiyā cāti.

Otaraṇoti ye avijjāpaccayā saṅkhārā yañca jarāmaraṇam yā ca avijjā, tam padaṭṭhānam, nidesena vijjuppādo avijjānirodho yo yāva jarāmaraṇanirodho, ime dve dhammā saṅkhārakkhandhapariyāpannā.

Dhammadhātu dhammāyatanañca padaṭṭhānam niddesena dhātūsu.

Tattha katamo sodhano? Imassa suttassa desitassa ārambho. Adhiṭṭhānoti tamoti bhagavā bravīti, na ekam puggalam deseti. Yāvatā sattānam gati, tattha ye duccaritadhammena upapannā, te bahulādhivacanena tamo niddisati. Yā joti sabbasattesu kusaladhammadmopapatti sabbam tam jotīti abhilapati ayamekatā paccayo yonisomanasikārapaññatti catunnam mahābhūtānam puggalānam.

Tattha katamo parikkhāro? Akusalassa pāpamittatā paccayo, ayoniso manasikāro hetu. Kusalassa kalyāṇamittatā paccayo, yoniso manasikāro hetu.

Tattha katamā samāropanāti? Idhekacco nīce kule paccājāto hotīti nīce kule paccājāto rūpesu saddesu gandhesu rasesu phassesu, so upapanno sabbamhi mānussake upabhogaparibhoge. Joti paññitesu kusalesu upapanno sabbamhi mānussake upabhogaparibhoge upapannoti.

105. Tattha katamañ samkilesabhāgiyam nibbedhabhāgiyam ca suttam? Na tam daļham bandhanamāhu dhīrāti gāthā. Kena kārañena tam bandhanam daļham? Catūhi kārañehi issariyena sakkā mocetum dhanena vā aññena vā yācanāya vā parāyanena vā. Yesu ca ayam rāgo mañikuñdalesu puttesu dāresu ca yā apekkhā, idamassa cetasikabandhanam. Tam na sakkā issariyena vā dhanena vā aññena vā yācanāya vā parāyanena vā mocetum. Na ca tattha koci atthi pāṭibhogo. Iminā bandhanato mocayitthāti devo vā manusso vā tadidam bandhanam rāgānusayena ca chasu bāhiresu ca āyatanesu bandhati. Rūpesu rūpatañhā bandhati, yāva dhammesu dhammadatañhā. Yo idha loke bandho paralokasmīñ bandho nīyati. So bandho jāyati, bandho mīyati. Bandho asmā lokā param lokam gacchati. Na sakkā mocetuñ aññatra ariyamaggena imañca bandhanam. Marañabhbāvañca upapattibhbāvañca bhayato viditvā chandarāgam pajahati. So imam chandarāgam pajahitvā atikkamati. Ayañca loko ito param dutiyo.

Tattha yañ bandhanāsañkhārānam pahānam idam vuccati ubhayesu ṭhānesu vīriyam, gandhaparivāto sumuni nopalimpati. Tatheva pariggahesu puttesu dāresu ca avūlho salloti tasseva tañhāya pahānam dasseti. Ayam tañhāmūlassa pahānā vare appamattoti kāmo pamādavattati pahānāya nekkhammābhirato appamādavihārī bhavati. Tassa āsayam pahānāya neva imam lokam āsīsatī na paralokam. Na idhalokam nissitam, piyarūpam sātarūpam ākañkhati. Nāpi paralokam nissitam piyarūpam sātarūpam

ākañkhati, tena vuccate “nāsīsate lokamimam param lokañcā”ti. Yaṁ tassa pahānam tam chedanam aṭṭhakavaggiyesu muni niddiṭṭho. So idha virodho aṭṭhakavaggiyesu nāsīsanam idha anāthā. Tathāyam tañhāya tassa pariggahassa vatthukāmassaekagāthāya ete sabbe kāmā dassitā. Tenabhagavā deseti “etampi chetvāna paribbajanti anapekkhino sabbakāme pahāyā”ti. Imissā gāthāya dvidhā niddeso samsandanānideso ca samayanānideso ca, yathā ayam gāthā samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca, evam tāya gāthāya samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca visajjanā. Evam gāthā sabbagāthāsu byākarañesu vā niddiṭṭham suttam.

106. Tattha katamā desanā? Imaṁ suttaṁ kenādhippāyena desitaṁ. Ye rāgacaritā sattā, te kāme pajahissantīti ayam tattha bhagavato adhippāyo.

Tattha katamo vicayo? Yassa dasavatthukā kilesā uttiṇṇā vantā viditā. Katame dasavidhāti, kilesakāmā ca orambhāgiyauddhambhāgiyā ca samyojanā dasavatthukāni āyatanāni, ayam vicayo.

Tattha katamā yutti? Ye sārattā te gālhabandhanena bandhanti atthi esā yutti.

Tattha katamo padaṭṭhāno? Sāratto mañikuṇḍalesu mamañkārassa padaṭṭhānam. Apekkhāti atītavatthussa sarāgassa padaṭṭhānam. Etampi chetvāti bhāvanāya padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo? Sārattacitto mañikuṇḍalesu yo ahañkāre visatto mamañkāre visatto, yo puttadāre sāratto. Khettabatthusmiṁ sāratto. Ayam lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho hāro? Idha sutte bhagavato ko adhippāyo. Ye nibbānenā chandikā bhavissanti, te puttadāre tañham pajahissanti. Ayam tattha bhagavato adhippāyo. Imāni cattāri saccāni.

Tattha katamo āvaṭṭo? Yā puttadāre tañhā, ayam samudayo. Ye upādinnakkhandhā, te ye ca bāhiresu rūpesu rūpariggaho, idam dukkham, yaṁ tattha chedanīyaṁ, ayam nirodho. Yena bhijjati, ayam maggo. Vibhattīti natthi vibhattiyā bhūmi, parivattanoti paṭipakkho niddiṭṭho.

Tattha katamo vevacano? Niddiṭṭho vevacano. Tattha katamo otaraṇo? Atthi tañhā eko satto otīṇo tappaccayā viññāṇam yāva jarāmarañam. Yā tattha vedanā, ayam avijjā vijjuppādā avijjānirodho yāva jarāmarañanirodho.

Tattha katamo sodhano? Suddho gāthāya ārambho. Tattha katamo adhiṭṭhāno? Na tam daḷham bandhanamāhu dhīrāti ekattatāya paññattā, na vemattatāya. Cattāro rāgā kāmarāgo rūparāgo bhavarāgo diṭṭhirāgo cāti ekattatāya paññattā.

Tattha katamo parikkhāro? Yesam rāgo maṇikuṇḍalesu tassa subhasaññā hetu, anubyañjanaso ca nimittaggāhitā paccayo. Yāya te chinnāni tassa asubhasaññā hetu, nimittaggahaṇaanubyañjanaggahaṇavinodanam paccayo.

Tattha katamo samāropano? Sāratto maṇikuṇḍalesu sammūlhavidho duṭṭhātipi etampi chetvāna paribbajantīti tam pariññātattham parivajjitattham pajahitā, ayam samāropano.

107. Yam cetasikam yam pakappitaṁ vitthārena paccayo, yam vā cetasikam kāyikam cetasikam kammam. Kīmkāraṇā? Cetasikā hi cetanā manokammāti vuccate, sā cetanākammam, yam cetasikam imam kāyikañca vācasikañca imāni tīpi kammāni niddiṭṭhāni. Kāyakammam vacīkammañca tāni kusalāni piyam kāyena ca vācāya ca ārabhati parāmasati, ayam vuccati sīlabbataparāmāso. Saṅkappanā te tividhā saṅkhārā puññamayā apuññamayā āneñjamayā, tappaccayā viññāṇam te ārammaṇametam hoti viññāṇassa ṭhitiyā. Yā subhasaññā sukhasaññā attasaññā ca. Idam cetasikam. Yam rūpūpagam viññāṇam tiṭṭhati rūpārammaṇam rūpapatiṭṭhitam nandūpasecanam vuddhim virūlhim vepullataṁ gacchati, ayam saṅkappanā, iti yam viññāṇaṭhitīsu ṭhitam paṭhamābhinibbattiārammaṇavasena upādānam, idam vuccati cetasikanti.

Tattha ṭhitassa arūpassa yā nikanti ajjhosānam, idampi sakampitaṁ manāpikesu rūpesu piyarūpasātarūpesu ābhogo, idam cetasikam. Yam ceteti sattesu manāpikesu abhijjhākāyaganthopaṭīghānusayesubyāpādakāyagantho sabbe cattāro ganthā, ayam pañcasu kāmaguṇesu paṭhamābhiniipāto cittassa yā cetanā yassa tattha assādānupassissa anekā pāpakā akusalā dhammā cittam arūpavatiyo honti. Puggalo rāgānubandhibhūto tehi kilesakāmehi yathā kāmakaraṇīyo, ayam vuccate kāmesu pakappanā. Evaṁ sabbe cattāro oghā. Yam tehi kāmehi saṃyutto viharati bhāvito ajjhosanno, ayam cetanā. Yassa tathāyam avītarāgassa adhigatapemassa tassa vipariñāmaññathābhāvā uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā dukkhānuparivattitam viññāṇam hoti saritassa vayadhammasamuppādo cittam pariyādiyati, idam vuccati pakappitanti.

Ekamekassa ceteti ca pakappeti ca viññāṇassa ṭhiti yā hoti, sā ca ṭhiti

dvidhā ārammaṇaṭṭhitī ca āhāraṭṭhitī ca. Tattha yā ārammaṇaṭṭhitī, ayam nāmarūpassa paccayo. Yā āhāraṭṭhitī yā punabbhavābhinibbattikā ṭhitī yā ca ponobhavikā ṭhitī, ayam vuccati ārammaṇam. Tam hoti viññāṇassa ṭhitiyā tassa viññāṇapaccayā nāmarūpam yāva jarāmaraṇañca ceteti, atha ca puna patthayate yato na ponobhavikā anāgatavatthumhi, ayam paṭipakkho niddittho. Na ceteti na patthayati atha ca dūsetūti duvidho niddeso. Assa pubbe hoti tam cetasikam tam pakappitam asamūhatam tappaccayā, ayam viññāṇassa ṭhitī hoti.

108. Atha vā tassa anusayā āvibhavanti tappaccayā tassa punabbhavo nibbattati. Atha vā nam saṃkiyate appetu āgāre vā, sukhumā vā santi vā na saṃkiyate kāme tam evam niccesupi āgāresu jāto hoti. Tam nayati yam no kappetum evam saṅkhārā cetitā pakappitā ca ārammaṇabhūtā honti, yā ca cetanā yā ca pakappanā yañca vatthu nibbattam, ubhopi ete ārammaṇam viññāṇassa tathā cetanāya ca saṅkappanāya ca patthanāya ca bhūtā sattā ceteti ca saṅkappeti ca. Yam gavesanā na ca ceteti na ca saṅkappeti. Katame ca sattā bhūtā? Ye ca tanujātaaṇḍajāpi aṇḍakā anubhinnā saṃsedajā na ca sambhinnā ime bhūtā. Katame sambhavesino gabbaṇagatā aṇḍagatā saṃsaranto ime na ceteti na pattheti na ca saṅkappeti. Anusaye na ca punabbhavo nibbattī? Ye bhūtā sattā ye sambhavesino, te thāvarā. Ye vā sato cetenti patthenti ca ye thāvarā. Te na ca cetenti, na ca patthenti, na ca saṅkappenti, anusayena ca saṃsaranti.

Aparo pariyāyo. Ye ariyapuggalā sekkhā, tattha te na ca cetenti, na ca saṅkappenti, anusayena puna uppajjanti.

Aparo pariyāyo. Sukhumā pāṇā bhūmigatā udakagatā cakkhuno āpātham nāgacchanti, te na ca cetenti, na ca saṅkappenti, anusayena ca saṃsaranti.

Aparo pariyāyo. Bāhikā sabbe bhikkhū abhimānikā, te na ca cetenti, na ca patthayanti, anusayena ca saṃsaranti, na ca cetenti, na ca saṅkappenti, na ca anusenti. Ārammaṇampetam na hoti viññāṇassa ṭhitiyā.

Na ca cetetīti pariyuṭṭhānasamugghātam dasseti. Na ca anusetīti anusayasamugghātam dasseti. Na ca cetetīti oḷārikānam kilesānam pahānam dasseti. Na ca anusetīti sukhumānam kilesānam pahānam dasseti. Na ca cetetīti yena bhūmi ca na ca patthayantīti sakadāgāmī anāgāmī, na ca anusetīti araham, na ca cetetīti sīlakkhandhassa paṭipakkhenā pahānam dasseti, na ca patthayatīti samādhikkhandhassa paṭipakkhenā

pahānam dasseti, na ca anusayatīti paññakkhandhassa paṭipakkhena pahānam dasseti, na ca cetetīti apuññamayānam saṅkhārānam pahānam dasseti, na ca patthayatīti puññamayānam saṅkhārānam pahānam dasseti, na ca anusetīti āneñjamayānam saṅkhārānam pahānam dasseti, na ca cetetīti anaññataññassāmītindriyam, na ca patthayatīti aññindriyam, na ca anusayatīti aññatāvino indriyam. Na ca cetetīti mudukā indriyabhāvanā, na ca patthayatīti majjhaindriyabhāvanā, na ca anusetīti adhimattā indriyabhāvanā. Ayam suttattho.

109. Tattha katamā desanā? Idha sutte cattāri saccāni desitāni. Yañca cetayitam yañca pakappitam atthi etam ārammaṇam cittam patiṭṭhati vicinati yujjati. Na ca cetetīti na ca patthayatīti atthi evam ārammaṇam anusaye viññāṇamiti viciniyati yujjati na ca ceteti na ca patthayati. Anusayappahānā viññāṇaṭṭhitim na gavesanti, viciyantam yujjati. Ayam yuttivicayo.

Tattha katamo padaṭṭhāno? Cetanāpariyuṭṭhānam cetanāpariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Saṅkappanam upādānassa padaṭṭhānam. Anusayo pariyuṭṭhānassa padaṭṭhānam. Tesam chandarāgavināsāya bhāvanā bhavarāgassa pahānam.

Tattha katamo lakkhaṇo? Yam cetasikanti vedayitam pakappitam ugghitaṁ viññātaṁ tabbiññāṇam ārammaṇampi paccayopi.

Tattha katamo catubyūho? Idha sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye punabbhavaṁ na icchanti, te na cetayissanti na ca patthayissantīti, ayam adhippāyo.

Āvaṭṭoti yā ca cetanā patthanā ca anusayo ca viññāṇaṭṭhitipahānā ca, imāni dve saccāni. Vibhattīti natthi vibhattiyā bhūmi. Parivattanā pana paṭipakkham suttam.

Tattha katamo vevacano? Cetanā rūpasañcetanā yāvadhammasañcetanā. Yo anusayo, te satta anusayā.

Paññattīti cetanāpariyuṭṭhānam paññattiyā paññattā. Saṅkappanam upādānapaññattiyā paññattam. Anusayo hetupaññattiyā paññatto. Viññāṇaṭṭhitīti upapattihetupaññattiyā paññattā. Cetanā saṅkappanā anusayo samucchedo chandarāgavinaya paññattiyā paññatto. Paṭhame keci dvīhi parivattakehi paṭiccasamuppādo idappaccayatāya majjhapaññatti.

Otarañoti dvīhi parivattakehi dukkhañca samudayo ca majjhimakehi maggo ca nirodho ca. Sodhanoti sutte suttassa ārambho.

Adhiṭṭhānoti yañcetayitam sabbam adhiṭṭhānenā ekattāya paññattam. Sañkappitanti upādānekattāya paññattam. Viññāṇam ekattāya paññattam.

Parikkhāroti subhañca ārammaṇam ayoniso manasikāro cetanā hetupaccayatāya paccayo. Viññāṇassa patiṭṭhāno dhammo ārammaṇapaccayatāya paccayo. Tassa manasikāro hetupaccayatāya paccayo.

Tattha katamo samāropano? Idam suttam saññitam tattha ceteti visajjanā iti niddisitabbā. Tassa diṭṭhiyā viññāṇapaccayā nāmarūpam yāva jarāmaraṇam, ayam samāropano. Ārammaṇametaṁ na hoti viññāṇassa thitiyā, viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho, nāmarūpanirodhā yāva jarāmaraṇanirodho.

110. Tattha katamam samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttam? Ayam loko santāpajāto yāva ye hi keci samañā vā brāhmañā vā bhavena bhavassa vippamokkhamāhamṣu. Samkilesabhāgiyam upadhim hi paṭicca dukkhamidam sambhoti, yā tā pana tañhā pahīyanti, bhavam nābhinandatīti nibbedhassa nibbutassa bhikkhuno anupādāya punabbhavo na hoti. Upaccagā sabbabhavāni tādīti asekkhabhāgiyam.

Tattha santāpajātoti rāgajo santāpo dosajo mohajoti. Tesam sattānam thānam dasseti. Loko santāpajātoti phasso tividho sukhavedanīyo dukkhavedanīyo adukkhamasukhavedanīyo. Tattha sukhavedanīyo phasso rāgasantāpo, dukkhavedanīyo dosasantāpo, adukkhamasukhavedanīyo mohasantāpo. Yathā ca bhagavā āha pathamakassa valāhakassa gomagge yehi gahapatiputta rāgajehi dosajehi mohajehi santāpehi dukkham supati, te mama santāpā na santi.

Rogam vadati attatoti tehi santāpehi santāpito tividham vipallāsam paṭilabhati saññāvipallāsam cittavipallāsam diṭṭhivipallāsam. Tattha asubhe subhanti saññāvipallāso. Dukkhe sukhanti cittavipallāso. Anicce niccanti anattani attāti diṭṭhivipallāso.

Yathā cittassa vipallāso saññādiṭṭhite tividhā vitakkā – cittavitakko vipallāso saññāvitakko vipallāso diṭṭhivitakko vipallāsopi. Tattha avijā

vipallāso gocarā gatipateyyabhūmi, yathā hi tam sañjānāti yathā vijānāti yathā sañjānāti ca vijānāti ca. Yathā khanti ceteti ime cattāro vipallāsā sattā yehi catubbidham attabhāvavatthum rogabhūtam gandabhūtam “attā”ti vadanti. Rogam vadati attatoti ayaṁ āvaṭṭo. Yena yena hi maññati tato tam hoti aññathāti subhanti maññati na tathā hoti. Evam sukhanti niccam attāti so aññathā bhavameva santam anāgataṁ bhavam patthayati, tena vuccati “bhavarāgo”ti. Bhavamevābhinandati, yaṁ abhinandati, tam dukkanti pañcakkhandhe niddisiyati. Yañca tappaccayā sokaparidevadukkham tassa hi bhāvessati. Ettāvatā saṃkileso hoti. Pahānattham kho pana brahmacariyam vussati. Tiṇṇam santāpānam chandarāgavinayo hoti.

Upadhim hi paṭicca dukkhamidam bhavatīti ye bhavamevābhinandanti yassa bhāvessati, tam dukkham tassa dukkhassa pahānamāha. Sabbaso upādānañca yaṁ natthi dukkhassa sambhavoti cattāro vipallāsā yathā niddiṭṭhaupādānamāha. Tassa paṭhamo vipallāso kāmupādānam, dutiyam diṭṭhupādānam, tatiyam sīlabbatupādānam, catuttham attavādupādānam, tesam yo khayo natthi dukkhassa sambhavo upadhi nidānam dukkhanirodhamāha. Evametam yathābhūtam sammapaññāya passato vibhavatañhā na hoti. Vibhavaṁ nābhinandatīti dassanabhūmim manteti sabbaso tañhakkhayam nibbānanti dve vimuttiyo katheti rāgavirāgañca avijjāvirāgañca. Tassa bhikkhunoti anupādisesanibbānadhātum manteti. Ayam suttassa atthaniddeso.

111. Tattha katamo vicayo? Yassa yattha pariļāheti tassa pariḍayhantassa so yathābhūtam natthi nibbindati ca, ayaṁ vicayo ca yutti ca. Padaṭṭhāno rāgajo pariļāho sukhindriyassa domanassindriyassa ca padaṭṭhānam. Dosajo pariļāho sukhindriyassa domanassindriyassa ca padaṭṭhānam. Mohajo pariļāho upekkhindriyassa domanassindriyassa ca padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo hāro? Phassapareto vedanāpareto saññāparetopi sañkhāraparetopi yena yena maññati yadi subhanimitta yadi sukanimitta yadi niccanimitta yadi attanimitta asubhe subhanti maññati, evam sabbaṁ rāgaje pariļāhe vutte cattāro pariļāhā vuttā bhavanti. Rāgajo dosajo mohajo diṭṭhijo ca rāgam vadāmīti attato vadati. Sabbāni pannarasa padāni aniccam dukkanti.

Tattha katamo catubyūho? Idha sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye pariļāhena na accanti te bhavam nābhinandanti. Ye bhavam nābhinandanti, te parinibbāyissanti. Ayaṁ adhippāyo.

Tattha katamo āvatṭo? Saṅkilesabhāgiyena dukkhañca samudayañca niddisati. Nibbedhabhāgiyena maggañca nirodhañca.

Tattha katamā vibhatti? Santāpajāto rogajāto rogam vadati attato tam na ekaṁsenā hoti amanasikārā santāpajāto kho na ca rogam attato vadati.

Tattha katamo parivattano? Pakkhapaṭipakkhanidassanattham bhūmi parivattanāya.

Tattha katamo vevacano hāro? Rogañca attato vadati sallam attato vadati. Pannarasa padāni sabbāni vattabbāni.

Tattha katamā paññatti? Santāpajātoti domanassapadaṭṭhānam. Sabbe vacanapaññattiyā paññapeti. Rogam vadati attato vipallāso saṅkilesapaññattiyā paññapeti. Yaṁ nābhinandati, tam dukkhanti vipallāsanikkhepapaññattiyā paññattā. Te akatasattā lokā majjhena vemattatāya paññattā.

Tattha katamo otaraṇo? Santāpajātoti tīṇi akusalamūlāni, te saṅkhārā saṅkhārakkhandhapariyāpannā, dhātūsu dhammadhātu, āyatanesu dhammāyatanañam. Indriyesu itthindriyam purisindriyañca padaṭṭhānam.

Tattha katamo sodhano? Suddho suttassa ārambho.

Tattha katamo adhiṭṭhāno hāro? Pariṭāhoti ye sattā lokā ekattapaññattiyā paññattā, te akatasattā lokā majjhena vemattatāya paññattā.

Tattha katamo parikkhāro? Santāpajātoti ayoniso manasikāro hetu, vipallāsañca paccayo. Tattha dvīhi dhammehi attā abhiniviṭṭhā cittañca cetasikañca dhamme ubhayāni tassa viparītena parāmasato. Aparo pariyāyo, cetasikehi dhammehi attasaññā anattasaññā samugghāteti. Aparo pariyāyo. Aniccasaññā cetasikesu dhammesu, na tu attasaññā. Idam vuccati cittanti vā manoti vā viññāṇanti vā idam dīgharattam abbhuggataṁ etam mama, esohamasmi, eso me attāti. Tattha cetasikā dhammānupassanā esāpi dhammasaññā. Tassa ko hetu, ko paccayo? Ahaṅkāro hetu, mamaṅkāro paccayo.

Tattha katamo samāropano? Ayam loko santāpajātoti akusalam manteti viññāṇam nāmarūpassa paccayo yāva jarāmaraṇanti, ayam samāropano.

112. Evametam yathābhūtam, sammappaññāya passati akusalamūlānam pahānam. Tattha avijjānirodho avijjānirodhā yāva jarāmaraṇanirodho, ayam samāropano.

Cattāro puggalā – anusotagāmī paṭisotagāmī ṭhitatto, tiṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇoti.

Tattha yo anusotagāmī ayam kāme sevati. Pāpañca kammaṇi karoti yāva kāme paṭisevati. Idam lobho akusalamūlam, so yeva taṇhā, so tehi kāmehi vuyhati anusotagāmīti vuccati. Yo puggalo tāhi gamito tappaccayā tassa hetu akusalakammaṇi karoti kāyena ca vācāya ca, ayam vuccati pāpakammaṇi karotīti. Tassa tīpi sotāni sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso. Imehi tīhi sotehi tividhadhātuyam uppajjati kāmadhātuyam rūpadhātuyam arūpadhātuyam. Tena patipakkhena yo kāme na paṭisevati. Yo sīlavataṁ na parāmasati. Yo sakkāyadiṭṭhīnam pahānāya kāmesu yathābhūtam ādīnavam passati. Yena ca te dhamme paṭisevati. Yañca tappaccayā tiṭṭhati brāhmaṇoti arahaṇi kira. Tattha arahaṇi tassa pāraṅgato hoti, pāraṅgatassa thale tiṭṭhati sopādisesā nibbānadhātu. Anusotagāminīti dassanappahātabbānam samyojanānam appahānamāha. Paṭisotagāminīti phale diṭṭhekaṭṭhānañca kilesānam pahānamāha, ṭhitattena pañcannam orambhāgiyānam samyojanānam pahānamāha. Tattha anusotagāminā maggarūpimāha. Paṭisotagāminā ṭhitattena ca maggāmitimāha. Pāraṅgatena sāvakā asekkhā ca sammāsambuddhā ca vuttā. Anusotagāminā sakkāyasamudayagāminīm paṭipadamāha. Paṭisotagāminā ṭhitattena sakkāyanirodhagāminīm paṭipadamāha. Pāraṅgatena dasa asekkhā arahantā dhammā vuttā. Ayam suttattho.

113. Tattha katamā desanā? Imasmiṇ hi sutte cattāri ariyasaccāni desitāni. Tedhātukalokasamatikkamanañca.

Tattha katamo vicayo hāro? Yo kāme paṭisevati pāpam kareyyāti yo ca kāme na paṭisevati so pāpakammaṇi na kareyyāti yo ca imehi dvīhi bhūmīhi uttiṇo pāraṅgatoti yā vīmaṇsā ayam vicayo.

Yuttīti yujjati suttesu, nāyujjatīti yā vīmaṇsāya, ayam yutti. Padaṭṭhānoti anusotagāminā sattannam samyojanānam padaṭṭhānam. Akusalassa kiriyā akusalassa mūlānam padaṭṭhānam. Paṭisotagāminā yathābhūtadassanassa padaṭṭhānam. Thitattena asamhāriyāya padaṭṭhānam. Pāraṅgatoti kadāci bhūmiyā padaṭṭhānam.

Tattha katamo lakkhaṇo hāro? Yo anusotam gacchati taṇhāvasena. Sabbesampi kilesānam vasena gacchatī. Yo paṭisotam vāyamati. Taṇhāya sabbesampi so kilesānam vāyamati paṭisotam. Yo attanā ṭhito kāyenapi so ṭhito vācācittenapi so ṭhito. Ayam lakkhaṇo hāro.

Tattha katamo catubyūho? Idha sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye anusotagāminiyā paṭipadāya nābhiramissanti, te paṭisotam vāyamissantītī yāva kadāci bhūmiyam, ayam adhippāyo. Āvaṭṭoti idha sutte cattāri suttāni desitāni.

Tattha katamo vibhatti hāro? Yo kāme paṭisevati pāpañca kammaṇ karoti. So anusotagāmīti na ekamṣena sotāpannopi kāme paṭisevati. Tam bhāgiyañca pāpakammaṇ karoti. Kiñcāpi sekkhopi kareyya pāpam yathā sutte niddiṭṭho na ca so anusotagāmī, idam vibhajjabyākaraṇīyam. Na ca kāme paṭisevati na ca pāpakammaṇ karoti paṭisotagāmī na ca ekamṣena sabbe bāhirako kāmesu vītarāgo na ca kāme paṭisevati, tena ca pāpakammaṇ karoti anusotagāmī paṭisotagāmī, ayam vibhatti.

Tattha katamo parivattano hāro? Niddiṭṭho paṭipakkho. Vevacanoti kāmesu vatthukāmāpi kilesakāmāpi rūpasaddagandharasaphassaputtadāradāsakammakaraporisañca pariggahā.

Paññattīti sabbe puthujjanā ekattāya paññattā. Anusotagāmīti kilesasamudācārapaññattiyā paññattā. Ye pana sekkhā puggalā, te nibbānapaññattiyā paññattā. Ye pana anāgāmī, te asamhāriya paññattiyā paññattā, ayam paññatti.

Otaraṇoti yo anusotagāmī, so dukkham. Ye tassa dhammā, te dukkhassa samudayo. Yaṁ rūpam, ayam rūpakkhandho, evam pañcapi kandhā paṭiccasamuppādo, te kilesā saṅkhārakkhandhapariyāpannā dhammāyatanaṇam dhammadhātu indriyesu ca paññattā.

Sodhanoti yenārambhena idam suttam desitam, so ārambho sabbo suddho.

Adhiṭṭhānoti paṭisotagāminā sabbe sotāpannā ekattena vā niddiṭṭhā rāgānusayapaṭisotagāmino sekkhāva maggo ca sekko ca puggalo ṭhitattoti.

Vītarāgo ekattāya paññatto. Pāraṅgatoti sabbe arahanto sabbe paccekabuddhā sammāsambuddhā ca ekattāya paññattā.

Parikkhāroti anusotagāmino pāpamittapaccayo kāmapariyuṭṭhānam hetu. Paṭisotagāmino dve hetū dve paccayā ca yāva sammādiṭṭhiyā uppādāyadiṭṭhi , tassa paṭiladdhamago hetu ārambho paccayo kāyiko cetasikassa koṭṭhāso ca. Samāropanoti vibhatti idam suttam natthi samāropanāya bhūmi.

114. Pañcānisamsā sotānugatānam dhammānam yāva diṭṭhiyā suppaṭividdhānam suttam vithārenakātabbam. Yuñjato ghaṭentassa vāyamato gilāno marañakāle devabhūto paccekabodhim pāpuṇāti. Sotānugatāti saddhammassavanena katañ hoti. Na ca adhipaññādhammavipassanāya tassa cittam tasitam hoti, na ca anibbiddhatañ, idam ca suttam pañcannam puggalānam desitam, saddhānusārino mudindriyassa tikkhindriyassa ca dhammānusārino tikkhindriyassa mudindriyassa ca. Yo pana mohacarito puggalo na sakkoti yuñjituñ ghaṭituñ vāyamituñ yathābhūtam yathāsamādhikā vimutti tam khañam tam layam tam muhuttañ phalam dasseti. Sādhu parihāyati paro tam duyhati, no tu sukhaavipākinī bhavati. Tassa diṭṭhe yeva ca dhamme upapajjaaparāpariyavedanīyam. Tattha yo puggalo dhammānusārī tassa yadi sotānugatā dhammā honti so yuñjanto pāpuṇāti. Yo dhammānusārī mudindriyo, so gilāno pāpuṇāti. Yo saddhānusārī tikkhindriyo, so marañakālasamaye pāpuṇāti. Yo mudindriyo, so devabhūto pāpuṇāti. Yadā devabhūto na pāpuṇāti, na so teneva dhammarāgena tāya dhammanandiyā paccekabodhim pāpuṇāti. Yo sotānugatesu yuñjati ghaṭeti vāyamati, so pubbāpannena visesam sañjānāti, sañjānanto pāpuṇāti. Sace pana gilānassa manasikāro hoti, tattha yuñjanto pāpuṇāti. Sace panassa marañakāle sañviggo hoti, tattha yuñjanto pāpuṇāti. Sace pana na katthaci sañvego hoti, tassa devabhūtassa sukhino dhammabhūtā pādā evam avilapati. So evam jānāti “ayam so dhammadvinayo yattha mayam pubbe manussabhūtā brahmacariyam carimhā”ti. Atha devabhūto pāpuṇāti. Dibbesu vā pañcasu kāmaguñesu ajjhosito hoti pamādavihārī, so tena kusalamūlena paccekabodhim pāpuṇāti.

Yā paratoghosena vacasā suparicitā, ayam sutamayī paññā. Ye pana dhammā honti manasā anupekkhitā, ayam cintāmayī paññā. Yam diṭṭhiyā suppaṭividdhā, ayam bhāvanāmayī paññā. Yam sotānugatā vacasā paricitā honti, so ca diṭṭhe yeva dhamme parinibbāyī, ayam araham puggalo. Yo upapajjati devabhūto pāpuṇāti, tattha ca parinibbāyati, ayam anāgāmī. Yo tena kusalamūlena paccekabodhim pāpuṇāti, ayam pubbayogasambhārasambhūto puggalo.

Sotānugatā dhammāti paṭhamam vimuttāyatanañ, vacasā paricitāti

dutiyam tatiyañca vimuttāyatanaṁ, manasā anupekkhitāti catuttham vimuttāyatanaṁ diṭṭhiyā suppaṭividdhāti pañcamam vimuttāyatanaṁ.

Sotānugatāya vimuttiyā vacasā yā vācā suppaṭividdhā anupubbadhammassa sotena sutvā sīlakkhandhe paripūreti, manasā anupekkhitā samādhikkhandham paripūreti, diṭṭhiyā suppatividdhā paññākkhandham paripūreti.

Sotānugatā dhammā bahussutā hontīti vitthārena kātabbam. Idam paṭhamam saddhāpadānam manasā anupekkhitāti paṭisallānabahulo viharati, vitthārena kātabbam. Idam dutiyam saddhāpadānam diṭṭhiyā suppaṭividdhāti anāsavā cetovimuttiyā nāparam itthattāyāti pajānātīti. Idam tatiyam saddhāpadānam.

Sotānugatā dhammāti sekkhām satthā dasseti. Manasā anupekkhitāti arahattaṁ satthā dasseti. Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti tathāgataṁ arahantaṁ sammāsambuddham satthā dasseti.

Sotānugatā dhammāti kāmānam nissaraṇam dasseti. Manasā anupekkhitāti rūpadhātuyā nissaraṇam dasseti. Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti tedhātukānam nissaraṇam dasseti. Ayaṁ suttattho.

115. Tattha katamo desanāhāro? Imamhi sutte tayo esanā desitā sotānugatehi dhammehi vacasā paricitehi kāmesanāya samathamaggo. Diṭṭhiyā suppaṭividdhehi brahmacariyesanāya samathamaggo.

Vicayoti yathā suttam manasikaronto vicinanto sutamayipaññam paṭilabhati. Yathā ca so manasikarotīti yathā sutadhammā tadā cintāmayipaññam paṭilabhati. Yathā diṭṭheva dhamme manasikaroti tadā bhāvanāmayipaññam paṭilabhati. Ayaṁ vicayo.

Sutena sutamayipaññam paṭilabhati. Cintāya cintāmayipaññam bhāvanāya bhāvanāmayipaññam paṭilabhati. Atthi esā yutti.

Padaṭṭhānoti sotānugatā dhammāti dhammassavanassa padaṭṭhānam. Vacasā paricitāti yuñjanāya padaṭṭhānam. Manasā anupekkhitāti dhammānudhammāya vipassanāya padaṭṭhānam. Diṭṭhiyā anupekkhitāti paññāyapi anupekkhitā diṭṭhiyāpi anupekkhitā.

Catubyūhoti imamhi sutte bhagavato ko adhippāyo? Ye imāhi dvīhi

paññāhi samannāgatā tehi....

Sa nibbutoti maggaphalam anupādisesañca nibbānadhātum manteti, dānenā olārikānam kilesānam pahānam manteti. Sīlena majjhimānam, paññāya sukhumakilesānam manteti, rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti katā ca bhūmi.

Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyati;

Kusalo ca jahāti pāpakanti maggo vutto;

Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti maggaphalamāha.

Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamatoti tīhi padehi lokikam kusalamūlam vuttam. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti lokuttaram kusalamūlam vuttam.

Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyatīti puthujjanabhūmīm manteti. Kusalo ca jahāti pāpakanti sekkhabhūmīm manteti. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti asekkhabhūmi vuttā.

Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyatīti magganiyā paṭipadā vuttā. Kusalo ca jahāti pāpakanti sekkhavimutti. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti asekkhavimutti.

Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyatīti dānakatham sīlakatham maggakatham lokikānam dharmānam desanamāha. Kusalo ca jahāti pāpakanti loke ādīnavānupassanā. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti sāmukkāmsikāya dhammadesanāyapi paṭividdhā.

Dadato puññam pavaḍḍhatīti pāññānam abhayadānena pāññatipatā veramaṇisattānam abhayaṁ deti. Evaṁ sabbāni sikkhāpadāni kātabbāni. Samyamato veram na cīyatīti sīle patiṭṭhāya cittam samyameti, tassa samyamato pāripūrim gacchati. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti dve vimuttiyo. Ayam suttaniddeso.

116. Tattha katamā desanā? Imamhi sutte kiṁ desitam? Dve sugatiyo devā ca manussā ca, dibbā ca pañcakāmaguṇā, mānussakā ca. Dvīhi padehi niddeso. Dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyati, kusalo ca jahāti pāpakanti maggo vutto. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti dve nibbānadhātuyo desitā sopādisesā ca anupādisesā ca. Ayam desanā.

Vicayoti dadato puññam pavaḍḍhatītī iminā paṭhamena padena dānamayikapuññakiriyavatthu vuttam. Tenassa ānantariyānam kusalānam dhammānam. Dutiyena padena... yanti, niyyānikam sāsananti, ayan adhippāyo. Assavanena ca amanasikārena ca appaṭivedhena ca sakkāyasamudayagāminī paṭipadā vuttā. Savanena ca manasikārena ca paṭivedhena ca sakkāyanirodhagāminī paṭipadā vuttā. Ayam āvaṭto.

Vibhattīti ekaṁsabyākaraṇīyo. Natthi tattha vibhattiyā bhūmi. Parivattanāti ye pañcānisamsā, te pañcādinā paṭipakkhena teneva diṭṭheva dhamme pāpuṇāti, tañ upapajjamānā aparo pariyāyo.

Vevacananti sotānugatā dhammāti yam suttam diṭṭhampi paññindriyam viññattampi diṭṭhiyā suppaṭividdhampi vibhāvitampi.

Paññattīti sotānugatādhammāti desanā avijjāpaññattiyā paññattam. Manasikāro pāmojjapaññattiyā paññatto, diṭṭhadhammāpi ānisamsapaññattiyā paññattā.

Otaraṇoti tisso paññā vacasā paricitesu sutamayīpaññā manasā anupekkhitesu cintāmayīpaññā diṭṭhiyā suppaṭividdhāsu bhāvanāmayīpaññā. Imāni ariyasaccāni indriyāni vijjuppādā avijjānirodho paṭiccasamuppādo indriyesu tīni indriyāni, āyatanesu dhammāyatanaṇapariyāpannā dhātūsu dhammadhātupariyāpannāti. Sodhanoti yo ārambho suttassa paveso niyutto.

Adhiṭṭhānoti pañcānisamsāti vemattatāya paññattā ānisamsā sotā anugatāti vemattatāya ariyavohāro paññatto, dhamme ca savananti ekattatāya paññattam.

Parikkhāroti dhammassavanassa payirupāsanā paccayo, saddhā hetu. Manasā anupekkhitāti atthappaṭisaṁveditā paccayo, dhammappaṭisaṁveditā hetu, diṭṭhiyā suppaṭividdhāti saddhammassavanañca manasikāro ca paccayo, sutamayī cintāmayī paññā hetu. Samāropanoti vibhattam suttam aparo pariyāyo nibbatti bale natthi. Tattha samāropanāya bhūmi.

117. Tattha katamām vāsanābhāgīyañca nibbedhabhāgīyañca suttam? Dadato puññam pavaḍḍhatītī gāthā. Dadatoti dānamayikapuññakiriyavatthu vuttam. Samyamato veram na cīyatīti sīlamayikapuññakiriyavatthu vuttam. Kusalo ca jahātipāpākanti lobhassa ca mohassa ca byāpādassa ca pahānamāha. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti lobhassa ca mohassa ca byāpādassa ca chandarāgavinayamāhāti. Dadato puññam pavaḍḍhatītī gāthā alobho

kusalamūlam bhavati. Samyamato veram na cīyatīti adoso kusalamūlam bhavati. Samyamato veram na cīyatīti averā asapattā abyāpādatāya sadā. Kusalo ca jahāti pāpakanti nānūppādā aññāṇanirodho. Catutthapadena rāgadosamohakkhayena rāgavirāgā cetovimuttimohakkhayena avijjāvirāgā paññāvimutti, ayam vicayo.

Yuttīti dāne ṭhito ubhayaṁ hi paripūreti. Macchariyañca pajahati. Puññañca pavaḍḍhati. Atthi esā yutti.

Padaṭṭhānanti dadato puññam pavaḍḍhatīti cāgādhiṭṭhānassa padaṭṭhānam. Samyamato veram na cīyatīti paññādhiṭṭhānassa padaṭṭhānam kusalo ca jahāti pāpakanti saccādhiṭṭhānassa padaṭṭhānam. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti upasamādhiṭṭhānassa padaṭṭhānam. Ayam padaṭṭhāno.

Tattha katamo lakkhaṇo? Dadato puññam pavaḍḍhati samyamato veram na cīyati. Dadatopi veram na kariyāti kusalo ca jahāti pāpakam rāgadosamohakkhayā sa nibbuto rūpakkhayāpi vedanakkhayāpi, yena rūpena diṭṭham, tena tathāgato paññapento paññapeyya rūpassa khayā virāganirodhāti evam pañcakkhandhā.

Catubyūho idha bhagavato ko adhippāyo? Ye mahābhogānam patthayissanti? Te dānam dassanti parissayapahānāya, ye averābhichandakā, te pañca verāni pajahissanti, ye kusalābhichandakā, te aṭṭhangikam maggām bhāvessanti aṭṭhannam micchattānam pahānāya. Ye nibbāyitukāmā, te rāgadosamohām pajahissantīti ayam bhagavato adhippāyo.

Āvaṭṭoti yañca adadato macchariyam yañca asamyamato veram yañca akusalassa pāpassa appahānam, ayam dukkhaniddeso na samudayo. Alobhena ca adosena ca amohena ca kusalena imāni tīṇi kusalamūlāni. Tesam paccayo aṭṭha sammattāni, ayam maggo. Tesam rāgadosamohānam khayā, ayam nirodho.

Vibhattīti dadato puññam pavaḍḍhatīti na ekaṁsenā yo rājadaṇḍabhayena deti, yo ca akappiyassa paribhōgena sīlavantesu deti, na tassa puññam pavaḍḍhatīti so cetam dānam akusalena deti, daṇḍadānam satthadānam apuññamayaṁ pavaḍḍhati, na puññam. Samyamato veram na cīyatīti na ekaṁsenā kiṁ kāraṇam yañca yo padam diṭṭhadhammikam passati yadi mama rājāno gahetvā hatham vā chindeyya...pe... na tena samyamena veram na karoti. Yo tu evam samādiyati pāṇātipātassā pāpako

vipākoti, dīṭhe yeva dhamme abhisamparāye ca evam sabbassa akusalassa hetuto ārati. Iminā samyamena veram na cīyati.

Parivattanātidadatopuññampavaddhatītiadadatopuññamnapavaddhati. Yam dānamayam, tam samyamato veram na cīyati, asamymamato veram karīyati. Kusalo ca jahāti pāpakam akusalo na jahāti. Rāgadosamohakkhayā sanibbutoti dūtam pesetvā pañitam pesetvāpi na pakkosāmi, so sayameva pana mahābhikkhusaṅghaparivāro amhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ sampatto amhehi ca santhāgārasālā kāritā, ettha mayam dasabalam ānetvā mangalam bhaṇḍapemāti cintetvā upasaṅkamim̄su. Yena santhāgāram tenupasaṅkamim̄sūti tam divasam kira santhāgāre cittakammam niṭṭhāpetvā aṭṭakā muttamattā honti. Buddhā nāma araññajjhāsayā araññārāmā antogāme vaseyyum vā no vāti tasmā bhagavato manam jānitvāva paṭijaggissāmāti cintetvā te bhagavantam upasaṅkamim̄su. Idāni pana manam labhitvā paṭijaggitukāmā yena santhāgāram, tenupasaṅkamim̄su. Sabbasantharinti yathā sabbaṁ santhataṁ hoti evam yena bhagavā tenupasaṅkamim̄sūti. Ettha pana te mallarājāno santhāgāram paṭijaggitvā nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā suvaṇṇaghaṭikadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaram dīpamālāhi vippakinṇatārakam viya katvā khīrapake dārake khīram pāyetha, dahare kumāre lahum lahum bhojāpetvā sayāpetha, uccāsaddam mākari, aija ekarattim satthā antogāmeva vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontīti bherim carāpetvā sayam daṇḍakadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamim̄su. Bhagavantam yeva purakkhatvāti bhagavantam purato katvā, tatha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno ativiya virocati. Samantapāsādiko suvaṇṇavaṇṇo abhirūpo dassanīyo puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi utṭhahitvā gaganatale asītihattham gaṇhāti. Pacchimakāyato dakkhiṇahatthato vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā heṭṭhā pādatalehi pavālavaṇṇarasmi utṭhahitvā ghanapathaviyam asītihattham gaṇhāti, evam samantā asītihatthamattam gaṇhāti chabbaṇṇabuddharasmiyo vijjotamānā vitaṇḍamānā vidhāvanti, sabbe disābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā vviya verambhavātasamuṭṭhitakim sukakiṁsukārakanī-kārapupphacuṇṇasamokīnā viya vippakasantam asītianubyāñjanabyāmappabhā dvattiṁsavaranalakkhaṇasamujjalam sarīram samuggatatarakam viya gaganatalam vikasitamiva padumavananam sabbaphālipphullo viya yojanasatiko pāricchattako paṭipātiyā ṭhāpitānam dvattiṁsacandānam dvattiṁsasūriyānam dvattiṁsacakkavattīnam dvattiṁsadevarājānam dvattiṁsamahābrahmānam nibbuto asekhhassa natthi nibbuti.

Vevacananti dadato puññam pavaḍḍhati, anumodatopi puññam pavaḍḍhati. Cittassa samādahatopi veyyāvaccakiriyāyapi puññam pavaḍḍhatīti.

Paññattīti dadato puññam pavaḍḍhati, alobhassa paṭinissayaghātapaññattiyā paññattam. Samyamato veram na cīyatīti adosassa paṭinissayaghātapaññattiyā paññattam kusalo ca jahāti pāpakanti amohassa paṭinissayaghātapaññattiyā paññattam.

Otaranoti pañcasu indriyesu dadato puññam pavaḍḍhati, samyamato veram na cīyati samyamena sīlakkhandho. Otiṇṇo chasu indriyesu samvaro, ayam samādhikkhandho, yam kusalo ca jahāti pāpakam, ayam paññākkhandho, rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti vimuttikkhandho. Dhātūsu dhammadhātu, āyatanesu manāyatanaṁ.

Sodhanoti yenārambhena idam suttam desitam so ārambho suddho.

Adhitthāno dānanti ekattatāya paññattam. Cāgo pariccāgo dhammadānam āmisadānam, attha dānāni vitthārena kātabbāni, ayan̄ vemattatā. Na ca dadato ekattapaññattiyā paññattam. Khantī anavajjanti paññattiyā paññattam. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti rodhavīriyapaññattiyā paññattā.

Parikkhāroti dānassa pāmojjam paccayo, alobho hetu. Samyamato yoniso manasikāro hetu, pariccāgo paccayo. Kusalo ca jahāti pāpakanti yathābhūtadassanam paccayo, nāṇappaṭilābho hetu. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti parato ca ghoso ajjhattañca yoniso manasikāro maggo ca hetu ca paccayo ca.

Samāropanoti dadato puññam pavaḍḍhatīti gāthā tassa sīlampi vadḍhati. Samyamopi vadḍhati. Samyamato veram na cīyatīti. Aññepi kilesā na cīyanti yepissa tappaccayā uppajjeyyūm āsavā vighātā, tepissa na uppajjanti. Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti rāgadosassāpi khayā rāgānusayassāpi khayā dosassa mohassāpi sa nibbutoti sopādisesā nibbānadhadhātu anupādisesāpi. Ayam samāropano.

Therassa mahākaccāyanassa petakopadese

Hārassa sampātabhūmi samattā.

8. Suttavebhāṅgiyam

118. Pubbā koṭi na paññāyati avijjāya ca bhavataṇhāya ca. Tattha avijjānīvaraṇānam taṇhāsamyojanānam sattānam pubbakoti na paññāyati. Tattha ye sattā taṇhāsamyojanā, te ajjhosānabahulā mandavipassakā. Ye pana ussannadiṭṭhikā sattā, te vipassanābahulā mandajjhosānā.

Tattha taṇhācaritā sattā sattasaññābhinivitthā anuppādavayadassino. Te pañcasu khandhesu attānam samanupassanti “rūpavantam vā attānam, attani vā rūpam, rūpasmiṃ vā attāna”nti. Evam pañcakkhandhā. Aññehi khandhehi attānam samanupassanti tassa ussannadiṭṭhikā sattā vipassamānā khandhe ujum attato samanupassanti. Te rūpam attako samanupassanti. Yam rūpam, so attā. Yo aham, tam rūpam. So rūpavināsam passati, ayam ucchedavādī. Iti pañcannam kandhānam paṭhamābhinipātā sakkāyadiṭṭhiyo pañca ucchedam bhajanti “tam jīvam tam sarīra”nti. Ekamekamhi kandhe tīhi padehi pacchimakehi sassataṃ bhajati “aññam jīvam aññam sarīra”nti. Ito bahiddhāte pabbajitā taṇhācaritā kāmasukhaličānuyogamanuyuttā viharanti. Tena ye ca nissandena diṭṭhicaritā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. Tena yeva diṭṭhisukhena ettāvatā bāhirako payogo.

Tattha diṭṭhicaritā sattā ye ariyadhammadvinayaṃ otaranti, te dhammānusārino honti. Ye taṇhācaritā sattā ariyam dhammadvinayaṃ otaranti, te saddhānusārino honti.

Tattha ye diṭṭhicaritā sattā, te kāmesu dosadiṭṭhī, na ca ye kāmesu anusayā samūhatā, te attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. Tesam satthā dhammaṃ deseti. Añño vā sāvako kāmehi natthi atthoti te ca pubbeyeva kāmehi anatthikā iti kāme appakasirena paṭinissajjanti. Te cetasikena dukkhena anajjhositā. Tena vuccati “sukhā paṭipadā”ti. Ye pana taṇhācaritā sattā, te kāmesu ajjhositā, tesam satthā vā dhammaṃ deseti. Aññataro vā bhikkhu kāmehi natthi atthoti, te piyarūpaṃ dukkhena paṭinissajjanti. Tena vuccati “dukkhā paṭipadā”ti. Iti ime sabbasattā dvīsu paṭipadāsu samosaraṇam gacchanti dukkhāyañca sukhāyañca.

Tattha ye diṭṭhicaritā sattā, te dvidhā mudindriyā ca tikkhindriyā ca. Tattha ye diṭṭhicaritā sattā tikkhindriyā sukhena paṭinissajjanti, khippañca abhisamenti, tena vuccati “khippābhiññā sukhā paṭipadā”ti. Tattha ye diṭṭhicaritā sattā mudindriyā paṭhamam tikkhindriyam upādāya dandhataram abhisamenti, te sukhena paṭinissajjanti, dandhañca abhisamenti. Tena vuccati “sukhā paṭipadā dandhābhiññā”ti. Tattha

tañhācaritā sattā dvidhā tikkhindriyā ca mudindriyā ca. Tattha ye tañhācaritā sattā tikkhindriyā dukkhena pañinissajjanti, khippañca abhisamenti. Tena vuccati “dukkhā pañipadā khippābhiññā”ti. Tattha ye tañhācaritā sattā mudindriyā pañhamam tikkhindriyam upādāya dandhataram abhisamenti, te dukkhena pañinissajjanti, dandhañca abhisamenti. Tena vuccati “dukkhā pañipadā dandhābhiññā”ti. Imā catasso pañipadāyo apañcamā achañthā. Ye hi keci nibbutā nibbāyissanti vā imāhi catūhi pañipadāhi anaññāhi ayam pañipadācatukkena kilese niddisati. Yā catukkamaggena ariyadhammesu niddisitabbā, ayam vuccati sīhavikkilito nāma nayo.

119. Tatrame cattāro āhārā. Cattāro vipallāsā upādānā yogā ganthā āsavā oghā sallā viññānaññātthitiyo agatigamanāti, evam imāni sabbāni dasa padāni. Ayam suttassa samsandanā.

Cattāro āhārā. Tattha yo ca kabalikāro āhāro yo ca phasso āhāro, ime tañhācaritenā pahātabbā. Tattha yo ca manosañcetanāhāro yo ca viññānaññāhāro, ime diññicaritenā pahātabbā.

Pañhamo āhāro pañhamo vipallāso, dutiyo āhāro dutiyo vipallāso, tatiyo āhāro tatiyo vipallāso, catuttho āhāro catuttho vipallāso. Ime cattāro vipallāsā apañcamā achañthā. Idañca pamāñā cattāro āhārā.

Tattha pañhame vipallāse ñhito kāme upādiyati, idam kāmupādānam. Dutiye vipallāse ñhito anāgatañ bhavam upādiyati, idam sīlabbatupādānam. Tatiye vipallāse ñhito viparīto diññhim upādiyati, idam diññhupādānam. Catutthe vipallāse ñhito khandhe attato upādiyati, idam attavādupādānam.

Tattha kāmupādāne ñhito kāme abhijjhāyati ganthati, ayam abhijjhākāyaganthro. Sīlabbatupādāne ñhito byāpādam ganthati, ayam byāpādakāyaganthro. Diññhupādāne ñhito parāmāsañ ganthati, ayam parāmāsakāyaganthro. Attavādupādāne ñhito papañcanto ganthati, ayam idam saccābhīniveso kāyaganthro.

Tassa ganthitā kilesā āsavanti. Kiñci pana vuccati vippañisāro. Ye vippañisārā te anusayā. Tattha abhijjhākāyaganthena kāmāsavo, byāpādakāyaganthena bhavāsavo, parāmāsakāyaganthena diññhāsavo, idam saccābhīnivesakāyaganthena avijjāsavo.

Te cattāro āsavā vepullabhāvam gatā oghā honti, tena vuccanti “oghā”ti. Tattha kāmāsavo kāmogho, bhavāsavo bhavogho, avijjāsavo

avijjogho, diṭṭhāsavo diṭṭhogho.

Te cattāro oghā āsayamanupaviṭṭhā anusayasaḥagatā vuccanti. Sallāti hadayamāhacca tiṭṭhantā. Tattha kāmogho rāgasallam, bhavogho dosasallam, avijjogho mohasallam, diṭṭhogho diṭṭhisallam.

Imehi catūhi sallehi pariyādinnam viññāṇam catūsu dhammesu tiṭṭhati rūpe vedanāya saññāya saṅkhāresu. Imā catasso viññāṇatthitiyo. Tattha rāgasallena nandūpasecanam rūpūpagam viññāṇam tiṭṭhati. Dosasallena vedanūpagaṁ mohasallena saññūpagaṁ diṭṭhisallena nandūpasecanam saṅkhārūpagaṁ viññāṇam tiṭṭhati.

Catūhi viññāṇatthitīhi catubbidham agatim gacchanti chandā dosā bhayā mohā. Rāgena chandā agatim gacchatī, dosena dosā agatim gacchatī, mohena mohā agatim gacchatī, diṭṭhiyā bhayā agatim gacchatī. Iti idañca kammaṁ ime ca kilesā. Ayam saṃsārassa hetu.

120. Tatthimā catasso disā kabalīkārāhāro “asubhe subha”nti vipallāso kāmupādānam kāmayogo abhijjhākāyagantho kāmāsavo kāmogho rāgasallam rūpūpagā viññāṇatthiti chandā agatigamanam. Ayam paṭhamā disā.

Phasso āhāro “dukkhe sukha”nti vipallāso sīlabbatupādānam bhavayogobyāpādo kāyagantho bhavāsavo bhavogho dosasallam vedanūpagaṁ viññāṇatthiti dosā agatigamanam, ayam dutiyā disā.

Manosañcetanāhāro “anattani attā”ti vipallāso diṭṭhupādānam diṭṭhiyogo parāmāsakāyagantho diṭṭhāsavo diṭṭhogho diṭṭhisallam saññūpagaṁ viññāṇatthiti bhayā agatigamanam. Ayam tatiyā disā.

Viññāṇāhāro “anicce nicca”nti vipallāso attavādupādānam avijjāyogo idamśaccābhiniveso kāyagantho avijjāsavo avijjogho mohasallam saṅkhārūpagaṁ viññāṇatthiti mohā agatigamanam, ayam catutthī disā. Iti imesam dasannam suttānam paṭhamena padena paṭhamāya disāya ālokanam. Ayam vuccati disālokanā.

Catūhi vipallāsehi akusalapakkhe disāvilonanā kilesam samyojetvā ayam akusalapakkhe disāvilonāya bhūmi pañcannam dasannam suttānam yāni paṭhamāni padāni imesam dhammānam ko attho? Eko attho, byañjanameva nānam. Evam dutiyā evam tatiyā evam catutthī. Ayam

paṭhamā saṃsandanā.

Iminā peyyālena sabbe kilesā catūsu padesu pakkhipitabbā. Tato kusalapakkhe catasso paṭipadā cattāri jhānāni cattāro satipaṭṭhānā cattāro vihārā dibbo brahmā ariyo āneñjo cattāro sammappadhānā cattāro acchariyā abbhutadhammā cattāro adhiṭṭhānā cattāro samādhayo chandasamādhi vīriyasamādhi cittasamādhi vīmaṃsāsamādhi. Cattāro dhammā sukhabhāgīyā nāññatra bojjhaṅgā nāññatra tapasā nāññatindriyasamvāra nāññatra sabbanissaggā cattāri appamāṇāni.

Tattha dukkhā paṭipadā dandhābhiññā bhāviyamānā bahulikariyamānā paṭhamam jhānam paripūreti, paṭhamam jhānam paripuṇṇam paṭhamam satipaṭṭhānam paripūreti, paṭhamam satipaṭṭhānam paripuṇṇam paṭhamam vihāram paripūreti, paṭhamo vihāro paripuṇṇo paṭhamam sammappadhānam paripūreti, paṭhamam sammappadhānam paripuṇṇam paṭhamam acchariyam abbhutadhammam paripūreti, paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo paripuṇṇo paṭhamam adhiṭṭhānam paripūreti, paṭhamam adhiṭṭhānam paripuṇṇam chandasamādhiṃ paripūreti, chandasamādhi paripuṇṇo indriyasamvaram paripūreti, indriyasamvaro paripuṇṇo paṭhamam mettāappamāṇam paripūreti. Evam yāva sabbanissaggo catuttham appamāṇam paripūreti.

Tattha paṭhamā ca paṭipadā paṭhamāñca jhānam paṭhamāñca satipaṭṭhānam paṭhamo ca vihāro paṭhamāñca sammappadhānam paṭhamo ca acchariyo abbhuto dhammo saccādhiṭṭhānañca chandasamādhi ca indriyasamvaro ca mettā ca appamāṇam. Ayaṃ paṭhamā disā.

Dukkhā ca paṭipadā khippābhiññā dutiyam jhānam dutiyañca satipaṭṭhānam dutiyo ca vihāro dutiyañca sammappadhānam dutiyo ca acchariyo abbhuto dhammo cāgādhiṭṭhānam cittasamādhi cattāro iddhipādā karuṇā ca appamāṇam, ayaṃ dutiyā disā.

Sukhā ca paṭipadā dandhābhiññā tatiyañca jhānam tatiyañca satipaṭṭhānam tatiyo ca vihāro tatiyañca sammappadhānam tatiyo ca acchariyo abbhuto dhammo paññādhiṭṭhānañca vīriyasamādhi ca bojjhaṅgā ca muditā ca appamāṇam. Ayam tatiyā disā.

Sukhā ca paṭipadā khippābhiññā catuttham jhānam catutthañca satipaṭṭhānam catuttho ca vihāro catutthañca sammappadhānam catuttho ca acchariyo abbhuto dhammo upasamādhiṭṭhānañca vīmaṃsāsamādhi

ca sabbanissaggo ca upekkhā appamāṇañca. Ayam catutthī disā. Imāsam̄ catassannam̄ disānam̄ ālokanā. Ayam vuccati disālokano nāma nayo.

Tatthāyam̄ yojanā. Cattāro ca āhārā catasso ca paṭipadā, cattāro ca vipallāsā cattāro ca satipaṭṭhānā, cattāri ca upādānāni cattāri ca jhānāni cattāro ca yogā vihārā ca, ganthā ca sammappadhānā ca, āsavā ca acchariyā abbhutadhammā ca, oghā ca adhiṭṭhānāni ca, sallā ca samādhayo, viññāṇaṭṭhiyo cattāro ca sukhabhāgīyā dhammā, cattāri ca agatigamanāni cattāri ca appamāṇāni iti kusalākusalānam̄ paṭipakkhavasena yojanā, ayam vuccati disālokano nayo.

Tassa cattāri sāmaññaphalāni pariyośānam̄, yo ca dhammo kusalākusalāniddeṣe paṭhamo disāniddeṣo, imassa sotāpatti-phalaṁ pariyośānam̄ dutiyam̄ sakadāgāmiphalaṁ, tatiyam̄ anāgāmiphalaṁ, catuttham̄ arahattaphalaṁ.

Tattha katamo tipukkhalo nayo? Ye ca dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti dve puggalā, ye ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti dve puggalā.

Imesaṁ catunnam̄ puggalānam̄ yo puggalo sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, yo ca puggalo dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti. Ime dve puggalā bhavanti. Tattha yo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti, ayam ugghaṭitaññū. Yo pacchimo puggalo sādhāraṇo, ayam vipañcitaññū. Yo puggalo dandhābhiññāya dukkhāya paṭipadāya niyyāti, ayam neyyo. Ime cattāro bhavitvā tīṇi honti, tattha ugghaṭitaññussa samathapubbaṅgamā vipassanā, neyyassa vipassanāpubbaṅgamo samatho, vipañcitaññussa samathavipassanā yuganaddhā. Ugghaṭitaññussa mudukā desanā, neyyassa tikkhā desanā, vipañcitaññussa tikkhamudukā desanā.

Ugghaṭitaññussa adhipaññāsikkhā, neyyassa adhicittasikkhā, vipañcitaññussa adhisīlasikkhā. Iti imesaṁ puggalānam̄ catūhi paṭipadāhi niyyānam̄.

Tattha ayam saṃkilesō, tīṇi akusalamūlāni tayo phassā tisso vedanā tayo upavicārā tayo saṃkilesā tayo vitakkā tayo pariṭṭhā tīṇi saṅkhatalakkhaṇāni tisso dukkhatāti.

Tīṇi akusalamūlānīti lobho akusalamūlaṁ, doso akusalamūlaṁ, moho

akusalamūlam. Tayophassātisukhavedanīyophasso, dukkhavedanīyophasso, adukkhamasukhavedanīyo phasso. Tisso vedanāti sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā. Tayo upavicārati somanassopavicāro domanassopavicāro upekkhopavicāro. Tayo samkilesāti rāgo doso moho. Tayo vitakkāti kāmavitakkō byāpādavitakkō vihiṁsāvitakkō. Tayo pariļāhāti rāgajo dosajo mohajo. Tīni saṅkhatalakkhaṇānīti uppādo ṭhitī vayo. Tisso dukkhatāti dukkhadukkhatā vipariṇāmadukkhatā saṅkhatadukkhatā.

Tattha lobho akusalamūlam kuto samuṭṭhitam? Tividham ārammaṇam manāpikam amanāpikam upekkhāṭhāniyañca. Tattha manāpikenā ārammaṇena lobho akusalamūlam samuṭṭhahati. Iti manāpikā ārammaṇā sukhavedanīyo phasso, sukhavedanīyam phassam paṭicca uppajjate sukhavedanā, sukhavedanam paṭicca uppajjate somanassūpavicāro, somanassūpavicāram paṭicca uppajjate rāgo, rāgam paṭicca uppajjate kāmavitakkō, kāmavitakkam paṭicca uppajjate rāgajo pariļāho rāgajam pariļāham paṭicca uppajjate uppādo saṅkhatalakkhaṇo, uppādam saṅkhatalakkhaṇam paṭicca uppajjate vipariṇāmadukkhatā.

Doso akusalamūlam kuto samuṭṭhitam? Amanāpikenā ārammaṇena doso akusalamūlam samuṭṭhitam. Iti amanāpikā ārammaṇā dukkhavedanīyo phasso, dukkhavedanīyam phassam paṭicca uppajjate dukkhavedanā, dukkhavedanampaṭiccauppajjatedomanassūpavicāro, domanassūpavicāram paṭicca uppajjate doso, dosam paṭicca uppajjate byāpādavitakkō, byāpādavitakkam paṭicca uppajjate dosajo pariļāho, dosajam pariļāham paṭicca uppajjate ṭhitassa aññathattam saṅkhatalakkhaṇam, ṭhitassa aññathattam saṅkhatalakkhaṇam paṭicca uppajjate dukkhadukkhatā vedanā.

Moho akusalamūlam kuto samuṭṭhitam? Upekkhāṭhāniyena ārammaṇenamohoakusalamūlamsamuṭṭhitam. Iti upekkhāṭhāniyāārammaṇā adukkhamasukhavedanīyo phasso, adukkhamasukhavedanīyam phassam paṭicca uppajjate adukkhamasukhā vedanā, adukkhamasukhavedanam paṭicca uppajjate upekkhūpavicāro, upekkhūpavicāram paṭicca uppajjate moho, mohañ paṭicca uppajjate vihiṁsāvitakkō, vihiṁsāvitakkam paṭicca uppajjate mohajo pariļāho, mohajam pariļāham paṭicca uppajjate vayo saṅkhatalakkhaṇam, vayam saṅkhatalakkhaṇam paṭicca uppajjate saṅkhatadukkhatā, iti ayam tiṇṇam kilesānam niddeso, ayam vuccate kusalapakkhe tipukkhalo nayo.

Iti tīni akusalamūlāni na catutthāni na pañcamāni, tayo phassāti tisso vedanā yāva saṅkhatadukkhatāti, yo koci akusalapakkho, sabbo so tīsu

akusalamūlesu samosarati.

Tattha katamo kusalapakkho? Tīṇi kusalamūlāni, tisso paññā sutamayī paññā cintāmayī paññā bhāvanāmayī paññā. Tayo samādhī savitakkasavīcāro...pe... tisso sikkhā adhisīlasikkhā...pe... sikkhā. Tīṇi nimittāni samathanimittam paggahanimittam upekkhānimittam. Tayo vitakkā nekkhammavitakko...pe... avihimsāvitakko. Tīṇi indriyāni anaññātaññassāmītindriyanti vitthāro. Tayo upavīcārā nekkhammūpavīcāro abyāpādūpavīcāro avihimsūpavīcāro. Tisso esanā kāmesanā bhavesanā brahmacariyesanā. Tayo khandhā sīlakkhandho samādhikkhandho paññākkhandho.

Tattha yaṁ alobho kusalamūlam, tam sutamayipaññām paripūreti, sutamayī paññā paripuṇṇā savitakkam savīcāram samādhīm paripūreti, savitakko savīcāro samādhī paripuṇṇo adhicittasikkham paripūreti, adhicittasikkhā paripuṇṇā samathanimittam paripūreti, samathanimittam paripuṇṇām nekkhammavitakkam paripūreti, nekkhammavitakko paripuṇṇo anaññātaññassāmītindriyam paripūreti, anaññātaññassāmītindriyam paripuṇṇām nekkhammūpavīcāram paripūreti, nekkhammūpavīcāro paripuṇṇo kāmesanām pajahati, kāmesanappahānam samādhikkhandham paripūreti.

Adoso kusalamūlam cintāmayipaññām paripūreti, cintāmayī paññā paripuṇṇā avitakkavīcāramattam samādhīm paripūreti. Avitakkavīcāramatto samādhī paripuṇṇo adhisīlasikkham paripūreti, adhisīlasikkhā paripuṇṇā upekkhānimittam paripūreti, upekkhānimittam paripuṇṇām abyāpādavitakkam paripūreti, abyāpādavitakko paripuṇṇo aññindriyam paripūreti, aññindriyam paripuṇṇām abyāpādūpavīcāram paripūreti, abyāpādūpavīcāro paripuṇṇo bhavesanām pajahati, bhavesanappahānam sīlakkhandham paripūreti.

Amoho kusalamūlam bhāvanāmayipaññām paripūreti, bhāvanāmayīpaññā paripuṇṇā avitakkaavīcāram samādhīm paripūreti, avitakko avīcāro samādhī paripuṇṇo adhipaññāsikkham paripūreti, adhipaññāsikkhā paripuṇṇā paggahanimittam paripūreti, paggahanimittam paripuṇṇām aññātāvino indriyam paripūreti, aññātāvino indriyam paripuṇṇām avihimsūpavīcāram paripūreti, avihimsūpavīcāro paripuṇṇo brahmacariyesanām paripūreti, brahmacariyesanā paripuṇṇā paññākkhandham paripūreti.

Iti ime tayo dhammā kusalapakkhikā sabbe kusalā dhammā tīhi tikaniddesehi niddisiyanti tīni vimokkhamukhāni tassa pariyośānam. Tattha paṭhamena appanīhitam, dutiyena suññataṁ, tatiyena animittam. Ayam vuccati dutiyo tipukkhalo nāma nayo.

Tattha ye ime tayo puggalā ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyoti. Imesam tiṇṇam puggalānaṁ ye ca puggalā sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya, sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca niyyanti, te dve puggalā. Ye ca dve puggalā dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya, dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca niyyanti, ime cattāro tena visesena dve bhavanti diṭṭhicarito ca taṇhācarito ca. Ime cattāro bhavitvā tayo bhavanti, tayo bhavitvā dve bhavanti. Imesam dvinnam puggalānaṁ ayam saṃkileso, avijjā ca taṇhā ca, ahirikañca anottappañca, assati ca asampajaññañca, nīvaraṇāni ca samyojanāni ca, ajjhosānañca abhiniveso ca, ahamkāro ca mamaṃkāro ca, assaddhiyañca dovacassañca, kosajjañca ayoniso ca manasikāro, vicikicchā ca abhijjhā ca, asaddhammassavanañca asamāpatti ca.

Tattha avijjā ca ahirikañca assati ca nīvaraṇāni ca ajjhosānañca ahamkāro ca assaddhiyañca kosajjañca vicikicchā ca asaddhammassavanañca, ayam ekā disā.

Taṇhā ca anottappañca asampajaññañca samyojanāni ca abhiniveso ca mamaṃkāro ca dovacassatā ca ayoniso manasikāro ca abhijjhā ca asamāpatti ca, ayam dutiyā disā. Dasannaṁ duknānam dasa padāni paṭhamāni kātabbāni. Saṃkhittena attham ñāpenti paṭipakkhe kaṇhapakkhassa sabbesam duknānam dasa padāni dutiyakāni, ayam dutiyā disā.

Iti akusalānaṁ dhammānaṁ dukkhaniddeso, ayam samudayo. Yam tam dhammam ajjhāvasati nāmañca rūpañca idam dukkham iti ayañca samudayo, idañca dukkham, imāni dve saccāni dukkhañca samudayo ca nandiyāvatṭassa nayassa paṭhamaniddeso.

Tattha katamo kusalapakkho? Samatho cavipassanā ca, vijjā ca caraṇañca, sati ca sampajaññañca, hirī ca ottappañca, ahamkārappahānañca mamaṃkārappahānañca, sammāvāyāmo ca yoniso ca manasikāro, sammāsati ca sammāsamādhi ca, paññā ca nibbidā ca, samāpatti ca saddhammassavanañca, somanassañca dhammānudhammappaṭipatti ca.

Tattha samatho ca vijjā ca sati ca hirī ca ahamkārappahānañca

sammāvāyāmo ca sammāsati ca paññā ca samāpatti ca somanassañca, ime dhammā ekā disā. Vipassanā ca carañañca sampajaññañca ottappañca mamañkārappahānañca yoniso manasikāro ca sammāsamādhi ca nibbidā ca saddhammassavanañca dhammānudhammappañipatti ca, ayam dutiyā disā. Iti kusalapakkhe ca akusalapakkhe ca nandiyāvatṭassa pana nayassa catasso disā.

Tāsu yāni akusalapakkhassa pañhamāni padāni akusalāni kusalehi pahānam gacchanti, tāni kusalapakkhe dutiyehi padehi pahānam gacchanti. Tesam pahānā rāgavirāgā cetovimutti yāni akusalapakkhassa dutiyāni akusalapadāni pahānam gacchanti, tāni kusalapakkhassa pañhamehi padehi pahānam gacchanti. Tesam pahānā avijjāvirāgā paññāvimutti pariyośānam. Imesam tiṇṇam nayānam pāthamo nayo sīhavikkīlito nāma. Aṭṭha padāni cattāri ca kusalāni cattāri ca akusalāni imāni aṭṭha padāni mūlapadāni, atthanayena dutiyo tipukkhalo. So chahi dhammehi neti kusalamūlāni ca neti akusalamūlāni ca, iti imāni cha padāni purimakāni ca aṭṭha mūlapadāni imāni cuddasa padāni aṭṭhārasannam mūlapadānam. Tattha yo pacchimako nayo nandiyāvatṭo, so catūhi dhammehi neti. Avijjāya ca taṇhāya ca samathena ca vipassanāya ca, ime cattāro dhammā imāni aṭṭhārasa mūlapadāni tīsu nayesu niddiṭṭhāni.

Tattha yāni nava padāni kusalāni, tattha sabbam kusalam samosarati. Tesañca navannam mūlānam cattāri padāni sīhavikkīlitanaye tiṇi tipukkhale dve nandiyāvatṭe, iccete kusalassa pakkhā. Tattha yāni nava padāni kusalāni, tattha sabbam kusalam yujjati. Tattha sīhavikkīlite naye cattāri padāni tiṇi tipukkhale dve nandiyāvatṭe imāni nava padāni kusalāni niddiṭṭhāni.

Tattha yāni nandiyāvatṭe naye cattāri padāni, tattha aṭṭhārasa mūlapadāni samosaranti. Yathā katham, samatho ca alopho ca adoso ca asubhasaññā ca dukkhasaññā ca imāni kusalapakkhe pañca padāni samathañca bhajanti. Vipassanā ca amoho ca aniccasāññā ca anattasaññā ca imāni cattāri padāni vipassanam bhajanti. Imāni nava padāni kusalāni dvīsu padesu yojitāni, tattha akusalapakkhe navannam akusalamūlapadānam yā ca taṇhā yo ca lobho yo ca doso yā ca subhasaññā yā ca sukhasaññā, imāni pañca padāni taṇham bhajanti. Yā ca avijjā yo ca moho yā ca niccasāññā yā ca attasaññā, imāni cattāri padāni avijjam bhajanti. Etāni nava padāni akusalāni susamkhittāni. Iti tayo nayā ekam nayañ na paviṭṭhā. Evam aṭṭhārasa mūlapadāni nandiyāvatṭanaye niddisitabbāni.

Katham aṭṭhārasa mūlapadāni, tipukkhale naye yujjanti? Navannam

padānam kusalānam, vipassanā ca amoho ca aniccasaññā ca anattasaññā ca, imāni cattāri padāni; amoho ca samatho ca alobho ca asubhasaññā ca, imāni cattāri padāni; lobho ca doso ca, evam imāni nava padāni tīsu kusalesu yojetabbāni. Tattha navannam padānam akusalānam taṇhā ca lobho ca subhasaññā ca sukhasaññā ca, imāni cattāri padāni lobho akusalamūlam; avijjā ca moho ca niccasaññā ca attasaññā ca ayaṁ moho ayam doso, ye ca imāni nava padāni tīsu akusalesu yojitāni. Evam atṭhārasa mūlapadāni kusalamūlesu ca yojetvā tipukkhalena nayena niddisitabbāni.

Kathaṁ atṭhārasa mūlapadāni sīhavikkīlite naye yujjanti? Taṇhā ca subhasaññā ca, ayam pathamo vipallāso. Lobho ca sukhasaññā ca, ayam dutiyo vipallāso. Avijjā ca niccasaññā ca, ayam tatiyo vipallāso. Moho ca attasaññā ca, ayam catuttho vipallāso. Iti nava padāni akusalamūlāni catūsu padesu yojitāni. Tattha navannam mūlapadānam kusalānam samatho ca asubhasaññā ca, idam pathamam satipaṭṭhānam. Alobho ca dukkhasaññā ca, idam dutiyam satipaṭṭhānam. Vipassanā ca aniccasaññā ca, idam tatiyam satipaṭṭhānam. Amoho ca anattasaññā ca, idam catuttham satipaṭṭhānam. Imāni atṭhārasa mūlapadāni sīhavikkīlitānayam anupavīṭṭhāni. Imesam tiṇṇam nayānam yā bhūmi ca yo rāgo ca yo doso ca ekam nayaṁ pavisati. Ekassa nayassa akusale vā dhamme kusale vā dhamme viññāte paṭipakkho anvesitabbo, paṭipakkhe anvesitvā so nayo niddisitabbo, tamhi naye niddittho. Yathā ekamhi naye sabbe nayā paviṭṭhā tathā niddisitabbā. Ekamhi ca naye atṭhārasa mūlapadāni paviṭṭhāni, tamhi dhamme viññāte sabbe dhammā viññātā honti. Imesam tiṇṇam nayānam sīhavikkīlitānayassa cattāri phalāni pariyośānam. Paṭhamāya disāya paṭhamam phalam, dutiyāya disāya dutiyam phalam, tatiyāya disāya tatiyam phalam, catutthāya disāya catuttham phalam. Tipukkhalassa nayassa tiṇi vimokkhamukhāni pariyośānam. Paṭhamāya disāya appaṇihitam, dutiyāya disāya suññataṁ, tatiyāya disāya animittam. Nandiyāvaṭṭassa nayassa rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā ca paññāvimutti pariyośānam. Pathamāya disāya rāgavirāgā cetovimutti, dutiyāya disāya avijjāvirāgā paññāvimutti. Ime tayo nayā imesam tiṇṇam nayānam atṭhārasannam mūlapadānam ālokanā, ayam vuccati disālokano nayo. Āloketvāna jānāti “ayaṁ dhammo imam dhammaṁ bhajatī”ti sammā yojanā. Kusalapakkhe akusalapakkhe ca ayam nayo aṅkuso nāma. Ime pañca nayā.

Tatthimā uddānagāthā

Taṇhā ca avijjāpi ca, lobho doso tatheva moho ca;

Cattāro ca vipallāsā, kilesabhūmī nava padāni.

Ye ca satipaṭṭhānā, samatho ca vipassanā kusalamūlā;

Etam sabbam kusalam, indriyabhūmī nava padāni.

Sabbakusalam navahi padehi yujjati, navahi ceva akusalam;

Ete te mūlapadā, ubhato aṭṭhārasa padāni.

Taṇhā ceva avijjā ca, samatho ca vipassanā;

Yo neti sabbesu yogayutto, ayam nayo nandiyāvatṭo.

Yam kusalamūlehi, nayati kusalaakusalamūlehi;

Bhūtam tatham avitatham, tipukkhalam tam nayaṁ āhu.

So neti vipallāsehi, kilesaindriyehi ca;

Dhamme tam nayaṁ vinayamāhu, sīhavikkīlitam nāma.

Veyyākaraṇe vutte, kusalatāhi akusalatāhi ca;

Tayo ālokayati, ayam nayo disālocano nāma.

Oloketvā disālocanena, ukkhipiya yam samāneti;

Sabbe kusalākusale, ayam nayo aikuso nāma.

Nayasamuṭṭhānam.

Peṭakopadese mahākaccāyanassa therassa puttavibhangassa

Dassanam samattam.

Yāni catukkāni akusalāni kusalāni ca sīhavikkīlite naye niddiṭṭhāni, tikāni kusalāni ca akusalāni ca tipukkhale naye niddiṭṭhāni, dukāni kusalāni ca akusalāni ca nandiyāvatte naye niddiṭṭhāni. Yesu dvīsu dhammesu kusalesu so attho tikesu vibhajjamānassa bhavabhūmi, atha ca sabbo ca attho tīhi byañjanehi niddisati. Tattakāni vuccati. Yo attho catūhi padehi aṭṭhavīsatibhāgehi natthibhūmi niddisitum, avacarantova catūhi padehi

niddisati. Iti yam yathāniddiṭṭhassa avikosanā idam pamāṇam. Yathā sabbe samādhayo tīsu samādhīsu pariyesitabbā, savitakkasavicāre avitakkavicāramatte avitakkaavicāre idam pamāṇam, natthi catuttho samādhi. Tathā tisso paññā cintāmayī sutamayī bhāvanāmayī sabbāsu paññāsu niddisati, natthi catutthī paññā na cintāmayī na sutamayī na bhāvanāmayī, paññā nāssa atthi imesaṁ dhammānam yā avikkhepanā, idam vuccati pamāṇanti.

Therassa mahākaccāyanassa jambuvanavāsino peṭakopadeso

Samatto.

Peṭakopadesapakaraṇam niṭṭhitam.

“Wherever the Buddha’s teachings have flourished,
either in cities or countrysides,
people would gain inconceivable benefits.
The land and people would be enveloped in peace.
The sun and moon will shine clear and bright.
Wind and rain would appear accordingly,
and there will be no disasters.
Nations would be prosperous
and there would be no use for soldiers or weapons.
People would abide by morality and accord with laws.
They would be courteous and humble,
and everyone would be content without injustices.
There would be no thefts or violence.
The strong would not dominate the weak
and everyone would get their fair share.”

~THE BUDDHA SPEAKS OF
THE INFINITE LIFE SUTRA OF
ADORNMENT, PURITY, EQUALITY
AND ENLIGHTENMENT OF
THE MAHAYANA SCHOOL~

With bad advisors forever left behind,
From paths of evil he departs for eternity,
Soon to see the Buddha of Limitless Light
And perfect Samantabhadra's Supreme Vows.

The supreme and endless blessings
of Samantabhadra's deeds,
I now universally transfer.
May every living being, drowning and adrift,
Soon return to the Pure Land of
Limitless Light!

~The Vows of Samantabhadra~

I vow that when my life approaches its end,
All obstructions will be swept away;
I will see Amitabha Buddha,
And be born in His Western Pure Land of
Ultimate Bliss and Peace.

When reborn in the Western Pure Land,
I will perfect and completely fulfill
Without exception these Great Vows,
To delight and benefit all beings.

~The Vows of Samantabhadra
Avatamsaka Sutra~

DEDICATION OF MERIT

May the merit and virtue
accrued from this work
adorn Amitabha Buddha's Pure Land,
repay the four great kindnesses above,
and relieve the suffering of
those on the three paths below.
May those who see or hear of these efforts
generate Bodhi-mind,
spend their lives devoted to the Buddha Dharma,
and finally be reborn together in
the Land of Ultimate Bliss.
Homage to Amita Buddha!

NAMO AMITABHA
南無阿彌陀佛

【羅馬巴利文：小部阿含經 - 彌蘭王問經、藏釋】

財團法人佛陀教育基金會 印贈
台北市杭州南路一段五十五號十一樓

Printed for free distribution by

The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation

1F., 55, Sec 1, Hang Chow South Road, Taipei, Taiwan, R.O.C.

Tel: 886-2-23951198 , Fax: 886-2-23913415

Email: overseas@budaedu.org

Website: <http://www.budaedu.org>

Mobile Web: m.budaedu.org

This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.

Printed in Taiwan

500 copies; January 2022

EN469-18472

